

ЩОРІЧНИК СПРІ 2013
ОЗБРОСННЯ, РОЗЗБРОСННЯ ТА МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА

Це видання стало можливим
завдяки фінансовому сприянню Уряду Швейцарії

SIPRI Yearbook 2013

Armaments, Disarmament and International Security



**STOCKHOLM INTERNATIONAL
PEACE RESEARCH INSTITUTE**

OXFORD UNIVERSITY PRESS
2013

Щорічник СІПРІ 2013

Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека



**СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ**

Переклад з англійської

Українське видання Щорічника СІПРІ підготовлене спільно
Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру
та
Українським центром економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова

КИЇВ
2014

**STOCKHOLM INTERNATIONAL
PEACE RESEARCH INSTITUTE**

**СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ**

СППРІ – незалежний міжнародний інститут з дослідження проблем миру та конфліктів, насамперед процесів контролю над озброєннями та роззброєння. СППРІ, заснований в 1966р., забезпечує політиків, науковців, журналістів і зацікавлених читачів даними, аналітичними матеріалами та рекомендаціями, що ґрунтуються на відкритих джерелах.

Правління СППРІ не несе відповідальності за погляди, подані в публікаціях Інституту.

ПРАВЛІННЯ

Гьоран Леннмаркер (Göran Lennmarker), голова Правління, Швеція
Др. Деві Фортуна Анвар (Dewi Fortuna Anwar), Індонезія
Др. Володимир Барановскій, Росія
Посол Лакхдар Брагімі (Lakhdar Brahimi), Алжир
Джаянта Дханапала (Jayantha Dhanapala), Шрі-Ланка
Сьюзен Ейзенхауер (Susan Eisenhower), США
Посол Вольфганг Ішінгер (Wolfgang Ischinger), Німеччина
Професор Марі Калдор (Mary Kaldor), Велика Британія
Директор

ДИРЕКТОР

Професор Тілман Брюк (Tilman Brück), Німеччина

Редактор і видавець Щорічника – Тілман Брюк

Головний редактор – Ян Ентоні (Ian Anthony)

Виконавчий редактор – Девід Крюкшанк (D.A. Cruickshank)

Редактори

Девід Крюкшанк, Джой Фокс (Joey Fox),
Джетта Гілліган Борґ (Jetta Gilligan Borg), Девід Пратер (David Prater),
Каспар Тріммер (Caspar Trimmer)



**STOCKHOLM INTERNATIONAL
PEACE RESEARCH INSTITUTE**

Signalistgatan 9, SE-169 70 Solna, Sweden

Telephone: +46 8 655 97 00

Fax: +46 8 655 97 33

Email: sipri@sipri.org

Internet: www.sipri.org

OXFORD

UNIVERSITY PRESS

Great Clarendon Street, Oxford OX2 6DP,
United Kingdom

Oxford University Press is a department of the University of Oxford.
It furthers the University's objective of excellence in research, scholarship,
and education by publishing worldwide. Oxford is a registered trade mark of
Oxford University Press in the UK and in certain other countries

© SIPRI 2013

The moral rights of the authors have been asserted

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in
a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the
prior permission in writing of SIPRI, or as expressly permitted by law, or under
terms agreed with the appropriate reprographics rights organizations. Enquiries
concerning reproduction outside the scope of the above should be sent to
SIPRI, Signalistgatan 9, SE-169 70 Solna, Sweden

You must not circulate this book in any other form
and you must impose the same condition on any acquirer

British Library Cataloguing in Publication Data
Data available

Library of Congress Cataloging in Publication Data
Data available

ISSN 0953-0282

ISBN 978-0-19-967843-3

Typeset and originated by SIPRI
Printed in Great Britain on acid-free paper by
CPI Antony Rowe, Chippenham, Wiltshire

Links to third party websites are provided by Oxford in good faith and
for information only. Oxford disclaims any responsibility for the materials
contained in any third party website referenced in this work.

SIPRI Yearbook 2013 is also published online at
<<http://www.sipriyearbook.org>>

ББК 66.4(0)
0-46

Редакційна колегія українського видання:

Олексій МЕЛЬНИК (*керівник проекту*), Людмила ШАНГІНА (*головний редактор*),
редактори: Микола СУНГУРОВСЬКИЙ, Алла ЧЕРНОВА

Дизайн і макет:

Олександр ШАПТАЛА

СППРІ 2013: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека:

Пер. з англ./Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О.Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л.Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2014. – 520. ISBN 978-966-2050-02-8

У черговому 44-му випуску *Щорічника СППРІ* викладені інформаційні та аналітичні матеріали досліджень, здійснених Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (СППРІ) з метою сприяння відкритості і прозорості у сферах контролю над озброєннями та роззброєння, а також з питань міжнародної безпеки. Результати досліджень узагальнені за трьома напрямками: безпека і конфлікти; військові витрати та озброєння; нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння, – які викладені у відповідних частинах цієї книги.

Матеріали *Щорічника* призначені для цивільних і військових фахівців у галузі національної і міжнародної безпеки, міжнародних відносин, міжнародного права, конфліктології, державних службовців, працівників оборонно-промислового комплексу, політологів і журналістів, викладачів і студентів навчальних закладів України.

ББК 66.4(0)

ISBN 978-966-2050-02-8

© Видавництво «Заповіт», 2014

Зміст

| | |
|----------------------------|------|
| <i>Звернення до читача</i> | xvii |
| <i>Передмова</i> | xix |
| <i>Скорочення</i> | xxii |

| | |
|---|----------|
| Вступ. Точка зору економіста на дослідження безпеки, конфліктів і миру | 1 |
| ТІЛМАН БРЮК | |
| I. <i>Чинники небезпеки, конфліктів і нестабільності</i> | 3 |
| II. <i>Тенденції у сфері безпеки, конфліктів і миру</i> | 5 |
| III. <i>Наслідки насильницьких конфліктів і браку безпеки</i> | 7 |
| IV. <i>Втручання та інститути миру і безпеки</i> | 9 |
| V. <i>Після 2015р.: отримання нових даних і глобальна система звітності про безпеку</i> | 12 |

Частина I. Безпека і конфлікти у 2012р.

| | |
|--|-----------|
| 1. Збройні конфлікти | 15 |
| Загальний огляд | 15 |
| НІЛ МЕЛВІН | |
| I. <i>Збройні конфлікти крізь призму “арабської весни”</i> | 17 |
| МАРІ АЛЛАНССОН, МАРГАРЕТА СОЛЛЕНБЕРГ, ЛОТТА ТЕМНЕР | |
| Сирія – Ємен – Малі – Висновки | |
| II. <i>Крихкий мир у Східній і Південно-Східній Азії</i> | 25 |
| СТІН ТОННЕСОН, ЕРІК МЕЛАНДЕР, ЕЛІН Б’АРНЕГОРД, | |
| ІСАК СВЕНССОН, СУСАННА ШАФТЕНААР | |
| Мир у Східній і Південно-Східній Азії – Триваючі збройні конфлікти – Зростання напруженості – Висновки | |
| Діаграма 1.1. Число загиблих внаслідок бойових дій у збройних конфліктах у Східній і Південно-Східній Азії впродовж 1946-2008рр. | 26 |
| Діаграма 1.2. Жертви державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у Східній і Південно-Східній Азії в 1989-2011рр. | 28 |
| Таблиця 1.1. Види та кількість конфліктів, число учасників одностороннього насильства та число жертв у Східній і Південно-Східній Азії в 1980-2011рр. | 27 |
| Таблиця 1.2. Учасники державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у Східній і Південно-Східній Азії, їх кількість і число жертв у 1989-2011рр. | 31 |

| | |
|---|----|
| III. <i>Схеми організованого насильства у 2002-2011рр.</i> | 38 |
| ЛОТТА ТЕМНЕР, ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН Державні конфлікти – Недержавні конфлікти – Одностороннє насильство – Висновки | |
| Діаграма 1.3. Кількість державних, недержавних конфліктів і випадків одностороннього насильства у 2002-2011рр. | 39 |
| Діаграма 1.4. Число загиблих внаслідок бойових дій у державних конфліктах за регіонами у 2002-2011рр. | 45 |
| Діаграма 1.5. Середнє число загиблих унаслідок бойових дій в недержавних конфліктах у 2002-2011рр. | 49 |
| Діаграма 1.6. Підвиди недержавних конфліктів за регіонами у 2002-2011рр. | 50 |
| Діаграма 1.7. Жертви одностороннього насильства за категоріями учасників у 2002-2011рр. | 53 |
| Таблиця 1.3. Державні конфлікти у 2011р. | 40 |
| Таблиця 1.4. Державні конфлікти за інтенсивністю, категоріями та регіонами у 2002-2011рр. | 44 |
| Таблиця 1.5. Недержавні конфлікти у 2011р. | 47 |
| Таблиця 1.6. Недержавні конфлікти за категоріями та регіонами у 2002-2011рр. | 49 |
| Таблиця 1.7. Одностороннє насильство у 2011р. | 51 |
| Таблиця 1.8. Кількість учасників одностороннього насильства за категоріями та регіонами у 2002-2011рр. | 52 |
| 2. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів | 55 |
| Загальний огляд | 55 |
| ЯЙР ВАН ДЕР ЛІЙН | |
| I. <i>Світові тенденції миротворчих операцій</i> | 57 |
| ДЖЕЙН ДАНДОН | |
| Діаграма 2.1. Кількість багатосторонніх миротворчих операцій у 2003-2012рр. із зазначенням організацій, що їх проводили | 58 |
| Діаграма 2.2. Чисельність персоналу, розгорнутого в рамках багатосторонніх миротворчих операцій у 2003-2012рр. | 59 |
| Діаграма 2.3. 10 найкрупніших постачальників військового персоналу для багатосторонніх миротворчих операцій з урахуванням і без урахування <i>ISAF</i> у 2012р. | 60 |
| Діаграма 2.4. 10 найкрупніших постачальників цивільної поліції для багатосторонніх миротворчих операцій у 2012р. | 60 |

| | |
|---|-----|
| II. <i>Нові миротворчі операції у 2012р.</i> | 61 |
| ДЖЕЙН ДАНДОН, ЯЙР ВАН ДЕР ЛІЙН Сирія: Наглядова місія ООН у Сирії – Сахель: Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру та події в Малі – Гвінея-Бісау: Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау – Висновки | |
| III. <i>Регіональні події в миротворчих операціях</i> | 69 |
| ЯЙР ВАН ДЕР ЛІЙН Африка – Америка – Азія та Океанія – Європа – Близький Схід – Висновки | |
| Таблиця 2.1. Кількість миротворчих операцій і чисельність розгорнутого персоналу за регіонами та типами організацій у 2012р. | 70 |
| IV. <i>Таблиця багатосторонніх миротворчих операцій у 2012р.</i> | 78 |
| ДЖЕЙН ДАНДОН Таблиця 2.2. Багатосторонні миротворчі операції у 2012р. | 79 |
| Джерела та методи | 112 |

Частина II. Військові витрати та озброєння у 2012р.

| | |
|--|-----|
| 3. Військові витрати | 115 |
| Загальний огляд | 115 |
| СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН | |
| I. <i>Глобальні події у сфері військових витрат</i> | 117 |
| СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД Регіональні тенденції – Країни з найвищими військовими витратами у 2012р. | |
| Діаграма 3.1. Світові військові витрати за регіонами у 2003-2012рр. | 120 |
| Діаграма 3.2. Середньорічні зміни військових витрат за регіонами та субрегіонами у 2003-2009рр. та 2009-2012рр. | 122 |
| Діаграма 3.3. Середньорічні зміни військових витрат нових потужних держав з найвищими військовими витратами у 2003-2009рр. і 2009-2012рр. | 123 |
| Таблиця 3.1. Військові витрати за регіонами, міжнародними організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходів у 2003-2012рр. | 118 |
| Таблиця 3.2. Ключові статистичні дані про військові витрати за регіонами у 2012р. | 121 |
| Таблиця 3.3. 15 країн з найбільшим рівнем військових витрат у 2012р. | 124 |
| II. <i>Військові витрати США</i> | 125 |
| ЕЛІЗАБЕТ ШЬОН Боргова угода, секвестр і наслідки для військових витрат – Спори про наслідки секвестру – Балансування оборонного бюджету США | |
| Діаграма 3.4. Військові витрати США у 1950-2017рр. | 130 |
| Таблиця 3.4. Витрати США на національну оборону у 2001ф.р. і 2012-2017ф.рр. | 126 |

| | | |
|-----------|--|-----|
| III. | <i>Військові витрати, реформа та реструктуризація ЗС Росії</i> | 132 |
| | СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН | |
| | Плани реформи – Проблеми реалізації | |
| | Таблиця 3.5. Військові витрати Росії у 2011-2015рр. | 133 |
| IV. | <i>Витрати на безпеку та насильницька організована злочинність у Центральній Америці</i> | 136 |
| | КАРИНА СОЛМІРАНО | |
| | Реакція урядів на організовану злочинність і пов'язане з наркотиками насильство – Витрати на внутрішню безпеку – Роль США – Наслідки витрат на безпеку | |
| | Рисунок 3.1. Карта Центральної Америки та сусідніх держав | 137 |
| | Таблиця 3.6. Військові витрати в Центральній Америці у 2006-2012рр. | 138 |
| | Таблиця 3.7. Витрати на внутрішню безпеку в Центральній Америці у 2006-2012рр. | 140 |
| V. | <i>Два уроки управління військовими бюджетами та витратами: Колумбія та Індонезія</i> | 144 |
| | СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО | |
| | Колумбія – Індонезія | |
| VI. | <i>Звітність ООН про військові витрати</i> | 156 |
| | КРИСТИНА БУХГОЛЬД | |
| | Таблиця 3.8. Кількість країн, що звітували про військові витрати до ООН у 2002р. і 2007-2012рр. | 157 |
| | Таблиця 3.9. Звітування до ООН про військові витрати за регіонами та субрегіонами у 2012р. | 158 |
| VII. | <i>Дані про військові витрати у 2003-2012рр.</i> | 159 |
| | СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, ВАЕЛЬ АБДУЛ-ШАФІ, КРИСТИНА БУХГОЛЬД, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД | |
| | Таблиця 3.10. Військові витрати країн у національних валютах за 2003-2012рр. | 160 |
| | Таблиця 3.11. Військові витрати країн у доларах США в постійних цінах у 2003-2012рр. і поточних цінах – у 2012р. | 167 |
| | Таблиця 3.12. Військові витрати країн у відсотках ВВП у 2003-2012рр. | 174 |
| | Джерела та методи | 186 |
| 4. | Виробництво озброєнь і військові послуги | 189 |
| | Загальний огляд | 189 |
| | СЬЮЗЕН Т.ДЖЕКСОН | |
| I. | <i>Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь у 2011-2012рр.</i> | 191 |
| | СЬЮЗЕН Т.ДЖЕКСОН | |

| | |
|---|------------|
| Національні стратегії жорсткої економії – Стратегії компаній і політика жорсткої економії | |
| Таблиця 4.1. Обсяги продажу компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з <i>Top 100</i> у 2002-2011рр. | 192 |
| Таблиця 4.2. Окремі поглинання і продажі компаній в оборонній промисловості країн ОЕСР у 2012р. та їх мотиви | 202 |
| II. Кібербезпека та військова промисловість | 204 |
| ВІНСЕНТ БУЛАНІН | |
| Перетворення кібербезпеки на питання національної безпеки – Ринок кібербезпеки та індустрія озброєнь і військових послуг – Перспективи та виклики | |
| Таблиця 4.3. Основні види продукції і послуг з кібербезпеки компаній-постачальників озброєнь і військових послуг | 210 |
| III. <i>Top 100 СППРІ компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг за 2011р.</i> | 212 |
| СЬЮЗЕН Т.ДЖЕКСОН | |
| Місце дочірніх компаній у <i>Top 100</i> – Зміни в <i>Top 100</i> за 2011р. | |
| Таблиця 4.4. Регіональні та національні частки продажу озброєнь <i>Top 100</i> компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг у 2011р., порівняно з 2010р. | 213 |
| Таблиця 4.5. Перелік СППРІ 100 найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг (за винятком Китаю) у 2011р. | 217 |
| Джерела та методи | 223 |
| 5. Міжнародні поставки озброєнь | 225 |
| Загальний огляд | 225 |
| ПОЛ ХОЛТОМ | |
| I. Події у сфері поставок озброєнь у 2012р. | 227 |
| ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, СІМОН Т.ВЕЗЕМАН | |
| Події у групі крупних постачальників – Європейські постачальники – Азійські постачальники – Події серед найкрупніших отримувачів | |
| Діаграма 5.1. Тенденція міжнародних поставок основних звичайних озброєнь у 2003-2012рр. | 228 |
| Таблиця 5.1. 10 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь і місця призначення за регіонами у 2008-2012рр. | 229 |
| Таблиця 5.2. 50 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр. | 232 |
| Таблиця 5.3. 10 найкрупніших отримувачів та їх постачальники у 2008-2012рр. | 242 |

| | |
|---|-----|
| Таблиця 5.4. 50 найкрупніших отримувачів основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр. | 243 |
| Джерела та методи | 244 |
| II. Поставки озброєнь до Західної і Центральної Європи | 246 |
| МАРК БРОМЛІ | |
| Відкладені або скасовані закупівлі – Ширші наслідки від скорочення імпорту озброєнь | |
| III. Поставки озброєнь до Сирії | 250 |
| ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН | |
| Поставки озброєнь урядовим силам Сирії – Поставки озброєнь сирійським повстанським угрупованням | |
| IV. Прозорість поставок озброєнь | 255 |
| ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ | |
| Реєстр звичайних озброєнь ООН – Національні та регіональні звіти про експорт озброєнь | |
| Діаграма 5.2. Кількість звітів до <i>UNROCA</i> за 2002-2011рр. | 256 |
| Таблиця 5.5. Звітування до <i>UNROCA</i> за регіонами у 2007-2011рр. | 257 |
| Таблиця 5.6. Кількість країн-членів ЄС, що подали дані до річних звітів ЄС у 2003-2011рр. | 259 |
| V. Фінансова вартість торгівлі озброєннями | 261 |
| МАРК БРОМЛІ | |
| Таблиця 5.7. Фінансова вартість експорту озброєнь держав, за даними національних урядових і промислових джерел, у 2002-2011рр. | 262 |
| 6. Світові ядерні сили | 265 |
| Загальний огляд | 265 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Таблиця 6.1. Світові ядерні сили, станом на січень 2013р. | 266 |
| I. Ядерні сили США | 267 |
| ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Модернізація ядерних сил – Стратегія і планування застосування ядерних сил – Бомбардувальники – Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами – Нестратегічна ядерна зброя | |
| Таблиця 6.2. Ядерні сили США, станом на січень 2013р. | 268 |
| II. Ядерні сили Росії | 274 |
| ВІТАЛІЙ ФЕДЧЕНКО, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН, ФІЛЛІП ШЕЛЛ | |
| Стратегічні бомбардувальники – Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами та балістичні ракети морського базування – Нестратегічна ядерна зброя | |
| Таблиця 6.3. Ядерні сили Росії, станом на січень 2013р. | 275 |

| | |
|--|-----|
| III. <i>Ядерні сили Великої Британії</i> | 280 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Таблиця 6.4. Ядерні сили Великої Британії, станом на січень 2013р. | 281 |
| IV. <i>Ядерні сили Франції</i> | 283 |
| ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Таблиця 6.5. Ядерні сили Франції, станом на січень 2013р. | 284 |
| V. <i>Ядерні сили Китаю</i> | 285 |
| ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами – Літаки і крилаті ракети | |
| Таблиця 6.6. Ядерні сили Китаю, станом на січень 2013р. | 286 |
| VI. <i>Ядерні сили Індії</i> | 291 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Ударні літаки – Ракети наземного базування – Балістичні ракети морського базування | |
| Таблиця 6.7. Ядерні сили Індії, станом на січень 2013р. | 292 |
| VII. <i>Ядерні сили Пакистану</i> | 296 |
| ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Ракети наземного базування – Ударні літаки | |
| Таблиця 6.8. Ядерні сили Пакистану, станом на січень 2013р. | 297 |
| VIII. <i>Ядерні сили Ізраїлю</i> | 300 |
| ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН | |
| Таблиця 6.9. Ядерні сили Ізраїлю, станом на січень 2013р. | 301 |
| IX. <i>Ядерні військові спроможності Північної Кореї</i> | 302 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ | |
| X. <i>Світові запаси та виробництво розщеплюваних матеріалів у 2012р.</i> | 304 |
| АЛЕКСАНДЕР ГЛАСЕР, ЗІ МІН | |
| Таблиця 6.10. Світові запаси високозбагаченого урану, станом на 2012р. | 305 |
| Таблиця 6.11. Світові запаси виділеного плутонію, станом на 2012р. | 306 |
| Таблиця 6.12. Важливі установки збагачення урану та їх потужність, станом на грудень 2012р. | 308 |
| Таблиця 6.13. Важливіші переробні потужності, станом на грудень 2012р. | 309 |

Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2012р.

| | |
|---|-----|
| 7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження | 313 |
| Загальний огляд | 313 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ | |
| I. <i>Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї</i> | 315 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ | |
| Відновлення міжнародних переговорів з питань ядерної програми Ірану – Глухий кут у відносинах між Іраном і МАГАТЕ – Оцінка ядерної програми Ірану Генеральним директором МАГАТЕ | |
| II. <i>Ядерна програма Північної Кореї</i> | 323 |
| ШЕННОН Н.КАЙЛ | |
| Відновлення занепокоєння ядерною і ракетною програмами Північної Кореї | |
| III. <i>НАТО та нестратегічна ядерна зброя</i> | 327 |
| ЯН ЕНТОНІ | |
| Історія питання: від холодної війни до Стратегічної концепції 2010р. – Огляд стану оборони і стримування – НАТО та майбутній порядок денний у сфері контролю над озброєннями | |
| IV. <i>Заходи протидії ядерному тероризму</i> | 335 |
| ЯН ЕНТОНІ | |
| Визначення фізичної ядерної безпеки та ядерного тероризму – Сеульський саміт – Визначення пріоритетних питань для розгляду на Саміті з фізичної ядерної безпеки у 2014р. | |
| 8. Контроль над звичайними озброєннями та заходи довіри у військовій сфері | 343 |
| Загальний огляд | 343 |
| ЯН ЕНТОНІ | |
| I. <i>Гуманітарні ініціативи в контролі над озброєннями</i> | 345 |
| ЛІНА ГРІП, ТАМАРА ПАТТОН | |
| Події в рамках Конвенції про “негуманну” зброю: відновлення переговорів з контролю над мінами, крім протипіхотних – Проблеми національної звітності про вибухонебезпечні залишки війни – Події в рамках Конвенції про касетні боеприпаси – Події в рамках Конвенції про протипіхотні міни – Прогрес гуманітарних ініціатив у контролі над озброєннями | |
| Карта 8.1. Прогрес універсалізації Протоколу V про вибухонебезпечні залишки війни до КНЗ | 350 |
| II. <i>Контроль над стрілецькою зброєю в Африці</i> | 354 |
| ЛІНА ГРІП | |
| Таблиця 8.1. Субрегіональні угоди з контролю над озброєннями в Африці | 355 |

| | |
|--|-----|
| III. <i>Контроль над звичайними озброєннями і заходи зміцнення довіри та безпеки в Європі</i> | 359 |
| ЯН ЕНТОНІ, ЛІНА ГРІП | |
| Загальноєвропейський контроль над озброєннями – Південно-Східна Європа | |
| IV. <i>Заходи зміцнення довіри та безпеки в Азії</i> | 364 |
| СІМОН Т.ВЕЗЕМАН | |
| Південна Азія – Південно-Східна Азія – Перспективи ЗЗДБ в Азії | |
| Таблиця 8.2. Головні інциденти в Південнокитайському морі у 2011-2012рр. | 367 |
| V. <i>Заходи зміцнення довіри та безпеки в Америці</i> | 369 |
| КАРИНА СОЛМІРАНО | |
| Організація Американських Держав – Південна Америка – Центральна Америка та Карибський басейн – Перспективи ЗЗДБ в Америці | |
| 9. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю | 373 |
| Загальний огляд | 373 |
| СІБІЛ БАУЕР, ПОЛ ХОЛТОМ | |
| I. <i>Переговори з питань Договору про торгівлю зброєю</i> | 375 |
| ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ | |
| Передумови процесу укладення Договору про торгівлю зброєю – Конференція ООН 2012р. з питань Договору про торгівлю зброєю – Перешкоди в досягненні консенсусу на переговорах – Конференція ООН 2013р. з питань договору про торгівлю зброєю | |
| II. <i>Багатосторонні ембарго на поставки зброї</i> | 383 |
| ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, КРИСТИНА БУХГОЛЬД | |
| Сирія – Інші багатосторонні ембарго на поставки зброї – Порушення ембарго ООН | |
| Таблиця 9.1. Чинні багатосторонні ембарго на поставки зброї у 2012р. | 389 |
| III. <i>Фінансові санкції та інші обмежувальні заходи</i> | 392 |
| ЯН ЕНТОНІ | |
| Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму – Посилення обмежувальних заходів проти Ірану – Рішення ЄС з питань обмежувальних заходів | |
| IV. <i>Режими експортного контролю</i> | 397 |
| СІБІЛ БАУЕР, АНДРЕА ВІСКІ | |
| Австралійська група – Режим контролю над ракетними технологіями – Група ядерних постачальників – Вассенаарська домовленість | |

| | |
|--|-----|
| V. <i>Події в експортному контролі Європейського Союзу</i> | 407 |
| СІБІЛ БАУЕР, МАРК БРОМЛІ | |
| Перегляд Спільної позиції ЄС з питань експорту зброї – Імплементация директиви про поставки в межах ЄС – Події у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання – Контроль над передачами технологій стеження в комунікаційних мережах – Програми співробітництва ЄС у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю | |
| Додатки | |
| Додаток А. Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння | 419 |
| НЕННЕ БОДЕЛЛ | |
| I. <i>Універсальні угоди</i> | 420 |
| II. <i>Регіональні угоди</i> | 435 |
| III. <i>Двосторонні угоди</i> | 445 |
| Додаток Б. Міжнародні організації і міжурядові органи | 449 |
| НЕННЕ БОДЕЛЛ | |
| I. <i>Глобальні організації, органи</i> | 449 |
| II. <i>Регіональні організації, органи</i> | 455 |
| III. <i>Режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією</i> | 466 |
| Додаток В. Хронологія 2012р. | 471 |
| НЕННЕ БОДЕЛЛ | |
| Про авторів | 483 |

Звернення до читача

Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова пропонує Вашій увазі 14 україномовне видання *Щорічника СППРІ – Щорічник СППРІ 2013: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*.

Щорічник видається Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (СППРІ) з 1969р. і сьогодні визнається одним із найбільш авторитетних джерел інформації у сфері міжнародної безпеки. Свідченням популярності *Щорічника*, оригінал якого видається англійською мовою, може слугувати факт його перекладу китайською, арабською, російською, японською і українською мовами.

Завдяки розгалуженій інформаційній та експертній мережі, потужним базам даних, ексклюзивній методології, СППРІ забезпечує високу якість досліджень, достовірність фактів і важливість висновків стосовно закономірностей і тенденцій в різних сферах міжнародної безпеки.

Матеріали СППРІ є корисним підґрунтям для прийняття виважених політичних рішень, інформаційною базою для досліджень і формування громадської думки з питань міжнародної і національної безпеки. Вони користуються попитом у офіційних структур багатьох держав і міжнародних організацій під час розробки національної і міжнародної політики безпеки, зовнішньої політики, зміцнення режимів контролю над озброєннями та експортного контролю.

Практика видання *Щорічників СППРІ* українською мовою довела, що інформація, яка подається в них, має попит і значною мірою компенсує нестачу в Україні узагальненої інформації про сучасні процеси у сфері міжнародної безпеки, а також сприяє впровадженню до наукового та освітнього обігу, політичного дискурсу, фахових і публічних дискусій, державних документів визначень, оцінок і норм, прийнятих міжнародною спільнотою. Таким чином, видання не лише стало вагомим внеском у забезпечення прозорості в тих сферах, що донедавна були практично закритими для громадськості, але й надає вихідні матеріали для формування практичної політики держави.

За погодженням з редакцією *Щорічника СППРІ*, він видається українською мовою у дещо скороченому вигляді – з урахуванням важливості тем і ступеня зацікавленості в них української аудиторії.

Матеріали подаються з максимальним наближенням до оригіналу – починаючи від макета й закінчуючи впорядкуванням таблиць, у яких, як правило, зберігається розташування країн за англійською абеткою (якщо не зазначене інше). Переважна більшість географічних назв подаються за виданням “Довідковий атлас світу” – Державного науково-виробничого підприємства “Картографія” (2010р.). В україномовних виданнях

Щорічника СІПРІ кожного року вносяться уточнення в назвах державних, міжнародних органів та організацій, недержавних суб'єктів, відповідних документів – згідно з їх змінами, а також мірою становлення в Україні їх офіційного перекладу.

За цифровий матеріал, авторські висловлювання та висновки, що містяться в Щорічнику СІПРІ, редакція україномовного видання відповідальності не несе.

Українські видання *Щорічників СІПРІ* надходять до урядових і парламентських структур, центральних органів влади, вузів, публічних бібліотек обсягом близько 500 примірників щорічно. Зауваження і пропозиції читачів враховуються в наступних виданнях *Щорічника*.

Щорічник СІПРІ видається за фінансової підтримки Уряду Швейцарії.

Анатолій Рачок,
генеральний директор
Центру Разумкова

Олексій Мельник,
керівник проекту
україномовного видання
Щорічника СІПРІ

лютий 2014р.

Передмова

Маю велику честь і задоволення вперше після призначення мене директором СІПРІ в січні 2013р. презентувати *Щорічник СІПРІ*. СІПРІ, дійсно, є одним з провідних аналітичних центрів світу в галузі міжнародної безпеки, конфліктів і миру. Він має чудову команду відданих своїй справі дослідників, і чи не найбільшим задоволенням для мене на новій посаді було знайомство і співпраця з цією командою неординарних фахівців. Вони всіма силами намагаються допомогти багатьом людям, насамперед читачам *Щорічника*, побачити і зрозуміти джерела небезпеки, попередити і владнати конфлікти, підтримувати мир.

Саме ця турбота про мир і безпеку надихає та об'єднує колектив Інституту. Це хвилює також наших численних друзів та однодумців у всьому світі, які чекають від СІПРІ неупередженої, надійної і своєчасної інформації та аналізу. СІПРІ має розгалужену світову мережу соратників: практиків, експертів, журналістів і широкого кола представників громадськості. Зустрічі з ними в останні місяці надихають на плідну працю. Як директор СІПРІ я бачу своїм завданням надання допомоги становленню цього товариства – на користь СІПРІ та наших партнерів, заради безпечнішого та більш мирного світу.

Цей 44-й випуск *Щорічника* спочатку оприлюднюється в Інтернеті англійською, а невдовзі буде перекладений в повному обсязі арабською, китайською, російською та українською, а також у стислому вигляді – багатьма іншими мовами. В ньому розглядаються наступні теми: безпека та конфлікти, військові витрати та озброєння, нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння.

У частині I, присвяченій розгляду безпеки та конфліктів, відстежуються події у цих сферах у 2012р. (розділ 1), миротворчі операції і заходи із врегулювання конфліктів (розділ 2). У розділі 1 міститься аналіз збройних конфліктів у світлі “арабської весни” – показуючи, як політична нестабільність і насильство можуть перетинати кордони, – а також уже тривалого, але ще не міцного миру у Східній і Південно-Східній Азії. Загалом, у ньому наведені повні дані за 2002-2011рр. про методи організованого насильства – державного, недержавного та одностороннього, – зібрані Уппсальською Програмою збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*). У розділі 2, присвяченому темі миротворчих операцій і врегулювання конфліктів, міститься не лише вичерпна інформація про всі багатосторонні миротворчі операції у 2012р. разом з тенденціями миротворчості впродовж 2003-2012рр., але й розглядаються організація трьох операцій, започаткованих у 2012р. (у Гвінеї-Бісау, Нігері, Сирії), та інші події у світі.

У частині II, що стосується військових витрат та озброєнь, традиційно наводиться докладний звіт про світові, регіональні та національні військові витрати, продаж озброєнь 100 найкрупнішими компаніями-виробниками озброєнь і військових послуг, обсяги міжнародних поставок основних звичайних озброєнь, а також про запаси ядерної зброї. В розділі 3 (військові витрати)

докладно розглядаються триваючі наслідки бюджетної економії в західних країнах, зокрема у США, і вплив на оборонні бюджети виводу з Афганістану військ західних країн. У розділі аналізуються також загальні витрати на безпеку в Центральній Америці в контексті розгулу злочинності, а також непевні кроки до більшої прозорості та належного управління військовими бюджетами в Колумбії та Індонезії. У розділі 4 (розвиток військової промисловості) показано, як компанії пристосовуються до скорочення військових витрат, у т.ч. через пошук таких нових ринків, як, наприклад, кібербезпека. В розділі 5 (постачання озброєнь) увага привертається до зміцнення позицій Китаю як крупного постачальника озброєнь, а також до зменшення імпорту озброєнь країнами Західної і Центральної Європи. В одному з підрозділів розділу 5 досліджуються шляхи постачання зброї учасникам конфлікту в Сирії. В розділі 6 наводяться дані про ядерні сили всіх ядерних держав, а також про світові запаси розщеплюваних матеріалів, зібрані Міжнародною експертною групою з питань розщеплюваних матеріалів (*International Panel on Fissile Materials*).

У частині III – з питань нерозповсюдження, контролю над озброєннями та роззброєння – наведені матеріали про контроль над ядерною зброєю (розділ 7), звичайними озброєннями (розділ 8) і торгівлею товарами подвійного використання і зброєю (розділ 9). У розділі 7 розглядаються події в Ірані, Північній Кореї і НАТО, а також заходи із запобігання ядерному тероризму. Розділ 8 починається з дослідження контролю над такими антигуманними озброєннями, як міни, касетні боєприпаси та вибухонебезпечні залишки війни; далі надаються результати дослідження спроб контролю над стрілецькою зброєю на субрегіональному рівні в Африці, а також більш проблемних спроб контролю над озброєннями в Європі; наприкінці розділу наводиться інформація про заходи зміцнення довіри та безпеки в Азії та Америці. Розділ 9 починається звітом про невдалі спроби узгодити договір про торгівлю озброєннями у 2012р.; далі розглядаються багатонаціональні ембарго на поставки озброєнь та інші заходи з обмеження торгівлі, розвиток неформальних режимів експортного контролю, а також події у цій сфері в рамках ЄС.

Над усіма цими матеріалами, в яких представлено найповніший річний аналіз подій у сфері міжнародної безпеки, конфліктів і миру, працювали 39 авторів з 14 країн. Але такий аналіз не може бути повним без визнання того, чого ми досі не знаємо. Тому у вступі до *Щорічника* я, з точки зору економіста, акцентував увагу на ще недостатньо досліджених даних і галузях знань. Як економіст я відчуваю потребу та можливість всеохопної системи оцінки даних про мир і безпеку. Взаємовідносини у сфері миру та безпеки можна було б зобразити схематично, виміряти та, в багатьох випадках, виразити кількісно. Подібно до національної системи звітності в економіці, в рамках досліджень конфліктів, миру та безпеки можна було б розробити “глобальну систему звітності про безпеку” для подачі даних, які збирає СІПРІ, зокрема про військові витрати, поставки озброєнь і миротворчі операції, за повною і

логічною структурою з постійним оновленням і доповненням даних. Так, це є амбітною ідеєю. Але СІПРІ завжди відповідав високим очікуванням партнерів, і я певен, що наступними роками ми будемо по-новому оцінювати та досліджувати безпеку, конфлікти та мир.

Я хотів би подякувати команді, завдяки енергії та ентузіазму якої з'явився цей випуск *Щорічника СІПРІ*. Я вдячний всім авторам за їх роботу над багатьма цікавими розділами цього видання. Маю щиро подякувати зовнішнім рецензентам, чію допомогу та реакцію ми дуже цінуємо. Неоціненний внесок як координатор досліджень СІПРІ та виконавчий редактор *Щорічника* зробив Ян Ентоні (*Ian Anthony*). Я також дуже ціную відмінну роботу редакторів СІПРІ: Девіда Крюкшанка (*David Cruickshank*), Джой Фокс (*Joey Fox*), Джетти Гіллган Борг (*Jetta Gilligan Borg*), Девіда Пратера (*David Prater*) та Каспара Тріммера (*Caspar Trimmer*). Видання *Щорічника* та якісна робота Інституту стали можливими завдяки зусиллям багатьох інших працівників СІПРІ: голови Правління Гьорана Леннмаркера (*Göran Lenmarker*), інших шановних членів Правління, головного бухгалтера Елізабет Рендерт (*Elisabet Rendert*), директора бібліотечно-документаційного відділу Ненне Боделл (*Nenne Bodell*), директора з питань комунікацій Стефані Бленкнер (*Stephanie Blenckner*), директора відділу інформаційних технологій Герда Хагмейер-Гаверуса (*Gerd Hagmeyer-Gaverus*), помічника-референта керівництва Синтії Лу (*Cynthia Loo*) і всього великого допоміжного та дослідницького персоналу СІПРІ. Я також вдячний за підтримку, надану Якобом Халлгреном (*Jakob Hallgren*) – заступником директора СІПРІ з вересня 2012р. Він змінив Деніела Норда (*Daniel Nord*), який дуже допоміг СІПРІ, найдовше пропрацювавши на цій посаді.

І останнє, але не менш важливе. Я хотів би подякувати Бейтсу Гіллу (*Bates Gill*), моєму попередникові на посаді директора, за п'ять років його керівництва СІПРІ – він відмінно керував поважною установою. Мені й самому цікаво, в якому напрямі ми еволюціонуватимемо надалі!

Професор Тілман Брюк,
директор СІПРІ
Стокгольм, травень 2013р.

Скорочення

| | | | |
|--------|---------|--|--|
| ABM | | Anti-ballistic missile | Протиракетна (система) |
| ACV | ББМ | Armoured combat vehicle | Бойова броньована машина |
| AG | АГ | Australia Group | Австралійська група |
| ALCM | КРПБ | Air-launched cruise missile | Крилата ракета повітряного базування |
| APC | БТР | Armoured personnel carrier | Бронетранспортер |
| APEC | АПЕК | Asia-Pacific Economic Cooperation | Організація азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва |
| APM | ППМ | Anti-personnel mine | Протипіхотна міна |
| APT | АСЕАН+3 | ASEAN Plus Three | АСЕАН плюс три |
| ARF | РФА | ASEAN Regional Forum | Регіональний форум АСЕАН |
| ASAT | | Anti-satellite | Протисупутникова/ протикосмічна (оборона) |
| ASEAN | АСЕАН | Association of Southeast Asian Nations | Асоціація держав Південно-Східної Азії |
| ATT | ДТЗ | Arms trade treaty | Договір про торгівлю зброєю |
| ATTU | АУ | Atlantic-to-the Urals (zone) | Зона від Атлантики до Уралу |
| AU | АС | African Union | Африканський Союз |
| BCC | ДКК | Bilateral Consultative Commission (of the Russian–US New START treaty) | Двостороння консультативна комісія (в рамках американо-російського Нового СНО) |
| BMD | ПРО | Ballistic missile defence | Протиракетна оборона |
| BSEC | ОЧЕС | Organization of the Black Sea Economic Cooperation | Організація Чорноморського економічного співробітництва |
| BTWC | КБТЗ | Biological and Toxin Weapons Convention | Конвенція про біологічну та токсинну зброю |
| BW | БЗ | Biological weapon/warfare | Біологічна зброя/засоби ведення бойових дій |
| CADSP | САПБО | Common African Defence and Security Policy | Спільна африканська політика безпеки і оборони |
| CAR | ЦАР | Central African Republic | Центральноафриканська Республіка |
| C(S)BM | ЗЗДБ | Confidence (and security)-building measure | Заходи зміцнення довіри (та безпеки) |
| CBRN | ЯРХБ | Chemical, biological, radiological and nuclear | Ядерний, радіологічний, хімічний, біологічний (захист) |

| | | | |
|-------|-----------|---|--|
| CBSS | РДБМ | Council of the Baltic Sea States | Рада держав Балтійського моря |
| CBW | ХБЗ | Chemical and biological weapon/warfare | Хімічна та біологічна зброя/засоби ведення бойових дій |
| CCM | ККБ | Convention on Cluster Munitions | Конвенція про касетні боеприпаси |
| CCW | КНЗ | Certain Conventional Weapons (Convention) | Конвенція про “негуманну” зброю |
| CD | КР | Conference on Disarmament | Конференція з роззброєння |
| CDS | ПАРО | Consejo de Defensa Suramericano (South American Defence Council) | Південноамериканська рада оборони |
| CEEAC | | Communauté Economique des Etats de l’Afrique Centrale (Economic Community of Central African States, ECCAS) | Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав |
| CFE | (Д)ЗЗСС | Conventional Armed Forces in Europe (Treaty) | Звичайні збройні сили в Європі (Договір) |
| CFSP | СЗПІБ | Common Foreign and Security Policy | Спільна зовнішня політика та політика безпеки |
| CICA | КІКА | Conference on Interaction and Confidence-building Measures in Asia | Конференція із взаємодії і заходів зміцнення довіри в Азії |
| CIS | СНД | Commonwealth of Independent States | Співдружність Незалежних Держав |
| COPAX | КОПАКС | Conseil de Paix et de Sécurité de l’Afrique Centrale (Central Africa Peace and Security Council) | Центральноафриканська рада з питань миру та безпеки |
| CSDP | СПБО | Common Security and Defence Policy | Спільна політика безпеки і оборони |
| CSTO | ОДКБ | Collective Security Treaty Organization | Організація Договору про колективну безпеку |
| CTBT | (О) ДВЗЯВ | Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty | Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (Організація) |
| CTR | СЗЗ | Cooperative Threat Reduction | Спільне зменшення загроз |
| CW | ХЗ | Chemical weapon/warfare | Хімічна зброя/засоби ведення бойових дій |
| CWC | КЗХЗ | Chemical Weapons Convention | Конвенція про заборону хімічної зброї |
| DDR | РДР | Disarmament, demobilization and reintegration | Роззброєння, демобілізація і реінтеграція |
| DPKO | ДМО | UN Department of Peacekeeping Operations | Департамент ООН з миротворчих операцій |
| DPRK | КНДР | Democratic People’s Republic of Korea (North Korea) | Корейська Народно-Демократична Республіка (Північна Корея) |

| | | | |
|--------|--------|---|---|
| DRC | ДРК | Democratic Republic of the Congo | Демократична Республіка Конго |
| EAEC | ЕСАЕ | European Atomic Energy Community (Euratom) | Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом) |
| EAPC | РСАП | Euro-Atlantic Partnership Council | Рада Євро-Атлантичного Партнерства |
| ECOWAS | ЕКОВАС | Economic Community of West African States | Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав |
| EDA | ЄОА | European Defence Agency | Європейське оборонне агентство |
| ENP | ЄПС | European Neighbourhood Policy | Європейська політика сусідства |
| ERW | ВЗВ | Explosive remnants of war | Вибухонебезпечні залишки війни |
| EU | ЄС | European Union | Європейський Союз |
| FATF | ФАТФ | Financial Action Task Force | Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму |
| FMCT | ДЗВРМ | Fissile material cut-off treaty | Договір про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів |
| FSC | ФСБ | Forum for Security Co-operation (of the OSCE) | Форум зі співробітництва в галузі безпеки (ОБСЄ) |
| FY | Ф.р. | Financial year | Фінансовий рік |
| FYROM | | Former Yugoslav Republic of Macedonia | Колишня Югославська Республіка Македонія |
| G8 | | Group of Eight (industrialized states) | Велика вісімка (промислово розвинутих країн) |
| GCC | РСДПЗ | Gulf Cooperation Council | Рада співробітництва держав Перської затоки |
| GDP | ВВП | Gross domestic product | Валовий внутрішній продукт |
| GGE | ГУЕ | Group of government experts | Група урядових експертів |
| GLCM | КРНБ | Ground-launched cruise missile | Крилата ракета наземного базування |
| GNEP | ГНЕП | Global Nuclear Energy Partnership | Глобальне партнерство в галузі ядерної енергії |
| GTRI | ГІЗЗ | Global Threat Reduction Initiative | Глобальна ініціатива зменшення загроз |
| GUAM | ГУАМ | Georgia, Ukraine, Azerbaijan and Moldova | Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова |
| HCOC | ГКП | Hague Code of Conduct | Гаагський кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет |
| HEU | ВЗУ | Highly enriched uranium | Високозбагачений уран |
| IAEA | МАГАТЕ | International Atomic Energy Agency | Міжнародне агентство з атомної енергії |
| ICBM | МБР | Intercontinental ballistic missile | Міжконтинентальна балістична ракета |

| | | | |
|---------|--------|--|---|
| ICC | МКС | International Criminal Court | Міжнародний кримінальний суд |
| ICJ | МС | International Court of Justice | Міжнародний суд |
| IED | СВП | Improvised explosive device | Саморобний вибуховий пристрій |
| IFS | | Instrument for Stability | Механізм забезпечення стабільності |
| IGAD | МОПР | Intergovernmental Authority on Development | Міжурядовий орган з питань розвитку |
| IGC | МУН | Intergovernmental conference | Міжурядова нарада |
| INDA | МДНР | International non-proliferation and disarmament assistance | Міжнародна допомога у сферах нерозповсюдження та роззброєння |
| INF | РСМД | Intermediate-range Nuclear Forces (Treaty) | Ядерні сили середньої дальності (Договір про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності) |
| IRBM | БРСД | Intermediate-range ballistic missile | Балістичні ракети середньої дальності |
| ISAF | | International Security Assistance Force | Міжнародні сили сприяння безпеці (в Афганістані) |
| JCG | СКГ | Joint Consultative Group (of the CFE Treaty) | Спільна консультативна група (ДЗЗСЄ) |
| LEU | НЗУ | Low-enriched uranium | Низькозбагачений уран |
| MANPADS | ПЗПК | Man-portable air defence system | Переносний зенітний ракетний комплекс |
| MDGs | | Millennium Development Goals | Цілі розвитку тисячоріччя |
| MIRV | БГРІН | Multiple independently targetable re-entry vehicle | Роздільні боеголовки індивідуального наведення |
| MOTAPM | | Mines other than anti-personnel mines | Міни, крім протипіхотних |
| MTCR | РКРТ | Missile Technology Control Regime | Режим контролю над ракетними технологіями |
| NAM | | Non-Aligned Movement | Рух неприєднання |
| NATO | НАТО | North Atlantic Treaty Organization | Організація Північно-Атлантичного договору |
| NBC | ЯБХ(3) | Nuclear, biological and chemical (weapons) | Ядерна, біологічна та хімічна (зброя) |
| NGO | НУО | Non-governmental organization | Неурядові організації |
| NNWS | | Non-nuclear weapon state | Неядерні держави |
| NPT | ДНЯЗ | Non-Proliferation Treaty | Договір про нерозповсюдження ядерної зброї |

| | | | |
|-------|-------|---|---|
| NRF | СРН | NATO Response Force | Сили реагування НАТО |
| NSG | ГЯП | Nuclear Suppliers Group | Група ядерних постачальників |
| NWFZ | ЗВЯЗ | Nuclear weapon-free zone | Зона, вільна від ядерної зброї (без'ядерна зона) |
| NWS | | Nuclear weapon state | Ядерні держави |
| OAS | ОАД | Organization of American States | Організація Американських Держав |
| OCCAR | ОССО | Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement (Organisation for Joint Armament Cooperation) | Організація співробітництва з питань спільних програм озброєння |
| ODA | ОДР | Official development assistance | Офіційна допомога розвитку |
| OECD | ОЕСР | Organisation for Economic Co-operation and Development | Організація економічного співробітництва та розвитку |
| OHCHR | | Office of the UN High Commissioner for Human Rights | Офіс Верховного комісара ООН з питань прав людини |
| OIC | ОІК | Organization of the Islamic Conference | Організація "Ісламська конференція" |
| OPCW | ОЗХЗ | Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons | Організація із заборони хімічної зброї |
| OPEC | ОПЕК | Organization of the Petroleum Exporting Countries | Організація країн-експортерів нафти |
| OSCC | | Open Skies Consultative Commission | Консультативний комітет Договору з відкритого неба |
| OSCE | ОБСЄ | Organization for Security and Co-operation in Europe | Організація з безпеки та співробітництва в Європі |
| P5 | | Five permanent members of the UN Security Council | П'ятірка постійних членів Ради Безпеки ООН |
| PFP | ПЗМ | Partnership for Peace | Партнерство заради миру |
| PRT | ГВП | Provincial reconstruction team | Група відбудови провінцій |
| PSC | РМБ | Peace and Security Council (of the African Union) | Рада миру та безпеки (АС) |
| PSI | ІПР | Proliferation Security Initiative | Ініціатива протидії розповсюдженню |
| R&D | НДДКР | Research and development | Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи |
| SAARC | СААРК | South Asian Association for Regional Co-operation | Південноазійська асоціація регіонального співробітництва |
| SADC | САДК | Southern African Development Community | Південноафриканське співтовариство розвитку |
| SALW | СЗЛО | Small arms and light weapons | Стрілецька зброя і легкі озброєння |
| SAM | РЗП | Surface-to-air missile | Ракета "земля-повітря", зенітна ракета |
| SCO | ШОС | Shanghai Cooperation Organisation | Шанхайська організація співробітництва |

| | | | |
|--------|--------|---|---|
| SECI | | Southeast European Cooperative Initiative | Ініціатива зі співробітництва в Південно-Східній Європі |
| SICA | ЦАСІ | Sistema de la Integración Centroamericana (Central American Integration System) | Центральноамериканська система інтеграції |
| SLBM | БРПЧ | Submarine-launched ballistic missile | Балістична ракета із запуском з ПЧ (підводного базування) |
| SLCM | КРБМ | Sea-launched cruise missile | Крилата ракета морського базування |
| SORT | СНП | Strategic Offensive Reductions Treaty | Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів |
| SRBM | БРМД | Short-range ballistic missile | Балістична ракета малої дальності |
| SRCC | СРКК | Sub-Regional Consultative Commission | Субрегіональна консультативна комісія |
| SSM | РЗЗ | Surface-to-surface missile | Ракета "земля-земля" |
| SSR | РСБ | Security sector reform | Реформа сектору безпеки |
| START | СНО | Strategic Arms Reduction Treaty | Договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь |
| TLE | ОТОД | Treaty-limited equipment | Озброєння та техніка, обмежені договором (ДЗЗСЄ) |
| UAE | ОАЕ | United Arab Emirates | Об'єднані Арабські Емірати |
| UNASUR | УНАСУР | Unión de Naciones Suramericanas (Union of South American Nations) | Союз південноамериканських націй |
| UAS | БЛС | Unmanned aerial system | Безпілотна літальна система |
| UAV | БЛА | Unmanned aerial vehicle | Безпілотний літальний апарат |
| UCAV | ББЛА | Unmanned combat air vehicle | Безпілотний бойовий літальний апарат |
| UN | ООН | United Nations | Організація Об'єднаних Націй |
| UNDP | ПР ООН | UN Development Programme | Програма розвитку ООН |
| UNHCR | | UN High Commissioner for Refugees | Верховний комісар ООН з питань біженців |
| UNODA | | UN Office for Disarmament Affairs | Управління ООН у справах роззброєння |
| UNROCA | | UN Register of Conventional Arms | Реєстр звичайних озброєнь ООН |
| WA | ВД | Wassenaar Arrangement | Вассенаарська домовленість |
| WEU | ЗЄС | Western European Union | Західно-Європейський Союз |
| WMD | ЗМУ | Weapon(s) of mass destruction | Зброя масового ураження |
| WMDfz | ЗВЗМУ | WMD-free zone | Зона, вільна від ЗМУ |

Вступ

Точка зору економіста на дослідження безпеки, конфліктів і миру

ТІЛМАН БРЮК

Застосування фізичної сили, на жаль, є одним з ключових елементів поведінки людини. Враховуючи постійність і помітність навмисного застосування сили (насильства) у відносинах між людьми, на рівні групової поведінки, в т.ч. на державному рівні, є дивним, наскільки обмеженим є розуміння цього питання. Саме тому в багатьох випадках політика подолання потенційного або фактичного групового насильства залишається недосконалою. Наприклад, у Цілях розвитку тисячоліття (*Millennium Development Goals, MDG*), що визначають дискурс допомоги розвитку у другому тисячолітті, не згадується про мир і безпеку¹. Такого замовчування питань безпеки, конфліктів і миру в дискурсі світового розвитку можна й потрібно уникнути, особливо враховуючи, що жодна конфліктна країна не домоглась успіху в реалізації Цілей розвитку².

Метою видання *Щорічника СІПРІ* є заповнення цих прогалів у знаннях: у ньому надається інформація і робляться спроби поглибити розуміння безпеки, конфліктів і миру, допомагаючи таким чином вдосконалювати політичні рішення в напрямі більш мирного, безпечного і справедливого світу. У виданні визначаються та розглядаються деякі галузі досліджень. У них наводиться більш глибоке розуміння насильницьких конфліктів, що може бути корисним для практиків. Насильство формує залежність, якої часто буває важко позбавитися (або цикли насильства, з яких важко вийти) – для цього потрібні інститути миру та безпеки. Створення таких інститутів, своєю чергою, вимагає виваженої і чітко скоординованої політики.

Економісти лише після завершення холодної війни почали визнавати той факт, що насильство може бути елементом людських поведінки та відносин³. До споріднених галузей досліджень соціальних наук можна віднести, зокрема: психологію агресивної насильницької поведінки; соціологію протестних рухів як потенційних джерел насильства; політологію і теорію міжнародних

¹ United Nations, General Assembly, 'United Nations Millennium Declaration', Resolution 55/2, 8 Sep. 2000.

² *World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development* (World Bank: Washington, DC, 2011), p.5.

³ Stewart, F. and FitzGerald, V. (eds), *War and Underdevelopment*, vol.1, *The Economic and Social Consequences of Conflict* (Oxford University Press: Oxford, 2000); Addison, T. and Brück, T., *Making Peace Work: The Challenges of Social and Economic Reconstruction* (Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2009); *World Development Report 2011* (посилання 2); Kaldor, M., *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, 3rd edn (Polity Press: Cambridge, 2012); Justino, P., Brück, T. and Verwimp, P. (eds), *A Micro-Level Perspective on the Dynamics of Conflict, Violence and Development* (Oxford University Press: Oxford, forthcoming).

відносин, які вже давно вивчають застосування сили у відносинах між державами. Натомість в економіці аналіз насильства раніше здійснювали, мабуть, лише в моделюванні теорії ігор за часів холодної війни та в економіці злочинності.

Люди щодня застосовують силу або примус – з використанням будь-яких знарядь чи без них. Іноді таке застосування сили не вважається аморальним, тоді як вбивство, грабунок чи побутове насильство є очевидно незаконними. В деяких випадках цілеспрямоване групове застосування сили проти людини або групи осіб є законним чи може бути законодавчо легалізоване пост-фактум (наприклад, після війни чи державного перевороту). В інших – незаконним може бути навіть планування насильницьких дій в політичних цілях (наприклад, під час утворення терористичної групи). Очевидно, існують різноманітні та дублюючі одна одну форми насильницьких дій, чия законність є сумнівною та які через це викликають серйозну інституційну реакцію.

Важливими обов'язками демократичного уряду є запровадження та підтримання монополії на застосування сили з метою запобігання насильству з боку недержавних суб'єктів. Будь-яке послаблення врядування, що спричиняє появу конкуруючих проявів насильства або його фрагментацію, призводить до певної нестабільності. За таких умов є ймовірними прояви різноманітних, певним чином мотивованих форм насильства з боку або проти різних осіб (груп) у таких сферах, як політична, релігійна, географічна, гендерна. Прикладами форм насильства недержавних суб'єктів (недержавного насильства) є організована злочинність у Мексиці, сепаратистські рухи у провінції Ачех (Індонезія), терористичні організації типу Аль-Каїди. Нестабільну країну чи територію характеризує нездатність чи небажання влади втримати монополію на застосування сили в законний спосіб. В екстремальних випадках, вся держава стає неефективною, дисфункціональною чи неіснуючою (банкрутом), – як це було в Афганістані, Малі чи Сомалі.

Мир і безпека вимагають не просто усунення групового насильства, але й наявності легітимної держави, яка визнає та забезпечує майнові права громадян і тим самим регулює прояви насильства. Тому міцний і справедливий мир пов'язаний з відсутністю недержавного насильства та з ефективним і легітимним застосуванням сили державою – причому, в обох аспектах є простір для покращення. Крім того, обидва аспекти можна оцінити – кількісно або шляхом регулярного аналізу показників якості за допомогою належного аналітичного інструментарію.

Соціальна наука виявила принаймні чотири важливі сфери, де відчувається певний брак знань про групове застосування сили зі стратегічними цілями за умов слабких державних інститутів, у т.ч. в недемократичних державах. До цих сфер, у порядку зменшення знань і розуміння, належать наступні.

1. *Чинники небезпеки, конфліктів і нестабільності.* Про чинники насильства, конфліктів та організаційних помилок (або неналежного врядування та, як наслідок, нестабільності) відомо багато, але залишаються суттєві прогалини.

2. *Тенденції у сфері безпеки, конфліктів і миру.* Перелічити країни, задіяні у збройному конфлікті в тому чи іншому році відносно просто, але зрозуміти природу конкретного конфлікту значно складніше.

3. *Наслідки насильницьких конфліктів і браку безпеки.* Не вистачає розуміння соціально-економічних і політичних наслідків насильства, особливо на рівні особи, сім'ї і групи, де наслідки є переважно негативними (“втрати”), хоча, звичайно, є люди, групи чи країни, які виграють від насильницьких конфліктів.

4. *Втручання та інститути безпеки і миру.* Досі немає повного розуміння можливостей зовнішнього втручання в конфліктні ситуації, встановлення миру та загалом відновлення країни.

Загалом, ці прогалини означають неповноту системи даних про безпеку, в якій поєднувалися б різні галузі досліджень миру, – і це наразі може бути найсуттєвішою системною прогалиною у знаннях. Цей брак розуміння значно ускладнює встановлення миру та запобігання конфліктам. Він робить зовнішнє втручання в конфлікти більш ідеологізованим (і тому ніби упередженим), відірваним від справжніх спільних інтересів і зрештою менш успішним – спричиняючи прогнози, що справджуються самі собою, або міркування про невідале втручання, які нібито засвідчують його обмеженість. Брак розуміння обмежує також можливість системних і зрозумілих оцінок різних аспектів результатів втручання. Недостатньо обґрунтовані політичні рішення рідко призводять до позитивних результатів. Хоча протилежне твердження (що інформаційно насичені політичні дебати призводять до безпомилкових політичних результатів) також не завжди є правильним, – можливо, варто використати всі шанси, щоб отримати аргументи до моменту прийняття рішень, які стосуються життя і смерті.

Кожна з чотирьох недостатньо вивчених сфер розглядається у підрозділах I-IV, де окреслено характер невизначеності, наводиться інформація про те, що зроблено останнім часом і що залишається дослідити. В кожному підрозділі зазначено, як розвиток знань у цих сферах може допомогти поінформованості, оцінюванню, управлінню політичними дискусіями і практичною політикою. В усіх випадках окреслено, яким чином останні дослідження СІПРІ впливали та надалі впливатимуть на дебати з цих важливих питань досліджень миру. Зрозуміло, що є й інші прогалини в дослідженнях безпеки, конфліктів і миру, які вимагають вивчення. У вступі йдеться про їх вибір; у наступних виданнях *Щорічника СІПРІ* можуть бути виявлені й інші прогалини.

I. Чинники небезпеки, конфліктів і нестабільності

До визначальних чинників небезпеки, конфліктів і нестабільності належать військові витрати, виробництво та постачання озброєнь.

Урядові витрати на військову діяльність є неодмінною складовою традиційного збройного конфлікту. Тому відстеження військових витрат у часі та по країнах (як це робить СІПРІ) дає динаміку та можливість відрізнити, наприклад, гонку озброєнь від зміцнення військового потенціалу, – виявляючи таким

чином реагування на наявний або виникаючий конфлікт⁴. Водночас постійно з'являються нові військові технології; війни можуть вестися проти недержавних суб'єктів, наприклад, терористичних релігійних угруповань, або з метою зміни режиму в потенційно нестабільних країнах, – тоді як у таких регіонах, як Центральна Африка, тривають низькотехнологічні, локальні та безперервні громадянські війни. Тому для виявлення потенційної небезпеки підрахунку витрат на традиційні збройні сили може бути недостатньо. Натомість для з'ясування військових спроможностей і майбутніх конфліктів XXI століття може знадобитися ширше розуміння витрат на безпеку, врядування і правопорядок, а також усвідомлення цінності різних складових традиційних військових витрат⁵.

Небезпеку можуть спричинити не лише військові витрати, але й виробництво озброєнь і торгівля ними (легальна та нелегальна)⁶. В галузі виробництва озброєнь є принаймні чотири головні проблеми, що вимагають досліджень. Перша – дослідження наслідків багатополлярності світу (в сенсі економіки та безпеки) для глобального розподілу товарів і послуг забезпечення безпеки. Зокрема, інформацію про виробників озброєнь важко знайти в таких країнах, як Китай, що дедалі більше перетворюються на експортерів, але не підлягають такому ж ринковому контролю, який застосовується до виробників у західних країнах. Друга – тенденція розширення сегмента військових послуг (наприклад, обслуговування складних систем озброєнь), що змінила структуру закупівель, характер і сфери бізнесу військових компаній⁷. Прибуток з'являється не лише від продажу техніки, але й від участі у триваючих конфліктах. Наприклад, надання послуг у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а також персоналу приватних служб охорони – започатковане США та випробуване у війнах в Афганістані та Іраку – змінює структуру інтересів фірм приватного сектору. Участь приватного сектору в забезпеченні (чи підриві) безпеки є суттєвою зміною, вартою подальших досліджень. Третя – домінування ряду великих і добре відомих компаній залишає в тіні багато дрібних фірм, особливо в нових сегментах військових технологій, які також можуть бути важливими. Тому, оскільки військові технології дедалі більшою мірою набувають мережевого характеру, а важливість військових послуг загалом зростає, то увага до дрібних виробників і постачальників може бути так само актуальною, як і моніторинг діяльності великих компаній⁸. Четверта, дедалі важливіша – технологічні перетворення змінюють уявлення про озброєння. Подібно до розробки хімічної і, пізніше, ядерної зброї, останнім часом внаслідок технологічних змін виникла нова загроза безпеці – розвиток спроможностей вести кібервійни.

СІПРІ, з метою відстеження руху озброєнь між країнами, враховує офіційні та неофіційні міжнародні поставки⁹. Звичайно, з урахуванням недостатньої відкритості навіть офіційного експорту озброєнь, заходи з підвищення прозорості

⁴ Про військові витрати див. розділ 3 цього видання, а також базу даних СІПРІ: SIPRI Military Expenditure Database, <<http://www.sipri.org/databases/milex/>>.

⁵ Зокрема, про витрати на безпеку в Центральній Америці див. підрозділ IV розділу 3 цього видання.

⁶ Про виробництво озброєнь і військових послуг див. розділ 4, про міжнародні поставки озброєнь – розділ 5 цього видання.

⁷ Джексон С.Т. "Індустрія військових послуг". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 5.

⁸ Про індустрію кібербезпеки див. підрозділ II розділу 4 цього видання.

⁹ SIPRI Arms Transfers Database, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>>.

виглядають неповними та суперечливими. Наприклад, у деяких випадках вартість контракту, точний склад поставленої техніки та інші умови угоди (в т.ч. хабарі) залишаються невідомими. Але СІПРІ подає порівнянні дані обсягу, а не лише фінансової вартості міжнародних поставок озброєнь. Хоча такий метод дає підстави для незгоди і критики, але він є, можливо, найкращим у цій проблемній сфері досліджень. Напрями додаткових досліджень у сфері міжнародних поставок озброєнь охоплюють оцінку обсягу придбань озброєнь місцевого виробництва (на відміну від імпорту) та оцінку тривалості експлуатації техніки¹⁰.

Іншим важливим чинником конфліктів і нестабільності є трафік зброї, людей, грошей та інших “конфліктних” товарів і ресурсів (зокрема, наркотиків, деревини, діамантів, рідкоземельних металів тощо), особливо випадків їх постачання морем чи повітрям¹¹. СІПРІ відстежує рух товарів, які можуть підірвати безпеку та належне врядування¹². Так, з’ясувавши конкретні схеми їх перевезень, СІПРІ зумів виявити судна, які постійно залучалися до незаконних поставок. Зокрема, можна довести, що більшість суден, помічених у дестабілізуючих поставках озброєнь і постачанні наркотиків морем у 1991-2011рр., належали компаніям країн-учасниць Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР, *Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*)¹³. Це зумовлює серйозні наслідки для політики розвинутих країн стосовно їх внеску (навіть неявного) у зростання нестабільності.

II. Тенденції у сфері безпеки, конфліктів і миру

Важливою тенденцією досліджень стало заглиблення в деталі динаміки конфлікту на рівнях нижче національного. Це забезпечується, зокрема, шляхом збору даних про конфлікти, насамперед фіксації подій – наприклад, стрілянини з того чи іншого боку – та наступної їх класифікації з реєстрацією точної дати та місця (тобто з часовою і географічною прив’язкою). Отримані масиви даних – наприклад, Енциклопедія конфліктів (*Conflict Encyclopedia*) Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) та База даних про місця збройних конфліктів і події під час них (*Armed Conflict Location and Event Dataset, ACLED*) – концентруються переважно на актах насильства і ґрунтуються на новинах місцевих або міжнародних ЗМІ – із властивою їм упередженістю¹⁴.

¹⁰ СІПРІ відстежує стан запасів ядерної і хімічної зброї, а також заходи з їх знищення, контролю над торгівлею стратегічно важливими матеріалами – з метою впевнитися, що знання, матеріали та технології подвійного використання не застосовуються для створення хімічної, біологічної чи ядерної зброї. Про світові ядерні сили див. розділ 6, про контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю розділ 9 цього видання.

¹¹ Про спроби контролю над фінансовими потоками див.: підрозділ III розділу 9 цього видання; Бауер С., Данн А., Мічч І. “Контроль над торгівлею стратегічно важливою продукцією: протидія розповсюдженню зброї масового ураження”. – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.393-395.

¹² Griffiths, H. and Bromley, M., *Air Transport and Destabilizing Commodity Flows*, SIPRI Policy Paper no.24 (SIPRI: Stockholm, May 2009); Griffiths, H. and Jenks, M., *Maritime Transport and Destabilizing Commodity Flows*, SIPRI Policy Paper no.32 (SIPRI: Stockholm, Jan. 2012).

¹³ Griffiths and Jenks (посилання 12), p.20.

¹⁴ Стосовно даних *UCDP* про збройні конфлікти, їх збір і методику обробки див. підрозділ III розділу 1 цього видання.

Двома подібними, але значно менш поширеними джерелами даних про події є комісії довіри і примирення, а також електронні джерела, зокрема текстові повідомлення або соціальні мережі¹⁵. Кожен з цих підходів несе власний ризик регулярного неврахування певних видів подій. Наприклад, у районах без мобільного телефонного зв'язку збройні угруповання можуть відчувати менше обмежень у скоєнні злочинів. Тому якість створених баз даних про події потребують перевірки (шляхом, наприклад, об'єднання різних методів збору даних в одній мета-базі).

Крім того, бази даних про конфлікти практикують обмежувальне розуміння подій у конфлікті, часто зосереджуючись на актах насильства між людьми. Натомість може бути корисним поєднати традиційний масив даних про події в конфліктах з подіями, пов'язаними із втручанням (наприклад, санкціями), чи такими чинниками конфлікту, як постачання озброєнь. Це дозволило б детальніше дослідити динаміку конфліктів і показало б, як, наприклад, постачання зброї повстанцям або переміщення людей під час війни в Сирії впливають на динаміку конфлікту¹⁶.

Дані про конфлікти можуть допомогти дослідити конкретні приклади насильницьких конфліктів, але не допоможуть оцінити безпеку суспільства. Громадську безпеку можна визначити як баланс між, з одного боку, низьким рівнем загроз і випадків насильства, належним захистом, що забезпечує такий рівень загроз, а з іншого – суб'єктивним сприйняттям безпеки (що може не залежати від реального рівня насильства та захисту від нього)¹⁷. Багато аспектів економічного та соціального життя людини вже перекладені в певний спосіб на мову цифр. Фіксуються інфляція, обмінний курс, темпи росту, показники бідності, грамотності, народжуваності та нескінченні дані про погоду. Але не було спроб виробити єдину міру для визначення ступеня безпечності, скажемо, Сомалі, Шрі-Ланки чи Швеції. Звичайно, число загиблих у війні в кожній країні та їх витрати на військову діяльність загалом відомі. Але це не те саме, що знати, наскільки безпечними є ці країни. Визначивши відносний рівень безпечності держав, можна було б багато дізнатися про тенденції безпеки та, можливо, навіть про причинно-наслідкові зв'язки – і в такий спосіб значно удосконалити політику безпеки.

Тому потрібен індикатор безпеки, який матиме різні значення для різних країн і років, якщо не населених пунктів і місяців чи навіть днів¹⁸. Такий індикатор безпеки має відрізнити головні цілеспрямовані загрози та ризики

¹⁵ Про використання даних Комісії довіри і примирення в Перу див.: Fielding, D. and Shortland, A., 'What explains changes in the level of abuse against civilians during the Peruvian civil war?', University of Otago Economics Discussion Papers no.1003, May 2010, <<http://www.business.otago.ac.nz/econ/research/discussionpapers/>>; Cibelli, K., Hoover, A. and Krüger, J., 'Descriptive statistics from statements to the Liberian Truth and Reconciliation Commission', Benetech Human Rights Program for the Truth and Reconciliation Commission of Liberia, June 2009, <<http://hrdag.org/publications/>>. Про використання сучасних технологій моніторингу насильства див.: Matheson, D. and Allan, S., *Digital War Reporting* (Polity Press: Cambridge, 2009).

¹⁶ Про постачання озброєнь до Сирії див. підрозділ III розділу 5 цього видання. Про осіб, переміщених внаслідок конфлікту, див.: Коен Р., Денг Ф.М. "Масове переміщення людей внаслідок конфліктів і одностороннього насильства: національна та міжнародна реакція". – *Щорічник СІПРІ 2009*.

¹⁷ Brück, T., de Groot, O.J. and Ferguson, N., 'Measuring security', eds R.Caruso and A.Locatelli, *Understanding Terrorism: A Socio-economic Perspective* (Emerald Publishing: Bingley, forthcoming 2013).

¹⁸ Brück et al. (посилання 17).

від причин, в основі яких лежить “людський фактор” (наприклад, діяльності терористичних угруповань, бойовиків чи організованої злочинності), а також захисні і превентивні заходи, вжиті урядами, від заходів, вжитих приватним сектором – фірмами та окремими особами. За умов високого рівня загроз має бути і високий рівень захисту та навпаки. З цього випливає, що безпека – це ані мінімальний рівень загроз, ані максимальний рівень захисту, але їх правильний баланс. Це також означає, що захист країни може бути надмірним, що є марнотратством і може виявитися навіть контрпродуктивним.

Виникає питання, чи потерпає, наприклад, Європа від такого надмірного захисту від тероризму після вересня 2001р., тоді як інші, більш небезпечні ризики, яких можна уникнути, залишаються поза увагою державної політики¹⁹. Така ситуація може виникнути, якщо уявлення про безпеку не збалансовані. Іншими словами, в суспільстві важко досягти оптимуму, врівноважуючи лише загрозу та захист; – коригування вимагають уявлення про обидва аспекти. Країна, незначною мірою уражена або зовсім не уражена тероризмом, може проте відчувати непропорційно високий страх терору²⁰. Очевидно, боротьба з тероризмом у країні, яка не має або має невисоку загрозу тероризму, може фактично збільшити страх. Тому важливим елементом антитерористичної державної політики може бути “управління страхами” та інформування суспільства про ризики.

III. Наслідки насильницьких конфліктів і браку безпеки

Групові насильницькі конфлікти можна розглядати як систематичний виклик праву і здатності держави визнавати та забезпечувати майнові права своїх громадян. Насильницькі конфлікти спрямовані на перебудову інститутів країни, причому “інститути” визначаються широко, включно як з офіційними структурами, так і з неформальними правилами та нормами. Наприклад, повстанці у Країні Басків в Іспанії розпочали війну за відокремлення, заперечуючи право іспанського Уряду на суверенітет. Розбіжності можуть існувати з приводу широкого кола проблем: від мови навчання або організації поліції до ідентичності регіону та його мешканців, тобто неформальних традицій, які можуть не мати прямих юридичних чи економічних проявів²¹. Одні учасники насильницьких конфліктів (такі “людські чинники безпеки”, як, наприклад, терористичні угруповання) можуть мати безпосередні наміри – послабити центральні державні інститути. Інші – такі, як організовані злочинні угруповання, яким потрібна поступлива держава, що терпляче ставиться до злочинців чи принаймні не дуже пригноблює їх, – можуть намагатися послабити центральну державу саме з цією метою²².

¹⁹ Про такі ризики див., зокрема: Шьон Е. “Аналіз ризиків для життя людини”. – *Щорічник СІПІ 2007*, с.264-268.

²⁰ Див., зокрема: Brück, T. and Müller, C., ‘Comparing the determinants of concern about terrorism and crime’, *Global Crime*, vol.11, no.1 (2010).

²¹ Justino, P., Brück, T. and Verwimp, P., ‘Micro-level dynamics of conflict, violence and development: a new analytical framework’, eds Justino et al. (посилання 3).

²² Див., зокрема: Степанова К. “Збройний конфлікт, злочинність і кримінальне насильство”. – *Щорічник СІПІ 2010*.

Залежно від ситуації, групові насильницькі конфлікти можна розглядати як приклад послаблення інституційної системи, коли люди змушені приймати рішення за умов повної неспроможності звернутися або до системи правосуддя з питань виконання договорів, або до соціальних мереж для неформального примушення до виконання норм і домовленостей. В екстремальних випадках таке насильство може спричинити повну руйнацію інститутів і, відповідно, банкрутство держави. За таких обставин людям доведеться покладатися на власні сили, можливо, вдаючись до насильства чи укладення несподіваних ситуативних домовленостей і союзів.

Пропонований тут погляд на конфлікт є цікавим тим, що його об'єктами є не власне випадки насильства, які призводять до певних воєнних наслідків (наприклад, жертв бойових дій), а зміни інституційного середовища. Звичайно, прямі наслідки насильства можуть поширюватися як на родичів загиблих у війні, так і на свідків жорстокості. Але опосередковані наслідки конфлікту для економіки та суспільства, зокрема від послаблення інститутів, можуть бути більш небезпечними, ніж безпосередній вплив насильства.

Новий напрям досліджень вивчає наслідки насильницьких конфліктів на мікрорівні²³. Майданчик для подібних досліджень упродовж майже 10 років надає Мережа “Домогосподарства в умовах конфлікту” (*Households in Conflict Network*). Близько 140 виданих нею праць ілюструють досягнутий прогрес, а також наявні прогалини. Дослідження починають давати постійні та чіткі докази негативних наслідків війни (наприклад, для дитячого здоров'я) і деструктивних наслідків групового насильства для страхування майна. В Мережі починаються дослідження шляхів удосконалення наявних методик оцінки конфліктів у рамках оглядів домогосподарств²⁴. Специфічними проблемами є вимірювання конфліктного досвіду кожної людини, а також з'ясування, яким саме є об'єктивний і суб'єктивний досвід людини від пережитих руйнувань, вигнання та відчаю. Досвід людей може дуже різнитися навіть в одному населеному пункті чи сім'ї, залежно від статі, віку, політичного, економічного та соціального статусу. Найбільшою мірою вражає те, що досі не зібрано даних про індивідуальне сприйняття миру в часі і просторі, що здається продуктивним напрямом досліджень і практичної політики. Роль приватного сектору в побудові мирного суспільства також, на жаль, достатньою мірою не досліджена²⁵. Тому бракує потрібного масиву даних і немає єдності в баченнях впливу насильницьких конфліктів на життєдіяльність, міграцію чи бідність.

Нарешті, досі немає повного розуміння взаємодії процесів на мікро- та макрорівні під час конфлікту. Це дозволяє припустити, що замість витрачання

²³ Eds Justino et al. (посилання 3).

²⁴ Brück, T., Justino, P., Verwimp P. and Avdeenko, A., 'Identifying conflict and violence in micro-level surveys', *Households in Conflict Network (HICN) Working Paper no.79*, July 2010, <<http://www.hicn.org/>>.

²⁵ Brück, T., Naudé, W. and Verwimp, P., 'Business under fire: entrepreneurship and violent conflict in developing countries', *Journal of Conflict Resolution*, vol.57, no.1 (Feb. 2013); Naudé, W., Brück, T. and Verwimp, P., 'Business and the barrel of a gun: understanding entrepreneurship and violent conflict in developing countries', *UNU-WIDER Policy Brief no.4*, 2013, <<http://www.wider.unu.edu/publications/policy-briefs/>>.

фінансових ресурсів на макро- чи мікрорівні, варто було б спробувати розробити моделі, здатні подолати цю дихотомію, чи принаймні розробити методи розрахунків, придатні для використання на обох рівнях. Цікаво, що попри значну увагу в літературі до макрорівня, особливо після завершення холодної війни, в дослідженні конфліктів на цьому рівні також існують суттєві прогалини. Наприклад, досі мало досліджень оцінки загальної макроекономічної вартості конфлікту – обчислення цієї величини могло б створити серйозний стимул для політиків до зменшення кількості насильницьких конфліктів у світі²⁶.

IV. Втручання та інститути миру і безпеки

Останні завдання аналізу – подивитися, що відомо про втручання з метою подолання конфліктів і встановлення (або підтримання) миру та яку роль тут можуть відіграти інститути. В цьому виданні *Щорічника СІПРІ* наводиться багато прикладів укладення та виконання міжнародних угод зі скорочення запасів, застосування або продажу зброї: основних звичайних озброєнь, стрілецької зброї і легких озброєнь, ядерної, біологічної і хімічної зброї²⁷. Якщо в контролі над виробництвом і застосуванням певних видів зброї (особливо протипіхотних мін) останніми роками вдалося досягти певного прогресу та узгодження інтересів країн-виробників і споживачів, то стосовно іншої звичайної зброї (мін, крім протипіхотних, касетних боеприпасів, застосування яких також пов'язане з чималими, переважно не задокументованими людськими втратами) більш жорстка та юридично зобов'язуюча регламентація виявилася практично неможливою²⁸. Інша проблема гуманітарного контролю над озброєннями, особливо в Африці, полягає в тому, що для виконання вже узгоджених міжнародних конвенцій, зокрема для контролю кордонів і недопущення обходу встановлених правил транснаціональними збройними угрупованнями, потрібні ефективні, дієві держави²⁹. Отже, ефективний гуманітарний контроль над озброєннями передбачає наявність ефективних держав, а не лише нових угод на папері.

Міжнародна спільнота, здається, вирішила зосередитися на регіональних багатосторонніх (наприклад, Північно-Атлантичному Договорі) чи двосторонніх (наприклад, угодах між Росією і США) домовленостях про безпеку або на обговоренні найменшого спільного знаменника для справді міжнародних угод (наприклад, на переговорах стосовно договору про торгівлю зброєю);

²⁶ Обмежений приклад економічної вартості двох війн див.: Перло-Фрімен С., Солмірано К. "Економічна вартість війн в Афганістані та Іраку". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 4; Brück, T., de Groot, O.J. and Schneider, F. "The economic costs of the German participation in the Afghanistan war", *Journal of Peace Research*, vol.48, no.6 (Nov. 2011).

²⁷ Про ядерну зброю, контроль і нерозповсюдження див. розділи 6 і 7, про контроль над звичайними озброєннями – розділ 8, про контроль над торгівлею зброєю – розділ 9, про угоди з питань контролю над озброєннями – додаток А, про органи співробітництва у сфері безпеки – додаток Б цього видання.

²⁸ Про гуманітарний контроль над озброєннями див. підрозділ I розділу 8 цього видання.

²⁹ Про контроль над стрілецькою зброєю в Африці див. підрозділ II розділу 8 цього видання.

водночас є обнадійливі кроки і в напрямі укладення всебічних багатосторонніх угод про контроль над озброєннями³⁰. Конвенція 1972р. про біологічну та токсинну зброю (*Biological and Toxin Weapons Convention*) і Конвенція 1993р. про заборону хімічної зброї (*Chemical Weapons Convention*) передбачають повне позбавлення від цих видів зброї, а Договір 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (*Non-Proliferation Treaty*) забороняє будь-яке її поширення та вимагає дієвих заходів з роззброєння³¹. До цих домовленостей приєдналися не всі держави й не кожен учасник виконує їх, але досвід участі в них та їх виконання є загалом позитивним – принаймні набагато кращим, ніж у більшості подібних домовленостей.

Водночас, у 2012р., переважно через неадекватність наявної правової та інституційної бази врегулювання конфліктів, систематично зривалися спроби міжнародної спільноти не допустити великої громадянської війни в Сирії³². Це не лише не означає, що координація міжнародної політики в інших сферах (зокрема, в подоланні макроекономічних диспропорцій або реагуванні на зміни клімату) є кращою, але радше підтверджує, що недоліки нинішніх правил міжнародної безпеки вийшли на перший план, а їх ціна – якщо йдеться про громадянську війну, – значно зросла. Проте, якщо насильство не перетинає межі громадянської війни, то часто вважається загально прийнятним – як це не сумно з моральної точки зору, – що держави де-факто мають право пригнічувати власний народ (наприклад, у Північній Кореї). Якщо ж у певних державах насильство долає цю межу, то їм не можна дозволяти перетворюватися на загрозу міжнародній безпеці. Свого часу такими державами вважалися Лівія за М.Каддафі та Ірак за С.Хусейна. Однак, коли йдеться про придушення близькими до військових засобами політичних протестів усередині певної країни, вибір способу реагування міжнародної спільноти є значно обмеженим, – хоча б внаслідок інституційного спадку Другої світової війни у вигляді права вето в РБ ООН³³.

Здається, популярність певних інструментів втручання зазнає поперемінно злетів і падінь. Запровадження санкцій, наприклад, є ознакою втручання міжнародної спільноти з метою дипломатичного висловлення незгоди, тоді як гуманітарна допомога та миротворчі операції часто використовуються для демонстрації активності перед місцевою аудиторією. Але ці політичні інструменти дедалі частіше застосовуються постфактум – так, санкції ЄС проти Сирії часто були реакцією на повідомлення про жорстокість, а не заходами превентивної дипломатії³⁴.

³⁰ Про переговори з питань договору про торгівлю зброєю див. підрозділ I розділу 8 цього видання.

³¹ Про ці три документи див. додаток А цього видання.

³² Про конфлікт у Сирії див. підрозділ I розділу 1, підрозділ II розділу 2, підрозділ III розділу 5 і підрозділ II розділу 9 цього видання. Про ширші події у врегулюванні конфліктів див. розділ 2 цього видання.

³³ Див., зокрема: Еванс Г. “Реакція на криваві злочини: нова геополітика втручання”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, розділ I.

³⁴ Про події у сфері ембарго на поставки зброї та інші санкції див. підрозділи II, III розділу 9 цього видання. Про події у сфері миротворчих операцій див. розділ 2 цього видання.

Попри певний прогрес у забезпеченні системності заходів втручання, є потреба зміцнити базу знань про те, що насправді відомо про ефективність і наслідки таких заходів³⁵. При цьому є цікаві можливості для об'єднання, наприклад, баз даних про динаміку конфліктів, незаконні поставки чи миротворчі операції. Яким чином санкції впливають на динаміку конфлікту? Як миротворчі операції чи незаконні поставки озброєнь впливають на безпеку? Чи сприяють миротворчі операції відновленню приватного сектору? Це серйозні проблемні питання, які часто важко дослідити емпірично через брак надійних даних, практичні та етичні труднощі роботи на місцях і проблему пошуку коштів для підтримки подібних досліджень.

Наукове співтовариство багато разів фіксувало успіх або провал втручання як реакції на подію³⁶. Але досі бракує ґрунтовної, надійної інформації про те, як слід втручатися до, під час і після насильницьких конфліктів на благо людей і для зміцнення інститутів миру. Іншими словами, побудованого на наукових доказах загального підходу до забезпечення миру немає. Порівняно з медичною наукою, дослідженням миру ще належить подолати довгий шлях для того, щоб база знань достатньо зміцніла та давала змогу формувати справді науково обґрунтовану політику у сферах безпеки, конфліктів і миру.

Один з методів навчання на попередньому досвіді – планування впорядкованих контрольних випробувань (як у медичних науках) у ситуаціях втручання заради або миру та безпеки, або розвитку (покращення освіти чи зайнятості) в конфліктних чи нестабільних ситуаціях³⁷. Якщо в мирній країні, що розвивається, політики, налаштовані на розробку програм подолання бідності, мають багату практику та досвід такого планування, то у сфері втручання і планування інститутів миру це зовсім не так – ця ситуація може тривати ще 10-20 років, поки не буде досягнуто такого ж рівня розуміння. Знадобляться буквально сотні досліджень десятків ситуацій, поки можна буде впевнено сказати, як підтримати міцний мир. Отже, дослідники в цій сфері мають попереду багато роботи, складної і водночас цікавої.

Корисно було б також мати кількісні моделі, згадані в підрозділі III, для спрощення оцінки плюсів і мінусів різних видів втручання – цей вид кількісного моделювання політики поширений в інших сферах політики, але є рідкістю в дослідженнях миру та безпеки. Поєднання різних джерел даних – наявних або потрібних – для інформативного та успішного моделювання політики може бути одним із способів продуктивної орієнтації політичних діячів.

³⁵ Seybolt, T.B., SIPRI, *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure* (Oxford University Press: Oxford, 2007); Wiharta, S. et al., *The Effectiveness of Foreign Military Assets in Natural Disaster Response* (SIPRI: Stockholm, 2008); Fruchart, D. et al., *United Nations Arms Embargoes: Their Impact on Arms Flows and Target Behaviour* (SIPRI/Uppsala University: Stockholm/Uppsala, 2007).

³⁶ Seybolt (посилання 35).

³⁷ Bozzoli, C., Brück, T. and Wald, N., 'Evaluating programmes in conflict-affected areas', eds Justino et al. (посилання 3).

V. Після 2015р.: отримання нових даних і глобальна система звітності про безпеку

З наведеного вище аналізу деяких останніх тенденцій в дослідженнях безпеки, конфліктів і миру випливає, що окремі з цих сфер піддаються змістовній оцінці (з політичною і практичною користю). Якщо можна оцінити багато інших сторін життя людини та суспільства, то чому не можна розробити показники миру та безпеки – як на індивідуальному, так і на загальному, національному рівні? Прикладом може бути переведення знань про конфлікт у терміни індивідуального рівня, як зазначено вище³⁸. Іншим подібним прикладом на національному рівні є розробка Глобального індексу миролюбності (*Global Peace Index*)³⁹. Проте, оцінювання уявлень про небезпеку, підрахунку загиблих, обліку випадків контрабанди зброї, розвитку інституту уповноважених з питань миру чи розрахунку показників безпеки самих по собі недостатньо. Попри ці та багато інших змін, згаданих останніми роками в *Щорічниках СІПРІ*, залишаються принаймні два серйозні проблемні питання.

Перше – визначити наявні потреби в даних для прогресу в дослідженнях безпеки, конфліктів і миру. Порівняно з багатьма іншими науковими дисциплінами, прогрес інформування і знань у цій сфері є значно повільнішим і менше підтримується національними та міжнародними дослідницькими структурами. Подібно до того, як виявлення послідовності генома докорінно змінило уявлення про життя та допомогло прогресу медицини, так само поява глибших даних про мир і безпеку могла б стимулювати прогрес знань і дій. Сьогодні, під час обговорення Цілей розвитку тисячоліття на 2015р., дослідникам, керівникам і спонсорам пора зібратися та вирішити, які показники сприяють зменшенню нестабільності та конфліктів у майбутньому.

Другим завданням буде розробка “глобальної системи звітності про безпеку”, яка систематизує численні показники, що характеризують зміни миру та безпеки. В економіці наявність національної системи звітності допомагає дослідникам формулювати правильні запитання та відповідати на них, сприяє формуванню політики, оскільки є розуміння взаємозв’язків між різними складовими економіки. У сфері міжнародних миру та безпеки наразі бракує подібної всеохопної “глобальної системи звітності про безпеку”, що ускладнює аналіз і формування політики. *Щорічник СІПРІ* майже 50 років інформує про світові події у сфері безпеки, використовуючи унікальну можливість збирати, порівнювати дані і тлумачити відповідні тенденції. Можливо, прийшов час спитати – як можна формалізувати цю інформацію для подальшого прогресу знань і політики безпеки та миру?

³⁸ Brück et al. (посилання 24).

³⁹ Див., зокрема: Шіппа К., Морган Т. “Глобальний індекс миролюбності 2012р.”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ IV розділу 2.

Частина І. Безпека і конфлікти у 2012р.

Розділ 1. Збройні конфлікти

Розділ 2. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів

1. Збройні конфлікти

Загальний огляд

У 2011-2012рр. серйозними проблемами для світової спільноти залишалися конфлікти на Близькому Сході, в Західній Азії та в Африці, а також зростання міжнародної напруженості у Східній Азії. Проте, число загиблих внаслідок масштабного організованого насильства у світі залишалося на рекордно низькому рівні.

Водночас, зменшення кількості конфліктів і числа їх жертв, типове для міжнародної безпеки після холодної війни, значною мірою нівелюється спалахами насильства в окремі роки (підрозділ III цього розділу). Є реальні ознаки можливої зміни ряду ключових тенденцій останніх десятиліть. До цих ознак (говорити про тенденцію зарано) належать збільшення у 2011р. кількості конфліктів за участі та без участі держави, а також числа жертв.

Ключовим питанням для розуміння змін у динаміці конфліктів в останні десятиліття та їх імовірної подальшої еволюції є ставлення до збройного конфлікту держав (насамперед, великих). Можливо, найважливішим чинником, що спричинив помітне зменшення кількості збройних конфліктів у світі та числа їх жертв після завершення протистояння наддержав часів холодної війни, стало суттєве обмеження втручання великих держав у міждержавні конфлікти в якості третьої сторони.

Проте, ставлення держав до конфліктів може знову змінитися. Останніми роками зростає кількість інтернаціоналізованих внутрішньо-державних конфліктів – у яких інша держава підтримує одну зі сторін конфлікту. Таке втручання часто має наслідком збільшення числа жертв і затягування конфлікту.

У 2011р. зареєстровано кілька значних інтернаціоналізованих внутрішньо-державних конфліктів (насамперед в Африці), окремі з яких – із тривалою історією. Одним з найбільш неспокійних регіонів був Близький Схід – там громадянська війна в Сирії дедалі більше набувала рис регіонального конфлікту, до якого втягаються сусідні держави (підрозділ I). Водночас, ескалація цього конфлікту у 2012р. – на фоні занепокоєння застосуванням зброї масового ураження, зростання релігійного радикалізму та сектантства – загрожувала втягненням крупних нерегіональних гравців.

Посилення міжнародних аспектів сирійського конфлікту порушує ширші питання про здатність міжнародної спільноти обмежити, подолати та покласти край насильству у країні. Ще одним ключовим чинником зниження рівня збройних конфліктів після завершення холодної війни стало

розширення втручання в конфлікти міжнародної спільноти та її участь у постконфліктному відновленні у формі миротворчих і стабілізаційних місій. Патова ситуація в Раді Безпеки (РБ) ООН з приводу реакції на сирійський конфлікт актуалізує питання можливості досягнення консенсусу провідних держав, необхідного для реагування на масштабні конфлікти в дедалі багатополарнішій системі міжнародної безпеки.

Проблеми конфліктів на Близькому Сході демонструють також складний характер збройних конфліктів у всьому світі. Громадянська війна в Сирії була у 2011-2012рр. одним з найкривавіших у світі конфліктів; водночас ареною більшості недержавних конфліктів залишається Африка, а конфлікти в Америці характеризуються найвищим середнім числом загиблих і найбільшою часткою недержавних конфліктів, що точаться між формально організованими угрупованнями.

Східна та Південно-Східна Азія, які в 1950-1970рр. були ареною ряду найбільш руйнівних державних конфліктів, перетворилися на один з наймиролюбніших регіонів світу (підрозділ II). З 1989р. у Південно-Східній Азії зафіксовано лише один міждержавний конфлікт, у Східній Азії – жодного. Проте, з появою потреби відповідей на питання стосовно глобального поширення організованого насильства, а також ролі регіональних і великих держав у конфліктах, ситуація в цих регіонах перетворюється на ключову проблему. Останніми роками напруженість, пов'язана зі зміною балансу сил у Східній Азії, насамперед між Китаєм і США з їх союзниками, зростає – іноді до потенційно небезпечного рівня. В Південно-Східній Азії нерозв'язаними залишаються кілька локальних кривавих конфліктів, окремі з яких навіть спалахували у 2012р. Отже, всі ці реальні проблеми можуть підірвати мир у Східній і Південно-Східній Азії.

Збільшення кількості конфліктів, ознаки інтенсифікації збройного насильства (збільшення числа жертв), зростання міждержавної напруженості в деяких регіонах і серйозні протиріччя між провідними державами стосовно адекватної міжнародної реакції на крупні конфлікти можуть свідчити про перехідний період у сфері міжнародної безпеки. Ключове питання в цьому контексті – чи не спричинять такі зміни зростання рівня міждержавних конфліктів.

На загальний міжнародний порядок впливають зміни інтересів і можливостей, що відбуваються внаслідок послаблення балансу сил в однополарній системі міжнародної безпеки після холодної війни та появи елементів багатополарності – хоча рівень конфліктів залишається відносно низьким. Проте, деякі події 2011-2012рр. можна розглядати як попередження про те, що для усталення позитивних тенденцій останніх десятиліть у сфері конфліктів треба знайти нові шляхи побудови взаємоприйнятних міжнародних відносин для організації нового світового порядку безпеки.

I. Збройні конфлікти крізь призму “арабської весни”

МАРІ АЛЛАНССОН, МАРГАРЕТА СОЛЛЕНБЕРГ, ЛОТТА ТЕМНЕР
УПСАЛЬСЬКА ПРОГРАМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО КОНФЛІКТИ

“Арабська весна” 2011р. стала справжнім потрясінням для регіону, де раніше було небагато відкритих масових протестів проти діючих режимів. Вона викликала радикальні політичні зміни в ряді країн, насамперед у Тунісі, Єгипті, Марокко, Лівії¹. В деяких країнах у 2012р. тривали процеси, спрямовані на зміну режимів: у Сирії – як повномасштабна громадянська війна; в інших країнах, таких, як Бахрейн і Йорданія, протести лишалися переважно ненасильницькими. В ряді країн, де режими у 2011р. змінилися, політична нестабільність була спричинена насамперед неусталеністю політичного устрою. Наприклад, у Єгипті протести, іноді насильницькі, тривали і проти нового, очолюваного військовими Уряду, а потім – проти новообраного Президента М.Мурсі (*Mohamed Morsy*); в Лівії були випадки насильства, спричинені протистоянням між новим режимом і прихильниками колишнього лідера М.Каддафі (*Muammar Gaddafi*).

“Арабська весна” та наступні події 2012р. ілюструють різні шляхи можливого поширення політичної нестабільності та насильства. Заворушення, започатковані у 2011р., можна охарактеризувати як своєрідну “інфекцію” повстань – коли невдоволення режимами і протести поширюються через “ефект демонстрацій”². Цей вид “інфекції” у 2012р. не мав продовження – нових масових заворушень не було. Але наслідки “арабської весни” у 2012р. проявились у ширшому регіоні.

У цьому підрозділі розглядаються три державні конфлікти 2012р., що стали або продовженням “арабської весни” (Сирія), або були прямо пов’язані з нею (Ємен, Малі)³. Ці випадки показують деякі шляхи, якими конфлікт в одній країні може спричинити нестабільність і конфлікт в іншій – через проникнення бойовиків, зброї, ідей і тактики. Вони також ілюструють дві схеми ескалації напруженості під впливом регіональних подій 2011р.: через активізацію бойових дій або через фрагментацію опозиції зі збільшенням кількості діючих збройних угруповань.

Сирія

У сирійському конфлікті 2012р. були помітні процеси як поширення, так і ескалації насильства. Інтенсивність бойових дій і кількість опозиційних

¹ Огляд подій в регіоні у 2011р. див.: Алланссон М. та ін. “Перший рік “арабської весни””. – *Щорічник СІПІ 2012*, підрозділ I розділу 2.

² Див., зокрема: Bellin, E., ‘Reconsidering the robustness of authoritarianism in the Middle East: lessons from the Arab Spring’, *Comparative Politics*, vol.44, no.2 (Jan. 2012), pp.127-149. “Ефект демонстрацій” – це процес, коли політична акція однієї групи впливає на політичні акції інших груп, які мають власні цілі. Див., зокрема: Kuran, T., ‘Ethnic dissimilation and its international diffusion’, eds D. A. Lake and D. Rothchild, *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion and Escalation* (Princeton University Press: Princeton, NJ, 1998).

³ Визначення державного конфлікту див.: Темнер Л. та ін. “Розвиток організованого насильства у 2001-2010рр.”. – *Щорічник СІПІ 2012*, підрозділ III розділу 2, с.58, 74-76.

угруповань різко зросли. З початку повстання до Сирії потрапили бойовики, ідеї і тактика угруповань, які брали участь в інших конфліктах у регіоні та за його межами.

Повстання в Сирії почалось у березні 2011р. з низки загалом мирних демонстрацій. Уряд Сирії вдався до їх жорстокого придушення – що, своєю чергою, спричинило зростання дезертирства з армії. Чимало дезертирів приєдналися до Вільної сирійської армії (ВСА, *Free Syrian Army, FSA*), утвореної наприкінці липня 2011р.⁴ Спочатку бої велися переважно між Урядом і різними угрупованнями бойовиків під прапором досить аморфної ВСА. З появою і зростанням чисельності нових збройних угруповань опозиція дедалі більше зазнавала фрагментації⁵. Об'єднувальною метою всіх цих угруповань було усунення баасистського Уряду Президента Б.Асада (*Bashar al-Assad*).

На другий рік повстання в Сирії з'явилися радикальні сунітські групи, які закликали не лише скинути Уряд Б.Асада, але й встановити ісламський режим⁶. Б.Асад з початку повстання заявляв, що озброєна опозиція складається з кримінальних банд і підтримуваних із-за кордону терористів. Опозиція відкидала ці звинувачення та намагалася применшити роль джихадистських рухів⁷. Але впродовж 2012р. було помітним зростання чисельності та сили таких утворених на початку року радикальних ісламістсько-джихадистських угруповань, як Джабхат ан-Нусра (*Jabhat al-Nusra*) і Катаїб Ахрар аль-Шам (*Kata'ib Ahrar al-Sham*)⁸. Також з'явилися повідомлення про участь у сирійському конфлікті бойовиків із-за кордону, зокрема з Йорданії⁹.

Роль цих джихадистських угруповань та іноземних бойовиків у конфлікті у 2012р. є неоднозначною; аналітики зазначали, що вони становлять лише частину озброєних бойовиків у країні, але суттєво впливають на динаміку конфлікту – зокрема, запроваджуючи тактику використання терористів-смертників і саморобних вибухових пристроїв¹⁰. Сирійські угруповання очевидно перебували під впливом інших угруповань регіону. Так, Джабхат ан-Нусра підтвердила, що її бойовики навчалися робити бомби у джихадистів, які воювали в Іраку¹¹.

Урядова стратегія боротьби із зростаючим збройним опором спирається, зокрема, на використання місцевих груп бойовиків, відомих як “шабіха”

⁴ Flood, D.H., ‘An overview of Syria’s armed revolution’, *CTC Sentinel*, vol.5, no.4 (Apr. 2012), p.1; див. статтю про Сирію: UCDP Conflict Encyclopedia, <<http://www.ucdp.uu.se/database/>>.

⁵ Starr, S., ‘A fight for the spoils: the future role of Syria’s armed groups’, *CTC Sentinel*, vol.5, no.8 (23 Aug. 2012), p.2; International Crisis Group (ICG), *Syria’s Phase of Radicalisation*, Middle East Briefing no.33 (ICG: Damascus/Brussels, 10 Apr. 2012), pp.1-4.

⁶ International Crisis Group (ICG), *Tentative Jihad: Syria’s Fundamentalist Opposition*, Middle East Report no.131 (ICG: Damascus/Brussels, 12 Oct. 2012), pp.10-11.

⁷ Flood (посилання 4), p.4; International Crisis Group (посилання 6), p.1.

⁸ International Crisis Group (посилання 6), pp.10-19.

⁹ Див., зокрема: Al-Shishani, M. B., ‘Syria emerges as a new battlefield for Jordan’s jihadists’, *Terrorism Monitor*, 10 Jan. 2013, pp.4-5.

¹⁰ Див., зокрема: Starr, S., ‘Shabiha militias and the destruction of Syria’, *CTC Sentinel*, vol.5, no. 12 (28 Nov. 2012), p.12.

¹¹ International Crisis Group (посилання 6), pp.11, 15; Abouzeid, R., ‘Meet the Islamist militants fighting alongside Syria’s rebels’, *Time*, 26 July 2012; Abdul-Ahad, G., ‘Al-Qaida turns tide for rebels in battle for eastern Syria’, *The Guardian*, 30 July 2012.

(*shabiha*, привиди)¹². Цих бойовиків звинувачували в жорстоких репресіях проти цивільних у підконтрольних опозиції районах, у т.ч. у вбивствах і тортурах¹³.

І “шабіха”, і розділена опозиція мали у 2012р. одну спільну рису – брак чіткої командної структури. Так, офіційні керівники ВСА перебували в Туреччині та мали, за повідомленнями, обмежений вплив на різні її фракції¹⁴. Цей брак єдності та керованості може серйозно завадити наступному мирному процесу – ризик перешкоджання йому з обох сторін є високим. У разі досягнення спільної мети – повалення Б.Асада – поділ і без того фрагментованої озброєної опозиції може продовжитися. Крім того, не було зрозуміло – чи роззброїться та демобілізується “шабіха” в разі падіння режиму¹⁵.

Втручання третіх сторін – таких, як Туреччина та ліванське недержавне угруповання Хезболла – ще більше ускладнювало ситуацію. На турецько-сирійському кордоні у 2012р. зберігалася напруженість, а до Туреччини масово прибували сирійські біженці¹⁶. Що стосується Хезболли, то її активність у Сирії була не досить виразною, проте підтримка нею режиму Б.Асада бала цілком очевидною¹⁷. Враховуючи зацікавленість у результатах конфлікту багатьох країн і місцевих угруповань, існує потенційна небезпека, що сирійський конфлікт загострить напруженість і навіть спричинить конфлікти в інших країнах регіону.

Ємен

Приклад подій в Ємені у 2011-2012рр. яскраво ілюструє процеси ескалації і те, як повстанські угруповання на периферії можуть скористатися тимчасовим вакуумом влади в центрі – в цьому випадку, політичним хаосом після масових антиурядових демонстрацій.

На демонстрації, що відбулись у січні 2011р., Уряд відповів насильством – зі смертельними наслідками. Зростання числа жертв і постійне звуження соціальної бази влади зрештою змусили Президента Ємену А.Салеха (*Ali Abdullah Saleh*) піти наприкінці листопада у відставку. Віце-президент А.М.Гаді (*Abdo Rabu Mansour Hadi*) був приведений до присяги в лютому 2012р. як тимчасовий Президент (на два роки). Демонстрації продовжувалися весь рік, хоча їх кількість з часом зменшилася¹⁸.

У тіні цих подій значно загострився конфлікт між Урядом та Аль-Каїдою на Аравійському півострові (*al-Qaeda in the Arabian Peninsula, AQAP*), який

¹² Starr (посилання 10).

¹³ Starr (посилання 10).

¹⁴ International Crisis Group (посилання 6), pp.6, 22.

¹⁵ Starr (посилання 10), p.14; Starr (посилання 5), pp.2-3.

¹⁶ ‘Nato deploying Patriot missiles to Turkey-Syria border’, BBC News, 4 Jan. 2013, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-20911919>>.

¹⁷ Zambelis, C., ‘Hizb Allah’s role in the Syrian uprising’, *CTC Sentinel*, vol.5, no.12 (28 Nov. 2012), pp.14-17.

¹⁸ Алланссон (посилання 1); Raghavan, S., ‘Yemen protests continue six months after Saleh’s fall’, *The Guardian*, 12 Aug. 2012; Dawood, A., ‘Efforts continue to seek justice for journalists who died in 2011’, *Yemen Times*, 26 Nov. 2012.

почався у 2009р.¹⁹ Скориставшись ослабленням еменського Уряду, який переймався насамперед утриманням влади і придушенням протестів, *AQAP* у березні 2011р. започаткувала широкий наступ переважно в південній мухафазі Аб'ян²⁰. Угрупування захопило сім міст, у т.ч. столицю Аб'яну Зінджібар. Згодом *AQAP* проголосила сім захоплених районів "ісламськими еміратами" та запровадила суворе дотримання шариату²¹. Бої в Аб'яні тривали впродовж усього 2011р. та продовжувались у 2012р.²² Захоплення великих територій місцевою гілкою Аль-Каїди є безпрецедентним для Ємену – до 2011р. угруповання вступало лише в незначні сутички з Урядом. Таким чином, події 2011-2012рр. ознаменували суттєву ескалацію конфлікту, а також зміни в тактиці *AQAP*.

Єменська армія після широкого наступу навесні і влітку 2012р. нарешті зуміла відновити контроль над Аб'яном за рішучої допомоги місцевих племен у вигляді створення т.зв. комітетів народного опору. У 2011-2012рр. урядові сили отримували також допомогу від США в завданні ударів з використанням безпілотних літальних апаратів (БЛА)²³. Після відступу *AQAP* намагалася змінити стратегію – з контролю над стратегічно важливими районами на цілеспрямовані вбивства та теракти смертників, у т.ч. у столиці Ємену Сані²⁴.

Хоч *AQAP* у II половині 2012р. переважно оборонялася, майбутнє ситуації в Ємені викликало занепокоєння. Початок Конференції національного діалогу (*National Dialogue Conference, NDC*), що мала переглянути конституцію до виборів 2014р., неодноразово відкладався²⁵. Конференція, запланована спочатку на середину листопада 2012р., нарешті відкрилася 18 березня 2013р.²⁶ Є побоювання, що зрив мирного процесу та можливі розбіжності нададуть *AQAP* нові можливості для діяльності у країні – з перспективою подальшої ескалації конфлікту²⁷.

¹⁹ *AQAP* утворена на початку 2009р. шляхом злиття місцевих гілок Аль-Каїди в Ємені та Саудівській Аравії. У 2011р. було заявлено про створення гілки *Ansar al-Sharia*. Згідно із заявами *AQAP*, гілка *Ansar al-Sharia* створена для здобуття підтримки на півдні, де вона діє. *UCDP* розглядає *AQAP* та *Ansar al-Sharia* як одне угруповання. Див. статтю про Ємен: *UCDP Conflict Encyclopedia* (посилання 4).

²⁰ 'Yemen militia besieges tribal leader: son', Agence France-Presse, 6 Nov. 2012; International Crisis Group (ICG), *Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition*, Middle East Report no.125 (ICG: Brussels, 3 July 2012), pp.10-11.

²¹ Coombs, C. L., 'Hot issue: the Ansar al-Shari'a insurgency in Southern Yemen: the view from the ground', Jamestown Foundation, 9 May 2012, <[http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=39348](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=39348)>.

²² Стаття про Ємен (посилання 4).

²³ Carlino, L., 'Al-Qaeda in the Arabian Peninsula sets assassins loose in strategic shift', *Terrorism Monitor*, vol.10, no.19 (18 Oct. 2012), pp.7-8; Agence France-Presse, '8 Qaeda suspects dead in Yemen air strike: local official', *Lahore Times*, 25 Aug. 2011.

²⁴ Shahbaz, A., 'Strategic and tactical shift keeps al-Qaeda insurgency alive in southern Yemen', *Terrorism Monitor*, vol.10, no.21 (15 Nov. 2012), pp.4-5.

²⁵ 'Failure of national dialogue likely to help Al-Qa'idah expand in Yemen', BBC Monitoring Middle East, 27 Nov. 2012.

²⁶ 'Yemen national dialogue conference begins', BBC News, 18 Mar. 2013, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-21828527>>.

²⁷ 'Failure of national dialogue likely to help Al-Qa'idah expand in Yemen' (посилання 25).

Малі

Приклад Малі яскраво показує, як конфлікт у певній країні може бути спровокований іншим конфліктом (а саме, внутрішньодержавним конфліктом у Лівії у 2011р.) – зокрема, через проникнення бойовиків і зброї. Потік “конфліктних ресурсів” з Лівії полегшувався недостатнім контролем Уряду над північню Малі, а також слабкістю кордонів у цьому регіоні. Поява і зростання впливу ісламістських угруповань, характерні для розвитку конфлікту в Малі у 2012р., відбиває загальну тенденцію в Сахелі, яка спостерігалася також у Сирії та Ємені.

У 2011р., коли режим М.Каддафі був на межі повалення, багато бойовиків з числа малійських туарегів, які брали участь у громадянській війні в Лівії, повернулися на північ Малі²⁸. Більшість з них – з важкою і легкою зброєю з лівійських арсеналів – відійшли до пагорбів Тін-Ассалак, на північ від малійського міста Кідал, поблизу кордону з Алжиром²⁹. За кілька місяців потік бойовиків і зброї спровокував раптовий і потужний вибух давнього невдоволення туарегів центральним Урядом, започаткувавши низку несподіваних для аналітиків подій.

Реємігранти з Лівії були різними. В конфлікті 2011р. більшість з них воювали на боці М.Каддафі. Одні жили в Лівії роками, інших завербували лише у 2011р. Співпраця М.Каддафі з туарегами Малі та Нігеру має давню історію. Ще у 1970-х роках чимало молодих туарегів емігрували до Лівії через жорстокі посухи на батьківщині. Багато з них пройшли військову підготовку; М.Каддафі комплектував туарегами як регулярні збройні сили, так і фінансований Лівією “Ісламський легіон”, який воював у різних місцях – зокрема, в Афганістані, Чаді, Лівані та на Палестинських територіях³⁰. Наприкінці 1980-х років економічні умови погіршилися, і в Лівії могли залишитися лише туареги з лівійським громадянством³¹. Інші ж, повернувшись до Малі, вдалися в 1990р. до участі в сепаратистському повстанні³². За кілька років деякі бойовики, незгодні з мирною угодою 1992р., повернулися до Лівії і посіли командні посади в лівійській армії³³.

²⁸ Оцінки їх числа різняться від кількох сотень до кількох тисяч. Див., зокрема: ‘Mali: returning Tuaregs–jihad or peace?’, *Africa Research Bulletin*, vol.49, no.10 (Dec. 2011), p.19 099; ‘Mali’s Tuaregs demand self-rule for northern region, threaten military action’, Text of 5 Nov. 2011 article by K. Mahmud on Al-Sharq al-Awsat Online, BBC Monitoring Africa, 6 Nov. 2011.

²⁹ Туареги мали різноманітну зброю – від гвинтівок до малокаліберних зенітних гармат на пікапах. Про зброю з Лівії див.: United Nations, Security Council, Consolidated working document on the implementation of paragraph 5 of Security Council Resolution 2017 (2011) 16 Mar. 2012, annex to S/2012/178, 26 Mar. 2012.

³⁰ Див., зокрема: Keita, K., ‘Conflict and conflict resolution in the Sahel: the Tuareg insurgency in Mali’ *Small Wars and Insurgencies*, vol.9, no.3 (1998), p.111; Schultz, R. H., ‘Can democratic governments use force in the war against terrorism? The US confrontation with Libya’, *World Affairs*, vol.148, no.4 (spring 1986), p.208.

³¹ International Crisis Group (ICG), *Popular Protest in North Africa and the Middle East (V): Making Sense of Libya*, Middle East/North Africa Report no.107 (ICG: Brussels, 6 June 2011), p.23.

³² Докладніше про конфлікти на півночі Малі в 1990-х і 2000-х роках див.: Lecocq, B., *Disputed Desert: Decolonisation, Competing Nationalism and Tuareg Rebellions in Northern Mali* (Brill: Leiden, 2010); стаття про Малі: UCDP Conflict Encyclopedia (посилання 4).

³³ Національний пакт між Урядом Малі та об’єднаними рухами і фронтами Азаваду, що надає північному Малі особливого статусу, підписано 11 квітня 1992р. в Бамако. Див.: Morgan, A., ‘The causes of the uprising in Northern Mali’, Think Africa Press, 6 Feb. 2012, <<http://thinkafricapress.com/mali/causes-uprising-northern-mali-tuareg>>.

Коли ці добре озброєні та загартовані в боях туареги повернулись у 2011-2012рр. до Малі, вони зустрілися з нестабільною ситуацією. Північ Малі напередодні туarezького повстання 2012р. була економічно відсталою, з обмеженою адміністративною структурою і загальним невдоволенням центральним Урядом; залишалося багато проблем, що провокували попередні туarezькі повстання. Крім того, північ Малі була дуже небезпечним регіоном – це був притулок контрабандистів, наркоторговців і транснаціонального бойовничого ісламського угруповання Аль-Каїда в Ісламському Магрибі (*al-Qaeda in the Islamic Maghreb, AQIM*). Президент Малі А.Туре (*Amadou Toumani Touré*) керував північчю через систему альянсів з конкуруючими безпринципними елітами³⁴.

Бойовики, які повернулися, швидко приєдналися до інших місцевих угруповань. 16 жовтня утворився Національний рух за визволення Азаваду (*Mouvement national de libération de l'Azawad, MNLA*) на чолі з такими лідерами, як М.Наджем (*Mohammed Ag Najem*), колишнім професійним офіцером лівійської армії³⁵. Нова організація об'єднала реемігрантів з Лівії, туarezьку політичну організацію Національний рух Азаваду (*Mouvement national de l'Azawad, MNA*) та залишки угруповання, що брало участь у повстанні 2007-2009рр. – Альянс туарегів Північного Малі за зміни (*Alliance Touareg Nord Mali pour le Changement, ATNMC*)³⁶.

Наприкінці 2011р., об'єднавши багатьох туarezьких реемігрантів з Лівії, утворилося також салафістське угруповання Ансар Дін (іноді – Ансар Аль-дін або Ансар Еддін, *Ansar Dine, Ansar Al-Din, Ansar Eddin*). Його створив І.Галі (*Iyad Ag Ghaly*), ветеран туarezьких повстань 1990-х років, який захопився релігією і намагався (але не зміг) увійти до керівництва *MNLA*³⁷. Хоча в перші місяці 2012р. це угруповання було маловідомим, наразі воно відіграє дуже важливу роль у конфлікті.

17 січня 2012р. *MNLA* розпочав наступ і, скориставшись дезорганізацією малійської армії, швидко захопив великі території. Із січня до середини березня *MNLA*, підтримане міцніючим угрупованням Ансар Дін, захопило майже третину території країни. Ці події спричинили масові протести у столиці Бамако, кульмінацією яких став переворот 22 березня, коли група молодших офіцерів на чолі з А.Саного (*Amadou Sanogo*) скинула Президента А.Туре. Це послабило армію, і головні міста на півночі в кінці травня одне за одним були захоплені повстанцями. 6 квітня *MNLA* проголосив незалежну державу Азавад у складі трьох північних регіонів – Гао, Кідал і Тімбукту.

Поки *MNLA* – і певною мірою Ансар Дін – здійснювали блискавичний наступ на півночі, з'явилися повідомлення про участь у боях *AQIM* і Руху за

³⁴ International Crisis Group (ICG), *Mali: Avoiding Escalation*, Africa Report no.189 (ICG: Brussels, 18 July 2012), pp.1-8; Amnesty International (AI), *Mali: Five Months of Crisis: Armed Rebellion and Military Coup* (AI: London, 2012), pp.5-6.

³⁵ Азавад – назва території північного Малі, на яку претендують туarezькі сепаратисти.

³⁶ International Crisis Group (посилання 34), pp.10-11.

³⁷ 'Mali: returning Touaregs–jihad or peace' (посилання 28); International Crisis Group (посилання 34).

єдність і джихад у Західній Африці (*Mouvement pour le Tawhîd et du Jihad en Afrique de l'Ouest, MUJAO*), що відколовся від *AQIM*. На початку квітня ці угруповання вже мали перевагу над *MNLA*. Рухаючись на південь, повстанці ввійшли до території, де населення було прихильним радше до програми Ансар Дін – запровадження шариату в єдиному Малі, – ніж до сепаратистських гасел *MNLA*, чим скористалось угруповання Ансар Дін. Крім того, угруповання Ансар Дін почало отримувати підкріплення людьми і зброєю від *AQIM*³⁸. Своєю чергою, *AQIM*, за рахунок припливу зброї і бойовиків з Лівії, виглядає після “арабської весни” ще сильнішою³⁹.

У квітні-травні стало ясно, що ісламісти об’єдналися проти *MNLA* та витіснили його з усіх головних захоплених міст. Наприкінці червня ісламісти вибили сепаратистів з Гао, де перебував їх тимчасовий Уряд. Після відступу *MNLA* до пустелі ісламісти вдалися до побудови на захоплених територіях де-факто ісламської держави, запровадивши суворе дотримання шариату.

З кінця червня 2012р. по січень 2013р. ситуація в Малі була фактично тупиковою. Ісламісти контролювали великі північні райони; ослаблений *MNLA* після перегрупування в листопаді спробував здійснити наступ на позиції *MUJAO*, але без особливого успіху; на півдні тривали політичні суперечки; переговори про зовнішнє військове втручання з мандатом РБ ООН (спочатку під проводом африканських країн) відбувалися з перервами, не впливаючи на реальну ситуацію.

Усе змінилось на початку січня 2013р., коли ісламісти вдалися до нового наступу на південь, захопивши місто Конна та лякаючи можливим просуванням до столиці. У відповідь Франція 11 січня ввела свої війська до країни, що означало початок нової фази конфлікту.

Висновки

Сирія, Ємен і Малі у 2012р. були спустошені збройними конфліктами, так чи інакше пов’язаними з “арабською весною”. Всі три випадки засвідчують важливість розуміння “арабської весни” та її наслідків для повного з’ясування розвитку регіональних конфліктів. Усі вони певною мірою визначалися глибокими політичними потрясіннями у 2011р. та перебували під їх впливом. Але, залежно від внутрішньої ситуації, послідовність подій, спричинених “арабською весною”, в кожній країні була специфічною.

У Сирії відбулося загострення та ускладнення конфлікту. З’явилися нові угруповання, деякі з яких надихаються ідеями радикального ісламу та поповнюються іноземними бойовиками, які приносять із собою нові методи й тактику дій. В Ємені енергія протестів 2011р. значною мірою вичерпалася, водночас край загострився збройний конфлікт між єменським Урядом та

³⁸ ‘Al-Qa’idah chief adopts Afghan Taleban model in Mali: paper’, Text of Echourouk El Youmi website, 8 Aug. 12, BBC Monitoring Middle East, 9 Aug. 2012; International Crisis Group (поширення 34), pp.16-17.

³⁹ ‘Al-Qa’idah’s affiliate getting stronger in north Mali: US general’, Transcription from Al-Jazeera TV, 21:30 GMT, 27 July 2012, BBC Monitoring Middle East, 28 July 2012.

AQAP. У 2011р., поки Уряд переймався придушенням триваючих демонстрацій, угруповання значно активізувалося, але у 2012р. новий Уряд відновив баланс сил на свою користь. Нарешті, в Малі проникнення бойовиків і зброї з Лівії загострило наявне невдоволення Урядом у північній частині країни. Повстання, що почалось як сепаратистське, згодом очолили угруповання з іншими гаслами, відбиваючи поширення ідей радикального ісламу в цій частині світу.

Попри значні відмінності, спільними для Сирії, Ємену та Малі є явища, що мають принципове значення для дослідження миру та конфліктів: поширення та ескалація конфлікту.

Поширення конфлікту найчіткіше спостерігалось в Малі. На ймовірність виникнення конфлікту у згаданих країнах позначилися збройні конфлікти в сусідніх країнах⁴⁰. Складовими поширення конфлікту були розповсюдження зброї і проникнення бойовиків (особливо в Малі) та ідей (особливо в Сирії). В усіх трьох випадках помітним було поширення ідей радикального ісламу. Екстремістські гасла ускладнювали пошук компромісу, що, своєю чергою, створило додаткові труднощі для врегулювання конфлікту⁴¹.

Ескалація конфлікту є досить дослідженим явищем. Загалом, ескалація означає активізацію бойових дій, яка спостерігалася в усіх трьох випадках. Її також можна розуміти як зростання кількості збройних угруповань⁴². У випадках Сирії і Малі ескалація мала негативні наслідки для перспектив врегулювання конфлікту⁴³.

Є очевидний ризик, що конфлікт у регіоні може поширитись і загостритися. Але, як важко було передбачити нинішні конфлікти на початку “арабської весни”, так само важко спрогнозувати шляхи їх подальшого розвитку. Стосовно Малі, ще не ясно, до чого призведуть події січня 2012р., особливо після французького втручання⁴⁴. В Сирії потенціал поширення конфлікту продовжує зростати, адже в регіоні багато країн і місцевих груп зацікавлені в його результатах. У Ємені зміцнення останніми роками місцевої гілки Аль-Каїди перетворило країну на осередок радикальних ісламістів. Якщо Уряд не зможе приборкати ісламістські угруповання, то є ризик, що їх діяльність перетне національні кордони.

⁴⁰ Див., зокрема: Forsberg, E., *Neighbors at Risk: A Quantitative Study of Civil War Contagion* (Uppsala University: Uppsala, 2009); Salehyan, I., *Rebels without Borders: Transnational Insurgencies in World Politics* (Cornell University Press: Ithaca, NY, 2009); Hegre, H. and Sambanis, N., ‘Sensitivity analysis of empirical results on Civil war onset’, *Journal of Conflict Resolution*, vol.50, no.4 (Aug. 2006), pp.508-535.

⁴¹ Zartman I. W. and Faure, G. O. (eds), *Engaging Extremists: Trade-offs, Timing and Diplomacy* (United States Institute of Peace Press: Washington, DC, June 2011).

⁴² Pruitt, D.G. and Kim, S.H., *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*, 3rd edn (McGraw-Hill: New York, 2004), pp.88-91.

⁴³ Див., зокрема: Nilsson, D., ‘Partial peace: rebel groups inside and outside of civil war settlements’, *Journal of Peace and Conflict Research*, vol.45, no.4 (July 2008), pp.479-495; Cunningham, D. E., ‘Veto players and civil war duration’, *American Journal of Political Science*, vol.50, no.4 (Oct. 2006), pp.875-892.

⁴⁴ Про дискусії, що тривали у 2012р. навколо можливого розгортання міжнародних сил у Малі див. підрозділ II розділу 2 цього видання.

II. Крихкий мир у Східній і Південно-Східній Азії

СТІН ТОННЕССОН, ЕРІК МЕЛАНДЕР, ЕЛІН Б'ЯРНЕГОРД, ІСАК СВЕНССОН,
СУСАННА ШАФТЕНААР*

УППСАЛЬСЬКА ПРОГРАМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО КОНФЛІКТИ

У 1980-х роках Східна і Південно-Східна Азія перетворилася з арени найбільш кривавих боїв у світі на один з найспокійніших регіонів, і цей період відносного миру триває досі (діаграма 1.1 і таблиця 1.1)¹. Найнижчий за всі роки для цієї групи країн показник загиблих у державних, недержавних конфліктах і від одностороннього насильства зафіксовано Уппсальською Програмою збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) у 2010р. – 674 особи.

Понад 30 років відносного миру допомогли зробити Східну і Південно-Східну Азію головним регіоном економічного зростання у світі. Але цей мир не виглядає міцним. Хоча країни уникали прямих конфліктів і припинили підтримку повстанських рухів на чужій території, але давні підозри залишаються, а економічна інтеграція не була доповнена політичною. Із 2008р. на фоні швидкого нарощування збройних сил ряду країн, насамперед Східної Азії, відбувається зростання регіональної напруженості². Водночас у Південно-Східній Азії триває низка внутрішньодержавних збройних конфліктів; останніми роками спостерігалася ескалація окремих з них.

У цьому підрозділі наведені статистичні дані та історична довідка про мир у Східній і Південно-Східній Азії; аналізуються триваючі внутрішньодержавні конфлікти в М'янмі, Таїланді та Філіппінах, а також нещодавнє зростання міждержавної напруженості у Східній Азії і можливі ризики для миру.

Мир у Східній і Південно-Східній Азії

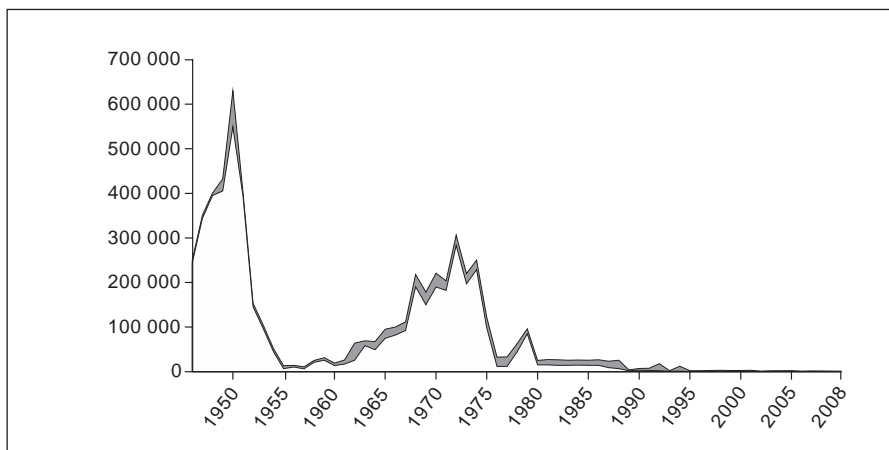
У перші 30 років після Другої світової війни Східна і Південно-Східна Азія була ареною чи не найкривавіших війн у світі: громадянська війна 1946-1950рр. у Китаї; Перша індокитайська війна 1946-1954рр.; корейська війна 1950-1953рр.; в'єтнамська війна 1959-1975рр. 80% загиблих внаслідок бойових дій у світі в період 1946-1979рр. припадали на Східну та Південно-Східну Азію³. У цей час там спостерігалися масові вбивства, геноцид і гуманітарні

¹ До Східної Азії тут належать: Китай, Японія, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР, Північна Корея), Республіка Корея (Південна Корея), Монголія і Тайвань; до Південно-Східної Азії: Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Тимор-Лешті та В'єтнам. У Програмі миру у Східній Азії Уппсальського університету всі перелічені країни належать до регіону "Східна Азія".

² Див. підрозділ I розділу 3, підрозділ I розділу 5 і підрозділ IV розділу 8 цього видання.

³ Tonnesson, S., 'War and peace between nations since 1945', ed. N. Owen, *The Routledge Handbook of Southeast Asia History* (Routledge: London: forthcoming 2013), pp.96-97.

* Автори складають кістяк колективу шестирічної Програми миру у Східній Азії Уппсальського університету, фінансованої *Riksbankens Jubileumsfond*. Див. <<http://www.pcr.uu.se/research/eap/>>.



Діаграма 1.1. Число загиблих внаслідок бойових дій у збройних конфліктах у Східній і Південно-Східній Азії впродовж 1946-2008рр.

Примітка: Діаграма побудована на підґрунті даних Інституту дослідження миру в Осло (*Peace Research Institute Oslo, PRIO*) з урахуванням визначення “загиблих внаслідок бойових дій”, що використовує *UCDP*. Через методологічні розбіжності оцінки *PRIO* можуть бути вищими за оцінки *UCDP* для тих самих конфліктів. Стосовно конфліктів, для яких *PRIO* дає найкращу оцінку, використана ця оцінка; стосовно інших конфліктів використані максимальні та мінімальні оцінки *PRIO*. Різниця між максимальною і мінімальною оцінками позначена тінню.

Джерело: Laciņa, V. and Gleditsch, N.P., ‘Monitoring trends in global combat: a new dataset of battle deaths’, *European Journal of Population*, vol.21, nos2-3 (2005).

катастрофи: Великий стрибок 1958-1960рр. і Культурна революція 1966-1976рр. у Китаї; антикомуністична бойня в Індонезії у 1965-1966рр.; геноцид у Камбоджі в 1975-1979рр.; масові вбивства після вторгнення Індонезії до Східного Тібору в 1975р.

У 1980-х роках, на фоні зростання числа загиблих внаслідок бойових дій в інших регіонах, у Східній і Південно-Східній Азії воно різко зменшилось, і частка регіону в загальносвітовому числі загиблих внаслідок бойових дій знизилася до менш ніж 8%. З 1990р. у світі спостерігається загальне зменшення числа загиблих внаслідок бойових дій, але Східна і Південно-Східна Азія випереджала загальну тенденцію: її частка впала до 3,5% (за оцінками *UCDP*, близько 27 тис. із 760 тис. загиблих внаслідок бойових дій у світі в 1990-2011рр.)⁴.

Хоча деякі країни регіону продовжують застосовувати смертну кару та силові репресії, але за даними статистики, зменшення жертв збройних конфліктів не було компенсоване їх зростанням від інших видів організованого насильства⁵. Східна і Південно-Східна Азія просто стала більш мирною (діаграма 1.2).

⁴ Дані отримані з бази даних *UCDP* про загиблих внаслідок бойових дій, <<http://www.ucdp.uu.se/>>. Про зменшення числа загиблих у світі див.: Pinker, S., *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (Penguin: London, 2011); Goldstein, J.S., *Winning the War on War: The Decline of Armed Conflict Worldwide* (Penguin: London, 2011); Gleditsch, N.P. et al., ‘The decline of war’, *International Studies Review*, vol.15, no.3 (forthcoming 2013).

⁵ Kivimäki, T., ‘East Asian relative peace: does it exist? What is it?’, *Pacific Review*, vol.23, no.4 (Aug. 2010), pp.503-526.

Таблиця 1.1. Види та кількість конфліктів, число учасників одностороннього насильства та число жертв у Східній і Південно-Східній Азії в 1980-2011рр.

| Рік | ДК | НДК ^а | ОСН ^а | Всього жертв | Рік | ДК | НДК | ОСН | Всього жертв |
|------|----|------------------|------------------|---------------|------|----|-----|----------------|--------------|
| 1980 | 11 | .. | .. | 15 000-25 000 | 1996 | 5 | 1 | 2 | 1 275 |
| 1981 | 13 | .. | .. | 15 000-26 000 | 1997 | 7 | 1 | 2 | 2 145 |
| 1982 | 9 | .. | .. | 14 000-27 000 | 1998 | 5 | 2 | 3 | 760 |
| 1983 | 9 | .. | .. | 14 000-26 000 | 1999 | 4 | 2 | 1 | 1 919 |
| 1984 | 10 | .. | .. | 15 000-26 000 | 2000 | 5 | 2 | 4 | 2 960 |
| 1985 | 8 | .. | .. | 14 000-26 000 | 2001 | 5 | 1 | 2 | 1 681 |
| 1986 | 10 | .. | .. | 14 000-27 000 | 2002 | 5 | – | 7 | 1 444 |
| 1987 | 11 | .. | .. | 9 000-24 000 | 2003 | 5 | – | 4 | 2 133 |
| 1988 | 10 | .. | .. | 7 000-26 000 | 2004 | 4 | – | 4 | 1 695 |
| 1989 | 7 | – | 2 | 5 860 | 2005 | 7 | 1 | 2 | 1 479 |
| 1990 | 9 | 1 | 1 | 2 636 | 2006 | 5 | 1 | 3 | 1 338 |
| 1991 | 7 | 1 | 3 | 3 589 | 2007 | 5 | 1 | 2 | 1 245 |
| 1992 | 8 | – | 4 | 2 469 | 2008 | 5 | – | 2 | 892 |
| 1993 | 4 | 1 | 1 | 890 | 2009 | 6 | 1 | 2 | 1 036 |
| 1994 | 6 | – | 1 | 2 038 | 2010 | 5 | – | 2 | 674 |
| 1995 | 5 | 1 | 3 | 2 357 | 2011 | 7 | 1 | 2 ^б | 1 504 |

Примітки: ДК – державні конфлікти; НДК – недержавні конфлікти; ОСН – одностороннє насильство.

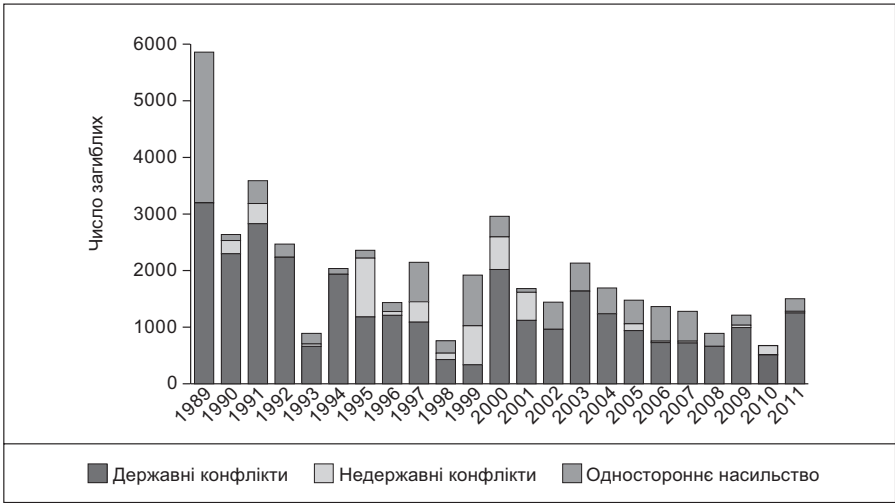
Величини за 1980-1988рр. складені на основі оцінок *PRIO*, якщо вони є, або на основі максимальних і мінімальних оцінок (округлених до найближчої 1 000).

^а Недержавні конфлікти та одностороннє насильство фіксуються лише з 1989р.

^б Через недостатні підтвердження ця величина не враховує заяви про вбивство 72 цивільних хмонгів в'єтнамськими урядовими військами. Інцидент внесено до таблиці 1.7 підрозділу III.

Джерела: **1980-1988рр.** – Lacin, B. and Gleditsch, N.P., 'Monitoring trends in global combat: a new dataset of battle deaths', *European Journal of Population*, vol.21, nos2-3 (2005); **1989-2011рр.** – UCDP 'battle-related deaths' data set, version 5-2012, <<http://www.ucdp.uu.se/>>; Eck, K. and Hultman, L., 'Violence against civilians in war', *Journal of Peace Research*, vol.44, no.2 (2007), pp.233-246; Sundberg, R., Eck, K. and Kreutz, J., 'Introducing the UCDP non-state conflict dataset', *Journal of Peace Research*, vol.49, no.2 (2012), pp.351-362.

Зменшенню числа загиблих у бойових діях сприяли події в Індокитаї (у Камбоджі, Лаосі та В'єтнамі). Більшу частину періоду 1945-1989рр. Індокитай був головною ареною боїв у регіоні. Війна, що спалахнула в 1946р. між Францією і В'єтнамом, стала в 1950р. елементом холодної війни; в 1954р. Китай допоміг В'єтнаму перемогти в битві під Дьен Бьен Фу, після чого В'єтнам був тимчасово поділений на Північний і Південний. У 1965-1975рр. Китай, до позиції якого пізніше приєднався Радянський Союз, допомагав Північному В'єтнаму, Фронту національного визволення (ФНВ, *National Liberation Front, NLF*) Південного В'єтнаму, а також подібним рухам у Камбоджі та Лаосі в їх боротьбі проти місцевих проамериканських режимів. До 1976р. в усіх трьох країнах Індокитаю до влади прийшли комуністичні режими, після чого число загиблих внаслідок бойових дій значно зменшилося – попри нетривалу, але дуже криваву війну 1979р. між Китаєм і підтримуваним СРСР В'єтнамом. Після цієї війни В'єтнам вторгся до Камбоджі з метою усунення від влади прокитайських "Червоних кхмерів",



Діаграма 1.2. Жертви державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у Східній і Південно-Східній Азії в 1989-2011рр.

Число загиблих є оцінками UCDP, крім 2011р., коли через недостатнє підтвердження не враховане вбивство в етнамськими урядовими військами 72 цивільних хмонгів.

Джерела: Ті самі, що й для таблиці 1.1.

що вдалися до геноциду, та заміни їх на пров'єтнамський режим. Наприкінці 1970-х років стратегічна увага суперників у холодній війні переключилася на Європу і Близький Схід.

Число загиблих внаслідок бойових дій у Східній і Південно-Східній Азії знову різко зменшилося в 1989р. Кволий партизанський рух проти пров'єтнамського Уряду Камбоджі, підтриманий широким союзом Китаю, США та некомуністичних країн Південно-Східної Азії, які в 1967р. об'єдналися в Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, *Association of Southeast Asian Nations, ASEAN*), припинив існування після виводу в'єтнамських військ⁶. У 1989р. припинився також тривалий комуністичний заколот у М'янмі, та очолюваний військовими Уряд країни домовився про припинення вогню з кількома етнічними збройними угрупованнями.

У 1990-х і 2000-х роках спад спостерігався не лише в комуністичному опорі, але й в етнічних конфліктах. Головними чинниками цього стали зміцнення спроможностей урядів контролювати населення, нова інфраструктура, що ускладнила утримання партизанських баз у джунглях, скорочення допомоги із-за кордону, а також зміна тактики повстанських рухів зі збройного опору на "народну владу". Хоча ненасильницькі заворушення жорстоко придушувались, іноді вони мали помітний успіх – як, наприклад, повалення філіппінського диктатора Ф.Маркоса (*Ferdinand Marcos*) у 1986р., повернення Таїланду до демократії у 1992р., падіння 33-річного режиму "Нового порядку" Х.Сухарто (*Haji Muhammad Suharto*) в Індонезії у 1998р.

⁶ Стислий опис і перелік членів АСЕАН див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

Чим можна пояснити мирну тенденцію в регіоні? Одним із факторів було китайсько-американське зближення 1970-х років, що зробило ці країни фактично союзниками у протистоянні з Радянським Союзом. Інша причина полягала в тому, що для регіональних лідерів пріоритетними стали зростання ринкової економіки та економічна стабільність як передумови реалізації їх економічних цілей. Більшість країн регіону на якомусь етапі перейшли від ідеологічних цілей, підтримуваних військовими засобами, до політики економічного зростання. Головним ініціатором цих змін був Ден Сяопін (*Deng Xiaoping*), фактичний керівник Китаю в 1978-1997рр., чий прагматизм дуже посприяв регіональній стабільності та економічній інтеграції.

Утім, ознак перетворення Східної і Південно-Східної Азії на “зону безпеки” ще замало⁷. Як зазначено нижче, в регіоні триває ряд збройних конфліктів – у 2011р. їх кількість зросла з п’яти до восьми⁸. Багато також невирішених мілітаризованих суперечок.

Триваючі збройні конфлікти

Попри суттєву міждержавну напруженість, *UCDP* у 1989-2010рр. не зафіксовано жодного міждержавного конфлікту у Східній і Південно-Східній Азії. У 2010р. набув насильницьких форм давній конфлікт між Північною і Південною Кореями. В березні затонув південнокорейський військовий корабель *Cheonan*, загинули 46 осіб; відповідальність за інцидент Південна Корея офіційно поклала на Північну Корею⁹. Ще четверо південних і, можливо, кілька північних корейців загинули в листопаді, коли Північна Корея обстріляла острів Йонп’йонг, контрольований Південною Кореєю¹⁰. Але, оскільки причина затоплення *Cheonan* точно не встановлена, *UCDP* не вважає ці події конфліктом. У 2011р. було зареєстровано єдиний з 1989р. міждержавний конфлікт, коли в сутичках між Камбоджею і Таїландом, що тривають з 2009р. у спірному районі храмового комплексу Пріх Віхеа, загинуло 28 осіб¹¹.

Утім, у Південно-Східній Азії тривали кілька внутрішньодержавних конфліктів (таблиця 1.2). Більшість з них походять ще з часів деколонізації; при цьому деякі країни потерпають від них більше за інших. Властивим для уражених конфліктами країн є те, що військові там або не контролюються урядом, або самі контролюють його¹². В Лаосі та В’єтнамі, подібно до Китаю,

⁷ Deutsch, K.W., *Political Community at the International Level* (Doubleday: New York, 1954); Deutsch, K.W. et al., *Political Community and the North Atlantic Area* (Greenwood: New York, 1957); Acharya, A., *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order* (Routledge: London, 2001).

⁸ Деякі дані, наведені в цьому підрозділі, відрізняються від наведених у підрозділі III через методологічні відмінності.

⁹ South Korean Ministry of National Defense, Joint Civilian-Military Investigation Group, ‘Investigation result on the sinking of ROKS “Cheonan”’, 20 May 2010, <<http://www.mnd.go.kr/webmodule/tsboard/template/read/engbdrread.jsp?typeID=16&boardid=88&seqno=871>>. Див. також: Farrell, A., ‘Behind the mystery of the Cheonan’, *Metro Éireann*, 15 Aug. 2012.

¹⁰ ‘China calls for emergency talks amid Korea crisis’, BBC News, 28 Nov. 2010, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-11856454>>.

¹¹ UCDP Conflict Encyclopedia, <<http://www.ucdp.uu.se/database/>>.

¹² Mietzner, M. (ed.), *The Political Resurgence of the Military in Southeast Asia: Conflict and Leadership* (Routledge: London, 2011).

армію суворо контролює комуністична партія. Комуністичні режими, що панують у цих двох країнах з 1975-1976рр., поступово здолали опір з боку угруповань етнічних меншин, і останніми роками там не було збройних сутичок – лише демонстрації і масові заворушення¹³. Малайзії і Сінгапуру вдається з 1960-х років уникати внутрішніх збройних конфліктів, оскільки обидві держави мають добре організовані сили безпеки під цивільним контролем¹⁴. У таких країнах, як Індонезія, М'янма, Філіппіни, Таїланд військові є самостійною політичною силою. То ж не випадково, що саме в цих країнах внутрішні конфлікти є найтривалішими.

Характерною рисою Східної і Південно-Східної Азії після Другої світової війни був брак успішних мирних угод. Суттєвим є те, що після припинення бойових дій на Корейському півострові в 1953р. не була укладена мирна угода – формально дві країни досі залишаються у стані війни. Паризька угода з питань В'єтнаму 1973р. зазнала невдачі, подібно до Женевських угод з питань Індокитаю 1954р. та Лаосу 1962р. Більшість збройних конфліктів у регіоні завершилися воєнною поразкою однієї зі сторін, припиненням вогню, або просто втратили конфліктний потенціал. Це може означати припинення бойових дій, але глибинні суперечки часто залишаються невіршеними, що зумовлює можливість поновлення конфлікту. В М'янмі та на Філіппінах цей факт не обіцяє нічого доброго для триваючого там мирного процесу.

Єдиними успішними мирними угодами в регіоні були Паризька угода з питань Камбоджі 1991р. та угода 2005р. між Урядом Індонезії і Рухом за вільний Ачех (*Gerakan Aceh Merdeka, GAM*)¹⁵. Ачеська угода була складовою загальної тенденції встановлення миру в Індонезії. Після обрання у 2004р. Президентом Індонезії колишнього генерала С.Юдойоно (*Susilo Bambang Yudhoyono*) заворушення із застосуванням насильства у країні (крім західного регіону о.Папуа), що тривали з 1998р. (після повалення Х.Сухарто), припинилися. Відтоді Індонезія перебуває в авангарді політики розвитку в АСЕАН, намагаючись усунути загрози миру як у міждержавних відносинах, так і всередині країни.

З 1989р. країною регіону з найбільшим числом жертв у збройних конфліктах були Філіппіни. Жертви фіксуються *UCDP* майже постійно в усіх трьох видах організованого насильства: державний, недержавний конфлікт та одностороннє насильство. Уряд одночасно втягнутий до двох конфліктів: одного – з Комуністичною партією Філіппін (КПФ, *Communist Party of the Philippines, CPP*), яка вимагає проведення загальної земельної реформи, що робить Філіппіни єдиною країною регіону з активним комуністичним партизанським рухом; другого – з рухом за незалежність Моро на о.Мінданао, де найпотужнішою організацією є Ісламський фронт визволення Моро

¹³ Про події 2001р. і 2004р. див.: Hayton, W., *Vietnam: Rising Dragon* (Yale University Press: New Haven, CT, 2010), pp.215-216. У травні 2011р. з'явилися невідтвержені повідомлення про вбивство до 72 християн - етнічних хмонгів у провінції Дьен Бьен. Див.: 'Vietnam: investigate crackdown on Hmong unrest', Human Rights Watch, 17 May 2011, <<http://www.hrw.org/en/news/2011/05/17/vietnam-investigate-crackdown-hmong-unrest>>.

¹⁴ Slater, D., *Ordering Power: Contentious Politics and Authoritarian Leviathans in Southeast Asia* (Cambridge University Press: Cambridge, 2010).

¹⁵ Деталі цих угод див.: *UCDP Conflict Encyclopedia* (посилання 11).

Таблиця 1.2. Учасники державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у Східній і Південно-Східній Азії, їх кількість і число жертв у 1989-2011рр.

| Місце | Конфлікти | | | | Одностороннє насильство | | Всього жертв |
|--------------------------------------|---------------------|---------------|---------------------|--------------|-------------------------|---------------|---------------|
| | державні | | недержавні | | кількість учасників | число жертв | |
| | кількість учасників | число жертв | кількість учасників | число жертв | кількість учасників | число жертв | |
| <i>Внутрішньодержавні конфлікти</i> | | | | | | | |
| Філіппіни | 2 | 13 362 | 5 | 173 | 4 | 686 | 14 221 |
| М'янма | 9 | 8 621 | 4 | 2 007 | 2 | 1 922 | 12 550 |
| Камбоджа | 1 | 4 333 | – | – | 1 | 667 | 5 000 |
| Індонезія і Тимор-Лешті ^a | 2 | 2 461 | 3 | 2 053 | 4 | 2 230 | 6 744 |
| Таїланд | 1 | 1 284 | – | – | 2 | 1 789 | 3 073 |
| Лаос | 1 | 75 | – | – | 1 | 73 | 148 |
| <i>Міждержавні конфлікти</i> | | | | | | | |
| Камбоджа-Таїланд, 2011р. | 1 | 28 | – | – | – | – | 28 |
| <i>Інші</i> | | | | | | | |
| Китай | – | – | – | – | 1 | 2 651 | 2 651 |
| Всього жертв | | 30 164 | | 4 233 | | 10 018 | 44 415 |

Примітка: Для підрахунку числа загиблих внаслідок бойових дій і жертв одностороннього насильства використані найкращі оцінки *UCDP*.

^a *UCDP* розглядає Тимор-Лешті до 2002р. як частину Індонезії. З того часу число жертв у Тимор-Лешті не досягало порогу (за методикою *UCDP*) у 25 загиблих протягом одного року.

Джерела: Ті самі, що й для таблиці 1.1.

(*Moro Islamic Liberation Front, MILF*). Менше за чисельністю угруповання – Група Абу Сайяфа (*Abu Sayyaf*) – також бере участь у збройних сутичках, викраденнях людей і терактах, але його активність зменшилася.

Бої між *MILF* та Урядом активізувались у 2011р., але припинилися після узгодження в жовтні 2012р. за посередництва Малайзії мирного плану. Це здавалося проривом, адже сторони погодились із загальною формулою врегулювання конфлікту¹⁶. Проте, залишаються невизначеність стосовно виконання плану та можливість зриву процесу конкуруючим з *MILF* Національним фронтом визволення Моро (*Moro National Liberation Front, MNLF*), який у 1996р. уклав політичну угоду з Урядом. За посередництва Норвегії тривають також переговори між Урядом Філіппін і КПФ¹⁷.

Із 1989р. другою за числом жертв серед країн регіону є М'янма. Численні і тривалі збройні конфлікти почалися там одразу після здобуття незалежності

¹⁶ 'Philippines and Muslim rebels agree peace deal', BBC News, 7 Oct. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-19860907>>.

¹⁷ International Crisis Group (ICG), *The Communist Insurgency in the Philippines: Tactics and Talks*, Asia Report no.202 (ICG: Bangkok, 14 Feb. 2011). У листопаді 2011р. КПФ вийшла з переговорів, але 20 грудня 2012р. погодилася на 26-денне припинення вогню. Див.: Pagaduan-Araullo, C., 'The "special track" falters', Business World Online, 4 Apr. 2013, <<http://www.bworldonline.com/content.php?section=Opinion&id=68185>>.

в 1948р. Після 1989р. ряд домовленостей між Урядом і збройними угрупованнями про припинення вогню зменшили масштаби бойових дій, але не призвели до політичного врегулювання¹⁸.

Перехід М'янми у 2011р. до конституційного врядування зумовив суперечливі наслідки. Було укладено багато нових домовленостей про припинення вогню, в т.ч. вперше між Урядом і Національним союзом Карена (*Karen National Union, KNU*)¹⁹. Але угода 1994р. про припинення вогню з Організацією за незалежність Качину (*Kachin Independence Organization, KIO*) та її Армією (*KIA*) зірвалася, що в червні 2011р., після провалу низки спроб домовитися про припинення вогню, призвело до поновлення боїв²⁰.

У штаті Ракхайн через ухвалення у 2008р. нової національної конституції та вибори 2010р. загострився конфлікт між буддійською більшістю штату та мусульманською меншиною рохінджа, представників якої багато жителів штату вважають іммігрантами з Бенгалії. В червні та жовтні 2012р. це призвело до спалахів релігійного насильства і внутрішнього переміщення десятків тисяч людей²¹. Уряд оголосив про намір – до запланованих виборів 2015р. завершити мирний процес із залученням до національного політичного діалогу всіх збройних угруповань²².

У Таїланді від організованого насильства загинули тисячі людей. У 2001р. нове покоління малайських мусульманських повстанців вдалося до серії нападів на півдні Таїланду, в районі Патані, який є частиною колишнього султанату, анексованого Таїландом (тоді Сіамом) у 1902р. Малайські мусульманські повстанці воювали проти тайського Уряду з 1950-х по 1970-і роки, але ніколи – так активно, як після 2001р. Суворі заходи безпеки, вжиті після перших нападів у 2001р., спровокували розкручування з 2004р. спіралі насильства. Слабко організовані групи повстанців здійснили багато вбивств і вибухів. За умов оголошеного у 2005р. надзвичайного стану, тайська армія організувала місцеві ополчення і зберігала широку присутність на території країни²³. Зіткнення тривали весь 2012р.

Під час конфлікту в Патані, у столиці Таїланду Бангкоку розгорнулася політична боротьба між рухом “жовтих сорочок”, які намагались усунути обраного Прем'єр-міністра Т.Чинаватру (*Thaksin Shinawatra*), і проурядовим рухом “червоних сорочок”. “Жовті сорочки” ідентифікують себе із традиційною елітою і мають підтримку значної частини середнього класу Бангкоку, тоді як “червоних сорочок” підтримують переважно населення

¹⁸ International Crisis Group (ICG), *Myanmar: A New Peace Initiative*, Asia Report no.214 (ICG: Jakarta, 30 Nov. 2011), p.3.

¹⁹ South, A., *Prospects for Peace in Myanmar: Opportunities and Threats*, PRIO Paper (Peace Research Institute Oslo: Oslo, Dec. 2012).

²⁰ International Crisis Group (ICG), *Myanmar: Storm Clouds on the Horizon*, Asia Report no.238 (ICG: Jakarta, 12 Nov. 2012).

²¹ International Crisis Group (посилання 18), pp.1-2.

²² International Crisis Group (посилання 18), p.20.

²³ International Crisis Group (ICG), *Thailand: The Evolving Conflict in the South*, Asia Report no.241 (ICG: Bangkok, 11 Dec. 2012), pp.1-2; Melvin, N.J., *Conflict in Southern Thailand: Islamism, Violence and the State in the Patani Insurgency*, SIPRI Policy Paper No.20 (SIPRI: Stockholm, Sep. 2007).

густонаселеної півночі та північного сходу Таїланду, а також жителі з цих регіонів, які потрапили до столиці. Випадки насильства в Бангкоку спостерігались і до, і після усунення Т.Чинаватри внаслідок військового перевороту 2006р. У 2010р. було вбито понад 90 осіб²⁴. Демонстрації продовжилися, але з мінімальним рівнем насильства; після того, як Уряд очолила обрана у 2011р. Й.Чинаватра (*Yingluck Shinawatra*, сестра Т.Чинаватри), тайське суспільство залишається поляризованим; через проблеми з наступником трону назріває новий конфлікт.

Рух “жовтих сорочок” підбурих націоналістичні настрої в Таїланді проти сусідньої Камбоджі через спірну територію храмового комплексу Пріх Віхеа. Слабкі уряди країн виявилися неспроможними розв’язати суперечку в дипломатичний спосіб. Обидві сторони розгорнули війська та обмінювались інтенсивними артобстрілами у 2009р., 2010р. і 2011р.²⁵

Отже, хоча Таїланд є країною із середнім рівнем доходу і тривалим досвідом демократії (яку періодично переривають військові перевороты), він останніми роками зазнав впливу трьох категорій конфлікту: внутрішньодержавного за територію; внутрішньодержавного за владу; міждержавного за територію. Боротьба за владу у столиці країни підірвала здатність держави запобігти конфлікту з угрупованнями етнічних меншин, а також з іноземними країнами.

Зростання напруженості

Із 2008р. відбувалося зростання міждержавної напруженості на Корейському півострові та у відносинах Китаю з В’єтнамом, Південною Кореєю, США, Філіппінами та Японією. Це сталося через низку чинників, включно із суперництвом за ресурси, закупівлею озброєнь, тягарем історичної пам’яті, відчутним піднесенням Китаю і послабленням США. Здатність США зберегти присутність у регіональній геополітиці – через участь у регіональних союзах, наявність військово-морських баз і постійну дислокацію військ в Японії і Південній Кореї – почала піддаватися сумніву. У 2008р., коли США потерпали від фінансової кризи, Китай виявив більш наступальну позицію стосовно своїх сусідів. Це призвело до інцидентів і стратегічних змін, і кілька держав попросили США підтвердити відданість регіональній безпеці. Президент США Б.Обама (*Barack Obama*) відповів на це зміною пріоритетів у воєнному плануванні, в зовнішній та економічній політиці США в регіоні, який він назвав “стрижнем” Азії²⁶.

Зростання напруженості підвищило ризики для миру в регіоні. Тоді як внутрішні збройні конфлікти в Південно-Східній Азії навряд чи загостряться

²⁴ International Crisis Group (ICG), *Bridging Thailand's Deep Divide*, Asia Report no.192 (ICG: Bangkok, 5 July 2010), pp.i-ii, 1-3.

²⁵ International Crisis Group (ICG), *Waging Peace: ASEAN and the Thai-Cambodian Border Conflict*, Asia Report no.215 (ICG: Bangkok, 6 Dec. 2011).

²⁶ Manyin, M. E. et al., *Pivot to the Pacific? The Obama Administration's 'Rebalancing' Toward Asia*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress 7-5700 (US Congress, CRS: Washington, DC, 28 Mar. 2012).

та загрожуватимуть регіональній стабільності, ситуація на Корейському півострові та морські суперечки Китаю несуть більший ризик через можливість прямої участі США. Що більше Китай і США співпрацюють і що більше обидві сторони цінують економічну взаємозалежність, то менше їх готовність піти на серйозний ризик. Проте, не ясно, чи здатні дві могутні держави контролювати ситуацію. США мають договірні зобов'язання в разі нападу захищати Японію, Південну Корею і Філіппіни, а Китай може зазнати труднощів у виході з кризи у випадку мобілізації націоналістичних рухів усередині країни. Тайвань і В'єтнам формально не є союзниками США, але В'єтнам останніми роками зблизився зі США, а Тайвань продовжує отримувати від США зброю.

Невирішений статус Тайваню створював серйозну напруженість у середині 1990-х і на початку 2000-х років, але наразі ситуація змінилася – насамперед завдяки покращенню відносин по обидва боки Тайванської протоки після обрання у 2008р. Президентом Тайваню *Ма Інцзю* (*Ma Ying-jeou*).

У 2012р. найбільш тривожною була, однак, ситуація на Корейському півострові. Шестисторонні переговори з питань ядерної програми Північної Кореї зайшли у 2007р. до глухого кута, а у 2009р. Північна Корея відновила ядерну програму²⁷. Перше ядерне випробування вона здійснила у 2006р., друге – у 2009р. Наприкінці 2011р., після смерті свого батька Кім Чен Іра (*Kim Jong Il*), главою держави став молодий Кім Чен Ін (*Kim Jong Un*). Він підтвердив політику батька – *сонгун* (“насамперед армія”) – і зробив пріоритетом подовження ядерної програми. У грудні 2012р. Північна Корея успішно здійснила випробувальний пуск ракети, а в лютому 2013р. провела третє ядерне випробування²⁸. США закликали Китай використати власні важелі для того, щоб переконати Північну Корею відмовитися від ядерних і ракетних програм²⁹. Вважають, що Китай – як головний торговельний партнер і постачальник продовольства та нафти до Північної Кореї – має вплив на Пхеньян. Кім Чен Ін, однак, виявив упертість. Оскільки китайська економічна підтримка Північної Кореї ґрунтується на побоюванні падіння режиму – що може спричинити потік біженців до Китаю і призвести до возз'єднання Кореї на південнокорейських умовах, – Китай, здається, не поспішає використовувати свої потужні важелі.

Порівняно з корейською ситуацією, морські суперечки Китаю становлять менші ризики. Інциденти на морі іноді слугують демпфером міждержавної напруженості. Але існує реальний ризик її зростання, якщо США вирішать втрутитися в ці інциденти на боці союзника або захистити принцип свободи судноплавства. США зберігають базу на Окінаві, що викликає багато спорів,

²⁷ Шестисторонні переговори започатковані в серпні 2003р. як китайська дипломатична ініціатива, спрямована на розв'язання проблеми військової ядерної програми Північної Кореї. Крім Китаю і Північної Кореї, їх учасниками є Південна Корея, Росія, США та Японія. Див. також підрозділ II розділу 7 цього видання.

²⁸ Див. підрозділ IX розділу 6 і підрозділ II розділу 7 цього видання.

²⁹ Nakamura, D. and Harlan, C., ‘Obama urges China to add to global pressure on North Korea over rocket launch’, *Washington Post*, 26 Mar. 2012; Quinn, A. and Blanchard, B., ‘Clinton urges China to help on Iran, North Korea’, *Reuters* 3 May 2012.

і за договором 1960р. про взаємне співробітництво та безпеку зобов'язані допомагати Японії в захисті її суверенітету. Китай і Японія побудували тісні економічні взаємовідносини, але ніколи не мали взаємної довіри. Їх підозри підживлюються не лише територіальними суперечками, але й сумними сподами про колонізацію Японією Кореї, Тайваню і вторгнення до Китаю в 1931р. та 1937р., а також неспроможністю Японії переконливо дистанціюватися від минулих військових злочинів.

Починаючи з 2008р., після періоду відносного спокою на морі, який став можливим завдяки ухваленню Китаєм та АСЕАН Декларації 2002р. про поведінку сторін, спостерігається зростання кількості інцидентів у Східнокитайському і Південнокитайському морях³⁰. Ці інциденти підживлювались інтересами риболовлі, надією знайти нафту на спірних ділянках континентального шельфу, певною невизначеністю Морського права, а також неузгодженістю більшої частини морських кордонів³¹. Юридично спірним залишається питання, якою мірою маленькі острівці можуть вплинути на делімітацію морських зон: їх статус у рамках міжнародного права – “височини, що з'являється над рівнем моря під час відливу” без власної морської зони; “скелі” з правом лише на 12-мильні (22 км) територіальні води; “острова”, на якому можливе життя людей чи самостійна економічна діяльність, з правом на континентальний шельф і 200-мильну (370 км) виключну економічну зону (ВЕЗ), – залишається дискусійним³².

Патріотичні настрої сприяли перетворенню спорів з приводу маленьких острівців на серйозні проблеми. У Східнокитайському морі Китай, Тайвань і Японія висувають претензії на контрольовані японцями острови Сенкаку (Дяю) на схід від Тайваню. В Південнокитайському морі Китай, Тайвань і Філіппіни висувають претензії на риф Скарборо західніше Лусона. В'єтнам, Китай і Тайвань претендують на контрольовані Китаєм Парасельські острови. На весь архіпелаг Спратлі висувають претензії В'єтнам, Китай, Тайвань і частково – Малайзія і Філіппіни. Бруней також претендує на морську зону в цьому регіоні. При цьому, якщо інші претенденти з Південно-Східної Азії погоджуються, що Спратлі може мати лише 12-мильні територіальні води, то Китай відстоює право на 200-мильну ВЕЗ³³.

³⁰ Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea, signed 4 Nov. 2002, <<http://www.asean.org/asean/external-relations/china/item/declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea>>. Див. також: Веземан С.Т. “Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр.” – *Щорічник СІПІ 2012*, підрозділ III розділу 6; підрозділ IV розділу 8 цього видання.

³¹ International Crisis Group (ICG), *Stirring Up the South China Sea*, Asia Report no. 223 (ICG: Brussels, 23 Apr. 2012); Raine, S. and Le Mière, C., *Regional Disorder: The South China Sea Disputes* (Routledge: Abingdon, 2013).

³² International Court of Justice (ICJ), ‘Maritime delimitation in the Black Sea’ (*Romania vs Ukraine*), Judgment of 3 Feb. 2009, *ICJ Reports*, 2009, p.110, para.149; та International Court of Justice, ‘Territorial and maritime dispute’ (*Nicaragua v. Colombia*), Judgment of 19 Nov. 2012, *ICJ Reports*, 2012, p.90, para.238.

³³ Chinese Permanent Mission to the United Nations, Note verbale to UN Secretary-General Ban Ki-moon, CML/8/2011, 14 Apr. 2011, <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/vnm37_09/chn_2011_re_phl_e.pdf>.

Усі залучені до територіальних спорів держави (крім Тайваню, через його невизнаний статус) підписали та ратифікували Конвенцію ООН 1982р. з морського права (*United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS*) і, відповідно, мають її дотримуватися³⁴. Зростає розуміння, що будь-яка угода про кордони має ґрунтуватися на морському праві, але демонстрація державами претензій на спірні острови триватиме, ймовірно, доки вони намагатимуться розширити власні території.

Найнебезпечніші інциденти у 2010-2012рр. були пов'язані з островами Сенкаку (Дяюю), в акваторії яких Японія у вересні 2010р. заарештувала капітана китайського риболовного судна, що зумовило кількатижневі (до моменту його звільнення) рішучі протести та активізацію націоналістів у Китаї. Нова криза сталась у 2012р., коли Уряд Японії викупив Сенкаку у приватного власника, спровокувавши не лише протести Китаю (який не міг визнати цієї покупки, що суперечила його суверенітету над островами), але й відрядження до цього району китайських військових кораблів і літаків³⁵. У квітні-травні 2012р. спостерігалось також протистояння китайських і філіппінських кораблів на рифі Скарборо, що завершилося відступом філіппінців. Після цього Китай перекрив вхід до лагуни тросом і підтримував там більш-менш постійну присутність³⁶.

У 2012р. було неможливо визначити, наскільки серйозно зростання напруженості загрожує миру в регіоні. До влади в ряді країн прийшли нові лідери. Невдовзі після переобрання Б.Обами Президентом США, в жовтні 2012р. новим Главою Компартії Китаю обрано Сі Цзін'піна (*Xi Jinping*). Наприкінці грудня 2012р. новим Прем'єр-міністром Японії став С.Абе (*Shinzō Abe*). Також у грудні новим Президентом Південної Кореї обрано жінку-консерватора Пак Кин Хе (*Park Geun-hye*), яка під час виборчої кампанії висловлювалася на користь зближення та довіри між двома Кореями.

Ще не ясно, які фактори найбільшою мірою сприяли утриманню з 1980р. відносного миру в регіоні – баланс сил, економічна взаємозалежність, пріоритети економічного зростання чи нові цінності та раціоналізм. Проте, на жаль, здається, що підстав вважати сьгоднішній мир міцним небагато.

Висновки

Попри різке зменшення в 1980-2010рр. організованого насильства у Східній і Південно-Східній Азії, милітаризовані суперечки в Тайванській протоці, на Корейському півострові, у Східнокитайському та Південнокитайському морях залишилися нерозв'язаними. Крім того, економічне зростання

³⁴ United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), opened for signature 10 Dec. 1982, entered into force 16 Nov. 1994, *United Nations Treaty Series*, vol.1833 (1994).

³⁵ Manyin, M.E., 'Senkaku (Diaoyu/Diaoyutai) Islands dispute: U.S. treaty obligations', Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R42761 (US Congress, CRS: Washington, DC, 22 Jan. 2013).

³⁶ Perlez, J., 'In Beijing, Clinton will push for talks over disputed islands', *New York Times*, 3 Sep. 2012.

дозволило багатьом державам придбати нові системи озброєнь³⁷. Китай і Північна Корея – ядерні держави, а Японія і Південна Корея діють під американською ядерною парасолькою. Китай, Японія і Південна Корея створили сучасні військово-морські сили (ВМС). ВМС США збільшили присутність у регіоні і провели багато спільних навчань із союзниками. Ситуацію в регіоні ще не можна назвати гонкою озброєнь, але зростання військової сили, разом із триваючими внутрішньодержавними збройними конфліктами в ряді країн, зменшує стійкість миру у Східній і Південно-Східній Азії. Найбільш дестабілізуючим чинником вважається збільшення у країн кількості підводних човнів³⁸.

Шанс зміцнити мир у регіоні, де він триває вже понад 30 років, досі зберігається, але це вимагатиме покращення двосторонніх і багатосторонніх відносин між рядом гравців, насамперед між двома Кореями, Китаєм і Японією, Китаєм та АСЕАН, Китаєм і США. На жаль, наразі немає свідчень готовності національних лідерів вийти у співпраці у сфері регіональної безпеки за рамки простих консультацій у форматі АСЕАН+3 (АСЕАН плюс Китай, Південна Корея та Японія), Регіонального форуму АСЕАН і Саміту Східної Азії, до якого у 2011р. ввійшли Росія і США³⁹.

³⁷ Див. підрозділ I розділу 5 цього видання.

³⁸ Till, G., *Asia's Naval Expansion: An Arms Race in the Making?*, Adelphi Papers nos 432-433 (Routledge: London, 2012), pp.45, 89, 98, 124-126.

³⁹ Докладніше про механізми зміцнення довіри в Азії див. підрозділ IV розділу 8 цього видання.

III. Схеми організованого насильства у 2002-2011рр.

ЛОТТА ТЕМНЕР, ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН

УПСПАЛЬСЬКА ПРОГРАМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО КОНФЛІКТИ

У цьому підрозділі розглядаються десятирічні (2002-2011рр.) тенденції у трьох видах насильства, які використовує *UCDP* для систематизації організованого насильства у світі: державний конфлікт, недержавний конфлікт та одностороннє насильство. Всіх випадків організованого насильства, що призвели до загибелі не менше 25 осіб упродовж одного року (поріг обліку *UCDP*), у 2011р. було зареєстровано дещо менше (98), ніж у 2002р. (114). Це спричинено винятково зменшенням випадків одностороннього насильства; державних і недержавних конфліктів у 2011р. було більше, ніж у 2002р. (діаграма 1.3).

У рамках цієї загальної тенденції кожен із трьох видів насильства характеризується власними внутрішніми чинниками, хоча на нього впливають і чинники, властиві іншим видам. Повна картина, звичайно, є набагато складнішою, але чіткої позитивної чи негативної кореляції між трьома видами насильства немає.

Державні конфлікти

Державний конфлікт визначається як протиріччя між двома сторонами, принаймні одна з яких є урядом держави, з приводу влади та/або території, під час врегулювання якого використання сторонами збройної сили призвело до загибелі 25 осіб упродовж одного календарного року¹. Державний конфлікт, що призвів упродовж року до загибелі внаслідок бойових дій 1 000 осіб, класифікується в цьому році як “війна”; інші збройні конфлікти – як “невеликі збройні конфлікти”². Ці визначення стосуються широкого діапазону конфліктів: від конфліктів низької інтенсивності, що тривають лише один чи кілька років, до високоінтенсивних, затяжних конфліктів.

Упродовж 2002-2011рр. було зареєстровано 73 активні державні конфлікти, 37 з яких – у 2011р. (таблиця 1.3)³. За ці 10 років їх щорічна кількість, хоч і нерівномірно, але зростала і двічі (у 2008р. і 2011р.) досягала найвищої позначки – 37 конфліктів (таблиця 1.4).

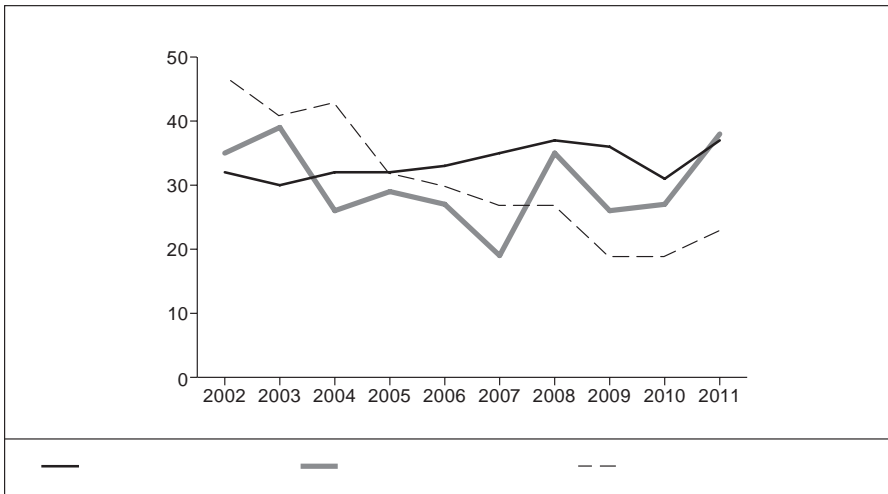
За 10 років збільшилось і загальне число загиблих внаслідок бойових дій у державних конфліктах: з понад 17 тис. осіб у 2002р. до понад 22,5 тис. – у 2011р. (діаграма 1.4)⁴. Це зростання було також нерівномірним: найменше число загиблих (близько 11,5 тис.) зафіксоване у 2005р., найбільше

¹ Ця категорія в інших базах даних *UCDP* іменується “збройний конфлікт”. Докладніше див.: Темнер (посилання 3 підрозділу I цього розділу).

² Категорія невеликого державного конфлікту в інших базах даних *UCDP* іменується “невеликий збройний конфлікт”. Див. там само.

³ Усі протиріччя між різними суб’єктами в одній і тій самій країні – навіть якщо вони належать до різних категорій (з приводу влади чи території) – *UCDP* враховує як один конфлікт.

⁴ Повне визначення загибелі внаслідок бойових дій див.: Темнер (посилання 3 підрозділу I цього розділу).



Діаграма 1.3. Кількість державних, недержавних конфліктів і випадків одностороннього насильства у 2002-2011рр.

(майже 31 тис.) – у 2009р. Стрибок стався переважно через різку ескалацію конфлікту у Шрі-Ланці, який завершився того ж року поразкою Тигрів визволення Таміл Еламу (*Liberation Tigers of Tamil Eelam, LTTE*). Свою роль відіграли також події в Афганістані та Пакистані. У 2009р. загострився конфлікт афганського Уряду з Талібаном, а також виник новий гострий конфлікт між Урядом Пакистану та Рухом Талібан у Пакистані (*Tehrik-i-Taliban Pakistan, TTP*).

UCDP розрізняє три категорії державних конфліктів: міждержавні, внутрішньодержавні та інтернаціоналізовані внутрішньодержавні. Міждержавні конфлікти точаться між урядами двох або кількох держав. Внутрішньодержавні – між урядом держави та одним чи кількома повстанськими угрупованнями. Інтернаціоналізовані конфлікти – це внутрішньодержавні конфлікти, в яких один або обидва учасники отримують допомогу військами від іншої держави. Найпоширенішими наразі є внутрішньодержавні конфлікти; у розглянутому періоді на них припадало переважно понад 80% усіх конфліктів і ніколи – менше 70%. Міждержавних конфліктів – найменше. За 10 років їх було лише чотири: між Індією і Пакистаном (2001-2003рр.), Іраком і США із союзниками (2003р.), Джибуті та Ерітреєю (2008р.), Камбоджею і Таїландом (2011р.). Хоча внутрішньодержавних конфліктів було мало, їх роль не слід недооцінювати. Водночас, враховуючи великі ресурси, що їх можуть мобілізувати уряди (порівняно менші – повстанські угруповання), конфлікти між державами можуть швидко поширюватись і спричиняти багато жертв⁵.

Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти перетворюються на дедалі більш звичне явище. У 2010-2011рр. таких конфліктів було дев'ять – найбільше за весь період. Це означає, що у 2010р. зовнішні гравці були втягнуті у 29% активних державних конфліктів.

⁵ Див., зокрема: Lacina, B. and Gleditch, N.P., 'Monitoring trends in global combat: a new dataset of battle deaths', *European Journal of Population*, vol.21, no.2-3 (June 2005), pp.145-166.

Таблиця 1.3. Державні конфлікти у 2011р.

| Місце ^a | Сторони | Протиріччя | Рік початку ^b | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^c |
|--------------------------------------|--|-----------------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| <i>Африка</i> | | | | | |
| Алжир (Алжир, Нігер) | Уряди Алжиру, Нігеру проти Аль-Каїди в Ісламському Магрибі (<i>al-Qaeda in the Islamic Maghreb, AQIM</i>) | Влада | 1998/1999 | 269 | + |
| ЦАР | Уряд ЦАР проти Конвенції патріотів за справедливість і мир (<i>Convention des patriotes pour la justice et la paix, CPJP</i>) | Влада | 2009/2009 | 44 | ++ |
| Кот-д'Івуар | Уряд Кот-д'Івуару проти Справедливих сил оборони та безпеки Кот-д'Івуару (<i>Forces de Défense et de Sécurité Impartiales de Côte d'Ivoire, FDSI-CI</i>) | Влада | 2011/2011 | 35 | .. |
| Ефіопія (Ефіопія, Кенія) | Уряд Ефіопії проти Національного фронту визволення Огадену (<i>Ogaden National Liberation Front, ONLF</i>) | Територія (Огаден) | 1994/1994 | 25 | -- |
| | проти Фронту визволення Оромо (<i>Oromo Liberation Front, OLF</i>) | Територія (Оромія) | 1974/1977 | 25 | 0 |
| Лівія | Уряд Лівії проти Національної перехідної ради (<i>National Transitional Council, NTC</i>) | Влада | 2011/2011 | 1 600 | .. |
| | проти сил М.Каддафі | Влада | 2011/2011 | 328 | .. |
| Мавританія (Малі, Мавританія, Нігер) | Уряди Мавританії, Малі, Нігеру проти Аль-Каїди в Ісламському Магрибі | Влада | 2008/2010 | 30 | 0 |
| Нігерія | Уряд Нігерії проти Боко Харам (<i>Boko Haram</i> або <i>Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad</i>) | Влада | 2009/2009 | 324 | .. |
| Руанда (ДРК) | Уряд Руанди, ДРК проти Демократичних сил визволення Руанди (<i>Forces Démocratiques de Libération du Rwanda, FDLR</i>) | Влада | 2001/2001 | 116 | - |
| Сенегал | Уряд Сенегалу проти Руху демократичних сил Касаманки (<i>Mouvement des forces démocratiques de Casamance</i>) | Територія (Касаманка) | 1988/1990 | 25 | .. |
| Сомалі (Кенія, Сомалі) | Уряди Сомалі, Ефіопії, Кенії проти Аль-Шабаб (<i>Al-Shabab</i>) | Влада | 2008/2008 | 1 917 | 0 |
| Південний Судан | Уряд Південного Судану проти Руху/Армії оборони Південного Судану (<i>South Sudan Defence Movement/Army, SSDM/A</i>) | Влада | 2011/2011 | 101 | .. |
| | проти Руху/Армії визволення Південного Судану (<i>South Sudan Liberation Movement/Army, SSLM/A</i>) | Влада | 2011/2011 | 111 | .. |

| Місце ^а | Сторони | Протиріччя | Рік початку ^б | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^с |
|------------------------------------|--|-----------------------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| Судан | Уряд Судану | | | | |
| | проти Руху за справедливість і рівність (Justice and Equality Movement, JEM) | Влада | 2003/2003 | 98 | -- |
| | проти Суданського визвольного руху/ Армії (Sudan Liberation Movement/ Army, SLM/A) | Влада | 2003/2003 | 130 | - |
| | проти Руху/Армії оборони Південного Судану (SSDM/A) | Влада | 2010/2010 | 492 | ++ |
| | проти Руху/Армії визволення Південного Судану (SSLM/A) | Влада | 2011/2011 | 312 | .. |
| | проти Суданського народно-визвольного руху-Північ (Sudan People's Liberation Movement-North, SPLM-North) | Влада | 2011/2011 | 217 | .. |
| Судан | Уряд Судану | Територія (Абьєї) | 2011/2011 | 149 | .. |
| Уганда (ДРК) | Уряди Уганди, ДРК | | | | |
| | проти Альянсу демократичних сил (Alliance of Democratic Forces, ADF) | Влада | 1996/1996 | 73 | 0 |
| (ЦАР, ДРК, Судан, Південний Судан) | Уряди Уганди, ЦАР, ДРК, Судану, Південного Судану | Влада | 1988/1988 | 64 | + |
| | проти Господньої армії опору (Lord's Resistance Army, LRA) | | | | |
| <i>Америка</i> | | | | | |
| Колумбія | Уряд Колумбії | | | | |
| | проти Революційних збройних сил Колумбії (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia, FARC) | Влада | 1964/1964 | 202 | - |
| США (Афганістан, Пакистан) | Уряди США, Франції | | | | |
| | проти Аль-Каїди | Влада | 2001/2001 | 190 | - |
| <i>Азія та Океанія</i> | | | | | |
| Афганістан (Афганістан, Пакистан) | Уряд Афганістану, Багатонаціональна коаліція ^д | | | | |
| | проти Ісламської партії Афганістану (Hizb-i Islami-yi Afghanistan) | Влада | 1980/1980 | 44 | -- |
| | проти Талібана | Влада | 1995/1995 | 7 184 | + |
| Камбоджа Таїланд | Уряд Камбоджі | Територія (спільний кордон) | 1975/1977 | 28 | .. |
| | проти Уряду Таїланду | | | | |
| Індія | Уряд Індії | | | | |
| | проти Комуністичної партії Індії-Маоїстської (Communist Party of India-Maoist, CPI-Maoist) | Влада | 2004/2005 | 287 | - |
| | проти кашмірських повстанців | Територія (Кашмір) | 1984/1989 | 140 | -- |

| Місце ^a | Сторони | Протириччя | Рік початку ^b | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^c |
|---------------------------------|--|---------------------------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| М'янма | Уряд М'янми проти Організації незалежності Качіну (<i>Kachin Independence Organization, KIO</i>) | Територія (Качин) | 1961/1961 | 209 | .. |
| | проти П'ятої бригади Демократичної буддистської армії Карена (<i>Democratic Karen Buddhist Army Brigade 5, DKBA 5</i>) | Територія (Карен) | 2010/2010 | 115 | ++ |
| | проти Національного союзу Карена (<i>Karen National Union, KNU</i>) | Територія (Карен) | 1966/1966 | 203 | ++ |
| | проти Ради відновлення держав Шану (<i>Restoration Council of Shan States, RCSS</i>) | Територія (Шан) | 1986/1996 | 44 | + |
| | проти Партії прогресу держави Шан (<i>Shan State Progress Party, SSPP</i>) | Територія (Шан) | 2011/2011 | 141 | .. |
| Пакистан (Афганістан, Пакистан) | Уряд Пакистану проти Руху Талібан у Пакистані (<i>Tehrik-i-Taliban Pakistan, TTP</i>) | Влада | 2007/2008 | 2 599 | - |
| | проти Армії визволення Белуджистану (<i>Baluchistan Liberation Army, BLA</i>) | Територія (Белуджистан) | 2004/2004 | 42 | .. |
| Філіппіни | Уряд Філіппін проти Комуністичної партії Філіппін (<i>Communist Party of the Philippines, CPP</i>) | Влада | 1969/1969 | 205 | 0 |
| | проти Групи Абу Сайяфа (<i>Abu Sayyaf Group, ASG</i>) | Територія (Мінданао) | 1993/1993 | 80 | 0 |
| | проти Ісламського фронту визволення Моро (<i>Moro Islamic Liberation Front, MILF</i>) | Територія (Мінданао) | 1990/1990 | 83 | .. |
| Таджикистан | Уряд Таджикистану проти Ісламського руху Узбекистану (<i>Islamic Movement of Uzbekistan, IMU</i>) | Влада | 2005/2010 | 28 | -- |
| Таїланді | Уряд Таїланду проти повстанців Патані | Територія (Патані) | 1965/2003 | 142 | ++ |
| <i>Європа</i> | | | | | |
| Росія | Уряд Росії проти сил "Кавказького емірату" | Територія ("Кавказький емірат") | 2007/2007 | 359 | - |
| <i>Близький Схід</i> | | | | | |
| Іран (Іран, Ірак) | Уряд Ірану проти Партії вільного життя Курдистану (<i>Partî Jiyanî Azadî Kurdistan, PJAK</i>) | Влада | 2005/2005 | 219 | .. |
| Ірак | Уряди Іраку, США проти Прихильників ісламу (<i>Ansar al-Islam</i>) | Влада | 2003/2004 | 27 | .. |
| | проти Ісламської держави Ірак (<i>Dawlat al-'Iraq al-Islamiyya, ISI</i>) | Влада | 2004/2004 | 834 | - |

| Місце ^a | Сторони | Протиріччя | Рік початку ^b | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^c |
|-----------------------------|--|------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| Ізраїль | Уряд Ізраїлю проти Ісламського руху спротиву Хамас (<i>Harakat al-Muqawama al-Islamiyya</i>) | територія | 1989/1993 | 25 | .. |
| | проти Палестинського ісламського джихаду (<i>Harakat al-Jihad al-Islami fi Filastin, PIJ</i>) | територія | 1987/1995 | 31 | + |
| Сирія | Уряд Сирії проти Вільної сирійської армії (<i>Free Syrian Army, FSA</i>) | влада | 2011/2011 | 842 | .. |
| Туреччина (Ірак, Туреччина) | Уряд Туреччини проти Робітничої партії Курдистану (<i>Partiya Karkerên Kurdistan, PKK</i>) | територія | 1983/1984 | 599 | ++ |
| Ємен | Уряди Ємену, США проти Аль-Каїди на Аравійському півострові (<i>al-Qaeda in the Arabian Peninsula, AQAP</i>) | влада | 2009/2009 | 1 140 | ++ |

ДРК – Демократична Республіка Конго; ЦАР – Центральноафриканська Республіка.

^a “Місце” означає державу, чий уряд протистоїть опозиційній організації. Якщо бойові дії тривали в іншому місці, всі країни, де відбувалися бої, зазначені в дужках. Назва місця наведена один раз для кожного конфлікту в цьому місці. В одному місці може бути лише один конфлікт з приводу влади та один – території.

^b “Рік початку” означає початок боротьби між урядом і повстанським угрупованням або іншим урядом. Першим наведено рік, у якому зафіксована перший загиблий внаслідок бойових дій, другим – рік, у якому вперше перевищено поріг у 25 загиблих внаслідок бойових дій.

^c “Зміни з 2010р.” відбивають збільшення або зменшення числа загиблих внаслідок бойових дій у 2011р., порівняно з 2010. Символи означають: “+ +” – число загиблих збільшилося більш ніж на 50%; “+” – число загиблих збільшилося на 10-50%; “0” – число загиблих залишилося незмінним (± 10%); “-” – число загиблих зменшилося на 10-50%; “- -” – число загиблих зменшилося більш ніж на 50%; “. .” – конфлікт у 2010р. був неактивним.

^d Війська до коаліції у 2011р. відрядили такі країни: Албанія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Велика Британія, Вірменія, Грузія, Греція, Данія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Малайзія, Монголія, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Корея, Польща, Португалія, Румунія, Сальвадор, Сінгапур, Словаччина, Словенія, США, Тонга, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швеція, ОАЕ.

Джерело: UCDP Dyadic Dataset v.1-2012; UCDP Battle-related Deaths Dataset v. 5-2012b, <<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>>.

Це дуже велика частка не лише для 2002-2011рр., але й для більш тривалого періоду⁶. Оскільки зовнішнє втручання може призвести до затягування конфлікту, воно не завжди сприяє подальшим миротворчим зусиллям⁷.

Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти, що тривали у 2002-2011рр., можна розділити на дві великі групи (які іноді перетинаються): (а) конфлікти, пов’язані з “глобальною війною з тероризмом”, зокрема війна

⁶ Див. Themnér, L. and Wallensteen, P., ‘Armed conflicts, 1946-2010’, *Journal of Peace Research*, vol.48, no.4 (July 2011), pp.525-536.

⁷ Див., зокрема: Cunningham, D.E., ‘Blocking resolution: how external states can prolong civil wars’, *Journal of Peace Research*, vol.47, no.2 (Mar. 2012), pp.115-127.

Таблиця 1.4. Державні конфлікти за інтенсивністю, категоріями та регіонами у 2002-2011рр.

| | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
|--|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------------------|-----------|
| Всього | 32 | 30 | 32 | 32 | 33 | 35 | 37 | 36 | 31^a | 37 |
| <i>Інтенсивність</i> | | | | | | | | | | |
| Невеликі | 26 | 25 | 25 | 27 | 28 | 31 | 32 | 30 | 27 | 31 |
| Війни | 6 | 5 | 7 | 5 | 5 | 4 | 5 | 6 | 4 | 6 |
| <i>Категорія</i> | | | | | | | | | | |
| Міждержавні | 1 | 2 | – | – | – | – | 1 | – | – | 1 |
| Внутрішньодержавні | 28 | 26 | 28 | 26 | 27 | 30 | 30 | 28 | 22 | 27 |
| Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні | 3 | 2 | 4 | 6 | 6 | 5 | 6 | 8 | 9 | 9 |
| <i>Регіон</i> | | | | | | | | | | |
| Африка | 15 | 10 | 10 | 7 | 10 | 12 | 13 | 12 | 10 | 15 |
| Америка | 2 | 1 | 3 | 2 | 2 | 3 | 3 | 3 | 3 | 2 |
| Азія та Океанія | 12 | 15 | 14 | 16 | 15 | 14 | 15 | 15 | 12 | 13 |
| Європа | 1 | 1 | 2 | 2 | 1 | 2 | 2 | 1 | 1 | 1 |
| Ближчий Схід | 2 | 3 | 3 | 5 | 5 | 4 | 4 | 5 | 5 | 6 |

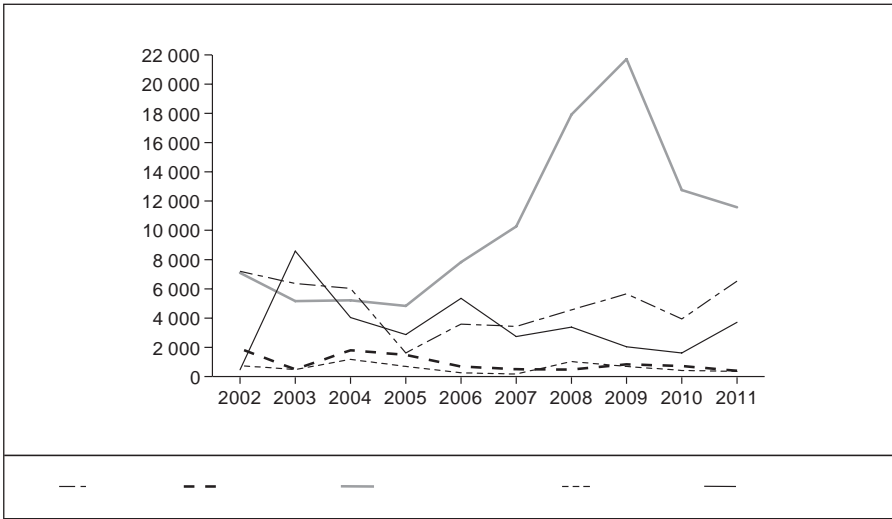
^a До даних 2010р., наведених у *Щорічнику СІПРІ 2011*, додався один конфлікт – між Урядом Ефіопії і Фронтом визволення Оромо (*Oromo Liberation Front*), оскільки, за останніми отриманими даними, він перетнув поріг у 25 загиблих внаслідок бойових дій за цей рік.

в Афганістані та Іраку, конфлікт США з Аль-Каїдою; (б) випадки втручання урядів у внутрішні конфлікти сусідніх країн, зокрема конфлікт між Угандою і Господньою армією опору (*Lord's Resistance Army, LRA*), причому Уряд Уганди отримував у 2011р. допомогу від урядів ЦАР, ДРК і Південного Судану.

Із 73 державних конфліктів у 2002-2011рр., 29 (або 40%) – точилися в Африці, 27 (37%) – в Азії, 9 (12%) – на Близькому Сході, по 4 (по 5%) – в Європі та Америці. Хоча Африка почала десятиліття з найбільшою кількістю конфліктів, у 2003-2010рр. її випередила Азія та Океанія, насамперед через значне збільшення кількості конфліктів у Центральній і Південній Азії. В цей період в Азії поновилися конфлікти в Афганістані та в пакистанській провінції Белуджистан, відбулась ескалація локального насильства між тайським Урядом і повстанцями на півдні Таїланду, де поріг у 25 загиблих внаслідок бойових дій вперше було перевищено у 2003р. Державних конфліктів в Океанії у 2002-2011рр. не зафіксовано.

Водночас кілька конфліктів припинилися в Африці, хоча деякі – лише тимчасово (ЦАР, Чад і Сомалі), а інші – нібито на більш тривалий термін (Ангола та Конго). Ця позитивна тенденція в Африці різко змінилась у 2011р. Нові конфлікти спалахнули в Лівії і Судані, у віднедавна незалежному Південному Судані, а конфлікти, що давно здавалися згаслими, знову обернулися насильством (зокрема в Кот-д'Івуарі та Сенегалі).

За 10 років число загиблих внаслідок бойових дій у конфліктах в Африці трохи зменшилося – з понад 7 100 у 2002р. до менш ніж 6 500 у 2011р., хоча



Діаграма 1.4.

2002-2011

найменший рівень жертв був у 2005р. (діаграма 1.4). Втім, азійські конфлікти виявилися значно кривавішими, число жертв у них збільшилося приблизно на 4 500 осіб (на 63%) – з майже 7 100 у 2002р. до близько 11 600 у 2011р., і сягнуло максимуму у 2009р. – 21 707 осіб. Причинами цього були насамперед події в Центральній і Південній Азії, зокрема інтенсивні конфлікти в Афганістані та Пакистані.

Число загиблих внаслідок бойових дій в Америці та Європі зменшилося, попри однакову кількість конфліктів у цих регіонах на початку та наприкінці періоду. Максимум у понад 1 000 загиблих внаслідок бойових дій в Європі у 2004р. спричинила ескалація конфлікту між Урядом Росії і самопроголошеною Чеченською Республікою Ічкерія. У 2008р. стався спалах сутичок між Урядом Грузії і самопроголошеною Республікою Південна Осетія, підтримуваною Росією. Обидва ці конфлікти завершилися у тому ж періоді, що сприяло тенденції зменшення числа жертв. Зменшення числа загиблих в Америці було пов'язане переважно з затуханням конфлікту в Колумбії між Урядом і Революційними збройними силами Колумбії (*Fuerzas Armadas Revolucionarias Colombianas, FARC*), а також конфлікту між Урядом США та Аль-Каїдою⁸.

Число загиблих унаслідок бойових дій на Близькому Сході зросло майже на 700%: з менш ніж 500 осіб у 2002р. до понад 3 700 – у 2011р., що є свідченням драматичного розвитку подій в регіоні. У 2002р. криваві конфлікти в Іраку та Ємені ще не почалися, а у 2011р. в регіоні було зареєстровано вже шість активних конфліктів, у т.ч. спровокований “арабською весною” конфлікт між Урядом Сирії і Вільною сирійською армією (*Free Syrian Army*).

⁸ Хоча бойові дії у конфлікті між США з їх союзниками та Аль-Каїдою розпочалися на американській землі серією терактів 11 вересня 2001р., але пізніше він перемістився до інших регіонів світу. У 2002-2011рр. бойові дії у цьому конфлікті точилися переважно в Афганістані та Пакистані.

Недержавні конфлікти

Недержавний конфлікт визначається як протиріччя між двома організованими групами, жодна з яких не є урядом держави, під час врегулювання якого використання сторонами збройної сили спричиняє принаймні 25 смертей внаслідок бойових дій протягом року. Залежно від рівня організації груп, недержавні конфлікти поділяються на три категорії: (а) конфлікти між формально організованими суб'єктами – такими, як повстанські угруповання; (б) конфлікти між неформально організованими прихильниками, партнерами тих чи інших політичних партій; (в) конфлікти між угрупованнями, неформально організованими на підґрунті спільних етнічних, кланових, релігійних, національних чи племінних ознак⁹. Таким чином, недержавний конфлікт стосується широкого спектру насильства, яке болісно вражає мирних громадян, але часто меншою мірою, ніж збройний конфлікт, впливає на міжнародні відносини. Зокрема, ця категорія охоплює конфлікти між добре організованими групами, наприклад: між двома фракціями сепаратистської Національної соціалістичної ради Нагаленда (*National Socialist Council of Nagaland*) – *NSCN-Isaac-Muviah* і *NSCN-Khaplang*, які воюють у районі Нагаленда на північному сході Індії; між етнічними групами Африканського рогу – народами топоса і туркана на північному заході Кенії¹⁰.

У 2002-2011рр. у світі було зареєстровано загалом 223 недержавні конфлікти, 38 з яких – у 2011р. (таблиця 1.5). Кількість активних недержавних конфліктів за 10 років дещо зросла, але, як і у випадку державних конфліктів, це зростання було нерівномірним (таблиця 1.6).

Збільшення кількості конфліктів супроводжувалося зростанням середнього числа жертв (діаграма. 1.5). У 2002р. 35 конфліктів спричинили трохи більше 5 800 жертв, через що середнє число загиблих в одному конфлікті сягнуло 166 осіб; у 2011р. 38 конфліктів спричинили майже 6 400 жертв – у середньому 168 жертв в одному конфлікті. Проте, тенденції у кількості недержавних конфліктів і числі жертв протягом десятиліття різняться. Це найкращим чином ілюструють зміни у 2008-2009рр., коли кількість конфліктів впала на дев'ять, але число жертв зросло аж на 1 700 осіб. Таке зростання спричинила насамперед ескалація конфлікту, пов'язана з насильством між етнічними угрупованнями – ополченнями народностей лоу нуер і мурле в Південному Судані, а також угрупованнями *Ahlu Sunna Waljamaca* та Аль-Шабаб у Сомалі.

⁹ Недержавні конфлікти різних категорій можуть перетинатися. Наприклад, у багатьох країнах прихильники різних політичних сил майже за визначенням є членами конкретної етнічної групи. В рік виборів ці групи мобілізуються під політичними прапорами, а під час конфліктів в інші роки вони мобілізуються як етнічна група. З метою забезпечення уніфікації даних спостереження за конфліктом, навіть якщо в різні роки про нього звітували по-різному, *UCDP* застосовує наступне правило класифікації: якщо впродовж одного року між двома етнічними групами точився конфлікт, а потім, упродовж іншого року ці етнічні групи брали участь у зіткненнях на політичному підґрунті (тобто на боці певної партії), то всі роки існування конфлікту класифікуються як етапи одного й того самого етнічного конфлікту.

¹⁰ Див., зокрема: Бауманн Й. та ін. «Організоване насильство на Африканському Розі». – *Щорічник СППРІ 2012*, підрозділ II розділу 2.

Таблиця 1.5. Недержавні конфлікти у 2011р.

| Місце ^a | Сторона А | Сторона Б | Організаційний рівень ^b | Рік початку ^c | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^d |
|------------------------|---|---|------------------------------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| <i>Африка</i> | | | | | | |
| ЦАР | <i>CPJP</i> | <i>UFDR</i> | 1 | 2011 | 60 | .. |
| Кот-д'Івуар | гуере | малінке | 3 | 2011 | 33 | .. |
| ДРК | <i>FDC</i> | <i>FDLR</i> | 1 | 2011 | 27 | .. |
| Гвінея | кпелле | малінке | 3 | 2011 | 25 | .. |
| Кенія | борана | туркана | 3 | 2011 | 29 | .. |
| Кенія | дассанеч | туркана | 3 | 1997 | 55 | .. |
| Кенія | топоса | туркана | 3 | 1992 | 26 | .. |
| Нігерія | біром | фулані | 3 | 2010 | 100 | ++ |
| Нігерія | християни | мусульмани | 3 | 1991 | 830 | .. |
| Нігерія | езіло | езза | 3 | 2011 | 50 | .. |
| Нігерія | фулані | тів | 3 | 2011 | 124 | .. |
| Нігерія | хауса | саява | 3 | 2011 | 38 | .. |
| Нігерія | прихильники <i>ACN</i> | прихильники <i>PDP</i> | 2 | 2008 | 26 | .. |
| Сомалі | <i>Al-Shabab</i> | Альянс долини Шабель | 1 | 2011 | 36 | .. |
| Сомалі | сили шейха М.Атома (<i>Muhammad Said Atom</i>) | Держава Пунтленд, Сомалі | 1 | 2010 | 33 | -- |
| Сомалі | фракція Саада клану <i>Hawiye</i> Х.Гідіра (<i>Habar Gidir</i>) | фракція Сулеймана клану <i>Hawiye</i> Х.Гідіра (<i>Habar Gidir</i>) | 3 | 2004 | 40 | .. |
| Судан | атуот дінка | джур белі | 3 | 2011 | 43 | .. |
| Судан | бор дінка | мурле | 3 | 2007 | 44 | .. |
| Судан | дінка | нуер | 3 | 1997 | 133 | - |
| Судан | гоні дінка | тіюс дінка | 3 | 2011 | 95 | .. |
| Судан | лоу нуер | мурле | 3 | 2006 | 1 415 | .. |
| Судан | міссеріа | нгок дінка | 3 | 2011 | 212 | .. |
| <i>Америка</i> | | | | | | |
| Мексика | <i>CIDA</i> | Наркокартель <i>La Barredora</i> | 1 | 2011 | 105 | .. |
| Мексика | Наркокартель <i>Gulf</i> | Наркокартель <i>Los Zetas</i> | 1 | 2010 | 345 | - |
| Мексика | Наркокартель <i>Jalisco New Generation</i> | Наркокартель <i>La Resistancia</i> | 1 | 2011 | 33 | .. |
| Мексика | Наркокартель <i>Jalisco New Generation</i> | Наркокартель <i>Los Zetas</i> | 1 | 2011 | 101 | .. |
| Мексика | Наркокартель <i>Juarez</i> | Наркокартель <i>Sinaloa</i> | 1 | 2008 | 1 668 | - |
| Мексика | Наркокартель <i>La Familia Templarios</i> | Наркокартель <i>Los Caballeros</i> | 1 | 2011 | 100 | .. |
| Мексика | Наркокартель <i>Los Zetas</i> | Наркокартель <i>Sinaloa</i> | 1 | 2010 | 85 | ++ |
| <i>Азія та Океанія</i> | | | | | | |
| Афганістан | Ісламська партія Афганістану | Талібан | 1 | 1994 | 25 | -- |
| Індія | <i>NSCN</i> – фракція <i>Isaac Muivah</i> | <i>NSCN</i> – фракція <i>Khaplang</i> | 1 | 2005 | 37 | .. |
| Пакистан | Армія Ісламу (<i>Lashkar-e-Islam</i>) | Армія племені захакхель | 1 | 2011 | 128 | .. |

| Місце ^a | Сторона А | Сторона Б | Організаційний рівень ^b | Рік початку ^c | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^d |
|----------------------|--------------------------------|--|------------------------------------|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| Пакистан | Армія Ісламу | Фракція Т.Афріді (<i>Tariq Afridi</i>) Руху Талібан у Пакистані | 1 | 2011 | 41 | .. |
| Пакистан | Армія клану кукіхель | Рух Талібан у Пакистані | 1 | 2011 | 60 | .. |
| Пакистан | Армія племені масозаї каумі | Рух Талібан у Пакистані | 1 | 2011 | 79 | .. |
| Філіппіни | <i>BIFF</i> | Ісламський фронт визволення Моро (<i>MILF</i>) | 1 | 2011 | 31 | .. |
| <i>Близький Схід</i> | | | | | | |
| Єгипет | копти | мусульмани | 3 | 2011 | 31 | .. |
| Сирія | протівники Б.Асада | прихильники Б.Асада | 2 | 2011 | 30 | .. |

ACN – Action Congress of Nigeria (Нігерійський Конгрес дій); *BIFF* – *Bangsamoro Islamic Freedom Fighters* (Ісламські бійці за свободу Бангсаморо); *CIDA* – *Cârtel Independiente de Acapulco* (Незалежний картель Акапулько); *CPJP* – *Convention des patriotes pour la justice et la paix* (Конвенція патріотів за справедливість і мир); *FDC* – *Forces de défense congolaise* (Конголезькі сили оборони); *FDLR* – *Forces démocratiques de libération du Rwanda* (Демократичні сили визволення Руанди); *NSCN* – *National Socialist Council of Nagaland* (Національна соціалістична рада Нагаленда); *PDP* – *People's Democratic Party* (Народно-демократична партія); *UFDR* – *Union des Forces démocratiques pour le rassemblement* (Союз демократичних сил за єдність).

^a “Місце” означає географічне місце бойових дій.

^b “Рівень організації”: 1 – формально організовані групи; 2 – неформальні групи прихильників; 3 – неформально організовані етнічні чи релігійні групи. Докладніше див.: Темнер (посилання 3 підрозділу 1 цього розділу).

^c “Рік початку” – перший рік (з 1988р.), коли в конфлікті зареєстровано 25 жертв.

^d “Зміни з 2010р.” – збільшення або зменшення числа загиблих внаслідок бойових дій у 2011р., порівняно з 2010р. Символи означають: “+ +” – число загиблих внаслідок бойових дій збільшилося більш ніж на 50%; “+” – число загиблих внаслідок бойових дій збільшилося на 10-50%; “0” – число загиблих внаслідок бойових дій залишилося незмінним (± 10%); “-” – число загиблих внаслідок бойових дій зменшилося на 10-50%; “- -” – число загиблих внаслідок бойових дій зменшилося більш ніж на 50%; “.” – конфлікт у 2010р. був неактивним.

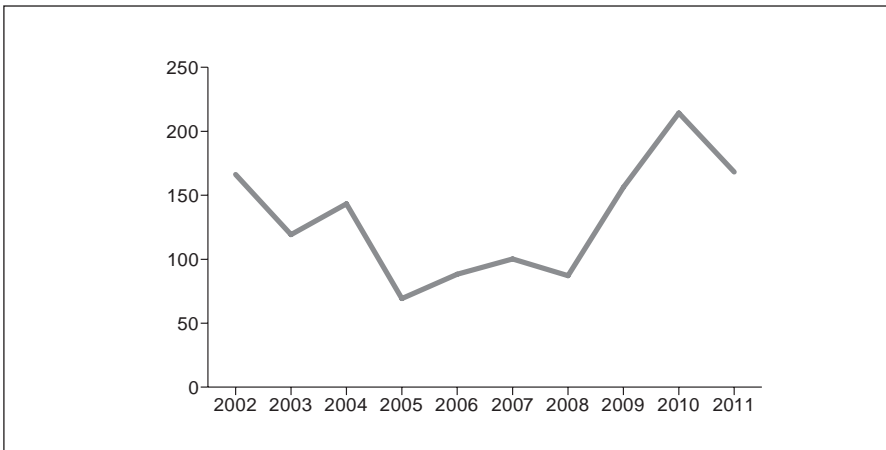
Джерело: UCDP Non-state Conflict Dataset, v.2.4-2012, 1989-2011, <<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>>.

Найбільш поширеною категорією недержавних конфліктів у 2002-2011рр. були конфлікти між неформально організованими етнічними чи релігійними групами: 128 із 223 недержавних конфліктів (57%). 87 (39%) конфліктів точилися між формально організованими групами. Конфлікти між неформальними групами прихильників були рідкістю: за весь період їх зафіксовано лише вісім (4%) – з усіх трьох категорій конфлікту вони виявилися найменш поширеними впродовж усього десятирічного періоду.

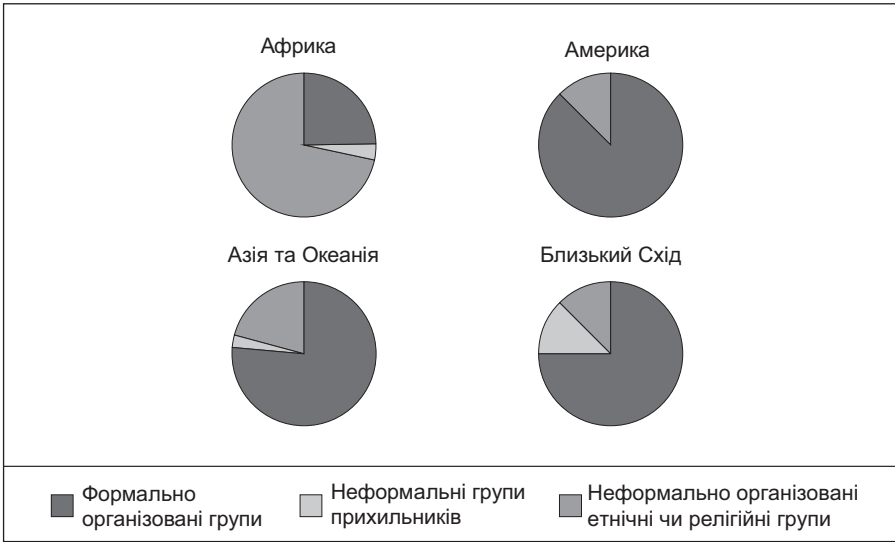
Переважна більшість недержавних конфліктів у 2002-2011рр. точилися в Африці. Більшість із них – лише в кількох країнах: зі 165 недержавних конфліктів 125 (або майже 76%) – в Ефіопії, Кенії, Нігерії, Сомалі та Судані.

Таблиця 1.6. Недержавні конфлікти за категоріями та регіонами у 2002-2011рр.

| | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
|---|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Всього | 35 | 39 | 26 | 29 | 27 | 19 | 35 | 26 | 27 | 38 |
| <i>Категорії</i> | | | | | | | | | | |
| Формально організовані групи | 13 | 15 | 13 | 11 | 7 | 10 | 13 | 9 | 16 | 18 |
| Неформальні групи прихильників | 1 | 3 | 1 | – | 1 | – | 2 | 1 | – | 2 |
| Неформально організовані етнічні чи релігійні групи | 21 | 21 | 12 | 18 | 19 | 9 | 20 | 16 | 11 | 18 |
| <i>Регіони</i> | | | | | | | | | | |
| Африка | 30 | 34 | 20 | 22 | 21 | 11 | 23 | 18 | 13 | 22 |
| Америка | 2 | 2 | 3 | 3 | – | – | 3 | 3 | 7 | 7 |
| Азія та Океанія | 2 | 2 | 2 | 4 | 5 | 5 | 8 | 5 | 6 | 7 |
| Європа | – | – | – | – | – | – | – | – | – | – |
| Близький Схід | 1 | 1 | 1 | – | 1 | 3 | 1 | – | 1 | 2 |

**Діаграма 1.5.** Середнє число загиблих унаслідок бойових дій в недержавних конфліктах у 2002-2011рр.

Хоча найбільше число загиблих у недержавних конфліктах було зареєстроване в Африці, середній показник (161 жертва в одному конфлікті) там був значно меншим за відповідну величину в Америці – 524 жертви. Цього варто було чекати, оскільки в більшості недержавних конфліктів в Африці брали участь етнічні, кланові, релігійні, національні чи племінні групи (діаграма 1.6), не здатні мобілізувати ресурси так само ефективно, як формально організовані повстанські групи чи ополчення, які брали участь у більшості недержавних конфліктів в інших регіонах. Америка, натомість, є одним з регіонів з найвищою часткою недержавних конфліктів між формально організованими групами. Впродовж десятирічного періоду більшість недержавних конфліктів в Америці точилися між повстанськими групами та проурядовим



Діаграма 1.6. Підвиди недержавних конфліктів за регіонами у 2002-2011рр.

ополченням (наприклад, між *FARC* і проурядовими Об'єднаними силами самооборони Колумбії (*Autodefensas Unidas de Colombia, AUC*)), конкуруючими бандами (наприклад, *Comando Vermelho* та *Terceiro Comando* у Бразилії) чи наркокартелями (наприклад, картелями *Juarez* і *Sinaloa* в Мексиці). У 2011р. всі недержавні конфлікти в Америці були зосереджені в Мексиці та точилися між наркокартелями. Багато з них тривали у 2013р.¹¹

Одностороннє насильство

Одностороннє насильство визначається як використання збройної сили урядом держави чи формально організованою групою проти неорганізованих цивільних, що призводить до принаймні 25 смертей упродовж року. Держава чи група, винувата в загибелі 25 або більше неозброєних цивільних упродовж року, реєструється в даних *UCDP* як така, що здійснює одностороннє насильство. Цей вид насильства охоплює широкий перелік ситуацій, від переважно дрібних щоденних нападів, наприклад, івуарійських бойовиків з Альянсу молодих патріотів за національне відродження (*Alliance des Jeunes Patriotes pour le sursaut national, AJPSN*, або Молодих патріотів), що підтримують колишнього Президента Л.Гбагбо (*Laurent Gbagbo*), до масштабних акцій на зразок репресій сирійського Уряду проти цивільних упродовж 2011р.

Усього у 2002-2011рр. було зафіксовано 130 учасників одностороннього насильства, в т.ч. 23 – активних у 2011р. (таблиця 1.7). Річна кількість учасників упродовж цього періоду майже постійно та суттєво зменшувалася: з максимальних 47 – у 2002р., до мінімальних 19 – у 2009-2010рр., але у 2011р. знову зросла до 23 (таблиця 1.8).

¹¹ Про витрати на безпеку, пов'язані з нарковійною в Центральній Америці, див. підрозділ IV розділу 3 цього видання.

Таблиця 1.7. Одностороннє насильство у 2011р.

| Місце ^а | Учасник | Рік початку ^б | Жертви, 2011р. | Зміни з 2010р. ^с |
|------------------------|--|--------------------------|----------------|-----------------------------|
| <i>Африка</i> | | | | |
| ЦАР, ДРК, Судан | Господня армія опору | 1989 | 145 | -- |
| Кот-д'Івуар | Альянс молодих патріотів за національне відродження | 2011 | 52 | .. |
| Кот-д'Івуар | Республіканські сили Кот-д'Івуару (<i>Forces républicaines de Côte d'Ivoire, FRCI</i>) | 2011 | 49 | .. |
| Кот-д'Івуар | Уряд Кот-д'Івуару | 2000 | 277 | .. |
| Лівія | Уряд Лівії | 1989 | 152 | .. |
| Нігерія | Уряд Нігерії | 1990 | 32 | .. |
| Нігерія | Боко Харам | 2010 | 89 | 0 |
| Сомалі | Аль-Шабаб | 2008 | 44 | -- |
| Сомалі | Уряд Сомалі | 1989 | 36 | .. |
| Судан | Уряд Судану | 1989 | 174 | .. |
| <i>Америка</i> | | | | |
| Мексика, Гватемала | Наркокартель <i>Los Zetas</i> | 2010 | 268 | ++ |
| <i>Азія та Океанія</i> | | | | |
| Афганістан | Талібан | 2004 | 60 | -- |
| Індія | Маоїстська комуністична партія Індії | 2005 | 184 | - |
| М'янма | Уряд М'янми | 1992 | 107 | ++ |
| Пакистан | Рух Талібан у Пакистані | 2007 | 198 | -- |
| Пакистан, Афганістан | Армія Джангві (<i>Army of Jhangvi</i>) | 1998 | 121 | - |
| Таїланд | Повстанці Патані | 2004 | 116 | - |
| В'єтнам | Уряд В'єтнаму | 2011 | 72 | .. |
| <i>Європа</i> | | | | |
| Росія | Сили "Кавказького емірату" | 2010 | 40 | - |
| <i>Близький Схід</i> | | | | |
| Бахрейн | Уряд Бахрейну | 2011 | 26 | .. |
| Ірак | Ісламська держава Ірак (<i>Dawlat al-Iraq al-Islamiyya, ISI</i>) | 2004 | 322 | -- |
| Сирія | Уряд Сирії | 2011 | 2 924 | .. |
| Ємен | Уряд Ємену | 2011 | 142 | .. |

^а "Місце" – означає географічне місце одностороннього насильства.

^б "Рік початку" – перший рік (з 1988р.), коли одностороннє насильство спричинило 25 жертв.

^с "Зміни з 2010р." – відбивають збільшення або зменшення числа жертв у 2011р., порівняно з 2010р. Символи означають: "+ +" – збільшення числа жертв на >50%; "+" – збільшення числа жертв на 10-50%; "0" – число жертв залишилося незмінним (± 10%); "-" – зменшення числа жертв на 10-50%; "--" – зменшення числа жертв на >50%; ". ." – конфлікт у 2010р. був неактивним.

Джерело: UCDP One-sided Violence Dataset, v.1.4-2012, 1989-2011, <<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>>.

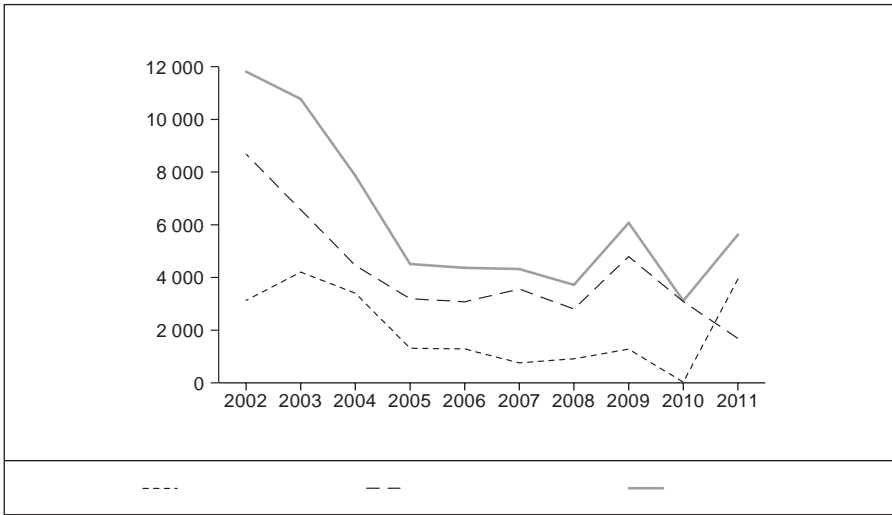
Таблиця 1.8. Кількість учасників одностороннього насильства за категоріями та регіонами у 2002-2011рр.

| | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
|-----------------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Всього | 47 | 41 | 43 | 32 | 30 | 27 | 27 | 19 | 19 | 23 |
| <i>Учасники</i> | | | | | | | | | | |
| Недержавні | 34 | 30 | 33 | 22 | 19 | 18 | 20 | 15 | 18 | 13 |
| Державні | 13 | 11 | 10 | 10 | 11 | 9 | 7 | 4 | 1 | 10 |
| <i>Регіон</i> | | | | | | | | | | |
| Африка | 26 | 23 | 18 | 12 | 10 | 15 | 14 | 8 | 7 | 10 |
| Америка | 2 | 1 | 3 | 4 | 1 | – | 2 | 1 | 2 | 1 |
| Азія та Океанія | 14 | 12 | 13 | 8 | 14 | 9 | 10 | 7 | 8 | 7 |
| Європа | 1 | 1 | 3 | – | – | – | – | – | 1 | 1 |
| Ближній Схід | 4 | 4 | 6 | 8 | 5 | 3 | 1 | 3 | 1 | 4 |

Цьому зменшенню відповідає скорочення числа жертв одностороннього насильства (діаграма 1.7). У 2002-2008рр. цей показник постійно зменшувався, особливо у 2004-2005рр. (на 43%), завдяки, зокрема зменшенню одностороннього насильства з боку суданського Уряду та бойовиків ополчення Джанджавід (*Janjaweed*) у Дарфурі. В останні три роки ця величина суттєво коливалася: у 2009р. сталося збільшення на 63%, коли Демократичні сили визволення Руанди та Господня армія опору активізували дії проти цивільних у Центральній Африці; наступного року число загиблих поменшало на 49% – разом з помітним зменшенням активності цих двох суб'єктів. У 2011р. число жертв знову різко зросло – на 81%. Раніше таке зростання не фіксувалось і було зумовлене насамперед діями урядових сил Сирії, від рук яких протягом року загинули майже 3 000 цивільних.

Як і у випадку з недержавними конфліктами, тенденція числа жертв одностороннього насильства може відрізнитися від тенденції кількості учасників. Наприклад, якщо у 2003-2004рр. кількість учасників одностороннього насильства зростає із 41 до 43, то число жертв зменшилося з приблизно 10,8 тис. до менш ніж 7 900. Подібна розбіжність найчастіше зумовлювалася зміною поведінки окремих учасників. У 2003-2004рр. зменшення числа жертв значною мірою сталося через події в Ліберії, де Уряд у 2003р. вдавався до масштабного одностороннього насильства, але не робив цього у 2004р. – після укладення ворогуючими сторонами мирної угоди. Крім того, помітно зменшили активність конголезьке повстанське угруповання Сили націоналістів-прихильників інтеграції (*Forces nationalistes et integrationistes, FNI*) та бойовики ополчення Джанджавід у Судані.

Недержавні учасники, як правило, найчастіше чинять одностороннє насильство, як це було впродовж усього періоду 2002-2011рр. Зі 130 учасників 95 (73%) – були повстанськими угрупованнями або ополченнями. Однак, у 2011р. ця тенденція була найменш помітною – недержавних учасників було зафіксовано лише на три більше, ніж державних. Частково це зумовлено



Діаграма 1.7. Жертви одностороннього насильства за категоріями учасників у 2002-2011рр.

подіями в Північній Африці та на Близькому Сході, де уряди під час “арабської весни” вдавалися до придушення мирних демонстрацій. Водночас упродовж усього періоду відбувалося суттєве зменшення кількості недержавних учасників одностороннього насильства – більш ніж на 60%. Хоча одностороннє насильство з боку окремих державних учасників може бути особливо небезпечним, про що свідчать дії Уряду Ліберії у 2003р. та Уряду Сирії у 2011р., але на рахунку недержавних учасників за всі роки періоду, крім 2011р., в сумі цивільних жертв більше. Проте, двома учасниками, від рук яких загинуло найбільше число цивільних упродовж одного року, були уряди: Сирії – у 2011р. та Судану, чії напади в Дарфурі у 2004р. призвели до загибелі понад 2 500 цивільних. Третім за числом убитих було сунітське опозиційне угруповання Ісламська держава Ірак, на рахунку якого у 2007р. було майже 2 000 цивільних жертв.

Майже половина зі 130 учасників, що вдавалися до нападів на цивільних у 2002-2011рр., перебували в Африці (63), далі йдуть Азія та Океанія (38), Близький Схід (17), Америка (7) і Європа (5). За 10 років Африка дала найбільшу кількість учасників одностороннього насильства в усі роки, крім двох, коли їх було більше в Азії та Океанії.

Африка була регіоном з найвищим числом жертв у всі роки десятиліття, крім чотирьох. У 2006р. і 2010р. найбільше число жертв було в Азії: у 2006р. – переважно через помітне збільшення кількості односторонніх учасників, а у 2010р. – через значне зменшення числа жертв в Африці. У 2007р. і 2011р. найбільше число жертв було зафіксоване на Близькому Сході: у 2007р. – переважно через напади бойовиків руху Ісламська держава Ірак на неозброєних цивільних; у 2011р. – через дії сирійського Уряду під час придушення народного повстання, що почалось у лютому 2011р. і тривало наступними роками.

Висновки

Рівень організованого насильства впродовж 2002-2011рр. змінився мало – як за кількістю учасників, так і за числом жертв. Одностороннє насильство демонструвало очевидну тенденцію до зменшення, але це нівелювалося зростанням кількості державних і недержавних конфліктів.

З огляду на частоту організованого насильства, стає очевидним, що три його категорії демонструють у часі явно різну динаміку. Річна кількість недержавних конфліктів може мати різкі коливання, не виявляючи виразної тенденції. Натомість, значні зміни в кількості державних конфліктів відбуваються повільно; водночас, хоча кількість державних конфліктів коливалася впродовж 2002-2011рр. навколо середньої величини 33 конфліктів на рік, однак це значно нижче пікового показника 1992р. – 53 конфлікти¹². Кількісні зміни випадків одностороннього насильства знаходяться десь посередині між двома зазначеними характеристиками.

Інша цікава відмінність між недержавними та державними конфліктами полягає в тому, що перші є, як правило, більш спорадичними та короткочасними. Знову ж таки, тенденція одностороннього насильства посідає окреме місце, відмінне від перших двох випадків – з численними прикладами учасників, про дії яких є дані лише впродовж 1-2 років, тоді як діяльність інших суб'єктів, пов'язана з нападами на цивільних, охоплює більший проміжок часу.

Усі три види організованого насильства найбільшою мірою були поширені в Африці. Але, якщо недержавні конфлікти зосереджувалися в одних країнах, насамперед, Африканського Рогу та в Нігерії, то багато серйозних державних конфліктів в Африці точилися в інших місцях, зокрема в Ліберії і Північній Африці. Проте, середнє число жертв у недержавних конфліктах в Африці було меншим, ніж, наприклад, від пов'язаного з наркотиками недержавного насильства в Південній Америці, що частково відбиває рівень організації залучених сторін.

Дані за 2002-2011рр. ілюструють складність відстеження прямих зв'язків між динамікою різних видів організованого насильства. Є як певні спільні риси, так і багато суттєвих відмінностей. Різні види насильства безумовно можуть впливати одне на одного (як показано у підрозділах I і II вище). Проте, ці механізми є складними, а їх розуміння – не кажучи вже про контроль – вимагає глибокого предметного вивчення.

¹² Themné, L. and Wallensteen, P., 'Armed conflict, 1946-2011', *Journal of Peace Research*, vol.49, no.4 (2012), pp.565-575.

2. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів

Загальний огляд

Незначне скорочення чисельності персоналу багатосторонніх миротворчих операцій у всьому світі, започатковане у 2011р., набуло темпів у 2012р. і склало понад 10%. Це сталося через вивід військ зі складу Міжнародних сил сприяння безпеці (International Security Assistance Force, ISAF) в Афганістані (підрозділ I цього розділу). Проте, цьому скороченню передувало майже 10 років швидкого зростання, а загальна чисельність розгорнутих сил у 2012р. – 233 642 особи – є третьою найвищою величиною з 2003р.

Якщо не враховувати ISAF, то помітною є інша тенденція – невелике зростання чисельності розгорнутого персоналу. Загалом у 2012р. здійснювалися 53 операції – на одну більше, ніж у 2011р. Було започатковано три нові операції – в Сирії, Нігері і Гвінеї-Бісау (підрозділ II), чотири місії припинили діяльність (у т.ч. одна – з нових місій). Невеликі розміри зростання чисельності розгорнутого персоналу (не враховуючи ISAF) і кількості поточних місій у 2012р. дозволяють припустити, що спадна тенденція, яка спостерігається з 2009р., може стабілізуватися.

Вивід сил ISAF відбувся в рамках перехідного процесу передачі відповідальності за безпеку в районах Афганістану від ISAF до національних сил. Цей процес і вивід ISAF мають завершитися до кінця 2014р. Це може сприяти закріпленню спадної тенденції в розгортанні військ. Навіть якщо Захід повністю переорієнтує увагу, приміром, на неспокійний регіон Сахеля чи Сирію, то зростання чисельності персоналу за рахунок нових місій в цих регіонах і сил НАТО, що залишаться в Афганістані, навряд чи зможе “компенсувати” вивід 102 052 військових ISAF.

Водночас, частина сил, виведених з Афганістану, ймовірно, буде перекинута в інші місця, і таким чином чисельність військового персоналу, розгорнутого за межами Афганістану, може зрости. Якщо перекидання сил не буде, то деякі уряди, зокрема західні, можуть стикнутися з проблемами здатності власних збройних сил надавати потрібні контингенти для миротворчих місій – під тиском вимог зі скорочення військових витрат у рамках заходів економії як відповіді на світову фінансову кризу 2008р. Економія, безперечно, була одним з мотивів рішення багатьох країн, особливо США, прискорити відкликання власних військ зі складу ISAF.

Економія також змусила ряд держав критичніше підходити до витрат на миротворчі операції і значно обмежити бюджет місій на 2012р. Рада Безпеки (РБ) ООН активніше застосовувала критерії і показники для оцінки дієвості та ефективності поточних місій ООН і пов'язала їх з наступною пролонгацією мандатів. Мандати багатьох місій були звужені та зосереджені на ряді ключових завдань, досяжних у визначений термін. При цьому віталася взаємодія між місіями ООН. Так, взаємодія Місії ООН у Ліберії (UN Mission in Liberia, UNMIL) і Операції ООН у Кот-д'Івуарі

(UN Operation in Côte d'Ivoire, UNOCI) в реагуванні на нестабільність на кордоні між двома країнами сприяла швидкому розгортанню на нетривалий час Наглядової місії ООН у Сирії (UN Supervision Mission in Syria, UNSMIS).

У 2012р. посилилися сумніви стосовно можливостей і готовності миротворчих операцій забезпечувати захист цивільного населення (protection of civilians, POC). Операції ООН у Кот-д'Івуарі, ДРК і Південному Судані викликали у 2012р. обурення як у країнах перебування, так і у світової спільноти через скандальні помилки в зонах захисту цивільних (підрозділ III). Проте, проблема може полягати переважно в нереалістичних мандатах та очікуваннях. Місії, уповноважені захищати цивільних, не забезпечені повною мірою силами, потрібними для контролю ситуації і домінування в зонах відповідальності. Крім того, нинішні та потенційні країни-учасниці, якщо не йдеться про їх національні інтереси, мають недостатньо стимулів ризикувати життям військових для захисту цивільних.

У міжнародній реакції на події в Лівії і початковій реакції на сирійську кризу у 2011р., включно з розгортанням у Сирії Спостережної місії Ліги Арабських Держав (League of Arab States Observer Mission to Syria), дехто побачив можливий початок міцного та дієвого дотримання концепції відповідальності за захист (responsibility to protect, R2P). Ці надії були перекреслені у 2012р., коли міжнародне співтовариство виявилось нездатним домовитися про будь-які дії із зупинення насильства в Сирії. Спори звелися переважно до дотримання балансу між відповідальністю за захист і державним суверенітетом.

Розбіжності в міжнародному співтоваристві були помітними також у реакції на військовий переворот у Гвінеї-Бісау, де Африканський Союз (АС), ЄС та ООН відмовилися визнати тимчасовий Уряд, утворений в рамках контраверсійного процесу за посередництва Економічного Співтовариства Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, Economic Community of West African States, ECOWAS).

Попри сумніви, розбіжності та бюджетні обмеження, можливість суттєвого зменшення в найближчій перспективі кількості операцій не є однозначною – фактично, чисельність військ, розгорнутих за межами Афганістану, скоріш за все, зростатиме. Наскільки глибоко зайде скорочення всього розгорнутого миротворчого персоналу після часткового виводу ISAF і якою мірою це вплине на майбутню ситуацію залежить від трьох чинників: масштабів подальших бюджетних скорочень на Заході (та їх можливого впливу на військові та миротворчі спроможності); чисельності військ, зрештою розгорнутих у Малі, загалом у Сахелі та, можливо, в Сирії; готовності країн реально втілювати на практиці концепції R2P і POC, а не просто висловлювати обурення з приводу браку здатності реагувати на насильство.

I. Світові тенденції миротворчих операцій

ДЖЕЙН ДАНДОН

У 2012р. тривали 53 миротворчі операції – на одну більше, ніж у 2011р., але це була третя найменша кількість упродовж 2003-2012рр. (діаграма 2.1). Водночас, чисельність персоналу, розгорнутого в рамках миротворчих операцій у 2012р., була третьою найвищою за цей період – 233 642 особи, але на 28 487 осіб меншою, ніж попереднього року – 262 129 осіб (діаграма 2.2)¹. Це зменшення сталося через скорочення *ISAF* – найбільшої серед усіх місій у 2012р. Без урахування *ISAF* чисельність персоналу зросла на 847 осіб – вперше з 2008р.

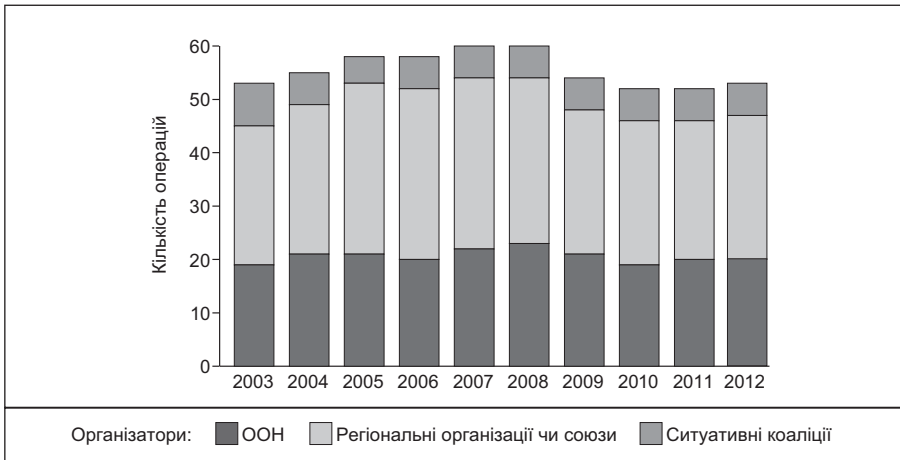
У 2012р. були започатковані три нові місії: Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (*ECOWAS Mission in Guinea-Bissau, ECOMIB*), Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру (*EU Capacity Building Mission in Niger, EUCAP Sahel Niger*) і Наглядова місія ООН у Сирії (*UNSMIS*). Чотири місії упродовж року припинили діяльність: Поліцейська місія ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina, EUPM*); Об'єднана місія ООН у Тимор-Лешті (*UN Integrated Mission in Timor-Leste, UNMIT*); дві місії в Сирії – Спостережна місія Ліги Арабських Держав (ЛАД) у Сирії (через місяць після її започаткування) та *UNSMIS* (через чотири місяці) – обидві внаслідок високого рівня насильства, що заважало цим місіям виконати їх завдання. Незначне збільшення кількості операцій у 2012р., порівняно з 2011р., свідчить про можливість стабілізації спадної тенденції, що спостерігається з 2009р. (діаграма 2.1)².

Суттєве зменшення чисельності розгорнутого персоналу у 2012р. сталося переважно внаслідок виводу 29 334 військових *ISAF* з Афганістану (підрозділ III нижче). Війська *ISAF* склали 44% всього розгорнутого персоналу у 2012р. (у 2010-2011рр. – понад 50%). Без їх урахування, загальна чисельність розгорнутого персоналу у 2012р. дещо зросла – з 130 743 до 131 590 осіб.

Упродовж 2012р. скорочена чисельність ряду операцій, в т.ч.: Військової операції ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Military Operation in Bosnia and Herzegovina, EUFOR ALTHEA*), Спільної операції АС/ООН у Дарфурі (*AU/UN Hybrid Operation in Darfur, UNAMID*), Стабілізаційної місії ООН у Гаїті (*UN Stabilization Mission in Haiti, MINUSTAH*) та Тимчасових сил ООН у Лівані (*UN Interim Force in Lebanon, UNIFIL*). Крім того, в листопаді започатковане

¹ Наведені тут дані про чисельність розгорнутого персоналу є загальними оцінками, станом на 31 грудня 2012р. або на дату завершення операції. Вони не є ні загальною чисельністю персоналу, ні максимальною – розгорнутого впродовж року.

² Наведений тут кількісний аналіз ґрунтується на даних, зібраних СІПРІ для дослідження тенденцій миротворчих операцій за період 2003-2012рр. Він обмежується операціями, що відповідають визначенню СІПРІ миротворчої операції. З наведених даних можна скласти картину миротворчих операцій, що тривали у 2012р.; вони можуть слугувати орієнтирами для порівняння з попередніми роками.



Діаграма 2.1. Кількість багатосторонніх миротворчих операцій у 2003-2012рр. із зазначенням організацій, що їх проводили

скорочення Міжнародних стабілізаційних сил (*International Stabilization Force, ISF*) у Тимор-Лешті – в рамках підготовки до їх повного виводу, запланованого на квітень 2012р.

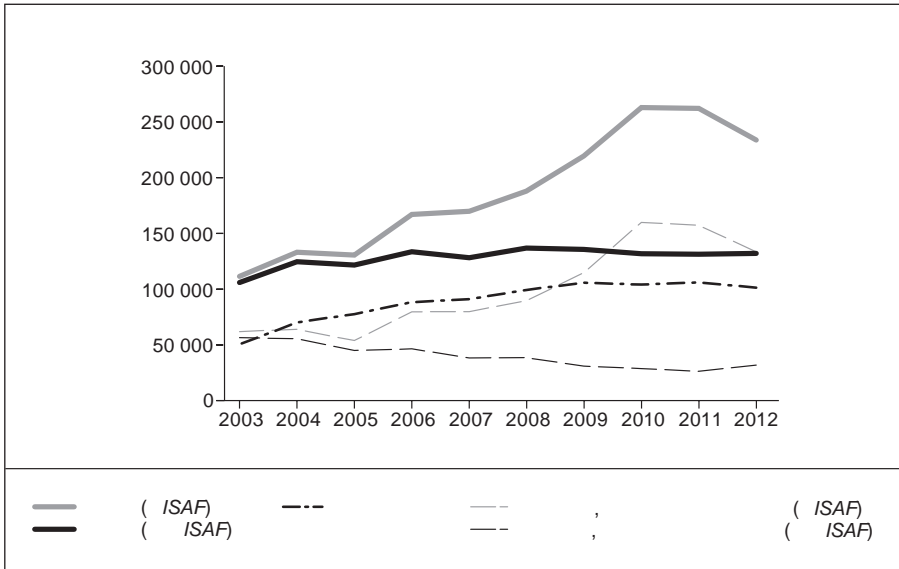
Загальна чисельність персоналу трьох нових операцій, започаткованих у 2012р., складає 921 особу. Крім того, збільшилася чисельність кількох діючих місій: чисельність Місії ООН у Південному Судані (*UN Mission in South Sudan, UNMISS*), започаткованої у 2011р., наблизилась у 2012р. до дозволеної межі у 7 000 осіб; після ухвалення в лютому Резолюції РБ ООН, якою розширені повноваження і спроможності Місії АС у Сомалі (*AU Mission in Somalia, AMISOM*), її чисельність майже подвоїлася – до 16 970 осіб³.

Головним організатором миротворчих операцій у 2012р. залишалась ООН – 20 з 53 (38%) операцій (діаграма 2.1). Проте, майже половина з усього персоналу, розгорнутого в рамках миротворчих операцій у світі (107 186 осіб, або 46%), була розгорнута в рамках операцій НАТО, насамперед *ISAF* (діаграма 2.2). За цим показником НАТО третій рік поспіль залишався найкрупнішим їх організатором⁴.

ISAF, з чисельністю 102 052 військових, четвертий рік поспіль була найбільшою операцією у 2012р. Друге і третє місця посіли Стабілізаційна місія ООН у ДРК (*Mission de l'Organisation des Nations Unies pour la stabilisation en Congo, MONUSCO*) та *UNAMID*. 10 операцій мали чисельність понад 5 000 осіб: сім – під командуванням ООН, дві – НАТО та одна – АС (таблиця 2.2 підрозділу IV).

³ UN Security Council Resolution 2036, 22 Feb. 2012.

⁴ Дані ООН охоплюють миротворчі операції під егідою Департаменту ООН з миротворчих операцій (*Department of Peacekeeping Operations*), Департаменту ООН з політичних справ (*Department of Political Affairs*), а також *UNAMID*.



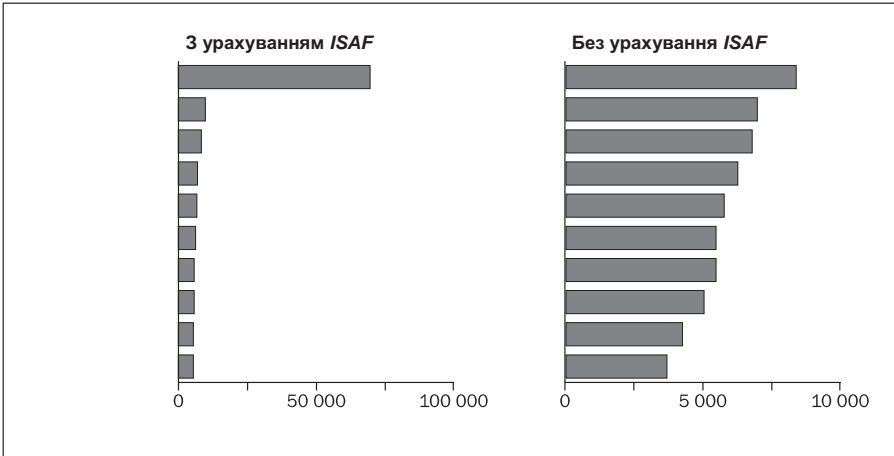
Діаграма 2.2. Чисельність персоналу, розгорнутого в рамках багатосторонніх миротворчих операцій у 2003-2012рр.

ISAF – Міжнародні сили сприяння безпеці.

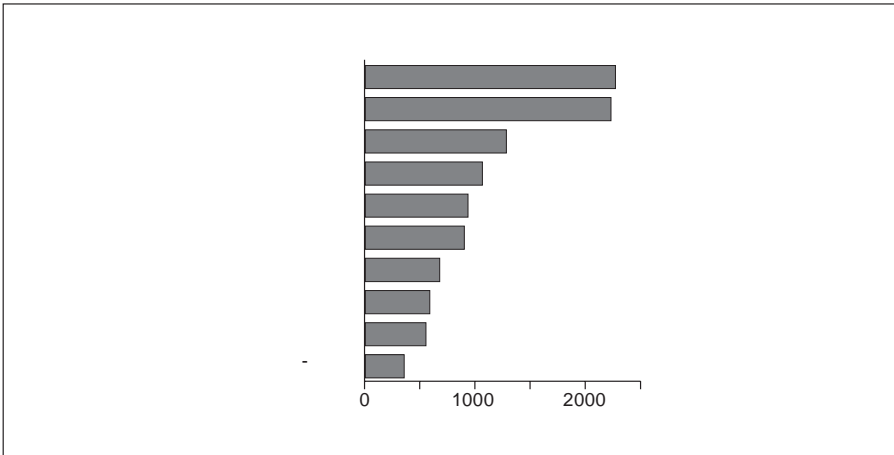
Не враховуючи *ISAF*, найбільше військ до багатосторонніх миротворчих операцій у 2012р. надали США. Серед 10 найкрупніших контрибуторів були лише дві європейські країни – Велика Британія та Італія – проти чотирьох у 2011р. (діаграма 2.3); зменшення їх внесків відбулося переважно через скорочення *ISAF*. Без урахування *ISAF* картина виглядає інакше: всіма 10 найкрупнішими контрибуторами є країни Південної Азії та Африки; найкрупнішим контрибутором був Пакистан, за ним – Бангладеш. Понад 2/3 військ (без *ISAF*), розгорнутих у рамках місій ООН, були надані цією десяткою. Уганда, Бурунді та Кенія надали більше військ для *AMISOM*, ніж для місій ООН. 10 найкрупнішими постачальниками цивільної поліції у 2012р. були також країни Південної Азії та Африки, разом з двома країнами Близького Сходу (діаграма 2.4).

Загальна відома вартість миротворчих операцій у 2012р. склала \$9 млрд. На ООН припадала найбільша їх частка – \$7,2 млрд. (80%). Але повідомлені витрати більшості операцій не під проводом ООН не охоплюють витрати на персонал, які зазвичай несуть країни-постачальники. Зокрема, фактична вартість операцій НАТО має бути значно вищою, ніж ООН⁵, оскільки ООН

⁵ United Nations, Department of Peacekeeping Operations, 'Background note: United National peacekeeping', June 2012, <<http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/backgroundnote.pdf>>.



Діаграма 2.3. 10 найкрупніших постачальників військового персоналу для багатосторонніх миротворчих операцій з урахуванням і без урахування ISAF у 2012р.



Діаграма 2.4. 10 найкрупніших постачальників цивільної поліції для багатосторонніх миротворчих операцій у 2012р.

останніми роками надає перевагу дешевшим в утриманні військам незахідних країн і намагається оптимізувати використання миротворчих ресурсів ООН, у т.ч. надаючи більше уваги взаємодії місій⁶.

⁶ Gowan, R. and Gleason, M., 'UN peacekeeping: the next five years', New York University, Center on International Cooperation, Nov. 2012, p.8, <<http://cic.nyu.edu/content/un-peacekeeping-next-five-years>>; 'Peacekeeping and inter-mission cooperation', *Security Council Report: Monthly Forecast*, Dec. 2012.

II. Нові миротворчі операції у 2012р.

ДЖЕЙН ДАНДОН, ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЙН

У 2012р. започатковані три нові багатосторонні миротворчі операції: Наглядова місія ООН у Сирії (*UNSMIS*), Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (*ECOMIB*) і Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру (*EUCAP Sahel Niger*). Місія *EUCAP Sahel Niger* здійснювалась у рамках спроб міжнародного співтовариства адекватно відповісти на зростання нестабільності в регіоні Сахеля загалом. Тому в цьому підрозділі розглядається також перебіг багатосторонньої операції в сусідній з Нігером країні – Малі, де у 2012р. спалахнув внутрішньодержавний конфлікт¹.

Сирія: Наглядова місія ООН у Сирії

На початку 2012р. у внутрішньодержавному конфлікті в Сирії не було серйозних ознак послаблення. Міжнародне засудження насильства в Сирії поширилося. Після закриття в січні Спостережної місії ЛАД у Сирії, яка тривала лише місяць, посередницька роль у конфлікті перейшла до ООН. Колишній Генеральний секретар ООН К.Аннан (*Kofi Annan*) 23 лютого був призначений Спільним спеціальним посланником ООН і ЛАД у справах сирійської кризи².

К.Аннан запропонував сирійському Уряду мирний план із шести пунктів, за яким Уряд мав припинити переміщення військ, зупинити використання важких озброєнь і вивести війська з густонаселених районів³. Уряд прийняв цю пропозицію, і в кінці березня К.Аннан зумів домовитися про припинення вогню між силами Уряду та опозиції⁴. Уряд зобов'язався з 1 квітня вивести війська з жилих районів⁵. Але ще під час переговорів з'явилися повідомлення про нові удари Уряду по цивільних районах⁶. У відповідь РБ ООН закликала Уряд Сирії негайно виконати умови домовленості⁷.

14 квітня, коли здавалося, що Уряд починає виконувати свої обіцянки, РБ ООН санкціонувала розгортання передової групи з 30 неозброєних військових спостерігачів (у передбаченні наступного розгортання місії ООН) для звітування про виконання домовленості з припинення вогню⁸. За тиждень Резолюцією РБ №2043 було санкціоноване створення *UNSMIS* для контролю над припиненням бойових дій, підтримки та моніторингу виконання плану

¹ Про конфлікт у Малі див. підрозділ I розділу I цього видання.

² United Nations, Secretary-General, 'Kofi Annan appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian crisis', Joint statement, SG/SM 14124, 23 Feb. 2012.

³ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/6, 21 Mar. 2012.

⁴ 'Briefing by Special Envoy for Syria', What's in Blue blog, Security Council Report, 30 Mar 2012, <<http://whatsinblue.org/2012/03/briefing-by-the-joint-special-envoy-on-syria.php>>.

⁵ United Nations, Security Council, Letter from Kofi Annan to the UN Secretary-General, Annex to S/2012/206, 10 Apr. 2012.

⁶ Human Rights Watch (HRW), 'They Burned My Heart': War Crimes in Northern Idlib during Peace Plan Negotiations (HRW: New York, May 2012).

⁷ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/10, 5 Apr. 2012.

⁸ UN Security Council Resolution 2042, 14 Apr. 2012.

К.Аннана⁹. На фоні зростаючої стурбованості продовженням насильства в Сирії К.Аннан закликав розгорнути *UNSMIS* негайно. Хоча спочатку розгортання Місії планувалось у три етапи протягом трьох місяців, ЛАД підкреслювала потребу її термінового розгортання та закликала надати підтримку за рахунок інших місій ООН у регіоні¹⁰. Згодом взаємодія між місіями дуже допомогла швидкому розгортанню та початку роботи *UNSMIS*. Персонал перекинули зі складу Тимчасових сил ООН у Лівані (*UNIFIL*) і Сил ООН спостереження за виводом військ (*UN Disengagement Observer Force, UNDOF*) на сирійсько-ізраїльському кордоні, які надали також тилове забезпечення¹¹.

Дозволена чисельність *UNSMIS* складала 300 неозброєних військових і виділений цивільний персонал¹². Упродовж місяця Місія досягла повної операційної готовності, і наприкінці травня чисельність розгорнутих у Сирії військових спостерігачів складала 271 особу. До червня у штаб-квартирі Місії в Дамаску були розташовані 121 цивільний працівник із-за кордону для роботи в таких сферах, як цивільні та політичні справи, права людини, врядування та логістика. Спостерігачі базувались у штаб-квартирі та на вісьмох інших об'єктах по всій країні¹³.

Попри швидке розгортання спостерігачів *UNSMIS*, стан безпеки в Сирії дедалі погіршувався. 20 липня, після зриву домовленості про припинення вогню, РБ ООН вирішила подовжити мандат *UNSMIS* на 30 днів, упродовж яких він мав бути переглянутий¹⁴. Подовження мандата потребувало кількох раундів переговорів і виявило розкол у РБ з приводу доцільності прийняття Резолюції згідно з Главою VII Статуту ООН, яка б дозволяла дії, “необхідні для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки”. Крім того, в липні Китай і Росія заблокували спробу пригрозити Уряду Сирії економічними санкціями на випадок продовження ним застосування насильства, обмеження можливостей і важелів впливу *UNSMIS*¹⁵.

Із 2011р., коли згадки про інтервенцію в Лівії були ще свіжими, в РБ ООН і поза нею багато дискутували про поширення на сирійську кризу відповідальності за захист (*R2P*)¹⁶. Хоча ряд країн-учасниць, у т.ч. Франція, на словах підтримали застосування *R2P* аж до військової інтервенції, Китай і Росія чинили серйозний спротив. Індія і Південна Африка також виступали за те, щоб цей процес очолювала сама Сирія¹⁷. Після провалу спроб досягти згоди, про *R2P*

⁹ UN Security Council Resolution 2043, 21 Apr. 2012.

¹⁰ ‘UNSMIS (Syria)’, *Security Council Report: Monthly Forecast*, May 2012.

¹¹ Haq, A., Under-Secretary-General for Field Support, Statement at UN Security Council Open Meeting on Inter-Mission Cooperation, 12 Dec. 2012, <http://www.un.org/en/peacekeeping/articles/usg_ameerahaq_12122012.pdf>.

¹² UN Security Council Resolution 2043 (посилання 9).

¹³ United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the implementation of Security Council Resolution 2043, S/2012/523, 6 July 2012.

¹⁴ UN Security Council Resolution 2059, 20 July 2012.

¹⁵ United Nations, Security Council, 6810th meeting, S/PV.6810, 19 July 2012; United Nations, Security Council, Draft resolution, S/2012/538, 19 July 2012. Див. також підрозділ II розділу 9 цього видання.

¹⁶ Еванс Г. “Реакція на криваві злочини: нова геополітика втручання”. – *Щорічник СППІ 2012*.

¹⁷ International Coalition for the Responsibility to Protect, ‘Crisis in Syria’, <<http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-syria>>.

вже не згадували. На думку багатьох аналітиків, західні держави, не бажаючи втягнення до ще одного складного, зтяжненого та витратного конфлікту та побоюючись можливої дестабілізації ситуації в ширшому регіоні, були схильні використати опір Китаю і Росії як виправдання власної бездіяльності¹⁸.

Через ескалацію насильства та, відповідно, неспроможність Місії належним чином виконати мандат, діяльність *UNSMIS* 19 серпня 2012р. була припинена. Замість неї мав бути створений спеціальний офіс зв'язку, уповноважений сприяти пошуку політичного врегулювання кризи; але на початок 2013р. офіс створений не був¹⁹.

Сахель: Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру та події в Малі

Після конфлікту 2011р. в Лівії регіон Сахеля дедалі більше потерпає від транснаціональної організованої злочинності (зокрема, контрабанди зброї і наркотиків) та діяльності угруповань, визначених ЄС і ООН як терористичні організації²⁰. Це загострило проблему розповсюдження зброї в регіоні, створивши загрозу регіональній стабільності, врядуванню, соціальному та економічному розвитку, а також наданню гуманітарної допомоги, що, своєю чергою, надало збройним угрупованням більше простору для дій²¹. Особлива увага РБ ООН зосереджувалася на трьох питаннях: поширення гуманітарної кризи в Сахелі; нестабільність на півночі Малі; присутність екстремістських елементів і терористичних угруповань, зокрема Аль-Каїди в Ісламському Магрибі (*AQIM*) та Руху за єдність і джихад у Західній Африці (*Mouvement pour le Tawhid et du Jihad en Afrique de l'Ouest, MUJAO*), які обвинувачуються в порушенні прав людини. РБ ООН неодноразово заявляла, що вважає ці виклики загрозою міжнародному миру та безпеці, вітає ініціативи з протидії їм і підтримує зусилля, зокрема ЄС, АС та ЕКОВАС, у цій сфері. Боротьба з *AQIM* і пов'язаними з нею угрупованнями була названа головним пріоритетом, для чого заохочувався розвиток можливостей країн Сахеля в таких сферах, як реформування сектору безпеки²².

У Стратегії ЄС з безпеки та розвитку в Сахелі, схваленій Радою ЄС у березні 2011р., стверджується, що близькість регіону зумовлює особливу важливість для ЄС стабільності та безпеки в ньому²³. Його нестабільність загрожувала б інтересам ЄС у ряді сфер, включно з постачанням енергоресурсів,

¹⁸ Etzioni, A., 'Now is the time for U.S. to act on Syria', CNN, 16 Aug. 2012, <<http://edition.cnn.com/2012/08/07/opinion/etzioni-syria>>.

¹⁹ 'Syria: UN observer mission to end, to be replaced by liaison office, official says', UN News Service, 16 Aug. 2012, <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=42694>>.

²⁰ Про конфлікт у Лівії див.: Аллансон М. та ін. "Перший рік "арабської весни"", а також: Фанчіні К. "Нові миротворчі операції у 2011р."– *Щорічник СППІ 2012*, с.44-45 та с.92-96, відповідно.

²¹ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/2, 21 Feb. 2012.

²² United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/26, 10 Dec. 2012.

²³ European External Action Service, Strategy for Security and Development in the Sahel, adopted 23 Mar. 2011, <http://eeas.europa.eu/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf>. Публікацію Стратегії затримали до вересня 2011р.

торгівлею і безпекою (зокрема, в сенсі тероризму). У Стратегії увага зосереджена на Малі, Мавританії і Нігері, а також на підтримці “регіональної, всеохопної і цілісної політики” розв’язання проблем регіону шляхом боротьби з екстремізмом, реформування сектору безпеки, зміцнення врядування та правопорядку. Стратегія зазнала критики через те, що в ній не знайшлося місця для Алжиру та Нігерії – двох ключових держав регіону²⁴. Реалізуючи цю Стратегію, ЄС у 2012р. в рамках Спільної політики безпеки і оборони (СПБО) започаткував свою першу місію в Сахелі, а саме в Нігері²⁵.

Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру

21 березня 2012р. Рада ЄС схвалила антикризову концепцію для майбутньої цивільної місії СПБО в Сахелі. Двома місяцями пізніше Прем’єр-міністр Нігеру Б.Рафіні (*Brigi Rafini*) попросив розгорнути таку місію у країні з метою зміцнення сил безпеки Нігеру, особливо у сфері боротьби з тероризмом та організованою злочинністю. *EUCAP Sahel Niger* була створена 16 липня. Вона має штаб-квартиру в Ніамеї і два офіси зв’язку – в Бамако (Малі) та Нуакшоті (Мавританія). Її головні завдання: (а) інформувати та допомагати з реалізацією Стратегії безпеки в Нігері; (б) надавати підтримку регіональним зусиллям у боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю; (в) зміцнювати правопорядок; (г) підтримувати дієздатність сил безпеки Нігеру²⁶. Хоча мандат Місії насамперед стосується допомоги нігерійським органам влади, він має і регіональний вимір. Крім того, наприкінці 2012р., у відповідь на активізацію терористів на півночі Малі, було вирішено, що Місія має зосередитися на запобіганні поширенню конфлікту на Нігер²⁷.

EUCAP Sahel Niger отримала мандат спочатку на два роки²⁸. Розгортання почалося в серпні 2012р. Дозволена чисельність Місії становила 78 осіб, включно з поліцейськими та військовими експертами. До кінця 2012р. вона була розгорнута на 50%. Місія діятиме разом з програмами ЄС допомоги розвитку.

Події в Малі

Крім нестабільності в Нігері, лівійський конфлікт також був безпосередньо пов’язаний з активізацією конфлікту в Малі²⁹. В березні підрозділи малійських Збройних сил, незадоволені масштабом допомоги Уряду в боротьбі проти туарезьких повстанців на півночі країни, позбавили влади демократично

²⁴ Bello, O. W., *Quick Fix or Quicksand? Implementing the EU Sahel Strategy*, FRIDE Working Paper no.114 (FRIDE: Madrid, Nov. 2012), pp.11-15.

²⁵ Місія з підготовки персоналу в Малі започаткована 18 лютого 2013р.

²⁶ Council Decision 2012/392/CFSP of 16 July 2012 on the European Union CSDP mission in Niger (EUCAP Sahel Niger), *Official Journal of the European Union*, L187, 17 July 2012.

²⁷ Mouawad, E., ‘CSDP and EU mission update, Nov. 2012’, CSDP Note no.5, *European Security Review*, Nov. 2012.

²⁸ Council Decision 2012/392/CFSP (посилання 26).

²⁹ Див. підрозділ I цього розділу.

обраний Уряд. Повстанці скористалися хаосом після перевороту та відразу після нього розпочали наступ³⁰. Невдовзі вони за допомогою *AQIM* взяли під свій контроль великі міста на півночі Малі³¹.

6 квітня під егідою ЕКОВАС було підписано рамкову угоду, що визначила дорожню карту відновлення конституційного ладу, національного діалогу та організації президентських виборів. Однак, малійські Збройні сили досі були не в змозі повернути території на півночі Малі, і у вересні перехідна влада звернулася до ЕКОВАС за допомогою – з проханням розгорнути міжнародні стабілізаційні сили з мандатом, що відповідає Главі VII Статуту ООН. 12 жовтня РБ ООН ухвалила Резолюцію №2071 із закликом до країн-учасниць і міжнародних організацій – надати допомогу Збройним силам Малі, відновити, в разі потреби, владу Уряду на підконтрольних йому територіях і зменшити загрозу з боку *AQIM*³².

Незважаючи на рамкову угоду, відносини між перехідним Урядом і Збройними силами знову погіршилися. Прем'єр-міністр Ш.Діарра (*Cheick Modibo Diarra*) 10 грудня був заарештований, наступного дня подав у відставку, а Уряд було розпущено. Тим часом главами держав ЕКОВАС і Радою миру та безпеки (РМБ) АС була розроблена і схвалена спільна стратегічна концепція операцій міжнародних збройних сил і Збройних сил Малі. 20 грудня РБ ООН санкціонувала розгортання Африканської міжнародної місії підтримки в Малі (*African-led International Support Mission in Mali, AFISMA*) на початковий період в один рік. Її головними завданнями були: (а) відновлення можливостей сил безпеки і оборони Малі; (б) допомога в поверненні контрольованих повстанцями районів на півночі країни і зменшення загрози з боку терористичних організацій; (в) переорієнтація діяльності на стабілізацію ситуації; (г) допомога в захисті малійських громадян; (д) сприяння у створенні безпечних умов для надання гуманітарної допомоги³³.

РБ ООН ще до початку наступальних операцій наполягала на необхідності кращого військового планування. Вона закликала країни-учасниці та міжнародні організації надати *AFISMA* фінансову допомогу, війська та техніку для забезпечення розгортання сил. ЄС надав таку допомогу через Африканський механізм миру (*African Peace Facility*), а РБ обговорила надання фінансованих ООН пакетів матеріально-технічного забезпечення³⁴.

ООН не планувала розгортання *AFISMA* до вересня 2013р. Але 10 січня 2013р. сили ісламістів захопили стратегічно важливе м.Конна – що загрожувало розташованому поблизу військовому аеродрому Севаре, важливому для розгортання експедиційних сил. Під тиском Франції РБ ООН повторила заклик про допомогу Уряду Малі в боротьбі із силами туарегів та ісламістів³⁵.

³⁰ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/7, 26 Mar. 2012.

³¹ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/9, 4 Apr. 2012.

³² UN Security Council Resolution 2071, 12 Oct. 2012.

³³ UN Security Council Resolution 2085, 20 Dec. 2012.

³⁴ UN Security Council Resolution 2085 (посилання 33).

³⁵ United Nations, Security Council, 'Security Council press statement on Mali', SC/10878, 10 Jan. 2013.

З метою прискорення міжнародного втручання, Франція розгорнула там військове з'єднання – операцію *Serval*³⁶. ЕКОВАС також заявив про прискорення розгортання сил для *AFISMA*³⁷. 17 січня 2013р. міністри закордонних справ ЄС на зустрічі за участі Міністра закордонних справ Малі Т.Кулібали (*Tièmen Hubert Coulibaly*) вирішили розгорнути Місію ЄС з підготовки сил у Малі (*EU Training Mission Mali, EUTM Mali*). Завданням Місії було реагування на оперативні потреби малійських Збройних сил³⁸.

Гвінея-Бісау: Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау

Гвінея-Бісау – одна з найменших і найбідніших країн Африки – з моменту здобуття незалежності у 1974р. потерпає від політичної нестабільності. За останні 10 років там відбулося п'ять військових переворотів, і жоден президент не протримався повний термін³⁹. Наприкінці 2010р. ЕКОВАС і Співдружність португаломовних країн (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa, CPLP*) склали дорожню карту сприяння миротворчому процесу у Гвінеї-Бісау, що зосереджується на реформуванні сектору безпеки⁴⁰. Крім того, ангольська Місія технічної і військової допомоги у Гвінеї-Бісау (*Angolan Technical and Military Assistance Mission in Guinea-Bissau, MISSANG*) – місія допомоги у проведенні безпекових та оборонних реформ – замінила в лютому 2011р. місію ЄС з подібним мандатом⁴¹.

Відносини між Урядом і військовими у 2012р. залишалися напруженими, а між військовими та *MISSANG* – погіршилися. Прем'єр-міністр К.Гомеш (*Carlos Gomes Júnior*) у лютому пішов у відставку для участі у президентських виборах 2012р. Він заявляв про намір обмежити владу військових і боротися з наркокартелями у країні, які нібито підтримували тісні стосунки з рядом військових діячів⁴². 12 квітня, в умовах, коли перевага була, вірогідно, на боці К.Гомеша, підготовку до виборів зупинив військовий переворот. Заколотники створили перехідну національну раду (ПНР, *Transitional National Council*) і заарештували К.Гомеша та тимчасового Президента Р.Перейру (*Raimundo Pereira*). Мирні демонстрації були придушені, а цивільних арештовували без суду і слідства⁴³.

³⁶ Irish, J. and Felix, B., 'Malian army beats back Islamist rebels with French help', Reuters, 11 Jan. 2013.

³⁷ 'Statement of the President of the ECOWAS Commission on the Situation in Mali', Press Release no.006/2013, 12 Jan. 2013, <<http://news.ecowas.int/presseshow.php?nb=006&lang=en&annee=2013>>.

³⁸ Council Decision 2013/34/CFSP of 17 Jan. 2013 on a European Union military mission to contribute to the training of the Malian Armed Forces (EUTM Mali), *Official Journal of the European Union*, L14/19, 18 Jan. 2013.

³⁹ Ramet, V., 'Civil-military relations in Guinea-Bissau: an unresolved issue', Policy Briefing, EU Parliament, Directorate-General for External Policies, Policy Department, DG EXPO/B/PolDep/Note/2012_149, Aug. 2012.

⁴⁰ UN Integrated Peace-building Office in Guinea-Bissau, 'SRSG calls on Bissau-Guinean authorities to endorse ECOWAS-CPLP road map', Press release, 10 Dec. 2010.

⁴¹ 'Guinea-Bissau', *Security Council Report: Update Report*, 4 May 2012. Місія ЄС мала назву Дорадча місія ЄС з реформування сектору безпеки у Гвінеї-Бісау (*EU Advisory Mission for Security Sector Reform in Guinea-Bissau, EU SSR Guinea-Bissau*).

⁴² Ramet (посилання 39).

⁴³ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/15, 21 Apr. 2012.

У відповідь АС призупинив членство Гвінеї-Бісау⁴⁴. ЕКОВАС негайно засудив переворот і вимагав відновлення конституційного ладу для завершення виборчого процесу⁴⁵. Він також наполягав на негайному звільненні К.Гомеша та Р.Перейри, закликав Гвінею-Бісау погодитися на негайне розгортання контингенту Резервних сил ЕКОВАС (*ECOWAS Standby Force*) і створив регіональну групу на чолі з Нігерією для здійснення контактів і спостереження за ситуацією у Гвінеї-Бісау⁴⁶. Наприкінці квітня, після зриву переговорів з ПНР, ЕКОВАС запровадив санкції проти Гвінеї-Бісау⁴⁷. Зрештою між ЕКОВАС і військовим командуванням було досягнуто домовленості, яка гарантувала збереження Парламенту і звільнення політичних в'язнів. 23 травня влада була передана новому цивільному тимчасовому Уряду та узгоджено проведення впродовж одного року нових виборів⁴⁸.

26 квітня була створена *ECOMIB* – на початковий період у шість місяців. Її завданнями були: сприяння виводу *MISSANG*, підтримка перехідного процесу та забезпечення виконання Програми реформування сектору безпеки і оборони (*Defence and Security Sector Reform Programme, DSSRP*)⁴⁹. Розгортання близько 630 військових було започатковане вже за місяць після перевороту. Сили *ECOMIB* були розгорнуті в порту, аеропорту та при більшості міністерств у столиці Бісау – з метою забезпечення безпеки державних установ⁵⁰. У червні сили *MISSANG* були виведені з країни без будь-яких проблем⁵¹.

У жовтні, на фоні т.зв. контрперевороту, Комісія ЕКОВАС і влада Гвінеї-Бісау підписали меморандум про порозуміння стосовно Програми реформування сектору безпеки і оборони. Подовження мандата *ECOMIB* у листопаді ще на шість місяців мало дозволити Місії надати підтримку перехідному процесу та забезпеченню мирних і справедливих виборів у квітні 2013р.⁵²

Попри підтримку РБ ООН втручання ЕКОВАС з метою відновлення конституційного ладу у Гвінеї-Бісау, ні АС, ні ЄС, ні сама ООН не визнали новий цивільний тимчасовий Уряд⁵³. Угода, підготовлена ЕКОВАС, була прийнята

⁴⁴ African Union, Peace and Security Council, 319th Ministerial Meeting, Communiqué PSC/MIN/COMM/1.(CCCXIX), 24 Apr. 2012.

⁴⁵ Ouedraogo, D. K., President of the ECOWAS Commission, 'ECOWAS reaction to on-going coup attempt in Guinea-Bissau', 12 Apr. 2012, <<http://www.ecowas.int/publications/en/statement/guineebissau13042012.pdf>>.

⁴⁶ ECOWAS, Extraordinary summit of ECOWAS heads of state and government, Final communiqué, 26 Apr. 2012.

⁴⁷ ECOWAS, 'ECOWAS sanctions Guinea Bissau after failed talks', Press release no. 124/2012, 1 May 2012.

⁴⁸ United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on developments in Guinea-Bissau and on the activities of the United Nations Integrated Peacebuilding Office in that country, S/2012/554 17 July 2012.

⁴⁹ ECOWAS (посилання 46), p.8.

⁵⁰ United Nations, Security Council, 'Security Council urged to call for unified strategy that would restore legitimate order to Guinea-Bissau', Press release, SC/10732, 26 July 2012.

⁵¹ ECOWAS, Forty-first ordinary session of the ECOWAS Authority of Heads of State and Government, Final communiqué, 29 June 2012.

⁵² ECOWAS, Extraordinary Summit of Heads of State and Government, Final communiqué, 11 Nov. 2012.

⁵³ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/15, 21 Apr. 2012.

за кордоном неоднозначно – дехто критикував її за залучення не всіх політичних партій, а також за створення тимчасового Уряду у складі переважно опонентів К.Гомеша⁵⁴.

У грудні 2012р. була здійснена спільна оціночна місія у Гвінеї-Бісау на чолі з АС і у взаємодії з ЕКОВАС, ЄС та ООН – з метою покращення координації міжнародних зусиль у реформуванні сектору безпеки, здійсненні політичних та економічних реформ, боротьбі з обігом наркотиків і протидії безкарності⁵⁵. Попри розбіжності серед учасників місії стосовно дій у відповідь на квітневий переворот, її проведення певною мірою відбивало спроби покращення міжнародного, регіонального та субрегіонального втручання. Пізніше було узгоджено, що друга оціночна місія буде здійснена після схвалення тимчасовим Урядом “перехідної дорожньої карти”⁵⁶.

Висновки

Військове втручання в Лівії у 2011р. за підтримки РБ ООН підвищувало надію на просування *R2P* від ідеалістичних гасел до реальних зобов’язань втручання – за потреби, військового – з метою захисту цивільного населення у країні від насильства з боку держави. Започаткування місій у Сирії – Спостережної місії ЛАД у грудні 2011р. та *UNSMIS* у 2012р. – давало прихильникам *R2P* додаткові підстави для оптимізму. Проте, швидке припинення діяльності цих місій, а також неспроможність узгодити будь-яку міжнародну реакцію на зростаюче насильство засвідчили обмеженість концепції *R2P* та міжнародних зобов’язань з її реалізації. Приклад Сирії у 2012р. доводить: *R2P* не дає рішення, якщо в РБ ООН зберігаються розбіжності, а її постійні члени мають у певній країні суттєві інтереси.

Сирійська криза засвідчила також зростання міжнародних суперечок стосовно методів врегулювання конфліктів. Розбіжності були помітними у випадку, наприклад, військового перевороту у Гвінеї-Бісау, де АС, ЄС та ООН виступали за жорстку позицію стосовно лідерів заколотників, а ЕКОВАС – за посередництво та непрямі заходи.

Нарешті, варто зауважити, що бюджетні обмеження й тиск з метою демонстрації ефективності та дієвості існуючих місій не застосовувалися до нових місій з такою ж наполегливістю.

⁵⁴ United Nations, Security Council (посилання 53).

⁵⁵ UN Security Council Resolution 2048, 18 May 2012.

⁵⁶ African Union, ‘Convening of a consultative meeting on the situation in Guinea-Bissau’, Press release, 27 Jan. 2013, <<http://www.peaceau.org/en/article/convening-of-a-consultative-meeting-on-the-situation-in-guinea-bissau>>.

III. Регіональні події в миротворчих операціях

ЯЙР ВАН ДЕР ЛІЙН

Африка

У 2012р., як і попередніми роками, найбільша кількість миротворчих операцій здійснювалися в Африці. Дві з трьох нових операцій упродовж року – *ECOMIB* та *EUCAP Sahel Niger* – були започатковані саме в Африці. В регіоні були розгорнуті 17 операцій, дев'ять з яких під командуванням ООН – менше, ніж останніми роками (таблиця 2.1). Водночас, на операції ООН припадало приблизно 75 тис. з 94 тис. розгорнутого в Африці персоналу. Близько 90 тис. розгорнутого в регіоні персоналу були військовими. Хоча чисельність Спільної операції АС/ООН у Дарфурі (*UNAMID*) була зменшена більш ніж на 2 000 осіб, загальна чисельність розгорнутого в регіоні персоналу зросла – через розширення Місії АС у Сомалі (*AMISOM*), наступного підсилення Тимчасових сил ООН із забезпечення безпеки в Абьєї (*UN Interim Security Force in Abyei, UNISFA*) та Місії ООН у Південному Судані (*UN Mission in South Sudan, UNMISS*), які обидві були започатковані у 2011р. і нарощувались у 2012р.¹

Сомалі

У 2012р. міжнародне співтовариство знову звернуло увагу на Сомалі. Політичний офіс ООН та Офіс Спеціального представника Генерального секретаря А.П.Махіги (*Augustine P. Mahiga*) у справах Сомалі переїхали з Найробі (Кенія), де вони перебували з 1995р., до Могадішо. Крім того, в січні РМБ АС і РБ ООН узгодили нову стратегічну концепцію *AMISOM*, якою передбачені збільшення її чисельності та надання розширених повноважень. Згідно з цією концепцією, РБ доручила *AMISOM* розширити присутність у чотирьох секторах на півдні та в центрі Сомалі, замінивши ефіопські війська та кенійські сили, які вели бої з ісламістським угрупованням Аль-Шабаб².

За новою концепцією, *AMISOM* має використати всі необхідні засоби для створення передумов ефективного та законного врядування і зменшення загрози з боку збройних угруповань, особливо Аль-Шабаб. Для цього РБ ООН запропонувала АС збільшити чисельність сил з 12 тис. до максимуму в 17 731 особи та вирішила, що ООН також збільшить матеріально-технічне забезпечення. РБ схвалила діяльність Місії ЕС з підготовки персоналу в Сомалі (*EU Training Mission Somalia, EUTM Somalia*)³. В боях проти Аль-Шабаб було досягнуто військових успіхів, а 20 серпня, після завершення мандата перехідного федерального Уряду, створено новий федеральний Уряд. Проте, наразі Аль-Шабаб вже не є єдиною проблемою: зростає міжкланова

¹ Про розгортання *UNISFA* та *UNMISS* див.: Фанчіні К. “Нові миротворчі операції у 2011р.” – *Щорічник СІПІ 2012*, с.88-92.

² UN Security Council Resolution 2036, 22 Feb. 2012.

³ UN Security Council Resolution 2036 (посилання 2).

Таблиця 2.1. Кількість миротворчих операцій і чисельність розгорнутого персоналу за регіонами та типами організацій у 2012р.

| Організація | Африка | Америка | Азія та Океанія | Європа | Близький Схід | Світ |
|---------------------------------------|---------------|--------------|----------------------------|--------------|------------------|----------------------------|
| ООН ^а | 9 | 1 | 3 | 2 | 5 | 20 |
| Регіональні організації чи альянси | 7 | 1 | 2 | 13 | 4 | 27 |
| Ситуативні коаліції | 1 | – | 3 | – | 2 | 6 |
| Усього операцій | 17 | 2 | 8 | 15 | 11 | 53 |
| Усього персоналу | 94 351 | 9 938 | 103 892^б | 9 784 | 15 552 | 233 642^б |

^а Дані стосовно ООН враховують миротворчі операції, очолювані Департаментом ООН з миротворчих операцій, Департаментом ООН з політичних справ, а також *UNAMID*.

^б Ці величини враховують *ISAF*, які у 2012р. налічували 102 052 військових.

Джерело: База даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції, <<http://www.sipri.org/databases/pko/>>.

боротьба, зміцнюються сили польових командирів, жодне з угруповань не бажає сильного центрального Уряду⁴. Останнього разу мандат *AMISOM* було подовжено лише на чотири місяці, оскільки до наступного поновлення РБ бажала побачити досягнення Місії⁵.

Судан і Південний Судан

У 2012р. ООН продовжувала підтримувати три місії в Судані та Південному Судані: *UNAMID* у суданському регіоні Дарфур, *UNMISS* у Південному Судані та *UNISFA* на кордоні між двома країнами. До кінця 2012р. в рамках цих трьох місій було розгорнуто майже третину всіх військ миротворчих операцій ООН у світі.

Переговори між Суданом і Південним Суданом у 2012р. просувалися повільно. Навіть після досягнення домовленостей їх імплементація часто тонула в дискусіях про способи втілення їх у життя. Крім того, проблему створював запроваджений Суданом збір з Південного Судану за транспортування його нафти до терміналу Порт-Судан, внаслідок чого останній в січні був змушений з величезними збитками зупинити видобуток нафти, а у країні виникла нестабільність. У 2012р. також тривали випадки транскордонного насильства – бомбардування, підтримка певних сил на чужій території і пересування військ⁶.

Після кількох тижнів боїв на кордоні, на початку квітня Народно-визвольна армія Судану (*Sudan People's Liberation Army, SPLA*) – національна армія

⁴ International Crisis Group (ICG), *Somalia: An Opportunity That Should Not Be Missed*, Africa Briefing no.87 (ICG: Brussels, 22 Feb. 2012); Marchal, R., 'The mercy of neighbours: security and governance in a new Somalia', NOREF Report, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, June 2012.

⁵ UN Security Council Resolution 2072, 31 Oct. 2012; та UN Security Council Resolution 2073, 7 Nov. 2012.

⁶ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/5, 6 Mar. 2012.

Південного Судану – захопила у спірному прикордонному районі контрольоване суданцями м.Хегліг і навколишні нафтопромисли. Судан у відповідь здійснив авіаудари по м.Бентіу в Південному Судані. Ескалація бойових дій набула ознак повномасштабної війни. Але 20 квітня *SPLA* залишила Хегліг – хоча неясно, добровільно чи була вибита звідти⁷. Впродовж цього періоду РБ ООН обмежилася черговим підтвердженням готовності *UNISFA* підтримати виконання будь-якої досягнутої угоди⁸. До моменту створення двох спільних механізмів, узгоджених у 2011р. Суданом і Південним Суданом – Спільного механізму верифікації і контролю кордону (*Joint Border Verification and Monitoring Mechanism*) і Спеціального комітету Спільного політичного та безпекового механізму (*Ad Hoc Committee of the Joint Political and Security Mechanism between Sudan and South Sudan*), – *UNMISS* була уповноважена стежити за рухом зброї і персоналу через кордон⁹.

Зрештою, хоч і пізно, Судан і Південний Судан погодилися з вимогами РБ та, згідно з Тимчасовими домовленостями про адміністрацію і безпеку району Аbyeї (*Temporary Arrangements for the Administration and Security of the Abyei Area*) від 2011р., в основному вивели війська з цієї спірної зони. 27 вересня Судан і Південний Судан підписали в Аддіс-Абебі угоду про заходи безпеки, що визначила “безпечну демілітаризовану прикордонну зону”, яку має контролювати *UNISFA*. Хоча жодна країна до кінця 2012р. не надала Місії повної підтримки, в жовтні Судан і в листопаді Південний Судан підписали переглянуту Угоду про статус сил¹⁰. Тим часом ситуація в Аbyeї залишалася напруженою – з періодичними демонстраціями та заворушеннями. В одному з інцидентів миротворець з *UNISFA* випадково вбив місцевого працівника ООН, який брав участь у демонстрації¹¹.

Стан безпеки в Південному Судані погіршився через розповзання наслідків внутрішніх конфліктів у суданських штатах Південний Кордофан і Блакитний Ніл, а також через міжплемінне насильство, особливо у штаті Джонглі. Насильство в цьому штаті у 2011р. та січні 2012р., а також жорстка критика *UNMISS* за нездатність захистити цивільних від явної загрози змусили Місію зосередити діяльність на захисті цивільного населення та розробити амбітну стратегію з цього питання, оприлюднену в червні 2012р.¹² Дехто критикував стратегію за поширення серед цивільного населення надмірних очікувань

⁷ ‘Sudan and South Sudan’, *Security Council Report: Monthly Forecast*, Apr. 2012; Edris Ali, A.A., ‘In Sudan’s Heglig: stench of death and leaking oil’, *Agence France-Presse*, 23 Apr. 2012.

⁸ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/12, 12 Apr. 2012; UN Security Council Resolution 2046, 2 May 2012.

⁹ UN Security Council Resolution 2057, 5 July 2012; Agreement on the Border Monitoring Support Mission between the Government of Sudan and the Government of South Sudan, signed 30 July 2011; Agreement between the Government of the Sudan and the Government of Southern Sudan on Border Security and the Joint Political and Security Mechanism, signed 29 June 2011.

¹⁰ UN Security Council Resolution 2075, 16 Nov. 2012.

¹¹ Timberlake, I., ‘UN troops “shoot dead” protester in disputed Abyei’, *Agence France-Presse*, 14 Nov. 2012.

¹² Gettleman, J., ‘Born in Unity, South Sudan is torn again’, *New York Times*, 12 Jan. 2012.

на захист з боку *UNMISS*. Щоб вгамувати ці очікування, *UNMISS* розпочала широку програму покращення розуміння населенням Південного Судану ролі Місії¹³.

Крім того, *UNMISS* зіткнулася з обмеженнями на пересування її персоналу в ряді районів і труднощами повного розгортання, зокрема через брак “ключових спроможностей” – військових вертольотів і цивільних фахівців¹⁴. Ситуацію погіршило те, що кілька військових вертольотів було збито. Після втрати одного вертольота восени 2011р., Росія в січні 2012р. погрожує вивести всі вісім своїх вертольотів. Згодом вона погодилася залишити в Місії чотири вертольоти – поки у грудні сили Південного Судану не збили ще один вертоліт. У відповідь Росія заявила, що в березні 2013р. виведе всі свої вертольоти¹⁵.

Інтенсивність конфлікту в Дарфурі зменшилася після розгортання *UNAMID* у 2007р. Але у 2012р. насильство та небезпека в регіоні знову почали зростати, а зіткнення між Урядом і групами повстанців – з бомбардуваннями, міжплеменним насильством, бандитизмом і злочинністю – поновилися. Дарфурський мирний процес за сприяння АС та ООН також залишався неефективним. Документ про мир у Дарфурі (*Doha Document for Peace in Darfur*), підписаний у 2011р. в м.Доха Урядом Судану та повстанським Рухом за свободу і справедливість (*Liberation and Justice Movement*), залишився не реалізованим¹⁶. Крім того, впродовж року кілька разів здійснювалися напади на патрулі *UNAMID*, внаслідок яких було поранено і вбито кількох миротворців¹⁷. Уряд Судану й надалі заважав діяльності Місії, не виконуючи угоду про статус сил, затримуючи видачу необхідних віз і перешкоджаючи використанню повітряних засобів і радіопередавача *UNAMID*. Інші учасники конфлікту заборонили доступ гуманітарного персоналу¹⁸.

У липні, під час щорічного перегляду мандата *UNAMID*, РБ ООН вирішила упродовж 12-18 місяців передислокувати Місію, зосередивши сили в найбільш небезпечних районах Дарфура. З цієї метою дозволена чисельність Місії була збільшена до 16 200 військовослужбовців, 2 310 поліцейських і 17 сформованих поліцейських підрозділів по 140 осіб. Однак, РБ зауважувала, що розгорнуті контингенти потребують належних навчання та оснащення¹⁹.

¹³ Hemmer, J., “‘We are laying the groundwork for our own failure’: the UN Mission in South Sudan and its civilian protection strategy—an early assessment”, Conflict Research Unit (CRU) Policy Brief no. 25, Netherlands Institute of International Relations and Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Jan. 2013.

¹⁴ UN Security Council Resolution 2057 (посилання 9).

¹⁵ ‘South Sudan’s army down UN helicopter in Jonglei, 4 Russians killed’, *Sudan Tribune*, 21 Dec. 2012.

¹⁶ UN Security Council Resolution 2063, 31 July 2012.

¹⁷ ‘Gunmen kill UNAMID peacekeeper in East Darfur’, *Sudan Tribune*, 21 Jan. 2012; ‘UN-AU peacekeepers attacked in Darfur, 4 wounded’, *Sudan Tribune*, 23 Apr. 2012; ‘Four Nigerian peacekeepers killed in West Darfur’, *Sudan Tribune*, 3 Oct. 2012; ‘Sudanese army say rebels behind UNAMID reports on Hashaba clashes’, *Sudan Tribune*, 21 Nov. 2012.

¹⁸ UN Security Council Resolution 2063 (посилання 16).

¹⁹ UN Security Council Resolution 2063 (посилання 16).

Демократична Республіка Конго

Стабілізаційна місія ООН у ДПК (*MONUSCO*) у 2012р. продовжувала стикатися з проблемами упередженості та захисту цивільних. У квітні повстало угруповання колишнього Національного конгресу народної оборони (*Congrès National pour la Défense du Peuple, CNDP*) – повстанців, інтегрованих у національні Збройні сили. Угруповання під назвою “Рух 23 березня” (*M23*, цього дня у 2009р. *CNDP* та Уряд підписали мирну угоду) отримало пряму військову підтримку від Урядів Руанди та Уганди²⁰.

У червні Резолюція РБ ООН №2053 ще на рік подовжила мандат *MONUSCO* і стимулювала Місію продовжити взаємодію з Урядом Конго – саме через це їй було важко залишатися неупередженою у відносинах з повстанцями на сході ДПК. Через брак успіхів і нові вимоги країн-членів ООН зі скорочення витрат РБ наказала *MONUSCO* переглянути підходи до виконання завдань, розробити нові стратегію і план. Хоча захист цивільних залишався для *MONUSCO* пріоритетним, Місія мала зосередитися насамперед на реформуванні сектору безпеки²¹.

Упродовж наступних місяців *M23* продовжувало повстанські дії, напади на цивільне населення, миротворців і представників гуманітарних організацій – разом зі спробами утворити паралельні органи влади. Як наслідок, до жовтня в Північному Ківу 320 тис. осіб залишили домівки²².

У липні на засіданні Міжнародної конференції з питань регіону Великих озер (*International Conference on the Great Lakes Region, ICGLR*) було оголошено, що *ICGLR* та АС планують розгорнути “нейтральні міжнародні сили” на сході ДПК з метою “знищення *M23*” та інших “деструктивних сил”, патрулювання та охорони прикордонних районів²³. У РБ ООН спостерігалось занепокоєння з приводу цілей, завдань міжнародних сил і їх взаємовідносин з *MONUSCO*²⁴. Особливо непокоїло те, що до складу цих сил увійдуть війська з Руанди та Уганди²⁵. РБ також вимагала від Генерального секретаря ООН доповіді про можливість розширення мандата *MONUSCO*, включно із захистом цивільних²⁶.

20 листопада сили *M23* увійшли до м.Гома. РБ вимагала їх виводу, розпуску та відновлення влади Уряду в Північному Ківу²⁷. *MONUSCO* повсюдно засуджувалася за нехтування в цьому епізоді обов’язками із захисту цивільних – попри більшу чисельність і краще, ніж у повстанців, оснащення.

²⁰ United Nations, Security Council, Final report of the Group of Experts on the DRC submitted in accordance with paragraph 4 of Security Council resolution 2021 (2011), annex to S/2012/843, 15 Nov. 2012.

²¹ UN Security Council Resolution 2053, 27 June 2012.

²² United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/22, 19 Oct. 2012.

²³ International Conference on the Great Lakes Region (ICGLR), ‘ICGLR heads of state to discuss DRC crisis in Kampala’, Press release, 5 Aug. 2012, <<https://icglr.org/spip.php?article235>>.

²⁴ United Nations, S/PRST/2012/22 (посилання 22).

²⁵ Kibangula, T., ‘A neutral force in eastern DR Congo is a false solution’, France 24, 19 Aug. 2012.

²⁶ United Nations, S/PRST/2012/22 (посилання 22).

²⁷ UN Security Council Resolution 2076, 20 Nov. 2012.

Були розмови, що країни-постачальники військ не бажають ризикувати життям своїх бійців. Міністр закордонних справ Франції Л.Фабіус (*Laurent Fabius*) назвав дії *MONUSCO* “абсурдними”, а на сході ДПК розлучені юрби закидали камінням персонал та об’єкти *MONUSCO*, підпалили споруди ООН²⁸.

Північна та Західна Африка

Під час перегляду мандата Місії ООН з підтримки в Лівії (*UN Support Mission in Libya, UNSMIL*) на початку 2012р. було вирішено дотримуватися в цій країні стратегії “помірного впливу”, оскільки вважалося, що активна діяльність Місії не буде вітатися на місцевому рівні²⁹. Мандат *UNSMIL* переорієнтували на надання допомоги лівійському Уряду в (а) управлінні процесом демократизації; (б) підтримці правопорядку; (в) відновленні громадської безпеки; (г) боротьбі з нелегальним поширення зброї; (д) координації міжнародної допомоги та розвитку можливостей Уряду³⁰.

З початком роботи 25 квітня Івуарійської національної асамблеї (*Ivoirian National Assembly*) ситуація в Кот-д’Івуарі дещо нормалізувалася після кризи під час виборів 2011р. Проте, й без того хитка ситуація, особливо на кордоні з Ліберією, різко погіршилася після загибелі сімох миротворців і ще кількох осіб внаслідок нападу 8 червня озброєної групи на патруль Операції ООН у Кот-д’Івуарі (*UN Operation in Cote d'Ivoire, UNOCI*). Крім того, численні напади на цивільних, у т.ч. на внутрішньо переміщених осіб і біженців, що повертаються, змусили *UNOCI* переглянути стратегію захисту цивільних.

Попри це, РБ ООН вирішила, що ситуація дозволяє скоротити військовий компонент *UNOCI* на один батальйон і зменшити дозволена чисельність до 8 837 осіб. Водночас, поглибилася взаємодія між *UNOCI* та Місією ООН у Ліберії (*UN Mission in Liberia, UNMIL*)³¹. В серпні-жовтні ситуація у країні значно погіршилася. Зокрема, непокоїли напади на Івуарійські національні сили безпеки в Абіджані, його околицях і прикордонних регіонах з боку нібито прихильників колишнього Президента Л.Гбагбо (*Laurent Gbagbo*). Проблемою залишалася міжплемінне насильство. З огляду на ці події заплановане скорочення військ відклали до 2013р.³²

У Ліберії РБ ООН вирішила скоротити дозволена чисельність *UNMIL* поступово – із семи до чотирьох піхотних батальйонів, залишивши до липня 2015р. чисельність *UNMIL* у 3 750 військових. Перше скорочення (жовтень 2012р. - вересень 2013р.) мало скласти 1 990 осіб. Водночас *UNMIL* має сформувати три поліцейські підрозділи загальною чисельністю 420 осіб. Перший новий підрозділ має бути розгорнутий до лютого 2013р.³³

²⁸ Hatcher, J. and Perry, J., ‘Defining peacekeeping downward: the UN debacle in eastern Congo’, *Time*, 26 Nov. 2012.

²⁹ Mancini, F., ‘Interview with Ian Martin, SRSG and Head of the UN Support Mission in Libya’, Global Observatory, 11 May 2012, <<http://www.theglobalobservatory.org/interviews/283-interview-with-ian-martin-srsg-and-head-of-the-un-support-mission-in-libya.html>>. Про створення *UNSMIL* у 2011р. див.: Фанчіні (посилання 1), с.95-96.

³⁰ UN Security Council Resolution 2040, 12 Mar. 2012.

³¹ UN Security Council Resolution 2062, 26 July 2012.

³² United Nations, Security Council, Thirty-first progress report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Côte d'Ivoire, S/2012/964, 31 Dec. 2012.

³³ UN Security Council Resolution 2066, 17 Sep. 2012.

У Сьєрра-Леоне успішне завершення виборчого процесу дозволило РБ започаткувати розробку перехідного плану і стратегії скорочення та виводу Об'єднаного офісу ООН з побудови миру в Сьєрра-Леоне (*UN Integrated Peacebuilding Office in Sierra Leone, UNIPSIL*)³⁴.

Америка

В Америці у 2012р. тривали дві операції: Місія з підтримки мирного процесу в Колумбії (*Mission to Support the Peace Process in Colombia, MAPP/OEA*) під проводом Організації Американських Держав (ОАД, *Organization of American States*) і Стабілізаційна місія ООН у Гаїті (*UN Stabilization Mission in Haiti, MINUSTAH*). Після збільшення чисельності з метою ліквідації наслідків руйнівного землетрусу в Гаїті у січні 2010р., *MINUSTAH* – наразі найбільша з двох операцій – майже повернулася до попередньої чисельності. Враховуючи відносно спокійну безпекову ситуацію, РБ ООН під час щорічної дискусії з питань подовження мандата *MINUSTAH* зменшила загальну дозволена чисельність військового та поліцейського персоналу Місії до 6 270 осіб³⁵.

За Президента Гаїті М.Мартеллі (*Michel Martelly*), обраного у 2011р., тривало обговорення питань виводу *MINUSTAH*. Опозиція апелювала до національної гордості та нагадувала про злочини, скоєні миротворцями, а також про епідемію холери, в якій вона обвинувачувала персонал *MINUSTAH*. Але навіть найзапекліші критики погоджувалися, що гаїтянська поліція не може гарантувати безпеку, і тому закликали до поетапного виводу *MINUSTAH*³⁶. У 2012р. пропонувалася поступова передача відповідальності за безпеку від військового компонента *MINUSTAH* до новосформованих поліцейських підрозділів і, зрештою, національної поліції. Місія і група ООН у країні в тісній співпраці з гаїтянським Урядом виробили нову “інтегровану стратегічну основу” на період 2013-2016рр., де визначалися пріоритети ООН. Була започаткована розробка “заснованого на врахуванні обставин плану реорганізації і зміцнення” *MINUSTAH*, згідно з яким її завдання будуть звужені до ключових, досяжних впродовж “прийняттого періоду часу” (приблизно 4-5 років). Також треба було спільно з Урядом та іншими учасниками розробити критерії і показники для оцінки успіху перехідного процесу³⁷.

Азія та Океанія

В Азії та Океанії у 2012р. тривали вісім миротворчих операцій з чисельністю 103 892 особи (таблиця 2.1). Кількість операцій у 2012р., порівняно з 2011р., не змінилася, але загальна чисельність персоналу зменшилася на 30 835 осіб.

³⁴ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/25, 30 Nov. 2012.

³⁵ UN Security Council Resolution 2070, 12 Oct. 2012.

³⁶ International Crisis Group (ICG), *Towards a Post-MINUSTAH Haiti: Making an Effective Transition*, Latin America/Caribbean Report no.44 (ICG: Brussels, 2 Aug. 2012).

³⁷ United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations Stabilization Mission in Haiti, S/2012/678, 31 Aug. 2012.

На *ISAF* в Афганістані й надалі припадала переважна більшість персоналу, розгорнутого в регіоні. У 2012р. тривали перехідні процеси і планувався вивід сил двох операцій: вивід *ISAF* – до кінця 2014р.; припинення діяльності Об'єднаної місії ООН у Тимор-Лешті (*UN Integrated Mission in Timor-Leste, UNMIT*) – наприкінці 2012р.

У травні *ISAF* передали функції безпеки в кількох районах Афганським національним силам безпеки – це був третій етап перехідного процесу. До кінця 2012р. Афганські національні сили безпеки повністю забезпечували безпеку в 11 з 34 провінцій Афганістану. У грудні Президент Афганістану Х.Карзай (*Hamid Karzai*) визначив наступні 12 провінцій для передачі. По її завершенні 87% населення Афганістану житиме в переданих під контроль Уряду районах. П'ятий і останній етап має розпочатися в середині 2013р. У НАТО постійно підкреслювалося, що й після 2014р. Альянс залишиться в Афганістані, розгорнувши місію з підготовки, надання порад і допомоги силам безпеки Афганістану³⁸.

Європа

В Європі у 2012р. тривали 15 миротворчих операцій – стільки ж, скільки у 2011р., хоча загальна чисельність розгорнутого персоналу зменшилася з 11 932 у 2011р. до 9 784 осіб у 2012р. (таблиця 2.1). Скорочення відбулося переважно завдяки стратегії поетапного зменшення Сил НАТО в Косово (*NATO Kosovo Force, KFOR*), які скоротилися більш ніж на 800 осіб, і Військової операції ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Military Operation in Bosnia and Herzegovina, EUFOR ALTHEA*) – майже на 700 осіб. Це свідчить про продовження тенденції скорочення миротворчих контингентів у Європі: з 2009р. – майже наполовину; причому більш-менш стабільне скорочення спостерігалось упродовж останніх 10 років. На піку розгортань у колишній Югославії, контингент миротворців в Європі налічував близько 85 тис. осіб.

Полицейська місія ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina, EUPM*), яка забезпечувала розвиток і надавала іншу підтримку для зміцнення правопорядку, припинила діяльність 30 червня, а після скорочення військ *EUFOR ALTHEA* в ній налічувалося лише 600 осіб. Місія наразі займається навчанням і зміцненням боснійських Збройних сил, але зберігає за межами країни Тимчасові резервні сили (*Intermediate Reserve Force*), які можна швидко перекинути для підсилення боснійських правоохоронних органів³⁹.

Близький Схід

Крім розгортання Наглядової місії ООН у Сирії (*UNSMIS*, див. підрозділ II), сирійський конфлікт спричинив дестабілізацію ситуації на сирійсько-ізраїльському кордоні – в зоні операції Сил ООН спостереження за виводом

³⁸ International Security Assistance Force (ISAF), 'ISAF congratulates Afghan government on transition of security', Press release, 31 Dec. 2012.

³⁹ UN Security Council Resolution 2074, 14 Nov. 2012.

військ (*UNDOF*). Збройні учасники сирійської опозиції завдавали ударів у зоні розмежування між Ізраїлем і Сирією, визначеній Угодою про роз'єднання 1973р., провокуючи військові операції сирійських Збройних сил. Ряд інцидентів на лінії припинення вогню засвідчив можливість ескалації напруженості між Ізраїлем і Сирією⁴⁰.

Висновки

Бюджетні обмеження вплинули на рішення багатьох країн скоротити участь свого персоналу в *ISAF* і на темпи цього скорочення. Через вимоги скоротити витрати на миротворчі місії, операції ООН перетворилися на об'єкти пильної уваги; насамперед, були розроблені нові критерії і показники для оцінки та моніторингу операцій, зокрема в ДПК, Гаїті та Судані. Крім того, місіям наполегливо рекомендувалося зосередитися на ключових завданнях, досяжних у визначений термін. Взаємодія між місіями, наприклад, між *UNMIL* та *UNOCI*, розглядалась як один із напрямів підвищення їх ефективності.

Попри бюджетні та інші обмеження, багато політиків і громадських організацій й надалі висувають високі вимоги до миротворчих операцій, намагаючись за умов тих самих витрат на миротворчі операції отримати кращий результат. Тим часом ООН намагалася забезпечити захист цивільних у Кот-д'Івуарі, ДПК і Південному Судані. Через неспроможність попередити міжплемінне насильство у штаті Джонглі в Південному Судані та захоплення силами *M23* м.Гома в ДПК, правозахисні групи та політики знову піддали критиці ООН за її слабкість і нездатність діяти. Такі критики часто не враховують те, що здатність місій ООН реагувати на подібні випадки залежить від готовності країн-членів ООН надати потрібні засоби та узгодити достатньо жорсткі заходи.

Розбіжностей в міжнародному співтоваристві стосовно поточних операцій було помітно менше, ніж стосовно нових.

⁴⁰ UN Security Council Resolution 2084, 19 Dec. 2012.

IV. Таблиця багатосторонніх миротворчих операцій у 2012р.

ДЖЕЙН ДАНДОН¹

У таблиці 2.2 наведені дані про 53 багатосторонні миротворчі операції, що здійснювались у 2012р., включно з тими, що почались або завершилися протягом року. Згідно з визначенням, миротворча операція повинна мати проголошений намір: (а) бути інструментом сприяння імплементації вже укладених мирних угод; (б) підтримувати мирний процес; (в) допомагати зусиллям із запобігання конфліктам чи побудови миру.

СППРІ застосовує визначення миротворчої діяльності, запроваджене Департаментом ООН з миротворчих операцій (ДМО, *UN Department of Peacekeeping Operations, DPKO*), як механізм допомоги постраждалим від конфліктів країнам у створенні умов стабільного миру. Завдання миротворчої діяльності можуть охоплювати: нагляд і контроль над дотриманням угод про припинення вогню; життя заходів зміцнення довіри; захист доставки гуманітарної допомоги; сприяння процесам демобілізації і реінтеграції; зміцнення інститутів правосуддя та верховенства права (в т.ч. пенітенціарних закладів), охорони громадського порядку і прав людини; підтримку проведення виборів; економічний і соціальний розвиток. Таким чином, у таблиці 2.2 наведено широкий спектр миротворчих операцій, що відбиває зростаючу складність їх мандатів і можливі зміни операцій протягом їх життєвого циклу. До таблиці не потрапили наступні місії: посередницькі; здійснення розслідувань чи допомоги на виборах; миротворчі місії, до складу яких залучені фізичні особи-нерезиденти чи групи переговорників; місії, не санкціоновані ООН.

У таблиці наведено перелік операцій, здійснюваних під егідою ООН, регіональних організацій та альянсів, а також ситуативних (непостійних) коаліцій держав, санкціонованих ООН чи уповноважених резолюціями РБ ООН. Операції ООН поділені на три підгрупи: (а) спостережні та багатоаспектні миротворчі операції, здійснювані ДМО; (б) спеціальні політичні місії та операції з побудови миру; (в) Спільна місія ООН/АС у Дарфурі (*UNAMID*).

Таблиця ґрунтується на Базі даних СППРІ про багатосторонні миротворчі операції, <<http://www.sipri.org/databases/pko>>, де містяться відомості про всі миротворчі операції ООН та інших організацій, здійснювані, починаючи з 2000р., в т.ч. про дату, місце розгортання та діяльності, мандат, країни-учасниці, чисельність персоналу, витрати та число людських втрат.

¹ В укладанні таблиці 2.2 допомагала К.Авезова, інтерн СППРІ.

Таблиця 2.2. Багатосторонні миротворчі операції у 2012р.

Держави, що приєдналися до поточних операцій у 2012р., позначені жирним шрифтом. Держави, що припинили участь у 2012р., позначені курсивом. Юридичні підстави операцій, започаткованих у 2012р., позначені жирним шрифтом, а операцій, що завершилися у 2012р., – курсивом. Держави, що очолювали операції (які здійснюють оперативний контроль або відрядили найбільшу частку персоналу), позначені підкресленням у тих операціях, що мають поліцейський або військовий компонент.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Крайни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^а) не сплачено | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ |
|---|--|---|--|------------------------------------|
| | | | | |
| Під егідою ООН | Брали участь 115 країн* | 66 587 | 1 342 | 5 202,9 |
| Усього: 15 операцій | | 1 895 | 68 | 1 020,6 |
| | | 10 064 | 7 539 | |
| | | 3 392 | 4 367** | |

* Оскільки даних про національну належність цивільного персоналу немає, ця величина стосується лише країн, які впродовж 2012р. надали військовослужбовців і поліцейських у розпорядження Департаменту ООН з миротворчих операцій (ДМО, *UN Department of Peacekeeping Operations, DPKO*).

** В операціях під егідою ООН (враховуючи поїтичні місії і миротворчі операції) брали участь 11 808 місцевих цивільних працівників за наймом і 2 242 волонтери ООН.

Орган ООН у справах спостереження за виконанням умов перемир'я (UN Truce Supervision Organization, UNTSO)

UNTSO створений на підставі РРФ №50 (29 травня 1948р.) для допомоги Посереднику та Комісії з перемир'я в нагляді за дотриманням перемир'я в Палестині після арабо-ізраїльської війни 1948р. Пізніше він також допомагав у дотриманні Генеральної угоди про перемир'я 1949р. і припинення вогню після Шестиденної арабо-ізраїльської війни 1967р. *UNTSO* співпрацює з *UNDOF* та *UNFIL*. Для припинення його діяльності потрібне рішення РБ.

| РРФ №50 | Спостерігачі: | Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чілі, Китай, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Італія, Малаві , Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Росія, Сербія , Словаччина, Словенія, Швеція, Швейцарія, США | – | – | 50 | 35,1 |
|-------------------------------|---------------|--|-----|-----|----|------|
| Червень 1948р. | | | 150 | 153 | – | – |
| Стипет, Ізраїль, Ліван, Сирія | | | – | – | – | – |
| | | | 120 | 94* | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 139 місцевих працівників за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶⁾) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|--|---|--|---|
| <i>Група військових спостерігачів ООН в Індії і Пакистані (UN Military Observer Group in India and Pakistan, UNMOGIP)</i> | | | | |
| <i>UNMOGIP утворена на підставі РРБ №91 (30 березня 1951р.) для заміни Комісії ООН з індо-пакистанського конфлікту. Згідно з Карачинською угодою (липень 1949р.), її завданням є нагляд за припиненням вогню в Кашмірі. Для припинення діяльності Місії потрібне рішення РБ.</i> | | | | |
| РРБ №91 Березень 1951р. Індія, Пакистан: Джамму, Кашмір | Спостерігачі: Чілі, Хорватія, Фінляндія, Італія, Південна Корея, Філіппіни, Швеція, Тайланд, Уругвай | – 48 – 26 | – 39 – 25* | 11 – – 10,5 |

* У забезпеченні діяльності брали участь 48 місцевих працівників за наймом.

| <i>Сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (UN Peacekeeping Force in Cyprus, UNFICYP)</i> | | | | |
|---|--|----------------------|-----------------------|-------------------------------|
| <i>UNFICYP утворені на підставі РРБ №186 (4 березня 1964р.) для запобігання зіткненням між грецькою і турецькою громадами Кіпру, підтримання та відновлення законності і правопорядку. Після завершення в 1974р. воєнних дій мандат UNFICYP охоплює моніторинг припинення вогню (із серпня 1974р.) та збереження недоторканності буферної зони між двома сторонами. На підставі РРБ №2058 (19 липня 2012р.) мандат подовжено до 31 січня 2013р.</i> | | | | |
| РРБ №186 Березень 1964р. Кіпр | Війська: Аргентина, Австрія, Бразилія, Канада, Чілі, Китай, Хорватія, Угорщина, Парагвай, Сербія, Словаччина, Велика Британія Поліція: Австралія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сальвадор, Індія, Ірландія, Італія, Чорногорія, Сербія, Україна | 860 – 69 39 | 864 – 66 38* | 181 – – 55,5 15,8 |

* У забезпеченні діяльності брали участь 106 місцевих працівників за наймом.

| <i>Сили ООН спостереження за виводом військ (UN Disengagement Observer Force, UNDOF)</i> | | | | |
|--|--|--|--|--|
| <i>UNDOF утворені після близькоєвхідної війни 1973р. на підставі Угоди про роз'єднання військ і РРБ №350 (31 травня 1974р.) для нагляду за припиненням вогню між Ізраїлем і Сирією та роз'єднанням ізраїльських і сирійських військ. На підставі РРБ №2084 (19 грудня 2012р.) мандат подовжено до 30 червня 2013р.</i> | | | | |

| | | | | | |
|--|--|--------|--------|-----------|-------|
| РРБ №350 | Війська: <u>Австрія</u> , <u>Канада</u> , <u>Хорватія</u> , <u>Індія</u> , <u>Японія</u> , Філіппіни | 1 047 | 1 013 | 44 | 48,2 |
| Червень 1974р. | | – | – | 1 | 16 |
| Сирія | | – | – | (–,–,–,1) | |
| | | 49 | 40* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 99 місцевих працівників за наймом. | | | | | |
| <i>Тимчасові сили ООН у Лівані (UN Interim Force in Lebanon, UNIFIL)</i> | | | | | |
| UNIFIL утворені на підставі РРБ №425 і №426 (19 березня 1978р.) для підтвердження факту виводу ізраїльських військ з Південного Лівану та допомоги Уряду Лівану у відновленні врядування на території країни. Після конфлікту між Хезболлою та Ізраїлем у липні 2006р., на підставі РРБ №1701 (11 серпня 2006р.), мандат було змінено – додане завдання із запровадження постійного режиму припинення вогню та його моніторингу. На підставі РРБ №2064 (30 серпня 2012р.) мандат подовжено до 31 серпня 2013р. | | | | | |
| РРБ №425 та 426 | Війська: Вірменія , Австрія , Бангладеш, Бельгія, Бразилія, Бруней, Камбоджа, Китай, Хорватія, Кіпр, Сальвадор, Фінляндія , Франція, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Угорщина, Індія, Індонезія, Ірландія, Італія, Кенія , Південна Корея, Люксембург , Македонія, Малайзія, Непал, Нігерія , <i>Португалія</i> , Катар, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словенія, Іспанія, Шрі-Ланка, Танзанія, Туреччина | 15 000 | 11 003 | 296 | 534,7 |
| Березень 1978р. | | – | – | 2 | 100,4 |
| Ліван | | – | – | (–,1,1,–) | |
| | | 407 | 338* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 656 місцевих працівників за наймом. | | | | | |
| <i>Місія ООН з проведення референдуму в Західній Сахарі (UN Mission for the Referendum in Western Sahara, MINURSO)</i> | | | | | |
| MINURSO заснована на підставі РРБ №690 (29 квітня 1991р.) для спостереження за дотриманням Угоди про припинення вогню між силами <i>Frente Polisario</i> та урядовими військами Марокко, верифікації скорочення марокканських військ у Західній Сахарі, а також організації референдуму стосовно інтеграції Західної Сахари до складу Марокко. На підставі РРБ №2044 (24 квітня 2012р.) мандат подовжено до 30 квітня 2013р. | | | | | |
| РРБ №690 | Війська: <u>Бангладеш</u> , Гана | – | 27 | 15 | 59,8 |
| Вересень 1991р. | Спостерігачі: Аргентина, Австрія, Бангладеш, Бразилія, Китай, Хорватія, Джибуті, Єгипет, Сальвадор, Франція, Гана, Гвінея, Гондурас, Угорщина, Ірландія, Італія, Південна Корея, Малаві , Малайзія, Монголія, Непал, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу , <i>Польща</i> , Росія, Шрі-Ланка, Того , Уругвай, Ємен | – | 186 | – | 46,8 |
| Західна Сахара | | 237* | 6 | 95** | |
| | Поліція: Чад , Єгипет, Йорданія, Ємен | | | | |
| * Дані стосуються військових спостерігачів і військ. | | | | | |
| ** У забезпеченні діяльності брали участь 165 місцевих працівників за наймом і 13 волонтерів ООН. | | | | | |

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^о) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|---|---|---|---|
| <i>Тимчасова адміністрація ООН у Косово (UN Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK)</i> | | | | |
| UNMIK утворена на підставі РРБ №1244 (10 червня 1999р.). Її головними завданнями є: сприяння запровадженню міцної автономії і самоврядування в Косово; виконання функцій цивільної адміністрації; підтримання законності та правопорядку; сприяння дотриманню прав людини; безпечне повернення всіх біженців і переміщених осіб. Після проголошення незалежності Косово та розгортання Місії EULEX Косово мандат UNMIK було змінено – додане завдання з моніторингу та сприяння побудові державних інститутів. Для припинення діяльності Місії потрібне рішення РБ. | | | | |
| РРБ №1244 | Спостерігачі: Чехія, Молдова, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Іспанія, | – | – | 55 |
| Червень 1999р. | Туреччина, Україна | 8 | 9 | 1 |
| Косово | Поліція: Бельгія, Хорватія, Німеччина, Гана, Угорщина, Італія, Пакистан, Румунія, Туреччина, Україна | 8 | 7 | (–1, –) |
| | | 173 | 134* | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 210 місцевих працівників за наймом і 28 волонтерів ООН.

Стабілізаційна місія ООН у ДРК (UN Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo, MONUSCO)

На підставі РРБ №1279 (30 листопада 1999р.) була заснована Місія ООН у ДРК (UN Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo, MONUC). Мандат Місії визначено на підставі РРБ №1291 (24 лютого 2000р.). Її головні завдання: моніторинг імплементації угоди про перемир'я між ДРК, Анголою, Намібією, Руандою, Угандою і Зімбабве; нагляд і контроль за роз'єднанням сторін; моніторинг дотримання прав людини та надання гуманітарної допомоги. На підставі РРБ №1493 (28 липня 2003р.) її завдання були переглянуті і приведені у відповідність до глави VII Статуту ООН, яка дозволяє застосування "всіх необхідних засобів" для виконання завдань миротворчих місій. На підставі РРБ №1856 (22 грудня 2008р.) до завдань Місії віднесені: захист цивільного населення, персоналу гуманітарних місій, персоналу та об'єктів ООН; допомога в роззброєнні, демобілізації іноземних і конголезьких озброєних угруповань, реінтеграції у суспільство колишніх комбатантів (ДРК, *disarmament, demobilization and reintegration, DDR*); допомога в реформуванні сектору безпеки та налагодженні підготовки конголезьких Збройних сил; допомога в забезпеченні територіальної недоторканості ДРК; допомога у зміцненні демократичних інституцій і верховенства права. На підставі РРБ №1925 (28 травня 2010р.) миротворчу місію трансформовано у стабілізаційну операцію, змінено назву на MONUSCO. MONUSCO взаємодіє з EUPOL RD Congo та EUSEC RD Congo. На підставі РРБ №2053 (27 червня 2012р.) мандат подовжено до 30 червня 2013р.

| | | | | | | |
|-----------------|---|--------|-------|--------|-----------|---------|
| РРБ №1279 | | | | 17 090 | 213** | 1 453,2 |
| Листопад 1999р. | Війська: Бангладеш, Бельгія, Бенін, Китай, Єгипет, Гана, Гватемала, <u>Індія</u> , Індонезія, Йорданія, Марокко, Непал, Пакистан, Сербія, Південна Африка, Україна , Уругвай | 19 815 | 760 | 675 | 18 | 251,6 |
| ДРК | Спостерігачі: Алжир , Бангладеш, Бельгія, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Буркіна-Фасо, Камерун, Канада, Китай, Чехія, Єгипет, Франція, Гана, Гватемала, <u>Індія</u> , Індонезія, Ірландія, Йорданія, Кенія, Малаві, Малайзія, Малі, Монголія, Марокко, <i>Мозамбік</i> , Непал, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Паратвай, Перу, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Сербія, Південна Африка, <i>Іспанія</i> , Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Танзанія, Туніс, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Ємен, Замбія | 1 441 | 1 401 | 977* | (1,5,8,4) | |
| | Поліція: Бангладеш, Бельгія , Бенін, Буркіна-Фасо, Камерун, Канада , ЦАР, Чад, Кот-д'Івуар, Джамбуї , Єгипет, Франція, Гвінея, Індія, Йорданія, Малагаскар, Малі, Нігер, Нігерія, Румунія, Сенегал, Швеція, Швейцарія , Того, Туреччина, Україна, Уругвай , Ємен | 1 180 | | | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 2 895 місцевих працівників за наймом та 584 волонтери ООН.

** Згідно з новими даними, число жертв за 2011р. зменшено з 33 до 24.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^о) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|---|---|---|
| <i>Місія ООН у Ліверії (UN Mission in Liberia, UNMIL)</i> | | | | |
| UNMIL заснована на підставі РРБ №1509 (19 вересня 2003р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями були: підтримка імплементації Всеохопної мирної угоди 2003р.; підтримка гуманітарної і правозахисної діяльності; сприяння реформуванню сектору безпеки; захист цивільного населення. РРБ №1938 (15 вересня 2010р.) уповноважила Місію допомагати ліберійському Уряду у проведенні президентських і парламентських виборів 2011р. Сьогодні головним завданням Місії є забезпечення миру та стабільності; моніторинг дотримання прав людини та допомога в успішній передачі повноважень із забезпечення безпеки національній поліції Ліверії через зміцнення інститутів правоохоронних органів. UNMIL взаємодіє з UNOCI та UNIPSIL. На підставі РРБ №2066 (17 вересня 2012р.) мандат Місії подовжено до 30 вересня 2013р. | | | | |
| РРБ №1509 | Війська: Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразилія, Кітай, Хорватія, Данія, Еквадор, Ефіопія, Філіппіни, Франція, Гана, Йорданія, Південна Корея, Намібія, Непал, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Сенегал, Того, Україна, США, Ємен | 3 750* | 7 430 | 172 |
| Жовтень 2003р. | Спостерігачі: Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразилія, Болгарія, Кітай, Данія, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Ефіопія, Гамбія, Гана, Індонезія, Йорданія, Південна Корея, Киргизстан, Малайзія, Малі, Молдова, Чорногорія, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Сербія, Того, Україна, США, Замбія, Зімбabwe | 1 821 | 1 306 | (-, 1,7, -) |
| Ліверія | Поліція: Аргентина, Бангладеш, Боснія і Герцеговина, Кітай, Чехія, Єгипет, Сальвадор, Фіджі, Гамбія, Німеччина, Гана, Індія, Ямайка, Йорданія, Кенія, Киргизстан, Намібія, Непал, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Філіппіни, Польща, Росія, Руанда, Сербія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Уганда, Україна, Уругвай, США, Ємен, Замбія, Зімбabwe | - | 470** | 510 |
| | | | 126 | 8 |
| | | | 142,6 | |

* РРБ №2066 визначила три етапи зменшення персоналу із серпня 2012р. до липня 2015р. на 4 200 осіб. До липня 2015р. загальна чисельність персоналу Місії має становити близько 3 750 осіб. Чисельність поліції буде збільшена на 420 осіб і становитиме 1 795 осіб.

** У забезпеченні діяльності брали участь 989 місцевих працівників за наймом і 230 волонтерів ООН.

Операція ООН у Кот-д'Івуарі (UN Operation in Côte d'Ivoire, UNOCI)

UNOCI започаткована на підставі РРБ №1528 (27 лютого 2004р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: моніторинг дотримання Угоди про припинення вогню, пересування озброєних угруповань і дотримання ембарто на поставки озброєнь; сприяння реалізації програми РДР і реформуванню сектору безпеки; надання допомоги в забезпеченні законності та правопорядку, верховенства права та доступу громадян до інформації; забезпечення умов для здійснення гуманітарної допомоги та відновлення державних інститутів; допомога у проведених вільних виборів. У 2007р. мандат Місії було розширено з метою забезпечення повної імплементації Політичної угоди Уагадугу від 4 березня 2007р. та Додаткової угоди від 28 листопада 2007р. На підставі РРБ №1933 (30 червня 2010р.) до мандата Місії додане завдання захисту цивільного населення. Місія взаємодіє з UNMIL і силами операції *Licence*. З огляду на політичну кризу після проведення президентських виборів у листопаді 2010р., у РРБ №1951 (24 листопада 2010р.) для посилення UNOCI передбачено тимчасова передача військ від UNMIL, а РРБ №1967 (19 січня 2011р.) дозволила розгортання додаткових 2 000 військових для Місії. На підставі РРБ №2062 (26 липня 2012р.) мандат Місії подовжено до 31 липня 2013р.

| | | | | |
|----------------|--|-------|-----------|-------|
| РРБ №1528 | Війська: Бангладеш, Бенін, Бразилія, Чад, Єгипет, Франція, Гана, Йорданія, 8 645 | 9 360 | 106 | 530,8 |
| Квітень 2004р. | Малаві , Марокко, Непал, Нігер, Нігерія , Пакистан, Парагвай, Філіппіни, 192 | 181 | 17 | 78,2 |
| Кот-д'Івуар | Сенегал, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, <i>Ємен</i> 1 563 | 1 492 | (7,2,7,1) | |

Спостерігачі: Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразилія, Чад, Кітай, Еквадор, Сальвадор,

Ефіопія, Гамбія, Гана, Гватемала, Гвінея, Індія, Ірландія, Йорданія, Південна

Корея, **Малаві**, Молдова, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Пакистан, Парагвай,

Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Сербія, Танзанія, Того, Туніс,

Уганда, Уругвай, Ємен, Замбія, Зімбабве

Поліція: *Аргентина*, Бангладеш, Бенін, **Буркіна-Фасо**, Бурунді, Камерун, Канада,

ЦАР, Чад, ДРК, Джибуті, Єгипет, Франція, Гана, **Гвінея**, Йорданія, **Мадагаскар**,

Нігер, **Нігерія**, Пакистан, **Руанда**, Сенегал, Того, **Туніс**, Туреччина, Україна,

Уругвай, Ємен

* У забезпеченні діяльності брали участь 767 місцевих працівників за наймом і 190 волонтерів ООН.

Стабілізаційна місія ООН у Гаїті (UN Stabilization Mission in Haiti, MINUSTAH)

MINUSTAH заснована на підставі РРБ №1542 (30 квітня 2004р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: забезпечення безпеки і стабільності; необхідності для просування мирного процесу; допомога зусиллям Уряду Гаїті в реформуванні сектору безпеки, в т.ч. в реалізації широкої програми РДР; підготовка національної поліції; відновлення верховенства права; допомога у проведенні вільних виборів; підтримка діяльності у сферах гуманітарної політики та дотримання прав людини; захист цивільного населення. РРБ №1927 (4 червня 2010р.) визначила завданням Місії надання допомоги Уряду Гаїті в підготовці до муніципальних і президентських виборів у 2010р. На підставі РРБ №2070 (12 жовтня 2012р.) мандат Місії подовжено до 15 жовтня 2013р.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал | | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^о) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|---|-------|---|---|
| | | План | Факт | | |
| РРБ №1542 | Війська: Аргентина, Болівія, Бразилія, Канада, Чилі, Еквадор, Франція, Гватемала, | 6 270* | 6 809 | 169 | 720,9 |
| Червень 2004р. | Індонезія , Японія, Йорданія, Південна Корея, Непал, Парагвай, Перу, Філіппіни, | – | – | 4 | 162,5 |
| Гаїті | Шрі-Ланка, Уругвай, США | 2 601 | 2 655 | (–, 1, 2, 1) | |
| | Поліція: Аргентина, Бангладеш, Бенін, Бразилія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Канада, ЦАР, Чад, Чилі, <i>Китай</i> , Колумбія, Кот-д'Івуар, Хорватія, Єгипет, Сальвадор, Франція, <i>Гренада</i> , Гвінея, Індія, Індонезія, <i>Ямайка</i> , Йорданія, <i>Киргизстан</i> , <i>Літва</i> , Малагаскар, Маві, Непал, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Філіппіни, Румунія, Росія, Руанда, Сенегал, Сербія, Сьєрра-Леоне , Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Таїланд, Того, Туреччина, Уругвай, США, Ємен | – | 451** | | |

* Відповідно до РРБ №2070 (12 жовтня 2012р.) загальна чисельність операції була скоригована. Загальна чисельність військ було поступово зменшена за рахунок скорочення військового та технічного персоналу.

** У забезпеченні діяльності брали участь 1 317 місцевих працівників за наймом і 202 волонтери ООН.

Об'єднана місія ООН у Тимор-Лешті (UN Integrated Mission in Timor-Leste, UNMIT)

UNMIT заснована на підставі РРБ №1704 (25 серпня 2006р.). Її головними завданнями є: підтримання діяльності Уряду Тимор-Лешті з постконфліктного побудови миру; створення, оснащення та підготовка національної поліції. Згідно з РРБ №1912 (26 лютого 2010р.) завданням Місії визначена реалізація пропозиції Генерального секретаря ООН стосовно перерформування поліцейського підрозділу UNMIT після проведення загальнодержавних і місцевих виборів у 2012р. На підставі РРБ №2037 (23 лютого 2011р.) мандат подовжено до 31 грудня 2012р. Операцію планувалося завершити 31 грудня 2012р.

| | | | | | |
|---|---|-------|-------|-----------|-------|
| РРБ №1704 | Спостерігачі: Австралія, Бангладеш, Бразилія, Китай, Фіджі, Індія, Японія, Малайзія, Непал, Нова Зеландія, Пакистан, Філіппіни, Португалія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур | – | – | 12 | 176 |
| Серпень 2000бр. | | 34 | 3 | 5 | 50,9 |
| Тимор-Лешті | | 1 605 | 57 | (–,–,3,2) | |
| | Поліція: Австралія, Бангладеш, Бразилія, Китай, Хорватія, Єгипет, Сальвадор, Гамбія, Індія, Ямайка, Йорданія, Південна Корея, Киргизстан, Малайзія, Намібія, Непал, Нова Зеландія, Нігерія, Пакистан, Філіппіни, Португалія, Румунія, Росія, Самоа, Сенегал, Сінгапур, Іспанія, Шрі-Ланка, Тайланд, Туреччина, Уганда, Україна, Уругвай, Смен, Замбія, Зімбабве | 441 | 302* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 827 місцевих працівників за наймом і 72 волонтери ООН. | | | | | |
| <i>Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Абьєї (UN Interim Security Force for Abyei, UNISFA)</i> | | | | | |
| UNISFA була заснована на підставі РРБ №1990 (27 червня 2011р.). Її головні завдання: контроль і перевірка передислокації будь-яких військ Збройних сил Судану чи Південного Судану з району Абьєї; надання допомоги в розминуванні; сприяння доставці гуманітарної допомоги; зміцнення потенціалу поліції Абьєї; а також, забезпечення безпеки нафтової інфраструктури району. РРБ №2024 (14 грудня 2011р.) розширила мандат Місії, додавши допомогу в нормалізації ситуації на судансько-південносуданському кордоні. На підставі РРБ №2075 (16 листопада 2012р.) мандат Місії подовжено до 31 травня 2013р. | | | | | |
| РРБ №1990 | Війська: Бенін, Болівія, Бразилія, Єгипет, Ефіопія, Гана, Гватемала, Індія, Індонезія, Непал, Нігерія, Перу, Філіппіни, Росія, Руанда, Шрі-Ланка, Танзанія, Україна, Уругвай, Зімбабве | 4 200 | 3 843 | 8 | 216,7 |
| Червень 2011р. | | – | 131 | 3 | 93,3 |
| Абьєї | Спостерігачі: Бенін, Болівія, Бразилія, Бурунді, Камбоджа, Еквадор, Сальвадор, Ефіопія, Гана, Індія, Індонезія, Японія, Киргизстан, Малайзія, Монголія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Непал, Нігерія, Парагвай, Перу, Філіппіни, Росія, Руанда, Сьєрра-Леоне, Шрі-Ланка, Танзанія, Україна, Уругвай, Замбія, Зімбабве | 50 | 5 | (–,1,1,1) | |
| | | – | 84* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 47 місцевих працівників за наймом і сім волонтерів ООН. | | | | | |

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^о) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|---|---|---|---|
| <i>Місія ООН у Південному Судані (UN Mission in South Sudan, UNMISS)</i> | | | | |
| <i>UNMISS була створена на підставі РРБ №1996 (8 липня 2011р.) – спочатку на період в один рік. Мандат передбачав: підтримання та зміцнення миру, сприяння довготривалому державному будівництву та економічному розвитку. Крім цього, Місія отримала мандат на підтримання Уряду Південного Судану в запобіганні та пом'якшенні наслідків, вирішення конфліктів; захист населення; забезпечення безпеки, встановлення правопорядку та зміцнення секторів безпеки і правосуддя.</i> | | | | |
| <i>На підставі РРБ №2057 (5 липня 2012р.) мандат Місії продовжено до 15 липня 2013р.</i> | | | | |
| РРБ №1996 | Війська: Австралія, Бангладеш, Бразилія, Камбоджа, Канада, Китай, Данія, <i>Сьїєт</i> , Німеччина, Гана , Гватемала , <i>Індія</i> , Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Молдова , Монголія , Непал , Нідерланди , Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, <i>Пакистан</i> , Румунія , Росія, Руанда, Сенегал , Швеція, Швейцарія, Уганда , Велика Британія, Україна , США , Смен, Замбія | 7 000 166 900 957 | 9 8 (-5,3,1) | 788,8 62,5 |
| Липень 2011р. | Спостерігачі: Австралія, Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразилія, <i>Буркіна-Фасо</i> , Камбоджа, Канада, Китай, Данія, Екватор, Єгипет, Сальвадор, Фіджі, Німеччина, Гватемала, Гвінея, Індія, Індонезія, Італія , Йорданія, Кенія, Південна Корея, Киргизстан, Мали, Молдова, Монголія, Намібія, Непал, Нідерланди , Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Руанда, Сенегал , <i>Сьєрра-Леоне</i> , Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Танзанія, Тимор-Лешті, Уганда , Україна, Смен, Замбія, Зімбabwe | | | |
| Південний Судан | Поліція: Аргентина, Австралія, Бангладеш, Боснія і Герцеговина, Канада, Китай, Сальвадор, Ефіопія, Фіджі, Гамбія, Німеччина, Гана, Індія, Індонезія, <i>Ямайка</i> , Кенія, Киргизстан, Малайзія, Намібія, Непал, Нігерія, Норвегія, Філіппіни, Росія , Руанда, Самоа, Південна Африка , Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія , Туреччина, Уганда, Україна, Велика Британія , США, Замбія, Зімбabwe | | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 1 375 місцевих працівників за наймом і 391 волонтер ООН.

Наглядова місія ООН у Сирії (UN Supervision Mission in Syria, UNSMIS)

UNSMIS заснована на підставі РРБ №2043 (21 квітня 2012р.). Місія була створена на 90 денний період. Її головним завданням є моніторинг дотримання та допомога в імplementації плану ООН і Ліги Арабських Держав з припинення конфлікту в Сирії, моніторинг припинення збройного насильства всіма сторонами конфлікту. З 15 червня 2012р. діяльність Місії була тимчасово припинена через ескалацію конфлікту. На підставі РРБ №2059 (30 липня 2012р.) мандат Місії було подовжено ще на 30 днів, наступне подовження мандата можливе лише за умов зниження рівня насильства і здатності персоналу проводити моніторинг у межах мандата Місії. 19 серпня 2012р. діяльність Місії припинена через високий рівень збройного насильства. Місія мала бути замінена спеціальним офісом зв'язку, головним завданням якого є сприяння зусиллям у політичному розв'язанні конфлікту в Сирії (S/2012/618). Станом на кінець 2012р., спеціальний офіс не був відкритий.

| | | | | | |
|-----------------------|---|-----|-----|-----------------|------|
| РРБ №2043 | Спостережачі: Вірменія, Бангладеш, Бельгія, Бразилія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Фіджі, Філіппіни, Франція, Гана, Індонезія, Ірландія, Італія, Йорданія, Кенія, Киргизстан, Мавританія, Марокко, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігер, Нігерія, Норвегія, Парагвай, Філіппіни, Румунія, Росія, Сенегал, Словенія, Швейцарія, Того, Ємен, Зімбабве | - | - | 1 | 16,8 |
| Квітень 2012р. | | 300 | 150 | 1 | - |
| Сирія | | - | - | (1, - , - , -) | - |
| | | - | 70* | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 35 місцевих працівників за наймом.

Політичні операції та операції з побудови миру під егідою ООН

| | | | | | |
|--------------------------------|------------|------------|------------|-----------|------------|
| Усього: чотири операції | ..* | - | 242 | 35 | 468 |
| | | - | 23 | 2 | - |
| | | - | 18 | | |
| | | 636 | 940 | | |

* Політичні місії під егідою ООН, на відміну від операцій з побудови миру, не отримують персоналу від країн-членів ООН. Персонал для політичних місій наймається відповідно до їх потреб.

Місія ООН допомоги в Афганістані (UN Assistance Mission in Afghanistan, UNAMA)

UNAMA заснована на підставі РРБ №1401 (28 березня 2002р.). Її головними завданнями є: сприяння забезпеченню прав людини, верховенства права, розв'язання гендерних проблем; сприяння національному примиренню; управління діяльністю в сферах гуманітарної допомоги, відновлення та реконструкції. На підставі РРБ №1806 (20 березня 2008р.) мандат Місії було доповнено наступними завданнями: координація міжнародної допомоги; зміцнення взаємодії з ISAF; управління у взаємодії з Урядом Афганістану всією діяльністю ООН у сферах гуманітарної допомоги, відновлення та реконструкції в Афганістані; підтримка зусиль з покращення управління, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією; забезпечення прав людини та надання технічної допомоги у проведенні виборів. Місія має 18 регіональних офісів, а також допоміжний офіс у Кувейті. На підставі РРБ №2041 (22 березня 2012р.) мандат Місії подовжено до 23 березня 2013р.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал | | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|---|---|-------|---|---|
| | | План | Факт | | |
| РРБ №1401 | Спостерігачі: Австралія, Чехія , Данія, Німеччина, Італія , Монголія , Нідерланди , Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія , Швеція, Туреччина , <i>Уругвай</i> | - | - | 21 | 241,5 |
| Березень 2002р. | | - | 18 | 1 | - |
| Афганістан | Поліція: Буркіна-Фасо , Нідерланди , <i>Норвегія</i> , Швеція , США | - | 5 | (-, -, 1, -) | - |
| | | - | 387* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 1 614 місцевих працівників за наймом і 71 волонтер ООН. | | | | | |
| <i>Місія ООН допомоги в Іраку (UN Assistance Mission in Iraq, UNAMI)</i> | | | | | |
| UNAMI заснована на підставі РРБ №1500 (14 серпня 2003р.). Її головними завданнями є: сприяння діалогу з питань національного примирення; сприяння налагодженню гуманітарної допомоги та безпечному поверненню бжеців; координація діяльності з реконструкції і забезпечення програм допомоги; допомога в налагодженні ефективного врядування та економічного розвитку; підтримка прав людини, проведення правової реформи та реформи судочинства, а також зміцнення верховенства права. В рамках виконання мандата UNAMI співпрацює з <i>EUJUST LEX</i> . На підставі РРБ №2061 (25 липня 2012р.) мандат Місії продовжено на 12 місяців. | | | | | |
| РРБ №1500 | Війська: <i>Фіджі</i> , Непал | - | 242* | 13 | 172,8 |
| Серпень 2003р. | Спостерігачі: Австралія, <i>Данія</i> , Йорданія, <i>Непал</i> , Нова Зеландія | - | 5 | 1 | - |
| Ірак | Поліція: Йорданія , Непал , Нігер | - | 4 | (-, -, 1, -) | - |
| | | 459 | 380** | | |
| * Війська в UNAMI класифікуються як підрозділи охорони. ** У забезпеченні діяльності брали участь 463 місцеві працівники за наймом. | | | | | |
| <i>Об'єднаний офіс ООН з побудови миру в Сьєрра-Леоне (UN Integrated Peacebuilding Office in Sierra Leone, UNIPSL)</i> | | | | | |
| UNIPSL утворено на підставі РРБ №1829 (4 серпня 2008р.). Його головними завданнями є: моніторинг і сприяння розвитку прав людини, демократичних інститутів і верховенства права; підтримка зусиль із виявлення та ліквідації потенційних загроз виникнення конфліктів. На підставі РРБ №1941 (29 вересня 2010р.) мандат Офісу доповнено завданнями: сприяння ефективному врядуванню; допомога Уряду в підготовці до президентських виборів у 2012р. На підставі РРБ №2065 (12 вересня 2012р.) мандат Офісу подовжено до 15 березня 2013р. | | | | | |

| | | | | | |
|----------------|---------------------------|---|-----|---|------|
| РРБ №1829 | Поліція: . . . | – | – | 1 | 17,7 |
| Жовтень 2008р. | Цивільний персонал: . . . | – | – | – | – |
| Сьєрра-Леоне | | – | 7 | | |
| | | – | 36* | | |

* У забезпеченні діяльності Офісу беруть участь 33 місцеві працівники за наймом і вісім волонтерів ООН.

Місія ООН з підтримки в Лівії (UN Support Mission in Libya, UNSMIL)

UNSMIL була створена на підставі РРБ №2009 (16 вересня 2011р.). Її головними завданнями є: допомога лівійській владі у відновленні громадської безпеки і правопорядку; сприяння загальносуспільному політичному діалогу та національному примиренню; сприяння розвитку державної влади через зміцнення підзвітних інститутів і відновлення громадських послуг; підтримка національних зусиль Лівії стосовно запобігання розповсюдженню зброї та пов'язаних матеріалів усіх видів; а також сприяння розвитку прав людини. На підставі РРБ №2040 (12 березня 2012р.) мандат Місії продовжено до 16 березня 2013р. Дія мандата може бути перервана через шість місяців.

| | | | | | |
|-----------------|---------------------------|-----|------|---|----|
| РРБ №2009 | Поліція: . . . | – | – | – | 36 |
| Вересень 2011р. | Цивільний персонал: . . . | – | – | – | – |
| Лівія | | – | 2 | | |
| | | 177 | 137* | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 23 місцеві працівники за наймом.

Африканський Союз (АС) – Організація Об'єднаних Націй

Усього: одна операція Брали участь 45 країн

| | | | | | |
|--|--|--------|--------|-----|---------|
| | | 16 200 | 15 596 | 144 | 1 568,9 |
| | | – | 307 | 40 | 120,8 |
| | | 4 690 | 4 877 | | |
| | | – | 1 087 | | |

Спільна операція АС/ООН у Дарфури (AU/UN Hybrid Operation in Darfur, UNAMID)

UNAMID започаткована на підставі рішення Ради АС у справах миру та безпеки №79 (22 червня 2007р.) стосовно ситуації в Дарфури (AU PSC's 79th Communique on the Situation in Darfur) та РРБ №1769 (31 липня 2007р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: сприяння відновленню безпечного середовища; захист цивільного населення; сприяння наданню гуманітарної допомоги; моніторинг виконання домовленостей про припинення вогню; сприяння забезпеченню верховенства права і прав людини. На підставі РРБ №2063 (31 липня 2012р.) мандат Місії продовжено до 31 липня 2013р.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^с) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|---|---|---|---|
| РРБ №1769 Жовтень 2007р. Сулан | Війська: Бангладеш, Буркіна-Фасо, Бурунді , <i>Канада</i> , Китай, Єгипет, Ефіопія, Гамбія, Німеччина, Гана, Індонезія , <i>Італія</i> , Йорданія, Кенія, Південна Корея, Лесото , <i>Малаві</i> , Малайзія, Монголія, Непал, <i>Нідерланди</i> , <u>Нігерія</u> , Пакистан, Палау , Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Танзанія, Тайланд, Ємен, Замбія, Зімбабве | 16 200 – 4 690* | 15 596 307 4 877 1 087** | 1568,9 120,8 |
| | Спостерігачі: Австралія , Бангладеш, Буркіна-Фасо, Бурунді, <i>Камерун</i> , Еквадор , Єгипет, Ефіопія, Гана, <i>Гватемала</i> , Індонезія, Іран , Йорданія, Кенія, Лесото , <i>Малаві</i> , Малайзія, Мали, Намібія, Непал, Нігерія, Пакистан, Палау , Перу , Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Танзанія, Тайланд, Того, <i>Уганда</i> , <u>Ємен</u> , Замбія, Зімбабве | | | |
| | Поліція: Бангладеш, Бенін , Буркіна-Фасо, Бурунді, <i>Камерун</i> , Кот-д'Івуар, Джібуті , Єгипет, Ефіопія , <i>Фіджі</i> , Гамбія, Німеччина , Гана, Індонезія, Ямайка, <u>Йорданія</u> , Казахстан , Киргизстан , Мадагаскар, Малаві, Малайзія, <i>Намібія</i> , Непал, Нігер, Нігерія, Пакистан, Палау , <i>Філіппіни</i> , Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Таджикистан, Танзанія, Того, Туніс , Туреччина, Ємен, Замбія | | | |

* Згідно з РРБ №2063 (31 липня 2012р.) упродовж 12-18 місяців структура Місії може бути змінена та за чисельністю становитиме: 16 200 військового персоналу, 17 підрозділів поліції (140 осіб кожен) і додатково 2 310 поліцейських.

** У забезпеченні діяльності брали участь 2 935 місцевих правників за наймом і 446 волонтерів ООН.

| Африканський Союз (АС) | | 17 731 | 16 970 | 394 | 218,5 |
|--|--|--------|--------|-----|----------|
| Усього: одна операція Брали участь 28 країн | | | | | |
| <i>Місія АС у Сомалі (AU Mission in Somalia, AMISOM)</i> | | | | | |
| AMISOM заснована на підставі рішення РМБ АС №69 (19 січня 2007р.) і схвалена РРБ №1744 (21 лютого 2007р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: підтримка мирного процесу; надання гуманітарної допомоги; забезпечення загальної безпеки в Сомалі. У 2008р. мандат Місії було розширено на підставі РРБ №1838 (жовтень 2008р.) з метою надання допомоги у виконанні Угоди Джібуті від 19 серпня 2008р., яка передбачала підтримку сил безпеки Сомалі для забезпечення безпеки в Могадішо. Згідно з РРБ №1964 (22 грудня 2010р.) було затверджено пропозицію про збільшення чисельності військ до 12 тис. осіб. Згідно з рішенням Ради АС у справах миру та безпеки №306 (6 січня 2012р.) передбачено збільшити чисельність AMISOM до 17 731 особи, включно, зокрема, з 5 700 джібутянських і кенійських військ, перевдягнених у "блакитні шоломи", а також з поліцейським компонентом Місії. На тому самому засіданні Рада АС подовжила мандат AMISOM до 16 січня 2013р. Згідно з РРБ №2013 (7 листопада 2012р.) до 7 березня 2013р. поновлено процедуру узгодження ООН мандата AMISOM. | | | | | |
| Рішення РМБ АС №69 | Війська: Бурунді, Камерун, Комори, Джібуті, Ефіопія, Кенія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Уганда, Замбія | 17 731 | 16 970 | 394 | 218,5*** |
| РРБ №1744 | Поліція: Бурунді, Гамбія, Гана, Кенія, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Уганда, Зімбabwe | — | — | .. | — |
| Березень 2007р. | Цивільний персонал: Алжир, Бенін, Бурунді, Буркіна-Фасо, Камерун, Чад, Кот-д'Івуар, Джібуті, Ефіопія, Гамбія, Гана, Кенія, Лівія, Малаві, Мали, Нігерія, Руанда, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Судан, Свазіленд, Танзанія, Уганда, Зімбabwe | 540 | 369 | .. | — |
| Сомалі** | | — | 53** | .. | — |

* Штаб-квартира Місії розташована в Найробі (Кенія).

** Станом на 31 січня 2013р., у забезпеченні діяльності брали участь 49 місцевих працівників за наймом.

*** Для допомоги AMISOM у плануванні та розгортанні сил започатковано трастовий фонд ООН. Логістичну, технічну, фінансову та кадрову підтримку надають ЄС, Міжурядовий орган з питань розвитку (Intergovernmental Authority on Development, IGAD), Ліга Арабських Держав і ряд окремих країн.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^с) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|---|---|---|
| Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав (Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale, CEEAC) | | | | |
| Усього: одна операція | Брали участь шість країн | 387 | .. | 45,3 |
| | | - | 2 | - |
| | | 104 | 57 | - |
| | | - | - | - |
| <i>Місія зі зміцнення миру в ЦАР (Mission for the Consolidation of Peace in the Central African Republic, MISORAH)</i> | | | | |
| <i>MISORAH заснована на підставі рішення Лібрівельського саміту Економічного і валютного союзу держав центральної Африки (Economic and Monetary Community of Central Africa, SEMAC) від 2 жовтня 2002р. з метою забезпечення належного прикордонного режиму між Чадом і ЦАР. Мандат Місії було розширено рішенням Лібрівельського саміту від 3 червня 2003р. з метою допомоги в загальному покращенні безпеки, реформуванні Збройних сил ЦАР і підтримки перехідних процесів. Одночасно з передачею 12 липня 2008р. керівництва Місією від SEMAC до мандата Місії додане завдання зі сприяння політичному діалогу та забезпеченню прав людини. Згідно з рішенням ради міністрів CEEAC від 28 грудня 2012р., через зростання насильства чисельність військ збільшена до 680 осіб. Мандат Місії продовжується кожні шість місяців на період до 2013р.</i> | | | | |
| Лібрівельський саміт, 2 жовтня 2002р. | Війська: Камерун, Чад, Конго, ДРК, Габон | 387 | 334* | .. |
| Грудень 2002р. | Поліція: Чад, Екваторіальна Гвінея, ДРК | - | - | 2 |
| ЦАР | | 104 | 57 | (1,-,1,-) |
| | | - | -** | - |

* Дані про чисельність персоналу наведені станом на 15 грудня 2012р. Операція підтримувалася дислокованим у цьому ж районі французьким підрозділом чисельністю близько 240 осіб (Операція *Voali*).

** У забезпеченні діяльності брав участь один місцевий працівник за наймом.

Співдружність Незалежних Держав (СНД)

Усього: одна операція Брали участь три країни

1 353 1 140
 40 40 1 1
 - - - -
 - - - -

Миротворчі сили Спільної контрольної комісії (Joint Control Commission Peacekeeping Force, JCC)

Миротворчі сили JCC утворено на підставі Угоди про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту у Придністров'ї, підписаної президентами Молдови та Росії 21 липня 1992р. JCC – спостережна комісія, що складається з представників Молдови, Росії, України та Адміністрації Придністров'я, – координує діяльність спільного миротворчого контингенту.

Двостороння угода, Війська: Молдова, Росія, (Придністров'я)
 21 липня 1992р. Спостерігачі: Молдова, Росія, (Придністров'я), Україна
 Липень 1992р.
 Молдова
 (Придністров'я)

1 353 1 140
 40 40 1 1
 - - - - (1,5-5-5)
 - - - -

Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, Economic Community of West African States, ECOWAS)

Усього: одна операція Брали участь чотири країни

665 385
 - - - -
 - 280
 - - - -

Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (ECOWAS Mission in Guinea-Bissau (ECOMIB))

ЕСОМІВ заснована на позачерговій сесії Комітету глав держав та урядів ЕКОВАС (Extraordinary Session of the Authority of ECOWAS Heads of State and Government), що відбулася 27 квітня 2012р. в Абіджані, у відповідь на військовий переворот у Гвінеї-Бісау 12 квітня 2012р. Місія підтримується силами постійної готовності ЕКОВАС (ECOWAS Standby Force). Головним завданням Місії є: сприяння виводу персоналу Місії технічної та військової допомоги в Анголі (Angolan Technical and Military Assistance Mission, MISSANG); надання допомоги в забезпеченні перехідного політичного процесу; в підготовці вільних і чесних виборів у 2013р.; в реалізації дорожньої карти реформування сектору безпеки і оборони (defence and security sector reform, DSSR), розробленої ЕКОВАС і Співдружністю португальомовних країн (Community of Portuguese-speaking Countries, CPLP). Меморандум між ЕКОВАС та Урядом Гвінеї-Бісау про розуміння Програми DSSR підписаний 11 листопада 2012р. Повний вивід персоналу Місії MISSANG завершено в червні 2012р. На підставі рішення позачергової сесії Комітету глав держав та урядів ЕКОВАС від 11 листопада 2012р., мандат Місії продовжено на шість місяців – до 17 травня 2013р.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал | | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|--|---|--------------|---|---|
| | | План | Факт | | |
| Саміт ЕКОВАС | Війська: Нігерія, Сенегал | 665* | 385 | .. | .. |
| 26 квітня 2012р. | Спостерігачі: Буркіна-Фасо, Нігерія | — | — | .. | .. |
| 3 травня 2012р. | | — | 280 | | |
| | * Дані враховують чисельність військ і поліції. | | | | |
| Європейський Союз (ЄС) | | | | | |
| Усього: 12 операцій | Брали участь 39 країн | 725 | 723 | 30 | 378,4 |
| | | 283* | 155 | 2 | — |
| | | 29 | 798 | | |
| | | 710 | 1 045 | | |
| | * Загальна затверджена чисельність спостерігачів стосується лише EUMM і враховує поліцію і цивільний персонал. | | | | |
| <i>Поліцейська Місія ЄС у Боснії і Герцеговіні (EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina, EUPM)</i> | | | | | |
| EUPM заснована на підставі СД РЕС 2002/210/CFSP (11 березня 2002р.) з метою впровадження сталих професійних і політичних механізмів підтримання правопорядку в Боснії і Герцеговіні за відповідальної участі самої Боснії. На вимогу боснійської влади завдання Місії було уточнено з метою зосередити зусилля на процесі реформування поліції, зміцненні підзвітності поліції та на посиленні боротьби з організованою злочинністю. На підставі СД РЕС 2009/906/CFSP (8 грудня 2009р.) мандат Місії розширений в напрямі подальшої допомоги в боротьбі з організованою злочинністю та корупцією в рамках комплексних зусиль із забезпечення верховенства права в Боснії і Герцеговіні. Мандат Місії завершився 30 червня 2012р. | | | | | |
| СД РЕС | Поліція: <i>Болгарія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Португалія,</i> | — | — | 3 | 6,7 |
| 2002/210/CFSP | <i>Велика Британія</i> | — | — | .. | — |
| Січень 2003р. | | — | — | | |
| Боснія і Герцеговіна | | 34 | 34* | | |
| | * У забезпеченні діяльності брали участь 47 місцевих працівників за наймом. | | | | |

Військова операція ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Military Operation in Bosnia and Herzegovina, EUFOR ALTHEA*)
EUFOR ALTHEA започаткована на підставі СД РЕС 2004/570/CFSP (12 липня 2004р.) і схвалена РРБ №1575 (22 листопада 2004р.), відповідно до глави VII Статуту ООН. Місія функціонує на засадах угод Берлін+ (Berlin Plus agreements) між НАТО та ЄС від 2003р. Головними завданнями Операції є: підтримка безпеки під час імплементації Дейтонської угоди 1995р.; допомога у зміцненні місцевих можливостей поліції і підтримка сворінтеграційних процесів у Боснії і Герцеговині. У вересні 2012р. структура Операції була змінена зі зменшенням чисельності військ удвічі (до 600 осіб) і з можливим поговненням за рахунок позарядових резервів (*over-the-horizon reserves*). На підставі РРБ №2074 (14 листопада 2012р.) мандат Операції продовжено до 15 листопада 2013р.

| | | | | |
|----------------------------------|--|-----|----|----|
| СД РЕС 2004/570/CFSP і РРБ №1575 | Війська: Албанія, Австрія, Болгарія, Чилі, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Македонія, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія | 600 | 21 | 16 |
| Грудень 2004р. | Боснія і Герцеговина* | — | — | — |

* Багатонаціональний маневрний батальйон (утворений Австрією і Туреччиною) розквартирований в Сараєво. До Операції також залучені об'єднаний польський підрозділ і групи офіцерів зв'язку і спостерігачів (*liaison and observer teams, LOTS*), що розгортаються на базі регіональних координаційних центрів.

Консультативна Місія ЄС з реформування сектору безпеки в ДРК (EU Advisory and Assistance Mission for Security Reform in the Democratic Republic of the Congo, EUSEC RD Congo)

EUSEC RD Congo заснована на підставі СД РЕС 2005/355/CFSP (2 травня 2005р.). Спочатку головними завданнями Місії були надання допомоги конголезьким властям, особливо Міністерству оборони, з питань безпеки, забезпечення відповідності політики міжнародному праву, стандартам демократичного врядування і принципам верховенства права. У 2009р. мандат Місії було розширено завданнями з надання консультацій і допомоги в реформуванні сектору безпеки шляхом сприяння виконанню керівних вказівок конголезької влади, викладених в уточненому плані реформ Збройних сил ДРК. У виконанні цих завдань *EUSEC* тісно співпрацює з *MONUSCO* та *EUROPOL RD Congo*. На підставі СД РЕС 2012/515/CFSP (24 вересня 2012р.) мандат Місії продовжено до 30 вересня 2013р.

| | | | | | |
|----------------------|---|----|-----|-----------|------|
| СД РЕС 2005/355/CFSP | Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Румунія, Іспанія, Велика Британія, США | — | — | 3 | 16,6 |
| Червень 2005р. | — | — | — | 1 | — |
| ДРК | — | — | — | (-,-,1,-) | — |
| | | 51 | 45* | | |

* Переважну більшість персоналу Місії складають військові радники. У забезпеченні діяльності брали участь 34 місцевих працівників за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал Факт | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|---|---|---|---|
| <i>Комплексна місія ЄС із забезпечення верховенства права в Іраку (EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq, EUJUST LEX)</i> | | | | |
| <i>EUJUST LEX</i> заснована на підставі СД РЄС 2005/190/CFSP (7 березня 2005р.), відповідно до РРБ №1546 (8 червня 2004р.), з метою зміцнення системи кримінального судочинства в Іраку шляхом навчання суддів, старших офіцерів поліції і керівників пенітенціарної служби. Місія співпрацює з <i>UNAMI</i> . На підставі СД РЄС 2012/372/CFSP (10 липня 2010р.) мандат Місії подовжено до 31 грудня 2013р. | | | | |
| СД РЄС 2005/190/CFSP і РРБ 1546 | Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Болгарія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Румунія, <i>Іспанія, Швеція, Велика Британія</i> | – | – | 29,1 |
| Листопад 2005р. Ірак/Європа | | – | – | – |
| | | 52 | 44* | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 11 місцевих працівників за наймом. | | | | |
| <i>Прикордонна Місія ЄС на контрольно-пропускному пункті Rafah (EU Border Assistance Mission for the Rafah Crossing Point, EU BAM Rafah)</i> | | | | |
| 2005/889/CFSP | Місія заснована на підставі СД РЄС 2005/889/CFSP (12 грудня 2005р.), згідно з Угодою про пересування та доступ, укладеної між Ізраїлем та Адміністративою Палестинської автономії (АПА) 15 листопада 2005р. Головними завданнями Місії є: моніторинг, перевірка та оцінка спроможностей АПА з охорони кордону, роботи працівників безпеки та митниці на прикордонному Переході Рафах, згідно з узгодженими у 2005р. принципами функціонування цього переходу; підтримка зусиль АПА у зміцненні прикордонного контролю. Після заворушень 2007р. Перехід Рафах було закрито, з можливістю відкриття лише за надзвичайних обставин. Однак, <i>EU BAM Rafah</i> підтримувала повну оперативну готовність і відновила роботу 28 травня 2011р. На підставі СД РЄС 2011/332/CFSP (25 червня 2012р.) мандат Місії подовжено до 30 червня 2013р. | | | |
| СД РЄС 2005/889/CFSP | Поліція: <i>Франція, Німеччина, Італія</i> | – | – | 1,87 |
| Листопад 2005р. | Цивільний персонал: <i>Фінляндія, Франція, Угорщина, Італія, Румунія, Іспанія, Велика Британія</i> | – | – | – |
| Єгипет, Палестинські території (Перехід Рафах на стипетсько-ізраїльському кордоні) | | 3 | 3 | |
| | | 1 | 1* | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь чотири місцеві працівники за наймом. | | | | |

*Поліцейська місія ЄС на Палестинських територіях (EU Coordinating Office for Palestinian Police Support, EUROL COPPS)**
EUROL COPPS заснована на підставі СД РЄС 2005/797/CFSP (14 листопада 2005р.). Її головними завданнями є: створення структур і надання консультативної допомоги кримінальному судочинству та поліції АПА; координація зусиль ЄС з надання допомоги АПА. На підставі СД РЄС 2010/784/CFSP (17 грудня 2010р.) назву Місії змінено на Офіс ЄС з координації допомоги палестинській поліції (*EU Coordinating Office for Palestinian Police Support*). На підставі РПЄС 2012/324/CFSP (25 червня 2012р.) мандат Офісу подовжено до 30 червня 2013р.

| | | | | | |
|----------------------|---|----|------|---|------|
| СД РЄС 2005/797/CFSP | Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія | – | – | – | 12,5 |
| Січень 2006р. | Цивільний персонал: Болгарія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Палестинські території | 26 | 29 | – | – |
| | Німеччина, Ірландія, Італія, Литва, Нідерланди, Румунія, Іспанія, Швеція, Велика Британія | 44 | 27** | – | – |

* Офіційна назва Місії – Офіс ЄС з координації допомоги палестинській поліції.

** У забезпеченні діяльності Офісу брали участь 42 місцеві працівники за наймом.

Поліцейська Місія ЄС в Афганістані (EU Police Mission in Afghanistan, EUROL Afghanistan)

EUROL Afghanistan заснована на підставі СД РЄС 2007/369/CFSP (30 травня 2007р.) на прохання Уряду Афганістану. Її головними завданням є зміцнення верховенства права шляхом сприяння створенню структур цивільної поліції і правозастосування за відповідальної участі Уряду Афганістану. На підставі СД РЄС 2010/279/CFSP (18 травня 2010р.) мандат Місії подовжено до 31 травня 2013р.

| | | | | | |
|----------------------|--|------|-------|---|------|
| СД РЄС 2007/369/CFSP | Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Велика Британія | – | – | – | 81,8 |
| Червень 2007р. | Афганістан | – | – | – | – |
| | | 400* | 347** | – | – |

* Дані враховують цивільний персонал і поліцію.

** У забезпеченні діяльності брали участь 200 місцевих працівників за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал | | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина) ¹ | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|--|------|--|---|
| | | План | Факт | | |
| <i>Поліцейська Місія ЄС у ДРК (EU Police Mission in the Democratic Republic of the Congo, EUPOL RD Congo)</i> | | | | | |
| EUPOL RD Congo заснована на підставі СД РЕС 2007/405/CFSP (12 червня 2007р.). Мандат Місії затверджено на підставі СД РЕС 2009/769/CFSP (19 жовтня 2009р.). Її головними завданнями є: надання допомоги владі ДРК у реформуванні національної поліції; покращення взаємодії між поліцією і системною кримінального судочинства; підтримка зусиль у боротьбі із сексуальним насильством; сприяння мирному процесу з акцентом на гендерних питаннях, забезпеченні верховенства права і прав дітей. EUPOL DR Congo співпрацює з EUSEC DR Congo і MONUSCO. На підставі СД РЕС 2012/514/CFSP (24 вересня 2012р.) мандат Місії продовжено до 30 вересня 2013р. | | | | | |
| СД РЕС 2007/405/СЗППБ Липень 2007р. ДРК* | | Поліція: Бельгія, Фінляндія, Франція, Італія, Швеція | – | – | 8,8 |
| | | Цивільний персонал: Бельгія, Франція, Німеччина, Польща, Португалія, Швеція | – | – | – |
| | | | 15 | | |
| | | | 50 | 19** | |
| * Штаб-квартира EUPOL розташовано в Кіншасі; оперативна діяльність поширюється на східну частину ДРК, зокрема провінції Гома та Букаву. | | | | | |
| ** У забезпеченні діяльності брали участь 17 місцевих працівників за наймом. | | | | | |
| <i>Місія ЄС із забезпечення верховенства права в Косово (EU Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo)</i> | | | | | |
| EULEX Kosovo заснована на підставі СД РЕС 2008/124/CFSP (4 лютого 2008р.). Крім певних адміністративних повноважень, мандат передбачає моніторинг, наставництво та консультування інститутів влади Косово з широкого кола питань правового регулювання, з фокусом на судову систему. До складу Місії належать два підрозділи: виконавчий (Executive Division) і консультативний (Strengthening Division). Головна діяльність виконавчого підрозділу охоплює правову сферу, правове розслідування, кримінальне право та судочинство. Консультативний підрозділ призначений для консультування інститутів влади, судових інституцій та правоохоронних органів. EULEX Kosovo взаємодіє з UNMIK та ОМІК. На підставі СД РЕС 2012/291/CFSP (5 червня 2012р.) мандат Місії продовжено до 14 червня 2014р. | | | | | |
| СД РЕС 2008/124/СЗППБ Лютий 2008р. Косово | | Поліція: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США | – | – | 3 |
| | | Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США | – | – | 1 |
| | | | 751 | (–, 1, –) | |
| | | | 391* | | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 962 місцеві працівники за наймом. | | | | | |

Спостережна Місія ЄС у Грузії (EU Monitoring Mission in Georgia, EUMM)
 EUMM заснована на підставі СД РЄС 2008/736/CFSP (15 вересня 2008р.), відповідно до Угоди від 8 вересня 2008р., у відповідь на конфлікт у Південній Осетії в серпні 2008р. Головними завданнями Місії є: моніторинг та аналіз просування процесу стабілізації (виконання мирного плану з шести пунктів від 12 серпня 2008р.) та вдосконалення цивільної влади; моніторинг безпеки інфраструктури, політичних і безпекових аспектів повернення переміщених осіб і біженців; підтримання заходів зміцнення довіри. На підставі СД РЄС 2012/503/CFSP (13 вересня 2012р.) мандат Місії подовжено до 14 вересня 2013р.

| | | | | | | |
|----------------------|--|-----|------|---|---|----|
| СД РЄС 2008/736/CFSP | Спостерігачі: Австрія, Бельгія, Болгарія , Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція , <u>Німеччина</u> , Греція, Угорщина, Ірландія , Італія , Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди , Польща, <i>Португалія</i> , Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія | 283 | 155* | — | — | 30 |
| Жовтень 2008р. | Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Болгарія , Чехія, Данія, Естонія , Фінляндія, Франція , Німеччина, Греція , <i>Ірландія</i> , Італія, Литва, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина , Іспанія, Швеція, Велика Британія | — | — | — | — | — |

* Дані враховують цивільний персонал і поліцію.

** У забезпеченні діяльності брали участь 116 місцевих працівників за наймом.

Місія ЄС з підготовки персоналу в Сомалі (EU Training Mission Somalia, EUTM)
 EUTM заснована на підставі СД РЄС 2010/197/CFSP (31 березня 2010р.). Завданням Місії є зміцнення Перехідного федерального Уряду Сомалі шляхом допомоги в підготовці та забезпеченні сил безпеки Сомалі. На підставі РРЄС 2012/835/CFSP (21 грудня 2012р.) мандат Місії подовжено до 31 січня 2013р.

| | | | | | | |
|----------------------|---|-----|-----|---|---|-----|
| СД РЄС 2010/197/CFSP | Війська: Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Італія, Мальта, Португалія, Сербія , Іспанія, Швеція, Велика Британія | 125 | 123 | — | — | 4,5 |
| Березень 2010р. | Цивільний персонал: Бельгія, Франція, Кенія , Уганда , Велика Британія | — | — | — | — | — |
| Уганда* | | — | 1** | | | |

* Процес підготовки здійснюється переважно на території Уганди.

** У забезпеченні діяльності брали участь 21 місцевий працівник за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|---|---|---|---|
| <i>Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру (EU Capacity Building Mission in Niger, EUCAP Sahel Niger)</i> | | | | |
| <i>EUCAP Sahel Niger</i> заснована на підставі СД РЄС 2012/392/CFSP (16 липня 2012р.). Її головним завданням є: розвиток потенціалу безпечових структур у боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом; підготовка кадрів для кримінального судочинства; допомога та консультування під час імплементації Стратегії безпеки та розвитку Нігеру (<i>Nigerien Strategy for Security and Development</i>). Зусилля Місії зосереджувалися насамперед на покращенні контролю над територією, в т.ч. у взаємодії з нігерійськими Збройними силами. Крім того її персонал надавав поради, підтримку, послуги з підготовки, передавав досвід Збройним силам Нігеру. Мандат Місії є чинним до серпня 2014р. | | | | |
| СД РЄС 2012/392/CFSP | Цивільний персонал: Бельгія, Данія, Франція, Італія, Люксембург, Іспанія, Швеція | – | – | 5,59 |
| Липень 2012 | | – | – | – |
| Нігер | | – | – | – |
| | | 78 | 35* | |
| * Для забезпечення діяльності місцеві працівники не наймалися. Квота для місцевих працівників за наймом складає 28 осіб. | | | | |
| Ліга Арабських Держав (ЛАД) | | | | |
| Усього: одна операція Брали участь 14 держав | | | | |
| | | – | – | 1 |
| | | 166 | 166 | – |
| | | – | – | – |
| | | – | – | – |
| <i>Спостережна місія ЛАД у Сирії (Arab League Observer Mission to Syria)</i> | | | | |
| Спостережна місія ЛАД у Сирії створена на підставі РР ЛАД №7439 (16 листопада 2011р.) з метою контролю над імплементацією положень Арабського плану дій (<i>Arab Plan of Action</i>), ухваленого 2 листопада 2011р. Радою ЛАД і спрямованого на розв'язання сирійської кризи та захист цивільного населення. Завданнями Місії є: спостереження за припиненням вогню і насильства всіма сторонами сирійської кризи; перевірка звільнення протестувальників та інших заарештованих; підтвердження наявності у країні вільної преси. Місія призупинила діяльність 28 січня 2012р. через ескалацію насильства над цивільним населенням і спостерігачами. | | | | |

| | | | | | | | |
|---|---|-----|---------|-----|---|---|------|
| РР/ЛІАД №7439 | Спостерігачі: Алжир, Бахрейн, Ірак, Йорданія, Кувейт, Маверітанія, Марокко, Катар, Саудівська Аравія, Судан, Туніс, ОАЕ, Ємен | 166 | 166 | — | — | — | 1** |
| Листопад 2011р. | | — | — | — | — | — | — |
| Сирія* | | | | | | | |
| * Спостерігачі були розташовані в 15 зонах, що охоплювали 20 міст і районів по всій Сирії. | | | | | | | |
| ** Згідно з РР/ЛІАД від 22 січня 2012р. бюджет Мисії був збільшений до \$5 млн. | | | | | | | |
| Операції НАТО та під керівництвом НАТО | | | | | | | |
| Усього: дві операції Брали участь 50 країн | | | | | | | |
| Сили НАТО в Косово (NATO Kosovo Force, KFOR) | | | | | | | |
| KFOR створені на підставі РРБ №1244 (10 червня 1999р.). Їх головними завданнями є: запобігання повненню бойових дій; забезпечення безпеки; підтримка U/ММ/К; здійснення прикордонного контролю. У 2008р. НАТО додав до мандата завдання з допомоги у створенні в Косово професійної, демократичної і поліетнічної системи безпеки шляхом утворення Сил забезпечення безпеки Косово (Kosovo Security Force, KSF) та цивільної структури з моніторингу безпеки. У 2009р., за умов підвищення стабільності, чисельність KFOR почала поступово знизуватися. В серпні 2011р., у відповідь на сутички на сутички на півночі Косово, було розгорнуто батальйон Оперативних резервних сил НАТО (Operational Reserve Force battalion). Внаслідок виникнення напруженості, з липня 2012р. скорочення чисельності KFOR було припинене. Другий Оперативний батальйон резервних сил НАТО було розгорнуто в серпні-грудні 2012р. для забезпечення безпеки під час виборчої кампанії в Сербії у 2012р. Для припинення операції необхідне рішення РБ ООН. | | | | | | | |
| РРБ №1244 | Війська: Албанія, Вірменія, Австрія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Люксембург, Марокко, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна, Велика Британія, США | — | 5 134** | 129 | — | — | 8,52 |
| Червень 1999р. | | — | — | — | — | — | — |
| Косово* | | | | | | | |
| * Штаб KFOR розташований у Приштіні та забезпечує дії в рамках очолюваної НАТО операції двох багатонаціональних бойових груп (БНБГ, Multinational Battle Groups, MNBGs) і п'яти Зведених регіональних загонів (Joint Regional Detachments). БНБГ розташовані: "Захід", очолювана Італією, – в м.Печ; "Схід", очолювана США, – в м.Урошевац. У Приштіні дислокуються також Багатонаціональний спеціалізований підрозділ (Multinational Specialized Unit) і Маневрений батальйон тактичного резерву (Tactical Reserve Maneuvre Battalion). | | | | | | | |
| ** Дані враховують Оперативні резервні сили KFOR чисельністю близько 700 осіб. | | | | | | | |

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План Факт | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^с) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено | |
|--|---|---|---|---|------------|
| <i>Міжнародні сили сприяння безпеці (International Security Assistance Force, ISAF)</i> | ISAF створені на підставі РРБ №1386 (20 грудня 2001р.), відповідно до глави VII Статуту ООН як багатонаціональні сили із завданням допомагати Уряду Афганістану в забезпеченні безпеки, що передбачено Додатком I Гонської угоди 2001р. В серпні 2003р. командування та контроль над ISAF перейшли до НАТО. ISAF завершили третій етап започаткованого в липні 2011р. перехідного процесу – передачу повноважень Національним силам безпеки Афганістану (<i>Afghan National Security Forces, ANSF</i>). Відповідно, станом на кінець 2012р., ANSF забезпечували безпеку в 11 з 34 провінціях. На підставі РРБ №2069 (9 жовтня 2012р.) мандат подовжено до 13 жовтня 2013р. | Війська: Албанія, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн , Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Сальвадор , Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Йорданія , Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Малайзія, Монголія, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Тонга , Туреччина, Україна, ОАЕ , Велика Британія, США | – 102 052** – – | 3 033 289 (289 _{с-с-с}) | 600,8 – |
| РРБ №1386 | Грудень 2001р. | Афганістан* | | | |
| * Територія Афганістану поділена на шість зон відповідальності регіональних командувань під керівництвом країн: Центральне (Кабул) – Туреччини; Північне (Мазарі-Шариф) – Німеччини; Західне (Герат) – Італії; Південне (Кандагар), Південно-Західне (Лашкар Гах) і Східне (Баграм) – США. | ** Оскільки Місія НАТО з підготовки персоналу в Афганістані (<i>NATO Training Mission in Afghanistan, NTM-A</i>) підпорядкована ISAF, то її чисельність врахована в показниках персоналу ISAF. Завданням Місії є консулювання та підготовка афганської поліції і військовослужбовців. Визначена чисельність NTM-A складає 2 774 військовослужбовців і поліцейських. У грудні 2012р. фактична чисельність розторнутого персоналу складала 4 000 осіб, яких надали: Албанія, Австралія, Бельгія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Йорданія, Південна Корея, Монголія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сінгапур, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Велика Британія та США. | | | | |
| Операції Організації Американських Держав (ОАД) | Усього: одна операція Брали участь 15 держав | | | | |
| | | | | 2 | |
| | | | | 7,4 | |
| | | | | | |
| | | | | 23 | |

Місія з підтримки мирного процесу в Колумбії (Mission to Support the Peace Process in Colombia, MAPR/OEA)
 MAPR/OEA заснована на підставі РПР ОАД №859 (1397/04) від 6 лютого 2004р. з метою підтримки зусиль Уряду Колумбії в запровадженні політичного діалогу з Армією національного визволення (*Ejército de Liberación Nacional, ELN*). Мандат передбачає сприяння процесу роззброєння, демобілізації озброєних угруповань і реінтеграції в суспільство колишніх комбатантів шляхом забезпечення контролю та надання консультацій.

| | | | | | |
|--------------|--|---|-----|---|-----|
| РПР ОАД №859 | Цивільний персонал: Аргентина, Болівія, Бразилія , Чилі, Еквадор, | - | - | 2 | 7,4 |
| Лютий 2004р. | Гватемала , Італія , <i>Мексика</i> , <i>Нідерланди</i> , Нікарагуа, Перу, Іспанія, Швеція, <i>США</i> | - | - | - | - |
| Колумбія | | - | - | - | - |
| | | - | 23* | - | - |

* У забезпеченні діяльності брали участь 69 місцевих працівників за наймом.

Операції ОБСЄ

Усього: сім операцій

Брали участь 43 країни

| | | | |
|---|-----|----|----|
| - | - | 10 | 73 |
| - | - | - | - |
| - | - | - | - |
| - | 320 | - | - |

Місія ОБСЄ зовнішньої допомоги у Скоп'є (OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje)

Місія ОБСЄ зовнішньої допомоги у Скоп'є заснована на підставі рішення 16 засідання КВП ОБСЄ від 18 вересня 1992р. Місія санкціонована Урядом колишньої Югославської Республіки Македонія через Меморандум про порозуміння, погоджений шляхом обміну листами 7 листопада 1992р. Мандат передбачає: моніторинг діяльності, підготовку, розвиток поліції та іншу діяльність, пов'язану з виконанням Охридської рамкової угоди 2001р. На підставі РПР РС.DEC/1058 (29 листопада 2012р.) мандат Місії подовжено до 31 грудня 2013р.

| | | | | | |
|--|--|---|---|---|-----|
| КВП, 18 вересня 1992р. | Цивільний персонал: Австрія, <i>Боснія і Герцеговина</i> , Хорватія, Чехія, Естонія , | - | - | 1 | 8,8 |
| Вересень 1992р. | Фінляндія , Франція, Німеччина, Греція, Угорщина , <i>Ісландія</i> , Ірландія, Італія, Молдова , Нідерланди, Румунія, Росія , Сербія , Іспанія, Таджикистан , Туреччина , | - | - | - | - |
| Колішня Югославська Республіка Македонія | Велика Британія, США | - | - | - | 37* |

* У забезпеченні діяльності брали участь 112 місцевих працівників за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План Факт | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ⁶) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|--|---|---|
| <i>Місія ОБСЄ в Молдові (OSCE Mission to Moldova)</i> | | | | |
| Місія ОБСЄ в Молдові заснована на підставі рішення 19 засідання КВП ОБСЄ від 4 лютого 1993р. та санкціонована Урядом Молдови через Меморандум про порозуміння від 7 травня 1993р. Мандат передбачає: допомогу сторонам у переговорах про надійне політичне врегулювання конфлікту; збір і надання інформації про стан справ. На підставі РПР РС.DEC/1054 (29 листопада 2012р.) мандат Місії продовжено до 31 грудня 2013р. | | | | |
| КВП, 4 лютого 1993р. Квітень 1993р. Молдова | Цивільний персонал: Болгарія, Чехія , Естонія, Франція, Німеччина , Італія, <i>Латвія, Польща, Росія, Швеція, Велика Британія, США</i> | - - - - | - - - 13* | 2,7 - - - |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 40 місцевих працівників за наймом. | | | | |
| <i>Особистий представник Голови Мінської конференції ОБСЄ із врегулювання конфлікту (Personal Representative of the Chairman-in-Office on the Conflict Dealt with by the OSCE Minsk Conference)</i> | | | | |
| 10 серпня 1995р. діючий Голова ОБСЄ призначив особистого представника (ОП, <i>Personal Representative, PR</i>) до району конфлікту, що перебуває під наглядом Мінської конференції ОБСЄ. Мандат ОП передбачає: допомогу Голові ОБСЄ у плануванні можливих миротворчих операцій; сприяння сторонам у заходах зміцнення довіри та в гуманітарних питаннях; моніторинг припинення вогню між сторонами. Мандат щорічно продовжується в рамках процесу погодження єдиного бюджету ОБСЄ – у 2012р. рішення прийняте на підставі РС.DEC/1068 від 13 грудня 2012р. | | | | |
| Рішення Голови ОБСЄ, 10 серпня 1995р. Серпень 1995р. Азербайджан: Нагірний Карабах | Цивільний персонал: Болгарія, Чехія , <i>Угорщина, Литва, Польща, Україна</i> , Велика Британія | - - - - | - - - 6* | 1,5 - - - |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 11 місцевих працівників за наймом. | | | | |
| <i>Місія ОБСЄ в Боснії і Герцеговині (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina)</i> | | | | |
| Місія ОБСЄ в Боснії і Герцеговині заснована на підставі РРМ МС(5).DEC/1, ухваленого на V засіданні РМ ОБСЄ 8 грудня 1995р., відповідно до Додатка 6 Дейтонської угоди 1995р. Мандат передбачає: сприяння сторонам у заходах забезпечення регіональної стабілізації і побудови демократії. На підставі РПР РС.DEC/1061 (29 листопада 2012р.) мандат Місії продовжено до 31 грудня 2013р. | | | | |

| | | | | | |
|-----------------|--|---|---|-----|------|
| РРМ МС(5).DEC/1 | Цивільний персонал: Вірменія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Канада, Хорватія , Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Киргизстан, Боснія і Герцеговина | – | – | – | 18,6 |
| Грудень 1995р. | Молдова , <i>Нідерланди</i> , <i>Норвегія</i> , Польща , Португалія, Росія, Словаччина, Іспанія, Швеція, <i>Таджикистан</i> , Туреччина, Велика Британія, <u>США</u> | – | – | 63* | – |

* У забезпеченні діяльності брали участь 427 місцевих працівників за наймом.

Представництво ОБСЄ в Албанії (OSCE Presence in Albania)

Представництво ОБСЄ в Албанії засноване на підставі РПР РС.DEC/160 (27 березня 1997р.). У 2003р. до мандата були додані наступні завдання: сприяння реформам законодавчої, судової і виборчої систем; нарощування можливостей; боротьба з контрабандою і корупцією; допомога поліції; належне врядування. На підставі РПР РС.DEC/1056 (29 листопада 2012р.) мандат подовжено до 31 грудня 2013р.

| | | | | | |
|----------------|--|---|---|-----|---|
| РПР РС.DEC/160 | Цивільний персонал: Албанія , Австрія, Болгарія, Канада , Чехія, Франція , Німеччина, Італія , Литва, Чорногорія, Норвегія, Словенія , <u>Іспанія</u> , Велика Британія, <u>США</u> | – | – | – | 4 |
| Квітень 1997р. | | – | – | – | – |
| Албанія | | – | – | 21* | – |

* У забезпеченні діяльності брали участь 68 місцевих працівників за наймом.

Місія ОБСЄ в Косово (OSCE Mission in Kosovo, OMIK)

Місія ОБСЄ в Косово заснована на підставі РПР РС.DEC/305 (1 липня 1999р.). Її завданнями є: підготовка поліції, працівників судів і цивільної адміністрації, моніторинг і забезпечення прав людини. Місія є складовою *УММК*. На підставі РПР РС.DEC/835 (21 грудня 2007р.) мандат Місії було подовжено до 31 грудня 2008р., після чого він пролонгується щомісяця, доки не буде заперечення з боку принаймні однієї країни-учасниці.

| | | | | | |
|----------------|---|---|---|------|------|
| РПР РС.DEC/305 | Цивільний персонал: Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія , Канада, Хорватія, Чехія , Фінляндія , Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія , Ірландія, Італія, Македонія, Мальта, Молдова , Чорногорія, <i>Нідерланди</i> , Польща, Португалія, <i>Румунія</i> , Росія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Туреччина, Україна, Велика Британія, <u>США</u> , <i>Узбекистан</i> | – | – | 9 | 28,1 |
| Липень 1999р. | | – | – | – | – |
| Косово | | – | – | 148* | – |

* У забезпеченні діяльності брали участь 478 місцевих працівників за наймом.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^d) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|---|--|---|---|---|
| <i>Місія ОБСЄ в Сербії (OSCE Mission to Serbia)</i> | | | | |
| Місія ОБСЄ в Сербії заснована на підставі РПР РС.DEC/401 (11 січня 2001р.). Її завданнями є: надання консультацій з питань імплементації законів, моніторинг належного функціонування та розвитку демократичних інститутів і процесів у Сербії. Місія надає допомогу в підготовці та реструктуризації органів правопорядку та судової системи. На підставі РПР РС.DEC/1054 (29 листопада 2012р.) мандат Місії поновлено до 31 грудня 2013р. | | | | |
| РПР РС.DEC/401 | Цивільний персонал: Австрія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, <i>Хорватія</i> , Франція, <i>Грузія</i> , Німеччина, <i>Греція</i> , Угорщина, Ірландія, Італія, <i>Молдова</i> , <i>Нідерланди</i> , Норвегія, Росія, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія , <i>Україна</i> , Велика Британія, США | – | – | 9,3 |
| Березень 2001р. | | – | – | – |
| Сербія | | – | – | – |
| | | – | 32* | |
| * У забезпеченні діяльності брали участь 134 місцеві працівники за наймом. | | | | |
| Операції ситуативних коаліцій | | | | |
| Усього: шість операцій Брали участь 32 країни | | | | |
| | | 611 | 810 | 511,8 |
| | | 1 698 | 1 697 | 1 |
| | | 154 | 146 | |
| | | 36 | 244 | |
| <i>Наглядова комісія нейтральних держав (Neutral Nations Supervisory Commission, NNSC)</i> | | | | |
| NNSC заснована на підставі Угоди про перемир'я в Кореї, підписаної в Панмунджомі 27 липня 1953р. Її завданнями є нагляд, контроль, інспектування та верифікація імплементації Угоди про перемир'я. | | | | |
| Угода про перемир'я | Спостерігачі: Швеція, Швейцарія | – | – | 2,96 |
| Липень 1953р. | | 10 | 10 | – |
| Північна/Південна | | – | – | – |
| Кореї | | – | – | – |

Багатонаціональні сили та спостерігачі (Multinational Force and Observers, MFO)

MFO утворені 3 серпня 1981р. на підставі Протоколу до Договору про мир між Єгиптом та Ізраїлем, підписаного 26 березня 1979р. Розгортання почалося 20 березня 1982р., після виводу ізраїльських військ із Сіною, але Місія не працювала до 25 квітня 1982р., доки Ізраїль не повернув Сінай Єгипту. Мандат передбачає: спостереження за імплементацією Договору про мир та сприяння процесу змінення безпеки.

| | | | | | |
|---|---|-------|-------|----------|------|
| Протокол до Договору про мир Квітень 1982р. | Спостерігачі: Австралія, Канада, Колумбія, Чехія, Фіджі, Франція, Угорщина, Італія, Нова Зеландія, Норвегія, Уругвай, США | 1 656 | 1 656 | 71 | 81,7 |
| Єгипет (Сінай) | Цивільний персонал: Австралія, Канада, Франція, Нова Зеландія, Румунія, Велика Британія, США | — | — | 1 | — |
| | | — | 67* | (-3,1,-) | — |

* У забезпеченні діяльності брали участь 535 місцевих працівників за наймом.

Тимчасове міжнародне представництво в Хевроні (Temporary International Presence in Hebron, TIPH 2)

TIPH 2 засноване на підставі Протоколу про згортання сил у Хевроні від 17 січня 1997р. та Угоди про тимчасову міжнародну присутність у Хевроні від 21 січня 1997р. Мандат передбачає: забезпечення безпеки і стабільності, моніторинг і звітування про порушення міжнародного гуманітарного права. Мандат переглядається кожні шість місяців з обов'язковим ухваленням як палестинською, так і ізраїльською сторонами.

| | | | | | |
|-----------------------------------|---|----|-----|---|---|
| Хевронський Протокол Лютий 1997р. | Поліція: Данія, Італія, Норвегія, Туреччина Цивільний персонал: Данія, Норвегія, Швеція, Швейцарія | 32 | 31 | 2 | — |
| Палестинські території (Хеврон) | | — | — | — | — |
| | | 36 | 36* | | |

* У забезпеченні діяльності брали участь 12 місцевих працівників за наймом. Дані наведені станом на 30 вересня 2012р.

| Юридична підстава/ Дата початку/ Місце проведення | Країни, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2012р. | Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал План | Число жертв: усього/ у 2012р./ (причина ^с) | Витрати (\$ млн.): у 2012р./ не сплачено |
|--|--|---|---|---|
| <i>Операція Lisotte (Operation Lisotte)</i> | | | | |
| Операція <i>Lisotte</i> започаткована на підставі РРБ №1464 (4 лютого 2003р.), відповідно до глав VII і VIII Статуту ООН, з метою підтримки заходів Місії ЕКОВАС (2003-2004рр.) із забезпечення безпеки, а також сприяння виконанню Лінас-Маркусійської угоди 2003р. На підставі РРБ №1528 (27 лютого 2004р.) мандат також передбачає взаємодію з <i>UNOCI</i> . На підставі РРБ №1795 (15 січня 2008р.) мандат доповнено завданням з підтримки виконання Угадугузької Політичної угоди від 4 березня 2007р. та Додаткових домовленостей від 28 листопада 2007р., зокрема, стосовно допомоги у проведенні виборів. На підставі РРБ №2062 (26 липня 2012р.) мандат подовжено до 31 липня 2013р. | | | | |
| РРБ №1464 | Війська: Франція | - | 450* | 24 |
| Лютий 2003р. | | - | - | 74,5 |
| Кот-д'Івуар | | - | - | - |
| | | - | - | - |
| * Операція підтримується військово-морським підрозділом, дислокованим у Гвінейській затоці (зі складу Місії <i>Corymbe</i>). | | | | |
| <i>Місія регіональної допомоги на Соломонових Островах (Regional Assistance Mission to Solomon Islands, RAMSI)</i> | | | | |
| <i>RAMSI</i> заснована в рамках Бікетавської декларації від 28 жовтня 2000р. Мандат передбачає надання допомоги Уряду Соломонових Островів у відновленні законності і правопорядку, а також у створенні власних поліцейських сил. | | | | |
| Бікетавська декларація | Війська: <u>Австралія</u> , Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Тонга | 160 | 160 | 7 |
| Липень 2003р. | Поліція: <u>Австралія</u> , Фіджі, Карибгі, Маршаллові Острови , Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Ніве , Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Тонга, Гувалу, Вануату | - | - | - |
| Соломонові Острови | Цивільний персонал: <u>Австралія</u> , <u>Канада</u> , Фіджі, Нова Зеландія, Нігерія , Папуа-Нова Гвінея, Південна Африка , Танзанія , Тонга, Велика Британія , США | 154 | 146 | - |
| | | - | 141* | 257,1** |

* У забезпеченні діяльності брали участь 130 місцевих працівників за наймом.

** Дані стосуються періоду з 1 липня 2011р. по 30 червня 2012р.

Міжнародні сили безпеки (International Security Forces, ISF)

ISF розгорнуті на прохання Уряду Тимор-Лешті з метою допомоги у стабілізації безпекової ситуації у країні. Їх діяльність санкціонована РРБ №1690 (20 червня 2006р.). Статус ISF визначено Угодою про статус сил між Австралією і Тимор-Лешті від 26 травня 2006р., а також Меморандумом про порозуміння між Австралією, Тимор-Лешті та ООН від 26 січня 2007р. ISF співпрацюють з UNMIT. Починаючи з 22 листопада 2012р., Місія припинила всі безпекові операції і розпочала вивід персоналу з країни, який має завершитися до квітня 2013р.

| | | | | |
|--|-----|-----|---|-------|
| Двостороння угода, Війська: Австралія, Нова Зеландія | 451 | 200 | 2 | 95,5* |
| 25 травня 2006р. | — | — | — | — |
| та РРБ №1690 | — | — | — | — |
| Травень 2006р. | — | — | — | — |
| Тимор-Лешті | | | | |

* Ця величина є внеском Австралії.

“...” – не стосується; “...” – інформації немає; КВП – Комітет вищих посадових осіб (наразі – Вища Рада ОБСЄ); РМ – Рада міністрів ОБСЄ; РМБ АС – Рада АС у справах миру та безпеки; РПР – Рішення Постійної Ради ОБСЄ; РПР ОАД – Резолюція Постійної Ради ОАД; РРБ – Резолюція Ради Безпеки ООН; РР СС – Резолюція Ради СС; РР ЛАД – Резолюція Ради ЛАД; СД РЕС – Спільна для Ради ЄС.

^a У випадках, коли відома причина загибелі, чотири цифри в дужках означають, відповідно, бойові втрати, загибель через нещасні випадки, захворювання та інші причини упродовж 2012р. Оскільки причини всіх випадків загибелі упродовж року не завжди відомі, то ці показники сумарно не завжди дорівнюють загальному числу загиблих.

Джерело: База даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції, <<http://www.sipri.org/databases/pko/>>.

Джерела та методи

Методи

Дані про санкціоновану чисельність персоналу є останніми за часом ухваленими рівнями штатної чисельності на 2012р. Чисельність допоміжного місцевого персоналу та волонтерів у таблиці не врахована, але, де це відомо, наведена в посиланнях. Для операцій ЄС загальна санкціонована чисельність цивільного персоналу наведена в рядку цивільної поліції. Категорія “спостерігачі” охоплює дані як про військових, так і про цивільних спостерігачів.

Дані про людські втрати наводяться з початку операції і за 2012р. Відомі причини загибелі – внаслідок бойових дій, нещасних випадків чи хвороб – зафіксовані згідно з доповідями за 2012р. Оскільки дані про людські втрати не завжди супроводжувалися поясненнями причин загибелі, сума відповідних величин може не збігатися із загальним річним числом втрат. Якщо ООН надає дані про втрати місцевого персоналу, то інші організації чи альянси цього не роблять.

Витрати наведені в \$ млн. у поточних цінах 2012р. Бюджетні витрати подаються за календарні, а не фінансові роки. Дані за календарні роки ґрунтуються на припущенні рівномірного витрачання коштів упродовж фінансового року. Бюджетні дані, наведені у звітах не в доларах США, конвертовані з використанням агрегованих ринкових валютних курсів МВФ за 2012р. Дані про витрати на операції ООН та ОБСЄ є ухваленими бюджетними показниками. Дані про інші операції відбивають фактичні витрати.

Дані про операції ООН стосуються основних операційних витрат, що охоплюють витрати на розгортання персоналу, добові, а також прямі витрати, не пов’язані з польовим забезпеченням (наприклад, витрати на підтримання миротворчих операцій і тилової бази ООН у Бріндісі, Італія). Витрати на миротворчі операції ООН розподілені між усіма країнами-членами ООН на підставі спеціально розробленої шкали оцінки внесків, незалежно від їх участі в миротворчих операціях. Політичні місії та операції з побудови миру фінансуються через видатки основного бюджету. Бюджети миротворчих операцій ООН не охоплюють витрати за окремими програмами, зокрема з роззброєння, демобілізації та реінтеграції, що фінансуються за рахунок добровільних внесків.

Дані про витрати на операції НАТО стосуються лише загальних витрат. Вони охоплюють переважно поточні витрати штаб-квартири НАТО (наприклад, на цивільний персонал, утримання та технічне обслуговування техніки) та внески в розвиток інфраструктури, необхідної для підтримки операцій. Витрати на розгортання персоналу покладаються на окремі держави-донори та не враховуються в наведених даних.

Більшість операцій ЄС фінансуються в один із зазначених способів: цивільні місії фінансуються через бюджет Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ, *Common Foreign and Security Policy, CFSP*) ЄС, а військові операції або операції з військовим компонентом – через Афінівський механізм (*Athena mechanism*).

Джерела

Дані про багатосторонні миротворчі операції отримані з наступних відкритих джерел: (а) офіційна інформація, оприлюднена секретаріатом відповідної організації; (б) інформація, оприлюднена самою місією через офіційну публікацію або надана письмово у відповідях на щорічну анкету СППРІ; (в) інформація від урядів країн, що роблять внесок до відповідної операції. В окремих випадках дослідники СППРІ можуть збирати додаткову інформацію про операцію від організацій, що її здійснюють, чи урядів країн-учасниць шляхом телефонних інтерв’ю та переписки електронною поштою. Ці головні джерела інформації доповнюються загальнодоступними вторинними джерелами, до яких належать спеціальні журнали, звіти про науково-дослідні роботи, повідомлення агенцій новин, а також міжнародні, регіональні та місцеві газети.

Частина II. Військові витрати та озброєння у 2012р.

Розділ 3. Військові витрати

Розділ 4. Виробництво озброєнь і військові послуги

Розділ 5. Міжнародні поставки озброєнь

Розділ 6. Світові ядерні сили

3. Військові витрати

Загальний огляд

Світові військові витрати у 2012р., за оцінками, склали \$1 756 млрд., що дорівнює 2,5% світового ВВП, або \$249 на душу населення (підрозділ I і таблиці підрозділу VII цього розділу). Їх загальна сума в реальних цінах була приблизно на 0,4% нижчою, ніж у 2011р. – це перше зниження з 1998р.; проте, вона є вищою, ніж за будь-який рік у період з кінця Другої світової війни до 2010р. Розподіл загальносвітових витрат у 2012р. свідчить про можливий початок переносу центру ваги від Заходу – США, Західної і Центральної Європи та інших розвинутих країн – до інших частин світу, зокрема Східної Європи і країн, що розвиваються.

Витрати США зменшуються – після піку часів війн в Афганістані та Іраку і зростання за часів президентства Дж.Буша – через затухання війн і відповідні бюджетні скорочення, а також руйнівні наслідки внутрішніх суперечок з бюджетних питань (підрозділ II). У Західній і Центральній Європі зменшення військових витрат зумовлене заходами жорсткої економії. В Азії та Океанії у 2012р. спостерігалось зниження темпів зростання військових витрат, зокрема, через ослаблення економічного росту внаслідок світової фінансової кризи 2008р.

У Росії у 2012р. швидке зростання військових витрат тривало і навіть прискорилося (підрозділ III). Після 20 років збереження загалом не реформованих радянських структур і не модернізованих радянських озброєнь Уряд вдався до реформування, модернізації і переозброєння Збройних сил (ЗС). Але ці спроби зазнають серйозних виробничих, демографічних та економічних проблем, і більшість експертів вважають, що цілі модернізації будуть досягнуті лише частково.

У більшості інших регіонів військові витрати продовжували зростати, але нерівномірно (підрозділ I). В Азії зростання тривало в Китаї, Індонезії і В'єтнамі, але в Індії колись швидке зростання припинилося. Суттєвим було зростання на Близькому Сході і в Північній Африці, тоді як військові витрати в Екваторіальній Африці зменшилися.

У Центральній Америці, де військові витрати традиційно є невисокими, спостерігалось швидке зростання як військових, так і невійськових витрат на безпеку, оскільки уряди країн – від Мексики до Панами – намагалися впоратися з надзвичайно високим рівнем насильницької злочинності з боку наркокартелів і кримінальних банд (підрозділ IV). Але ці зусилля не змінили рівень насильства, а розмивання межі між військовими і внутрішніми функціями безпеки зумовило проблеми з правами людини і може призвести до згорання демократичного цивільного контролю над ЗС.

Військові витрати є сферою, де навіть у демократичних країнах часто дуже бракує прозорості й підзвітності – через чутливість і конфіденційність військових питань та особливий статус ЗС у багатьох країнах (підрозділ V). Брак прозорості й підзвітності означає, що громадськість позбавлена голосу у вирішенні питань про виділення ресурсів

на військові чи інші пріоритети та не може оцінити якість витрачання цих коштів. Крім того, низька прозорість часто сприяє марнотратству та корупції, особливо у випадку позабюджетних витрат, які часто залишаються поза увагою і контролем уряду. Приклади Колумбії та Індонезії ілюструють багато проблем у забезпеченні прозорості, з якими стикаються держави.

Індонезія після тривалого періоду диктатури здійснила масштабну реформу сектору безпеки, в т.ч. у фінансовому менеджменті у ЗС; проте, цивільний контроль над ЗС викликає багато питань. Спроби відірвати ЗС від їх широких бізнес-інтересів – важливого чинника корупції і порушень прав людини – не призвели до повного припинення їх комерційної діяльності, а корупція залишається серйозною проблемою, особливо під час закупівель озброєнь. Водночас, у деяких сферах було досягнуто суттєвого прогресу, а наявні проблеми залишаються в Індонезії темою гострих дискусій.

Колумбія дає інший приклад. Вона не має досвіду військового режиму, а її ЗС безсумнівно підпорядковані цивільній владі. Але Парламент відіграє незначну роль у нагляді за діяльністю (у т.ч. фінансовою) ЗС – через традицію невтручання військових і цивільних у справи один одного. Проте, підвищення прозорості військових витрат і закупівель озброєнь останніми роками було предметом значних зусиль, включно із запровадженням “пактів доброчесності в оборонній сфері” для контролю над закупівлями озброєнь і створення демократичних механізмів нагляду за витратами додаткових коштів від спеціального “податку на багатство”, що спрямовуються на підтримку військових дій проти повстанців. Водночас, проблемною сферою залишається наявність позабюджетних витрат, окремі з яких є результатом внутрішнього конфлікту, фінансування місцевими органами влади військових операцій на своїй території і прямих платежів нафтових компаній військовим за захист. Бракує належного моніторингу використання цих коштів, а також не ясно, чи вносяться вони до загального бюджету і звітності про витрати.

З метою підтримки міждержавного механізму прозорості на світовому рівні, ООН щороку вимагає від держав-учасниць звітів про їх військові витрати. У 2012р. були ознаки суттєвого погіршення звітування – звітували лише близько чверті держав (підрозділ VI). Це засмучує, але частково може бути зумовлене тим, що дедалі більше країн оприлюднюють свої дані в інші способи.

I. Глобальні події у сфері військових витрат

СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД

Світові військові витрати у 2012р. зменшилися – вперше з 1998р. Їх загально-світовий обсяг оцінюється в \$1 756 млрд., що в реальних цінах на 0,4% нижче, ніж у 2011р. Світовий “військовий тягар” – частка військових витрат у світовому ВВП – залишився на рівні 2,5% (таблиця 3.1). Світова фінансова криза 2008р. та наступні економічні проблеми в поєднанні зі згортанням війн в Афганістані та Іраку, очевидно, поклали край загальній тенденції зростання військових витрат, що спостерігалася з 1999р.

На регіональному рівні в балансі витрат відбулись явні зміни. Значні скорочення в Північній Америці, Західній і Центральній Європі (в рамках триваючих заходів жорсткої економії) компенсували зростання у Східній Європі та більшості країн, що розвиваються, крім Екваторіальної Африки (діаграма 3.1, таблиця 3.2). Військові витрати Заходу зменшуються з 2009р., і хоча в інших регіонах вони зростають, темпи зростання з 2009р. у більшості регіонів були значно меншими, ніж попередніми роками (діаграма 3.2). У Центральній і Південній Азії, Північній Америці, Океанії, Західній і Центральній Європі після зростання у 2003-2009рр. сталося скорочення у 2009-2012рр.; в Екваторіальній Африці, Східній Азії і Латинській Америці темпи зростання уповільнилися суттєво, дещо менше – у Східній Європі і Південно-Східній Азії. Натомість підвищилися темпи зростання на Близькому Сході та в Північній Африці. Загальним підсумком стало уповільнення зростання світових показників у 2010-2011рр. і наступне скорочення військових витрат у 2012р.¹

Регіональні тенденції

У Західній і Центральній Європі тенденції 2011р. тривали й у 2012р.² Загальні витрати зменшилися в реальних цінах на 1,6%, найбільше зменшення спостерігалось у Центральній Європі та в сильно постраждалих від боргів країнах Південної Європи, крім хіба що Греції³.

¹ На загальні суми окремих регіонів чи субрегіонів впливають витрати окремих (домінуючих) країн (Алжиру – в Північній Африці, Бразилії – в Південній Америці, Росії – у Східній Європі, Індії – в Центральній і Південній Азії, Саудівської Аравії – на Близькому Сході). Теж саме стосується загальних тенденцій в цих регіонах чи субрегіонах у 2012р., за винятком Центральної і Південної Азії; якщо не враховувати домінуючі країни, темпи відносного зростання в кожному регіоні чи субрегіоні до і після 2009р. подібні. У Центральній і Південній Азії темпи зростання в кожному з періодів є загалом подібними, що означає, що головним чинником уповільнення зростання витрат у субрегіоні була Індія.

² Perlo-Freeman, S., ‘Europe and the impact of austerity on military expenditure’, *SIPRI Yearbook 2012*.

³ Оборонний бюджет Греції у 2012р. збільшився в реальних цінах на 4%, але його виконання викликає сумніви. Останніми роками фактичні витрати були значно нижчими за бюджетні видатки.

Таблиця 3.1. Військові витрати за регіонами, міжнародними організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходів у 2003-2012рр.

Дані за 2003-2012рр. наведені в \$ млрд. у постійних цінах і за валютними курсами 2011р. Дані за 2012р. у правому стовпчику з позначкою (*) наведені у \$ млрд. у поточних цінах. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

| | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2012* |
|--|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| Загалом у світі | 1 291 | 1 364 | 1 423 | 1 470 | 1 528 | 1 609 | 1 715 | 1 744 | 1 749 | 1 742 | 1 756 |
| <i>Географічні регіони</i> | | | | | | | | | | | |
| Африка | 20,7 | 23,2 | 24,2 | 25,9 | (26,7) | (30,4) | (31,8) | (33,8) | (37,8) | (38,3) | (39,2) |
| Південна Африка | 7,0 | 7,6 | 7,9 | 7,9 | 8,5 | 10,1 | (11,1) | (12,0) | (15,1) | 16,2 | 16,4 |
| Екваторіальна Африка | 13,7 | 15,6 | 16,3 | (18,0) | (18,1) | (20,4) | (20,7) | (21,8) | (22,8) | (22,0) | (22,7) |
| Америка | 571 | 620 | 651 | 665 | 685 | 737 | 793 | 817 | 808 | 770 | 782 |
| Центральна Америка та Карибський басейн | 5,1 | 4,7 | 5,1 | 5,6 | 6,2 | 6,3 | 7,1 | 7,7 | 8,0 | 8,6 | 8,5 |
| Північна Америка | 524 | 571 | 598 | 607 | 625 | 671 | 724 | 743 | 735 | 694 | 708 |
| Південна Америка | 41,8 | 44,8 | 48,7 | 52,0 | 54,6 | 59,5 | 62,2 | 66,3 | 65,2 | 67,6 | 65,9 |
| Азія та Океанія | 234 | 247 | 260 | 275 | 296 | 313 | 349 | 356 | 369 | 382 | 390 |
| Центральна та Південна Азія | 38,2 | 43,4 | 46,0 | 46,6 | 47,9 | 52,8 | 60,6 | 61,7 | 62,9 | 61,9 | 59,8 |
| Східна Азія | 151 | 157 | 167 | 180 | 194 | 204 | 229 | 235 | 247 | 259 | 268 |
| Океанія | 21,4 | 22,3 | 23,0 | 24,3 | 25,7 | 26,6 | 28,6 | 29,0 | 28,5 | 27,5 | 28,2 |
| Південно-Східна Азія | 24,2 | 23,8 | 24,3 | 24,9 | 28,3 | 28,9 | 30,3 | 30,0 | 31,3 | 33,2 | 33,7 |
| Європа | 380 | 383 | 387 | 397 | 408 | 419 | 428 | 419 | 411 | 419 | 407 |
| Східна Європа | 46,2 | 48,3 | 55,5 | 63,0 | 70,0 | 76,6 | 78,9 | 80,2 | 87,0 | 100 | 100 |
| Західна та Центральна Європа | 333 | 334 | 331 | 334 | 338 | 343 | 349 | 338 | 324 | 318 | 307 |
| Близький Схід | 85,4 | 91,3 | 100 | 107 | 113 | 110 | 112 | (118) | (123) | (134) | (138) |
| <i>Організації</i> | | | | | | | | | | | |
| АС | 23,4 | 25,8 | 26,7 | 28,4 | (29,0) | (32,1) | (33,1) | (34,7) | (38,0) | (38,9) | (40,1) |
| ЛАНД | 66,5 | 72,9 | 79,1 | 83,7 | 93,4 | 96,6 | 101 | 108 | 115 | (127) | (131) |
| СНД | 47,2 | 49,5 | 56,9 | 64,5 | 72,1 | 77,5 | 80,2 | 81,9 | 88,9 | 103 | 103 |
| ОДКБ | 44,0 | 45,9 | 52,4 | 58,7 | 64,8 | 71,0 | 74,5 | 76,1 | 81,7 | 94,6 | 94,8 |

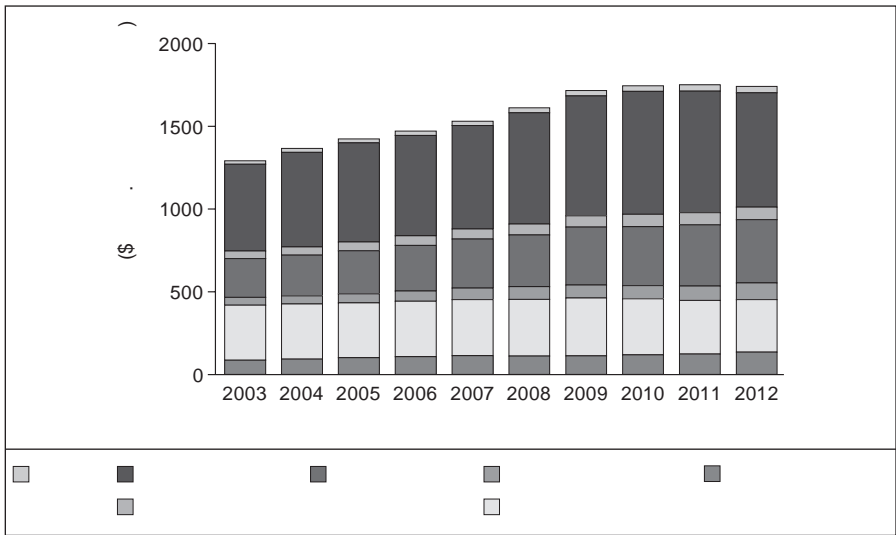
| | | | | | | | | | | | |
|---|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| ЕКОВАС | 2,2 | 2,2 | 2,1 | 2,2 | 2,6 | 3,1 | 3,3 | 3,6 | 3,8 | 3,6 | 3,8 |
| ЄС | 280 | 299 | 298 | 300 | 307 | 312 | 317 | 307 | 291 | 285 | 274 |
| НАТО | 827 | 881 | 906 | 918 | 938 | 990 | 1 051 | 1 059 | 1 036 | 990 | 994 |
| Європейські країни НАТО | 302 | 311 | 308 | 311 | 314 | 319 | 327 | 316 | 302 | 296 | 286 |
| ОБСЄ | 905 | 954 | 986 | 1 006 | 1 035 | 1 092 | 1 154 | 1 164 | 1 148 | 1 116 | 1 118 |
| САДК | 7,6 | 7,6 | 8,9 | 9,4 | 8,9 | 10,0 | 10,0 | 10,3 | 10,2 | 10,7 | 10,7 |
| ШОС | 101 | 109 | 123 | 142 | 161 | 177 | 202 | 211 | 227 | 251 | 260 |
| <i>Групи за рівнем доходу</i> | | | | | | | | | | | |
| Низький | 4,8 | (5,1) | (5,2) | (5,5) | (5,7) | (6,1) | (6,3) | (7,2) | (7,6) | (7,3) | (7,7) |
| Нижче середнього | 65,2 | 71,5 | 74,4 | 76,1 | 81,6 | 87,4 | 94,7 | 97,2 | 101 | 103 | 101 |
| Вище середнього | 203 | 215 | 237 | 263 | 284 | 306 | 336 | 349 | 370 | 399 | 407 |
| Високий | 1 019 | 1 073 | 1 106 | 1 125 | 1 156 | 1 209 | 1 277 | 1 290 | 1 270 | 1 234 | 1 240 |
| <i>Світові військові витрати на душу населення (доларів США в поточних цінах)</i> | | | | | | | | | | | |
| | 144 | 160 | 172 | 181 | 199 | 222 | 228 | 238 | 251 | 249 | |

Світове економічне навантаження військових витрат (світові військові витрати у % світового ВВП, у поточних цінах)

| | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,4 | 2,5 |
|--|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|--|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|

() – загальний показник, обчислений на підставі національних даних, що охоплюють менше 90% країн регіону; (.) – наявні дані охоплюють менше 60% країн регіону. *Примітки:* Загальносвітовий показник і підсумки за регіонами, організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходу є оцінками, що ґрунтуються на даних, наведених у таблиці 3.11, для країн, охоплених Базою даних СІПРІ про військові витрати. Коли дані про військові витрати певної країни за кілька років немає, робляться оцінки, ґрунтуючись переважно на припущенні, що темпи змін військових витрат цієї країни аналогічні темпам у всьому регіоні, до якого вона належить (див. також “Джерела і методи” нижче). Коли неможливо зробити жодної оцінки, країни виключаються з обчислення підсумкових показників. Тут такими країнами є Куба, Північна Корея, М’яма та Зімбабве. Підсумки за регіонами і групами країн з однаковим рівнем доходу охоплюють ті самі групи країн за всі роки. Підсумки за організаціями охоплюють лише країни-члени за певний рік. До географічних регіонів і субрегіонів належать країни, наведені в таблицях 3.10-3.12. Групи за рівнем доходу сформовані на підставі індикаторів світового розвитку за 2012р. від Світового Банку: низький рівень доходу – ВНП на душу населення за 2011р. становить \$1 005 чи менше; нижче середнього – \$1 006-3 975; вище середнього – \$3 976-12 275; високий – понад \$12 275.

Джерела: База даних СІПРІ про військові витрати, <<http://www.sipri.org/databases/milex/>>; International Monetary Fund (IMF), *World Economic Outlook: Coping with High Debt and Sluggish Growth* (IMF: Washington, DC, Oct. 2012); United Nations Population Fund (UNFPA), *State of World Population, 2003-12* (UNFPA: New York, 2003-12).



Даграма 3.1. Світові військові витрати за регіонами у 2003-2012рр.

У 2008-2012рр. 20 із 37 країн Західної і Центральної Європи зменшили військові витрати в реальних цінах більш ніж на 10%, у т.ч. всі країни Центральної Європи, крім Боснії і Герцеговини, Польщі та Чорногорії. Збільшили військові витрати у 2008-2012рр. Польща та Туреччина, а також меншою мірою – скандинавські країни. В цей період серед країн Західної і Центральної Європи з найвищими рівнями військових витрат Велика Британія скоротила витрати на 5,2%, Франція – на 3,8%, тоді як Німеччина збільшила витрати на 2,6%, щоправда, після кількох років скорочення (до 2008р.). Враховуючи можливе скорочення витрат на Афганістан, до 2014/2015ф.р. очікується ще більше скорочення витрат Великої Британії – аж на 10% в реальних цінах⁴. Німеччина планує до 2016р. стабільні номінальні витрати, що в реальних цінах означає їх помірне зниження⁵. Загальні військові витрати Західної і Центральної Європи у 2012р. були на 6,9% нижчими, ніж на початку фінансової кризи у 2008р., а 26 європейських країн-членів НАТО – на 7,5%.

В Азії і Океанії військові витрати останніми роками продовжували зростати, але нерівномірно. Темпи зростання уповільнювалися з 2009р., після світової фінансової кризи. Попри напруженість на індійсько-китайському кордоні, в Південнокитайському морі і на Корейському півострові, Китай і Південна Корея у 2009-2012рр. нарощували військові витрати значно повільніше, а Індія фактично скоротила їх (діаграма. 3.3). Проте,

⁴ Chalmers, M., 'Mid-term blues? Defence and the 2013 spending review', RUSI Briefing Paper, Feb. 2013, <<http://www.rusi.org/publications/other/ref:N512B80F201A9B/>>.

⁵ German Parliament (Bundestag), 'Finanzplan des Bundes 2012 bis 2016', Briefing by the Federal Government, Drucksache 17/10201, 10 Aug. 2012, p. 13.

Таблиця 3.2. Ключові статистичні дані про військові витрати за регіонами у 2012р.

| Регіон/ субрегіон | Військові витрати, 2012 (\$ млрд.) | Зміни (%) ^a | | Значні зміни, 2012 (%) ^b | | | |
|---|--|------------------------|---------|-------------------------------------|------|--------------------|------|
| | | 2011-12 | 2003-12 | Зростання | | Падіння | |
| <i>Африка</i> | (39,2) | 1,2 | 85 | Зімбабве | 53 | Уганда | -57 |
| Північна Африка | 16,4 | 7,8 | 133 | Кот-д'Івуар | 22 | Південний Судан | -42 |
| Екваторіальна Африка | (22,7) | -3,2 | 61 | Гана | 20 | Нігерія | -12 |
| | | | | Туніс | 20 | Ботсвана | -7,0 |
| <i>Америка</i> | 782 | -4,7 | 35 | Парагвай | 42 | Сальвадор | -9,0 |
| Центральна Америка та Карибський басейн | 8,6 | 8,1 | 70 | Венесуела | 39 | Ямайка | -8,2 |
| | | | | Перу | 16 | Еквадор | -7,8 |
| Північна Америка | 708 | -5,5 | 32 | Колумбія | 11 | США | -5,6 |
| Південна Америка | 65,9 | 3,8 | 62 | | | | |
| <i>Азія та Океанія</i> | 390 | 3,3 | 63 | Казахстан | [30] | Афганістан | -12 |
| Центральна та Південна Азія | 59,8 | -1,6 | 62 | В'єтнам | 26 | Шрі-Ланка | -9,6 |
| | | | | Монголія | 24 | Австралія | -4,0 |
| Східна Азія | 268 | 5,0 | 72 | Індонезія | 24 | Таїланд | -3,4 |
| Океанія | 28,2 | -3,7 | 28 | | | | |
| Південно-Східна Азія | 33,7 | 6,0 | 37 | | | | |
| <i>Європа</i> | 407 | 2,0 | 10 | Україна | 24 | Угорщина | -20 |
| Східна Європа | 100 | 15 | 117 | Естонія | 17 | Португалія | -18 |
| Західна та Центральна Європа | 307 | -1,6 | -4,5 | Боснія | 17 | Словенія | -15 |
| | | | | Росія | [16] | Іспанія | -13 |
| <i>Близький Схід</i> | (138) | 8,3 | 57 | Оман | 51 | Ірак | -3,6 |
| | | | | Саудівська Аравія | 12 | Єгипет | -2,6 |
| | | | | Кувейт | 10 | | |

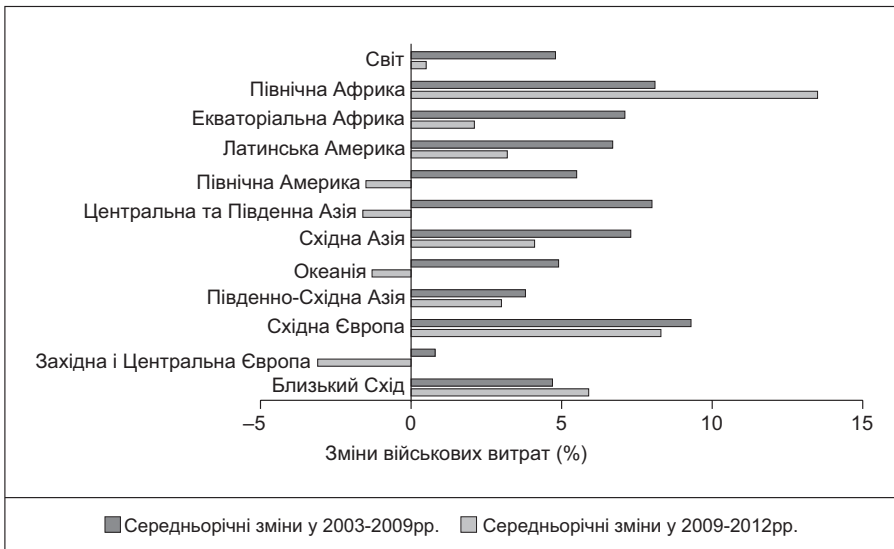
() – не точна величина; [] – оцінка СПРІ.

^a Зміни в реальних цінах.

^b У таблиці наведені приклади найбільшого зростання та падіння не в субрегіонах, а в кожному регіоні в цілому. Країни з витратами у 2012р. менше \$100 млн. (в Африці – \$50 млн.) у загальних показниках за регіон (субрегіон) не враховані.

військові витрати Китаю у 2012р. суттєво зросли – на 7,8% в реальних цінах – і він досяг певних важливих рубежів військово-технічного розвитку, включно з прийняттям на озброєння першого авіаносця, успішною посадкою на нього літака та випробувальним польотом другого прототипу бойового літака за технологією *stealth*⁶. Китай оголосив про подальше

⁶ Erickson, A. and Collins, G., 'China aircraft carrier style! Assessing the first take-off and landing', China Real Time Report, *Wall Street Journal*, 27 Nov. 2012, <<http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2012/11/27/china-aircraft-carrier-style-what-first-takeoff-and-landing-means/>>; Foster, R., 'China's latest stealth fighter takes to the air', *Jane's Defence Weekly*, 7 Nov. 2012, p.4. Див. також підрозділ І розділу 5 цього видання.



Діаграма 3.2. Середньорічні зміни військових витрат за регіонами та субрегіонами у 2003-2009рр. та 2009-2012рр.

збільшення військових витрат у 2013р. на 10,7%, що в реальних цінах приблизно дорівнює плановому зростанню ВВП на 7,5%⁷.

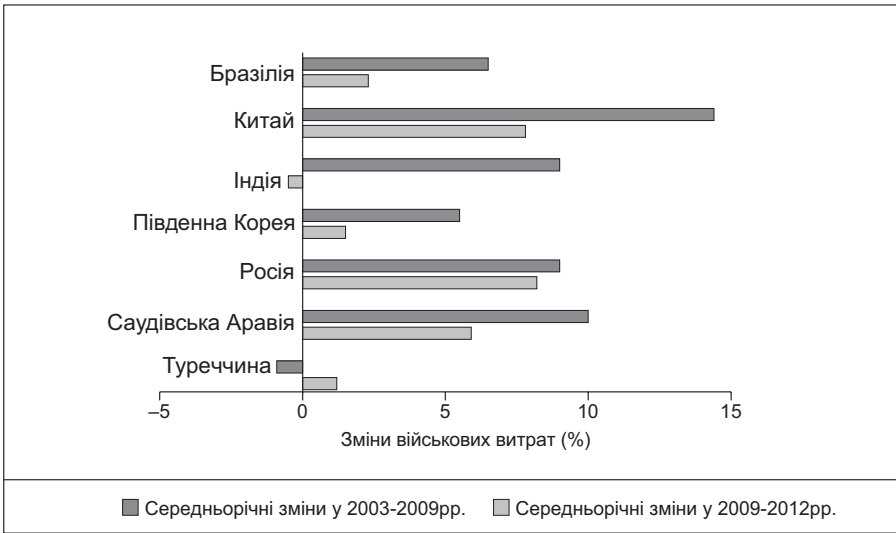
Зменшили витрати у 2012р. Таїланд і Камбоджа – через зниження гостроти їх прикордонного спору, який у 2010-2011рр. перетворився на прикордонні сутички⁸. Шрі-Ланка із завершенням у 2009р. громадянської війни також скоротила витрати. Натомість Індонезія і В'єтнам упродовж 2003-2012рр. зберегли високі темпи зростання військових витрат, відповідно, на 130% і 73%. В'єтнам багато витрачає на придбання морської та авіаційної техніки, намагаючись протистояти зростаючій військовій могутності та амбіціям Китаю у Південнокитайському морі у своєрідній гонці військово-морських озброєнь⁹. Індонезія здійснює масштабну військову модернізацію, особливо ВМС, маючи намір до 2024р. побудувати “мінімально достатні сили” для контролювання свого розкиданого архіпелагу та територіальних вод¹⁰. За відсутності явної загрози, це може свідчити як про певну переорієнтацію ЗС Індонезії на оборону від зовнішнього ворога, так і їх поступове відокремлення від політики та бізнесу (підрозділ V).

⁷ ‘China’s defense budget to grow 10.7 pct in 2013’, *Global Times*, 5 Mar. 2013.

⁸ Jamaluddin, J.M., ‘ASEAN meeting cools Thai–Cambodia border tensions’, *Asian Defence Journal*, Mar. 2011, pp.4-6. Див. також підрозділ II розділу 1 цього видання.

⁹ Веземан С.Т. “Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр.” – *Щорічник СІПІ 2012*, підрозділ III розділу 6.

¹⁰ Grevatt, J., ‘Island ambition’, *Jane’s Defence Weekly*, 11 July 2012, pp.22-27; Supriyanto, R.A., ‘Indonesia’s naval modernisation: a sea change?’, S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) Commentaries no.020/2012, 27 Jan. 2012, <<http://www.rsis.edu.sg/publications/commentaries.asp?selYear=2012>>.



Діаграма 3.3. Середньорічні зміни військових витрат нових потужних держав з найвищими військовими витратами у 2003-2009рр. і 2009-2012рр.

Країни з найвищими військовими витратами у 2012р.

До переліку 15 країн світу з найвищим рівнем військових витрат у 2012р. належали ті ж країни, що й у 2011р., з деякими змінами в рейтингах (таблиця 3.3). Перелік відбиває зсув “військового тягаря” із Заходу до інших частин світу: витрати “старожилів” переліку – Австралії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії і США – зменшилися або суттєво, або незначною мірою (менш ніж на 1%), тоді як витрати більшості “новачків” *Top 15* – Китаю, Південної Кореї, Росії, Саудівської Аравії і Туреччини – зросли. Індія була в переліку єдиною новою потужною державою, чії витрати у 2012р. зменшилися; у Бразилії вони змінилися менш ніж на 1%. Державою з найбільшими військовими витратами залишилися США, але їх питома вага в загальному обсязі зменшилася до 39% – падіння нижче 40% спостерігається вперше після розпаду Радянського Союзу у 1991р. Водночас, військові витрати США у 2012р. приблизно дорівнювали загальним витратам наступних за ними 11 країн.

Туреччина була єдиною з “новачків” *Top 15*, яка у 2009-2012рр. підвищила темпи зростання військових витрат, порівняно з 2003-2008рр. У більшості інших випадків зростання витрат уповільнилось, а в Індії витрати зменшилися (діаграма 3.3). Це ілюструє вплив світової фінансової кризи на військові витрати навіть у регіонах, на які її наслідки прямо не вплинули; обмеживши експорт країн, що розвиваються, криза також уповільнила економічне зростання в нових потужних державах, що завдало удару по військових витратах.

Таблиця 3.3. 15 країн з найбільшим рівнем військових витрат у 2012р.

Дані про витрати наведені в доларах США в поточних цінах за поточними валютними курсами. Місця країн відповідають обсягу військових витрат, розрахованому з використанням ринкових валютних курсів (РВК).

| Місце | | Країна | Витрати, 2012 (\$млрд., ПКС) | Зміни, 2003-2012 (%) | Частка ВВП (%) ^a | | Світова частка, 2012 (%) | Витрати, 2012 (\$ млрд., ПКС) ^b |
|-----------------------|------|------------------------|------------------------------------|----------------------------|-----------------------------|------------|--------------------------------|--|
| 2012 | 2011 | | | | 2012 | 2003 | | |
| 1 | 1 | США | 685 | 32 | 4,4 | 3,7 | 39 | 685 |
| 2 | 2 | Китай | [166] | 175 | [2,0] | [2,1] | [9,5] | [249] |
| 3 | 3 | Росія | [90,7] | 113 | [4,4] | [4,3] | [5,2] | [116] |
| 4 | 5 | Велика Британія | 60,8 | 4,9 | 2,5 | 2,5 | 3,5 | 57,5 |
| 5 | 6 | Японія | 59,3 | -3,6 | 1,0 | 1,0 | 3,4 | 46,0 |
| Разом перші 5 | | | 1 062 | .. | .. | .. | 60 | .. |
| 6 | 5 | Франція | 58,9 | -3,3 | 2,3 | 2,6 | 3,4 | 50,7 |
| 7 | 8 | Саудівська Аравія | 56,7 | 111 | 8,9 | 8,7 | 3,2 | 63,9 |
| 8 | 7 | Індія | 46,1 | 65 | 2,5 | 2,8 | 2,6 | 119 |
| 9 | 9 | Німеччина | [45,8] | -1,5 | [1,4] | 1,4 | [2,6] | [42,8] |
| 10 | 11 | Італія | [34,0] | -19 | 1,7 | 2,0 | 1,9 | 31,0 |
| Разом перші 10 | | | 1 304 | .. | .. | .. | 74 | .. |
| 11 | 10 | Бразилія | 33,1 | 56 | [1,5] | 1,5 | [1,9] | [34,4] |
| 12 | 12 | Південна Корея | 31,7 | 44 | 2,7 | 2,5 | 1,8 | 44,2 |
| 13 | 13 | Австралія | 26,2 | 29 | 1,7 | 1,9 | 1,5 | 16,3 |
| 14 | 14 | Канада | [22,5] | 36 | [1,3] | 1,1 | [1,3] | [18,3] |
| 15 | 15 | Туреччина ^c | [18,2] | -2,1 | 2,3 | 3,4 | [1,0] | [25,9] |
| Разом перші 15 | | | 1 436 | .. | .. | .. | 82 | .. |
| Всього у світі | | | 1 756 | 35 | 2,5 | 2,4 | 100 | .. |

[] – оціночна величина; ПКС – паритет купівельної спроможності.

^a Дані про національні військові витрати як частки ВВП ґрунтуються на оцінці ВВП за 2012р. у Доповіді МВФ про стан світової економіки (жовтень 2012р.).

^b Дані про військові витрати за ПКС є оцінками, зробленими в Доповіді МВФ про стан світової економіки (жовтень 2012р.) для кожної країни з використанням прогнозованих обмінних курсів за ПКС.

^c Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) могли б бути на 15-й позиції замість Туреччини, але даних про ОАЕ за 2012р. немає. У 2011р. військові витрати ОАЕ в поточних цінах, за оцінками СІПРІ, склали \$19,2 млрд.

Джерела: SIPRI Military Expenditure Database, <<http://www.sipri.org/databases/milex/>>; IMF, World Economic Outlook database, Oct. 2012, <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx>>.

II. Військові витрати США

ЕЛІЗАБЕТ ШЬОН

Військові витрати США у 2012р. зменшилися в реальних цінах на 5,6%. Разом зі скороченням на 1% у 2011р., це перше чітке свідчення коригування військових витрат США відповідно до післявоєнної ситуації. Проте, витрати у 2012р. (\$685,3 млрд.) в реальних цінах були на 69% вище, ніж у 2001р. – на початку війн з тероризмом в Афганістані, та у 2003р. – в Іраку.

Майбутній рівень і тенденція військових витрат були головною темою політичних дебатів у США впродовж 2012р. Проте, вирішення долі військових витрат значною мірою було пов'язане й підпорядковане політичному розв'язанню проблеми високого та дедалі зростаючого урядового боргу, пов'язаного, своєю чергою, з обмеженням урядових запозичень і розміром бюджетного дефіциту. Ці боргові проблеми певною мірою затьмарили такі питання безпеки, як ступінь і характер коригування військових витрат США відповідно до повоєнної безпекової ситуації та оцінок майбутніх загроз і викликів безпеці.

Боргова угода, секвестр і наслідки для військових витрат

Бюджетні спори та бюджетний процес 2012р. були ускладнені наслідками двопартійної боргової угоди 2011р. та ухваленням на її основі Закону про контроль над державним бюджетом (*Budget Control Act, BCA*)¹. Цей Закон передбачав заходи зі скорочення упродовж 2012-2021ф.рр. прогнозованого бюджетного дефіциту принаймні на \$2,1 трлн.² Передбачені заходи охоплювали визначення меж (лімітів) дискреційних витрат, а також процедуру автоматичних і майже суцільних скорочень – секвестру³. Встановлені Законом ліміти мали забезпечити загальні скорочення прогнозованих витрат на суму \$917 млрд. за 10 років, починаючи з 2012ф.р.⁴ Якби Спільний спеціальний комітет з питань скорочення дефіциту (*Joint Select Committee on Deficit Reduction*) – створений згідно з цим Законом двопартійний орган, що отримав назву “суперкомітету”, – не зміг до листопада 2011р. досягти згоди стосовно скорочення дефіциту, починаючи з січня 2013р., то мала бути запущена

¹ Budget Control Act of 2011, US Public Law no.112-25, signed into law 2 Aug. 2011, <<http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d112:SN00365>>. Див. також: Шьон Е, Перло-Фрімен С. “Військові витрати США та бюджетна криза 2011р.” – *Щорічник СППІ 2012*, підрозділ III розділу 4.

² Фінансовий рік у США триває з 1 жовтня попереднього року до 30 вересня поточного року.

³ Дискреційні витрати – це бюджетні повноваження, що забезпечуються та контролюються законами про асигнування, та витрати на підставі цих бюджетних повноважень. Натомість, обов'язкові (або прямі) витрати – це бюджетні повноваження, передбачені іншими законами, відмінними від законів про асигнування, та витрати на підставі цих бюджетних повноважень: наприклад, довгострокові правила витрат на пенсійне забезпечення та охорону здоров'я.

⁴ Обмеження витрат у 2012ф.р. мали визначитися Конгресом, оскільки бюджетна пропозиція на 2012ф.р. вже була подана.

Таблиця 3.4. Витрати США на національну оборону у 2001ф.р. і 2012-2017ф.рр.

Якщо не зазначено інше, дані наведені в \$ млрд. у поточних цінах. Вказано фінансові роки (розпочинаються з 1 жовтня попереднього року).

| | 2001 | 2012 | 2013 ^a | 2014 ^a | 2015 ^a | 2016 ^a | 2017 ^a |
|---|--------------|--------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| <i>Видатки в поточних цінах</i> | | | | | | | |
| МО, військові програми | 290,2 | 650,9 | 633,3 | 597,6 | 584,0 | 561,9 | 562,1 |
| Атомна енергія, оборона | 12,9 | 19,2 | 19,1 | 20,7 | 19,9 | 19,0 | 19,1 |
| Інші витрати на оборону | 1,6 | 7,8 | 7,7 | 8,5 | 8,4 | 8,4 | 8,5 |
| Всього видатків на національну оборону^а | 304,7 | 677,9 | 660,0 | 626,8 | 612,3 | 589,2 | 589,7 |
| в постійних цінах (2005ф.р.) | 363,0 | 580,6 | 553,6 | 518,8 | 497,4 | 469,8 | 461,4 |
| як частка (%) ВВП | 3,0 | 4,4 | 4,1 | 3,7 | 3,4 | 3,1 | 3,0 |
| як частка (%) у загальних витратах Уряду | 16,4 | 19,2 | 17,9 | 16,6 | 15,7 | 14,4 | 13,9 |

МО – Міністерство оборони

Примітка: Відповідно до визначення СППІ військових витрат, дані про загальні військові витрати США, крім наведених тут величин, охоплюють військову допомогу іншим країнам, що виділяється Державним департаментом США.

^a Дані за 2013-2017ф.р. є оціночними.

Джерело: US Office of Management and Budget, *Budget of the United States Government, Fiscal Year 2014: Historical Tables* (Government Printing Office: Washington, DC, 2013), tables 3.2 and 6.1.

процедура додаткового автоматичного скорочення на \$1,2 трлн. на 2013-2021ф.р., якщо до того Конгрес і Президент Б.Обама не ухвалить закон про скасування чи зміну процедури⁵.

Наслідки Закону для військових витрат важко оцінити через різноманіття визначень (наприклад, “оборонні” – “не оборонні”; “безпекові” – “не безпекові”) та різні винятки зі скорочень для певних заходів і періодів. Проте загалом, приблизно половина скорочень, яких вимагав Закон (\$1 трлн.), мали стосуватися саме військових витрат. Оскільки рівень витрат на закордонні операції в надзвичайних ситуаціях (*Overseas Contingency Operations, OCO*) – тобто на військові операції за кордоном – не обмежується Законом, ці скорочення мали стосуватися винятково базових витрат на оборону⁶.

Обмеження дискреційних військових витрат були внесені до пропозиції оборонного бюджету на 2013ф.р., яка була подана в лютому 2012р. та передбачала скорочення у 2013-2017рр., порівняно з попереднім планом, базового оборонного бюджету (тобто без *OCO*) на \$259 млрд. і загалом на \$487 млрд. упродовж 10 років⁷. Наслідком першого раунду скорочень стало зменшення

⁵ Labonte, M. and Levit, M.R., *The Budget Control Act of 2011: Effects on Spending Levels and the Budget Deficit*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R42013 (US Congress, CRS: Washington DC, 29 Nov. 2011), p.1.

⁶ Labonte and Levit (посилання 5), p.2.

⁷ US Department of Defense, ‘DOD releases fiscal 2013 budget proposal’, Press Release no. 098-12, 13 Feb. 2012, <<http://www.defense.gov/releases/release.aspx?releaseid=15056>>.

у 2012-2017ф.р. планованих витрат за бюджетною статтею “Національна оборона” на 21% в реальних цінах⁸. Проте, без цього скорочення витрати в реальних цінах у 2017ф.р. були б на 27% вищими, ніж у 2001ф.р. – до початку “глобальної війни з тероризмом” (таблиця 3.4) і такими ж, як у 1990ф.р. – в останньому році холодної війни⁹.

Визначені Законом заходи секвестру спочатку передбачали додаткові загальні скорочення запланованих витрат у кожному фінансовому році періоду 2013-2021ф.рр. на суму \$109,3 млрд., у т.ч. \$54,7 млрд. – на оборону. У 2017ф.р. це означало б, що базові витрати на оборону в реальних цінах все ж були б на 15% вищими за 2001ф.р.

Після того, як “суперкомітет” з питань скорочення дефіциту не домігся згоди, дебати про оборонний бюджет у 2012р. зосередилися на перспективах і потенційних наслідках секвестру, який мав розпочатись у січні 2013р., якби Конгрес і Президент Б.Обама також не домовилися. Ситуацію ускладнювало те, що секвестр збігався в часі із завершенням (наприкінці 2012р.) терміну податкових пільг, запроваджених Адміністрацією Президента Дж.Буша. Були побоювання, що така накладка, яку назвали “фінансовою прірвою”, призведе до економічної рецесії. В останню годину 2012р. була досягнута часткова згода, згідно з якою зберегалися більшість податкових пільг, але загроза автоматичного скорочення викликаних секвестром витрат не усувалася, а лише відклалася до 1 березня 2013р.¹⁰ Нею також передбачалося зменшення у 2013р. потрібного скорочення зі \$109,3 млрд. до \$85,3 млрд. у загальних витратах і, відповідно, з \$54,7 млрд. до \$42,7 млрд. – у витратах на оборону¹¹. До 1 березня досягти нової згоди не вдалося, отже очікування наслідків секвестру – в т.ч. скорочення військових витрат – стали більш реальними, принаймні до формування якогось нового рішення.

Спори про наслідки секвестру

Багато тривожних оцінок скорочення витрат на оборону – в т.ч. від Міністра оборони Л.Панетти (*Leon Panetta*) – стосувалися більшою мірою методики секвестру, а не обсягу скорочень¹². У листі до двох сенаторів Л.Панетта писав,

⁸ Оцінка СІПРІ військових витрат США, крім витрат за статтею “Національна оборона”, охоплює витрати Державного департаменту США на військову допомогу іншим країнам.

⁹ US Office of Management and Budget, *Budget of the United States Government, Fiscal Year 2014: Historical Tables* (Government Printing Office: Washington, DC, 2013), table 6.1.

¹⁰ The American Taxpayer Relief Act of 2012, US Public Law no.112-240, signed into law 2 Jan. 2013, <<http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?c112:5:./temp/~c112Ln9b2h::>>. Див. також: Spar, K., *Budget ‘Sequestration’ and Selected Program Exemptions and Special Rules*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R42050 (US Congress, CRS: Washington DC, 22 Mar. 2013), p.3.

¹¹ Kogan, R., ‘Sequestration by the numbers’, Center on Budget and Policy Priorities, 22 Mar. 2013, p.1, <<http://www.cbpp.org/cms/?fa=view&id=3937>>.

¹² Ряд таких оцінок див.: US House of Representatives, Armed Services Committee, “Shooting ourselves in the head”: what they’re saying on sequestration”, 28 Feb. 2012, <<http://armedservices.house.gov/index.cfm/defense-cuts-resources>>.

що через секвестр у США залишаться “найменші з 1940р. сухопутні війська, найменша з 1915р. кількість кораблів і найменші за всю історію військово-повітряні сили”, а також найменший в історії штат МО¹³. Механізм секвестру майже не залишив місця для вибору способу реалізації скорочень, який визначається детально прописаною в Законі схемою¹⁴. Через це стратегічні міркування безпеки відійшли на другий план. Насправді, процедури секвестру навіть не планувалося застосовувати: скоріше, загроза секвестру мала примусити дві сторони до компромісу¹⁵.

Серйозне занепокоєння викликало те, що скорочення, яких вимагав Закон, були пов'язані з рівнем не фактичних, а запланованих або прогнозованих на наступні 10 років витрат. Передбачені Законом заходи ускладнили оцінку ймовірного рівня майбутніх військових витрат; причому різні аналітики користуються різними величинами. Оскільки витрати США на “Національну оборону” за час війни у 2001-2012ф.р. зросли в реальних цінах на 68% (таблиця 3.4), і враховуючі наявні розбіжності в позиціях різних сторін, повернення довоєнного рівня військових витрат є малоймовірним¹⁶.

Упродовж 2012р. вживалися заходи зі змушення Конгресу заблокувати секвестр. Так, керівники великих компаній-виробників озброєнь – зокрема, Р.Стівенс (*Robert J. Stevens*) з *Lockheed Martin* – на слуханнях у комітеті Конгресу казали, що скорочення призведе до закриття оборонних підприємств, масових звільнень, ерозії інженерно-технічного досвіду, втрати навичок і знань в оборонній промисловості США¹⁷. В липні Асоціація аерокосмічної промисловості (*Aerospace Industries Association, AIA*) видала доповідь з оцінкою, згідно з якою через автоматичні бюджетні скорочення у 2013р. буде втрачено 2,14 млн. робочих місць, у т.ч. 1 млн. – через скорочення бюджету МО¹⁸. Це є скоріше завищеною оцінкою, враховуючи, що в усій (військовій і цивільній) аерокосмічній галузі США працюють лише 625 тис. осіб; сумнівність таких оцінок зазначалася пізніше Дослідницькою службою Конгресу (*Congressional Research Service*)¹⁹.

¹³ Panetta, L., Letter to Senator John McCain, 14 Nov. 2011, <http://www.mccain.senate.gov/public/index.cfm?FuseAction=PressOffice.PressReleases&ContentRecord_id=a4074315-fd3e-2e65-2330-62b95da3b0e9>.

¹⁴ US Office of Management and Budget (OMB), ‘OMB report pursuant to the Sequestration Transparency Act of 2012 (P.L. 112-155)’, 14 Sep. 2012, p.1, <http://www.whitehouse.gov/omb/legislative_reports/>.

¹⁵ US Office of Management and Budget (посилання 14), p.1.

¹⁶ Слід зауважити, що згадане вище зростання на 69% за цей період стосується ширшого визначення СІПІ військових витрат США. Див. також посилання 8.

¹⁷ Pianin, E., ‘Congress plays war games with defense budget’, *Fiscal Times*, 19 July 2012.

¹⁸ Fuller, S. S. and Chumura Economics & Analytics, *The Economic Impact of the Budget Control Act of 2011 on DOD and non-DOD Agencies* (Aerospace Industry Association: Arlington, VA, 17 July 2012).

¹⁹ Aerospace Industry Association, ‘Aerospace statistics’, Group 2, Series 12, <http://www.aia-aerospace.org/economics/aerospace_statistics/>; Levine, L., *Sequestration: A Review of Estimates of Potential Job Losses*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R42763 (US Congress, CRS: Washington, DC, 1 Oct. 2012).

Попри значні суми витрат з боку оборонної промисловості на кампанію проти скорочення витрат на оборону (лише *AIA* – \$1,7 млн.), представники промисловості нарікали на брак свого впливу, що їм здавалося дивним і пов’язаним з недієздатністю Конгресу²⁰. Втім, іншим поясненням може бути те, що збереження робочих місць важко аргументувати потребою залишення військових витрат на рівні воєнних часів після завершення війн. Насправді занепокоєння оборонної промисловості ілюструє проблеми компаній-виробників озброєнь, які дуже залежать від воєнних контрактів і не мають стратегії адаптації до змін у військових витратах²¹.

Натомість, ряд аналітиків і дослідників у сфері безпеки вважають, що розмір потрібних скорочень бюджету був обґрунтованим, а наступний рівень військових витрат буде достатнім для забезпечення безпеки США і збереження належної переваги у військовому потенціалі над будь-якою іншою військовою потугою. Один з аргументів окремих спостерігачів ґрунтується на історичному досвіді: після попередніх війн Уряд США скорочував військові витрати навіть більше, ніж вимагав Закон (діаграма 3.4), але американські ЗС змогли пережити ці скорочення²².

Балансування оборонного бюджету США

Л.Панетта та інші експерти стверджували, що передбачені скорочення “знекровлять” ЗС, яким бракуватиме особового складу, підготовки й техніки для виконання завдань. Цей висновок був підданий сумніву в доповіді Дослідницької служби Конгресу²³. Згідно з аналізом поважної американської аналітичної установи, Центру стратегічних і міжнародних досліджень (*Center for Strategic and International Studies*), МО має серйозні проблеми й крім Закону – через нездатність контролювати витрати, складати реалістичні бюджети та наблизити бюджет до стратегічних цілей²⁴. У доповідях трьох інших американських аналітичних центрів – Центру Стімсона (*Stimson Center*), Брукінгського інституту (*Brookings Institution*) і Ради з питань міжнародних відносин (*Council on Foreign Relations*) – зроблено висновок, що наслідки передбачених Законом скорочень оборонного бюджету не будуть

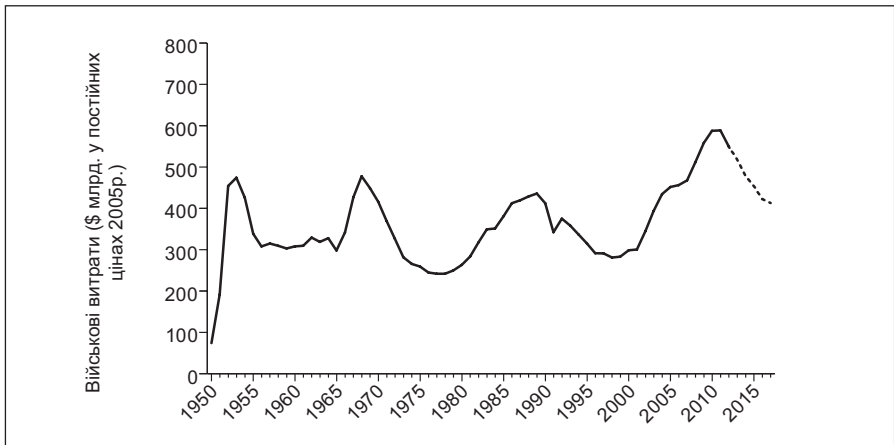
²⁰ Shalal-Esa, A. and Stern, M., ‘A comedown for America’s defense lobby’, Reuters, 19 Sep. 2012.

²¹ Про спроби компаній-виробників озброєнь скоригувати скорочення Урядом витрат див. підрозділ I розділу 4 цього видання.

²² Про те, як колишні президенти США керували змінами в бюджетах під час переходу від воєнного до мирного часу, див.: Korb, L.J., Conley, L. and Rothman, A., *A Return to Responsibility: What President Obama and Congress can Learn about Defense Budgets from Past Presidents* (Center for American Progress: Washington, DC, July 2011).

²³ Feickert, A. and Daggett, S., *A Historical Perspective on ‘Hollow Forces’*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R42334 (US Congress, CRS: Washington, 31 Jan. 2012).

²⁴ Cordesman, A.H., *The New US Strategy, the FY2013 Defense Budget, Sequestration, and the Growing Strategy-Reality Gap* (Center for Strategic and International Studies: Washington, DC, 3 Oct. 2012).



Даграма 3.4. Військові витрати США у 1950-2017рр.

Обсяги асигнувань на “Національну оборону”. Дані за 2013-2017ф.рр. є оціночними.

Джерело: US Office of Management and Budget, *Budget of the United States Government, Fiscal Year 2014: Historical Tables* (Government Printing Office: Washington, DC, 2013).

суттєвими, майже не вплинуть на американські силові структури, а США й надалі матимуть військову перевагу над будь-якою країною світу²⁵.

У жовтні 2012р. Спеціальна група з питань зведеного бюджету безпеки США (*Task Force on a Unified Security Budget for the United States*) – утворена у 2004р. групою незалежних експертів з питань бюджету та оборони США, – презентувала щорічну доповідь, у якій містився аналіз загального балансу витрат США на безпеку, не обмежуючись питаннями оборони. В доповіді аналізуються три види інструментів безпеки (наступальні, оборонні і превентивні), що перебувають у розпорядженні, відповідно, трьох інститутів: МО, Міністерства внутрішньої безпеки, а також невійськових закордонних органів Державного департаменту та Агентства США з міжнародного розвитку (*US Agency for International Development, USAID*). В ній рекомендується перерозподілити ресурси з наступальних заходів безпеки на користь значно дешевших превентивних та оборонних.

Рекомендації передбачають, згідно із Законом, скорочення видатків МО на \$71,8 млрд. у 2013ф.р. і на \$1 трлн. на 10 років, що можна зробити без шкоди для безпеки США²⁶. Пропоновані на 2013ф.р. скорочення охоплюють ядерні

²⁵ Rumbaugh, R., ‘Budgeting for foreign affairs and defense: the reality of the defense builddown’, Stimson Center, 13 Feb. 2012, <<http://www.stimson.org/summaries/the-reality-of-the-defense-builddown/>>; Singer, P. W., ‘Sequestration and what it would do for American military power, Asia, and the flashpoint of Korea’, *Time*, 23 Sep. 2012; Zenko, M., ‘Top twelve defense sequestration scare tactics’, Council for Foreign Relation, 23 Aug. 2012, <<http://blogs.cfr.org/zenko/2012/08/23/top-twelve-defense-sequestration-scare-tactics/>>.

²⁶ Task Force on a Unified Security Budget, *Rebalancing our National Security Budget: The Benefits of Implementing a Unified Security Budget* (Center for American Progress/Institute for Policy Studies: Washington, DC, Oct. 2012), pp.4, 13, 17.

сили (\$20 млрд.), медичне забезпечення (\$15 млрд.), звільнення військово-службовців (\$13 млрд.), утримання особового складу (\$10 млрд.) і деякі програми закупівель озброєнь, у т.ч. бойового літака *F-35 (Joint Strike Fighter, JSF)*, літака *V-22 Osprey* і підводних човнів класу *Virginia* (\$8,8 млрд.)²⁷. 10-річні скорочення зосереджуються на економії коштів завдяки проведенню бюджетної реформи, а також на запровадженні більш реалістичної політики безпеки США²⁸.

Хоча пропозиції бюджетних змін зведеного бюджету сектору безпеки значною мірою ґрунтуються на декларованих Президентом Б.Обамою намірах побудувати політику в цій сфері на реалістичному балансі військових та інших інструментів безпеки, включно із засобами економічного та соціального розвитку, але перспективи повного врівноваження безпекового бюджету в найближчій і середній перспективі виглядають сумнівними²⁹.

²⁷ Task Force on a Unified Security Budget (посилання 26), р.13.

²⁸ Task Force on a Unified Security Budget (посилання 26), pp.36-38.

²⁹ Task Force on a Unified Security Budget (посилання 26), р.2.

III. Військові витрати, реформа та реструктуризація ЗС Росії

СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН

Висхідна тенденція військових витрат, що почалась у 1999р., різко прискори- лась у 2012р., коли їх зростання в реальних цінах, порівняно з 2011р., склало 16%. Проект бюджету на 2013-2015рр. передбачає подальше номінальне зростання до 2015р. більш ніж на 40% (таблиця 3.5)¹. Виходячи з нинішніх прогнозів інфляції, це означає зростання в реальних цінах у 2012-2015рр. приблизно на 17%, тоді як частка військових витрат у ВВП зросте до 4,8%². Це пов'язане з реалізацією в Росії амбітної Державної програми озброєння (ДПО, *Государственная программа вооружения, ГПВ*) на 2011-2020рр. і передбачає широку реформу її ЗС. У цьому підрозділі в узагальненому вигляді обговорюються напрями реформ і сумнівні стосовно їх здійсненності.

Плани реформи

У рамках ДПО планується до 2020р. витратити на військову техніку 20,7 трлн. руб. (\$705 млрд.). З цієї суми 19 трлн. руб. (\$647 млрд.) призначені для МО, а решта – для інших сил, зокрема Прикордонних військ і Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ (МВС)³. Визначене у Програмі завдання – замінити 70% російських озброєнь сучасними зразками – є частиною комплексних зусиль з реформування та модернізації ЗС Росії⁴.

Реформи також передбачають: (а) зміни у структурі ЗС з метою підвищення їх мобільності та боєготовності; (б) перехід від стратегії масової мобілізації, що передбачає мобілізацію на тривалий період до 4 млн. військових у разі великої війни, до стратегії, заснованої на застосуванні мобільніших, постійно боєготових сил чисельністю близько 1 млн. військових і значно меншого (близько 700 тис. осіб) резерву; (в) суттєве збільшення частки солдат і сержантів за контрактом відносно призовників; (г) скорочення чисельності

¹ Государственная Дума Российской Федерации, Законопроект №143344-6 “О федеральном бюджете на 2013г. и на плановый период 2014-2015гг.”, 28 сентября 2012г., <[http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=143344-6](http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=143344-6)>.

² Cooper, J., ‘Military expenditure in the Russian Federation during the years 2012 to 2015’, Research note, 9 Oct. 2012, <<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/>>. Дані про військові витрати як частки ВВП ґрунтуються на прогнозах ВВП російського Уряду. Відповідна величина за 2012р. – 4,6% (таблиця 3.5). На основі зробленої МВФ оцінки ВВП Росії, СІПРІ оцінює військові витрати Росії у 2012р. у 4,4% ВВП. Див. також таблицю 3.12 підрозділу VII цього розділу.

³ ДПО – закритий документ. Див.: Westerlund, F., ‘The defence industry’, ed. C. Vendil Palling, *Russian Military Capability in a Ten-year Perspective-2011* (FOI: Stockholm, Aug. 2012); Cooper, J., ‘Can Russia afford to modernize its military?’, Presentation, SIPRI, Stockholm, 8 Nov. 2012, <<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/>>.

⁴ Cooper (посилання 3).

Таблиця 3.5. Військові витрати Росії у 2011-2015рр.

Дані наведені в млрд. російських рублів у поточних цінах.

| | 2011 ^a | 2012 ^a | 2013 ^a | 2014 ^a | 2015 ^a |
|--|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| Витрати на “національну оборону” | 1 516 | 1 865 | 2 141 | 2 501 | 3 078 |
| Інші військові витрати ^b | 786 | 933 | 912 | 888 | 895 |
| Загальні військові витрати | 2 302 | 2 799 | 3 053 | 3 389 | 3 973 |
| Військові витрати як частка загальних витрат Уряду (%) | 21,07 | 21,83 | 22,80 | 23,86 | 25,44 |
| Військові витрати як частка ВВП (%) ^c | 4,22 | 4,57 | 4,59 | 4,58 | 4,79 |

^a Дані за 2011р. – фактичні витрати; за 2012р. – показники зміненого бюджету, станом на 1 серпня 2012р.; за 2013-2015рр. – показники проекту бюджету на 2013р.

^b До інших військових витрат належать витрати на житло, освіту та охорону здоров'я військових, військові пенсії, воєнізовані формування та військові дослідження.

^c Ці дані ґрунтуються на оцінках ВВП Міністерства економічного розвитку Росії. Оцінки СІПРІ ґрунтуються на зробленій МВФ оцінці ВВП Росії. У 2011р. СІПРІ оцінює військові витрати у 4,1% ВВП; у 2012р. – у 4,4%.

Джерела: Cooper, J., ‘Military expenditure in the Russian Federation during the years 2012 to 2015’, Research note, 9 Oct. 2012, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/>. Дослідження ґрунтується на аналізі документів: Государственная Дума Российской Федерации, Законопроект №106468-6 “Об исполнении федерального бюджета за 2011г.”, 5 июля 2012г., <[http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=106468-6](http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=106468-6)>; Счетная палата Российской Федерации, “Информация об исполнении федерального бюджета Российской Федерации и бюджетов внебюджетных фондов, по состоянию на 1 августа 2012г.”, <<http://www.roskazna.ru/the-information-on-execution-of-budgets/>>; Государственная Дума Российской Федерации, Законопроект №143344-6 “О федеральном бюджете на 2013г. и на плановый период 2014-2015гг.”, 28 сентября 2012г., <[http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=143344-6](http://www.asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=143344-6)>.

старших офіцерів у нинішній дуже незбалансованій структурі; (д) передачу ряду допоміжних завдань цивільним підрядникам⁵.

До модернізації ЗС Росію підштовхнули результати нетривалої війни в Південній Осетії у 2008р., яка виявила значні недоліки в російській системі командування і зв'язку, в мобільності та готовності військ, в якості техніки. Деградація ЗС Росії триває з часу розпаду Радянського Союзу. До 2008р. вони майже не закуповували нових систем основних звичайних озброєнь, через що дедалі більша частка техніки перетворюється на застарілу чи навіть недієздатну⁶.

Проблеми реалізації

Плани реформ і модернізації стикаються з кількома проблемами. По-перше, ясно, що оборонна промисловість Росії залишається слабкою, зі старіючим обладнанням, двома десятиліттями низького рівня науково-дослідних робіт,

⁵ Carlsson, M. and Norberg, J., ‘The armed forces’, ed. Vendil Palling (посилання 3).

⁶ Cooper (посилання 3).

браком молодих кваліфікованих інженерів і науковців, неефективними організаційними структурами⁷. Відносини промисловості з Урядом стають дедалі більш напруженими через її нездатність постачати сучасні озброєння, змушуючи Росію імпортувати їх певні види для отримання сучасних військових технологій⁸. В рамках ДПО Уряд інвестує в модернізацію промисловості 2,3 трлн. руб. (\$78 млрд.). Залишається питання: наскільки швидко вона зможе подолати наслідки десятиліть атрофії.

Крім того, оборонна промисловість Росії вражена корупцією. Як повідомлялося, Д.Медведев визнавав, що за часів його президентства (2008-2012рр.) це явище призвело до втрати 20% коштів, призначених для придбання озброєнь⁹. У листопаді 2012р. Президент В.Путін був змушений через звинувачення в корупції усунути з посади Міністра оборони, архітектора військових реформ А.Сердюкова. На той час залишалось не ясним, чи вплине усунення А.Сердюкова на курс військової реформи¹⁰.

По-друге, планові рівні видатків на ДПО, що розроблялася з урахуванням докризових (2008р.) економічних умов, можуть виявитися нереалістичними. Оцінки професора Дж.Купера (*Julian Cooper*) з Бірмінгемського університету показують: якщо частка військових витрат у ВВП не збільшиться вище запланованого рівня, то оборонного бюджету вистачить на фінансування лише близько 80% ДПО-2020¹¹. Крім того, деякі незалежні прогнози зростання ВВП Росії є значно нижчими за оцінки російського Уряду, на яких базувалися прогнозні сценарії¹². Сумніви у фінансовій спроможності російських планів стосовно військових та інших витрат спричинили спір між Міністром фінансів О.Кудріним, який виступав проти цих планів, і Президентом Д.Медведевим. Цей спір завершився в жовтні 2011р. звільненням О.Кудріна¹³.

По-третє, структурним реформам ЗС загрожує брак кадрів. Населення Росії зменшується і старіє, що зумовлює подальше звуження наявної бази комплектування – як призовниками, так і контрактниками¹⁴. Крім того,

⁷ Westerlund (посилання 3). Див. також: Перло-Фрімен С. та ін. "Військові витрати". – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.150-154; Купер Дж. "Розвиток виробництва озброєнь у Росії". – *Щорічник СІПРІ 2006*.

⁸ Соорег (посилання 3); Холтом П. "Міжнародні поставки озброєнь". – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.253-256.

⁹ Путилов С., Савина Ю. "Ни дать ни взять?" – *Новые Известия*, 15 ноября 2012г.

¹⁰ Різні коментатори мають протилежні погляди на це. Див., наприклад: Felgenhauer, P., 'Serdyukov has been disgraced, but his reforms will continue', *Eurasia Daily Monitor*, 6 Dec. 2012, <[http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=40209](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=40209)>; Михайлов А. "Поражение российской армии". – *Газета.Ру*, 10 декабря 2012г., <http://www.gazeta.ru/comments/2012/12/09_a_4884697.shtml>.

¹¹ Соорег (посилання 3).

¹² Соорег (посилання 3).

¹³ Alexandrova, L., 'Kudrin, dismissed from all posts, offers his own plan for preventing new crisis wave', *Itar-Tass*, 18 Oct. 2011, <<http://www.itar-tass.com/en/c39/250177.html>>.

¹⁴ Oxenstierna, S. and Bergstrand, B.-G., 'Defence economics', ed. Vendil Palling (посилання 3), pp.53-56.

є серйозні проблеми з освітою, здоров'ям і харчуванням молодих росіян. Нинішні плани передбачають суттєве скорочення чисельності призовників і збільшення – контрактників; але через погані умови, а також такі явища, як “дідівщина”, кар’єра у ЗС здається багатьом непривабливою¹⁵.

Таке поєднання економічних, виробничих, демографічних та інституційних проблем сформувало серед вітчизняних і зовнішніх спостерігачів чіткий консенсус у тому, що амбітні цілі ДПО не будуть виконані повністю¹⁶. Проте, суттєве зростання військових витрат, збільшення інвестицій в нову техніку та кадри дозволять до 2020р. дещо підвищити потенціал російських ЗС, незалежно від того, чи будуть розв’язані фундаментальні структурні проблеми.

¹⁵ Carlsson and Norberg (посилання 5), pp.103-104.

¹⁶ Зокрема, ed. VendilPalling (посилання 3); Cooper (посилання 3); McDermott, R., ‘Russia’s armed forces: reflections on 2012’, Eurasia Daily Monitor, 8 Jan. 2013, <[http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=40274](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=40274)>; ‘Russian pundits assess successes, failures of military reform’, Rossiya 24, 23 Nov. 2012, Transcription from Russian, Open Source Center.

IV. Витрати на безпеку та насильницька організована злочинність у Центральній Америці

КАРИНА СОЛМІРАНО

Центральна Америка – від Мексики до Панами – мала один з найнижчих у світі рівень військових витрат як частки ВВП¹. Після завершення у 1990-х роках громадянських війн у регіоні і за відсутності будь-яких зовнішніх військових загроз, оборонні витрати в більшості країн Центральної Америки були стабільними чи зменшувалися принаймні до середини 2000-х років. Проте, останніми роками ця тенденція змінилась, оскільки ЗС ряду країн регіону, разом з іншими силами безпеки, стали залучатися до боротьби з наркокартелями та організованими злочинними угрупованнями. В контексті цих подій в підрозділі розглядаються тенденції витрат на ЗС і внутрішню безпеку з дедалі більшим розмиванням межі між “воєнною” і “внутрішньою” безпекою².

Реакція урядів на організовану злочинність і пов’язане з наркотиками насильство

Більшість країн Центральної Америки переживають високий рівень насильства, спричиненого наркоторгівлею, організованою злочинністю і бандитизмом³. У Мексиці, після проголошеної у 2006р. Президентом Ф.Кальдероном (*Felipe Calderón*) війни з організованою злочинністю і до вересня 2011р. від пов’язаного з наркотиками насильства загинули понад 47 тис. осіб⁴. Більшість загиблих були членами організацій, що займалися наркоторгівлею, чи пов’язаних з ними молодіжних банд⁵. У 2010р. смертність від убивств у Мексиці становила 18,1 осіб на 100 тис. населення, а в “північному трикутнику” Гватемала-Гондурас-Сальвадор (рисунок 3.5) ще більше: 41,4 / 100 тис. – у Гватемалі, 66,0 / 100 тис. – у Сальвадорі і 82,1 / 100 тис. (найвища у світі) – у Гондурасі⁶. За однією з оцінок, ціна злочинності та насильства в Коста-Ріці, Сальвадорі, Гватемалі, Гондурасі й Нікарагуа у 2006р. – враховуючи витрати на охорону здоров’я, приватну безпеку, матеріальне забезпечення та організаційні витрати – складала в середньому 7,7% ВВП⁷.

¹ До Центральної Америки належать Беліз, Коста-Ріка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Мексика, Нікарагуа та Панама. В деяких інших джерелах Мексику не відносять до Центральної Америки.

² Центральноамериканські уряди часто називають внутрішню безпеку “громадською безпекою”.

³ Приклади недержавних конфліктів та актів одностороннього насильства в Центральній Америці у 2002-2011рр. див. у підрозділі III розділу I цього видання.

⁴ Mexican Attorney General’s Office, ‘Estadística’, <<http://www.pgr.gob.mx/temasrelevantes/estadistica/estadisticas.asp>>; ‘Mexico drug war deaths over five years now total 47,515’, BBC News, 12 Jan. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-16518267>>.

⁵ Felbab-Brown, V., *Peña Nieto’s Piñata: The Promise and Pitfalls of Mexico’s New Security Policy against Organized Crime* (Brookings: Washington, DC, Feb. 2013), p.3.

⁶ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *2011 Global Study on Homicide: Trends, Contexts, Data* (UNODC: Vienna, 2011), Methodological annex, p.8.

⁷ Acevedo, C., ‘Los costos económicos de la violencia en Centroamérica’ (Consejo Nacional de Seguridad: San Salvador, 2008); Serrano-Berthet, R. and Lopez, H., *Crime and Violence in Central America: A Development Challenge* (World Bank: Washington, DC, 2011), p.6. Ця усереднена величина не враховує можливі втрати ВВП від уповільнення економічного зростання через насильство.



3.1. Карта Центральної Америки та сусідніх держав

Реакція держав регіону на насильство дедалі більше мілітаризується. Ця тенденція почалась у 2009р., коли Уряд Сальвадору залучив ЗС до забезпечення внутрішньої безпеки⁸. В листопаді 2011р. Національний конгрес Гондурасу також додав до функцій ЗС “постійну участь у боротьбі з наркоторгівлею, контрабандою зброї та організованою злочинністю на вимогу влади”⁹. В січні 2012р. Президент Гватемали О.П.Моліна (*Otto Pérez Molina*) оголосив намір збільшити роль ЗС у боротьбі з організованою злочинністю; підґрунтя для цього заклав у липні 2011р. його попередник, Президент А.Колом (*Álvaro Colom*), оголосивши про відмову від рішення 2004р. обмежити оборонний бюджет Гватемали на рівні 0,33% ВВП – з метою забезпечення ЗС новою технікою¹⁰. Після обрання Президентом Мексики в липні 2012р. Е.П.Ніето (*Enrique Peña Nieto*), він пообіцяв “продовжити боротьбу з організованою злочинністю і заявив про необхідність підтримувати певну форму залучення ЗС до антинаркотичних операцій”¹¹. Він планує збільшити федеральні сили поліції, утворити національну жандармерію (під цивільним контролем) із залученням окремих військових підрозділів, які наразі беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, і створити єдині поліцейські сили в усіх штатах Мексики (31) та місті Мехіко. Ця тенденція може вплинути на цивільно-військові відносини в Центральній Америці, які після

⁸ López, A., ‘Militarización de la seguridad publica en Centroamérica’, Infodefensa.com, 14 Dec. 2011, <<http://www.infodefensa.com/?opinion=militarizacion-de-la-segur>>.

⁹ ‘Honduras: with a new legal shield, Lobo keeps army in policing role’, *Latin American Security & Strategic Review*, Dec. 2011, p.17

¹⁰ Contreras, G., ‘Presidente Colom derogara acuerdo que limita presupuesto del Ejército’, *Prensa Libre* (Guatemala City), 1 July 2011; ‘Perez Molina wastes no time’, *LatinNews Daily Report*, 16 Jan. 2012.

¹¹ Seelke, C.R., *Mexico: Issues for Congress*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RL32724 (US Congress, CRS: Washington, DC, 24 Sep. 2012), p.6.

Таблиця 3.6. Військові витрати в Центральній Америці у 2006-2012рр.

Дані наведені в \$ млн. у постійних цінах за постійними обмінними курсами 2011р.

| | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | Зміни, 2006-2012 (%) |
|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|-------------------------|
| Беліз | 13,0 | 14,2 | 18,2 | 17,0 | 15,0 | 15,7 | [14,6] | 12 |
| Коста-Ріка | – | – | – | – | – | – | – | – |
| Сальвадор | 222 | 229 | 225 | 229 | 237 | 256 | [233] | 5,0 |
| Гватемала | 172 | 170 | 182 | 170 | 187 | 197 | 205 | 19 |
| Гондурас | 106 | 126 | 156 | 175 | 182 | 201 | 192 | 81 |
| Мексика | 4 440 | 5 013 | 5 019 | 5 689 | 6 203 | 6 472 | 7 103 | 60 |
| Нікарагуа | 46,0 | 46,0 | 43,6 | 43,1 | 45,6 | 51,5 | 65,4 | 42 |
| Панама | – | – | – | – | – | – | – | – |
| Разом | 4 999 | 5 598 | 5 644 | 6 323 | 6 870 | 7 193 | 7 813 | 56 |

“–” – нуль або незначна величина; [] – оцінка СІПРІ.

Джерело: Таблиця 3.11.

завершення в 1990-х роках громадянських війн у Сальвадорі, Гватемалі та Нікарагуа розвивались у напрямі посилення цивільного контролю над ЗС.

Згідно з цією тенденцією, витрати на ЗС і внутрішню безпеку в Центральній Америці останніми роками швидко зростали. Загальні військові витрати в регіоні у 2012р. склали \$8,5 млрд. (у поточних цінах), що означає збільшення в реальних цінах на 8,6% з 2011р. і 56% – з 2006р. (таблиця 3.6). Річне зростання у 2012р. було найбільшим у Нікарагуа (27%) і Мексиці (10%). Тим часом Беліз, Сальвадор і Гондурас зменшили витрати. Мексика – країна з найвищим у регіоні рівнем військових витрат – у 2006-2012рр. збільшила їх на 60% в реальних цінах; Гондурас – на 81%; витрати Гватемали стабільно зростають з 2009р. Проте, частка військових витрат у ВВП в регіоні залишається низькою: лише Гондурас у 2012р. витрачав на ЗС понад 1% ВВП (таблиця 3.13 підрозділу VII).

Витрати Мексики зросли переважно після оголошення Президентом Ф.Кальдероном війни з організованою злочинністю як пріоритету своєї Адміністрації (2006-2012рр.) і перетворення ЗС на головний інструмент цієї війни¹². Дійсно, виглядає так, що зростання останніх 10 років зумовлене боротьбою мексиканських ЗС проти наркоторгівлі¹³. Але успіху цієї боротьби заважає корупція і слабкі поліцейські та правоохоронні інститути; ці проблеми є традиційними для мексиканської системи, але наркоторгівля посилює їх¹⁴.

Проблема наркоторгівлі не обмежується Мексикою – це регіональна проблема. Наркотики з Колумбії на шляху до США прямують центрально-американським коридором через Мексику. З метою підвищення захисту

¹² Штоленхайм П., Пердомо К., Шьон Е. “Військові витрати”. – *Щорічник СІПРІ 2008*, с.176-177.

¹³ Sparrow, T., ‘Los ejércitos de Centroamérica vuelven a salir de compras’, BBC Mundo, 5 Oct. 2011, <http://www.bbc.co.uk/mundo/noticias/2011/10/111003_america_central_armamento_tsb.shtml>.

¹⁴ Freeman, L., *State of Siege: Drug-Related Violence and Corruption in Mexico-Unintended Consequences of the War on Drugs*, Washington Office on Latin America (WOLA) Special Report (WOLA: Washington, DC, June 2006), p.5.

повітряного простору та “покращення боротьби з повітряними поставками наркотиків”, окремі регіональні уряди оголосили намір модернізувати чи оновити частину своєї авіації¹⁵. Наприклад, у 2012р. Уряд Гватемали намагався отримати кредит на \$140 млн. на придбання шести тренувально-бойових літаків для модернізації старого тренувального парку¹⁶.

Витрати на внутрішню безпеку

Разом із зростанням військових витрат у Центральній Америці зросли, причому набагато більше, й витрати на внутрішню безпеку. Урядові витрати на невоєнну безпеку визначити нелегко. Це визначення безумовно має охоплювати витрати на поліцію, жандармерію, розвідслужби, прикордонну та берегову охорону, а також на міністерства, які ними керують; проте в “сірій зоні” залишаються сектор “юстиція і система тюрем”. З урахуванням цілей аналізу та обмеженої доступності даних, єдиним можливим визначенням витрат на внутрішню безпеку буде: загальні витрати на міністерства (чи секретаріати) внутрішньої безпеки центрального уряду. Проте, деякі функції цих міністерств (такі, як видача паспортів) не обов’язково пов’язані з безпекою. Крім того, в деяких країнах такі міністерства були створені недавно, тому порівняння в часі має враховувати витрати на безпеку інших (попередніх) міністерств. Наприклад, до створення Міністерства громадської безпеки Панами у 2010р. функції внутрішньої безпеки поклалися на Міністерство врядування та юстиції. В поданих тут даних ці зміни враховані.

У 2006-2012рр. витрати на внутрішню безпеку в Центральній Америці зросли в реальних цінах на 131% (таблиця 3.7). Найбільше зростання спостерігалось в Мексиці, де витрати Міністерства безпеки зросли понад удвічі. Є ознаки того, що мексиканський Уряд Президента Е.П.Нієто продовжить збільшувати витрати на внутрішню безпеку з переносом акценту з покарання на профілактику. В “Пакті заради Мексики” (*Pacto por Mexico*) – плані забезпечення безпеки, оголошеному на початку його президентства, – увага зосереджується на попередженні злочинів і реорганізації мексиканських сил безпеки і правоохоронних органів¹⁷. Ще не зрозуміло, що означатиме на практиці така зміна пріоритетів. Як підкреслюється в доповіді Брукінгського інституту (США), Е.П.Нієто “скоріш за все, не чітко уявляє, як він фактично планує зменшити насильство, особливо вбивства, викрадення і здирство”¹⁸.

Після Мексики витрати на внутрішню безпеку найбільшою мірою збільшили Коста-Ріка, Панама, Гватемала і Гондурас. Різке їх зростання у Коста-Ріці та Панамі частково зумовлене тим, що ці дві країни не мають

¹⁵ Sparrow (посилання 13).

¹⁶ López, A., ‘El Gobierno de Guatemala gestiona préstamo para adquisición de aviones Super Tucano y radares españoles’, Infodefensa.com, 28 Aug. 2012, <<http://www.infodefensa.com/?noticia=el-gobierno-de-guatemala-gestiona-prestamo-para-adquisicion-de-aviones-super-tucano-y-radares-espanoles>>.

¹⁷ ‘México: Peña Nieto propone “auténtica política” contra crimen tras sexenio violento’, Infolatam, 17 Dec. 2012, <<http://www.infolatam.com/2012/12/17/mexico-pena-nieto-anuncia-politica-de-seguridad-con-enfoque-regional-y-gendarmeria/>>

¹⁸ Felbab-Brown (посилання 5), p.4.

Таблиця 3.7. Витрати на внутрішню безпеку в Центральній Америці у 2006-2012рр.
Дані наведені в \$ млн. у постійних цінах за постійними обмінними курсами (2011р.).

| | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | Зміни, 2006-12 (%) |
|--------------------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|-----------------------|
| Беліз ^a | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Коста-Ріка | 148 | 168 | 170 | 205 | 234 | 281 | 331 | 124 |
| Сальвадор | 265 | 237 | 337 | 299 | 345 | 336 | 328 | 24 |
| Гватемала | 346 | 377 | 372 | 464 | 447 | 421 | 490 | 42 |
| Гондурас | 144 | 164 | 164 | 182 | 162 | 195 | 202 | 40 |
| Мексика | 925 | 1 311 | 1 799 | 2 854 | 2 700 | 2 859 | 3 133 | 239 |
| Нікарагуа | 74,2 | 80,5 | 81,6 | 75,4 | 78,5 | 79,6 | 80,5 | 8,5 |
| Панама | 301 | 315 | 335 | 419 | 550 | 490 | 518 | 72 |
| Разом^a | 2 203 | 2 653 | 3 259 | 4 498 | 4 517 | 4 662 | 5 083 | 131 |

^a Достовірних даних стосовно Белізу немає. У підсумкових даних Беліз не враховано.

Джерела: Costa Rican Ministry of Finance, 'Leyes de Presupuestos', <<https://www.hacienda.go.cr/Msib21/Espanol/Direccion+General+de+Presupuesto+Nacional/leypresupuesto.htm>>; Salvadorean Ministry of Finance, 'Informe de Gestión Financiera del Estado', <http://www.transparenciafiscal.gov.sv/portal/page/portal/PTF/Presupuestos_Publicos/Presupuestos_ejecutados>; Guatemalan Ministry of Public Finance, 'Presupuestos Aprobados', <<http://www.minfin.gob.gt/presupaprobado/presupaprobados.html>>; Honduran Secretariat of Finances, 'Informes de Ejecución Presupuestaria de la Administración Central', <http://www.sefin.gob.hn/?page_id=8246>; Mexican Secretariat of Finance and Public Credit, 'Presupuesto de Egresos de la Federación', <<http://www.shcp.gob.mx/EGRESOS/PEF/Paginas/PresupuestodeEgresos.aspx>>; Nicaraguan Ministry of Finance and Public Credit, 'Informes de Ejecución Presupuestaria', <<http://www.hacienda.gob.ni/documentos/presupuesto/informes>>; та Panamanian Ministry of Economy and Finance, 'Presupuesto General del Estado', <<http://www.mef.gob.pa/es/direcciones/presupuestoNacion/Paginas/presupuestos.aspx>>.

регулярних ЗС, тому сили внутрішньої безпеки є єдиною відповіддю на насильницьку злочинність.

Найбільша частка видатків на внутрішню безпеку йде на поточні витрати та лише незначна частина – на капітальні інвестиції¹⁹. У більшості країн Центральної Америки зростання витрат на внутрішню безпеку використали для збільшення сил поліції і підвищення зарплат поліцейським. Так, повідомлялося, що намагаючись зменшити залежність від військових у боротьбі з наркоторгівлею, в Мексиці чисельність федеральної поліції збільшилася з 6 500 осіб у 2006р. до 35 500 – у 2010р.²⁰ Але навіть після такого збільшення “технічні можливості, інфраструктура та чисельність особового складу поліції залишилися недостатніми для забезпечення постійної присутності по всій країні”²¹.

З метою фінансового забезпечення поточних витрат на армію і внутрішню безпеку, деякі уряди запровадили спеціальні “безпекові податки”. Так, у грудні 2011р. Законодавчі збори Коста-Ріки схвалили податок у \$300 на кожну

¹⁹ Red de Seguridad y Defensa de America Latina (RESDAL, Latin America Security and Defence Network), *Indice de Seguridad Publica y Ciudadana en America Latina: El Salvador, Guatemala y Honduras* (RESDAL: Buenos Aires, 2011), p.87.

²⁰ Guevara Moyano, I., *Adapting, Transforming, and Modernizing Under Fire: The Mexican Military 2006-11* (US Army War College, Strategic Studies Institute: Carlisle, PA, Sep. 2011), p.15; Roig-Franzia, M., 'Mexico plan adds police to take on drug cartels', *Washington Post*, 11 July 2008.

²¹ Guevara Moyano (посилання 20), p.15.

компанію. Очікується, що це додасть до бюджету \$70 млн. на рік і допо- може закупити нову техніку для сил безпеки²². У червні 2011р. Національний конгрес Гондурасу також запровадив новий податок для вугільної, теле- фонної та інших галузей, що має додати близько \$79 млн. на рік і впродовж п'ятирічного періоду забезпечить закупівлю техніки та загалом розвиток поліції і ЗС²³. Внаслідок спротиву деяких компаній новому податку через нібито перешкоджання інвестиціям, Уряд зменшив податок на експорт вугілля з 5% до 2% і скасував 3% податок на банківські депозити²⁴. Пропозиції запро- водити подібні податки у Сальвадорі і Гватемалі не увінчалися успіхом²⁵. Президент Сальвадору М.Фунес (*Mauricio Funes*) намагався за рахунок додаткового оподаткування зібрати \$120 млн. на рік, але не зміг домогтися підтримки керівників компаній²⁶.

Роль США

США є головним пунктом призначення наркотрафіку з Центральної Америки. За даними Держдепартаменту США, “близько 95% передбачуваного потоку кокаїну до Сполучених Штатів прямує транзитом з місць вироб- ництва в Південній Америці через мексикансько-центральноамериканський коридор”²⁷. Тому США надають регіональним урядам значну допомогу у сфері безпеки з метою поповнення наявних національних фінансо- вих ресурсів для боротьби з насильством та організованою злочинністю, пов'язаними з наркотиками.

У 2007р. Мексика і США узгодили пакет безпекової допомоги – Меридську ініціативу (*Iniciativa Mérida*) – для боротьби зі злочинним насильством у Центральній Америці²⁸. За цією ініціативою Мексика отримала: (а) дистан- ційне контрольне обладнання, іонні сканери та кінологічні підрозділи для перехоплення руху наркотиків, зброї, грошей та осіб у Центральній Америці; (б) технологію вдосконалення та закриття систем зв'язку для збору

²² Williams, A., ‘Costa Rica hopes security tax, new prison construction will aid in anti-crime fight’, *Diálogo*, 13 Feb. 2012, <http://www.dialogo-americas.com/en_GB/articles/rmisa/features/regional_news/2012/02/13/aa-costa-rica-security>; López, A., ‘Costa Rica aprueba un impuesto para financiar la seguridad del país’, *Infodefensa.com*, 4 Jan. 2012, <<http://www.infodefensa.com/?noticia=costa-rica-aprueba-un-impuesto-para-financiar-la-seguridad-del-pais>>.

²³ ‘Aprueban impuesto temporal para la seguridad de Honduras’, *La Prensa* (Managua), 23 June 2011.

²⁴ ‘Honduras cuts security tax after angering businesses’, *Reuters*, 14 Sep. 2011.

²⁵ Bailey, J., ‘¿Un impuesto de seguridad?’ [Безпековий податок?], *El Universal* (Mexico City), 6 Oct. 2012.

²⁶ López, A., ‘El Salvador aplicará un impuesto a los grandes capitales para financiar la Seguridad’, *Infodefensa.com*, 24 May 2011, <<http://www.infodefensa.com/?noticia=el-salvador-aplicara-un-impuesto-a-los-grandes-capitales-para-financiar-la-seguridad>>; ‘Continua El Salvador sin acuerdo sobre impuesto de seguridad’, *Notimex*, 31 Aug. 2011, <<http://es-us.noticias.yahoo.com/continúa-salvador-acuerdo-impuesto-seguridad-185200295.html>>.

²⁷ US Department of State, Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs, *International Narcotics Control Strategy Report*, vol.1, *Drug and Chemical Control* (US Department of State: Washington, DC, Mar. 2011), p.383.

²⁸ Seeleke, C.R., *Mérida Initiative for Mexico and Central America: Funding and Policy Issues*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R40135 (US Congress, CRS: Washington, DC, 21 Aug. 2009), p.2.

інформації про злочинність у Мексиці; (є) технічні консультації і підготовчі курси для прокурорів, захисників і слідчих для підсилення органів юстиції; (з) вертольоти та розвідувальні літаки для підтримки заходів правоохоронних органів Мексики з припинення наркотрафіка і швидкого реагування; (д) обладнання, програми підготовки і громадських дій у країнах Центральної Америки для реалізації заходів боротьби з бандами²⁹. Меридську ініціативу критикували за технократичність і зневагу до глибинних причин наркотогівлі, насильства і корупції в Центральній Америці³⁰.

Більшість коштів за Меридською ініціативою потрапляє до Мексики. У 2008-2012ф.рр. у рамках Ініціативи Конгрес США виділив Мексиці на допомогу в боротьбі з наркотогівлею і злочинністю понад \$1,9 млрд.³¹ У 2010р. Уряд США “перезапустив” немексиканську частину допомоги – Ініціативу регіональної безпеки в Центральній Америці (*Central America Regional Security Initiative, CARSI*). У 2008-2012ф.рр. Конгрес США виділив для Центральної Америки (без Мексики) в рамках Меридської ініціативи та *CARSI* \$466,5 млн.³² Якщо Меридська ініціатива зосереджується переважно на інфраструктурі, то “*CARSI* не лише забезпечує надання техніки, підготовки та технічної допомоги з метою забезпечення безпосередньої підтримки правоохоронних і карних акцій, але й намагається посилити потенціал урядових установ з усунення викликів безпеки і передумов, що їх спричиняють”³³.

Наслідки витрат на безпеку

Це зростання фінансових ресурсів – власних та отриманих від США – для ЗС і сил внутрішньої безпеки Центральної Америки не призвело до помітного зниження рівня збройного насильства. Були помітні досягнення: у 2009-2012рр. захоплені або вбиті 25 із 37 найбільш розшукуваних наркоділків Мексики, багато наркомаршрутів заблоковані³⁴. У 2008-2009рр. деякі

²⁹ US Department of State, Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs, ‘The Merida Initiative’, Fact Sheet, 23 June 2009, <<http://www.state.gov/j/inl/rls/fs/122397.htm>>; US Department of State, Bureau of Western Hemisphere Affairs, ‘The Merida Initiative: expanding the U.S./Mexico partnership’, 29 Mar. 2012, <<http://www.state.gov/p/wha/rls/fs/2012/187119.htm>>.

³⁰ E.g. Pérez Rocha, M., ‘The failed war on drugs in Mexico’, Transnational Institute, 1 Apr. 2009, <<http://www.tni.org/article/failed-war-drugs-mexico>>; Abbot, P., ‘The Merida Initiative: a flawed counterdrug policy?’, *Small Wars Journal*, 6 Jan. 2011, p.8.

³¹ Seelke (посилання 11), p.13. Хоча СППІ враховує закордонну військову допомогу, оцінюючи загальні військові витрати держави-отримувача, переважна частина американської допомоги за Меридською ініціативою надходить з рахунку Держдепартаменту на міжнародний контроль над наркотиками і правоохоронну діяльність, а не за категоріями військової допомоги програм Іноземного військового фінансування (*Foreign Military Financing, FMF*) та Міжнародної військової освіти та підготовки (*International Military Education and Training, IMET*), і тому не вважається СППІ військовими витратами.

³² Meyer, P.J. and Seelke, C.R., *Central America Regional Security Initiative: Background and Policy Issues for Congress*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R41731 (US Congress, CRS: Washington, DC, 21 Feb. 2012), p.1.

³³ Meyer and Seelke (посилання 32), p.2.

³⁴ Castillo, E.E. and Weissenstein, M., ‘Mexico’s security policy failing, says incoming official Miguel Angel Osorio Chong’, *Huffington Post*, 17 Dec. 2012, <http://www.huffingtonpost.com/2012/12/17/mexicos-security-policy-failing-miguel-angel-osorio-chong_n_2319102.html>; ‘Kingpin bowling’, *The Economist*, 20 Oct. 2012.

аналітики ще вважали, що Мексика перебуває на межі перетворення на недієздатну державу, оскільки насильство зросло до безпрецедентного рівня³⁵. Військова відповідь на наркоторгівлю змусила сім великих картелів трансформуватись у приблизно 80 менших, не таких агресивних³⁶.

Утім, залучення ЗС до виконання функцій внутрішньої безпеки викликало звинувачення в порушеннях прав людини, не знизивши водночас рівня насильства. Так, організація *Human Rights Watch* повідомляла про тортури, звалтування і вбивства, скоєні мексиканськими військовими, а також про те, що в I половині 2010р. Мексиканська національна комісія з прав людини отримала понад 1100 скарг на порушення прав людини³⁷. Розширення практики залучення ЗС до забезпечення внутрішньої безпеки в Сальвадорі і Гватемалі також викликає тривогу, враховуючи досвід порушень прав людини під час громадянських війн в обох країнах. Це спричинило заклики “покласти край участі ЗС у боротьбі з наркокартелями і припинити нарковійну, яка призвела до репресій, мілітаризації, порушень прав людини силами безпеки і значного збільшення кровопролиття”³⁸.

Парадокс зростання насильства разом із зростанням витрат на безпеку, звичайно, непокоїть і вимагає нових підходів до розв’язання проблем, яких завдають наркоторгівля та організована злочинність урядам Центральної Америки. Наступними роками уряди мають докласти більше зусиль для запобігання цим викликам і більше зробити для ліквідації корупції і порушень у силах безпеки.

³⁵ Наприклад, Friedman, G., ‘Mexico: on the road to a failed state?’, Stratfor Global Intelligence, 13 May 2008, <http://www.stratfor.com/weekly/mexico_road_failed_state>; Debusmann, B., ‘Among top U.S. fears: a failed Mexican state’, *New York Times*, 9 Jan. 2009.

³⁶ Jones, N. P., ‘Mexico drug policy and security review 2012’, *Small Wars Journal*, 11 Jan. 2013.

³⁷ Human Rights Watch (HRW), *World Report 2011* (HRW: New York, 2011), pp.256-262.

³⁸ Carlsen, L., ‘Phase 2 of the drug war’, *Americas Program*, 30 Apr. 2010, <<http://www.cip.americas.org/archives/2068>>.

V. Два уроки управління військовими бюджетами та витратами: Колумбія та Індонезія

СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО

Важливість раціонального розпорядження урядовими витратами для підтримки розвитку є загально визнаною. Там, де бракує прозорості й підзвітності, витрати можуть бути неефективними та нецільовими, не відповідати потребам і пріоритетам населення країни або розпорощеними через корупцію. Внаслідок специфічних для військового сектору чутливості та таємності, військові витрати часто є найменш прозорою частиною урядового бюджету. Непрозора практика оборонного бюджетування є майже глобальною проблемою, більшою чи меншою мірою поширеною в усіх регіонах світу¹.

Проте, в багатьох регіонах є ознаки підвищення прозорості – мірою того, як різноманітні “хвилі демократизації”, що впродовж останніх 30 років прокотилися Східною Європою, Латинською Америкою і подекуди Азією, сприяли підвищенню прозорості військового сектору; однак оборонний бюджет може бути однією з останніх сфер, яка побачить відповідні зміни².

У цьому підрозділі розглядаються успіхи в підвищенні прозорості в Колумбії та Індонезії. Якщо Індонезія є молодою демократією з досвідом втручання військових у політику та економіку, яка з 1999р. здійснила реформи сектору безпеки, то Колумбія має набагато довші традиції цивільного контролю над військовими, але триваюча там громадянська війна, що супроводжується практикою безкарних порушень прав людини, створює інший комплекс викликів для прозорості.

Терміни “прозорість” і “підзвітність” можуть вживатися по-різному. Зокрема, прозорість у контексті міждержавних відносин – де вона означає добровільне розкриття інформації (особливо з питань оборони та безпеки), що може бути елементом заходів довіри, – відрізняється від прозорості, з точки зору внутрішньої політики – як доступності для громадян відповідної інформації про діяльність уряду³. Ці визначення очевидно перетинаються, оскільки інформація, відкрита для громадян, є доступною також для інших держав; але ці два визначення прозорості мають різні цілі та по-різному оцінюються⁴.

“Прозорість” тут охоплює прозорість як інформації, так і дій. Прозорість інформації визначається практикою надання громадськості інформації про

¹ У дослідженні СППІ вивчалися причини недоліків практики оборонного бюджетування у восьми досліджених країнах Африки. Див.: Omitoogun, W. and Hutchful, E. (eds), SIPRI, *Budgeting for the Military Sector in Africa: The Processes and Mechanisms of Control* (Oxford University Press: Oxford, 2006). Подібні проблеми є і в інших регіонах.

² Solmirano, C. and Bromley, M., *Transparency in Military Spending and Arms Acquisitions in Latin America and the Caribbean*, SIPRI Policy Paper no.31 (SIPRI: Stockholm, Jan. 2012). Упродовж останніх 10-20 років дослідники СППІ зазначають підвищення якості наявної інформації в багатьох країнах Центральної Європи та, частково, Азії.

³ Про заходи довіри в Азії та Америці див., відповідно, підрозділи IV і V розділу 9 цього видання.

⁴ Solmirano and Bromley (посилання 2).

оборонний бюджет і фактичні витрати, а також рівнем її надійності, деталізації і повноти. Прозорість дій визначається відкритістю і *зрозумілістю* бюджетних рішень, наведенням чітких підстав для витрат. “Підзвітність” охоплює: (а) підзвітність процесу прийняття бюджетних рішень перед парламентом і громадськістю; (б) контрольованість витрат, тобто наявність чітких процедур контролю витрат – особливо закупівель – і цивільного контролю над ними; (в) аудит і парламентський контроль над військовими витратами – з механізмами розслідування та покарання порушників. Є багато чинників, які можуть спричиняти брак прозорості та підзвітності⁵. Деякі з них перелічені нижче.

1. *Відсутність ефективної оборонної політики і планування.* В багатьох країнах немає ефективної оборонної політики і планування. Оборонні бюджети та закупівлі мають бути чітко пов’язаними з визначеними цілями оборонної політики. Але через брак у багатьох країнах такої політики, що визначає потреби безпеки, рішення приймаються в політичному вакуумі, кошти витрачаються на непотрібні системи, не задовольняючи при цьому справжніх потреб безпеки та збільшуючи ризики корупції. Навіть коли оборонні заходи чітко визначені, політика та бюджетний процес можуть бути відірвані від практики закупівель.

2. *Слабкий цивільний і демократичний контроль.* Багато країн, що розвиваються, навіть із загалом демократичними урядами, потерпають від слабого цивільного та демократичного контролю над ЗС, особливо парламентського. Така ситуація може бути зумовлена рядом причин. Серйозною перешкодою для належного контролю може бути брак здібностей чи інтересу парламентарів, так само, як і брак політичної волі⁶. Це може бути наслідком глибокого переконання, що військова сфера перебуває поза компетенцією парламенту. Опір “втручання” парламенту чи, загалом, цивільної влади може походити від самих військових. Наслідком може бути некоректна оцінка військових потреб, порівняно з іншими суспільними пріоритетами, часто – на користь військових. У ряді молодих демократичних країн ефективному цивільному контролю над ЗС з боку парламенту чи навіть цивільного МО можуть заважати вкорінені привілеї ЗС.

3. *Брак прозорості.* Уряди і ЗС часто використовують аргументи політичної чутливості та безпеки для виправдання таємності, що призводить до недостатньої прозорості оборонних бюджетів і закупівель. Часто вважається, що оборонний сектор – через безпосередній зв’язок з національною безпекою – вимагає іншого підходу, ніж інші сфери управління. Це спричиняє

⁵ Джерелами, в яких розглядаються багато з цих питань, є: Ball, N. and le Roux, L., ‘A model for good practice in budgeting for the military sector’, eds Omitoogun and Hutchful (посилання 1); Solmirano and Bromley (посилання 2); Perlo-Freeman, S. and Perdomo, C., ‘The developmental impact of military budgeting and procurement: implications for an arms trade treaty’, Report prepared for Oxfam GB, Apr. 2008, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/publications/unpubl_milex/>.

⁶ Born, H., Fluri, P. and Johnson, A., *Parliamentary Oversight of the Security Sector: Principles, Mechanisms and Practices* (Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces: Geneva, 2003), p.38.

недостатню прозорість оборонних бюджетів, доступність для громадськості лише загальних статей бюджету, що ускладнює моніторинг і контроль з боку парламенту та інших цивільних органів влади.

4. *Понадбюджетні (extra-budgetary) та позабюджетні (off-budget) військові витрати.* В багатьох країнах на додачу до оборонних бюджетів існують понадбюджетні та позабюджетні військові витрати, що може ускладнити прозорість і підзвітність. Понадбюджетні витрати мають місце, коли ЗС фінансуються за невійськовими статтями державного бюджету. Це можуть бути, наприклад, бюджет на науку чи інфраструктуру, спеціальні президентські фонди чи закордонні позики, які погашає міністерство фінансів (а не оборони). Понадбюджетні витрати часто не деталізуються і не висвітлюються, що ускладнює або унеможлиблює відстеження всіх елементів військових витрат. Позабюджетні витрати здійснюються з джерел, що не належать до державного бюджету. Це можуть бути, зокрема спеціальні фонди природних ресурсів, що використовуються для закупівлі озброєнь, внески приватного сектору на безпеку або доходи від комерційної діяльності ЗС. Позабюджетні кошти дозволяють ЗС купувати озброєння без контролю парламенту чи МО, одним з негативних наслідків чого є те, що закупівлі здійснюються без оцінки стратегічних потреб. Позабюджетні витрати означають, що ресурси ЗС виділяються, оминаючи обговорення загального бюджету, в багатьох випадках – автоматично, без урахування оборонних потреб та оцінки альтернативних способів використання.

5. *Незадовільний моніторинг, контроль та аудит.* Незадовільний моніторинг, контроль та аудит військових витрат сприяє корупції і марнотратству. Дослідження СППРІ бюджетної практики в Африці виявило в багатьох досліджених країнах дуже слабкі можливості з контролю над витратами, і подібні недоліки можуть бути і в багатьох інших країнах⁷. Інститути громадського контролю, зокрема аудиторські установи, антикорупційні організації і парламентські бюджетні комітети, можуть бути усунуті від аналізу діяльності ЗС, або їм можуть заважати це робити⁸.

Колумбія

Рівень військових витрат Колумбії визначала насамперед піввікова війна з угрупованнями партизанів і наркоторговців. Попри тривалу громадянську війну та серйозні порушення силами безпеки прав людини, Колумбія в новітній історії не має досвіду врядування військовим режимом. З 1991р. міністром оборони призначається цивільна особа та діє в цілому міцна система цивільного контролю над ЗС. Прозорість військових витрат є також досить високою і останніми роками ще більше покращилася. Проте, залишаються серйозні проблеми, особливо стосовно позабюджетних джерел фінансування.

⁷ eds Omitoogun and Hutchful (посилання 1).

⁸ Тут не розглядаються процедурні проблеми прийняття рішень про військові витрати. Зокрема, і в Колумбії, і в Індонезії проблемою є обмежена участь Парламенту у прийнятті рішень, але ґрунтовний розгляд цього аспекту вимагав би значно ширшого обговорення.

Прозорість оборонного бюджету

Після спільного перегляду у 2010р. Міністерством національної оборони (МНО) та Національним департаментом планування (*Departamento Nacional de Planeación, DNP*) Колумбії загальної методики оцінки військових витрат прозорість оборонного бюджету дещо покращилася⁹. Мета нової методики – надати чіткішу картину витрат на оборону та безпеку.

Інформація про оборонний бюджет оприлюднюється з розбивкою на операційні та інвестиційні витрати. Річний закон про бюджет дає обмежену деталізацію витрат, у т.ч. на закупівлю озброєнь. Натомість МНО публікує досить докладний річний план закупівель. Раніше МНО публікувало інформацію про реалізацію політики безпеки, включно з виконанням програм закупівель¹⁰.

У загальному бюджетному процесі МНО беруть участь як військові, так і цивільні особи, а також такі відомства, як зокрема: Національний департамент планування, Міністерство фінансів і державного кредитування, Конгрес і Головне контрольно-фінансове управління. План національного розвитку є вихідним документом для формування бюджетних програм, політики безпеки, напрямів стратегічного планування та галузевого аналізу. Саме в ньому визначаються пріоритети національного бюджету¹¹.

Прозорість закупівлі озброєнь

Упродовж останніх 11 років у Колумбії реалізовано ряд ініціатив із забезпечення прозорості. Серед найважливіших з них, що стосувалися військових витрат – пакти доброчесності в оборонній сфері, антикорупційні документи і практика централізованих закупівель. Хоча прозорість закупівель озброєнь дещо зросла, результати зусиль з приборкання корупції є загалом непевними¹². У 2002р. МНО звернулося по допомогу до *Transparencia por Colombia (TC)* – місцевого підрозділу *Transparency International* – з метою “пошуку механізмів підвищення прозорості процесів оборонних закупівель”¹³. *TC* рекомендував укласти пакти доброчесності в оборонній сфері (ПДО, *defence integrity pacts, DIPs*) – юридично зобов’язуючі угоди під наглядом незалежного контролера, підписані конкуруючими претендентами на контракт і відомствами, залученими до процесу закупівлі. *TC* також рекомендував запровадити документ з антикорупційними зобов’язаннями, об’єднаний пізніше з ДПО в єдиний уніфікований документ¹⁴. У 2004р. *Transparency*

⁹ Colombian Ministry of National Defence (MDN) and National Planning Department (DNP), *Metodología para el cálculo del gasto en defensa y seguridad* (MDN/DNP: Bogota, 2010).

¹⁰ Department of National Planning official, Author’s interview, Mar. 2010.

¹¹ Department of National Planning official (посилання 10).

¹² Ospina Robledo, R.I., ‘Los pactos de integridad: una herramienta para buscar limpieza en contrataciones de interés público’, Conference on Transparency and Development in Latin America and the Caribbean, Inter-American Development Bank, May 2000, p.1, <<http://www.iadb.org/leg/Documentos.asp>>.

¹³ *Transparencia por Colombia* and Transparency International UK, ‘Defence procurement and integrity pacts in Colombia, Report 1: smaller contracts’, Mar. 2006, p.3, <<http://www.ti-defence.org/publications/617-defence-procurement-and-integrity-pacts-in-colombia-report-1>>.

¹⁴ *Transparencia por Colombia* and Transparency International UK (посилання 13), pp.4-8.

International через свої підрозділи в Колумбії і Великій Британії допоміг МНО імплементувати пакт доброчесності в тендерну процедуру із закупівлі 22 літаків, призначених для боротьби з поставками наркотиків повітрям, на суму \$237 млн.¹⁵ Такий приклад прозорості пояснювався бажанням Колумбії “залучити ширше коло потенційних підрядників, оскільки багато компаній вважали, що корупція і проблеми з правами людини створюють Колумбії імідж непривабливого ринку”¹⁶.

Шість компаній повідомили про інтерес до торгів, але тендер зірвався після відмови всіх компаній, крім однієї¹⁷. МНО зрештою вирішило подовжити переговори з останньою компанією – *Embraer*¹⁸. Хоча згоди про використання ПДО домогтися не вдалося, але були отримані важливі уроки для майбутньої практики укладення таких пактів. Головним чинником стала рішучість Військово-повітряних сил (ВПС) та МНО Колумбії продемонструвати схильність до прозорого процесу закупівель.

У 2011р. Міністр національної оборони Р.Р.Салазар (*Rodrigo Rivera Salazar*) видав нову директиву про централізацію закупівель – з передачею відповідних функцій від командувань видів ЗС до МНО. Її мета – зміцнити контроль для уникнення корупції після скандалу з Національним фондом захисту особистої свободи (*Fondo Nacional para la Defensa de la Libertad Personal, Fondelibertad*), який координує використання ресурсів для боротьби з викраденням людей і контролюється МНО. З фонду були виведені понад 3 млрд. песо (\$1,7 млн.) нібито внаслідок підписання некоректних контрактів¹⁹.

Використання додаткових ресурсів і роль громадянського суспільства

Інша важлива сфера підвищення прозорості військових витрат пов’язана з контролем над додатковими ресурсами, отриманими МНО. У 2002р., коли громадянська війна перейшла в інтенсивну фазу, Уряд Колумбії оголосив облоговий стан і звернувся з метою збереження безпеки країни до населення по моральну та фінансову підтримку²⁰. Адміністрація Президента А.Урібе (*Alvaro Uribe*) вирішила збільшити оборонний бюджет, запровадивши одноразовий податок на багатство – податок на безпеку демократії (*Impuesto a*

¹⁵ Transparency International UK, ‘Defence procurement and integrity pacts in Colombia, Report 2: combat aircraft’, Mar. 2006, <<http://www.ti-defence.org/publications/711-defence-procurement-and-integrity-pacts-in-colombia--report-2>>.

¹⁶ Transparency International UK (посилання 15), р.7.

¹⁷ П’ять компаній, що зняли заявки на участь у тендері, навели ряд причин відмови, в т.ч. брак часу на підготовку пропозицій, відчуте надання переваги турбогвинтовим літкам перед турбовентиляторними та високу вартість доставки планерів до Колумбії для оцінки. Див.: *Transparency International UK* (посилання 15), р.12.

¹⁸ Transparency International UK (посилання 15).

¹⁹ ‘El Ministerio de Defensa de Colombia centralizará el sistema de adquisiciones de material’, Infodefensa.com, 21 Mar. 2011, <<http://www.infodefensa.com/?noticia=el-ministerio-de-defensa-de-colombia-centralizara-el-sistema-de-adquisiciones-de-material>>; ‘Santos ordena intervenir Fondelibertad por presunta corrupción’, *Semana* (Bogota), 12 Nov. 2010.

²⁰ Lozano, P., ‘Uribe decreta el estado de excepción en Colombia para frenar a las FARC’, *El Pais* (Madrid), 13 Aug. 2002.

la Seguridad Democrática)²¹. У 2002-2003рр. Уряд зібрав понад \$800 млн.²² Під різними назвами та за різними ставками податок поновлювався у 2004-2006рр., 2007-2010рр. і 2011-2014рр.²³

Для контролю над витратою цих коштів МНО у 2007р. створило Комітет з етики і прозорості у складі бізнесменів, науковців, членів неурядових організацій і колишніх міністрів оборони. Комітет запросили взяти участь у визначенні проектів, які МНО мало виконати за рахунок додаткових ресурсів. До Комітету подавалися всі програми закупівель на 2007-2010рр.²⁴ Він також отримував аудиторські звіти, підготовлені Бюро внутрішнього контролю МНО²⁵. За словами Х.М.Сантоса (*Juan Manuel Santos*), який в той час був Міністром національної оборони, а у 2010р. був обраний Президентом, Комітет «став відкритим дискусійним форумом, що дозволило нам визначити важливі рішення зі зміцнення безпеки країни і зробити використання ресурсів більш підзвітним»²⁶. У 2009р. МНО оголосило, що Комітет, який не планувався як постійний орган, продовжить діяльність, оскільки було створено новий фонд надзвичайних ресурсів на 2011-2014рр.²⁷ У березні 2012р. Комітет відновив діяльність у контролі над розподілом понад 7 млрд. песо (\$4 млн.) від податку на багатство²⁸. Подовження роботи Комітету – це ще один крок на шляху підвищення прозорості та підзвітності політики Уряду.

Понадбюджетні ресурси

Два джерела понадбюджетних військових витрат лишаються білою плямою у загалом позитивних спробах Колумбії підвищити прозорість: Фонд територіальної безпеки (*Fondo de Seguridad Territorial, Fonset*) та угоди про безпекові послуги між МНО і національною нафтовою компанією *Ecopetrol*.

На рівні провінцій і муніципалітетів сили безпеки отримують кошти від *Fonset*, створеного у 1997р. Гроші до фонду надходять від контрактів,

²¹ Ставка податку становила 1,2% на вартість ліквідних активів загальною сумою понад 165,5 млн. песо (\$92 тис.), які, станом на 31 серпня 2002р. перебували у власності фізичних і юридичних осіб. Див.: Colombian Ministry of Finance and Public Credit, Decreto Reglamentario Pago de Impuesto a la Seguridad Democrática, Decree no.1949 of 2002, 22 Aug. 2002, <http://www.presidencia.gov.co/prensa_new/decretoslinea/>.

²² Pino, H.N., *Gasto público y justicia en Centroamérica* (Comisión Económica para América Latina y el Caribe: Mexico City, Oct. 2011), p.31.

²³ Див. Pino (посилання 22), p.31.

²⁴ Transparency International UK (TI), Defence and Security Programme, *A Review of Anti-Corruption Reform Measures in the Defence Sector in Colombia* (TI: London, May 2011), p.7.

²⁵ Colombian Ministry of National Defence, Administrative Department of Security, Ministry of Finance and Public Credit, and National Planning Department (DNP), *Política de consolidación de la seguridad democrática: fortalecimiento de las capacidades del sector defensa y seguridad*, Conpes Document no. 3460 (DNP: Bogota, 26 Feb. 2007), pp.21-22.

²⁶ Santos, J. M., Minister of National Defence, *Consolidación de la seguridad democrática: Un esfuerzo con decisión y resultados* (Ministry of National Defence: Bogota, 2009), p.44.

²⁷ ‘Colombianos sabrán en que se invertirá impuesto al patrimonio: Mindefensa’, *El Espectador* (Bogota), 30 Dec. 2009.

²⁸ ‘MinDefensa presenta comisión de ética y transparencia’, Terra, 17 Mar. 2012, <<http://noticias.terra.com.co/nacional/mindefensa-presenta-comision-de-etica-y-transparencia,1e54fa11bd026310VgnVCM3000009af154d0RCRD.html>>.

підписаних провінцією чи муніципалітетом з корпораціями, які сплачують 5% загальної вартості контракту органу влади, з яким укладено контракт²⁹. Ці ресурси використовують у військових цілях, включно з придбанням військового майна, ремонтом казарм та інших об'єктів, закупівлею систем зв'язку і створенням розвідувальних мереж³⁰. Кожним територіальним фондом розпоряджається губернатор провінції чи мер міста, відповідальний за контракт³¹. Неясно, чи існував після створення *Fonset* якийсь механізм моніторингу і чи надавалась інформація про витрати з цього джерела. Крім того, в бюджетах провінцій і муніципалітетів немає даних про віднесення цих коштів до підзвітних військових витрат. У 2010р. Сенат Колумбії вимагав від Міністерства юстиції і внутрішніх справ створити систему контролю над витратами територіальних фондів³².

Друге джерело понадбюджетних коштів для військових витрат – угоди про безпекові послуги між МНО і національною нафтовою компанією *Ecopetrol* та її філіями. *Ecopetrol* забезпечує фінансування ЗС і сил безпеки в обмін на захист інфраструктури нафтових компаній³³. Ці угоди з'явилися після того, як у 1990-х роках почастішали напади на нафтопроводи та об'єкти енергетичної інфраструктури³⁴. Обмежена інформація про угоди розміщена на сайті *Ecopetrol*, а МНО публікує список угод із сумами, які нафтові компанії переказують ЗС. Але ці звіти надаються нерегулярно, що ускладнює контроль над витратами. Неясно також, чи враховуються ці кошти у звітах про загальний бюджет і витрати МНО. Впродовж останніх п'яти років, разом з активізацією розвідки нафти в Колумбії, почастішали й напади на видобувні об'єкти, порушуючи перед нафтовими компаніями питання про потребу власних приватних сил безпеки з метою компенсації браку особового складу, що надається ЗС³⁵. Це важливо для майбутніх угод, оскільки неясно, чи зможуть колумбійські ЗС і надалі охороняти понад 130 нафтопромислів країни. У 2011р. Міністр оборони Х.К.Пінсин (*Juan Carlos Pinzón*) оголосив, що для захисту нафтопромислів буде виділено ще 6 000 військовослужбовців³⁶.

²⁹ Ley 1106 de 2006, *Diario Oficial* (Bogota), no.46 490 (22 Dec. 2006), Article 6.

³⁰ Colombian Ministry of the Interior and Justice, 'Asuntos territoriales y de orden público', <<http://www.mij.gov.co/econtent/newsdetailmore.asp?id=1458andidcompany=>>.

³¹ Secure Departments and Municipalities Programme, 'Instrumentos para el manejo y la gestión local de la seguridad ciudadana y el orden público', Document no.2, 2005, p.18, <<http://www.resdal.org/ultimos-documentos/policia-instrumentos-colombia.pdf>>.

³² Ley 1421 de 2010, *Diario Oficial* (Bogota), no.47.930 (21 Dec. 2010), Article 6.

³³ Villamizar, A. et al., *Transparencia del presupuesto de defensa: El caso de Colombia*, RESDAL Research Paper (RESDAL: Buenos Aires, July 2005), p.65.

³⁴ Schemo, D. J., 'Oil companies buying an army to ward off rebels in Colombia', *New York Times*, 22 Aug. 1996.

³⁵ Molinsky, D., 'Oil companies in Colombia say security is government's job', *Colombia Reports*, 10 Aug. 2011, <<http://colombiareports.com/colombia-news/economy/18216-oil-companies-in-colombia-say-security-is-governments-job.html>>.

³⁶ 'Gobierno aumentará protección a sectores petrolero y minero', *Terra*, 9 Nov. 2011, <<http://noticias.terra.com.co/nacional/gobierno-aumentara-proteccion-a-sectores-petrolero-y-minero>, 389e647f58a83310VgnVCM3000009af154d0RCRD.html>.

Індонезія

Масштабна реформа сектору безпеки, що супроводжувала перехід Індонезії до демократії після падіння в 1998р. диктатури Президента Сухарто, загалом поклала край домінуванню військових у політиці. Ключові реформи охоплювали: відокремлення ЗС від поліції; ліквідацію політичних функцій ЗС Індонезії (*Tentara Nasional Indonesia, TNI*), у т.ч. резервування для військових місць у Парламенті; створення цивільного МО; публікацію Білих книг з питань оборони у 2003р. і 2008р., що заклало основи загальної політики прийняття рішень у військовій сфері³⁷.

Водночас, хоча ЗС вже не намагаються втручатись у політику, демократичний цивільний контроль над ними залишається слабким. У прозорості й підзвітності військових фінансів, бюджету та закупівель, попри певний прогрес у цих сферах, залишаються великі прогалини. До головних наявних проблем належать: досить низький загальний рівень прозорості військових витрат; слабкий демократичний цивільний контроль над ЗС; комерційна діяльність ЗС; високий рівень корупції, особливо в закупівлях озброєнь.

Цивільний контроль над ЗС

Реальний демократичний цивільний контроль над ЗС в Індонезії досі є обмеженим. Політична підзвітність ЗС перед МО юридично не визначена, а відносини між цими двома органами один оглядач назвав “рівноправними” – замість чіткого підпорядкування. Цікаво, що головнокомандувач ЗС є також повноправним членом Кабінету Міністрів. Законом 2004р. передбачено, що в перспективі (але без зазначення термінів) Штаб ЗС може бути передано під повний контроль МО³⁸. Ще одна проблема полягає в тому, що хоча Міністр оборони є цивільною особою, ключові посади в МО обіймають переважно військові. На практиці це означає, що військові досі значною мірою самі визначають оборонну політику. Оглядачі зазначають, що Штаб ЗС “таємно контролює” бюрократію МО та розробку оборонної політики, а МО покриває помилки і зловживання військових³⁹.

Бюджетна звітність

Прозорість оборонного бюджету Індонезії – так само як і інших розділів державного бюджету – оцінюється як посередня. Більшість статей бюджету

³⁷ Про перебіг військової реформи в Індонезії і її обмеження див., зокрема: Anggoro, K., ‘The Department of Defence of the Republic of Indonesia: civil supremacy without effective control’, ed. B. Sukadis, *Almanac on Indonesian Security Sector Reform 2007* (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces: Geneva, 2007); Rüland, J., Manea, M.-G. and Born, H. (eds), *The Politics of Military Reform: Experiences from Indonesia and Nigeria* (Springer: Heidelberg, 2012).

³⁸ Anggoro (посилання 37).

³⁹ Anggoro (посилання 37); Sebastian, L.C. and Gindarsah, I., ‘Assessing 12-year military reform in Indonesia: major strategic gaps for the next stage of reform’, S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) Working Paper no.227, 6 Apr. 2011, <http://www.rsis.edu.sg/publications/Working_papers.html>; Al-Ahlaq, M., ‘The role of civil society organisations (CSOs) in security sector reform’, ed. Sukadis (посилання 37).

розбиті лише на загальні категорії⁴⁰. Зокрема, оборонний бюджет зазвичай розбивається за видами ЗС або за функціональними категоріями особового складу, функціональними витратами та закупівлями. Про підстави військових витрат надається лише загальна інформація. Хоча останніми роками деталізація статтей покращилась, і в бюджеті 2012р. надається розбивка як за видами ЗС, так і за основними категоріями кожного з них, оборонний бюджет Індонезії є ще дуже далеким, щоб висвітлити детальну картину військових витрат. В оборонному бюджеті наводяться також дані про додаткові кошти на закупівлю озброєнь, отримані від експортних кредитів на основі закордонних позик⁴¹.

Підприємства ЗС та інша комерційна діяльність

Найбільш серйозні прогалини в економічній прозорості та підзвітності ЗС пов'язані з наявністю різноманітних джерел позабюджетних коштів. Головним з них була масштабна комерційна діяльність ЗС, яка є традиційною з моменту їх виникнення як партизанського руху в боротьбі за незалежність. У 2005р. ЗС володіли 1520 підприємствами – переважно через мережу “кооперативів” і “фондів”; у 2008р. ці підприємства мали активи на суму 3,2 трлн. рупій (близько \$349 млн.)⁴². Як витрачаються надходження від цих підприємств – невідомо. Один індонезійський військовий оглядач припускав, що надходження з цього джерела на військову діяльність становлять лише 1,5-3% офіційного оборонного бюджету⁴³. Хоча офіційно надходження від цих підприємств спрямовуються на підтримку ЗС, зокрема на покращення побутового забезпечення військ, але здається, що кошти витрачаються й на інші цілі. Згідно зі звітом 2006р., значна частина надходжень потрапляє до конкретних військових високопосадовців, у т.ч. левова частка – до генералітету, а менші суми – до керівників нижчої ланки⁴⁴.

У схваленому Парламентом Індонезії у 2004р. Законі передбачена передача Уряду до 2009р. всіх компаній ЗС. У 2009р., після повільної реалізації цього Закону, новим президентським Указом підтверджена обов'язковість передачі, про завершення якої Уряд повідомив до 2011р.⁴⁵ Але громадськість і ЗМІ стверджують, що Закон і його виконання були недостатніми, що зумовило вивід зі ЗС лише частки підприємств і не забезпечило прозорості решти. Указ 2009р. заборонив пряму участь ЗС у компаніях, але дозволив й надалі

⁴⁰ Indonesian Ministry of Finance, ‘Nota keuangan dan anggaran pendapatan dan belanja negara: tahun anggaran 2013’, <<http://www.anggaran.depkeu.go.id/dja/edef-konten-view.asp?id=945>>.

⁴¹ Al-Ahlaq (посилання 39); Sebastian and Gindarsah (посилання 39).

⁴² Новіших даних, здається, немає. Див.: Michaels, S. and Haryanto, U., ‘What’s the Indonesian military’s business’, *Jakarta Globe*, 11 May 2012.

⁴³ Jaleswari Pramodhawardani of the Indonesian Institute of Sciences, quoted in Michaels and Haryanto (посилання 42).

⁴⁴ Misol, L., *Too High a Price: The Human Rights Cost of the Indonesian Military’s Economic Activities* (Human Rights Watch: New York, June 2006).

⁴⁵ Michaels and Haryanto (посилання 42); Peraturan Presiden Republik Indonesia nomor 43 tahun 2009 tentang Pengambilalihan Aktivitas Bisnis Tentara Nasional Indonesia, 11 Oct. 2009, <<http://www.bphn.go.id/jdih/index.php?action=reg&cat=regPeraturanPusat&cid=2009121805000003>>.

непряме володіння їх активами через кооперативи (яких у 2011р. було 13) і фонди ЗС (1 301)⁴⁶. Попри заяви, що військовий персонал вже не бере прямої участі в роботі цих організацій, прибуток від їх діяльності досі надходить до ЗС. Крім того, бракує прозорості процесу передачі та реструктуризації фондів і кооперативів, контролю над їх поточною діяльністю⁴⁷.

ЗС також заробляють на передачі в оренду приватному сектору 2 500 км² землі. Юридично ЗС повинні отримувати дозволи на це, але у 2012р. вони отримали дозволи на передачу менш ніж 1% цієї землі. Розслідування Аудиторського комітету (*Badan Pemeriksa Keuangan, BPK*) виявило, що ЗС не повернули Уряду надходження від оренди, як того вимагав Закон про передачу 2004р. та Указ 2009р.⁴⁸

Ще одним джерелом позабюджетних надходжень ЗС є (чи була) роль платного “вахтера” в допуску до ліцензування бізнесу на місцевому рівні. До інших джерел позабюджетних надходжень належать доходи від такої нелегальної діяльності, як незаконна заготівля лісу і прямі платежі за безпекові послуги для вітчизняного та міжнародного бізнесу. Наприклад, у 2002р. американська видобувна компанія *Freeport* зізналась у сплаті індонезійським ЗС десятків мільйонів доларів за захист своїх об’єктів у Західному Папуа⁴⁹. Хоча інформацію про конкретні випадки отримати важко, вважається, що подібні оборудки в Індонезії досі є дуже поширеними⁵⁰. Загальні суми, що обертаються в цьому бізнесі, поррахувати неможливо.

З огляду на це, важливість позабюджетних надходжень для загальних військових витрат Індонезії оцінити важко. Раніше індонезійські генерали заявляли, що з державного бюджету ЗС отримують лише 25% загального обсягу фінансування. Але це може бути свідченням корисливих інтересів, засобом виправдання позабюджетного фінансування військової діяльності через недостатність державного бюджету⁵¹. Водночас, така діяльність і пов’язані з нею надходження в будь-якому разі є дуже проблематичними. Навіть за умов дотримання законів, ця діяльність є майже повністю непрозорою та є джерелом фінансування поза цивільним контролем і процесом бюджетного планування, що робить її дуже вразливою до корупції. Є думки, що практика комерційної діяльності ЗС – особливо розробка природних ресурсів і захист приватних компаній – часто пов’язана з порушеннями прав людини⁵². Ще у 2011р. повідомлялося про вбивства військовими цивільних громадян під час протестів з приводу земельних спорів між ЗС і місцевим населенням⁵³.

⁴⁶ Misol, L., ‘Unkept Promise’: Failure to End Military Business Activity in Indonesia (Human Rights Watch: New York, Jan. 2010); Michaels and Haryanto (посилання 42).

⁴⁷ Michaels, S. and Haryanto, U., ‘Who is minding the Indonesian military’s business ties?’, *Jakarta Globe*, 13 May 2012.

⁴⁸ Michaels and Haryanto (посилання 47).

⁴⁹ Misol (посилання 46).

⁵⁰ Carter, S., International Crisis Group, Conversations with author, Jakarta, Mar. 2013; Prajuli, W., Institute for Defense, Security and Peace Studies, Conversations with author, Jakarta, Mar. 2013.

⁵¹ Misol (посилання 44).

⁵² Misol (посилання 46).

⁵³ Michaels, S. and Haryanto, U., ‘The hazy state of the Indonesian military’s land’, *Jakarta Globe*, 14 May 2012.

Корупція

Корупція в Індонезії за режиму Сухарто була повсюдною, і після його повалення боротьба з цим явищем стала важливою темою реформ. В Індексі сприйняття корупції *Transparency International*, позиції Індонезії стабільно покращуються: з 1,9 бала з 10 і 122-го місця зі 133 досліджених країн – у 2003р. до 3,2 бала і 118-го місця зі 180 країн – у 2012р.⁵⁴

Зокрема, дуже корумпованим в Індонезії є військовий сектор. Хоча корупція тут пов'язана переважно із самостійною комерційною діяльністю ЗС, є також прояви корупції, пов'язані з офіційними військовими витратами. Під час двох вибіркового перевірок витрат військового бюджету (в основному операційних) у 2009р. *ВПК* викрив фінансові порушення на \$15,7 млн. Але, оскільки *ВПК* не має правоохоронних функцій, ці висновки не мали жодних наслідків. Регулювання військових витрат і контроль над ними з боку МО погіршуються його надмірною бюрократією, яка є дзеркалом військової ієрархії⁵⁵.

Серйозною проблемою в боротьбі з корупцією в індонезійських ЗС є те, що Закон 2002р. про створення Комісії з викоринення корупції (*Komisi Pemberantasan Korupsi, KPK*) вивів ЗС з-під її контролю⁵⁶.

Найпроблемнішою, у плані корупції, сферою діяльності МО є, очевидно, закупівля озброєнь. Доповідачі на антикорупційному семінарі в січні 2008р. за участі представників громадянського суспільства і посадовців МО, включно з керівником управління закупівлі, зазначали постійне зростання вартості озброєнь через корупційну практику ціноутворення та політичне втручання. Але, попри виявлення численних випадків корупції, небагато порушників були покарані⁵⁷. У 2007р. Міністр оборони Дж.Сударсоно (*Juwono Sudarsono*) скаржився на наполегливі пропозиції “посередництва” в закупівлях озброєнь і звинуватив у втручанні парламентарів. Водночас, голова парламентського Комітету з питань оборони звинуватив у тому ж МО⁵⁸. З метою приборкання корупції в закупівлі озброєнь вживалися серйозні заходи. Так, у 2005р. була запроваджена система ПДО (описаних вище) стосовно контрактів на основі кредитування експорту (тобто закордонних позик)⁵⁹. Проте, станом на січень 2013р., інформації про закупівлі на основі ПДО не було. У 2011р. МО вдалося до нової спроби подолати корупцію у військових витратах, утворивши ще одну комісію – Консультативну

⁵⁴ Transparency International (TI), *Corruption Perceptions Index*, 2003-12 (TI: Bonn, 2003-12).

⁵⁵ Sebastian and Gindarsah (посилання 39).

⁵⁶ Sudarsono, J., former Defence Minister, Interview with author, Jakarta, Mar. 2013; Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 30 Tahun 2002 tentang Komisi Pemberantasan tindak Pidana Korupsi, 27 Dec. 2002, <http://portal.mahkamahkonstitusi.go.id/eLaw/perundangan_uu_detail.php?peraturan=fc77969a>.

⁵⁷ Khalik, A., ‘Arms procurement dogged by markups’, *Jakarta Post*, 26 Jan. 2008.

⁵⁸ ‘The politics of defense budgeting in Indonesia’, Institute for Defense, Security and Peace Studies, *Newsletter*, no.4/09, 11 June 2009, <http://idsps.org/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=179&Itemid=15>.

⁵⁹ Widjajanto, A., ‘Transforming Indonesia’s armed forces’, *UNISCI Discussion Papers*, no.15 (Oct. 2007).

групу з виявлення марнотратства під час закупівлі товарів і послуг⁶⁰. Але принаймні один газетний репортаж – з посиланням на самих посередників у торгівлі озброєннями, а також військових, представників громадянського суспільства і парламентарів – документує подальшу активну роль посередників у збройових оборудках і натякає, що законодавці, залучені до парламентських дискусій, розраховують на комісійні за схвалення планів закупівлі. Комісійні та інші витрати, такі як щедрі дорожні і представницькі витрати під час відряджень старших офіцерів до країн-постачальників, підвищують вартість збройових оборудок. Водночас, за висновками звітів, антикорупційні процедури лише додали бюрократії, збільшили час закупівель, але безпосередньо та адекватно на саму корупцію не вплинули⁶¹.

Як і реформаторські зусилля в Індонезії в цілому, підвищення прозорості та підзвітності військових витрат і фінансів було повільним і фрагментарним. Проте, зусилля тривають, залишаючись у полі зору Уряду, Парламенту, громадянського суспільства і ЗМІ. Досвід Індонезії свідчить, що навіть коли військові полишають політику та погоджуються на цивільний контроль, запровадження контролю над військовими фінансами може виявитися складним завданням.

⁶⁰ 'Indonesia: Kemhan, TNI to form supervisory body to address corruption linked to procurement process', *Jakarta detikcom*, 10 Jan. 2011, Translation from Indonesian, Open Source Center.

⁶¹ Afrida, N. and Widhiatro, H., 'Buying the right to snap up arms contracts', *Jakarta Post*, 6 Oct. 2011; Afrida, N. and Widhiatro, H., 'Lengthy, costly arms deals put TNI firepower at risk', *Jakarta Post*, 6 Oct. 2011.

VI. Звітність ООН про військові витрати

КРИСТИНА БУХГОЛЬД

Важливим джерелом офіційних даних про військові витрати є Доповідь ООН з цих питань¹. Спочатку метою системи звітності було, як пропонували деякі країни-учасниці ООН, надати вихідні стандарти для скорочення військових витрат. Пізніше мета перетворилася на забезпечення довіри між державами шляхом підвищення прозорості².

Упродовж 30 років від започаткування рівень звітності про військові витрати ООН коливався від лише 12% усіх країн-учасниць ООН у 1981р. (перший рік звітування) до 42% у 2002р.³ У 1980-х роках звітувало в середньому 15% країн-учасниць ООН. Звіти від нових незалежних держав Східної Європи та Азії і початок звітування країн Латинської Америки та Карибського басейну підвищили середній рівень звітності у 1990-х роках до 17%⁴. У 2002-2008рр. середній рівень звітності сягнув 40%. Це зростання пов'язувалося із “заходами, вжитими Управлінням ООН з питань роззброєння (*United Nations Office for Disarmament Affairs, UNODA*) за підтримки зацікавлених країн-учасниць, і запровадженням у 2002р. спрощеної форми звітності”⁵.

Але з 2008р. рівень звітності суттєво знизився (таблиця 3.8). До 2010р. він упав до 60 країн – найменша кількість з 2000р. Показники звітності на початку 2011р. свідчили про подальше падіння – через велику кількість пізніх звітів і затримки публікації *UNODA*, – але за остаточними даними, кількість державних звітів зросла до 68⁶.

Ще зарано говорити, чи вплинула на участь у системі звітності доповідь Групи урядових експертів (*Group of Governmental Experts, GGE*), яка проаналізувала систему звітності про військові витрати за 2010-2011рр.⁷ Проміжні показники за 2012р. не додають надій на загальну висхідну тенденцію звітності як результат огляду *GGE*. На січень 2013р. *UNODA*

¹ До 2012р. Доповідь ООН про військові витрати (*UN Report on Military Expenditures*) називалася Стандартизованим інструментом звітності про військові витрати ООН (*UN Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures*). Див.: UN General Assembly Resolution 66/20, 2 Dec. 2011.

² Докладніше про Інструмент звітності ООН див., зокрема: Kelly, N., ‘The reporting of military expenditure data to the United Nations, 2002-11’, *SIPRI Yearbook 2012*.

³ United Nations, General Assembly, ‘Group of Governmental Experts on the Operation and Further Development of the United Nations Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures’, Note by the Secretary-General, A/66/89, 14 June 2011, p.25.

⁴ United Nations, A/66/89 (посилання 3), p.13.

⁵ United Nations, A/66/89 (посилання 3), p.14.

⁶ Початкова Доповідь Генеральній асамблеї і Додаток I до неї стосуються лише 51 країни, які звітували у 2011р. Перелік ще 17 держав з’явився на веб-сайті *UNODA* в січні 2013р. Додаток II зі звітами цих 17 держав має бути виданий у 2013р. Див.: United Nations, General Assembly, ‘Objective information on military matters, including transparency of military expenditures’, Report of the Secretary-General, A/66/117, 29 June 2011; A/66/117/Add.1, 28 Sep. 2011; UN Office for Disarmament Affairs, ‘United Nations Report on Military Expenditures: participation by member states (2011)’, <<http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/>>.

⁷ United Nations, A/66/89 (посилання 3). Звіт *GGE* див.: Kelly (посилання 2), pp.185-186. Звіт *GGE* був схвалений Резолюцією Генеральної асамблеї №66/20 (посилання 1).

Таблиця 3.8. Кількість країн, що звітували про військові витрати до ООН у 2002р. і 2007-2012рр.^a

| | 2002 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 ^b | 2012 ^c |
|--|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-------------------|-------------------|
| Кількість країн-учасниць ООН | 191 | 192 | 192 | 192 | 192 | 193 | 193 |
| Загальна кількість звітів^d, у т.ч. | 81 | 78 | 77 | 58 | 60 | 68 | 49 |
| стандартизованих | 70 | 48 | 53 | 42 | 41 | 47 | 31 |
| спрощених ^e | .. | 18 | 16 | 10 | 12 | 10 | 12 |
| нульових ^f | 11 | 12 | 8 | 6 | 7 | 10 | 5 |
| Рівень звітності (%) | 42 | 41 | 40 | 30 | 31 | 35 | 25 |
| Звіти країн - не членів ООН ^g | 1 | 1 | - | - | - | - | - |

^a Роки – рік запиту Генерального секретаря (не пізніше 30 квітня наступного року). Звіти стосуються витрат за останній фінансовий рік.

^b Показники за 2011р. є вищими за наведені в *Щорічнику СІПІ 2012*, оскільки вони враховують пізні подання даних до ООН. Панама внесена до загальних даних, хоча, за даними *UNODA*, у 2011р. вона не надала ні стандартизованого, ні спрощеного, ні нульового звіту, але “надала свої думки стосовно реалізації результатів Доповіді ООН про військові витрати”.

^c Дані за 2012р. враховують лише подання, надані до 24 січня 2013р. Деякі країни могли звітувати після цієї дати. До загальних даних внесено Мадагаскар, хоча *UNODA* не дає інформації про форму подання звіту.

^d Узагальнені дані враховують нульові звіти.

^e Для уникнення подвійного підрахунку країни, що надають ООН і стандартизовані, і спрощені звіти, рахуються як такі, що подали стандартизовані звіти.

^f Нульовий звіт – повернутий ООН опитувальник без внесення даних; зазвичай подається країнами, які не мають регулярних ЗС.

^g Звіти країн - не членів ООН у підсумкових даних не враховуються.

Джерела: United Nations, General Assembly, ‘Objective information on military matters, including transparency of military expenditures’, Reports of the Secretary-General, Various dates, 2003-12; *The United Nations Disarmament Yearbook*, vol.36 (2011), Part II, pp.116-118; UN Office for Disarmament Affairs (UNODA), ‘Military spending’, <<http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/>>.

нараховувало 49 з 193 країн-учасниць ООН, які надали звіти: рівень звітності зменшився до 25%, порівняно з 35% у 2011р., хоча пізні подання можуть збільшити підсумковий показник (таблиця 3.8)⁸.

Загальне зниження рівня звітності зумовлене погіршенням в усіх регіонах (таблиця 3.9). Найбільшою мірою зменшилась участь європейських держав: з 81% у 2011р. до 56% у 2012р. В Америці цей показник зменшився з 40% до 31%; в Азії та Океанії – з 26% до 21%. У 2012р. звітували лише дві африканські країни, проти трьох у 2011р.; не надала інформації жодна близькосхідна країна, проти однієї у 2011р. Із 49 країн, які надали звіти до ООН, 31 подала стандартизовані звіти, 12 – лише спрощені, і п’ять – нульові звіти (тобто звіти без внесених даних).

⁸ UN Office for Disarmament Affairs, ‘United Nations Report on Military Expenditures: participation by member states (2012)’, <<http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/>>.

Таблиця 3.9. Звіттування до ООН про військові витрати за регіонами та субрегіонами у 2012р.

| Регіон/ субрегіон | Кількість країн | Країни, що звітують | Повернуто відповідей | Частка повернутих анкет (%) |
|--|--------------------|--|-------------------------|-----------------------------------|
| <i>Африка</i> | 54 | — | 2 | 4 |
| Північна Африка | 4 | — | — | — |
| Екваторіальна Африка | 50 | Буркіна-Фасо ^a , Мадагаскар ^d | 2 | 3/ |
| <i>Америка</i> | 35 | — | 11 | 3/ |
| Центральна Америка та Карибський басейн | 21 | Коста-Рика ^c , Сальвадор ^a , Гватемала, Гондурас ^c , Ямайка ^a , Мексика | 6 | — |
| Північна Америка | 2 | Канада, США | 2 | — |
| Південна Америка | 12 | Аргентина, Колумбія ^b , Уругвай | 3 | — |
| <i>Азія та Океанія</i> | 42 | — | 9 | 2/ |
| Центральна та Південна Азія | 12 | Казахстан, Непал | 2 | — |
| Східна Азія | 5 | Китай ^a , Японія, Монголія | 3 | — |
| Океанія | 14 | Австралія, Самоа ^c | 2 | — |
| Південно-Східна Азія | 11 | Малайзія ^a , Таїланд ^a | 2 | — |
| <i>Європа</i> | 48 | — | 27 | 56 |
| Східна Європа | 7 | Вірменія ^a , Росія, Україна ^b | 3 | — |
| Центральна та Західна Європа | 41 | Албанія, Австрія, Болгарія ^a , Хорватія ^b , Чехія ^b , Данія ^b , Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Італія, Латвія, Ліхтенштейн ^c , Люксембург ^c , Македонія ^b , Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино ^c , Сербія ^a , Словенія ^a , Іспанія, Швейцарія ^a , Велика Британія | 24 | — |
| <i>Ближній Схід</i> | 14 | — | — | — |
| Всього | 193 | | 49 | 25 |

^a Країни звітували за спрощеною формою ООН.

^b Країни звітували як за спрощеною, так і за стандартизованою формами.

^c Країни надіслали "нульові звіти".

^d Немає інформації про форму звітування.

Джерело: United Nations, General Assembly, 'Objective information on military matters, including transparency of military expenditures', Report of the Secretary-General, A/67/128, 9 July 2012; Addendum A/67/128/Add.1, 18 Sep. 2012; United Nations Office for Disarmament Affairs, 'Participation by member states (2012)', <<http://www.un.org/disarmament/conventions/Milex/>>.

VII. Дані про військові витрати у 2003-2012рр.

СЕМ ПЕРЛО-ФРИМЕН, ВАЕЛЬ АБДУЛ-ШАФІ, КРИСТИНА БУХГОЛЬД,
КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД

У наведених нижче таблицях представлені дані про військові витрати в національних валютах за поточними цінами (таблиця 3.10), в доларах США за постійними цінами 2011р. (таблиця 3.11) і їх частку у ВВП (таблиця 3.12) стосовно 167 країн, що містяться в Базі даних СІПРІ про військові витрати (<http://www.sipri.org/databases/milex/>).

Головна мета цих даних – забезпечити зрозумілу оцінку масштабу ресурсів, що спрямовуються на ЗС. Військові витрати – це “вхідний” показник, прямо не пов’язаний з результатами військової діяльності, зокрема воєнним потенціалом чи рівнем воєнної безпеки. Довгострокові та короткострокові тенденції військових витрат можуть опосередковано свідчити про зміни в цих результатах, але подібні висновки треба робити обережно.

Дані про військові витрати країн у національній валюті (таблиця 3.10) – це вихідні дані для всіх інших таблиць. Вони наводяться з метою сприяння прозорості і дають можливість порівняння даних з урядових та інших джерел. Дані в доларах США в постійних цінах наведені для порівняння в часі (таблиця 3.11) і для підрахунку світових, регіональних та інших підсумкових показників (таблиця 3.1 у підрозділі I). Дані в доларах США в поточних цінах за 2012р. наведені для порівняння між країнами (таблиця 3.11) та регіонами (таблиця 3.1). Поточні показники в доларах США полегшують також порівняння з іншими економічними показниками, часто вираженими в таких само одиницях. Дані про військові витрати як частки ВВП (таблиця 3.12) показують частку ресурсів країни, використану на ЗС, тобто є показником економічного навантаження військових витрат – “військового тягаря”.

Конвертація в долари США в постійні ціни здійснена на основі ринкових обмінних курсів. Оскільки базовим роком для перерахунку береться 2011р., дані в таблиці 3.11 суттєво відрізняються від наведених у *Щорічнику СІПРІ 2012*, де базовим був 2010р.

Дані про військові витрати різних видань *Щорічника СІПРІ* не можна об’єднувати, оскільки вони регулярно переглядаються та оновлюються з появою нових, точніших даних. Це, зокрема, стосується останніх років, оскільки дані про бюджетні видатки замінюються на фактичні витрати. Потребу перегляду даних у доларах США в постійних цінах може зумовити перегляд економічної статистики, на якій ґрунтуються ці розрахунки. База даних СІПРІ про військові витрати для більшості країн охоплює період з 1988р.

Додаткові примітки, джерела та методи обробки даних наведені після таблиць.

Таблиця 3.10. Військові витрати країн у національних валютах за 2003-2012рр.

Дані наведені за фінансові роки в національних валютах та за поточними цінами (якщо не вказано інше – із січня до грудня). Країни розміщені за регіонами та субрегіонами.

| Країна | Валюта | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|-----------------------------|------------------|--------|--------|--------|---------|--------|--------|--------|--------|--------|---------|
| Африка | | | | | | | | | | | |
| <i>Північна Африка</i> | | | | | | | | | | | |
| Алжир ¹ | млрд. динарів | 171 | 202 | 214 | 225 | 273 | 334 | 384 | 422 | 631 | 723 |
| Лівія* ^{1,2} | млн. динарів | 700 | 894 | 904 | 807 | 807 | 1 346 | .. | .. | .. | 3 769 |
| Марокко | млн. дирхамів | 17 418 | 17 182 | 18 006 | 18 775 | 19 730 | 22 824 | 24 615 | 26 605 | 27 042 | 29 360 |
| Туніс | млн. динарів | 525 | 554 | 608 | 662 | 629 | 713 | 763 | 818 | [877] | [1 108] |
| <i>Екваторіальна Африка</i> | | | | | | | | | | | |
| Ангولا ¹¹ | млрд. кванз | 50,0 | 68,3 | 119 | 158 | 156 | 237 | 263 | 322 | 342 | 396 |
| Бенін | млрд. ЦА франків | 20,1 | 22,1 | 23,6 | 24,5 | .. | 29,0 | .. | .. | .. | 39,9 |
| Ботсвана ^a | млн. пул | 1 503 | 1 464 | 1 446 | 1 642 | 1 961 | 2 372 | 2 359 | 2 400 | 2 581 | 2 527 |
| Буркіна-Фасо [†] | млрд. ЦА франків | 25,6 | 30,3 | 33,6 | 37,1 | 45,6 | 55,1 | 51,9 | 61,5 | 65,7 | 74,3 |
| Бурунді | млрд. франків | 47,0 | 49,4 | 53,6 | 46,0 | 50,1 | 52,0 | .. | .. | .. | 85,1 |
| Камерун [§] | млрд. ЦА франків | 110 | 117 | 118 | 134 | 142 | 155 | 162 | 175 | 164 | 181 |
| Кабо-Верде | млн. ескудо | 565 | 573 | 614 | 614 | 640 | 646 | 667 | 690 | 768 | .. |
| ЦАР ^{‡,3} | млн. ЦА франків | 8 729 | 7 979 | 8 121 | .. | 9 160 | 14 111 | 16 995 | 25 549 | .. | .. |
| Чад ⁴ | млрд. ЦА франків | 23,8 | 26,7 | 29,3 | .. | 187 | 274 | 206 | [112] | [114] | .. |
| ДРК ⁵ | млрд. франків | 31,9 | 55 | 78,3 | 96 | 106 | 89,5 | 99,1 | 166 | 220 | 283 |
| Конго [§] | млрд. ЦА франків | 38,7 | 40,0 | 42,0 | 44,1 | 50,8 | 63,4 | .. | 66,2 | .. | .. |
| Кот-д'Івуар ⁶ | млрд. ЦА франків | 124 | 133 | 132 | 140 | 155 | 165 | 198 | 192 | 169 | [208] |
| Джібуті | млн. франків | 7 422 | 6 639 | 7 970 | [8 800] | 6 135 | 6 447 | .. | .. | .. | .. |
| Екваторіальна Гвінея | млрд. ЦА франків | .. | .. | .. | .. | 94,1 | 131 | 176 | .. | .. | .. |
| Ерitreя | млн. накеф | 2 520 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Ефіопія ⁶ | млн. бірів | 2 452 | 2 920 | 3 009 | 3 005 | 3 453 | 4 000 | 4 000 | 4 750 | 6 500 | 7 000 |
| Габон ⁷ | млрд. ЦА франків | 63,0 | 65,0 | 60,0 | 58,0 | (59,0) | .. | .. | 62,0 | .. | 128 |

| | | | | | | | | | | | | | |
|-------------------------------|------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|---------|----------|----------|
| Гамбія ⁸ | млн. даласі | 57,0 | 58,0 | 85,3 | 78,2 | 113 | .. | 159 | 179 | .. | 149 | .. | 196 |
| Гана ⁹ | млн. седі | 46,2 | 50,7 | 58,2 | 69,4 | 118 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Гвінея ¹⁰ | млрд. франків | 167 | 182 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Гвінея-Бісау ¹¹ | млн. ЦА франків | 4 362 | .. | 6 391 | .. | .. | .. | 6 490 | 8 484 | .. | 8 267 | .. | 8 465 |
| Кенія ^a | млн. шилінгів | 19 921 | 21 219 | 26 652 | 27 540 | 39 062 | 41 183 | 48 247 | 50 327 | 50 327 | 64 537 | 70 290 | 70 290 |
| Лесото ^a | млн. долі | 207 | 202 | 218 | 245 | 292 | 204 | 468 | 534 | 534 | 385 | 392 | 392 |
| Ліберія ^b | млн. доларів | 43,4 | 175 | 458 | 228 | 214 | 247 | 491 | 604 | 604 | 959 | 1 165 | 1 165 |
| Мадагаскар ¹¹ | млрд. артарі | 89,8 | 102 | 108 | 116 | 154 | 176 | 139 | 119 | 119 | 146 | 151 | 151 |
| Малаві ^a | млн. квач | 1 309 | 2 753 | 5 116 | 3 933 | 4 959 | 6 678 | 8 841 | .. | .. | [9 286] | [10 083] | [10 083] |
| Малі ¹ | млрд. ЦА франків | [38,8] | [40,9] | 45,6 | 50,2 | 52,9 | 64,0 | 68,2 | 72,7 | 72,7 | 76,0 | 76,0 | 76,0 |
| Мавританія ¹ | млрд. угій | 16,4 | 18,6 | 17,7 | 22,0 | .. | 29,4 | 30,1 | .. | .. | .. | .. | .. |
| Маврікій ¹² | млн. рупій | 308 | 293 | 349 | 337 | 392 | 495 | 242 | 458 | 458 | 503 | 666 | 666 |
| Мозамбік ¹¹ | млн. метикалів | 1 422 | 1 753 | 1 436 | 1 459 | 1 773 | 2 034 | 2 320 | 2 801 | 2 801 | .. | .. | .. |
| Намібія ^a | млн. доларів | 994 | 1 107 | 1 260 | 1 382 | 1 683 | 2 372 | 2 593 | 3 006 | 3 006 | 3 126 | 3 415 | 3 415 |
| Нігер | млрд. ЦА франків | 14,3 | 16,7 | 17,3 | .. | .. | 24 | .. | 23,4 | 23,4 | .. | 35,6 | 35,6 |
| Нігерія | млрд. найр | 75,9 | 85 | 88,5 | 99,9 | 122 | 192 | 224 | 299 | 299 | 369 | 365 | 365 |
| Руанда ¹³ | млрд. франків | 24,3 | 23,8 | 25,1 | 30,1 | 30,4 | 37 | 64,2 | 44,1 | 44,1 | 46,4 | 51,7 | 51,7 |
| Сенегал ^{8 14} | млрд. ЦА франків | 5,2 | 56,8 | 65,6 | 77,7 | 92,4 | 97,1 | 98,1 | 98,9 | 98,9 | .. | .. | .. |
| Сейшельські Острови | млн. рупій | 66,1 | 87,6 | 81 | 79,3 | 102 | 105 | 118 | 86,4 | 86,4 | 108 | 126 | 126 |
| Сьєрра-Леоне | млрд. леонів | 66,8 | 62,0 | 68,0 | [83,7] | [88,0] | [70,3] | [89,7] | [97,6] | [97,6] | [103] | 119 | 119 |
| Сомалі | шиллінгів | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| ПАР ^a | млн. ренділ | 19 473 | 20 201 | 23 511 | 23 819 | 25 180 | 27 801 | 31 324 | 30 442 | 30 442 | 34 349 | 37 493 | 37 493 |
| Південний Судан ¹⁴ | млн. фунтів | .. | .. | .. | 1 198 | 1 185 | 1 874 | 1 404 | 1 501 | 1 501 | 4 720 | 2 542 | 2 542 |
| Судан ¹⁵ | млн. фунтів | 1 039 | 3 200 | 2 838 | 3 338 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Сьвазіленд ^{15 a} | млн. лілангені | 255 | 283 | 410 | 392 | 451 | [584] | [942] | [895] | [895] | [895] | [1 003] | [1 003] |
| Танзанія ^b | млрд. шилінгів | 135 | 143 | 172 | 197 | 217 | 247 | 332 | 373 | 373 | 465 | 547 | 547 |
| Того | млрд. ЦА франків | 16,8 | 16,8 | 17,5 | .. | .. | 25,5 | .. | 28,1 | 28,1 | 27,8 | .. | .. |
| Уганда ^b | млрд. шилінгів | 331 | 379 | 393 | 407 | 462 | 611 | 581 | 2 070 | 2 070 | 848 | [593] | [593] |
| Замбія | млрд. квача | .. | [490] | 626 | 747 | 596 | 1 120 | 1 068 | 1 326 | 1 326 | 1 486 | 1 649 | 1 649 |
| Зімбабве ¹⁷ | млн. дол. США | 195 | 256 | 131 | (162) | .. | .. | .. | 98,3 | 98,3 | 198 | 318 | 318 |

| Країна | Валюта | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--|------------------|----------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|----------|
| Америка | | | | | | | | | | | |
| <i>Центральна Америка та Карибський басейн</i> | | | | | | | | | | | |
| Беліз ^a | млн. доларів | 17,6 | 19,4 | 22,1 | 25,4 | 28,2 | 40,5 | 32,5 | 30,1 | 31,8 | [29,2] |
| Коста-Ріка ¹⁸ | колонів | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Куба ¹⁹ | млн. песо | 1 259 | 1 303 | 1 650 | 1 708 | 1 892 | 2 022 | 2 099 | 2 140 | .. | .. |
| Домініканська Республіка | млн. песо | 4 804 | 6 436 | 8 305 | 8 621 | 9 153 | 11 629 | 11 587 | 13 239 | 13 326 | 14 238 |
| Сальвадор ²⁰ | млн. дол. США | 166 | 162 | 170 | 185 | 200 | 209 | 215 | 226 | 256 | [237] |
| Гватемала | млн. кетсалів | 1 420 | 913 | 798 | 993 | 1 043 | 1 259 | 1 203 | 1 368 | 1 537 | 1 655 |
| Гаїті ^a | гурдів | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Гондурас ²¹ | млн. лемпір | [1 426] | [1 103] | [1 179] | 1 428 | 1 813 | 2 503 | 2 963 | 3 216 | 3 790 | 3 808 |
| Ямайка ^a | млн. доларів | 3 244 | 3 368 | 3 804 | 5 100 | 6 005 | 10 677 | 9 896 | 10 138 | 11 926 | 11 141 |
| Мексика | млн. песо | [35 014] | 35 314 | 39 467 | 44 496 | 52 235 | 54 977 | 65 615 | 74 517 | 80 396 | 91 907 |
| Нікарагуа ²² | млн. кордоб | 533 | 520 | 571 | 655 | 728 | 826 | 849 | 946 | 1 154 | 1 549 |
| Панама | бальбоа | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Тринідад і Тобаго | млн. доларів | 136 | 444 | 581 | 719 | 760 | 1 588 | 1 598 | .. | .. | .. |
| <i>Північна Америка</i> | | | | | | | | | | | |
| Канада ^a | млн. доларів | 14 143 | 14 951 | 16 001 | 17 066 | 19 255 | 21 100 | 21 828 | 21 935 | 23 436 | [22 220] |
| США ²³ | млн. доларів | 415 223 | 464 676 | 503 353 | 527 660 | 556 961 | 621 138 | 668 604 | 698 281 | 711 402 | 685 334 |
| <i>Південна Америка</i> | | | | | | | | | | | |
| Аргентина | млн. песо | 3 988 | 4 285 | 4 935 | 5 643 | 7 109 | 8 769 | 11 063 | 13 541 | 16 654 | 19 696 |
| Болівія ²⁴ | млн. болівіано | 1 331 | 1 343 | 1 368 | 1 441 | 1 740 | 2 371 | 2 431 | 2 300 | 2 438 | 2 738 |
| Бразилія | млн. реалів | 25 829 | 28 608 | 33 080 | 35 686 | 39 887 | 44 841 | 51 283 | 59 819 | 61 788 | 64 795 |
| Чилі ²⁵ | млрд. песо | 1 264 | 1 519 | 1 680 | 1 978 | 2 068 | 2 375 | 2 109 | 2 402 | 2 631 | 2 668 |
| Колумбія ²⁶ | млрд. песо | 9 434 | 10 664 | 11 405 | 12 577 | 14 082 | 17 810 | 19 496 | 19 787 | 19 048 | 21 820 |
| Еквадор | млн. дол. США | 739 | 710 | 954 | 950 | 1 310 | 1 646 | 1 949 | 2 094 | 2 454 | 2 379 |
| Гайана ^{* 27} | млн. доларів | 2 697 | 2 791 | 3 148 | 3 267 | 4 300 | 5 289 | 5 798 | 5 862 | 6 161 | 6 324 |
| Парагвай ²⁸ | млрд. гуарані | [422] | [523] | [499] | [619] | 684 | 776 | 882 | 1 024 | 1 266 | 1 869 |
| Перу ²⁹ | млн. нових солів | 3 092 | 3 397 | 3 820 | 4 011 | 3 918 | 4 057 | 5 157 | 5 532 | 5 587 | 6 742 |

| | | | | | | | | | | |
|------------------------------------|----------|----------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|---------|
| Уругвай | 7 815 | 8 269 | 8 847 | 9 723 | 10 106 | 12 422 | 14 682 | 15 807 | 17 417 | 19 732 |
| Венесуела ³⁰ | 1 588 | 2 740 | 4 292 | 6 436 | 6 377 | 9 286 | 8 631 | 8 683 | 10 229 | 17 200 |
| Азія та Океанія | | | | | | | | | | |
| <i>Центральна та Південна Азія</i> | | | | | | | | | | |
| Афганістан ³¹ | [5 622] | [5 404] | 5 544 | 6 358 | 11 506 | 11 471 | 12 783 | 29 571 | 43 273 | 36 565 |
| Бангладеш ^b | 38,1 | 41,2 | 44,9 | 54,0 | 59,5 | 62,6 | 87,6 | 109 | 120 | 127 |
| Індія ^{a,32} | 774 | 965 | 1 035 | 1 102 | 1 190 | 1 518 | 1 993 | 2 146 | 2 373 | 2 495 |
| Казахстан | 47,5 | 58,0 | 78,7 | 100 | 167 | 185 | 188 | 221 | 265 | [363] |
| Киргизстан ³³ | 2 408 | 2 688 | 3 105 | 3 606 | 4 807 | 6 423 | 7 080 | 9 270 | 10 702 | .. |
| Непал ^{b,†} | 8 255 | 10 996 | 11 745 | 11 136 | 11 389 | 14 712 | 17 811 | 19 491 | 19 101 | .. |
| Пакистан ^{b,†,‡,34} | 220 | 244 | 281 | 292 | 327 | 376 | 448 | 517 | [614] | 641 |
| Шрі-Ланка | [52,3] | 62,7 | 64,7 | 82,2 | 117 | 164 | 175 | 173 | 189 | 184 |
| Таджикистан | 107 | 134 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Туркменістан | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Узбекистан ³⁵ | 53,0 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| <i>Східна Азія</i> | | | | | | | | | | |
| Китай ³⁶ | [288] | [33,1] | [379] | [452] | [547] | [638] | [764] | [836] | [944] | [1 049] |
| Японія ^{a,†,37} | 4 969 | 4 920 | 4 928 | 4 898 | 4 878 | 4 818 | 4 815 | 4 691 | 4 775 | 4 714 |
| Північна Корея ³⁸ | (50,8) | (54,4) | (64,5) | (67,1) | (68,5) | (71,3) | (76,3) | (82,6) | (89,8) | (98,8) |
| Південна Корея ³⁹ | [18 884] | [20 421] | 22 694 | 24 039 | 25 765 | 28 733 | 31 168 | 31 876 | 34 229 | 35 665 |
| Монголія | 27,9 | 32,9 | 35,9 | 46,2 | 66,2 | 77,8 | 54,1 | 74,4 | 110 | 155 |
| Тайвань | 257 | 262 | 258 | 249 | 268 | 282 | 302 | 288 | 295 | 318 |
| <i>Океанія</i> | | | | | | | | | | |
| Австралія ^b | 15 873 | 16 748 | 17 921 | 19 899 | 21 179 | 23 249 | 25 372 | 25 250 | 26 320 | 24 217 |
| Фіджі [†] | 70,7 | 81,1 | 72,9 | 93,6 | 122 | 85,4 | 100 | 96,8 | 98,3 | 102 |
| Нова Зеландія ^b | 1 518 | 1 528 | 1 645 | 1 807 | 1 875 | 2 083 | 2 201 | 2 254 | 2 284 | 2 383 |
| Папуа-Нова Гвінея ^{‡,40} | 68,8 | 78,7 | 94,2 | 93,7 | 112 | 100 | 118 | 126 | 175 | 175 |

| Країна | Валюта | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--------------------------------------|----------------|----------|----------|--------|---------|----------|---------|----------|----------|----------|----------|
| <i>Південно-Східна Азія</i> | | | | | | | | | | | |
| Бруней ⁴¹ | млн. доларів | 530 / | 308 | 449 | 472 | 492 | 520 | 505 | 542 | 516 | 513 |
| Камбоджа | млрд. рієлів | 270 | 272 | 296 | 389 | 383 | 501 | 977 | 746 | 780 | 876 |
| Індонезія ⁴² | млрд. рупій | [19 876] | [21 712] | 208 29 | 23 923 | 30 611 | 31 349 | 34 333 | 42 392 | 50 034 | 64 437 |
| Лаос | млрд. кіпів | (115) | (121) | (125) | (135) | (140) | (150) | (119) | (134) | (150) | .. |
| Малайзія | млн. ринггітів | 10 950 | 10 728 | 11 817 | 11 981 | 13 649 | 14 717 | 13 974 | 12 415 | 14 709 | 14 508 |
| М'янма ^{a 43} | млрд. к'ятів | 173 | 174 | 198 | .. | .. | .. | .. | .. | 1 790 | 1 878 |
| Філіппіни ⁴⁴ | млрд. песо | 70,5 | [69,7] | 75,6 | 82,5 | 93,0 | 101 | 101 | 110 | 117 | 126 |
| Сінгапур ^a | млн. доларів | 8 238 | 8 620 | 9 252 | 9 268 | 10 009 | 10 726 | 11 043 | 11 061 | 11 775 | 12 279 |
| Тайланд | млрд. батів | 79,9 | 74,1 | 78,1 | 85,1 | 114,5 | 142 | 168 | 154 | 168 | 167 |
| Тімор-Лешті ⁴⁵ | млн. дол. США | .. | 6,6 | 9,8 | 24,4 / | [11,5] / | 23,7 | 36,5 | 26,4 | 28,4 | 37,7 |
| В'єтнам | млрд. донгів | 13 058 | 14 409 | 16 278 | 20 577 | 28 735 | 34 848 | 40 981 | 49 739 | 55 100 | 70 000 |
| Європа | | | | | | | | | | | |
| <i>Східна Європа</i> | | | | | | | | | | | |
| Вірменія ^{† 46} | млрд. драмів | 44,3 | 52,3 | 64,4 | 78,3 | 95,8 | 121 | 131 | 148 | 146 | [156] |
| Азербайджан ⁴⁷ | млн. манатів | [173] | [224] | 288 | 641 | 812 | 1 321 | 1 184 | 1 185 | 2 432 | 2 504 |
| Білорусь | млрд. рублів | 475 | 679 | 975 | 1 355 | 1 603 | 1 887 | 1 887 | 2 287 | 3 762 | 6 354 |
| Грузія ^{† 48} | млн. ларі | 91,5 | 135 | 388 | 720 | 1 556 | 1 625 | 1 008 | 810 | [790] | [754] |
| Молдова ^{† 49} | млн. лейв | 115 | 116 | 151 | 216 | 276 | 383 | 277 | 227 | 245 | 264 |
| Росія ⁵⁰ | млрд. рублів | [568] | [656] | [841] | [1 030] | [1 231] | [1 544] | [1 815] | [1 976] | [2 302] | [2 799] |
| Україна ^{§ 51} | млн. гривень | 7 615 | 8 963 | 12 328 | 15 082 | 20 685 | 25 341 | [26 077] | [29 445] | [31 251] | [38 976] |
| <i>Західна і Центральна Європа</i> | | | | | | | | | | | |
| Албанія ^{§ 52} | млн. леків | 9 279 | 10 373 | 11 000 | 13 831 | 17 619 | 21 450 | 23 633 | 19 749 | 19 865 | 19 910 |
| Австрія | млн. євро | 2 111 | 2 158 | 2 160 | 2 105 | 2 557 | 2 558 | 2 401 | 2 430 | 2 453 | 2 513 |
| Бельгія | млн. євро | 3 434 | 3 433 | 3 400 | 3 434 | 3 773 | 4 298 | 4 046 | 3 960 | 3 986 | 3 957 |
| Боснія і Герцеговина ^{† 53} | млн. марок | 351 | 315 | 273 | 278 | 279 | 311 | 341 | 325 | 295 | 351 |
| Болгарія ^{† 54} | млн. лейвів | [986] | 1 025 | 1 101 | 1 171 | 1 475 | 1 388 | 1 355 | 1 320 | 1 166 | 1 132 |
| Хорватія ⁵⁵ | млн. кун | [4 757] | 4 410 | 4 754 | 4 959 | 5 251 | 6 396 | 5 966 | 5 587 | [5 832] | [5 612] |

| Країна | Валюта | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|-----------------------------------|---------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Близький Схід | | | | | | | | | | | |
| Бахрейн ⁶⁸ | млн. динарів | 175 | 180 | 183 | 203 | 222 | 248 | 287 | 292 | 330 | 358 |
| Єгипет ⁶ | млн. фунтів | 14 563 | 14 804 | 15 933 | 17 922 | 19 350 | 21 718 | 22 831 | 25 397 | 25 472 | 27 529 |
| Іран ⁴ 69 | млрд. ріалів | 34 955 | 49 628 | 69 664 | 81 283 | 74 859 | 70 684 | 80 944 | .. | .. | .. |
| Ірак ⁷⁰ | млрд. динарів | .. | (892) | (1 649) | (1 814) | (2 437) | 3 428 | 3 473 | 4 190 | 6 908 | 7 061 |
| Ізраїль ⁷¹ | млн. шекелів | [51 989] | [49 480] | [48 264] | [52 518] | [51 251] | [51 481] | [53 656] | [53 251] | [54 255] | [56 504] |
| Йорданія | млн. динарів | 434 | 416 | 428 | 497 | 716 | 949 | 976 | 952 | 951 | 1 028 |
| Кувейт ⁶ | млн. динарів | 950 | 1 039 | 1 020 | 1 052 | 1 209 | 1 185 | 1 220 | 1 250 | 1 568 | 1 725 |
| Ліван | млрд. фунтів | 1 392 | 1 439 | [1 451] | [1 521] | [1 737] | 1 763 | 2 150 | [2 390] | 2 452 | 2 616 |
| Оман ⁴ 72 | млн. ріалів | 1 010 | 1 144 | 1 404 | 1 550 | 1 663 | 1 775 | 1 726 | 1 882 | 1 650 | 2 585 |
| Катар | млн. ріалів | [2 856] | 2 811 | 3 231 | 3 879 | 5 687 | 8 436 | 7 092 | 6 831 | .. | .. |
| Саудівська Аравія ⁸ 73 | млрд. ріалів | 70,3 | 78,4 | 95,1 | 111 | 133 | 143 | 155 | 170 | 182 | 213 |
| Сирія ⁷⁴ | млрд. фунтів | 67,1 | 70,2 | 75,7 | 74,9 | 82,7 | 86,8 | 101 | 109 | 120 | .. |
| ОАЕ ⁷⁵ | млн. дирхамів | [21 428] | [25 035] | [24 254] | [26 315] | [31 073] | [42 497] | [50 814] | [64 286] | [70 387] | .. |
| Ємен | млрд. ріалів | 148 | 136 | 156 | 162 | 209 | 239 | .. | .. | 251 | 308 |

Примітки: див. після таблиці 3.12.

Таблиця 3.11. Військові витрати країн у доларах США в постійних цінах у 2003-2012рр. і поточних цінах – у 2012р.

Дані наведені в \$ млн. у постійних цінах 2011р. та валютними курсами 2003-2012рр.; у правому стовпчику, позначеному * – в \$ млн. у поточних цінах 2012р. Дані наведені за календарні роки, крім даних стосовно США, які наведені за фінансові роки. Країни розміщені за регіонами та субрегіонами.

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2012* |
|-----------------------------|-------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Африка | | | | | | | | | | | |
| <i>Північна Африка</i> | | | | | | | | | | | |
| Алжир ¹ | 3 152 | 3 585 | 3 753 | 3 847 | 4 514 | 5 259 | 5 712 | 6 045 | 8 652 | 9 104 | 9 325 |
| Лівія* ^{¶2} | 831 | 1 085 | 1 069 | 941 | 885 | 1 338 | .. | .. | .. | 2 800 | 2 987 |
| Марокко | 2 483 | 2 413 | 2 504 | 2 528 | 2 603 | 2 904 | 3 101 | 3 319 | 3 343 | 3 582 | 3 402 |
| Туніс | 500 | 510 | 548 | 571 | 525 | 567 | 586 | 602 | [623] | [746] | [709] |
| <i>Екваторіальна Африка</i> | | | | | | | | | | | |
| Ангола | 1 989 | 1 893 | 2 682 | 3 151 | 2 763 | 3 741 | 3 640 | 3 894 | 3 647 | 3 827 | 4 146 |
| Бенін | 55,1 | 60 | 60,9 | 60,9 | .. | 65,9 | .. | .. | .. | 79,4 | 78,2 |
| Ботсвана | 429 | 396 | 359 | 354 | 390 | 417 | 402 | 381 | 371 | 345 | 333 |
| Буркіна-Фасо [†] | 67,9 | 80,8 | 84,3 | 90,8 | 112 | 122 | 112 | 134 | 139 | 153 | 146 |
| Бурунді | 83,9 | 79,7 | 76,1 | 63,6 | 63,9 | 53,4 | .. | .. | .. | 57,7 | 59 |
| Камерун [§] | 285 | 303 | 299 | 325 | 341 | 353 | 358 | 383 | 347 | 372 | 354 |
| Кабо-Верде | 8,9 | 9,2 | 9,8 | 9,3 | 9,3 | 8,8 | 9,0 | 9,1 | 9,7 | .. | .. |
| ЦАР ^{‡3} | 23,3 | 21,8 | 21,6 | .. | 22,6 | 31,8 | 37 | 54,8 | .. | .. | .. |
| Чад ⁴ | 57,2 | 67,8 | 68,9 | .. | 446 | 594 | 406 | [242] | [242] | .. | .. |
| ДРК ⁵ | 142 | 235 | 275 | 299 | 282 | 203 | 154 | 209 | 239 | 279 | 308 |
| Конго [§] | 114 | 115 | 117 | 115 | 130 | 151 | .. | 142 | .. | .. | .. |
| Кот-д'Івуар ⁶ | 331 | 349 | 334 | 346 | 377 | 377 | 448 | 427 | 357 | [435] | [407] |
| Джібуті | 59,6 | 51,7 | 60,2 | [64,2] | 42,6 | 40,0 | .. | .. | .. | .. | .. |
| <i>Екваторіальна Гвінея</i> | | | | | | | | | | | |
| Ерitreя | 591 | .. | .. | .. | 256 | 335 | 429 | .. | .. | .. | .. |
| Ефіопія | 486 | 527 | 521 | 471 | 431 | 345 | 341 | 345 | 333 | 329 | 381 |
| Габон ⁷ | 159 | 163 | 145 | 142 | (138) | .. | .. | 133 | .. | 264 | 251 |
| Гамбія* ⁸ | 3,0 | 2,7 | 3,7 | 3,4 | 4,6 | .. | .. | .. | .. | .. | .. |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2012* |
|-------------------------------|-------|-------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Гана ⁹ | 81,3 | 79,3 | 79,0 | 85,0 | 130 | 114 | 127 | 129 | 98,8 | 119 | 109 |
| Гвінея ¹⁰ | 111 | 103 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Гвінея-Бісау | 12,0 | .. | 16,9 | .. | .. | .. | 14,8 | 18,9 | 17,5 | .. | 16,6 |
| Кенія | 532 | 525 | 553 | 547 | 613 | 585 | 597 | 633 | 647 | 694 | 798 |
| Лесото | 45,8 | 42,7 | 43,5 | 45,8 | 49,9 | 36,3 | 60,2 | 74,8 | 58,2 | 50,6 | 47,5 |
| Ліберія | .. | 4,6 | 11,4 | 5,3 | 4,3 | 4,3 | 7,9 | 9,1 | 13,3 | 13,8 | 14,4 |
| Мадagascar ¹¹ | 104 | 104 | 92,9 | 89,5 | 108 | 114 | 82 | 64,3 | 72 | 70 | 68,6 |
| Малаві | 17,6 | 29,6 | 48,5 | 39,7 | 40,9 | 50,0 | 61,3 | .. | [44,5] | [54,1] | [39,5] |
| Малі | [101] | [110] | 115 | 125 | 130 | 144 | 150 | 158 | 161 | 153 | 149 |
| Мавританія [†] | 102 | 104 | 88,4 | 103 | .. | 120 | 120 | .. | .. | .. | .. |
| Маврій ¹² | 17,0 | 16,1 | 16,4 | 16,0 | 15,7 | 17,4 | 18,7 | 17,0 | 17,5 | 22,3 | 22,1 |
| Мозамбік | 102 | 112 | 85,7 | 76,9 | 86,4 | 89,9 | 99,3 | 106 | .. | .. | .. |
| Намбія | 212 | 224 | 248 | 262 | 292 | 362 | 384 | 420 | 426 | 432 | 407 |
| Нігер | 39,5 | 46,0 | 44,2 | .. | .. | 55,1 | .. | 51,0 | .. | 75,3 | 69,8 |
| Нігерія | 1 190 | 1 159 | 1 024 | 1 067 | 1 239 | 1 741 | 1 825 | 2 143 | 2 386 | 2 100 | 2 327 |
| Руанда ¹³ | 81,0 | 70,7 | 68,4 | 75,3 | 69,8 | 73,5 | 77 | 76,5 | 75,4 | 76,8 | 79,8 |
| Сенегал ^{§ ¶} | 144 | 145 | 165 | 191 | 215 | 213 | 218 | 217 | .. | .. | .. |
| Сейшельські Острови | 10,6 | 13,5 | 12,4 | 12,2 | 14,8 | 11,2 | 9,5 | 7,2 | 8,7 | 9,7 | 9,2 |
| Сьєрра-Леоне | 42,1 | 34,2 | 33,5 | [37,6] | [35,4] | [24,6] | [28,8] | [26,6] | [23,6] | 24,2 | 27,4 |
| Сомалі | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| ПАР | 4 122 | 4 179 | 4 580 | 4 581 | 4 475 | 4 384 | 4 590 | 4 434 | 4 596 | 4 785 | 4 470 |
| Південний Судан ¹⁴ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | 736 | 1 047 | 612 | 964 |
| Судан ^{¶ 15} | 900 | 2 561 | 2 093 | 2 296 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Свазіленд ^{¶ 16} | 55,1 | 60,8 | 79,6 | 79,2 | 80,6 | [90,4] | [130] | [132] | [123] | [125] | [119] |
| Танзанія | 155 | 158 | 170 | 186 | 195 | 198 | 221 | 253 | 266 | 278 | 319 |
| Того | 45,9 | 45,7 | 44,8 | .. | .. | 58,2 | .. | 61,8 | 59,0 | .. | .. |
| Уганда | 237 | 272 | 272 | 263 | 269 | 297 | 292 | 624 | 578 | [250] | [288] |
| Замбія | .. | [212] | 229 | 250 | 180 | 302 | 254 | 290 | 306 | 319 | 320 |
| Зімбабве ¹⁷ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | 102 | 198 | 303 | 318 |

Америка

Центральна Америка та Карибський басейн

| | | | | | | | | | | | |
|--------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|----------|----------|
| Беліз | 10,1 | 10,9 | 11,8 | 13,0 | 14,2 | 18,2 | 17,0 | 15,0 | 15,7 | [14,6] | [14,9] |
| Коста-Ріка ¹⁸ | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Куба ¹⁹ | 297 | 62,0 | 78,6 | 76,6 | 83,4 | 89,1 | 92,5 | 94,3 | — | — | — |
| Домініканська Республіка | 293 | 2,59 | 3,21 | 3,10 | 3,10 | 3,56 | 3,50 | 3,76 | 3,49 | 3,59 | 3,62 |
| Сальвадор ²⁰ | 227 | 2,12 | 2,12 | 2,22 | 2,29 | 2,25 | 2,29 | 2,37 | 2,56 | [2,33] | [2,37] |
| Гватемала | 305 | 1,82 | 1,47 | 1,72 | 1,70 | 1,82 | 1,70 | 1,87 | 1,97 | 2,05 | 2,11 |
| Гаїті | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Гондурас ²¹ | [132] | [94,2] | [92,5] | 106 | 126 | 156 | 175 | 182 | 201 | 192 | 201 |
| Ямаїка | 92,8 | 86,1 | 82,7 | 98,4 | 109 | 147 | 142 | 126 | 134 | 123 | 128 |
| Мексика | [3 941] | 3 797 | 4 081 | 4 440 | 5 013 | 5 019 | 5 689 | 6 203 | 6 472 | 7 103 | 6 978 |
| Нікарагуа ²² | 48,6 | 43,7 | 43,7 | 46,0 | 46,0 | 43,6 | 43,1 | 45,6 | 51,5 | 65,4 | 65,7 |
| Панама | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| Тринідад і Тобаго | 34,3 | 57,7 | 121 | 144 | 159 | 188 | 288 | — | — | — | — |
| <i>Північна Америка</i> | | | | | | | | | | | |
| Канада | 16 439 | 17 062 | 17 811 | 18 640 | 20 322 | 21 900 | 22 900 | 22 773 | 23 294 | [22 382] | [22 547] |
| США ²³ | 507 781 | 553 441 | 579 831 | 588 837 | 604 292 | 649 010 | 701 087 | 720 386 | 711 402 | 671 628 | 685 334 |
| <i>Південна Америка</i> | | | | | | | | | | | |
| Аргентина | 1 876 | 1 931 | 2 028 | 2 091 | 2 421 | 2 750 | 3 264 | 3 607 | 4 052 | 4 356 | 4 340 |
| Болівія ²⁴ | 318 | 307 | 296 | 299 | 333 | 398 | 394 | 364 | 351 | 377 | 396 |
| Бразилія | 23 573 | 24 493 | 26 502 | 27 441 | 29 595 | 31 488 | 34 334 | 38 127 | 36 932 | 36 751 | 33 143 |
| Чилі ^{§ 25} | 3 397 | 4 040 | 4 335 | 4 937 | 4 944 | 5 222 | 4 569 | 5 131 | 5 440 | 5 357 | 5 484 |
| Колумбія ²⁶ | 7 372 | 7 868 | 8 011 | 8 470 | 8 985 | 10 621 | 11 158 | 11 072 | 10 307 | 11 446 | 12 146 |
| Еквадор | 1 011 | 945 | 1 240 | 1 198 | 1 616 | 1 873 | 2 109 | 2 188 | 2 454 | 2 263 | 2 379 |
| Гайана ^{† 27} | 21,1 | 20,9 | 22,0 | 21,4 | 25,1 | 28,6 | 30,5 | 30,2 | 30,2 | 30,1 | 31,1 |
| Парагвай ^{† 28} | [170] | [202] | [181] | [204] | 209 | 215 | 238 | 264 | 302 | 430 | 421 |
| Перу ²⁹ | 1 403 | 1 487 | 1 646 | 1 694 | 1 626 | 1 591 | 1 965 | 2 076 | 2 029 | 2 363 | 2 557 |
| Уругвай | 709 | 687 | 702 | 725 | 697 | 794 | 877 | 885 | 902 | 944 | 971 |
| Венесуела ³⁰ | 1 955 | 2 772 | 3 745 | 4 940 | 4 124 | 4 569 | 3 302 | 2 574 | 2 385 | 3 316 | 4 010 |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2012* |
|---------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Азія та Океанія | | | | | | | | | | | |
| <i>Центральна та Південна Азія</i> | | | | | | | | | | | |
| Афганістан ³¹ | [205] | | 189 | 199 | 313 | 259 | 309 | 652 | 877 | 770 | 741 |
| Бангладеш | 899 | 916 | 928 | 999 | 1 052 | 1 039 | 1 212 | 1 469 | 1 548 | 1 514 | 1 510 |
| Індія ³² | 29 165 | 33 879 | 36 054 | 36 225 | 36 664 | 41 585 | 48 963 | 49 159 | 49 634 | 48 255 | 46 125 |
| Казахстан | 654 | 747 | 942 | 1 102 | 1 658 | 1 574 | 1 485 | 1 635 | 1 804 | [2 355] | [2 434] |
| Киргизстан ³³ | 110 | 118 | 131 | 144 | 174 | 187 | 193 | 234 | 232 | .. | .. |
| Непал ¹ | 198 | 236 | 261 | 245 | 227 | 237 | 265 | 276 | 261 | .. | .. |
| Пакистан ¹ * ³⁴ | 5 686 | 5 924 | 6 153 | 6 224 | 6 250 | 5 899 | 6 078 | 6 251 | [6 547] | 6 630 | 6 719 |
| Шрі-Ланка | [1 040] | 1 159 | 1 073 | 1 239 | 1 517 | 1 737 | 1 794 | 1 672 | 1 706 | 1 543 | 1 443 |
| Таджикистан | 50,8 | 59,6 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Туркменістан | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Узбекистан ³⁵ | 73,8 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| <i>Східна Азія</i> | | | | | | | | | | | |
| Китай ³⁶ | [57 400] | [63 600] | [71 500] | [84 000] | [96 900] | [106 800] | [128 900] | [136 500] | [146 200] | [157 600] | [166 100] |
| Японія ¹ * ³⁷ | 61 460 | 61 201 | 61 288 | 60 892 | 60 574 | 59 140 | 59 735 | 59 003 | 59 572 | 59 242 | 59 271 |
| Північна Корея ³⁸ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Південна Корея ³⁹ | [21 898] | [22 859] | 24 722 | 25 613 | 26 773 | 28 525 | 30 110 | 29 912 | 30 884 | 31 484 | 31 660 |
| Монголія | 49,4 | 53,8 | 52,1 | 63,9 | 83,8 | 78,8 | 51,6 | 64,4 | 87,2 | 108 | 115 |
| Тайвань | 9 765 | 9 782 | 9 412 | 9 030 | 9 555 | 9 729 | 10 479 | 9 903 | 9 998 | 10 513 | 10 721 |
| <i>Океанія</i> | | | | | | | | | | | |
| Австралія | 19 868 | 20 687 | 21 414 | 22 562 | 23 947 | 24 820 | 26 676 | 27 006 | 26 610 | 25 555 | 26 158 |
| Фіджі ¹ | 57,0 | 63,6 | 55,9 | 70,0 | 86,8 | 56,6 | 64,1 | 58,6 | 54,8 | 54,4 | 57,1 |
| Нова Зеландія | 1 467 | 1 488 | 1 504 | 1 583 | 1 649 | 1 705 | 1 808 | 1 838 | 1 792 | 1 809 | 1 891 |
| Папуа-Нова Гвінея ⁴⁰ | 42,4 | 47,5 | 55,9 | 54,3 | 64,4 | 51,9 | 57,3 | 57,6 | 73,9 | 68,9 | 83,9 |
| <i>Південно-Східна Азія</i> | | | | | | | | | | | |
| Бруней ⁴¹ | 367 | 290 | 351 | 395 | 409 | 422 | 414 | 432 | 415 | 402 | 411 |
| Камбоджа | 114 | 111 | 114 | 140 | 128 | 135 | 264 | 194 | 192 | 210 | 217 |

| | | | | | | | | | | | |
|------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Індонезія ⁴² | [4 079] | [4 194] | 3 643 | 3 699 | 4 448 | 4 150 | 4 336 | 5 092 | 5 705 | 7 048 | 6 866 |
| Лаос | (23,2) | (22,1) | (21,3) | (21,6) | (21,4) | (21,3) | (16,9) | (18,0) | (18,7) | ... | ... |
| Малайзія | 4 400 | 4 247 | 4 543 | 4 446 | 4 964 | 5 077 | 4 792 | 4 186 | 4 807 | 4 662 | 4 697 |
| М'яма ⁴³ | ... | ... | ... | ... | ... | ... | ... | ... | ... | ... | ... |
| Філіппіни ⁴⁴ | 2 419 | [2 279] | 2 322 | 2 401 | 2 630 | 2 630 | 2 532 | 2 657 | 2 701 | 2 815 | 2 977 |
| Сінгапур | 7 987 | 8 138 | 8 645 | 8 718 | 9 055 | 9 126 | 9 430 | 9 250 | 9 218 | 9 249 | 9 722 |
| Таїланд | 3 377 | 3 047 | 3 070 | 3 199 | 4 216 | 4 962 | 5 917 | 5 227 | 5 520 | 5 334 | 5 387 |
| Тімор-Лешті ⁴⁵ | ... | ... | 12,6 | 25,1 | [31,6] | 28,9 | 44,2 | 30,0 | 28,4 | 33,7 | 37,7 |
| В'єтнам | 1 471 | 1 507 | 1 572 | 1 850 | 2 386 | 2 350 | 2 581 | 2 878 | 2 686 | 3 397 | 3 363 |
| Європа | | | | | | | | | | | |
| <i>Східна Європа</i> | | | | | | | | | | | |
| Вірменія ⁴⁶ | 181 | 199 | 244 | 288 | 337 | 392 | 408 | 427 | 391 | [408] | [387] |
| Азербайджан ⁴⁷ | [454] | [550] | 644 | 1 322 | 1 438 | 1 936 | 1 708 | 1 618 | 3 079 | 3 078 | 3 186 |
| Білорусь | 309 | 374 | 487 | 632 | 690 | 707 | 626 | 704 | 756 | 797 | 762 |
| Грузія ⁴⁸ | 96,3 | 134 | 357 | 607 | 1 201 | 1 140 | 695 | 521 | [469] | [451] | [457] |
| Молдова ⁴⁹ | 20,4 | 18,2 | 21,2 | 26,9 | 30,6 | 37,7 | 27,2 | 20,8 | 20,8 | 21,5 | 21,8 |
| Росія ⁵⁰ | [42 658] | [44 379] | [50 505] | [56 417] | [61 824] | [67 986] | [71 566] | [72 918] | [78 330] | [90 646] | [90 749] |
| Україна ⁵¹ | 2 496 | 2 694 | 3 263 | 3 661 | 4 449 | 4 352 | [3 865] | [3 990] | [3 922] | [4 865] | [4 879] |
| <i>Західна і Центральна Європа</i> | | | | | | | | | | | |
| Албанія ⁵² | 115 | 126 | 130 | 160 | 198 | 233 | 251 | 202 | 197 | 194 | 184 |
| Австрія | 3 465 | 3 471 | 3 396 | 3 262 | 3 879 | 3 759 | 3 510 | 3 490 | 3 411 | 3 411 | 3 230 |
| Бельгія | 5 739 | 5 620 | 5 415 | 5 373 | 5 798 | 6 321 | 5 953 | 5 702 | 5 544 | 5 352 | 5 086 |
| Боснія і Герцеговина ⁵³ | 316 | 283 | 237 | 227 | 225 | 234 | 257 | 239 | 210 | 245 | 231 |
| Болгарія ⁵⁴ | [1 123] | 1 097 | 1 122 | 1 113 | 1 293 | 1 083 | 1 029 | 978 | 829 | 782 | 744 |
| Хорватія ⁵⁵ | [1 118] | 1 016 | 1 060 | 1 071 | 1 102 | 1 266 | 1 153 | 1 069 | [1 091] | [1 015] | [959] |
| Кіпр [†] | [434] | 451 | 490 | 481 | 456 | 457 | 499 | 518 | 536 | [499] | [472] |
| Чехія ⁵⁶ | 3 691 | 3 541 | 3 872 | 3 576 | 3 449 | 2 941 | 3 027 | 2 748 | 2 479 | 2 379 | 2 221 |
| Данія | 4 418 | 4 287 | 4 311 | 4 108 | 4 492 | 4 332 | 4 499 | 4 230 | 4 504 | 4 515 | 4 859 |
| Естонія ⁵⁷ | 301 | 317 | 395 | 444 | 538 | 519 | 473 | 363 | [374] | [438] | [420] |
| Фінляндія | 3 197 | 3 390 | 3 480 | 3 542 | 3 338 | 3 593 | 3 772 | 3 692 | 3 751 | 3 856 | 3 662 |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2012* |
|--------------------------------------|--------|--------|--------|--------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Франція ⁵⁸ | 64 749 | 66 526 | 65 123 | 65 470 | 65 691 | 65 037 | 69 426 | 66 251 | 62 741 | 62 582 | 58 943 |
| Німеччина | 49 366 | 47 851 | 47 102 | 46 015 | 46 060 | 47 382 | 49 174 | 49 692 | 48 164 | [48 617] | [45 785] |
| Греція ⁵⁹ | 8 008 | 8 804 | 9 520 | 9 898 | 9 891 | 10 995 | 11 455 | 8 869 | 6 709 | (6 972) | (6 539) |
| Угорщина | 2 336 | 2 162 | 2 141 | 1 919 | 1 955 | 1 817 | 1 619 | 1 452 | 1 378 | 1 100 | 1 038 |
| Ісландія ⁶⁰ | — | — | — | — | — | .. | 26,3 | 21,8 | 19,5 | 17,9 | 17,4 |
| Ірландія | 1 371 | 1 392 | 1 410 | 1 398 | 1 408 | 1 459 | 1 440 | 1 373 | 1 301 | 1 235 | 1 160 |
| Італія ⁶¹ | 43 867 | 44 011 | 42 342 | 40 976 | [39 736] | [41 160] | [40 002] | [38 869] | [37 670] | [35 719] | [34 004] |
| Латвія | 354 | 382 | 444 | 559 | 609 | 597 | 379 | 287 | 297 | 279 | 261 |
| Литва ⁶² | 543 | [520] | [562] | [611] | [668] | [698] | 532 | 448 | [445] | [430] | [409] |
| Люксембург | 296 | 311 | 314 | 308 | 319 | [294] | [293] | [360] | [363] | [359] | [341] |
| Македонія ⁶³ | 172 | 181 | 169 | 161 | 187 | 171 | 167 | 142 | 132 | 139 | 132 |
| Мальта [†] | 51,0 | 53,8 | 67,9 | 55,1 | 55,2 | 56,6 | 61,7 | 63,4 | 55,9 | 56,0 | 53,1 |
| Чорногорія ⁶⁴ | .. | .. | .. | [84,3] | 76,2 | 86,8 | 79,7 | 81,5 | 87,8 | [83,4] | [79,7] |
| Нідерланди | 11 712 | 11 802 | 11 821 | 12 375 | 12 541 | 12 325 | 12 590 | 12 061 | 11 344 | 10 395 | 9 839 |
| Норвегія | 6 598 | 6 764 | 6 365 | 6 352 | 6 757 | 6 794 | 7 210 | 7 099 | 7 232 | 7 189 | 6 973 |
| Польща ⁶⁵ | 6 917 | 7 232 | 7 731 | 8 232 | 9 306 | [8 324] | [8 924] | [9 316] | [9 448] | [9 912] | [9 355] |
| Португалія | 4 532 | 4 813 | 5 102 | 4 957 | 4 744 | 4 762 | 5 205 | 5 294 | 4 866 | [3 980] | [3 779] |
| Румунія | 2 371 | 2 549 | 2 697 | 2 779 | 2 665 | 2 937 | 2 498 | 2 300 | 2 380 | 2 406 | 2 185 |
| Сербія ⁶⁶ | 1 260 | 1 165 | 976 | 985 | 1 110 | 1 077 | 1 059 | 1 028 | 987 | [923] | [826] |
| Словаччина [†] | 1 402 | 1 303 | 1 412 | 1 432 | 1 440 | 1 474 | 1 410 | 1 233 | 1 061 | 1 072 | 1 026 |
| Словенія | 624 | 662 | 675 | 773 | 778 | 823 | 829 | 825 | 665 | 562 | 533 |
| Іспанія | 14 755 | 15 230 | 15 339 | 17 932 | 18 527 | 18 584 | 17 820 | 15 977 | 13 990 | [12 185] | [11 535] |
| Швеція | 7 398 | 6 962 | 7 053 | 6 943 | 7 125 | 6 337 | 6 215 | 6 726 | 6 324 | 6 424 | 6 209 |
| Швейцарія [†] ⁶⁷ | 5 297 | 5 199 | 5 117 | 4 871 | 4 902 | 5 021 | 5 016 | 4 844 | 4 974 | 5 136 | 4 829 |
| Туреччина | 18 287 | 16 689 | 15 799 | 16 511 | 15 924 | 16 119 | 17 275 | 16 976 | 17 690 | 17 906 | 18 184 |
| Велика Британія | 57 009 | 57 669 | 58 154 | 58 531 | 60 379 | 63 074 | 64 301 | 62 946 | 60 284 | 59 795 | 60 840 |

Близький Схід

| | | | | | | | | | | | |
|---------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Бахрейн ⁶⁸ | 555 | 559 | 553 | 602 | 637 | 688 | 774 | 774 | 878 | 924 | 953 |
| Єгипет | 5 227 | 4 945 | 4 936 | 5 050 | 5 086 | 4 737 | 4 597 | 4 473 | 4 287 | 4 175 | 4 376 |
| Іран ⁶⁹ | 9 635 | 12 199 | 15 128 | 16 384 | 13 636 | 10 188 | 9 809 | .. | .. | .. | .. |
| Ірак ⁷⁰ | .. | (1 882) | (2 541) | (1 824) | (2 724) | 3 401 | 3 225 | 3 782 | 5 905 | 5 693 | 6 054 |
| Ізраїль ⁷¹ | [17 279] | [16 514] | [15 898] | [16 940] | [16 447] | [15 796] | [15 933] | [15 398] | [15 163] | [15 536] | [14 638] |
| Йорданія | 916 | 850 | 845 | 924 | 1 262 | 1 456 | 1 507 | 1 400 | 1 340 | 1 382 | 1 448 |
| Кувейт | 4 854 | 5 225 | 5 056 | 4 999 | 5 309 | 4 888 | 4 782 | 4 716 | 5 393 | 5 945 | 6 021 |
| Ліван | 1 259 | 1 280 | [1 300] | [1 291] | [1 417] | 1 298 | 1 564 | [1 665] | 1 627 | 1 622 | 1 735 |
| Оман ⁷² | 3 687 | 4 145 | 4 997 | 5 343 | 5 413 | 5 154 | 4 822 | 5 094 | 4 291 | 6 489 | 6 714 |
| Катар | [1 263] | 1 164 | 1 229 | 1 320 | 1 700 | 2 193 | 1 938 | 1 913 | .. | .. | .. |
| Саудівська Аравія ⁷³ | 25 751 | 28 628 | 34 495 | 39 294 | 45 264 | 44 425 | 45 655 | 47 511 | 48 531 | 54 218 | 56 724 |
| Сирія ⁷⁴ | 2 322 | 2 326 | 2 339 | 2 104 | 2 236 | 2 027 | 2 301 | 2 366 | 2 495 | .. | .. |
| ОАЕ ⁷⁵ | [9 170] | [10 200] | [9 305] | [9 238] | [9 816] | [11 960] | [14 081] | [17 658] | [19 166] | .. | .. |
| Ємен | 1 663 | 1 357 | 1 419 | 1 328 | 1 588 | 1 526 | .. | .. | 1 164 | 1 243 | 1 439 |

Примітки: див. після таблиці 3.12.

Таблиця 3.12. Військові витрати країн у відсотках ВВП у 2003-2012рр.

Країни розміщені за регіонами та субрегіонами. Дані за 2012р. ґрунтуються на прогнозах ВВП, узятих з бази даних МВФ "Перспективи світової економіки" (*World Economic Outlook*), станом на жовтень 2012р. Дані за 2012р. можуть мати більшу похибку, ніж дані за попередні роки.

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|-----------------------------|------|------|------|-------|-------|------|------|-------|-------|-------|
| Африка | | | | | | | | | | |
| <i>Північна Африка</i> | | | | | | | | | | |
| Алжир ¹ | 3,3 | 3,3 | 2,8 | 2,6 | 2,9 | 3,0 | 3,8 | 3,5 | 4,4 | 4,5 |
| Лівія* ^{1,2} | 1,9 | 1,9 | 1,4 | 1,0 | 0,9 | 1,2 | .. | .. | .. | 3,2 |
| Марокко | 3,7 | 3,4 | 3,4 | 3,3 | 3,2 | 3,3 | 3,4 | 3,5 | 3,4 | 3,5 |
| Туніс | 1,7 | 1,6 | 1,5 | 1,4 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | [1,4] | [1,6] |
| <i>Екваторіальна Африка</i> | | | | | | | | | | |
| Ангола | 4,8 | 4,1 | 4,5 | 4,4 | 3,4 | 3,7 | 4,3 | 4,2 | 3,5 | 3,5 |
| Бенін | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | .. | 1,0 | .. | .. | .. | 1,1 |
| Ботсвана | 3,7 | 3,1 | 2,8 | 2,4 | 2,5 | 2,5 | 2,9 | 2,4 | 2,1 | 1,9 |
| Буркіна-Фасо ³ | 1,0 | 1,1 | 1,2 | 1,4 | 1,6 | 1,9 | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,5 |
| Бурунді | 7,3 | 6,6 | 4,4 | 3,5 | 3,4 | 2,7 | .. | .. | .. | 2,4 |
| Камерун ⁴ | 1,4 | 1,4 | 1,3 | 1,4 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,5 | 1,3 | 1,3 |
| Кабо-Верде | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,6 | 0,6 | 0,5 | 0,5 | 0,5 | 0,5 | .. |
| ЦАР ³ | 1,3 | 1,2 | 1,1 | .. | 1,1 | 1,5 | 1,7 | 2,5 | .. | .. |
| Чад ⁴ | 1,5 | 1,1 | 0,9 | .. | 5,5 | 7,1 | 6,2 | [2,7] | [2,6] | .. |
| ДРК ⁵ | 1,4 | 2,1 | 2,3 | 2,4 | 2,1 | 1,4 | 1,1 | 1,4 | 1,5 | 1,7 |
| Конго ⁶ | 1,9 | 1,7 | 1,3 | 1,1 | 1,4 | 1,4 | .. | 1,2 | .. | .. |
| Кот-д'Івуар ⁶ | 1,4 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,6 | 1,6 | 1,8 | 1,7 | 1,6 | [1,8] |
| Джібуті | 7,2 | 5,6 | 6,3 | [6,4] | 4,1 | 3,7 | .. | .. | .. | .. |
| Екваторіальна Гвінея | .. | .. | .. | .. | 1,8 | 1,9 | 3,7 | .. | .. | .. |
| Ерitreя | 20,9 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Ефіопія | 2,8 | 2,5 | 2,3 | 1,7 | 1,3 | 1,1 | 1,0 | 0,9 | 0,8 | 0,8 |
| Габон ⁷ | 1,8 | 1,7 | 1,3 | 1,1 | (1,1) | .. | .. | 0,9 | .. | 1,4 |
| Гамбія* ⁸ | 1,1 | 0,4 | 0,5 | 0,4 | 0,6 | .. | .. | .. | .. | .. |

| | | | | | | | | | | | |
|-------------------------------|-------|-------|-----|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Гана ⁹ | 0,5 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,3 | 0,3 |
| Гвінея ¹⁰ | 2,4 | 2,2 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Гвінея-Бісау | 1,6 | .. | 2,1 | .. | .. | 1,7 | 1,7 | 1,7 | 2,1 | 1,9 | 2,0 |
| Кенія | 1,7 | 1,6 | 1,7 | 1,7 | 1,8 | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 1,9 |
| Лесото | 2,8 | 2,5 | 2,5 | 2,5 | 2,5 | 2,5 | 2,8 | 2,8 | 3,2 | 2,3 | 1,9 |
| Ліберія | .. | 0,6 | 1,2 | 0,5 | 0,4 | 0,4 | 0,6 | 0,6 | 0,7 | 0,9 | 0,8 |
| Малагаскар ¹¹ | 1,3 | 1,2 | 1,1 | 1,0 | 1,1 | 1,1 | 0,8 | 0,8 | 0,7 | 0,7 | 0,7 |
| Малаві | 0,5 | 0,8 | 1,4 | 1,0 | 0,9 | 1,0 | 1,2 | 1,2 | .. | [0,8] | [0,9] |
| Малі | [1,6] | [1,6] | 1,6 | 1,6 | 1,5 | 1,6 | 1,6 | 1,6 | 1,6 | 1,6 | 1,6 |
| Мавританія [†] | 4,9 | 4,9 | 3,7 | 3,0 | .. | 3,4 | 3,8 | 3,8 | .. | .. | .. |
| Маврій ¹² | 0,2 | 0,2 | 0,2 | 0,2 | 0,1 | 0,2 | 0,2 | 0,2 | 0,2 | 0,2 | 0,2 |
| Мозамбік | 1,3 | 1,4 | 0,9 | 0,8 | 0,9 | 0,8 | 0,9 | 0,9 | 0,9 | .. | .. |
| Намбія | 2,9 | 2,9 | 3,1 | 2,9 | 3,0 | 3,5 | 3,9 | 3,9 | 4,1 | 4,0 | 3,9 |
| Нігер | 0,9 | 1,1 | 1,0 | .. | .. | 1,0 | .. | .. | 0,8 | .. | 1,0 |
| Нігерія | 0,9 | 0,7 | 0,6 | 0,5 | 0,6 | 0,8 | 0,9 | 0,9 | 1,0 | 1,1 | 1,0 |
| Руанда ¹³ | 2,4 | 2,0 | 1,7 | 1,8 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,3 | 1,2 | 1,1 |
| Сенегал [§] ¶ | 1,4 | 1,3 | 1,4 | 1,6 | 1,7 | 1,6 | 1,6 | 1,6 | 1,6 | .. | .. |
| Сейшельські Острови | 1,7 | 1,8 | 1,6 | 1,4 | 1,5 | 1,2 | 1,1 | 1,1 | 0,8 | 0,9 | 1,0 |
| Сьєрра-Леоне | 2,0 | 1,6 | 1,6 | [1,7] | [1,5] | [1,1] | [1,3] | [1,3] | [1,1] | [0,9] | 0,8 |
| Сомалі | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| ПАР | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,3 | 1,2 | 1,2 | 1,3 | 1,3 | 1,2 | 1,1 | 1,1 |
| Південний Судан ¹⁴ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | 4,5 | 6,0 | 8,4 |
| Судан [*] 15 | 1,9 | 4,7 | 3,3 | 3,4 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Сьвазіленд [†] 16 | 1,6 | 1,7 | 2,0 | 1,9 | 1,8 | [2,1] | [3,0] | [3,0] | [3,0] | [2,8] | [3,1] |
| Танзанія | 1,1 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 0,9 | 1,0 | 1,0 | 1,1 | 1,1 | 1,1 |
| Того | 1,7 | 1,6 | 1,6 | .. | .. | 1,8 | .. | .. | 1,8 | 1,7 | .. |
| Уганда | 2,3 | 2,3 | 2,2 | 2,0 | 1,9 | 1,9 | 1,8 | 1,8 | 3,4 | 3,2 | [1,3] |
| Замбія | .. | [1,9] | 2,0 | 1,9 | 1,3 | 2,0 | 1,7 | 1,7 | 1,7 | 1,6 | 1,6 |
| Зімбабве ¹⁷ | 2,5 | 5,5 | 2,3 | (3,0) | .. | .. | .. | .. | 1,4 | 2,2 | 3,1 |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--|-------|-------|-------|-------|------|------|------|------|------|-------|
| Америка | | | | | | | | | | |
| <i>Центральна Америка та Карибський басейн</i> | | | | | | | | | | |
| Беліз | 0,9 | 0,9 | 1,0 | 1,0 | 1,1 | 1,4 | 1,3 | 1,1 | 1,1 | [1,0] |
| Коста-Ріка ¹⁸ | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Куба ¹⁹ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. |
| Домініканська Республіка | 0,8 | 0,7 | 0,8 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,6 | 0,6 |
| Сальвадор ²⁰ | 1,1 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,1 | 1,1 | [1,0] |
| Гватемала | 0,8 | 0,5 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,4 |
| Гаїті | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Гондурас ²¹ | [1,0] | [0,7] | [0,6] | 0,7 | 0,8 | 1,0 | 1,1 | 1,1 | 1,1 | 1,1 |
| Ямайка | 0,6 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 0,7 | 0,9 | 0,9 | 0,9 | 0,9 | 0,8 |
| Мексика | [0,5] | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 0,6 | 0,6 | 0,6 |
| Нікарагуа ²² | 0,9 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,8 |
| Панама | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Тринідад і Тобаго | 0,2 | 0,3 | 0,5 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 1,3 | .. | .. | .. |
| <i>Північна Америка</i> | | | | | | | | | | |
| Канада | 1,1 | 1,1 | 1,1 | 1,2 | 1,2 | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,3 | [1,3] |
| США ²³ | 3,7 | 3,9 | 4,0 | 3,9 | 4,0 | 4,3 | 4,8 | 4,8 | 4,7 | 4,4 |
| <i>Південна Америка</i> | | | | | | | | | | |
| Аргентина | 1,1 | 1,0 | 0,9 | 0,9 | 0,9 | 0,8 | 1,0 | 0,9 | 0,9 | 0,9 |
| Бразилія ²⁴ | 2,2 | 1,9 | 1,8 | 1,6 | 1,7 | 2,0 | 2,0 | 1,7 | 1,5 | 1,5 |
| Бразилія | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,6 | 1,6 | 1,5 | 1,5 |
| Чилі ²⁵ | 2,4 | 2,5 | 2,4 | 2,4 | 2,3 | 2,5 | 2,2 | 2,2 | 2,2 | 2,1 |
| Колумбія ²⁶ | 3,5 | 3,5 | 3,4 | 3,3 | 3,3 | 3,7 | 3,9 | 3,6 | 3,1 | 3,3 |
| Еквадор | 2,6 | 2,2 | 2,6 | 2,3 | 2,9 | 3,0 | 3,7 | 3,6 | 3,7 | 3,4 |
| Гайана ²⁷ | 1,9 | 1,8 | 1,9 | 1,8 | 2,0 | 2,2 | 2,3 | 2,1 | 1,9 | 1,8 |
| Парагвай ²⁸ | [1,2] | [1,3] | [1,1] | [1,2] | 1,1 | 1,1 | 1,2 | 1,2 | 1,3 | 1,8 |
| Перу ²⁹ | 1,5 | 1,4 | 1,5 | 1,3 | 1,2 | 1,1 | 1,4 | 1,3 | 1,1 | 1,3 |

| | | | | | | | | | | |
|--|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-----|
| Уругвай | 2,3 | 2,1 | 2,1 | 1,8 | 2,0 | 2,1 | 2,0 | 1,9 | 1,9 | 1,9 |
| Венесуела ³⁰ | 1,2 | 1,3 | 1,4 | 1,3 | 1,4 | 1,2 | 0,9 | 0,8 | 1,0 | 1,0 |
| Азія та Океанія | | | | | | | | | | |
| <i>Центральна та Південна Азія</i> | | | | | | | | | | |
| Афганістан ³¹ | [2,1] | [2,2] | 1,8 | 1,8 | 2,2 | 2,0 | 3,7 | 4,7 | 3,8 | |
| Бангладеш | 1,1 | 1,1 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,1 | 1,2 | 1,3 | 1,1 | |
| Індія ³² | 2,8 | 2,8 | 2,8 | 2,3 | 2,6 | 2,9 | 2,7 | 2,6 | 2,5 | |
| Казахстан | 1,1 | 1,0 | 1,0 | 1,3 | 1,1 | 1,1 | 1,1 | 1,0 | [1,2] | |
| Киргизстан ³³ | 2,9 | 2,8 | 3,1 | 3,4 | 3,4 | 3,5 | 4,2 | 3,9 | .. | |
| Непал [†] | 1,5 | 1,6 | 1,7 | 1,4 | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,2 | .. | |
| Пакистан [†] ³⁴ | 3,7 | 3,6 | 3,4 | 3,0 | 2,8 | 2,8 | 2,6 | [2,7] | 2,7 | |
| Шрі-Ланка | [2,9] | 3,0 | 2,6 | 3,3 | 3,7 | 3,6 | 3,1 | 2,9 | 2,4 | |
| Таджикистан | 2,2 | 2,2 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | |
| Туркменістан | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | |
| Узбекистан ³⁵ | 0,5 | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | |
| <i>Східна Азія</i> | | | | | | | | | | |
| Китай ³⁶ | [2,1] | [2,1] | [2,1] | [2,1] | [2,0] | [2,2] | [2,1] | [2,0] | [2,0] | |
| Японія [†] ³⁷ | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | |
| Північна Корея ³⁸ | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | .. | |
| Південна Корея ³⁹ | [2,5] | [2,5] | 2,6 | 2,6 | 2,8 | 2,9 | 2,7 | 2,8 | 2,7 | |
| Монголія | 1,5 | 1,4 | 1,2 | 1,1 | 1,2 | 0,8 | 0,9 | 1,0 | 1,1 | |
| Тайвань | 2,4 | 2,3 | 2,2 | 2,0 | 2,2 | 2,4 | 2,1 | 2,1 | 2,3 | |
| <i>Океанія</i> | | | | | | | | | | |
| Австралія | 1,9 | 1,8 | 1,8 | 1,8 | 1,8 | 1,9 | 1,9 | 1,8 | 1,7 | |
| Фіджі [†] | 1,6 | 1,7 | 1,4 | 2,2 | 1,5 | 1,8 | 1,6 | 1,4 | 1,4 | |
| Нова Зеландія | 1,1 | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,1 | 1,2 | 1,2 | 1,1 | 1,1 | |
| Папуа-Нова Гвінея [†] ⁴⁰ | 0,5 | 0,6 | 0,6 | 0,6 | 0,5 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 0,5 | |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|--------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| <i>Південно-Східна Азія</i> | | | | | | | | | | |
| Бруней ⁴¹ | 3,7 | 2,5 | 2,6 | 2,6 | 2,6 | 2,5 | 3,3 | 3,2 | 2,5 | 2,4 |
| Камбоджа | 1,5 | 1,3 | 1,2 | 1,3 | 1,1 | 1,2 | 2,3 | 1,6 | 1,5 | 1,6 |
| Індонезія ⁴² | [1,0] | [0,9] | 0,8 | 0,7 | 0,8 | 0,6 | 0,6 | 0,7 | 0,7 | 0,8 |
| Лаос | (0,6) | (0,5) | (0,4) | (0,4) | (0,4) | (0,3) | (0,3) | (0,3) | (0,2) | .. |
| Малайзія | 2,6 | 2,3 | 2,2 | 2,0 | 2,1 | 1,9 | 2,0 | 1,6 | 1,7 | 1,5 |
| М'янма ⁴³ | 1,9 | 1,9 | 1,6 | .. | .. | .. | .. | .. | 3,4 | 4,2 |
| Філіппіни ⁴⁴ | 1,6 | [1,4] | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,2 | 1,2 | 1,2 |
| Сінгапур | 4,9 | 4,5 | 4,4 | 4,0 | 3,7 | 3,9 | 4,1 | 3,6 | 3,5 | 3,6 |
| Тайланд | 1,3 | 1,1 | 1,1 | 1,1 | 1,3 | 1,6 | 1,9 | 1,5 | 1,6 | 1,5 |
| Тімор-Лешті ⁴⁵ | .. | 0,3 | 0,5 | 0,6 | [0,8] | 0,5 | 1,1 | 0,6 | 0,5 | 0,7 |
| В'єтнам | 2,1 | 2,0 | 1,9 | 2,1 | 2,5 | 2,3 | 2,5 | 2,5 | 2,2 | 2,4 |
| Європа | | | | | | | | | | |
| <i>Східна Європа</i> | | | | | | | | | | |
| Вірменія ^{† 46} | 2,7 | 2,7 | 2,9 | 2,9 | 3,0 | 3,4 | 4,2 | 4,3 | 3,9 | [3,8] |
| Азербайджан ⁴⁷ | [2,4] | [2,6] | 2,3 | 3,4 | 2,9 | 3,3 | 3,3 | 2,8 | 4,9 | 4,6 |
| Білорусь | 1,3 | 1,4 | 1,5 | 1,7 | 1,6 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,3 |
| Грузія ^{† 48} | 1,1 | 1,4 | 3,3 | 5,2 | 9,2 | 8,5 | 5,6 | 3,9 | [3,3] | [2,9] |
| Молдова ^{† 49} | 0,4 | 0,4 | 0,4 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 0,5 | 0,3 | 0,3 | 0,3 |
| Росія ⁵⁰ | [4,3] | [3,8] | [3,9] | [3,8] | [3,7] | [3,7] | [4,6] | [4,3] | [4,1] | [4,4] |
| Україна ^{§ 51} | 2,8 | 2,6 | 2,8 | 2,8 | 2,9 | 2,7 | [2,9] | [2,7] | [2,4] | [2,7] |
| <i>Західна і Центральна Європа</i> | | | | | | | | | | |
| Албанія ^{§ 52} | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,6 | 1,8 | 2,0 | 2,1 | 1,6 | 1,5 | 1,5 |
| Австрія | 0,9 | 0,9 | 0,9 | 0,8 | 0,9 | 0,9 | 0,9 | 0,8 | 0,8 | 0,8 |
| Бельгія | 1,2 | 1,2 | 1,1 | 1,1 | 1,1 | 1,2 | 1,2 | 1,1 | 1,1 | 1,1 |
| Боснія і Герцеговина ^{† 53} | 2,4 | 1,9 | 1,5 | 1,3 | 1,1 | 1,1 | 1,2 | 1,2 | 1,0 | 1,2 |
| Болгарія ^{† 54} | [2,8] | 2,6 | 2,4 | 2,3 | 2,5 | 2,0 | 2,0 | 1,9 | 1,5 | 1,5 |
| Хорватія ⁵⁵ | [2,1] | 1,8 | 1,8 | 1,7 | 1,6 | 1,9 | 1,8 | 1,7 | [1,7] | [1,7] |

| | | | | | | | | | | |
|---------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Кіпр [†] | [2,2] | 2,1 | 2,2 | 2,1 | 1,9 | 1,8 | 2,0 | 2,1 | 2,2 | [2,1] |
| Чехія ⁵⁶ | 2,1 | 1,9 | 2,0 | 1,7 | 1,6 | 1,3 | 1,4 | 1,3 | 1,2 | 1,1 |
| Данія | 1,5 | 1,5 | 1,3 | 1,4 | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,4 |
| Естонія ⁵⁷ | 1,7 | 1,7 | 1,9 | 1,9 | 2,1 | 2,1 | 2,3 | 1,7 | [1,7] | [1,9] |
| Фінляндія | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,2 | 1,3 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,5 |
| Франція ⁵⁸ | 2,6 | 2,6 | 2,5 | 2,4 | 2,3 | 2,3 | 2,6 | 2,4 | 2,3 | 2,3 |
| Німеччина | 1,4 | 1,4 | 1,4 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,4 | 1,4 | 1,3 | [1,4] |
| Греція ⁵⁹ | 2,6 | 2,7 | 2,9 | 2,9 | 2,8 | 3,1 | 3,3 | 2,7 | 2,2 | (2,5) |
| Угорщина | 1,7 | 1,5 | 1,4 | 1,3 | 1,3 | 1,2 | 1,2 | 1,1 | 1,0 | 0,8 |
| Ісландія ⁶⁰ | - | - | - | - | - | .. | 0,2 | 0,2 | 0,1 | 0,1 |
| Ірландія | 0,6 | 0,6 | 0,6 | 0,5 | 0,5 | 0,6 | 0,6 | 0,6 | 0,6 | 0,6 |
| Італія ⁶¹ | 2,0 | 2,0 | 1,9 | 1,8 | [1,7] | [1,8] | [1,8] | [1,8] | [1,7] | [1,7] |
| Латвія | 1,7 | 1,7 | 1,7 | 1,9 | 1,7 | 1,7 | 1,4 | 1,1 | 1,0 | 0,9 |
| Литва ⁶² | 1,7 | [1,5] | [1,4] | [1,4] | [1,4] | [1,4] | 1,4 | 1,1 | [1,0] | [1,0] |
| Люксембург | 0,7 | 0,7 | 0,6 | 0,6 | 0,6 | [0,5] | [0,5] | [0,6] | [0,6] | [0,6] |
| Македонія ⁶³ | 2,4 | 2,5 | 2,1 | 1,9 | 2,0 | 1,8 | 1,7 | 1,4 | 1,3 | 1,3 |
| Мальта [†] | 0,7 | 0,7 | 0,9 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,7 | 0,6 | 0,6 |
| Чорногорія ⁶⁴ | .. | .. | .. | [2,3] | 1,7 | 1,9 | 1,9 | 1,8 | 1,9 | [1,8] |
| Нідерланди | 1,6 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,4 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,3 |
| Норвегія | 2,0 | 1,9 | 1,6 | 1,5 | 1,5 | 1,4 | 1,5 | 1,6 | 1,5 | 1,4 |
| Польща ⁶⁵ | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 2,0 | [1,7] | [1,8] | [1,9] | [1,8] | [1,9] |
| Португалія | 1,9 | 2,0 | 2,1 | 2,0 | 1,9 | 1,9 | 2,1 | 2,1 | 2,0 | [1,8] |
| Румунія | 2,1 | 2,0 | 2,0 | 1,8 | 1,5 | 1,5 | 1,4 | 1,3 | 1,3 | 1,2 |
| Сербія ⁶⁶ | 3,7 | 3,1 | 2,5 | 2,4 | 2,5 | 2,3 | 2,4 | 2,4 | 2,3 | [2,2] |
| Словаччина [†] | 1,9 | 1,7 | 1,7 | 1,6 | 1,5 | 1,5 | 1,5 | 1,3 | 1,1 | 1,1 |
| Словенія | 1,4 | 1,5 | 1,4 | 1,6 | 1,5 | 1,5 | 1,6 | 1,6 | 1,3 | 1,2 |
| Іспанія | 1,1 | 1,1 | 1,0 | 1,2 | 1,2 | 1,2 | 1,2 | 1,1 | 0,9 | [0,8] |
| Швеція | 1,7 | 1,5 | 1,5 | 1,4 | 1,4 | 1,2 | 1,2 | 1,2 | 1,2 | 1,2 |
| Швейцарія [†] 67 | 1,0 | 0,9 | 0,9 | 0,8 | 0,8 | 0,8 | 0,8 | 0,7 | 0,7 | 0,8 |
| Туреччина | 3,4 | 2,8 | 2,5 | 2,5 | 2,3 | 2,3 | 2,6 | 2,4 | 2,3 | 2,3 |
| Велика Британія | 2,5 | 2,5 | 2,4 | 2,3 | 2,3 | 2,5 | 2,7 | 2,6 | 2,5 | 2,5 |

| Країна | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 |
|---------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Близький Схід | | | | | | | | | | |
| Бахрейн ⁶⁸ | 4,8 | 4,3 | 3,6 | 3,4 | 3,2 | 3,0 | 3,9 | 3,5 | 3,3 | 3,5 |
| Єгипет | 3,3 | 3,0 | 2,9 | 2,7 | 2,5 | 2,3 | 2,1 | 2,0 | 1,9 | 1,7 |
| Іран ⁶⁹ | 2,8 | 3,1 | 3,5 | 3,5 | 2,7 | 2,1 | 2,2 | .. | .. | .. |
| Ірак ⁷⁰ | .. | (1,7) | (2,2) | (1,9) | (2,2) | 2,2 | 2,5 | 2,5 | 3,0 | 2,7 |
| Ізраїль ⁷¹ | [9,6] | [8,7] | [8,0] | [8,1] | [7,5] | [7,1] | [7,0] | [6,5] | [6,2] | [6,2] |
| Йорданія | 6,0 | 5,1 | 4,8 | 4,7 | 5,9 | 6,1 | 5,8 | 4,9 | 4,6 | 4,6 |
| Кувейт | 6,5 | 5,8 | 4,3 | 3,5 | 3,6 | 3,0 | 4,0 | 3,5 | 3,2 | 3,3 |
| Ліван | 4,6 | 4,4 | [4,4] | [4,5] | [4,6] | 3,9 | 4,1 | [4,2] | 4,1 | 4,1 |
| Оман ⁷² | 12,2 | 12,1 | 11,8 | 11,0 | 10,3 | 7,6 | 9,3 | 8,3 | 5,9 | 8,4 |
| Катар | [3,3] | 2,4 | 2,0 | 1,8 | 2,0 | 2,0 | 2,0 | 1,5 | .. | .. |
| Саудівська Аравія ⁷³ | 8,7 | 8,4 | 8,0 | 8,3 | 9,2 | 8,0 | 11,0 | 10,0 | 8,4 | 8,9 |
| Сирія ⁷⁴ | 6,2 | 5,5 | 5,0 | 4,4 | 4,1 | 3,6 | 4,0 | 4,1 | .. | .. |
| ОАЕ ⁷⁵ | [4,7] | [4,6] | [3,7] | [3,2] | [3,3] | [3,7] | [5,1] | [5,9] | [5,4] | .. |
| Ємен | 6,9 | 5,3 | 4,9 | 4,3 | 4,9 | 4,4 | .. | .. | 3,5 | 4,0 |

.. - даних немає або вони непридатні для використання; „..” – нульова або дуже незначна величина; () – недостовірні дані; [] – оцінка СІПРІ; / – зміна фінансового року.

^a Фінансовий рік починається у квітні зазначеного року та завершується в березні наступного року.

^b Фінансовий рік починається в липні зазначеного року та завершується в червні наступного року.

[†] Дані не враховують військові пенсії.

[‡] Дані стосуються лише поточних витрат (тобто, не враховують капітальні витрати).

[§] Дані стосуються ухваленого бюджету, а не фактичних витрат.

[¶] Дані не враховують витрати на воєнізовані формування.

^{||} Ці країни змінили чи демінували валюту; всі дані конвертовані в нову валюту.

¹ Дані стосовно Алжиру за 2004-2012рр. є бюджетними показниками. В липні 2006р. Уряд Алжиру оприлюднив додатковий бюджет, де загальні витрати були збільшені на 35%. Невідомо, чи була частина цих додаткових коштів спрямована на військові витрати.

² Дані стосовно Лівії не враховують витрати на розвиток, які у 2008р. сягнули 1 000 млн. динарів. Дані за 2012р. не можуть порівнюватися з даними за попередні роки.

³ Дані стосовно ЦАР не враховують інвестиційні витрати, що у 2005р. становили 775 тис. ЦА франків.

⁴ Військові витрати Чаду після 2005р. різко зросли внаслідок конфлікту на сході країни – через виняткові військові витрати, що фінансуються з доходів від продажу нафти. Данні за 2006р. немає, але доступна інформація свідчить про велике збільшення витрат у 2005р. та дещо менше – у 2006-2007рр.

⁵ Дані стосовно ДРК не охоплюють прибутків від широкомасштабного видобування військовими корисних копалин.

⁶ Дані стосовно Кот-д'Івуару за 2003р. є показниками уквалених бюджетів, а не фактичними витратами.

⁷ Дані стосовно Габону не враховують позабюджетні витрати, що фінансуються інвестиційним Фондом *Provisions pour Investissements Hydrocarbures (PHI)*, який наповнюється за рахунок податкових надходжень від оподаткування іноземних нафтових компаній, що працюють у Габоні.

⁸ У бюджетній заяві у 2009р. Міністр фінансів Гамбії заявив про наступні обсяги бюджету Міністерства оборони: 381 млн. даласі на 2008р. та 189 млн. даласі на 2009р. Водночас, ці дані охоплюють інші види військових витрат, порівняно з попередніми роками, тому на їх підтримку можна зробити висновки про значно більше, ніж насправді, зростання військових витрат у 2008р.; з огляду на це, у вибірці даних вони є аномальними.

⁹ Дані МВФ стосовно Гани свідчать про значне зростання витрат у 2012р. Дані про військові витрати у відсотках ВВП, що наведені в таблиці 3.12, є значно нижчими, ніж у попередніх виданнях СІПРІ. Дані стосовно Гани за 2006-2012рр. є показниками уквалених бюджетів, а не фактичними витратами.

¹⁰ Дані стосовно Гвінеї можуть бути заниженими, оскільки МВФ повідомляє про значні позабюджетні витрати на військові потреби.

¹¹ Дані стосовно Мадагаскару враховують витрати на жандармерію і національну поліцію.

¹² Маврійський рік у 2010р. фінансовий рік з липня-червня на січень-грудень. Дані в національній валюті за 2009р. враховують витрати за перехідний шестимісячний період (липень-грудень 2009р.).

¹³ Фінансовий рік у Руанді (січень-грудень) був змінений у 2009р. (липень-червень). Дані стосовно Руанди в національній валюті за 2009р. враховують витрати за шість місяців 2009р. (із січня по червень – 20,6 млрд. франків) та за повний 2009/2010ф.р. (43,6 млрд. франків). Дані за 2005-2006рр. враховують видатки на миротворчі місії АС.

¹⁴ Південний Судан проголосив незалежність 9 липня 2011р. 3 липня 2005р. по липень 2011р. у Південному Судані діяв автономний Уряд Південного Судану згідно з Всеохоплюючою мирною угодою 2005р. Дані за 2006-2010рр. відбивають витрати Уряду Південного Судану на Народно-визвольну армію Судану (*Sudan People's Liberation Army, SPLA*). З проголошенням незалежності Південний Судан змінив суданський фунт на південно-суданський фунт, співвідношення 1 до 1. Конвертація в нову валюту не впливає на дані.

¹⁵ Дані стосовно Судану враховують витрати на безпеку і оборону. Дані за 2006-2010рр. не охоплюють витрати Уряду Південного Судану. Див. також примітку 14.

¹⁶ Дані стосовно Свазіленду за 2008-2012рр. є оцінками, що ґрунтуються на приблизному обчисленні частки бюджетних витрат на оборону, охорону громадського порядку та безпеку громадян, і викликають багато сумнівів.

¹⁷ У квітні 2009р. Зімбabwe відмовилася від зімбabweйського долара і наразі користується переважно долларом США. Дані стосовно Зімбabwe конвертовані в долари США за валютним курсом кожного року. Внаслідок гіперінфляції бракує даних про ціни за 2008р., тому навести вибірку у постійних цінах до 2009р. неможливо.

¹⁸ Коста-Ріка не має збройних сил. Витрати на воснізовані формування, прикордонну охорону, сили морського та повітряного спостереження складають менше 0,05% ВВП.

¹⁹ Дані про Кубу стосуються витрат на оборону і внутрішній порядок. Через брак даних про рівень інфляції, дані в таблиці 3.11 наведені в доларах США в поточних цінах, конвертованих за офіційним валютним курсом поточного року, а не в постійних (2011р.) цінах. Дані про частку військових витрат у ВВП не наведені через відсутність надійних показників ВВП.

²⁰ Дані стосовно Сальвадору враховують урядові витрати на військові пенсії з Пенсійного фонду Збройних сил за 2003-2011рр. Дані за 2012р. охоплюють "оціночні" \$90,7 млн. витрат на пенсії, що дорівнює загальним показникам за 2011р. Дані про пенсії можуть бути дещо завищеними, оскільки вони враховують фінансові інвестиції фонду, які склали \$17 млн. у 2010р.

²¹ Дані стосовно Гондурасу не враховують витрати на імпорт озброєння.

²² Дані стосовно Нікарагуа враховують військову допомогу, надану США та Тайванем. Протягом 2002-2009рр. вона складала 12,5; 16,9; 13,6; 11,1; 7,3; 28,8; 12,2 та 11,6 млн. кордоб, відповідно.

²³ Дані про США стосуються фінансового (1 жовтня - 30 вересня), а не календарного року.

²⁴ Дані стосовно Болівії враховують витрати на цивільну оборону.

²⁵ Дані стосовно Чилі є значно нижчими, ніж у попередніх виданнях СІПРІ через більш повні показники, отримані від влади Чилі. Починаючи з 1990р. жандармерія не враховується в оцінюванні об'єднанням, а відтак, у даних не враховані витрати на її утримання. Дані враховують прямі внески на закупівлю військової техніки від державної компанії з видобутку мідної руди *Corporacion Nacional del Cobre (CODELCO)*. З 2004р. Міністерство оборони розпочало накопичення невитрачених коштів за рахунок цих внесків, які у 2011р. були переведені до Стратегічного фонду непередбачених видатків на майбутні закупівлі обладнання. Дані СІПРІ нададі відбивають внески від *CODELCO*, а не реальні витрати.

²⁶ Дані стосовно Колумбії за 2002-2007рр. враховують додаткові надходження обсягом 2,5 млрд. песо від військового податку, запровадженого з 12 серпня 2002р. Переважна частина витрат цих надходжень припадає на 2002р. і 2004р.

²⁷ Дані стосовно Гайани не охоплюють капітальні витрати, що склали 147, 154, 155 та 172 млн. гайанських доларів у 2003-2006рр., відповідно.

²⁸ Дані про Парагвай за 2003р. стосуються нового ухваленого бюджету, а не фактичних витрат. У попередніх виданнях СІПРІ дані про Парагвай не враховували військові пенсії. Врахування військових пенсій означає суттєве збільшення даних про військові витрати порівняно з тими, що містилися у попередніх публікаціях.

²⁹ Дані стосовно Перу, починаючи з 2005р., не враховують відрахування 20% прибутків від продажу газу державною компанією *SAMISA* на потреби Збройних сил і Національної поліції.

³⁰ Дані стосовно Венесуели не враховують невідомі обсяги додаткових надходжень від Фонду національного розвитку (*National Development Fund, FONDEN*), створеного у 2005р., що наповнюється за рахунок внесків з Центрального банку та державної нафтової компанії *PDVSA*.

³¹ Фінансовий рік в Афганістані з березня по логій. Дані стосовно Афганістану є базисними бюджетними витратами на потреби Афганської Національної Армії. Не врахована військова допомога іноземних донорів, зокрема від США, яка у 2009р. становила \$4 млрд. і в 16 разів перевищувала внутрішні військові витрати Афганістану.

³² Дані стосовно Індії враховують витрати на вояцькі формування Прикордонних військ, Поліцейських сил центрального резерву, Стрілкові Ассаму, Прикордонної поліції індо-тибетської ділянки кордону та, починаючи з 2007р., Сил охорони кордону у складі Міністерства внутрішніх справ, але не враховують витрати на ядерну діяльність Збройних сил.

³³ Дані стосовно Киргизстану враховують витрати на внутрішню безпеку, що складають суттєву частку загальних військових витрат.

³⁴ Дані стосовно Пакистану не враховують витрати на воєнізовані формування: на Прикордонний корпус (Цивільні збройні сили) та на Пакистанських рейнджерів. У 2008р., 2009р., 2010р. та 2012р. ці витрати склали, відповідно, 16,7; 20,8; 31,4 та 43,1 млрд. рупій. Витрати на оборону в рамках Плану розвитку державного сектору за ті ж самі роки склали, відповідно, 2,3; 5,0; 3,9 і 1,4 млрд. рупій.

³⁵ Дані стосовно Узбекистану, наведені в доларах США у постійних цінах, слід розглядати з урахуванням значної різниці між офіційним і неофіційним валютними курсами.

³⁶ Дані стосовно Китаю є оцінкою загальних військових витрат, у т.ч. за статтями, що не віднесені до офіційного оборонного бюджету. Дані базуються: (а) на відкритих даних про офіційні військові витрати та витрати на інші товари, (б) на оцінках офіційних даних за методологією, яка використовувалася у роботі Ш.Вонга (див.: Wang, S., 'The military expenditure of China, 1989-98', *SIPRI Yearbook 1999*), (в) за останні роки, коли офіційних даних для певних найменувань немає, – на відсоткових змінах офіційних даних військових витрат, останніх тенденціях у подібній категорії витрат, або стосовно комерційних прибутків Народно-визвольної армії Китаю, – на припущенні про їх поступове скорочення. Див. "Джерела та методи".

³⁷ Дані стосовно Японії є показниками ухвалених бюджетів до 2003-2004рр. та 2010-2011рр. Враховані бюджетні видатки на діяльність Спеціальної комісії з питань о.Окінава (*Special Action Committee on Okinawa, SACO*), не враховані військові пенсії.

³⁸ Дані стосовно Північної Кореї отримані зі звітів державної влади. Вони не враховують інвестиції в оборону промисловість та НДДКР у сфері технологій подвійного використання, соціальні та побутові послуги, що надаються через військовий сектор. Через ненадійність обмінного курсу між північнокорейською воною і долларом США, оцінки в доларах надати неможливо.

³⁹ Дані стосовно Південної Кореї не враховують видатки на три "спеціальні фонди", призначені для передислокації військових об'єктів і баз США та забезпечення життєдіяльності військ. Ці видатки у 2009-2012рр. сягнули, відповідно, 449,3; 1 048,8; 1 285,2 і 916,7 млрд. вон.

⁴⁰ Дані стосовно Папуа-Нової Гвінеї стосуються поточних бюджетних видатків. За 2008-2011рр. видатки на розвиток ЗС дорівнювали, відповідно, 6; 25,2; 0 і 47 млн. кін.

⁴¹ Дані про Бруней в національній валюті за 2003р. стосуються спеціального 15-місячного ф.р. – із січня 2003р. до березня 2004р. Фінансові роки до 2002р. тривали із січня до грудня, починаючи з 2004р. і надалі – з квітня до березня. Дані за 2004р. стосуються фінансового року квітень-березень.

⁴² Дані стосовно Індонезії не враховують суттєвих позабюджетних витрат з різних джерел, прибутків від військових фондів і кооперативів, а також оренди землі приватним сектором. Обсяг прибутків не відомий і складає несуттєву частку військових витрат.

⁴³ Дані стосовно М'янми не наведені в доларах США через надмірні коливання офіційно проголошеного обмінного курсу к'ята до долара. Коливання валютного курсу у 2003р. від 6,076 до 960 к'ят за долар США. Дані за 2011-2012рр. стосуються ухваленого бюджету і не можуть бути використані в безперервній серії даних, що надані з вторинних джерел. Конституція, ухвалена в 2011р., дозволяє головнокомандувачу збройних сил використовувати додаткові кошти зі спеціального фонду без схвалення урядом. Факт використання цієї можливості в 2011-2012рр. невідомий.

⁴⁴ Дані стосовно Філіппін є дещо завищеними з огляду на витрати на ветеранів. До 2010р. ці витрати становили 1 млрд. песо щорічно, але в 2011р. та 2012р. зросли до 13,9 і 8,3 млрд. песо, відповідно.

⁴⁵ Дані про Тимор-Лешті в національній валюті за 2007р. стосуються спеціального шестимісячного ф.р. – з липня до грудня 2007р. Попередні фінансові роки до 2006/2007ф.р. тривали з липня до червня, починаючи з 2008ф.р. – із січня до грудня. Оцінки Міжнародного валютного фонду показали збільшення витрат у 2012р. через врахування доходів від продажу нафти та газу, що попередньо не були враховані в оцінку військових витрат. Дані в таблиці 3.12 є значно нижчими, ніж у попередніх публікаціях *Щорічника SIPRI*.

⁴⁶ Якщо до даних стосовно Вірменії додати військові пенсії, то вони зросли б на 15-20%.

- 47 Дані щодо Азербайджану враховують додаткові видатки на Спеціальні оборонні проекти в 2011р. та 2012р., що склали 1 087 і 1 123 млн. манатів, відповідно.
- 48 Бюджетні дані за 2003р. стосовно Грузії, як вважається, применшують фактичні витрати через політичну кризу впродовж того року.
- 49 Якщо врахувати всі військові статті бюджету Молдови, в т.ч. витрати на військові пенсії та воєнізовані формування, то суми загальних військових витрат за 2005р., 2006р. і 2007р. становили б, відповідно, 343; 457 і 530 млн. лей.
- 50 Стосовно джерел і методів обчислення даних про військові витрати Росії див.: Соорет, J., 'The military expenditure of the USSR and the Russian Federation, 1987-97', *SIPRI Yearbook 1998*.
- 51 Дані стосовно України, крім даних за 2011р., є показниками ухвалених бюджетів.
- 52 Дані стосовно Албанії до 2006р. не повністю враховують військові пенсії. Дані за 2007р., 2008р. та 2011р. відносяться до зміненого бюджету.
- 53 Дані стосовно Боснії і Герцеговини з 2005р. враховують витрати на Армію Боснії і Герцеговини, створену у 2005р. на базі Хорватсько-Боснійської Армії Федерації Боснії і Герцеговини та Боснійсько-Сербської Армії Республіки Сербської. Дані до 2005р. враховують витрати на обидві армії – Армію Федерації Боснії і Герцеговини та Боснійсько-Сербської Армії Республіки Сербської. Дані не враховують витрати на імпорт озброєнь.
- 54 Відповідно до даних НАТО загальні витрати Болгарії, включно з військовими пенсіями, склали 1 393; 1 712 та 1 749 млн. лев у 2006р., 2007р. та 2008р., відповідно.
- 55 Дані стосовно Хорватії за 2004-2010рр. враховують видатки центрального Уряду на повернення кредиту, наданого на військовий радіолокаційний комплекс. Суми, виділені у 2004-2010рр., склали відповідно, 160; 431,1; 147,8; 91,4; 53,2; 54,6 і 55,2 млн. кун. Виплати продовжилися і в 2011р., але точних даних немає, тому припускається, що в цьому році витрачено також 55,2 млн. кун. Даних про продовження виплат у 2012р. немає, тому їх оціночна сума не врахована.
- 56 Дані стосовно Чехії не враховують військову допомогу Афганістану та Іраку. Допомога Афганістану склала 18,7 млн. крон у 2004р. та 612,6 млн. крон у 2007р. Допомога Іраку у 2005р. склала 1,1 млн. крон.
- 57 У 2010р. естонські Прикордонну службу та Національну поліцію об'єднали, а новостворена служба за класифікацією не вважається воєнізованим формуванням. Переважно цим пояснюється скорочення військових витрат у 2010р.
- 58 Дані стосовно Франції, починаючи з 2006р., розраховуються за новою методикою через зміни в бюджетній системі та фінансовому законодавстві країни.
- 59 Дані стосовно Греції за 2012р. слід використовувати обережно. Дані представлені на основі переглянутого бюджету, але через фінансову кризу витрати можуть бути значно нижчими.
- 60 Ісландія не має армії. Дані стосовно Ісландії з 2008р. враховують витрати на Систему протиповітряної оборони, збір розвідувальної інформації та проведення військових навчань, за які вона відповідає з 2008р., внести до бюджету НАТО та витрати на воєнізовані формування *Vikingasveitin*.
- 61 Дані стосовно Італії враховують витрати на цивільну оборону, які зазвичай становлять близько 4,5% загального обсягу.
- 62 Через зміни у звітності стосовно фінансування воєнізованих формувань у Латвії, дані до 2003р. можуть містити витрати на деякі структури, не враховані після 2004р.
- 63 Визначення військових витрат Македонії змінилося, починаючи з 2006р. Прикордонні війська були передані з Міністерства оборони до Міністерства внутрішніх справ. Тепер до військових витрат відносять військові пенсії, які раніше не враховувалися.
- 64 Чорногорія протолосила незалежність від Союзу Держав Сербії і Чорногорії в червні 2006р. Див. також примітку 66.

⁶⁵ Дані стосовно Польщі не враховують деякі витрати на оборону іншими міністерствами, додаткові витрати на внутрішню безпеку, зокрема через Фонд модернізації Збройних сил, а також на певні додаткові оборонні НДДКР. У 2004–2011рр. суми цих додаткових витрат коливалися від близько 240 млн. до 640 млн. злотих.

⁶⁶ 3 червня 2006р. від Союзу Держав Сербії і Чорногорії відокремилася Чорногорія. Дані стосовно Сербії до 2005р. відповідають даним про Союз Держав Сербії і Чорногорії (до літога 2003р. більш відома назва – колишня Союзна Республіка Югославія), а з 2006р. – лише про Сербію.

⁶⁷ Дані стосовно Швейцарії не враховують витрати кантонів і місцевої влади. Упродовж 1990–2006рр. військові витрати кантонів і місцевої влади становили, як правило, 5–8% видатків центрального Уряду.

⁶⁸ Дані стосовно Бахреїну не враховують позабюджетні витрати на оборонні закупівлі.

⁶⁹ Дані стосовно Ірану не враховують витрати на воєнізовані формування, зокрема Корпус ісламських стражів революції (*Islamic Revolutionary Guards Corps, IRGC*).

⁷⁰ Дані стосовно Іраку не враховують витрати на Раду національної безпеки, Управління головнокомандувача збройними силами та управління з роззброєння та інтеграції військових (*Directorate of Disarmament and Integration of Militias*), що становили 308 і 314 млрд. динарів у 2011р. та 2012р., відповідно.

⁷¹ Дані стосовно Ізраїлю враховують додаткові видатки на операції в Палестині, інших територіях та охоплюють видатки на воєнізовану Прикордонну поліцію.

⁷² Дані стосовно Оману враховують витрати на національну безпеку і оборону. У 2011р. Уряд ухвалив додаткові бюджетні видатки обсягом 1 000 млн. ріалів, що сягають 12% загального бюджету, але не відомо, чи пішли ці додаткові видатки на військові потреби.

⁷³ Дані стосовно Саудівської Аравії враховують витрати на безпеку і оборону.

⁷⁴ Дані стосовно Сирії конвертовані з національної валюти в долари США за валютним курсом 2011р.: \$1 = 48,215 сирійських фунтів. До того Сирія застосовувала співвідношення \$1 = 11,225 сирійських фунтів, що використовувалося для розрахунків у *Щорічниках СІПРІ* до 2009р. Сирія відмовилася від офіційного курсу у 2007р. та перейшла до паралельного ринкового курсу, що раніше вважалося неофіційним.

⁷⁵ Дані про військові витрати ОАЕ є недостовірними та непрозорими. Офіційні документи та доповіді МВФ містять дані про військові витрати, але враховують витрати на товари та послуги (які не враховують заробітну плату чи військове обладнання). Доповіді МВФ враховують витрати Федеральними службами Абу-Дабі, які, за звітними, вважаються найбільшими витратами на безпеку і оборону. Загальні військові витрати ОАЕ становлять 80% витрат Федеральних служб Абу-Дабі, враховуючи дані Міністерства оборони про витрати на товари і послуги та оцінки цих витрат, точні дані яких є невідомими.

Джерела та методи

Визначення військових витрат

Універсальне визначення СППРІ військових витрат охоплює наступні суб'єкти та види діяльності: (а) збройні сили, в т.ч. миротворчі підрозділи; (б) міністерства оборони та інші урядові органи, залучені до оборонних проєктів; (в) вонізовані формування, що проходять підготовку та оснащуються для участі у військових операціях; (г) військово-космічну діяльність. Визначення військових витрат охоплює поточні та капітальні витрати на: (а) утримання військового та цивільного персоналу, в т.ч. пенсії військовослужбовців і соціальне забезпечення особового складу; (б) бойову підготовку та експлуатацію озброєнь і військової техніки (ОВТ); (в) закупівлю ОВТ; (г) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР); (д) військову допомогу (у складі військових витрат країни-донора). До військових витрат не належать витрати на цивільну оборону та поточні витрати на т.зв. “поствійськову” діяльність – пільги для ветеранів, демобілізацію, конверсію та утилізацію озброєнь. Хоча таке визначення вважається універсальним, на практиці його часто важко дотриматися через обмеженість даних.

Обмеженість даних

Обмеження впливають переважно на три головні характеристики даних: надійність, аргументованість і порівнянність.

Головні проблеми надійності виникають внаслідок скоріше браку, ніж неповноти офіційних даних про військові витрати, недостатності детальної інформації, особливо про фактичні витрати, а не бюджетні видатки. В багатьох країнах офіційні дані відбивають лише частину загальних витрат на оборону. Важливі витрати можуть бути приховані в невійськових статтях бюджету, або навіть фінансуватися поза межами державного бюджету. На практиці використовується багато механізмів понадбюджетних і позабюджетних витрат.

Аргументованість даних про військові витрати залежить від цілей їх використання. Оскільки ці витрати є мірою грошового внеску до зміцнення військових спроможностей, найбільш аргументованим буде використання даних про них як показника економічних ресурсів, спрямованих на військові цілі. Саме з цієї причини обмеження є використання цих даних як показника військові сили чи спроможності. Хоча військові витрати суттєво впливають на військові спроможності, останні залежать також від багатьох інших чинників: балансу між особовим складом та озброєннями; технологічного рівня ОВТ, стану їх утримання та ремонту; загальних характеристик безпекового середовища, в якому застосовуватимуться збройні сили.

На порівнянність даних накладають обмеження два різні типи факторів: мінливість змісту категорії “військові витрати”, а також методів перерахунку валют. Змістовне наповнення офіційних даних про військові витрати суттєво відрізняється залежно від країни, а також від періодів часу навіть для однієї країни. Від вибору обмінного курсу для перерахунків витрат у єдину валюту суттєво залежить можливість порівняння даних різних країн (див. нижче). Проблема міжнародних порівнянь економічних показників має загальний характер і стосується не лише військових витрат. Водночас, з огляду на чутливість міжнародних порівнянь військових витрат, важливо пам'ятати, що від вибору обмінного курсу значною мірою залежить інтерпретація порівняння країн.

Методи

Дані СППРІ ґрунтуються на відкритих джерелах і відбивають офіційну інформацію, яку подають уряди. Водночас, офіційні дані не завжди відповідають визначенню військових витрат СППРІ. Так само не завжди можливо перерахувати дані відповідно до визначення, оскільки це вимагає детальної інформації стосовно того, які витрати враховані в офіційному оборонному бюджеті, а які здійснюються за додатковим бюджетом і поза бюджетом. У багатьох випадках СППРІ змушений використовувати дані урядів незалежно від визначення. Якщо наявні різноманітні дані, що буває досить часто, то використовується той набір даних, що найбільшою мірою відповідає визначенню військових витрат СППРІ. В будь-якому разі пріоритет у виборі надається уніфікованим даним з метою забезпечення незмінності методів обчислення за певний проміжок часу, замість підведення даних за окремі роки під загальну дефініцію. Крім того, в деяких випадках доводиться застосовувати оцінки.

Оцінки. Оцінки військових витрат використовуються у випадках, коли (а) зміст офіційно наданої інформації суттєво відрізняється від визначення СППРІ або (б) коли немає повних і

несуперечливих вибірок даних за певні періоди. В першому випадку оцінки робляться переважно на підставі аналізу офіційних даних про державні бюджети і звітів про витрати. Найбільш детальні оцінки такого типу стосуються Китаю (наведені в *Щорічнику СППРІ 1998* та оновлені в *Щорічнику СППРІ 2011*) і Росії (наведені в *Щорічнику СППРІ 1999*). У другому випадку, коли наявні лише неповні вибірки даних за певні періоди, для років, за які є такі вибірки, використовуються ті показники, що найбільшою мірою відповідають визначенню СППРІ. Для років, за які даних немає, з метою досягнення послідовності застосовуються оцінки на підставі відсоткових змін у наявних вибірках за відповідні роки.

Оцінки завжди здійснюються на підставі офіційних урядових даних або інших емпіричних даних з відкритих джерел. Тому для країн, що не подали жодної офіційної інформації, оцінка не здійснюється, і стосовно цих країн даних у таблицях немає.

Оцінки СППРІ в таблицях наводяться у квадратних дужках. Круглі дужки використовуються, якщо дані з незалежних від СППРІ причин є неточними, наприклад, коли вони базуються на недостатньо надійних джерелах та у випадках, коли дані в доларах США в постійних цінах або відсотках ВВП є недостатньо надійними через відсутність достовірних економічних показників. Дані за останні роки охоплюють два типи оцінок, що застосовуються для всіх країн: (1) дані за останні роки відповідають прийнятому бюджету, бюджетним оцінкам або уточненим оцінкам, більшість з яких підлягають перегляду наступними роками; (2) дефлятор у таблиці 3.11, що використовується для останнього року та є оцінкою, обчисленою за даними кількох місяців або за інформацією, наданою МВФ. Якщо невизначеність цих даних не перевищує прийнятного рівня, то вони не виокремлюються дужками.

У таблиці 3.1 узагальнені показники за світ, регіони, організації і групи країн за рівнем доходів є оцінками, оскільки дані про всі країни та за всі роки є не завжди доступними. Ці оцінки здійснюються найчастіше на підставі припущення, що рівень змін в окремій країні, даних про яку немає, є таким самим, як і в середньому в регіоні, до якого вона належить. Коли немає даних за кілька років у межах певного періоду, розрахунки здійснюються на підставі припущення про рівномірні тенденції змін у відповідному проміжку часу. Коли зробити оцінку витрат зовсім неможливо, відповідні країни в обчисленні загального показника не враховуються.

Розрахунки. Вихідні дані подаються в національній валюті в поточних цінах (таблиця 3.10). У таблиці позначені країни, де фінансовий рік не відповідає календарному. У всіх випадках крім одного, дані відповідають фінансовому року, що починається у зазначеному календарному. Винятком є США, де дані відповідають фінансовому року, що починається 1 жовтня попереднього до зазначеного року. В кількох країнах у 2003-2012рр. рамки фінансового року змінювалися. Інформація про такі випадки міститься в посиланнях.

Дані в доларах США в постійних цінах та у відсотках ВВП (таблиці 3.9, 3.10) стосуються календарних років, що у випадку окремих країн потребує приведення даних за фінансовий рік до календарного року. Дані за календарний рік розраховуються на підставі припущення, що впродовж усього фінансового року рівень витрат є однаковим. Дані в національній валюті конвертуються в долари США за постійними цінами та валютними курсами (таблиця 3.11) з використанням індексу споживчих цін конкретної держави та середньорічного ринкового валютного курсу (РВК).

Використання індексу споживчих цін як дефлятора означає, що динаміка оцінок СППРІ військових витрат кожної країни (в доларах США в постійних цінах) відбиває реальні зміни купівельної спроможності стосовно типового споживчого кошика продуктів цивільного призначення. Використання спеціального дефлятора для військової продукції було б більш доцільним, але для більшості країн необхідних для цього даних немає.

Альтернативою є використання порівняльних показників паритету купівельної спроможності (ПКС) на основі ВВП, які дають можливість згладити цінову різницю та отримати показник реальної купівельної спроможності ВВП в кожній країні. Проте, вони не є кращим за РВК мірилом витрат на військові товари та послуги (більш детально див. *Щорічник СППРІ 2006*). Зокрема, за допомогою ПКС навряд чи можливо охарактеризувати вартість сучасних військових технологій і систем у кожній країні. Насправді, дані про військові витрати, якими б порівняльними показниками не користувалися, не є безпосереднім мірилом військового потенціалу. Таким чином, порівняльні показники ПКС не дають “кращого” уявлення про реальні військові витрати країни. Шкідливі вони демонструють обсяг альтернативних товарів і послуг, які можна придбати у країні на суму військових витрат. З іншого боку, РВК демонструє, що можна було б придбати на міжнародних ринках за кошти, витрачені на військові цілі. До того ж, показники ПКС – як оцінки – є менш надійними, ніж РВК. Через це, для конвертації даних про військові витрати в долари США

СППРІ, попри певні обмеження, застосовує РВК як найпростіший і найбільш об'єктивний засіб міжнародного порівняння рівнів військових витрат.

Джерела

Джерелами даних про військові витрати в порядку їх пріоритетності є: (а) першоджерела – офіційні дані, подані національними урядами в офіційних виданнях або у відповідь на запит; (б) вторинні джерела, що посилаються на першоджерела; (в) інші другорядні джерела.

Першу категорію складають документи про національні бюджети, Білі книги з питань оборони та державна фінансова статистика, а також відповіді на запити СППРІ, які щороку надсилаються міністерствам фінансів та оборони, центральним банкам і національним статистичним службам країн, внесених до Баз даних СППРІ про військові витрати. До цієї категорії належать також відповіді урядів про військові витрати, що надходять на запити ООН та ОБСЄ, якщо такі надсилаються країнами.

Другу категорію складають міжнародні статистичні дані, зокрема НАТО та МВФ. Дані про 16 країн-членів НАТО до 1999р. традиційно беруться з кількох джерел цієї організації, що містять статистичні дані про військові витрати. Запровадження НАТО у 2005р. нового визначення військових витрат змушує до використання й інших джерел для пошуку даних за останні роки про деякі країни. Дані про переважну кількість країн, що розвиваються, беруться із Щорічника урядової фінансової статистики МВФ (*Government Financial Statistics Yearbook*), який містить дані про витрати на оборону більшості країн-членів Фонду, а також із звітів про країни, підготовлених експертами МВФ. До цієї категорії належать також видання інших організацій, в яких наводяться відповідні посилання на використані першоджерела, зокрема Звіти про країни (*Country Reports of the Economist Intelligence Unit, London*).

До третьої категорії джерел належать спеціалізовані журнали та газети.

Головним джерелом економічних даних є публікації МВФ: Міжнародна фінансова статистика (*International Financial Statistics*); Огляд світової економіки (*World Economic Outlook*); звіти про країни, підготовлені експертами МВФ.

Мережа збору даних СППРІ про військові витрати

Автори висловлюють подяку за сприяння в отриманні даних про військові витрати, оцінки та рекомендації Джуліану Куперу (*Julian Cooper, Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham*), Дімітару Дімітрову (*Dimitar Dimitrov, University of National and World Economy, Sofia*), Ініго Гевара-і-Мояно (*Inigo Guevara y Moyano, Colectivo de Analisis de la Seguridad con Democracia, Queretaro*), Гюлаю Гюнлюк-Шенесену (*Gülay Günlük-Şenesen, Istanbul University*), Ідувіні Хернандес (*Iduvina Hernandez, Asociacion para el estudio y la promocion de la seguridad en democracia, Guatemala City*), Шіпу Хеверу (*Shir Hever, Alternative Information Center, Jerusalem*), Павану Наїру (*Pavan Nair, Jagruti Seva Sanstha, Pune*), Тамарі Патарая (*Tamara Pataraia, Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, Tbilisi*), Томасу Шітцу (*Thomas Scheetz, Lincoln University College, Buenos Aires*), Нерхану Єнтіркі (*Nerhan Yentürk, Istanbul Bilgi Universty*), Ташін Зайоуні (*Tasheen Zayouna, International IDEA, Stockholm*) та Озрену Зунеку (*Ozren Zunec, University of Zagreb*).

4. Виробництво озброєнь і військові послуги

Загальний огляд

Заходи жорсткої економії в Північній Америці та Західній Європі після світової фінансової кризи 2008р. по-різному вплинули на продаж озброєнь і військових послуг компаніями з Переліку СІПРІ найкрупніших компаній-виробників (Тор 100) у 2011р. Триваючі дискусії стосовно військових витрат породили непевність на найбільшому ринку озброєнь і військових послуг – у Сполучених Штатах – і спонукали розташовані там і в Західній Європі компанії збільшити присутність на ринках інших регіонів, у т.ч. Азії, Латинської Америки і Близького Сходу. Намагаючись захистити свою оборонну промисловість від можливого падіння продажу через зменшення військових витрат у рамках заходів жорсткої економії, уряди активізували зусилля зі збільшення експорту озброєнь і зменшення їх собівартості. Зменшення військових витрат через заходи жорсткої економії в Північній Америці та Західній Європі вже призвело до зменшення продажу озброєнь і військових послуг, хоча в деяких випадках дочірні компанії зберегли чи навіть посилили позиції за межами країн розташування їх материнських компаній (підрозділ I цього розділу).

Державні, приватні установи та підприємці дедалі більше користуються Інтернетом і мережевими технологіями. Як наслідок, щороку державні й приватні установи в усьому світі змушені збільшувати витрати на кібербезпеку. Разом зі зменшенням витрат на традиційні озброєння і військові послуги, зростання витрат на кібербезпеку є головною причиною дедалі більшої зацікавленості багатьох компаній Тор 100 цим ринком. Широке коло компаній – в т.ч. провідних, що спеціалізуються на системній інтеграції, інформаційних технологіях і військових послугах, – працюють у різних сегментах ринку послуг кібербезпеки. Серед цих послуг можна виокремити: програмне забезпечення та послуги захисту мереж і даних; послуги тестування та імітаційне моделювання; навчально-консультаційні послуги; операційна підтримка (підрозділ II).

Обсяг продажу озброєнь і послуг компаній Тор 100 у 2011р. склав \$410 млрд. – зменшення на 5% в реальних цінах (підрозділ III). Водночас, разом із цим зменшенням, поріг для потрапляння до Тор 100 (тобто обсяг продажу 100-ю компанією) підвищився більш як удвічі – з \$280 млн. у 2002р. до \$660 млн. у 2011р., відбиваючи збільшення у Тор 100 кількості середніх компаній. У продажу озброєнь і стратегіях багатьох материнських компаній з Тор 100 важливу роль відіграють великі дочірні компанії. 20 великих дочірніх компаній, внесених (без визначення рейтингу) до Тор 100, забезпечили у 2011р. 14% продажу озброєнь і військових послуг материнських компаній.

Зміни у Top 100 за 2011р. спричинені кількома чинниками, в т.ч. реструктуризацією компаній і новими крупними контрактами, впливом збройних конфліктів і змінами в урядових витратах на озброєння та військові послуги. Наприклад, зменшення продажу озброєнь Northrop Grumman значною мірою пов'язане з продажем акцій Huntington Ingalls Industries. Вивід американських військ з Іраку та запровадження санкцій ООН проти Лівії по-різному вплинули на продаж озброєнь і військових послуг: продажі деяких компаній скоротилися через зменшення контрактів (наприклад, американських AM General, KBR, L-3 Communications, а також російської "Корпорації ТРВ"); тоді як інших – зросли (зокрема, американських Navistar, Fluor та DynCorp). Зростанню продажу сприяла також модернізація країнами збройних сил.

СЬЮЗАН Т.ДЖЕКсон

I. Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь у 2011-2012рр.

СЬЮЗАН Т.ДЖЕКСОН*

Економічний спад після світової фінансової кризи 2008р. і наступні заходи жорсткої економії, запроваджені в Північній Америці та Західній Європі, у 2011-2012рр. почали впливати на продаж продукції світової оборонної промисловості. Проте, вплив на промисловість був не однорідним і мав для компаній різні наслідки¹. Так, вихід США з Іраку по-різному вплинув на продажі в різних секторах індустрії озброєнь і військових послуг; найбільшою мірою постраждали виробництво бронетехніки та логістика. Хоча США залишаються найбільшим ринком озброєнь і військових послуг, триваючі обговорення бюджетних скорочень продовжує сіяти непевність на цьому та інших ринках, оскільки багато провідних компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг сподіваються на американський ринок². З огляду на скорочення військових витрат – попри все ще їх високий рівень у США – уряди та компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг у Північній Америці та Західній Європі намагаються вийти на експортні ринки Азії, Латинської Америки та Близького Сходу.

У 2002-2011рр. світовий продаж озброєнь компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100* збільшився в реальних цінах на 51% (таблиця 4.1). Це сталося, зокрема, завдяки високому рівню військових витрат у цьому періоді, особливо у США через значну увагу до військової відповіді на теракти 11 вересня 2001р. – з війнами в Афганістані та Іраку. Проте, у 2010р. зростання продажу озброєнь компаніями *Top 100* уповільнилося, а у 2011р. його обсяги скоротилися в реальних цінах на 5% (підрозділ III). Водночас важливо зазначити, що на загальні показники продажу компаній *Top 100*, розраховані за обмінними курсами, різною мірою вплинуло також ослаблення долара.

Багато країн у Північній Америці та Західній Європі з метою зменшення бюджетного дефіциту почали вживати заходів жорсткої економії, включно з підвищенням податків і скороченням урядових витрат. В обох випадках ці заходи передбачали або пропонували зменшення військових витрат. Водночас широко обговорювалась ефективність досягнення цілей таких заходів, а також можливі втрати від них. Разом з пропонованими і здійсненими

¹ Про заходи жорсткої економії та їх вплив на військові витрати в багатьох випадках див. підрозділи I і II розділу 3 цього видання. Про реакцію промисловості див.: Джексон С.Т. “Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 4, с.203.

² Про дебати навколо бюджету США див. підрозділ II розділу 3 цього видання.

* Збирати дані для цього розділу допомагав науковий співробітник СІПРІ Мікаель Грінбаум.

Таблиця 4.1. Обсяги продажу компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100* у 2002-2011рр.

| | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2002-2011 |
|---|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|-----------|
| <i>Продаж озброєнь за поточними цінами та обмінними курсами</i> | | | | | | | | | | | |
| Всього (\$ млрд.) | 196 | 235 | 274 | 289 | 312 | 347 | 385 | 398 | 412 | 410 | |
| Зміни (%) | | 20 | 17 | 5 | 8 | 11 | 11 | 3 | 4 | 0 | 110 |
| <i>Продаж озброєнь за постійними цінами та обмінними курсами (2011р.)</i> | | | | | | | | | | | |
| Всього (\$ млрд.) | 271 | 305 | 334 | 341 | 358 | 375 | 398 | 426 | 434 | 410 | |
| Зміни (%) | | 13 | 9 | 2 | 5 | 5 | 6 | 7 | 2 | -5 | 51 |

Примітка: Дані стосуються компаній з *Top 100* за відповідні роки; це означає, що кожного року склад компаній є різним, як і розподіл місць на підставі несуперечливих вибірок даних. Зокрема, дані за 2010р. у цій таблиці відрізняються від аналогічних даних у таблиці 4.5.

Джерело: таблиця 4.5 та База даних СІПРІ про оборонну промисловість.

заходами жорсткої економії, уряди вживають також заходів з метою захисту вітчизняного виробництва озброєнь і військових послуг від можливого падіння їх продажу – включно з підтримкою експорту озброєнь і зниженням їх собівартості.

Окремі компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг Північної Америки та Західної Європи також намагаються забезпечити себе від заходів жорсткої економії – за рахунок спеціалізації, оптимізації, диверсифікації, розширення експорту та інших форм інтернаціоналізації. Крім того, зміни в уявленнях країн про характер загроз після вересня 2001р. спричинили відповідні зміни в безпековій політиці. Це, своєю чергою, призвело до змін у вимогах покупців до продукції світової індустрії озброєнь і військових послуг. У цьому підрозділі розглядаються стратегії реагування країн і компаній на заходи жорсткої економії і зміни вимог покупців.

Національні стратегії жорсткої економії

Мотивами витрачання урядами часу, сил і грошей на створення та підтримку вітчизняної оборонної промисловості, є: безпека постачань; очікувані економічні вигоди; відносини, пов'язані з престижем і могутністю; ототожнення національної і воєнної безпеки³. Загалом, вони намагаються уникати політики та дій, що ведуть до зменшення продажу продукції вітчизняної індустрії озброєнь і військових послуг. На рівні обговорення заходів жорсткої економії, з точки зору підтримки чи обмеження наявних військових програм та інтересів, таке узагальнення є справедливим. Хоча багато країн Північної Америки та Західної Європи, в т.ч. Велика Британія і США, вживають заходів жорсткої економії, які передбачають скорочення військових витрат,

³ Про мотиви підтримки вітчизняної індустрії озброєнь і військових послуг див.: Джексон С.Т. "Виробництво озброєнь". – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.217-220; Jackson, S.T., "The national security exception, the global political economy and militarization", eds K. Gouliamos and C. Kassimeris, *The Marketing of War in the Age of Neo-Militarism* (Routledge: London, 2011).

намагаючись водночас підтримати власну оборонну промисловість – тобто вирішити завдання скорочення витрат, не зменшуючи продажу озброєнь (і таким чином, як часто підкреслюють, зберігаючи робочі місця в оборонній промисловості). У сприянні власній промисловості на зовнішніх ринках уряди вдаються до різних стратегій, включно з: прямою підтримкою урядом експорту озброєнь; стимулюванням зниження собівартості; заявами стосовно зайнятості в оборонній промисловості. Натомість країни, які не скорочують військові витрати, бачать у цій дилемі шанс або отримати більш вигідні умови імпорту озброєнь, або розвинути власну промисловість, що можна побачити на прикладах Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ) і Брунею.

Підтримка експорту озброєнь

Незалежно від економічного клімату, більшість урядів заохочують експорт озброєнь прямим лобюванням на міжурядовому рівні. Хоча цей вид сприяння вітчизняній оборонній промисловості є широко відомим, він ще актуалізувався в контексті пропонуванних і фактичних заходів жорсткої економії, а саме – на що країни-покупці можуть чекати у сфері закупівлі озброєнь і коопераційних угод. Наприклад, у 2012р. просування Міністром оборони США Л.Панеттою (*Leon Panetta*) продажу озброєнь у Бразилії і британським Прем'єром Д.Камероном (*David Cameron*) – в Японії і на Близькому Сході здійснювалося з конкретною метою: збереження продажу озброєнь компаніями США та Західної Європи⁴.

Багато урядів для підтримки експорту озброєнь використовують спеціальні програми чи створюють спеціальні офіси⁵. Такі урядові офіси, що належать до структури збройних сил (ЗС), займаються маркетингом і рекламою вітчизняної оборонної промисловості; в інших країнах це робиться силами лише міністерств торгівлі. Стратегічний огляд безпеки і оборони (*Strategic Defence and Security Review*), зроблений британським Урядом у 2010р., прямо згадує активну підтримку експорту озброєнь як головний засіб підтримки британської національної промисловості за умов скорочення військових витрат⁶. У липні 2012р. офіс з підтримки експорту озброєнь утворено Австралією⁷. Крім сприяння міжурядовим контрактам, цей офіс буде ширше рекламувати і продавати австралійські озброєння та послуги. В жовтні 2012р. відкриття

⁴ Garamone, J., 'Panetta calls for closer military relations with Brazil', American Forces Press Service, 25 Apr. 2012, <<http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116089>>; Watt, N., 'David Cameron seeks slice of Japanese defence contracts on Tokyo trip', *The Guardian*, 10 Apr. 2012; British Prime Minister's Office, 'Prime Minister visits Oman', 21 Dec. 2012, <<http://www.number10.gov.uk/news/prime-minister-visits-oman/>>; British Prime Minister's Office, 'Prime Minister's Gulf and Middle-East visit', 5 Nov. 2012, <<http://www.number10.gov.uk/news/prime-ministers-gulf-visit>>.

⁵ Холтом П. та ін. "Міжнародні поставки озброєнь". – *Щорічник СІПІ 2010*, с.235.

⁶ British Government, *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review*, Cm 7948 (Stationery Office: London, Oct. 2010).

⁷ Clare, J., Australian Minister for Defence Materiel, 'Australian military sales office established', 2 July 2012, <<http://www.minister.defence.gov.au/2012/07/02/australian-military-sales-office-established>>.

офісу з підтримки експорту озброєнь з метою пошуку нових ринків анонсувала Іспанія⁸. У 2010р. Агентство з експорту в галузі безпеки і оборони створила Швеція⁹.

Заохочення зниження собівартості

У 1990-х роках, після холодної війни, країни загалом зменшили військові витрати, що призвело до масштабних процесів консолідації в індустрії озброєнь і військових послуг, особливо в Північній Америці та Західній Європі. Якщо Адміністрація Президента США Б.Обами не наважується змінити негативне ставлення до масштабних об'єднань в індустрії озброєнь і військових послуг, то її західноєвропейські партнери дедалі більше стурбовані низьким рівнем консолідації оборонної промисловості на національному та міжнародному рівнях¹⁰. Але ця стурбованість не обов'язково призводить до масштабних об'єднань у Західній Європі – попри дедалі більшу транснаціоналізацію компаній, вони продовжують працювати в рамках національної політики. Це протиріччя найкраще ілюструється прикладом пропонованого злиття двох провідних європейських компаній-виробників озброєнь і військових послуг – *EADS* (транс'європейська) і *BAE Systems* (британська) – у 2012р., яке припинилося внаслідок незадоволення двох урядів (Німеччини та Великої Британії, відповідно), що володіють акціями цих компаній¹¹.

Водночас, фінансова криза та її наслідки підсилили стурбованість надмірністю оборонної промисловості та загальну потребу її консолідації в Західній Європі. Робоча група Єврокомісії з питань оборонної промисловості та ринків (*Defence Industry and Markets Task Force*) видала неофіційний документ, де нинішнє скорочення військових витрат, разом з новими загрозами, названо каталізатором реструктуризації європейської оборонної промисловості. На думку Робочої групи, така реструктуризація має охоплювати створення об'єднаних центрів передових технологій (військово-морської, наземної та авіаційної техніки) і має бути підтримана країнами-учасницями ЄС¹². У червні 2012р. Єврокомісія оприлюднила доповідь про виконання країнами ЄС Директиви 2009р. про чутливі з точки зору безпеки і оборони закупівлі, в якій зазначено, що попри виконання Директиви багатьма

⁸ Spanish Government, 'Services of España Expansión Exterior and CECO to become part of ICEX', 23 Oct. 2012, <http://www.lamoncloa.gob.es/idiomas/9/gobierno/news/2012/20121023_icex.htm>.

⁹ Swedish Defence and Security Export Agency (FXM), 'About FXM: exports and international cooperation for our future defence', <<http://fxm.se/en/om-fxm/>>.

¹⁰ Про консолідацію у США та Західній Європі див.: Джексон (посилання 1), с.207.

¹¹ 'BAE-EADS merger cancelled amid political impasse', BBC News, 10 Oct. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/business-19897699>>; Pickard, J., Jones, C. and Wiesmann, G., 'Germans blamed for BAE-EADS failure', *Financial Times*, 12 Oct. 2012; Hawley, C., 'EADS-BAE failure a wasted chance for Europe', Spiegel Online, 11 Oct. 2012, <<http://www.spiegel.de/international/business/eads-bae-merger-failure-is-bad-politics-say-german-papers-a-860741.html>>.

¹² European Commission, Defence Industry and Markets Task Force, 'Non-paper', June 2012, <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/defence/files/defence_tf_non_paper_final_en.pdf>.

країнами-членами, інші цього ще не зробили, що гальмує ширшу інтеграцію оборонної промисловості ЄС¹³. На Чикагському саміті НАТО у травні 2012р. країни-члени не пішли далі пропозицій стосовно транскордонної консолідації, але домовилися про запровадження 20 міжнародних проєктів, назвавши цю домовленість кроком до зниження собівартості¹⁴.

На національному рівні, зусилля з консолідації державних виробників озброєнь у ряді галузей активізувала Франція: *Renault Trucks Défense* придбав *Panhard*, а *Thales* і *Safran* створили спільне оптоелектронне підприємство¹⁵. Водночас, не просунулася приватизація *Nexter*, завадивши спробам французького Уряду зменшити свою участь у вітчизняній промисловості¹⁶. Продовжувалася консолідація і в Росії. У 2012р. до складу компанії “*Ростехнологии*” передано ще 16 компаній, а “*Корпорація ТРВ*” та *ВПК* об’єдналися у суперхолдинг з метою, зокрема, пришвидшення розробки гіперзвукової техніки¹⁷. Загалом, неоднозначні результати в Західній Європі та інших регіонах свідчать про наявність труднощів, з якими стикаються країни під час транскордонного злиття і приватизації вітчизняних підприємств, особливо т.зв. національних лідерів.

Урядова риторика про зайнятість в оборонній промисловості

Повні та несуперечливі дані про зайнятість у світовій оборонній промисловості отримати важко, оскільки більшість компаній не деталізує цю інформацію за окремими секторами. Отже, важко оцінити і прямий вплив фінансової кризи та політики жорсткої економії на зайнятість в оборонній промисловості. Проте, доступними є заяви урядів з питань зайнятості¹⁸. Наприклад, під час поїздки до Японії у 2012р. Д.Камерон розповів про важливість робочих місць у промисловості для британської економіки як головну причину підтримки британського експорту озброєнь і міжнародного оборонно-промислового партнерства¹⁹. Створення робочих місць як головну причину

¹³ European Commission, ‘On transposition of Directive 2009/43/EC simplifying terms and conditions for transfer of defence-related products within the EU’, Report from the Commissions to the European Parliament and the Council, COM(2012) 359 final, Brussels, 29 June 2012. Див. також підрозділ V розділу 9 цього видання.

¹⁴ North Atlantic Treaty Organization (NATO), ‘NATO delivers at Chicago Summit’, 20 May 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_87600.htm>.

¹⁵ Volvo AB, ‘Renault Truck Defense finalizes acquisition of French Panhard’, Press release, 25 Oct. 2012, <http://www.volvogroup.com/group/global/en-gb/_layouts/CWP.Internet.VolvoCom/NewsItem.aspx?News.ItemId=132735&News.Language=en-gb>; Thales Group, ‘Thales and Safran sign optronics partnership agreement’, Press release, 20 Dec. 2011, <http://www.thalesgroup.com/Press_Releases/Group/2011/Safran_and_Thales_sign_optronics_partnership_agreement/>.

¹⁶ Tran, P., ‘Little movement seen on Nexter privatization’, *Defense News*, 21 Nov. 2012.

¹⁷ Dunai, P., ‘Russian missile companies in merger’, *Jane’s Defence Industry*, 25 Sep. 2012.

¹⁸ Pollin, R. and Garrett-Peltier, H., *The U.S. Employment Effects of Military and Domestic Spending Priorities: An Updated Analysis* (University of Massachusetts, Political Economy Research Institute: Amherst, MA, 2009). Див. також: Wulf, H., ‘Arms industry limited: the turning point in the 1990s’, ed. H. Wulf, SIPRI, *Arms Industry Limited* (Oxford University Press: Oxford, 1993), p.12.

¹⁹ Watt (посилання 4).

участі у програмі уніфікованого ударного винищувача *F-35 (Joint Strike Fighter)*, попри триваюче зростання її вартості, наводила Канада²⁰. Уряд Швеції стверджує, що підтримка оборонної промисловості означає захист робочих місць²¹.

Інші країни намагаються зберегти зайнятість шляхом розвитку вітчизняної оборонної промисловості, сподіваючись, що це матиме кумулятивний ефект в інших галузях. Так, Бруней намагається поширити навички, отримані завдяки передачі технологій в рамках закупівлі озброєнь, на цивільний ринок праці заради загального соціально-економічного розвитку²². Інший приклад – Бразилія, де виробники озброєнь отримують пільги від Уряду, зокрема в рамках підтримки зайнятості у промисловості²³.

Стратегії компаній і політика жорсткої економії

Пропоновані та фактичні скорочення військових витрат, особливо в Північній Америці та Західній Європі, зумовили непевність стосовно того, де і як працювати компаніям. Це мало широкі наслідки для індустрії озброєнь і військових послуг. Уявлення про загрози після вересня 2001р. вплинули як на вимоги споживачів, так і на методи реалізації стандартних практик ведення бізнесу. Ці практики охоплюють стратегії доступу до міжнародних ринків, стратегічні придбання і продажі, метою яких є пристосування до змін у військових витратах і вимогах споживачів. Але, на відміну від 1990-х років, масштабна консолідація у промисловості наразі не є характерною ознакою стратегій компаній. Загалом, залежно від економічного клімату, компанії використовують ряд стратегічних інструментів, включно з диверсифікацією бізнесу шляхом придбань, створення спільних підприємств, розширення експорту та координації зусиль з урядовими заходами стимулювання збуту.

Доступ до міжнародних ринків: експорт і спільні підприємства

Через звуження вітчизняних ринків у Північній Америці та Західній Європі – двох регіонах, де зосереджено більшість компаній з *Top 100* – компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг останніми роками стали звертати більше уваги на доступ до міжнародних ринків як засіб покращення фінансових показників. Компанії особливо зацікавлені в

²⁰ Canadian Department of National Defence, 'Industrial Participation-Joint Strike Fighter Program', <<http://www.forces.gc.ca/site/mobil/news-nouvelles-eng.asp?id=4066>>.

²¹ Уряд Швеції стверджував, що головними причинами продовження підтримки розробки літака *Gripen* фірми *SAAB* є отримання технологій і створення робочих місць. Див.: Reinfeldt, F. et al., 'Sverige köper 40-60 Jas Gripen', *Svenska Dagbladet*, 25 Aug. 2012.

²² Bruneian Ministry of Defence, 'Shaping the force today: defence white paper update 2007', <http://www.mindef.gov.bn/MOD2/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=40&Itemid=328>.

²³ Rocha, A., 'Arms industry to double in size', Brazil Arab News Agency, 4 Oct. 2011, <http://www2.anba.com.br/noticia_especiais.kmf?cod=12494151&indice=20>.

тих ринках, де очікується стабільність чи зростання військових витрат. Хоча ця стратегія не є новою, її важливість зростає, особливо у країнах, де пропонуються або здійснюються заходи жорсткої економії²⁴.

Компанії, що бажають закріпитися на міжнародному ринку, часто вдаються до укладання угод про експорт і спільне виробництво, зокрема, створюючи спільні підприємства²⁵. Так, останніми роками компанії демонструють зацікавленість у доступі на ключові ринки Азії, Латинської Америки і Близького Сходу. Така зацікавленість проявляється у стратегіях експорту, а також виборі місць, де тепер працюють головні офіси чи спільні підприємства цих компаній. Це впливає на відносно невеликі ринки озброєнь, особливо у країнах, які не мають власної індустрії озброєнь і військових послуг, але прагнуть її створити. Закордонна власність як стратегічний напрям підтримки вітчизняної оборонної промисловості на малих ринках у Західній Європі обговорюється в підрозділі III.

Готуючись до міжнародної експансії, німецька компанія *Rheinmetall* вдалася до реструктуризації і розглядає серед інших потенційних ринків, згаданих вище, Австралію²⁶. Прикладом освоєння нових ринкових ніш компаніями, що прагнуть скористатися скороченням урядових військових витрат, є діяльність британської компанії *QinetiQ* з надання послуг для закордонних стрілецьких полігонів²⁷. *SEPI*, власник іспанської *Navantia*, бачить спосіб підтримання дочірньої компанії на плаву в розширенні експорту та шукає контрактів в Австралії, Венесуелі, Мексиці та Саудівській Аравії²⁸. *Israel Aerospace Industries (IAI)* розглядає Бразилію і Чилі як основні ринки на найближче майбутнє²⁹. Так само американська *Oshkosh* дивиться на експортний потенціал Латинської Америки (особливо Бразилії, Колумбії та Мексики), а також Близького Сходу і скандинавських країн. У довгостроковій перспективі вона розглядає також Індію з точки зору перетворення нинішньої присутності там свого бізнесу на лідерство на військовому ринку³⁰. Ці приклади свідчать про пошуки компаніями місця на міжнародних ринках.

²⁴ Водночас, багато компаній з *Top 100*, які намагаються збільшити продаж озброєнь за кордоном, розташовані за межами країн, що здійснюють заходи жорсткої економії. Наприклад, російський “Рособоронекспорт” орієнтує експорт на Азію, де Росія давно має інтереси. Див.: Grevatt, J., ‘Rosoboronexport targets Asian growth despite tougher competition’, *Jane’s Defence Industry*, 24 Apr. 2012. Збільшити експорт озброєнь намагається турецька *Aselsan*. Див.: İş Investment, ‘Aselsan’, 30 May 2012, <http://www.isyatirim.com.tr/WebMailer/.../2_20120530152732784_1.pdf>, p. 14.

²⁵ Джексон С.Т. “Виробництво озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2010*, с.211.

²⁶ Rheinmetall, ‘Rheinmetall maintains two-pillar strategy.’ Press release, 20 Mar. 2013, <http://www.rheinmetall.com/en/rheinmetall_ag/press/news/aktuell_1/news_details_2304.php>.

²⁷ QinetiQ, ‘QinetiQ expands services provision to new international markets’, Press release, [n.d.], <<http://www.qinetiq.com/news/PressReleases/Pages/QinetiQ-expands-services-provision-to-new-international-markets.aspx>>; Bell, M., ‘QinetiQ targets rapid overseas growth in firing range outsourcing’, *Jane’s Defence Industry*, 21 Mar. 2012.

²⁸ Navantia, ‘Navantia signs two contracts in Australia’, Press release, 16 Dec. 2011, <http://www.navantia.es/noticia.php?id_noti=164>; Navantia, ‘South Australian Minister for Defence Industries visits Cartagena shipyard’, Press release, 18 Sep. 2012, <http://www.navantia.es/noticia.php?id_noti=219>.

²⁹ IAI targets Brazil, Chile for special aircraft mission aircraft deals’, Flightglobal, 15 May 2012, <<http://www.flightglobal.com/news/articles/iai-targets-brazil-chile-for-special-mission-aircraft-deals-371918/>>.

³⁰ Oshkosh, 2012 *Oshkosh Corporation Annual Report* (Oshkosh: Oshkosh, WI, 2012).

На Близькому Сході, привабливим місцем для експорту і створення спільних підприємств стали ОАЕ³¹. Так, італійська *Fincantieri* має спільне підприємство з місцевою *Etihad Ship Building LLC* і працює на замовлення ВМС ОАЕ³². Придбання місцевих активів з метою активізації експорту до ОАЕ практикує американська *Raytheon*, яка розглядає цю країну як новий ринок³³. Французька *Nexter* також експортує до ОАЕ, але стикнулася зі зростанням конкуренції в отриманні експортних контрактів³⁴.

Реалізація стратегій шляхом злиття і поглинання

Бажання бути присутніми на міжнародному ринку за межами Північної Америки та Західної Європи проявляється також у придбанні закордонних компаній, зокрема в Австралії і Бразилії. Крім того, компанії продовжують вкладати капітал у сегменти ринку, споріднені з індустрією озброєнь і військових послуг (наприклад, у кібербезпеку та інформаційні технології у сфері охорони здоров'я), та в розширення ринків військової продукції і послуги – шляхом придбань з метою як отримання нових спроможностей, так і покращення наявних. Компанії також вдаються до продажу непрофільних активів та оптимізації інвестиційного портфеля з метою адаптації до скорочення військових витрат і нових вимог споживачів.

Скорочення витрат у Північній Америці та Західній Європі змушує до заходів з перерозподілу міжнародного ринку, внаслідок чого компанії намагаються розширити доступ до ринків через прямі іноземні інвестиції. Наприклад, ізраїльська компанія *Rafael* придбала компанію у Бразилії з метою покращення місцевих потужностей, а також розширення експортних можливостей Ізраїлю³⁵. Серед підстав придбання італійською *Fincantieri* норвезької *STX* було розширення ринкової бази (особливо у Бразилії) і диверсифікація діяльності шляхом пропозиції комплексного застосування військової і цивільної продукції³⁶. Інші компанії вкладали кошти в австралійський ринок – включно зі швейцарською компанією *RUAG* (що прагне збільшити присутність на ринку боєприпасів тихоокеанського регіону) і британською *Serco* (що намагається збільшити присутність на ринках військової і

³¹ Як і випадку з експортом озброєнь, компанії, розташовані за межами країн, що здійснюють заходи жорсткої економії, намагаються отримати доступ до ринків через утворення спільних підприємств. Зокрема, про спільні підприємства турецької компанії *Aselsan* в ОАЕ див.: *Aselsan, Annual Report 2011* (Aselsan: Ankara, 2011), p.7.

³² *Fincantieri, Fincantieri Annual Report 2011* (Fincantieri: Trieste, 2011), pp.15, 65.

³³ Felstead, P., 'Raytheon continues Mid-East push to offset US downturn', *Jane's Defence Industry*, 1 Nov. 2012.

³⁴ Tran, P., 'Gulf states squeeze suppliers', *Defense News*, 23 Feb 2013.

³⁵ 'Rafael buys 40% stake in Brazilian aerospace co', *Globes*, 11 Apr. 2012, <<http://www.globes.co.il/serveen/globes/docview.asp?did=1000740680&fid=1725>>.

³⁶ Штаб-квартира групи *STX* розташована в Південній Кореї, а її європейський офіс – у Норвегії. Див.: *Fincantieri, 'Fincantieri acquires STX OSV and becomes the world number one player in high value-added segments'*, Press release, 21 Dec. 2012, <<http://www.fincantieri.it/cms/data/browse/news/000484.aspx>>; *Fincantieri* (посилання 32), p.33.

цивільної продукції Австралії)³⁷. Попри розвиток відносно невеликих ринків озброєнь, таких як Австралія чи Бразилія, для багатьох компаній, що планують придбання, ключовим ринком залишаються США. На придбання на ринку США налаштована *EADS* з метою позбутися надмірної залежності від *Airbus*³⁸. *BAE Systems* прагне збільшити свою частку на морському ринку США³⁹. На Бразилії і США має намір зосередитися новий американський офіс *Saab*⁴⁰. Турецька *Aselsan* також націлена на придбання компаній на американському ринку⁴¹.

Ряд компаній оборонної промисловості у відповідь на нові вимоги споживачів продовжували вкладати капітал у споріднені сегменти ринку. Ця стратегія продовжує зміни, започатковані рядом компаній ще у 2000-х роках, і висвітлює подібну тенденцію в певних виробничих секторах, зокрема в кібербезпеці (підрозділ II), і споріднених цивільних сегментах ринку, таких як інформаційні технології у сфері охорони здоров'я. Іноді придбання з такими цілями збігаються з планами компаній вийти на міжнародні ринки. Наприклад, у 2012р. американські компанії *Raytheon*, *ManTech* і *General Dynamics* здійснили придбання з метою підтримки кібербезпекових спроможностей у військових і цивільних секторах⁴². Придбання *Raytheon* стосувалося бездротової техніки, *ManTech* – виявлення та діагностики програмних загроз і вірусів, а *General Dynamics* – засобів мережевої безпеки. Купівля компанією *General Dynamics*, на додаток до створеного нею у 2012р. центру кібернетичних та інформаційних рішень, відбиває підвищення її уваги до кібербезпеки. *Ultra Electronics* (Велика Британія) також придбала дві британські компанії, одну з досвідом надання криптографічних, іншу – фінансових послуг⁴³.

Іноді компанії використовують придбання в секторі кібербезпеки як інструмент доступу до закордонних ринків. Зокрема, придбання *Northrop*

³⁷ RUAG, 'RUAG acquires Rosebank Engineering Pty Ltd—introducing new lifecycle support capabilities to the market', Media release, 17 Dec. 2012, <http://www.ruag.com/en/Group/Media/Media/Media_releases/Mediadetail?id=473>; Serco, 'Serco purchases remaining stake in Australian defence and marine services joint venture', Press release, 7 Nov. 2012, <<http://www.serco.com/media/internationalnews/DMSmaritimestakepurchase.asp>>.

³⁸ Shalal-Esa, A., 'EADS keeps sights firmly on expansion in US', Reuters, 10 Oct. 2012, <<http://www.reuters.com/article/2012/10/10/us-eads-bae-usa-idUSBRE8990W620121010>>.

³⁹ Anderson, G., 'BAE Systems boosts US maritime capability through acquisition', *Jane's Defence Industry*, 15 Nov. 2012.

⁴⁰ Saab, 'Market focus drives changes in Saab's management group', Press release, 20 June 2012, <<http://www.saabgroup.com/en/about-saab/newsroom/press-releases--news/2012---6/market-focus-drives-changes-in-saabs-management-group/>>.

⁴¹ İş Investment (посилання 24).

⁴² Raytheon, 'Raytheon acquires government business of data protection firm SafeNet', Press release, 12 Dec. 2012, <<http://raytheon.mediaroom.com/index.php?s=43&item=2238>>; ManTech, 'ManTech completes acquisition of business of HBGary', Press release, 2 Apr. 2012, <http://www.mantech.com/news/Pages/04022012_hbgary.aspx>; General Dynamics, 'General Dynamics completes acquisition of IPWireless', Press release, 11 June 2012, <http://www.generaldynamics.com/news/press-releases/detail.cfm?custome1_dataPageID_1811=17775>.

⁴³ Ultra, 'Ultra acquires specialist cyber security companies', 27 June 2012, <http://www.ultra-electronics.com/press_releases/287_Barron_McCann_acquisition_final.pdf>; та 'Ultra targets "lucrative" financial cyber sector with Barron McCann acquisitions', *Jane's Defence Industry*, 27 June 2012.

Grumman австралійської компанії *M5 Network Security* демонструє підвищену зацікавленість в австралійському ринку, а також зростання уваги до кібербезпеки в підході до безпеки в Австралії⁴⁴. Останніми роками подібні придбання робили й інші закордонні компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг – зокрема, *BAE Systems* купила у 2011р. (через австралійську філію) компанію *Stratsec*, а австралійська дочірня компанія *Raytheon* у 2010р. купила *Compucaat*⁴⁵. З урахуванням зростаючого попиту споживачів на засоби та послуги кібербезпеки *BAE Systems* почала перебудову бізнесу в азійсько-тихоокеанському регіоні⁴⁶. Придбання *Cassidian Cybersecurity*, дочірньою компанією *EADS*, компанії *Netasq* сприяє спільному доступу обох (*Netasq* і *EADS*) на міжнародний ринок, а *EADS* тепер має за мету стати одним з лідерів у кібербезпеці⁴⁷.

З метою розширення присутності на ринках компанії почали виходити й на інші споріднені сегменти. Так, *Rheinmetall* вийшов за межі свого традиційного сегменту наземних систем, коли після створення в Австралії дочірньої компанії з програмного моделювання отримав у розпорядження її спеціалізовані підрозділи⁴⁸. Постійний інтерес для придбань становить сектор інформаційних технологій у сфері охорони здоров'я. Придбання компанією *ManTech* активів у секторі виявлення та діагностики програмних загроз і вірусів означає її вихід на зростаючий споріднений ринок і може розглядатись як захист від заходів жорсткої економії у традиційних галузях. Подібне придбання здійснила *SAIC*, що зробило її одним із найкрупніших операторів електронних медичних карт у США⁴⁹.

Крім того, компанії використовують придбання для покращення продукції і послуг, які вже постачаються ними. У 2012р. такі придбання поширились у різних секторах: системи радіоконтролю, збору та аналізу даних (зокрема, шведський *Saab*); потреби в новітніх підводних човнах (американська *General Dynamics*); супутники космічні системи (британські *Ultra Electronics* і *Cobham*); безпілотні літальні апарати (американська *Lockheed Martin*); авіаційне електрообладнання (французька *Safran*); системи підготовки персоналу

⁴⁴ Northrop Grumman, 'Northrop Grumman agrees to acquire Australian cybersecurity company M5 Network Security', News release, 7 June 2012, <http://www.irconnect.com/noc/press/pages/news_releases.html?id=258507>; Australian Government, *Cyber Security Strategy* (Australian Government: Canberra, 2009).

⁴⁵ Raytheon, 'Raytheon Australia boosts cybersecurity capabilities with key acquisition', Press release, 22 Feb. 2010, <<http://raytheon.au.mediaroom.com/index.php?s=43&item=10>>; Джексон (посилання 1), с.206-208.

⁴⁶ Grevatt, J., 'BAE Systems to merge Stratsec in Detica to strengthen cybersecurity capabilities', *Jane's Defence Industry*, 3 Dec. 2012.

⁴⁷ EADS, 'Cassidian CyberSecurity strengthens its business with acquisition of Netasq', Press release, 2 Oct. 2012, <http://www.eads.com/eads/int/en/news/press.20121002_cassidian_netasq.html>.

⁴⁸ Rheinmetall Defence, 'Rheinmetall Simulation Australia acquires defence operations of Sydac Pty Ltd', Press release, 31 Oct. 2012, <http://www.rheinmetall-defence.com/en/rheinmetall_defence/public_relations/news/archive_2012/aktuellesdetailansicht_4_2241.php>.

⁴⁹ SAIC, 'SAIC completes acquisition of maxIT Healthcare', Press release, 13 Aug. 2012, <<http://investors.saic.com/phoenix.zhtml?c=193857&p=irol-newsArticle&ID=1724995&highlight=>>.

(американські *Cubic* та *L-3 Communications*); аерокосмічні двигуни (британська *GKN*); послуги з удосконалення наявних платформ озброєнь (американська *General Electric*).

Попри велику увагу до придбань, ряд продажів також ілюструють шляхи реструктуризації промисловості з метою пристосування до політики жорсткої економії і нових вимог споживачів (таблиця 4.2). Наприклад, з метою зосередження зусиль на профільних аерокосмічному бізнесі та торгівлі, американська *United Technologies Corporation (UTC)* планувала в I половині 2013р. продати *Pratt and Whitney Power Systems* і *Rocketdyne*⁵⁰. Серед інших продажів непрофільного бізнесу – продаж *BAE Systems* компаній *Safariland*, *Tensylon* і *O’Gara*, а також продаж британською *Babcock* компанії *VT Services*⁵¹.

Попри збільшення в останні 10 років загального продажу озброєнь і військових послуг, у 2011р. його обсяг скоротився. Уряди держав Північної Америки та Західної Європи пропонують і реалізують заходи жорсткої економії, намагаючись одночасно мінімізувати їх вплив на вітчизняну індустрію озброєнь і військових послуг. Внаслідок цього, розташовані у відповідних регіонах компанії, намагаються зберегти та розширити свою частку на відносно невеликих ринках Азії, Латинської Америки і Близького Сходу.

⁵⁰ United Technologies Corporation, ‘United Technologies to sell Pratt & Whitney Power Systems unit to Mitsubishi Heavy Industries’, Press release, 12 Dec. 2012, <<http://www.utc.com/News/Press+Releases/United+Technologies+to+sell+Pratt+and+Whitney+Power+Systems+unit+to+Mitsubishi+Heavy+Industries>>; United Technologies Corporation, ‘United Technologies to sell Rocketdyne unit to GenCorp Inc’, Press release, 23 July 2012, <<http://www.utc.com/News/United+Technologies+to+sell+Rocketdyne+unit+to+GenCorp+Inc>>.

⁵¹ BAE Systems, ‘BAE Systems announces agreement to sell Safariland business’, 2 May 2012, <http://www.baesystems.com/article/BAES_046568/bae-systems-announces-agreement-to-sell-safariland-business>; ‘DuPont buys BAE unit, takes stake in start up’, Reuters, 8 June 2012; ‘BAE Systems completes sale of vehicle armouring business to O’Gara Group’, *Jane’s Defence Industry*, 6 Feb. 2013; Babcock, ‘Disposal of VT Services Inc’, 14 May 2012, <<http://www.babcockinternational.com/media-centre/disposal-of-vt-services-inc/>>.

Таблиця 4.2. Окремі поглинання і продажі компаній в оборонній промисловості країн ОЕСР у 2012р. та їх мотиви

Дані про вартість угод і річний дохід наведені в \$ млн. у поточних цінах. У таблиці наведено перелік найкрупніших угод про злиття в оборонній промисловості, оголошених чи здійснених у період з 1 січня до 31 грудня 2012р. у країнах-членах ОЕСР. Цей перелік не є вичерпним і стосується лише стратегічно важливих і фінансово значимих операцій.

| Компанія-покупець (країна) ^a | Придбана компанія (країна) | Компанія-продавець (країна) ^b | Вартість угоди (\$ млн.) ^c | Річний дохід або зайнятість ^d |
|--|--|--|---------------------------------------|--|
| <i>Закріплення на ринку</i> | | | | |
| Fincontieri (Італія) | STX Osv (Норвегія) | Зарєстрована на біржі | 602 | близько 9 200 працівників |
| Rafael (Ізраїль) | Gespi Aeronautics (Бразилія) | Приватна | .. | .. |
| RUAG (Швейцарія) | Rosebank Engineering (Австралія) | Приватна | .. | 154 працівники |
| Serco | DMS Maritime (Австралія) | R&O Maritime Services | 110 | близько 450 працівників |
| <i>Кібербезпека</i> | | | | |
| Raytheon (США) | Telligy (США) | Приватна | .. | .. |
| ManTech (США) | HVBGary (США) | Приватна | .. | близько 40 працівників |
| General Dynamics (США) | Fidelis Security Systems (США) | Приватна | .. | 70 працівників |
| Northrop Grumman (США) | M5 Network Security (Австралія) | Приватна | .. | .. |
| Cassidian Cybersecurity/EADS | Netasq (Франція) | Приватна | 70 | близько 120 працівників |
| Rheinmetall Simulation Australia (Австралія) | Sydas Pty Ltd (Австралія) | Приватна | .. | близько 20 працівників |
| Ultra Electronics (США) | Watton McSann Technology та Watton McSann Payments (Велика Британія) | Приватна | 18,7 | \$52 млн. |
| <i>IT у сфері хворони здоров'я</i> | | | | |
| SAIC (США) | maxIT Healthcare (США) | Приватна | 473 | \$1,3 млрд. |
| ManTech (США) | EvoIvent | Приватна | .. | 189 працівників |
| <i>Розширення чи доповнення</i> | | | | |
| Saab (Швеція) | Medav (Німеччина) | Приватна | 35 | близько 27,5 млн. |
| General Dynamics (США) | Applied Physical Sciences Corp. (США) | Приватна | .. | близько 90 працівників |

| | | | | |
|--------------------------------------|--|---|-------|----------------|
| Ultra Electronics (Велика Британія) | Giga Communications (Велика Британія) | Приватна | .. | \$58 млн. |
| Sobham (Велика Британія) | Thane and Thane (Данія) | Заресстрована на біржі | .. | \$446 млн. |
| Lockheed Martin (США) | Procerus Technologies (США) | Приватна | .. | .. |
| Lockheed Martin (США) | CDL Systems (Канада) | Приватна | .. | 60 працівників |
| Safran (Франція) | Goodrich Electric Power Systems (США) | Goodrich (США) | 401 | \$560 млн. |
| GKN (Велика Британія) | Volvo Aero (Швеція) | Volvo АВ (Швеція) | 933 | \$3 млрд. |
| General Electric (США) | Avio (Італія) | Cinven/Finmeccanica | 344 | .. |
| L-3 Communications (США) | Thales Training & Simulation (Велика Британія) | Приватна | 131,9 | \$400 млн. |
| NEK Services/ Cubic Corp. (США) | NEK Special Programs Group (США) | NEK Advanced Securities Group (США) | 52 | \$200 млн. |
| <i>Позбавлення активіє</i> | | | | |
| Mitsubishi Heavy Industries (Японія) | Pratt & Whitney Power Systems (США) | United Technologies (США) | .. | \$430 млн. |
| GenCorp (США) | Pratt & Whitney rocket propulsion unit (США) | United Technologies (США) | .. | \$550 млн. |
| Kanders & Co (США) | Safariland (США) | BAE Systems (Велика Британія) | .. | \$124 млн. |
| EI DuPont de Nemours (США) | Tensylon High Performance Materials (США) | BAE Systems (Велика Британія) | 18 | .. |
| O'Gara Group (США) | Commercial armoured vehicle division | BAE Systems Inc. (США) | 10 | .. |
| The Resolute Fund II (США) | VT Services (США) | Babcock International (Велика Британія) | 98,75 | .. |

^a Якщо подання здійснене дочірньою компанією, а не безпосередньо материнською компанією, то в дужках подається назва дочірньої компанії.

^b Термін "Заресстрована на біржі" означає, що акції компанії не мають одного власника, а були виставлені на публічні торги на фондовій біржі у країні, де розташовано її головний офіс; "Приватна" – означає, що компанія мала одного або кількох власників, які володіли повним обсягом акцій компанії, що не виставлялись на торги на фондовій біржі.

^c Якщо вартість угоди в \$ не відома, здійснена її конвертація за середнім обмінним курсом МВФ, станом на місяць здійснення операції. Компанії не завжди розкривають вартість операції.

^d Річний дохід придбаних компаній наведено за наявності даних (реальний дохід за 2011р. або очікуваний – за 2012р.) Якщо даних про дохід у \$ немає, здійснена його конвертація за середнім обмінним курсом МВФ за відповідний рік. Якщо інформації про дохід придбаної компанії немає зовсім, тоді наводиться відома чисельність працівників.

II. Кібербезпека та військова промисловість

ВІНСЕНТ БУЛАНІН

Зростаюча важливість кібербезпеки у військовому та цивільному секторах спричинила помітну диверсифікацію компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг на ринку кібербезпеки. У цьому підрозділі стисло розглядаються питання кібербезпеки, наводяться орієнтовні дані про обсяг ринку кібербезпеки та аналізується присутність на цьому ринку компаній-постачальників озброєнь і військових послуг.

Перетворення кібербезпеки на питання національної безпеки

Кібербезпеку визначають і розуміють по-різному¹. У вузькому технічному сенсі кібербезпека визначається як “здатність контролювати доступ до мережних систем та інформації в них” – тобто чітко вказується на захист самого кіберпростору². У цьому випадку цілі безпеки традиційно формулюються в термінах збереження конфіденційності, непорушності та доступності кіберпростору³. Мірою зростання залежності громадян, бізнесу та ЗС від комп’ютерних і мережних технологій концепція кібербезпеки перетворилася на складову національної безпеки – тобто була “сек’юритизована”⁴. Отже, в політичній площині кібербезпека має справу з викликами, які продукує кіберпростір як нове середовище небезпечної діяльності (зокрема, злочинності, тероризму, шпигунства, ведення війн), і з упевненістю, що брак кібербезпеки може вплинути на безпеку економіки, держави і всього суспільства⁵. З точки зору промисловості, кібербезпека визначається як “нова сфера захисту комп’ютерних систем і даних від втручання через Інтернет”⁶.

Сек’юритизація кіберпростору – тобто процес трансформації безпеки кіберпростору в питання національної безпеки – розпочався наприкінці 1980-х років з акцентом насамперед на військових питаннях. Коли окремі держави вдалися до ширшого використання мережних систем для керування

¹ Прикметник “кібер” і поняття “безпека” самі по собі є предметами термінологічних суперечностей. Визначення кібербезпеки див., зокрема: Dunn Cavelti, M., ‘Cybersecurity’, ed. P. Burgess, *The Routledge Handbook of New Security Studies* (Routledge: New York, 2010), pp.154-155.

² Bayuk, J.L. et al., *Cyber Security Policy Guidebook* (John Wiley: Hoboken, NJ, 2012), p.1. “Кіберпростір” визначається як “послання віртуальної структури, фізичних компонентів, що її підтримують, інформації, яку вона містить, та потоку інформації в ній”. Див.: Fischer, E. A., *Creating a National Framework for Cybersecurity: An Analysis of Issues and Options*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RL32777 (US Congress, CRS: Washington, DC, 22 Feb. 2005), p.5.

³ Nissenbaum, H., ‘Where computer security meets national security’, *Ethics and Information Technology*, vol.7, no.2 (June 2005), p.63.

⁴ Про сек’юритизацію див.: Buzan, B., Wæver, O. and de Wilde, J., *Security: A New Framework for Analysis* (Lynne Rienner: Boulder, CO, 1998), p.25; Hansen, L. and Nissenbaum, H., ‘Digital disaster, cybersecurity and the Copenhagen School’, *International Studies Quarterly*, vol.53, no.4 (2009), pp.1155-1175.

⁵ Hansen, L. and Nissenbaum, H., ‘Digital disaster, cyber security, and the Copenhagen School’, *International Studies Quarterly*, vol.53, no.4 (Dec. 2009), pp.1155-1175.

⁶ EADS, *EADS Annual Review 2011: Progressing, Innovating, Transforming* (EADS: Leiden, 2012), p.64.

носями зброї і важливою інфраструктурою, на військові інститути були покладені завдання з виявлення загроз кібератак, які можуть паралізувати технічні засоби чи спричинити витік стратегічної інформації. Згодом ці інститути започаткували розробку оборонних і наступальних спроможностей для дій в кіберпросторі. Для деяких аналітиків кіберпростір відтоді став четвертим – після повітря, суші та моря – “полем бою”⁷.

У 1990-х роках, з поширенням використанням Інтернету та мережевих технологій на економічну діяльність і соціальну інфраструктуру, процес сек’юритизації кібербезпеки прискорився та набув цивільного виміру (тобто став питанням національної безпеки в ширшому, ніж у традиційному, військовому, сенсі)⁸. Фахівці з інформаційних технологій (ІТ) та аналітики у сфері безпеки відзначали слабкі місця, пов’язані із суміщенням комп’ютерних систем, попереджали про каскадний ефект кібератак для економіки та суспільства – отже, для національної безпеки⁹. Поєднання невеликих і відносно простих атак на компанії, уряди й приватних осіб (наприклад, “вивуджування” конфіденційних даних, шахрайство, шпигунство) може спричинити відчутні збитки для національної економіки, а серйозні та цілеспрямовані кібератаки можуть завдати суттєвих порушень нормальному функціонуванню суспільства. Наприклад, кібердиверсія, що спричиняє збій в загальнодержавних чи місцевих системах електропостачання, “зумовлює принаймні втрату потенційної вигоди – призупинення або відмову від різноманітної діяльності і пов’язаних з нею прибутків”¹⁰.

Хоча серйозної кіберкатастрофи – “електронного Пірл-Харбору” – ще не сталося, ряд подій останніх років свідчать про підвищення вірогідності таких сценаріїв, зумовлюючи політичну та організаційну реакцію міжнародних і національних безпекових спільнот¹¹. Зокрема, Уряд Естонії та його

⁷ Rid, T., ‘Cyber war will not take place’, *Journal of Strategic Studies*, vol. 35, no. 1 (Feb. 2012), pp.5-32.

⁸ Dunn Caveltly, M., *Cyber-security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age* (Routledge: London, 2008), p.2.

⁹ З технічної точки зору, кібератаки можна класифікувати за їх здатністю: (а) дестабілізувати роботу мережевих систем – наприклад, через спричинення відмови на обслуговування (*denial of service, DoS*); (б) відстежувати та контролювати інформаційні потоки в них – наприклад, використовуючи вірус “троян”; (в) руйнувати мережеві системи – що робив вірус *Stuxnet*. Про політичний аспект кібератак див.: Deibert, R.J. and Rohozinski, R., ‘Risking security: policies and paradoxes of cyberspace security’, *International Political Sociology*, vol.4, no.1 (Mar. 2010), pp.15-32; Dunn Caveltly, M., ‘Cyberwar: concept, status quo and limitations’, Centre for Strategic Studies (CSS) Analysis in Security Policy no.71, Apr. 2010, pp.1-2, <http://www.css.ethz.ch/publications/CSS_Analysis_EN>.

¹⁰ US National Research Council, Computer Science and Telecommunications Board, *Cybersecurity Today and Tomorrow: Pay Now or Pay Later* (National Academy Press: Washington, DC, 2002) p.6; Andersson, R.H. and Hearn, A.C., *An Exploration of Cyberspace Security R&D Investment strategies for Darpa: “The Days After . . . Cyberspace II”* (RAND: Santa Monica, CA, 1996).

¹¹ Термін “електронний Пірл-Харбор” нібито запровадив у 1991р. В.Шварто (*Winn Schwartau*) під час свідчень у Конгресі США. Див.: Schwartau, W., *Information Warfare: Cyberterrorism: Protecting Your Personal Security in the Electronic Age* (Thunder’s Mouth Press: New York, 1994), p.43; Bendrath, R., ‘The American cyber-angst and the real world: any link?’, ed. R. Latham, *Bombs and Bandwidth: The Emerging Relationship Between Information Technology and Security* (New Press: New York, 2003), p.50.

установи стали мішенню масштабної кібератаки у 2007р.¹² Цей інцидент, названий “першою війною в кіберпросторі”, фактично змусив Естонію і ще дев’ять країн-членів ЄС прийняти національні стратегії кібербезпеки¹³. Він також спонукав НАТО до затвердження політики кіберзахисту, в рамках якої створено орган управління кіберзахистом і підтримано створення у 2008р. спільного високотехнологічного центру кіберзахисту в Таллінні¹⁴. У США Б.Обама зробив кібербезпеку пріоритетом свого президентства¹⁵. У 2010р. в Армії США створене Кіберкомандування США (*US Cyber Command, USCYBERCOM*), а у 2011р. МО США оприлюднило нову стратегію кібербезпеки, загально відому як *Cyber 3.0*¹⁶.

У 2012р. увага міжнародної політичної і безпекової спільноти до кібербезпеки продовжувала зростати. Викриття щодо вірусів *Flames* і *Stuxnet*, які на Заході отримали назву кіберзброї проти Ірану, стало сенсацією і породило нові дискусії навколо дедалі частішого використання кіберзброї і кібервійн¹⁷. Хоча переконливих доказів не було, дедалі більше країн – у т.ч. Ізраїль, Іран, Китай, Росія і США – підозрюються у використанні кіберзброї та в агресивному втручанні до кіберпростору¹⁸. В цьому контексті, під час онлайнового мозкового штурму (*Security Jam 2012*) за участі посадовців НАТО та ЄС, дослідників провідних європейських аналітичних центрів обговорювалася потреба глобального регулювання кіберпростору¹⁹. На національному рівні, Сенат США розглянув ухвалення загального закону про кібербезпеку, а Сенат Франції видав доповідь із закликом зробити

¹² Перелік крупних кіберінцидентів з 2006р. склав Центр стратегічних і міжнародних досліджень (*Center for Strategic and International Studies, CSIS*). Див.: Lewis, J.A., ‘Significant cyber events’, <<http://csis.org/publication/cyber-events-2006/>>.

¹³ Landler, M. and Markoff, J., ‘In Estonia, what may be the first war in cyberspace’, *New York Times*, 28 May 2007. До дев’яти інших країн ЄС, які ухвалили стратегії кібербезпеки, належать: Фінляндія (2008), Словаччина (2008), Чехія (2011), Франція (2011), Велика Британія (2011), Німеччина (2011), Литва (2011), Люксембург (2011) і Нідерланди (2011). Див.: European Network and Information Security Agency, ‘National cyber security strategies: setting the course for national efforts to strengthen security in cyberspace’, May 2008, <<http://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIP/national-cyber-security-strategies-ncsss/cyber-security-strategies-paper>>.

¹⁴ North Atlantic Treaty Organization (NATO), Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE), ‘About’, [n.d.], <<https://www.ccdcoe.org/3.html>>.

¹⁵ White House, ‘Remarks by the President on securing our nation’s cyber infrastructure’, 29 May 2009, <http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-on-Securing-Our-Nations-Cyber-Infrastructure>.

¹⁶ US Department of Defense (DOD), Department of Defense Strategy for Operating in Cyberspace, (DOD: Washington, DC, July 2011).

¹⁷ Kaspersky Lab, ‘Kaspersky Lab and ITU research reveals new advanced cyber threat’, 28 May 2007, <http://www.kaspersky.com/about/news/virus/2012/Kaspersky_Lab_and_ITU_Research_Reveals_New_Advanced_Cyber_Threat>.

¹⁸ Perlroth, N., ‘Hackers in China attacked The Times for last 4 months’, *New York Times*, 30 Jan. 2013; Sanger, D. E., ‘Obama order sped up waves of cyber attacks against Iran’, *New York Times*, 1 June 2012.

¹⁹ 3 10 рекомендацій *Security Jam 2012* дві стосувалися кібербезпеки: рекомендація 6 пропонує “заходи довіри у глобальному кіберрегулюванні”, а рекомендація 7 стосувалася потреби передбачити залучення хакерів до державній політиці кібербезпеки. Див.: Dowdall, J., *The New Global Security Landscape: 10 Recommendations from the 2012 Security Jam* (Security and Defence Agenda: Brussels, 2012), pp.17-19.

кіберзахист і захист інформаційних мереж національним пріоритетом, а також публічну доктрину щодо потенціалу нападів у кіберпросторі²⁰.

Дві помітні події в галузі кібербезпеки сталися на початку 2013р. По-перше, в лютому 2013р. ЄС оприлюднив стратегію захисту кіберпростору²¹. По-друге, в березні 2013р. американські посадовці заявили, що кібератаки стали головною загрозою національній безпеці США – замість Аль-Каїди²².

Ринок кібербезпеки та індустрія озброєнь і військових послуг

Підвищення уваги до військово-політичних аспектів кібербезпеки має очевидні економічні наслідки. Державні і приватні витрати на кібербезпеку у світі у 2011р. становили, за оцінками, близько \$60 млрд.²³ Це дорівнює 3,5% світових військових витрат у тому ж році²⁴. США витратили на кібербезпеку найбільшу (половину загальної) суму та були єдиною країною, де рівень державних і приватних витрат на кібербезпеку був майже однаковим²⁵. В інших країнах більшість коштів на кібербезпеку витрачав приватний сектор²⁶. Оскільки кібербезпека стає важливим питанням національної безпеки, в наступні 10 років очікується стабільне зростання загального попиту на послуги в цій сфері²⁷. За деякими прогнозами, ринок кібербезпеки до 2017р. має подвоїтись і наблизитися до \$120 млрд.²⁸

Таке швидке зростання, разом з фактичним і можливим скороченням військових витрат на деяких ключових ринках озброєнь, пояснює дедалі більшу зацікавленість багатьох компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг ринком кібербезпеки. У 2012р. крупні компанії-виробники

²⁰ US Senate, Homeland Security Committee, 'Cosponsors discuss revised Cybersecurity Act, S.3414, and the concessions made to win support for the legislation to address a threat that is well upon us', 24 July 2012, <<http://www.hsgac.senate.gov/hearings/cosponsors-to-discuss-revised-cybersecurity-act-concessions-made-to-obtain-support-for-threat-thats-already-here->>; Bockel, J.M., *Rapport d'information fait au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées sur la cyber défense*, Senate Report no.681 (Sénat: Paris, 2012), pp.96, 113-119.

²¹ European Commission, *Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace* (European Commission: Brussels, 2013).

²² Dilanian, K., 'Cyber-attacks a bigger threat than Al-Qaeda, officials say', *Los Angeles Times*, 12 Mar. 2013.

²³ PriceWaterhouseCoopers, 'Cybersecurity M&A: decoding deals in the global cybersecurity industry', Nov. 2011, p.5, <<http://www.pwc.com/gx/en/aerospace-defence/publications/cyber-security-mergers-and-acquisitions.jhtml>>. До цих даних слід ставитись обережно, оскільки вони є приблизніми оцінками, зробленими маркетинговими компаніями. Такі компанії часто переоцінюють розмір ринку та не оприлюднюють методику розрахунків.

²⁴ За оцінками СППІ, світові військові витрати у 2011р. склали \$1 738 млрд. Див.: Перло-Фрімен С., Солмірано К. "Глобальні події у сфері військових витрат". – *Щорічник СППІ 2012*, підрозділ I розділу 4.

²⁵ PriceWaterhouseCoopers (посилання 23).

²⁶ PriceWaterhouseCoopers (посилання 23), p.5; Wagley, J., 'Report: cybersecuritymarket to almost double in five years', 7 Nov. 2012, <<http://securitymanagement.com/news/report-cybersecurity-market-almost-double-five-years-0010070>>.

²⁷ Wagley (посилання 26).

²⁸ PR Newswire, 'Cybersecurity market worth \$ 120.1 billion by 2017', Wallstreet Online, 28 June 2012, <<http://www.wallstreet-online.de/nachricht/4952697-marketsandmarkets-global-cyber-security-market-worth-120-1-billion-by-2017>>.

озброєнь продовжували придбання провайдерів кібербезпеки (таблиця 4.2 підрозділу I)²⁹. Вкладання капіталів у кібербезпеку дозволяє цим компаніям розширити клієнтську базу за рахунок цивільного сектору, отримуючи водночас технічний досвід радіоелектронної війни та кіберзахисту, потрібний для військового ринку.

Кібербезпекові компанії в Top 100

Головними постачальниками засобів і послуг кібербезпеки в *Top 100* за 2011р. були провідні системні інтегратори, компанії з постачання інформаційних технологій і військових послуг³⁰. На ринку кібербезпеки працюють майже всі провідні системні інтегратори, в т.ч.: *BAE Systems*, *European Aeronautic Defence and Space Company (EADS)*, *Finmeccanica*, *Lockheed Martin*, *Northrop Grumman*, *Raytheon*, *Saab* і *Thales*, – іноді, через спеціальні підрозділи. Ці компанії мають різні стратегії розвитку бізнесу в секторі кібербезпеки. Наприклад, *BAE* реалізує стратегію придбань для створення свого кіберінформаційного сегмента. Вона придбала *Detica* у 2008р., *Norkom Group* і данську компанію *ETI* у 2010р. та три підрозділи *L-1 Identity Solutions* – у 2011р. У 2013р. *BAE* також співпрацювала з *Vodafone* з питань безпеки мобільного зв'язку³¹. Своєю чергою, *EADS* у 2012р. реорганізувала всі пов'язані з кібербезпекою потужності з метою створення спеціалізованої компанії з кібербезпеки, а *Lockheed Martin* уклала стратегічні альянси з провідними компаніями у сфері інформатизації і кібербезпеки, в т.ч. з *Microsoft*, *Hewlett Packard (HP)*, *McAfee* та *Cisco*³².

Крім того, рішення в галузі кібербезпеки пропонували 10 із 20 компаній-постачальників військових послуг з *Top 100* за 2011р. Деякі з цих компаній – в т.ч. *HP*, *Computer Sciences Corporation (CSC)* і *CACI International* – вже спеціалізувались у сегменті ІТ-послуг³³. Інші, такі як *L3 Communication*, *SAIC*, *QinetiQ* і *ManTech*, спеціалізуються в наданні послуг у сфері національної безпеки.

²⁹ Про придбання компаніями-виробниками озброєнь постачальників засобів і послуг кібербезпеки див. також: Джексон С.Т. “Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 5, с.211-213; Boulanin, V., ‘Major arms industry acquisitions, 2010’, *SIPRI Yearbook 2011*, p.264.

³⁰ Провідні компанії, що спеціалізуються на системній інтеграції, зазвичай є генеральними підрядниками великих військових програм. Вони проєктують і будують основні системи озброєнь, поєднуючи компоненти, підсистеми і програмне забезпечення, отримані з різних джерел. Такі компанії становлять верхівку військової промисловості. Див.: Gholz, E., ‘System integration in the US defence industry: who does it and why is it important?’, eds A. Prencipe, A. Davies and M. Hobbyey, *The Business of System Integration* (Oxford University Press: Oxford, 2005), pp.281-282.

³¹ *BAE Systems, Annual Report 2011* (BAE Systems: London, 2011); Gribben, R., ‘BAE and Vodafone partner for cyber-security market push’, *Daily Telegraph*, 17 Feb. 2013.

³² Trévidic, B., ‘EADS Cassadian veut devenir un grand de la cybersécurité’, *Les Echos*, 27 Apr. 2012; та Lockheed Martin, ‘The Lockheed Martin cyber security alliance’, [n.d.], <<http://www.lockheedmartin.com/content/dam/lockheed/data/corporate/documents/LM-Cyber-Security-Alliance-Brochure.pdf>>.

³³ *HP* вперше з'явилася *Top 100* після придбання нею *EDS* у 2008р. Див.: Джексон С.Т. “Виробництво озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2010*, с.224.

Брак потрібних даних ускладнює оцінку та порівняння прибутків компаній сектору кібербезпеки. Крім того, компанії-постачальники озброєнь і військових послуг, за винятком їх спеціалізованих кібербезпекових підрозділів, часто не повідомляють про продажі продукції, пов'язаної з кібербезпекою. Коли компанії надають такі дані, вони зазвичай не відокремлюють військові та цивільні надходження від реалізації засобів кібербезпеки. Наявні дані дозволяють зробити висновок, що для провідних системних інтеграторів кібербезпека залишається вельми незначним джерелом надходжень. Але враховуючи обсяг їх загального продажу озброєнь, невеликий відсоток його може за абсолютною величиною становити значну суму доходу. Наприклад, хоча кіберінформаційний сектор *BAE Systems* у 2011р. дав лише 7% загальних надходжень, це склало аж £1,4 млрд. (\$2,2 млрд.)³⁴. *Northrop Grumman* повідомив, що 30% його загальних надходжень у 2011р. отримані від його підрозділу інформаційних систем, а підрозділ інформаційних систем і глобальних рішень *Lockheed Martin* дав 20% загального продажу компанії³⁵. Проте, в обох випадках кібербезпека була лише одним з напрямів діяльності цих підрозділів, і жодна компанія не надала більш детальної розбивки надходжень.

Забезпечення і споживачі кібербезпеки

Пропозиції сектору кібербезпеки оборонної промисловості охоплюють переважно послуги за чотирма головними категоріями: програмне забезпечення та послуги захисту мереж і даних; послуги з тестування та імітаційного моделювання; навчальні та консультаційні послуги; операційна підтримка (таблиця 4.3). Можна виокремити й підкатегорії послуг, але всі наведені вище провідні системні інтегратори та компанії-постачальники військових послуг надають “рішення” (тобто комбінації продукції і послуг) лише за переліченими чотирма категоріями. В більшості випадків компанії створюють операційні центри кібербезпеки для надання цих рішень в інтегрованому вигляді.

Компанії, що надають послуги з кібербезпеки, мають широке коло клієнтів. До державних клієнтів належать ЗС, розвідка та інші урядові установи, до приватних – оператори важливої інфраструктури (зокрема, енергопостачальні, телекомунікаційні компанії, банки й лікарні) та інші великі компанії. Ряд провідних системних інтеграторів (наприклад, *Lockheed Martin*, *BAE Systems* і *EADS*) і крупних постачальників військових послуг (як *CACI* і *ManTech*) працюють насамперед зі ЗС, урядовими установами та, певною мірою, крупними операторами важливої інфраструктури. Ці компанії рідко надають стандартні кіберрішення компаніям, діяльність яких не стосується безпосередньо національної безпеки.

³⁴ BAE Systems (посилання 31), p.iii.

³⁵ Northrop Grumman, *Annual Report 2011* (Northrop Grumman: Falls Church, VA, 2011), p.42; Lockheed Martin, *Annual Report 2011* (Lockheed Martin: Bethesda, MD, 2011), p.5.

Таблиця 4.3. Основні види продукції і послуг з кібербезпеки компаній-постачальників озброєнь і військових послуг

| Вид діяльності/ підкатегорії | Приклади компаній |
|---|---------------------------------------|
| <i>Програмне забезпечення та послуги захисту мереж і даних</i> | |
| Рішення шифрування | <i>BAE Systems, CACI, CSC, EADS,</i> |
| Рішення ідентифікації | <i>ManTech, Raytheon, SAIC</i> |
| Конфігурація систем | |
| Попередження втрати даних | |
| Виявлення і знешкодження вірусів | |
| <i>Послуги з тестування та моделювання</i> | |
| Випробування на проникнення та оцінка вразливості | <i>BAE Systems, CSC, EADS,</i> |
| Аналіз впливу на бізнес/економіку | <i>Lockheed Martin, ManTech, SAIC</i> |
| Акредитація/оцінка відповідності технології | |
| <i>Навчальні та консультаційні послуги</i> | |
| Навчання персоналу | <i>BAE Systems, CACI, CSC, EADS,</i> |
| Консультації, в т.ч.: | <i>Lockheed Martin, ManTech, SAIC</i> |
| проектування інфраструктури | |
| планування та реалізація | |
| визначення політики кібербезпеки | |
| <i>Операційна підтримка</i> | |
| Програмне забезпечення та послуги контролю мереж | <i>BAE Systems, CSC, EADS,</i> |
| Контроль інцидентів, рішення цифрової експертизи та відновлення | <i>L-3 Communications,</i> |
| Реагування на втручання/підтримка контрзаходів | <i>Northrop Grumman</i> |
| Операції захисту кіберпростору | |

Джерела: База даних СППРІ про оборонну промисловість, річні звіти та веб-сайти компаній.

Наприклад, у 2011р. кіберінформаційний сектор *BAE* класифікував 91% своїх продажів як продажі уряду, і лише 9% – як приватні комерційні продажі³⁶. Цьому є два можливих пояснення. По-перше, хоча виробники традиційних озброєнь є менш досвідченими в конкуренції на комерційних ринках, але вони мають навички виконання великих урядових контрактів (військових і невійськових). Їх широкі контакти з урядовими клієнтами також дають їм перевагу в цьому сегменті ринку. По-друге, держави демонструють наміри й надалі не поширювати на кібербезпеку бюджетні скорочення у сфері безпеки. На відміну від провідних системних інтеграторів і крупних провайдерів військових послуг, такі спеціалізовані на ІТ-кібербезпеці компанії, як *CSC* і *SAIC*, мають ширшу клієнтську базу у приватному секторі.

Перспективи та виклики

Очевидною тенденцією в першому ешелоні компаній з *Top 100* є експансія компаній-виробників озброєнь на ринку кібербезпеки³⁷. Ці компанії

³⁶ BAE Systems (посилання 31).

³⁷ “Перший ешелон” означає верхівку піраміди виробництва озброєнь, до якої належать насамперед генеральні підрядники, що спеціалізуються на інтеграції систем, крупні виробники підсистем і компанії-провайдери військових послуг.

сподіваються на зиск від довгострокового і зростаючого попиту на кібербезпекові послуги. Усталеність цього попиту залежатиме від подальшого зростання політичної, економічної і стратегічної важливості кібербезпеки, а також від загальних технічних знань і простору для політичного маневру урядів у цій галузі. Хоча багато західних держав активно наймають фахівців з кібербезпеки, обмеженість досвіду, а також швидкі темпи розширення та технічна складність кібердіяльності означають, що цим державам, можливо, доведеться й надалі покладатися на приватний сектор. Провайдери кібербезпекових послуг зазвичай стверджують, що вони краще пристосовані до кібервикликів. Оскільки національна кіберінфраструктура – в т.ч. оптоволоконні мережі та передавальні антени, а також інші важливі об'єкти, наприклад, електростанції, що можуть бути мішенню кібернападів, – належать переважно не державі, а приватним компаніям, уряди мають розглядати ці компанії як важливих партнерів у реалізації національної політики кібербезпеки. Деякі провайдери кібербезпекових послуг навіть закликали до організації політики кібербезпеки в рамках державно-приватного партнерства (ДПП, *public-private partnership, PPP*)³⁸.

Проте, використання державою приватних компаній-провайдерів кібербезпекових послуг в умовах війни та в інших критичних для громадської безпеки ситуаціях може викликати політичне занепокоєння, особливо з приводу демократичної прозорості, нагляду, підзвітності та витрат³⁹. Тому такий аутсорсинг можна розглядати як приклад того, що А.Ліндер (*Anna Leander*) назвала “приватизацією політики захисту”⁴⁰. Надання послуг компаніями-виробниками озброєнь, а також традиційними провайдерами кібербезпекових послуг може змінити методи визначення та реалізації державної політики кібербезпеки та кіберзахисту. Дійсно, надання компаніями кібербезпекових послуг допомагає сформувати розуміння та політичну реакцію посадовців під час визначення загроз і вразливих місць (за допомогою тестувальних, моделювальних і консалтингових послуг), зрозуміти безпекову ситуацію (за допомогою консалтингових компаній) і запропонувати засоби розв’язання проблем (за допомогою операційної підтримки). З метою кращого усвідомлення та визначення фактичної участі та відповідальності приватних компаній у розробці та реалізації державної політики кібербезпеки і кіберзахисту, потрібні додаткові дослідження питань управління сектором кібербезпеки.

³⁸ Intelligence and National Security Alliance (INSA), *Addressing Cyber Security through Public-Private Partnership: An Analysis of Existing Models* (INSA: Arlington, VA, 2009); Grauman, B., *Cyber-Security: The Vexed Question of Global Rules* (Security and Defence Agenda: Brussels, 2012), pp.32-34; Dowdall, J., ‘Public-private cooperation in cyber-security’, Security and Defence Agenda (SDA) Policymakers’ Dinner Report, Brussels, 30 Jan. 2012, <<http://www.securitydefenceagenda.org/ContentNavigation/Activities/Activitiesoverview/tabid/1292/EventType/EventView/EventId/1097/EventDateID/1109/PageID/5428/Publicprivatecooperationincybersecurity.aspx>>.

³⁹ Buckland, B.S., Schreier, F. and Winkler, T.H., ‘Democratic governance challenges of cyber security’, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Horizon 2015 Working Paper no.1, 2010.

⁴⁰ Більш повно – “приватизацією політики, що стосується визначення загроз і захисту, потрібного для забезпечення безпеки”. Див.: Leander, A., ‘Privatizing the politics of protection: military companies and the definition of security concerns’, eds J. Huysmans, A. Dobson and R. Prokohnnik, *The Politics of Protection: Site of Insecurity and Policy* (Routledge: New York, 2006), p.19.

III. *Top 100* СІПРІ компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг за 2011р.

СЬЮЗАН Т.ДЖЕКсон

Top 100 СІПРІ охоплює 100 найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг (за винятком китайських), порядок розташування яких у переліку відповідає обсягам їх продажу у 2011р. Загальний обсяг продажу озброєнь і послуг компаніями *Top 100* у 2011р. склав \$410 млрд. Порівняно з *Top 100* за 2010р. (де склад компаній був дещо іншим), продаж озброєнь у 2011р. знизився в реальних цінах на 5% (таблиця 4.4). Це сталося через ряд причин, зокрема: вивід військ з Іраку та ембарго ООН на поставки озброєнь до Лівії; затримки проектів внаслідок скорочення військових витрат у рамках політики жорсткої економії і відповідна затримка реалізації програм озброєння (підрозділ I); ослаблення у 2011р. долара США в багатьох країнах¹.

Багато компаній з нижньої частини *Top 100* збільшили продаж озброєнь, але через їх невеликі показники це вплинуло на загальну суму менше, ніж якби подібне збільшення відбулось у великих компаній. Крім того, разом зі збільшенням загального обсягу продажу *Top 100* у 2002-2011рр. на 51% (таблиця 4.1), підвищився більш як удвічі поріг для потрапляння до *Top 100* (тобто обсяг продажу 100-ю компанією) – з \$280 млн. у 2002р. до \$660 млн. у 2011р., що відповідає збільшенню у *Top 100* кількості середніх компаній. Це також відбилось у зменшенні частки *Top 10* і *Top 15* компанії в загальній сумі *Top 100* за останні 10 років; компанії *Top 10* дали 54% загального продажу озброєнь у 2011р. (проти 60% у 2002р.), а *Top 15* – 61% (проти 68%), що означає помітне зниження концентрації капіталу. Загалом, ця різниця показує, що найкрупніші компанії дають меншу, хоча ще досить велику, частку світового продажу озброєнь. Крім того, ця зміна свідчить, що послуги становлять дедалі більшу частку продажу найкрупніших компаній². Вона також ілюструє, як зниження порогу виходу на ринок військових послуг дозволяє невеликим компаніям працювати у відповідних регіонах.

Top 100 СІПРІ за 2011р. наведено в таблиці 4.5. Компанії *Top 100* дають більшу частину фінансової вартості світового продажу військових товарів і послуг – особливо, високотехнологічних. Через брак порівняних фінансових даних, *Top 100* охоплює не всі країни-виробники озброєнь. Проте, за кількома винятками, обсяг виробництва в інших країнах вважається відносно невеликим.

¹ Джексон С.Т. “Виробництво озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.215.

² Про військові послуги див.: Джексон С.Т. “Індустрія військових послуг”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II, розділу 5.

Таблиця 4.4. Регіональні та національні частки продажу озброєнь *Top 100* компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг у 2011р., порівняно з 2010р.^a Обсяги продажу озброєнь наведені в \$ млрд. за поточними цінами та обмінними курсами. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

| Кількість компаній | Регіон/ країна ^b | Продаж (\$ млрд.) | | Зміни в обсягах продажу, 2010-2011 (%) | | Частка у продажу <i>Top 100</i> , 2011 (%) |
|--------------------|------------------------------------|-------------------|-------------------|--|----------------------|--|
| | | 2011 | 2010 ^c | Номинальні ^d | Реальні ^e | |
| 45 | Північна Америка | 245,7 | 248,9 | -1 | -4 | 59,9 |
| 44 | США | 244,8 | 248,1 | -1 | -4 | 59,6 |
| 1 | Канада | 0,9 | 0,8 | 7 | - | 0,2 |
| 30 | Західна Європа | 119,2 | 120,6 | -1 | -9 | 29,1 |
| 10 | Велика Британія | 46,4 | 49,9 | -7 | -14 | 11,3 |
| 6 | Франція | 23,0 | 23,0 | - | -7 | 5,6 |
| 1 | Транс'європейські ^f | 16,4 | 16,4 | - | -7 | 4,0 |
| 3 | Італія | 16,5 | 16,0 | 3 | -4 | 4,0 |
| 4 | Німеччина | 8,2 | 6,8 | 20 | 12 | 2,0 |
| 2 | Іспанія | 2,4 | 2,8 | -15 | -22 | 0,6 |
| 1 | Швеція | 3,1 | 2,8 | 11 | -3 | 0,8 |
| 1 | Норвегія | 1,4 | 1,5 | -4 | -12 | 0,4 |
| 1 | Швейцарія | 1,0 | 0,8 | 25 | 7 | 0,3 |
| 1 | Фінляндія | 0,8 | 0,7 | 17 | 8 | 0,2 |
| 6 | Східна Європа | 14,3 | 11,3 | 26 | 13 | 3,5 |
| 6 | Росія ^g | 14,3 | 11,3 | 26 | 13 | 3,5 |
| 14 | Інші країни ОЕСР | 22,8 | 18,3 | 25 | 15 | 5,6 |
| 5 | Японія ^h | 9,8 | 6,6 | 48 | 35 | 2,4 |
| 3 | Ізраїль | 7,1 | 6,7 | 7 | -1 | 1,7 |
| 4 | Південна Корея | 4,4 | 3,8 | 17 | 8 | 1,1 |
| 1 | Туреччина | 0,9 | 0,8 | 12 | 17 | 0,2 |
| 1 | Австралія | 0,7 | 0,5 | 40 | 21 | 0,2 |
| 5 | Інші країни - не члени ОЕСР | 8,5 | 7,9 | 7 | -2 | 2,1 |
| 3 | Індія ⁱ | 5,8 | 5,5 | 4 | -3 | 1,4 |
| 1 | Сінгапур | 1,9 | 1,8 | 9 | -5 | 0,5 |
| 1 | Бразилія | 0,9 | 0,7 | 28 | 15 | 0,2 |
| 100 | Всього | 410,4 | 406,9 | 1 | -4 | 100,0 |

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку.

^a Хоча відомо, що кілька китайських оборонних підприємств є достатньо потужними, щоб увійти до *Top 100*, але брак порівнянних і достовірних даних про них заважає цьому. В інших країнах, наприклад, Казахстані та Україні, також є компанії, які могли б за обсягами продажу, за умов наявності даних про них, претендувати на внесення до *Top 100*.

^b Дані про країну чи регіон стосуються обсягів продажу озброєнь компаніями з *Top 100*, центральний офіс яких розташований у цій країні чи регіоні, включно з їх іноземними філіями. Дані не є загальними обсягами продажу озброєнь, фактично виготовлених у цій країні чи регіоні.

^c Дані про обсяги продажу за 2010р. стосуються компаній, що належать до *Top 100* за 2011р., а не 2010р.

^d У стовпчику показано зміни продажу озброєнь у 2010-2011рр. у доларах США в поточних цінах.

^e У стовпчику показано зміни продажу озброєнь у 2010-2011рр. в доларах США в постійних (2011р.) цінах.

^f До транс'європейських компаній віднесена EADS.

^g Дані про продаж російських озброєнь за 2011р. враховують продажі дочірніх компаній ОАК і ОДК.

^h Дані про японські компанії ґрунтуються на контрактах з МО Японії.

ⁱ Дані про Індію містять приблизні оцінки обсягів продажу *Ordnance Factories*.

Джерело: таблиця 4.5.

За наявності доступних даних, у *Top 100* (і навіть *Top 50*) могли б з'явитися кілька китайських компаній. Попри неврахування Китаю, аналізу даних про компанії з *Top 100* достатньо, щоб з'ясувати головні тенденції світової оборонної промисловості.

Місце дочірніх компаній у *Top 100*

Великі дочірні компанії відіграють важливу роль у стратегіях багатьох материнських компаній з *Top 100*, а також забезпечують значний відсоток продажу цих компаній. Дійсно, діяльність дочірніх компаній часто більше розповідає про вітчизняну військову промисловість і стратегії компаній, ніж фінансові звіти материнських компаній. В таблиці 4.5 перелічені (без рейтингу) 20 великих дочірніх компаній³. На них припадало 14% (\$55 млрд.) загального продажу озброєнь компаній *Top 100* за 2011р. Хоча з 2002р. кількість великих дочірніх компаній залишається стабільною, їх сумарний продаж озброєнь збільшився – у 2002р. він становив \$19 млрд., або 10% загального продажу компаній з *Top 100*.

Хоча ці дані враховують не всі великі дочірні компанії, вони ілюструють головні тенденції і ширше репрезентують стратегії компаній. Наприклад, Швеція має високу іноземну присутність у своїй військовій промисловості, зокрема через закордонних власників таких колись шведських компаній, як *Hägglands*, *Bofors* і *Kockums*. Але потрібна для аналізу інформація не завжди доступна, і через це дочірні компанії можуть не потрапити до *Top 100*. Крім того, дані про великі дочірні компанії не відбивають рівня міжнародної кооперації. Такий висновок ґрунтується на аналізі переліків *Top 100* за кожен рік, включно з відмінностями переліків залежно від року.

Багато з дочірніх компаній діють поза ринками, де зареєстровані їх материнські компанії. Є ряд країн, де збройові компанії закордонних власників становлять велику частку вітчизняної оборонної промисловості, але звітують про продаж озброєнь у країнах, де розташовано офіс материнської компанії. Так, хоча Австралія повернулася до *Top 100* завдяки продажу озброєнь *ASC* у 2011р. на \$660 млн. – насамперед через участь у проєкті винищувача *Air Warfare Destroyer*, – три дочірні компанії закордонних власників у цій країні (*BAE Systems Australia*, *Raytheon Australia* і *Thales Australia*) у тому ж році разом продали озброєнь на в'ятеро більшу суму (\$3 320 млн.)⁴. Австралія залишила *Top 100* у 2008р. після придбання у 2007р. *BAE Systems* компанії *Tenix*.

³ Хоча для деяких дочірніх компаній в *Top 100* рейтинги не визначені, і їх продажі озброєнь не вносяться до сумарних даних країн, регіонів і світу (для уникнення подвійного врахування), але вони наведені в таблиці 4.5, щоб показати можливе місце дочірніх компаній, якби вони були самостійними. Не всі компанії виокремлюють фінансові результати своїх дочірніх компаній, тому надані дані є неповними.

⁴ *ASC, ASC Pty Ltd Annual Report 2011* (ASC: Adelaide, 2011), p.7.

Зміни в Top 100 за 2011р.

Серед причин змін у Top 100 за 2011р. були реструктуризація компаній і великі нові контракти, вплив збройних конфліктів і зміни урядових витрат. Ослаблення долара США в багатьох країнах у 2011р. навряд чи суттєво вплинуло на дані загального продажу озброєнь Top 100 за 2011р., хоча для окремих компаній – залежно від позицій долара на ринках, де торгують ці компанії, і валюти, в якій вони звітують про продаж, – різниця є досить помітною. Так, продаж озброєнь швейцарської *RUAG* збільшився на 25% у доларах і лише на 7% у швейцарських франках; аналогічно, продаж озброєнь *Saab* (Швеція) у шведських кронах не змінився, а в доларах збільшився на 11%; натомість, продаж *Aselsan* (Туреччина) зросли на 23% в турецьких лірах і лише на 12% у доларах.

Серед змін внаслідок придбань і продажів помітною є поява американської *Huntington Ingalls Industries* як нової незалежної компанії після її відокремлення на початку 2011р. від *Northrop Grumman*⁵. Американська компанія з надання військових послуг *Mission Essential* увійшла до Top 100 завдяки збільшенню контрактів з Урядом США. Помітним також був вплив збройних конфліктів на продаж озброєнь і військових послуг у 2011р. Такі американські компанії, як *AM General*, *KBR* і *L-3 Communications*, зменшили продажі, принаймні частково, через вивід американських військ з Іраку⁶. Російська “Корпорація ТРВ” залишила Top 100 у 2011р. через зменшення на \$790 млн. продажу озброєнь після запровадження санкцій ООН проти Лівії⁷. Натомість, ряд компаній – в т.ч. американські *Navistar*, *Fluor* і *DynCorp* – збільшили продажі озброєнь завдяки подальшим замовленням на машини та тилове забезпечення у цих двох конфліктних країнах⁸.

У 2011р. у скороченнях і затримках закупівель озброєнь почав відчуватися вплив зменшення військових витрат у рамках програм жорсткої економії. Зокрема, скорочення продажу *Nexter* у 2011р. сталося частково через

⁵ Bell, J. and Anderson, G., ‘Northrop Grumman completes shipbuilding spin-off’, *Jane’s Defence Industry*, 31 Mar. 2011; Northrop Grumman, ‘Northrop Grumman completes spin-off of Huntington Ingalls Industries, Inc’, News release, 31 Mar. 2011, <<http://investor.northropgrumman.com/phoenix.zhtml?c=112386&p=irol-newsArticle&iid=1544584>>.

⁶ Coyne, T., ‘AM General to lay off 350, cut Humvee production’, Yahoo Finance, 29 Sep. 2011, <<http://news.yahoo.com/am-general-lay-off-350-cut-humvee-production-221612926.html>>; KBR, *KBR Annual Report 2011* (KBR: Houston, 2012), p.33; L-3 Communications, *Form 10-K Annual Report under Section 13 or 15(d) of the Securities and Exchange Act of 1934 for the Fiscal Year Ended December 31, 2011* (US Securities and Exchange Commission: Washington, DC, 2012), pp.51-52.

⁷ ‘Russian missile maker lost \$790 mln over Libya war’, RIA Novosti, 31 Jan. 2012, <<http://en.rian.ru/business/20120131/171042832.html>>.

⁸ Navistar International Corporation, *Form 10-K Annual Report under Section 13 or 15(d) of the Securities and Exchange Act of 1934 for the Fiscal Year Ended October 31, 2011* (US Securities and Exchange Commission: Washington, DC, 20 Dec. 2011), p.24; Fluor Corporation, *Form 10-K Annual Report under Section 13 or 15(d) of the Securities and Exchange Act of 1934 for the Fiscal Year Ended December 31, 2011* (US Securities and Exchange Commission: Washington, DC, 22 Feb. 2012), p.37; DynCorp, *Form 10-K Annual Report under Section 13 or 15(d) of the Securities and Exchange Act of 1934 for the Fiscal Year Ended December 31, 2011* (US Securities and Exchange Commission: Washington, DC, 2012).

зменшення замовлень ЗС Франції⁹; у *Navantia* – через затримки програми озброєння внаслідок скорочення військових витрат у зв'язку із заходами жорсткої економії в Іспанії; так само сталося з британською компанією *QinetiQ*¹⁰. Водночас, попри зменшення замовлень своїх урядів, деякі компанії у 2011р. збільшили продаж озброєнь. *Fincantieri* збільшила продаж, отримавши контракти на ринках, де немає вітчизняних постачальників, а також завдяки спільної з консорціумом *Lockheed Martin-Austal USA* участі у проекті з розробки кораблів берегової охорони (*Littoral Combat Ships*)¹¹. Компанія *Meggitt* мала зростання у секторі послуг з підготовки персоналу, а також завдяки придбанню *PacSec*¹². Збільшення продажу озброєнь *Chemring* у 2011р. можна пояснити поступовим зростанням попиту в секторі боєприпасів і захищених від підробки вибухових пристроїв¹³. У 2011р. зросли продажі озброєнь усіх японських компаній з *Top 100*. Оскільки обсяги продажу японських озброєнь обрахуються за даними контрактів, а не фактичних продажів, це зростання може означати фінансову підтримку вітчизняного виробництва озброєнь Урядом Японії. Якщо так, це зростання може свідчити про підтримку виходу Японії на міжнародні ринки озброєнь після скасування у 2011р. 44-річної заборони на їх експорт¹⁴.

Як і попередніми роками, збільшення продажу озброєнь кількома компаніями у 2011р. можна частково пояснити закупівлями для модернізації ЗС. Наприклад, збільшення на 29% продажу *Embraer* частково пояснюється поставками літаків *Super Tucano* ВПС Бразилії та іншим країнам регіону¹⁵. Зростання продажу *Aselsan* частково завдячує програмі модернізації ЗС Туреччини¹⁶.

⁹ Belan, G., 'Nexter: objective exports', European Security and Defence Press Association, 2 Mar. 2012, <<http://www.esdpa.org/2012/03/nexter-objective-exports>>.

¹⁰ Spanish Ministry of Finance and Public Administrations, Sociedad Estatal de Participaciones Industriales (SEPI), 'Navantia', <http://www.sepi.es/default.aspx?cmd=0004&IdContent=15022&idLanguage=_EN>; QinetiQ, *People Who Know: Annual Report 2011* (QinetiQ: Farnborough, 2011).

¹¹ Fincantieri, *Fincantieri Annual Report 2011* (Fincantieri: Trieste, 2011), pp.6, 34.

¹² Meggit, *Annual Report and Accounts 2011* (Meggit: Fareham, 2011), p.18.

¹³ Bell, M., 'Chemring reports interim FY11 results below expectations', *Jane's Defence Industry*, 21 Nov. 2011; Chemring Group PLC, 'Pre-close trading update', 18 Nov. 2011, <<http://www.chemring.co.uk/media/press-releases/2011/2011-11-18.aspx>>.

¹⁴ Джексон С.Т. "Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 4, с.204.

¹⁵ Embraer, *Embraer Annual Report 2011* (Embraer: São Paulo, 2011).

¹⁶ İş Investment, 'Aselsan', 30 May 2012, <http://www.isyatirim.com.tr/WebMailer/.../2_20120530152732784_1.pdf>.

Таблиця 4.5. Перелік СППРІ 100 найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг (за винятком Китаю) у 2011 р.^a
 Дані про обсяги продажу озброєнь, загальні обсяги продажу і прибутки наведені в \$ млн. Позначка (.) означає, що даних немає. Абревіатури секторів пояснюються нижче.

| Місце ^b | 2011 | 2010 | Компанія ^c | Країна | Сектор | Продаж озброєнь | | % продаж озброєнь у загальному, 2011 | Загальний прибуток, 2011 | Загальна зайнятість 2011 | |
|--------------------|------|------|--|-----------------------|------------------------|-----------------|--------|---|--------------------------------|--------------------------------|---------|
| | | | | | | 2011 | 2010 | | | | |
| 1 | 1 | | Lockheed Martin | США | ЛА Ел Ра КА | 36 270 | 35 730 | 46 499 | 78 | 2 655 | 123 000 |
| 2 | 3 | | Boeing | США | ЛА Ел Ра КА | 31 830 | 31 360 | 68 735 | 46 | 4 018 | 171 700 |
| 3 | 2 | | BAE Systems | Велика Британія | ЛА А Ел ВТЗ Ра СЗ/Б Ко | 29 150 | 32 880 | 30 689 | 95 | 2 349 | 93 500 |
| 4 | 5 | | General Dynamics | США | А Ел ВТЗ СЗ/Б Ко | 23 760 | 23 940 | 32 677 | 73 | 2 526 | 95 100 |
| 5 | 6 | | Raytheon | США | Ел Ра | 22 470 | 22 980 | 24 857 | 90 | 1 896 | 71 000 |
| 6 | 4 | | Northrop Grumman | США | ЛА Ел Ра Ко КА | 21 390 | 28 150 | 26 412 | 81 | 2 118 | 72 500 |
| 7 | 7 | | EADS | Транс- європейська | ЛА Ел Ра КА | 16 390 | 16 360 | 68 295 | 24 | 1 442 | 133 120 |
| 8 | 8 | | Finnmeccanica | Італія | ЛА А Ел ВТЗ Ра СЗ/Б | 14 560 | 14 410 | 24 074 | 60 | -3 206 | 70 470 |
| ДК | ДК | | BAE Systems Inc. (BAE Systems, Велика Британія) | США | А Ел ВТЗ СЗ/Б | 13 560 | 17 900 | 14 417 | 94 | 5 178 | 37 300 |
| 9 | 9 | | L-3 Communications | США | Ел | 12 520 | 13 070 | 15 169 | 83 | 956 | 61 000 |
| 10 | 10 | | United Technologies | США | ЛА Ел Дв | 11 640 | 11 410 | 58 190 | 20 | 5 347 | 199 900 |
| 11 | 11 | | Thales | Франція | Ел ВТЗ Ра СЗ/Б | 9 480 | 9 950 | 18 111 | 52 | 787 | 68 330 |
| 12 | 12 | | SAIC | США | Пос Комп (ВТЗ) | 7 940 | 8 230 | 10 587 | 75 | 56 | 41 100 |
| 13 | - | | Huntington Ingalls Industries | США | Ко | 6 380 | - | 6 575 | 97 | -94 | 38 000 |
| 14 | 15 | | Honeywell | США | Ел | 5 280 | 5 400 | 36 529 | 14 | 2 067 | 132 000 |
| 15 | 16 | | Safran | Франція | Ел | 5 240 | 4 800 | 16 315 | 32 | 895 | 59 800 |
| ДК | ДК | | Sikorsky (United Technologies) | США | ЛА | 4 970 | 4 530 | 7 655 | 65 | 840 | 17 780 |
| 16 | 14 | | Computer Sciences Corp. | США | По | 4 860 | 5 940 | 15 877 | 31 | -4 225 | 98 000 |
| 17 | 17 | | Rolls-Royce | Велика Британія | Дв | 4 670 | 4 330 | 18 068 | 26 | 1 854 | 40 400 |
| 18 | 21 | | OAK | Росія ^d | ЛА | 4 400 | 3 440 | 5 502 | 80 | 404 | 97 500 |

| Місце ^b | 2011 | 2010 | Компанія ^c | Країна | Сектор | Продаж озброєнь | | Загальний % продажу озброєнь у загальному, 2011 | Загальний прибуток, 2011 | Загальна зайнятість 2011 |
|--------------------|------|------|--|---------------------|--------------|-----------------|-------|---|--------------------------|--------------------------|
| | | | | | | 2011 | 2010 | | | |
| 19 | ДК | 13 | Oshkosh Truck | США | ВТЗ | 4 370 | 7 080 | 58 | 273 | 13 100 |
| | | | MBDA (BAE Systems, Велика Британія/EADS, транс європейська/Finmeccanica, Італія) | Транс-європейська | Ра | 4 170 | 3 710 | 100 | 227 | 9 850 |
| 20 | 18 | | General Electric | США | Дв | 4 100 | 4 300 | 3 | 14 151 | 301 000 |
| 21 | 19 | | ITT Exelis ^e | США | Ел | 4 020 | 4 000 | 69 | 326 | 20 500 |
| ДК | ДК | | CASA (EADS, транс європейська) | Іспанія | ЛА | 3 940 | .. | 91 | 132 | 6 980 |
| ДК | ДК | | Pratt & Whitney (United Technologies) | США | Дв | 3 700 | 4 080 | 28 | 1 999 | 35 870 |
| 22 | 20 | | Алмаз-Антей | Росія ^d | Ра | 3 690 | 3 950 | 85 | 32 | 93 280 |
| 23 | 25 | | Mitsubishi Heavy Industries | Японія ^e | ЛА ВТЗ Ра Ко | 3 620 | 2 960 | 10 | 307 | 68 890 |
| 24 | 22 | | DCNS | Франція | Ко | 3 610 | 3 320 | 100 | 249 | 12 830 |
| ДК | ДК | | Eurocopter Group (EADS, транс європейська) | Франція | ЛА | 3 540 | 2 940 | 47 | 359 | 20 800 |
| ДК | ДК | | AgustaWestland (Finmeccanica) | Італія | ЛА | 3 440 | 2 920 | 63 | 320 | 13 300 |
| 25 | 29 | | Saab | Швеція | ЛА Ел Ра | 3 080 | 2 780 | 85 | 341 | 13 070 |
| 26 | 32 | | Rheinmetall | Німеччина | А Ел ВТЗ СЗБ | 2 980 | 2 660 | 6 192 | 313 | 21 520 |
| 27 | 31 | | Textron | США | ЛА Ел Дв ВТЗ | 2 930 | 2 740 | 26 | 242 | 32 000 |
| 28 | 26 | | Hewlett-Packard | США | По | 2 930 | 2 890 | 2 | 7 074 | 349 600 |
| 29 | 36 | | SACI International | США | По | 2 860 | 2 450 | 80 | 144 | 13 700 |
| 30 | 30 | | Babcock International Group | Велика Британія | Ко | 2 850 | 2 770 | 58 | 277 | 25 140 |
| 31 | 28 | | Rockwell Collins | США | Ел | 2 810 | 2 860 | 4 806 | 634 | 20 500 |
| 32 | 34 | | ManTech International | США | По | 2 770 | 2 500 | 2 870 | 133 | 9 300 |
| 33 | 33 | | Hindustan Aeronautics | Індія | ЛА Ра | 2 740 | 2 590 | 3 043 | 713 | 32 660 |
| 34 | 35 | | Elbit Systems | Ізраїль | Ел | 2 680 | 2 480 | 2 818 | 25 | 12 550 |
| 35 | 24 | | URS Corp. | США | Ел | 2 670 | 3 030 | 9 545 | -466 | 46 000 |
| 36 | 42 | | Harris | США | Ел | 2 670 | 2 130 | 5 925 | 597 | 16 900 |
| 37 | 27 | | Alliant Techsystems | США | СЗБ | 2 670 | 2 870 | 4 613 | 263 | 17 000 |

| | | | | | | | | | | |
|----|----|--|---------------------|--------------------|-------|-------|--------|-----|--------|---------|
| 38 | 68 | Kawasaki Heavy Industries | Японія ^g | ЛІА Дв Ра Ко | 2 630 | 1 020 | 16 337 | 16 | 292 | 33 270 |
| ДК | ДК | Сухой (ОАК) | Росія ^d | ЛІА | 2 630 | 1 360 | 2 825 | 93 | .. | 26 000 |
| 39 | 40 | DynCorp International (Serberus Capital) | США | По | 2 600 | 2 210 | 3 721 | 70 | -58 | 29 000 |
| 40 | 47 | Вертольоти Росії (ОПК Оборонпром) | Росія ^d | ЛІА | 2 560 | 1 910 | 3 537 | 72 | 238 | 40 000 |
| 41 | 37 | Israel Aerospace Industries | Ізраїль | ЛІА Ел Ра | 2 500 | 2 400 | 3 440 | 73 | 83 | 17 000 |
| 42 | 39 | Goodrich | США | Комп (ЛІА) | 2 420 | 2 230 | 8 075 | 30 | 810 | 28 000 |
| ДК | ДК | EADS Astrium (EADS, транс'європейська) | Франція | КА | 2 350 | 2 450 | 6 901 | 34 | 366 | 16 600 |
| 43 | 41 | CEA | Франція | Ін | 2 300 | 2 200 | 5 800 | 40 | 46 | 15 770 |
| ДК | ДК | MBDA Франція (MBDA, транс'європейська) | Франція | Ра | 2 300 | 2 190 | 2 295 | 100 | 229 | 4 300 |
| 44 | 60 | Fluor ^j | США | Комп (Ін) | 2 260 | 1 300 | 2 381 | 95 | 594 | 43 090 |
| 45 | 43 | Serco | Велика Британія | Ін | 2 230 | 2 130 | 7 444 | 30 | 381 | 100 000 |
| 46 | 23 | KBR ^f | США | По | 2 180 | 3 310 | 9 261 | 24 | 480 | 27 000 |
| 47 | 38 | Cobham | Велика Британія | Комп (ЛІА Ел) | 2 160 | 2 260 | 2 970 | 73 | 376 | 9 330 |
| 48 | 45 | Indian Ordnance Factories | Індія | А СЗ/Б | 2 120 | 1 960 | 2 655 | 80 | .. | 98 910 |
| 49 | 57 | ThyssenKrupp | Німеччина | Ко | 2 080 | 1 340 | 68 244 | 3 | -2 479 | 180 050 |
| ДК | ДК | Alenia Aeronautica (Finmeccanica) | Італія | ЛІА | 2 050 | 1 920 | 3 712 | 55 | -1 256 | 11 990 |
| 50 | 49 | Navistar | США | ВТЗ | 2 000 | 1 800 | 13 958 | 14 | 1 778 | 20 800 |
| 51 | 50 | Rafael | Ізраїль | ЛІА Ра СЗ/Б Ін | 1 940 | 1 780 | 1 979 | 98 | 111 | 6 500 |
| 52 | 51 | ST Engineering (Temasek) | Сінгапур | ЛІА Ел ВТЗ СЗ/Б Ко | 1 900 | 1 750 | 4 762 | 40 | 419 | 22 380 |
| ДК | ДК | BAE Systems Australia (BAE Systems, Велика Британія) | Австралія | ЛІА Ко | 1 860 | 1 380 | 1 857 | 100 | .. | 6 000 |
| 53 | 53 | Samsung Techwin | Південна Корея | А Ел Дв ВТЗ | 1 860 | 1 590 | 2 809 | 66 | 209 | 6 770 |
| 54 | 54 | Krauss-Maffei Wegmann ⁱ | Німеччина | ВТЗ | 1 740 | 1 590 | 1 807 | 96 | .. | .. |
| 55 | 44 | Navantia | Іспанія | Ко | 1 650 | 2 010 | 1 737 | 95 | -60 | 5 530 |
| 56 | 46 | QinetiQ | Велика Британія | По | 1 580 | 1 920 | 2 355 | 67 | 413 | 10 180 |

| Місце ^b | 2011 | 2010 | Компанія ^c | Країна | Сектор | Продаж озброєнь | | | % продаж загальному, 2011 | Загальний прибуток, 2011 | Загальна зайнятість 2011 |
|--------------------|------|------|---|---------------------|--------------|-----------------|-------|--------|---------------------------------|--------------------------------|--------------------------------|
| | | | | | | 2011 | 2010 | 2011 | | | |
| 57 | 64 | | Mitsubishi Electric | Японія ^g | Ел Ра | 1 440 | 1 160 | 45 603 | 3 | 1 404 | 117 310 |
| 58 | 70 | | NEC | Японія ^g | Ел | 1 440 | 980 | 38 052 | 4 | -1 382 | 109 100 |
| 59 | 55 | | Kongsberg Gruppen | Норвегія | Ел Ра СЗ/Б | 1 440 | 1 500 | 2 699 | 53 | 255 | 6 680 |
| 60 | 63 | | Diehl | Німеччина | Ра СЗ/Б | 1 380 | 1 210 | 4 072 | 34 | 71 | 13 970 |
| 61 | 62 | | ОДК | Росія ^d | Дв | 1 330 | 1 250 | 2 221 | 60 | 4 | .. |
| 62 | 61 | | Gruppe Dassault | Франція | ЛА | 1 240 | 1 270 | 4 594 | 27 | 392 | 11 470 |
| 63 | 73 | | Fincantieri | Італія | Ко | 1 220 | 940 | 3 311 | 37 | 14 | 9 990 |
| 64 | 91 | | Уральвагонзавод | Росія ^d | ВТЗ | 1 200 | 730 | 3 000 | 40 | 454 | .. |
| 65 | 48 | | AM General ^h | США | ВТЗ | 1 130 | 1 900 | .. | .. | .. | 2 000 |
| 66 | 56 | | Nexter | Франція | А ВТЗ СЗ/Б | 1 120 | 1 430 | 1 183 | 95 | 158 | 2 700 |
| ДК | ДК | | Thales Air Defence (Thales, Франція) | Велика Британія | Ра | 1 120 | .. | 1 117 | 100 | 37 | .. |
| 67 | 65 | | Triumph Group | США | ЛА | 1 090 | 1 080 | 3 408 | 32 | 281 | 12 600 |
| 68 | 75 | | Chemring Group | Велика Британія | СЗ/Б | 1 080 | 890 | 1 194 | 90 | 201 | 4 680 |
| ДК | ДК | | Иркут (ОАК) | Росія ^d | ЛА | 1 070 | 1 330 | 1 248 | 86 | .. | 12 000 |
| 69 | - | | Радиотехнические и информационные системы | Росія ^d | Ел | 1 050 | .. | 2 093 | 50 | -18 | .. |
| 70 | 78 | | RUAG | Швейцарія | ЛА А Дв СЗ/Б | 1 040 | 830 | 2 001 | 52 | 109 | 7 740 |
| 71 | 72 | | Moog | США | Комп (Ел Ра) | 1 000 | 960 | 2 331 | 43 | 136 | 10 320 |
| 72 | 66 | | GKN | Велика Британія | Комп (ЛА) | 970 | 1 050 | 9 206 | 11 | 562 | 44 000 |
| 73 | 99 | | AAR Corp | США | Ін | 940 | 650 | 1 776 | 53 | 70 | 6 100 |
| 74 | 83 | | Meggitt | Велика Британія | Ін | 940 | 780 | 2 331 | 40 | 518 | 19 540 |
| 75 | 77 | | SAE | Канада | Ел | 900 | 840 | 1 840 | 49 | 184 | 8 000 |
| ДК | ДК | | Selex Elsig (Finmeccanica) | Італія | Комп (Ел Ін) | 900 | 750 | 1 674 | 54 | -281 | 7 170 |
| 76 | 90 | | Korea Aerospace Industries | Південна Корея | ЛА | 890 | 740 | 1 160 | 77 | 68 | 3 000 |

| | | | | | | | | | | |
|-----|-----|---------------------------------------|---------------------|--------------------|-----|-------|--------|-----|-------|---------|
| 77 | 71 | Bharat Electronics | Індія | Ел | 890 | 970 | 1 222 | 73 | 178 | 10 790 |
| 78 | 82 | Cubic Corp. | США | По Комп (Ел) | 870 | 810 | 1 285 | 68 | 85 | 7 800 |
| 79 | 74 | SRA International | США | Ел | 870 | 890 | 1 705 | 51 | 66 | 6 100 |
| 80 | 81 | Precision Castparts Corp. | США | Комп (ЛІА) | 870 | 810 | 7 215 | 12 | 1 226 | 21 500 |
| 81 | 95 | Embraer | Бразилія | ЛІА | 860 | 670 | 5 893 | 15 | 93 | 17 270 |
| 82 | 88 | Aselsan | Туреччина | Ел | 850 | 760 | 897 | 94 | 96 | 4 390 |
| ДК | ДК | Selex Galileo (Finmeccanica) | Італія | Ел | 840 | 820 | 972 | 87 | 12 | 2 690 |
| 83 | - | Doosan Group | Південна Корея | Комп (Ін) | 830 | 610 | 23 723 | 4 | 271 | 38 000 |
| 84 | 86 | Curtiss-Wright Corp. | США | Комп (ЛІА Ко) | 820 | 780 | 2 054 | 40 | 130 | 8 900 |
| 85 | 79 | LIG Nex1 | Південна Корея | Ел | 820 | 810 | 817 | 100 | 23 | 26 480 |
| 86 | 67 | Jacobs Engineering Group ^к | США | По | 800 | 1 020 | 10 382 | 8 | 331 | 45 700 |
| 87 | 97 | Patria | Фінляндія | ЛІА ВТЗ СЗБ | 770 | 660 | 859 | 90 | 56 | 3 430 |
| ДК | ДК | Raytheon Australia (Raytheon, США) | Австралія | По Комп (ЛІА) | 770 | 640 | 785 | 99 | .. | 1 450 |
| 88 | 84 | Hawker Beechcraft | США | ЛІА | 770 | 780 | 2 435 | 32 | -633 | 6 000 |
| 89 | 89 | Mitre ^л | США | Ін | 770 | 740 | 1 389 | 55 | .. | 7 890 |
| 90 | 76 | Ultra Electronics | Велика Британія | Ел | 760 | 880 | 1 172 | 65 | 184 | 4 470 |
| ДК | ДК | MBDA Italia (MBDA, транс'європейська) | Італія | Ра | 750 | 640 | 746 | 100 | -8 | 1 250 |
| 91 | 100 | GenCorp | США | Ел Дв | 740 | 650 | 918 | 81 | 3 | 3 270 |
| 92 | 87 | Alion Science and Technology | США | Ін | 730 | 770 | 787 | 92 | -44 | 2 990 |
| 93 | - | Avio (Sniven) | Італія | Дв | 730 | 640 | 2 818 | 26 | 16 | 5 120 |
| ДК | ДК | Thales Nederland (Thales, Франція) | Франс'європейська | Ел | 720 | 1 060 | 723 | 100 | 42 | .. |
| 94 | 85 | Indra | Іспанія | Ел | 710 | 780 | 3 737 | 19 | 252 | 21 080 |
| 95 | - | Mission Essential Personnel | США | По | 700 | 540 | 726 | 96 | .. | 8 000 |
| 96 | - | Aerospace Corp. | США | По | 700 | 640 | 939 | 74 | .. | 4 600 |
| ДК | ДК | Thales Австралія (Thales, Франція) | Австралія | А Ел ВТЗ Ра СЗБ Ко | 690 | 680 | 759 | 91 | .. | 3 000 |
| 97 | 92 | Esterline Technologies | США | Комп (ЛІА Ко) | 690 | 690 | 1 718 | 40 | 133 | 12 000 |
| 98 | - | Fujitsu | Японія ^с | Ел | 660 | 490 | 55 980 | 1 | 535 | 173 160 |
| 99 | - | ASC | Австралія | Ко | 660 | 470 | 718 | 92 | 11 | 2 000 |
| 100 | - | Flir Systems | США | Ел | 660 | 440 | 1 544 | 43 | 222 | 3 080 |

Найменування секторів та їх скорочення: А – артилерія; ВТЗ – військові транспортні засоби; Дв – двигуни; Ел – електроніка; КА – космічні апарати; Ко – кораблі; Комп (...) – компоненти продукції, вказаної в дужках (стосується лише компаній, що не виробляють кінцеву продукцію); ЛА – літальні апарати; По – послуги; Ра – ракети; СЗБ – стрілецька зброя/босітрапаси; Ін – інше.

^a Хоча відомо, що кілька китайських оборонних підприємств є достатньо потужними, щоб увійти до *Тор 100*, але брак порівнянних і достовірних даних про них зважає цьому. В інших країнах, наприклад, у Казахстані та в Україні, також є компанії, які могли б за обсягами продажу, за умов наявності даних про них, претендувати на внесення до *Тор 100*.

^b Місце компанії визначається на підставі вартості продажу озброєнь у 2011р. Компанії з позначкою “ДК” є дочірніми компаніями. (–) означає, що компанія належала до *Тор 100* 2010р. Назви і склад компаній наведені в станом на 31 грудня 2011р. Інформація про наступні зміни наводиться в цих посиланнях. Місце компанії у 2010р. може відрізнятися від зазначеного в *Щорічнику СІПРІ 2012* через постійне уточнення даних – найчастіше, через уточнення інформації самими компаніями або коригування розрахунків СІПРІ. Найсуттєвіші уточнення пояснюються в цих посиланнях.

^c Стосовно дочірніх компаній і компаній-виробників, власниками яких є холдингові або інвестиційні компанії, найменування основної компанії наведено в дужках разом з країною, де розташовано її головний офіс.

^d Російські компанії десятий рік поспіль потрапляють до *Тор 100*. Можливо, є також інші російські компанії, що мали б бути в Переліку, але доступні дані про них є неповними. Хоча компанія *Вертолётъ Росси* тут фігурує як материнська компанія, насправді з 2005р. вона є дочірньою компанією *ОПК Оборонпром*. Проте, оскільки порівнянних фінансових даних про *ОПК Оборонпром* за 2011р. наразі немає, *Вертолётъ Росси* фігурує в *Тор 100* як материнська компанія. Докладніше про консолідацію російської оборонної промисловості див.: *Джексон С.Т. “Виробництво озброєнь” – Щорічник СІПРІ 2010*; Перло-Фрімен С. та ін. “100 найкрупніших компаній-виробників озброєнь у 2007р.” – *Щорічник СІПРІ 2011*; *Джексон С.Т. “Виробництво озброєнь” – Щорічник СІПРІ 2010*; Перло-Фрімен С. та ін. “100 найкрупніших компаній-виробників озброєнь у 2007р.” – *Щорічник СІПРІ 2009*, с.252-253.

^e У 2011р. *ITT Corporation* розділилася на три самостійні компанії. *ITT Exelis* є компанією, що звітує про продаж озброєнь всіх колишніх складників *ITT Corporation*.

^f Дані про обсяги продажу *KBR* є оцінкою платежів у рамках програми *LOGCAP III і IV* та виплат МО Великої Британії.

^g Дані про обсяги продажу озброєнь японськими компаніями відбивають скорше нові контракти з МО, ніж продаж озброєнь.

^h Стосовно *AM General* фінансові дані є обмеженими. Оцінка СІПРІ обсягів продажу озброєнь ґрунтується на усередненій за два роки вартості отриманих контрактів МО США.

ⁱ Дані про обсяг продажу озброєнь *Krauss-Maffei Wegmann* ґрунтуються на оцінках незначних обсягів невійськових продажів компанії.

^j Дані про обсяги продажу озброєнь *Flior* ґрунтуються на контрактах у рамках програми *LOGCAP IV* МО США.

^k Дані про обсяги продажу озброєнь *Jacobs Engineering Group* ґрунтуються на усередненій за три роки вартості отриманих контрактів МО США.

^l Дані про обсяги продажу озброєнь *MITRE* ґрунтуються на усередненій за п’ять років вартості отриманих контрактів МО США.

Джерела та методи

Критерії відбору та джерела даних

База даних СІПРІ про оборонну промисловість містить інформацію про державні і приватні компанії, але не враховує виробничі чи обслуговуючі підрозділи підприємств зі складу ЗС. До *Топ 100* внесені лише компанії, що виробляють товари та послугу військового призначення, але не холдинги чи інвестиційні компанії.

Дані про компанії отримані з наступних джерел: річні звіти та сайти компаній; новини в ділових рубриках газет, у військових журналах та Інтернет-виданнях, що спеціалізуються на військових питаннях. Враховуються також прес-релізи, маркетингові звіти, публікації урядів про укладені контракти, а також загальні огляди стосовно різних країн. За відсутності даних з цих джерел, СІПРІ використовує власні оцінки. Тематичний і географічний спектр даних значною мірою залежить від наявності інформації.

Мірою появи нової інформації, дані СІПРІ про компанії-виробники озброєнь періодично переглядаються. Через це дані з різних видань *Щорічника СІПРІ* не підлягають порівнянню. Крім того, через проблеми з отриманням даних важко домогтись однакового рівня повноти інформації, що заважає зробити надійні оцінки за всіма компаніями за кожен рік.

Визначення

СІПРІ визначає “продаж озброєнь” як продаж товарів і послуг військовим споживачам – як внутрішнім, так і зовнішнім. Товарами та послугами військового призначення вважаються такі, що розроблені спеціально для військових цілей, а також технології, пов’язані з виробництвом таких товарів і послуг. Дані про продаж озброєнь не охоплюють продаж товарів широкого вжитку (наприклад, мастильних матеріалів, електроенергії, офісних комп’ютерів, послуг з прибирання приміщень, постачання уніформи і взуття). Так само військовими послугами вважаються лише послуги суто військового характеру. Вони охоплюють технічні послуги (інформаційні технології, технічне обслуговування, ремонт, технічне забезпечення оперативної діяльності) та послуги, пов’язані з діяльністю ЗС (розвідка, навчання, логістика, менеджмент військових баз, озброєна охорона в зонах конфліктів). Вони не охоплюють надання послуг суто цивільного характеру в мирний час (охорону здоров’я, прибирання, харчування, транспортні послуги), але враховують матеріально-технічне забезпечення розгорнутих військ у зонах операцій.

Визначення “продаж озброєнь” є базовим, але на практиці його важко застосувати. Ні кращих альтернатив, ні загальновизнаного стандартного визначення немає. У деяких випадках дані про обсяги продажу озброєнь відбивають лише ту частку загального продажу, яку сама компанія вважає пов’язаною з військовою діяльністю. В інших – СІПРІ використовує дані про загальний продаж “оборонними” підрозділами компаній, хоча ці підрозділи частково можуть здійснювати продаж цивільної продукції.

Коли компанії не надають даних про свої “оборонні” підрозділи, оцінки робляться на підставі інформації про укладені контракти, чинні програми виробництва озброєнь або даних, оприлюднених офіційними представниками компаній у ЗМІ чи в інших джерелах. Тому порівняння компаній за даними, наведені в таблиці 5А.4, слід робити обережно.

Дані про загальні обсяги продажу, прибутку та зайнятості стосуються компанії в цілому, а не її “оборонних” підрозділів. Ці дані відбивають загальний обсяг продажу, включно з продажами, здійсненими національними та закордонними дочірніми компаніями. Дані про прибуток означають суму, отриману після сплати податків. Дані про зайнятість наводяться станом на кінець року, за винятком компаній, що оприлюднюють лише середньорічні показники. Всі дані наводяться на підставі оцінок за фінансовий рік, поданих у щорічних звітах компаній.

Розрахунки

Усі дані надходять у національних валютах за поточними цінами. Для конвертації національних валют у долари США СІПРІ використовує дані МВФ про середньорічні ринкові валютні курси (*International Financial Statistics*). Дані в таблиці 4.5 подані в доларах США за поточними цінами. Річні зміни цих даних важко інтерпретувати, оскільки зміна доларової вартості має кілька

складових: зміна обсягів продажу, рівень інфляції і коливання валютного курсу (стосується продажу в національній валюті). Продаж на міжнародних ринках озброєнь часто здійснюється в доларах. Коливання валютних курсів не впливають на доларову вартість, але значною мірою відбиваються на вартості в національних валютах. Розрахунки в доларах за постійним валютним курсом складно робити, коли невідомо, яка частка озброєнь продається на внутрішньому ринку, а яка експортується. За цих умов неможливо дати точну оцінку вартісних обсягів торгівлі озброєннями. Тому ці дані слід використовувати обережно. Це особливо стосується країн, в яких коливання валютного курсу є відчутними.

Мережа СППІ з оборонної промисловості

Дані про оборонну промисловість надані Мережею СППІ, в якій беруть участь: Лаксман К.Бехера (*Laxman K. Behera, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi*), Вінсент Буланін (*Vincent Boulanin, École des hautes études en sciences sociales, Paris*), Гюлай Гюнлюк-Сенесена (*Gülây Günlük-Şenesen, Istanbul University*), Янг Вон Джун (*Jang Won Joon, Korea Institute for Industrial Economics and Trade, Seoul*), Шінічі Коно (*Shinichi Kohno, Mitsubishi Research Institute, Tokyo*), Валері Міранда (*Valerie Miranda, Istituto Affari Internazionali, Rome*), Пере Ортера (*Pere Ortega, Centre d'Estudis per la Pau J.M.Delàs, Barcelona*).

5. Міжнародні поставки озброєнь

Загальний огляд

Обсяг міжнародних поставок основних звичайних озброєнь упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. збільшився на 17%. На найкрупніших постачальників 2008-2012рр. – США, Росію, Німеччину, Францію і Китай – припадало 75% світового обсягу експортних поставок. Вперше після завершення холодної війни до п'ятірки провідних постачальників, що традиційно складалася зі США та держав Європи, потрапив Китай. В міжнародному експорті озброєнь він може очолити азійські країни, серед яких новим важливим постачальником стала Південна Корея, а Японія і Сінгапур – мають для цього реальні перспективи. Іншими значними змінами в рейтингу провідних світових постачальників упродовж 2008-2012рр. були: вперше після 1950р. до Топ 5 не потрапила Велика Британія, а до Топ 10 – Нідерланди; дев'ятим найкрупнішим постачальником стала Україна (підрозділ I цього розділу).

Одним із наслідків фінансової кризи було те, що США і країни Європи були змушені докладати зусиль у пошуку нових експортних ринків. З цією метою США та європейські країни пішли на спрощення бюрократичних процедур і зниження вимог під час укладання домовленостей про ліцензійне виробництво, передачу технологій і виробничу кооперацію.

Упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. відбулося зростання поставок озброєнь до Азії і помітне зменшення – до Європи і Близького Сходу. Країни Азії та Океанії у 2008-2012рр. отримали 43% світового експорту основних звичайних озброєнь. Усі п'ять найкрупніших отримувачів – Індія, Китай, Пакистан, Південна Корея і Сінгапур – розташовані в Азії та Океанії; на них припадало 32% усіх поставок озброєнь. Серед найкрупніших отримувачів спостерігалася тенденція придбання систем, що реалізують спроможності проєкції військової сили (*military power projection*). У 2012р. найбільш помітними подіями в цьому плані були прийняття Китаєм на озброєння першого авіаносця, а також отримання Індією від Росії атомного підводного човна.

Останніми роками, внаслідок скорочення військових витрат і зростання економічної невизначеності, суттєво зменшився обсяг поставок до країн Західної і Центральної Європи (підрозділ II). Крім того, почалися затримки і скасування іноземних закупівель з наданням переваги закупівлі озброєнь переважно вітчизняного виробництва. Найпомітніше зменшення обсягів імпорту озброєнь у 2003-2007рр. і 2008-2012рр. сталось у Греції та Італії – на 61% і 55%, відповідно. Скорочення бюджетів на придбання озброєнь можуть негативно позначитися на конкурентоспроможності європейського ринку озброєнь і водночас сприяти поширенню спільних розробок і закупівель.

Із загостренням у 2012р. конфлікту в Сирії критичної важливості набуло питання поставок озброєнь сирійським урядовим та опозиційним силам

(підрозділ III). Упродовж п'яти років до початку конфлікту (2006-2010рр.) Уряд Сирії отримував озброєння від Росії (48% імпорту), Ірану (21%), Білорусі (20%), Північної Кореї (9%) і Китаю (2%). Опозиційні сили схоже, використовували зброю, переважно захоплену в урядових сил; повідомлялося також про отримання ними стрілецької зброї, легких озброєнь і боєприпасів на “чорних ринках” в Іраку та Лівані. Попри постійні прохання повстанців про надання зброї і військової техніки, уряди європейських держав і США, за повідомленнями, планували постачати їм лише “несмертельну техніку” (“non-lethal equipment”). Втім, окремі перехоплені поставки зброї свідчать про те, що одним із джерел поповнення арсеналу деяких опозиційних сил були арабські країни Перської затоки.

З точки зору прозорості міжнародних поставок озброєнь, 2012р. був дуже невтішним (підрозділ IV). Кількість держав, які звітували до Реєстру звичайних озброєнь ООН (United Nations Register of Conventional Arms; UNROCA) про свої імпорти та експорти, у 2012р. зменшилася до рекордного мінімуму – 52 (у 2011р. звіти надали 86 держав). За даними СППІ, останніми роками звіти до UNROCA надавали 10 найкрупніших експортерів звичайних озброєнь; у 2012р. звіти за період 2008-2012рр. надали лише сім з них: не звітували Ізраїль, Іспанія та Італія. Упродовж 2012р. не звітували чотири з 10 найкрупніших імпортерів, зокрема Індія і Пакистан, які раніше робили це регулярно. Жодних звітів не надали держави Близького Сходу; вперше після 2002р. звітував Ліван.

Дані СППІ про поставки озброєнь не відбивають їх фактичну фінансову вартість; водночас, такі дані оприлюднюються багатьма державами (підрозділ V). На основі національних даних, СППІ підрахував, що сукупний обсяг світової торгівлі основними звичайними озброєннями у 2011р. дорівнював принаймні \$43 млрд.

ПОЛ ХОЛТОМ

I. Події у сфері поставок озброєнь у 2012р.¹

ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, СІМОН Т.ВЕЗЕМАН

Обсяг міжнародних поставок озброєнь у 2008-2012рр. на 17% перевищив показники 2003-2007рр. (діаграма 5.1)². Відбулися й певні зміни в переліку п'яти найкрупніших постачальників: п'яте місце у 2008-2012рр. замість Великої Британії посів Китай. Така зміна відбулася вперше після завершення холодної війни. Найкрупнішим отримувачем у 2008-2012рр. була Індія, другим – Китай.

Події у групі крупних постачальників

П'ятьма найкрупнішими постачальниками у 2008-2012рр. були США, Росія, Німеччина, Франція і Китай, на яких припадало 75% світового експорту основних звичайних озброєнь (у 2003-2007рр. – 78%; таблиці 5.1, 5.2).

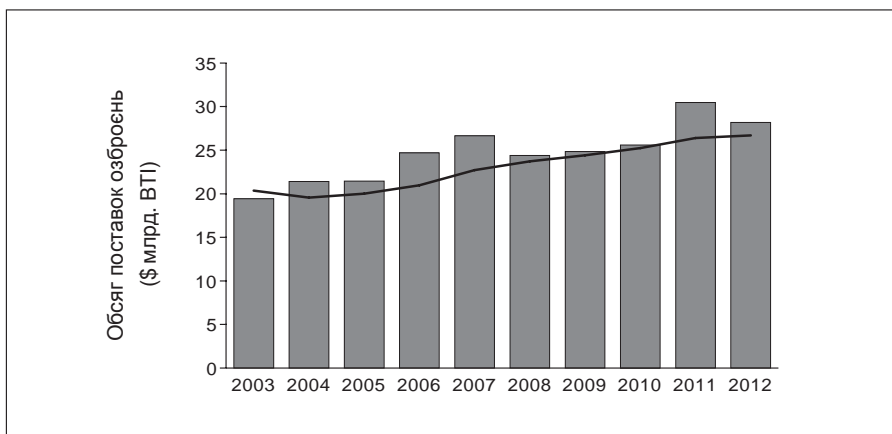
США

У 2008-2012рр. США були найкрупнішим постачальником основних звичайних озброєнь – 30% усіх поставок. Упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. обсяг військового експорту США збільшився майже на 16%. Враховуючи поточні, погоджені та заплановані на 2012р. замовлення, США найближчими роками утримають позицію найкрупнішого експортера. Втім, ця їх позиція значною мірою залежатиме від замовлень і графіків поставок досить проблемного бойового літака *F-35*.

45% поставок основних звичайних озброєнь США у 2008-2012рр. припадало на Азію та Океанію; друге і третє місця серед їх отримувачів посідали, відповідно, Близький Схід і Європа (таблиця 5.1). У 2003-2007рр. і 2008-2012рр. поставки до Азії та Океанії зросли на 51%. Крім того, найкрупнішими отримувачами озброєнь США у 2008-2012рр. були Південна Корея – 12% поставок, Австралія – 10%, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) – 7%, Пакистан – 5%, Сінгапур – 6%; з них чотири є країнами Азії та Океанії.

¹ Якщо не вказано інше, в цьому розділі інформація про поставки та замовлення озброєнь взята з Бази даних СІПРІ про поставки озброєнь: <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers>>. База даних містить інформацію про всі поставки основних звичайних озброєнь за період 1950-2012рр. Дані за 2008-2012рр. та окремо за 2012р., на яких ґрунтуються матеріали цього розділу, наведені в Реєстрі поставок основних звичайних озброєнь за відповідні періоди на сайті СІПРІ: <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/recent_trends>. У цьому розділі дані наведені станом на 18 лютого 2013р. та можуть відрізнятися від даних попередніх видань Щорічника СІПРІ через щорічне оновлення Бази даних СІПРІ.

² Дані СІПРІ про поставки озброєнь стосуються фактичних поставок основних звичайних озброєнь, включно з продажем, ліцензійним виробництвом, лізингом і безкоштовною передачею. Для порівняння даних про поставки різних озброєнь і визначення загальних тенденцій СІПРІ використовує вартісний тренд-індикатор (ВТІ, *trend-indicator value, TIV*). ВТІ є індикатором лише обсягів міжнародних поставок озброєнь, але не фактичної фінансової вартості таких поставок. Оскільки обсяги поставок щороку можуть змінюватися, для визначення тенденцій використовується змінний середній показник за п'ять років. Докладніше про ВТІ див. у підрозділі “*Джерела та методи*” цього підрозділу.



Діаграма 5.1. Тенденція міжнародних поставок основних звичайних озброєнь у 2003-2012рр.

Примітка: Стовпчики відбивають щорічні сукупні показники, а крива – поточні середні показники, обчислені наприкінці кожного п'ятирічного періоду у вартісному тренд-індикаторі (ВТІ) СІПРІ.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

Близький Схід був у 2003-2007рр. найкрупнішим регіоном-отримувачем основних звичайних озброєнь США, але у 2008-2012рр. обсяг поставок до цього регіону зменшився на 14%. Відчуття арабськими країнами Перської затоки загрози з боку Ірану, особливо від іранських балістичних ракет, зумовило нові придбання ними систем протиповітряної і протиракетної оборони (ППО і ПРО). У 2012р. Кувейт зробив замовлення на можливий продаж йому чотирьох зенітних систем *Patriot* з 60 ракетами *PAC-3* для боротьби з балістичними ракетами³. ОАЕ замовили додатково 48 ракет того ж класу для двох систем *THAAD*, замовлених у 2011р.; Катар – дві системи *THAAD* зі 150 ракетами, а також 11 систем *Patriot* з близько 770 ракетами *PAC-3*⁴.

У зв'язку зі скороченням і виводом військового контингенту США з Афганістану та Іраку і передачею контролю над операціями місцевим силам, ці країни стали важливими отримувачами основних озброєнь США. Кожна з них упродовж 2008-2012рр. отримала по 4% поставок США. Поставки до Афганістану склалися переважно з 12 тис. легких броньованих машин (нових або тих, що були в експлуатації). Хоча перевага в повітрі вважається головною умовою успіху протиповстанських операцій в Афганістані,

³ US Defense Security Cooperation Agency, 'Kuwait-PATRIOT advanced capability (PAC-3) missiles', News release, Transmittal no.12-29, 20 July 2012, <http://www.dsca.mil/PressReleases/36-b/2012/Kuwait_12-29.pdf>.

⁴ US Defense Security Cooperation Agency, 'United Arab Emirates-terminal high altitude area defense system missiles (THAAD)', News release, Transmittal no. 12-40, 5 Nov. 2012, <http://www.dsca.mil/PressReleases/36-b/2012/UAE_12-40.pdf>; US Defense Security Cooperation Agency, 'Qatar-terminal high altitude area defense system missiles (THAAD)', News release, Transmittal no.12-49, 5 Nov. 2012, <http://www.dsca.mil/PressReleases/36-b/2012/Qatar_12-49.pdf>; US Defense Security Cooperation Agency, 'Qatar-PATRIOT missile system and related support and equipment', News release, Transmittal no.12-58, 7 Nov. 2012, <http://www.dsca.mil/PressReleases/36-b/2012/Qatar_12-58.pdf>.

Таблиця 5.1. 10 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь і місця призначення за регіонами у 2008-2012рр.

Наведені величини відбивають питому вагу постачальника в загальному обсязі експорту до регіону. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення. Про межі регіонів і субрегіонів див. "Географічні регіони та субрегіони" на початку видання.

| Регіон-отримувач | Постачальник | | | | | | | | | | |
|-------------------------|--------------|-------|-----------|---------|-------|-----------------|---------|--------|---------|---------|--|
| | США | Росія | Німеччина | Франція | Китай | Велика Британія | Іспанія | Італія | Україна | Ізраїль | |
| <i>Африка</i> | 3 | 17 | 4 | 13 | 13 | 4 | 2 | 6 | 31 | 4 | |
| Північна Африка | 2 | 14 | – | 12 | 4 | 2 | – | 4 | 2 | – | |
| Африка (крім Північної) | 0 | 3 | 4 | 1 | 10 | 2 | 2 | 2 | 29 | 4 | |
| <i>Америка</i> | 6 | 6 | 17 | 8 | 6 | 28 | 25 | 20 | 1 | 22 | |
| Південна Америка | 3 | 6 | 11 | 4 | 6 | 5 | 14 | 6 | 1 | 18 | |
| <i>Азія та Океанія</i> | 45 | 65 | 31 | 54 | 74 | 27 | 20 | 32 | 48 | 36 | |
| Центральна Азія | 0 | 2 | 0 | – | – | – | – | 1 | 1 | 1 | |
| Східна Азія | 19 | 15 | 12 | 17 | – | 7 | – | 1 | 25 | 1 | |
| Океанія | 10 | – | 1 | 5 | – | 2 | 12 | 0 | – | 1 | |
| Південна Азія | 10 | 36 | 2 | 6 | 63 | 18 | – | 21 | 12 | 23 | |
| Південно-Східна Азія | 7 | 12 | 15 | 27 | 11 | 0 | 8 | 9 | 10 | 9 | |
| <i>Європа</i> | 18 | 4 | 35 | 14 | – | 10 | 41 | 25 | 9 | 18 | |
| ЄС | 17 | 0 | 34 | 11 | – | 8 | 10 | 23 | – | 17 | |
| <i>Близький Схід</i> | 27 | 9 | 14 | 11 | 7 | 31 | 11 | 17 | 10 | 19 | |
| <i>Інші</i> | 1 | – | – | – | – | – | – | – | – | 1 | |

"–" – 0; 0 – <0,5.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>>.

США поставили або фінансували поставки з третіх країн лише обмеженої кількості легких літаків і вертольотів⁵. Це зумовлює збереження визначальної ролі сил США до моменту завершення виводу більшості їх наземних військ до кінця 2014р. Ірак отримав багато танків, броньованих машин та артилерійських систем (нових або тих, що були в експлуатації), поставки яких тривають. На 2014-2018рр. заплановані поставки принаймні 36 бойових літаків *F-16*.

Упродовж 2008-2012рр. поставки США на 62% склалися з бойових літаків. Цю тенденцію, вірогідно, продовжать продажі спільного ударного винищувача *F-35 (Joint Strike Fighter, JSF)*. Перші два *F-35* були поставлені у 2012р. Великій Британії в рамках завершального етапу випробувань. Однак, через зростання вартості та затримки, виконання цієї програми у 2012р. значно ускладнилося, і кілька потенційних покупців скасували замовлення або почали перегляд планів придбання цього літака: внаслідок суттєвого зростання вартості Канада скасувала замовлення 65 *F-35*; Італія заявила, що замість 131 літака *F-35* планує придбати 90; Туреччина оголосила про перегляд замовлення на 100 літаків; Парламент Данії примусив Уряд скасувати план придбання 85 *F-35*⁶. Водночас, продовжують користуватися попитом старі розробки; замовлено приблизно 220 літаків *F-16* і *F-15*; можливе збільшення замовлень на них.

За умов скорочення оборонного бюджету США та з метою відшкодування збитків від зменшення внутрішніх замовлень, Уряд і виробники озброєнь змушені шукати нові експортні ринки⁷. Водночас, у США вже здійснюються заходи зі сприяння поставкам озброєнь. По-перше, з 2010р., з метою спрощення ліцензування експорту до всіх країн, триває перегляд регуляторних документів з питань експортного контролю. По-друге, у 2012р., з метою усунення адміністративних перешкод у реалізації спільних програм, набувають чинності договори про співробітництво в торгівлі оборонною продукцією з Австралією і Великою Британією⁸. Планів укладення подібних договорів з іншими країнами сьогодні немає.

Попри зусилля зі збільшення поставок, США, на відміну від інших поставальників, неохоче додають до експортних угод передачу технологій. Це вважалось однією з перешкод у забезпеченні крупних експортних замовлень

⁵ US Department of Defense (DOD), *Report on Progress toward Security and Stability in Afghanistan: United States Plan for Sustaining Afghanistan National Security Forces* (DOD: Washington, DC, Apr. 2012), pp.26-28; 'Afghan Air Force may not be ready to fly solo', *Wall Street Journal Live*, 24 July 2012, <<http://live.wsj.com/video/afghan-air-force-may-not-be-ready-to-fly-solo/E8B84ED0-1AC1-4C00-88F6-AA3231067927.html>>.

⁶ Hoffman, M., 'Canada halts planned F-35 purchase', *DOD Buzz*, 13 Dec. 2012; Peruzzi, L., 'Italian force cuts hit JSF numbers', *Jane's Defence Weekly*, 22 Feb. 2012, p.14; 'Annual defence report 2012', *Jane's Defence Weekly*, 12 Dec. 2012, p.26; Bekdil, B.E., 'Turkey says cost, problems prompted JSF purchase delay', *Defense News*, 7 Feb. 2013.

⁷ Felstead, P., 'Raytheon continues Mid-East push to offset US downturn', *Jane's Defence Weekly*, 7 Nov. 2012, p.23.

⁸ Bell, M., 'US-UK defence trade treaty takes effect', *Jane's Defence Weekly*, 18 Apr. 2012, p.5; Grevatt, J., 'Canberra finally ratifies trade treaty with US', *Jane's Defence Weekly*, 7 Nov. 2012, p.5. Докладніше про вплив угоди на ліцензування експорту США див.: US Department of State, Directorate of Defense Trade Controls, 'Frequently asked questions (FAQs): defense trade cooperation treaties & resources', <<http://www.pmdtc.state.gov/faqs/treaties.html#1>>.

Індії⁹. Однак, у 2012р. Індія замовила 22 бойові вертольоти *AH-64E*, 15 важких транспортних вертольотів *CH-47F*, американські двигуни для бойових літаків *Tejas* власного виробництва та модернізації 125 бойових літаків *Jaguar*. Також Індія замовила у США 145 одиниць 155-мм гармат *M-777* і шість транспортних літаків *C-130J*. Наприкінці 2012р. країна отримала перший з 12 замовлених найсучасніших протичовнових літаків *P-8I* (ПЧЛ, *anti-submarine warfare, ASW*), – самі США лише нещодавно отримали перший такий літак для своїх Збройних сил. Заплановане вжиття Міністерством оборони (МО) США заходів захисту технологій від підробки (*anti-tampering characteristics*) може сприяти забезпеченню готовності техніки для експорту без додаткових витрат ресурсів і часу¹⁰.

Росія

У 2008-2012рр. на Росію припадало 26% світових поставок озброєнь. Упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. обсяг експорту з Росії основних звичайних озброєнь зріс загалом на 28%. У ці періоди на Азію та Океанію припадало 65% російських поставок; другим і третім отримувачами були Африка і Близький Схід, відповідно (таблиця 5.1). Найкрупнішими країнами-отримувачами були Індія (35%), Китай (14%), Алжир (14%), В'єтнам (6%) і Венесуела (5%).

У 2012р. на засіданні Комісії з питань військово-технічного співробітництва з іноземними державами (яка обговорює питання політики Росії у сфері торгівлі зброєю) Президент Росії В.Путін заявив, що експорт озброєнь є ефективним інструментом реалізації національних інтересів – як політичних, так і економічних¹¹. Він зазначив, що Росія вітає більш тісне співробітництво з партнерами у спільних дослідженнях, розробках і виробництві та шукає шляхи розширення ринків модернізації і ремонту раніше поставлених озброєнь радянського виробництва¹². Втім, як наголосив В.Путін, аби залишитися крупним експортером на світовому ринку, потрібно забезпечити “прозору та ефективну координацію і механізм прийняття рішень [з питань експорту озброєнь]”¹³.

Найважливішим отримувачем озброєнь Росії залишається Індія. У 2012р. та на початку 2013р. російські урядовці і промисловці наголошували на важливості спільних проєктів з Індією¹⁴. Проблемними залишаються поставки

⁹ Pandit, R., ‘Israel pips US in anti-tank guided missile supply to India’, *Times of India*, 29 Nov. 2012.

¹⁰ Malenic, M., ‘US targets exportability as part of acquisition overhaul’, *Jane’s Defence Weekly*, 21 Nov. 2012, p.10.

¹¹ President of Russia, ‘Meeting of the Commission for Military Technology Cooperation with foreign states’, 2 July 2012, <<http://eng.kremlin.ru/news/4121>>.

¹² President of Russia, ‘Meeting of the Commission for Military Technology Cooperation with foreign states’, 17 Dec. 2012, <<http://eng.news.kremlin.ru/news/4760>>.

¹³ President of Russia (посилання 11).

¹⁴ President of Russia, ‘Meeting of the Commission for Military Technology Cooperation with foreign states’, 17 Oct. 2012, <<http://eng.kremlin.ru/news/4531>>; ‘Russia remains key arms supplier for India-Rosoboronexport’, RIA Novosti, 5 Feb. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20130205/179229598.html>.

Таблиця 5.2. 50 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр. У таблиці наведені 50 найкрупніших постачальників (державних і недержавних суб'єктів) основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр. Країни наведені в порядку зменшення обсягів загального експорту у 2008-2012рр. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

| Місце | | Постачальник | Обсяг експорту (\$ млн. ВТІ) | | % у загальному обсязі у 2008-2012 | Зміни, порівняно з 2003-2007 (%) |
|---------------|----------------------------|-------------------|---------------------------------|-----------|---|---|
| 2008- 2012 | 2003- 2007 ^a | | 2012 | 2008-2012 | | |
| 1 | 1 | США | 8 760 | 40 495 | 30 | 16 |
| 2 | 2 | Росія | 8 003 | 35 184 | 26 | 28 |
| 3 | 3 | Німеччина | 1 193 | 9 919 | 7 | -8 |
| 4 | 4 | Франція | 1 139 | 8 042 | 6 | -18 |
| 5 | 8 | Китай | 1 783 | 6 462 | 5 | 162 |
| 6 | 5 | Велика Британія | 863 | 4 997 | 4 | 1 |
| 7 | 12 | Іспанія | 720 | 4 036 | 3 | 136 |
| 8 | 7 | Італія | 847 | 3 159 | 2 | 20 |
| 9 | 10 | Україна | 1 344 | 3 087 | 2 | 49 |
| 10 | 9 | Ізраїль | 533 | 2 694 | 2 | 17 |
| 11 | 6 | Нідерланди | 760 | 2 673 | 2 | -24 |
| 12 | 11 | Швеція | 496 | 2 600 | 2 | 25 |
| 13 | 14 | Швейцарія | 210 | 1 432 | 1 | 14 |
| 14 | 13 | Канада | 276 | 1 240 | 1 | -7 |
| 15 | 24 | Норвегія | 169 | 746 | 1 | 211 |
| 16 | 16 | Південна Корея | 183 | 733 | 1 | 50 |
| 17 | 17 | Південна Африка | 145 | 692 | 1 | 49 |
| 18 | 18 | Узбекистан | - | 627 | 0 | 64 |
| 19 | 19 | Бельгія | 21 | 599 | 0 | 109 |
| 20 | 27 | Білорусь | - | 488 | 0 | 165 |
| 21 | 31 | Бразилія | 32 | 383 | 0 | 167 |
| 22 | 34 | Австралія | 75 | 363 | 0 | 255 |
| 23 | 15 | Польща | 140 | 324 | 0 | -45 |
| 24 | 26 | Туреччина | 53 | 236 | 0 | 21 |
| 25 | 21 | Фінляндія | 62 | 220 | 0 | -16 |
| 26 | 33 | Іран | 0 | 217 | 0 | 109 |
| 27 | 39 | Йорданія | 12 | 163 | 0 | 117 |
| 28 | .. | Португалія | 0 | 145 | 0 | .. |
| 29 | 41 | Сінгапур | 76 | 143 | 0 | 107 |
| 30 | 29 | Австралія | 9 | 117 | 0 | -32 |
| 31 | 42 | Румунія | 108 | 112 | 0 | 67 |
| 32 | 38 | Ірландія | 25 | 104 | 0 | 39 |
| 33 | .. | Чілі | - | 100 | 0 | .. |
| 34 | 22 | Данія | 23 | 83 | 0 | -66 |
| 35 | 55 | Сербія | 1 | 81 | 0 | 913 |
| 36 | 25 | Чехія | 8 | 79 | 0 | -63 |
| 37 | 20 | Лівія | - | 78 | 0 | -71 |
| 38 | 62 | Нова Зеландія | 75 | 75 | 0 | 7 400 |
| 39 | 43 | Молдова | - | 60 | 0 | 20 |
| 40 | 49 | Саудівська Аравія | - | 59 | 0 | 228 |
| 41 | 35 | Індія | 2 | 46 | 0 | -55 |

| Місце | | Постачальник | Обсяг експорту (\$ млн. ВТІ) | | % у загальному обсязі у 2008-2012 | Зміни, порівняно з 2003-2007 (%) |
|---------------|----------------------------|-------------------------------|---------------------------------|----------------|---|---|
| 2008- 2012 | 2003- 2007 ^a | | 2012 | 2008-2012 | | |
| 42 | 56 | Венесуела | – | 43 | 0 | 438 |
| 43 | 47 | ОАЕ | – | 43 | 0 | 26 |
| 44 | 60 | Сирія | – | 40 | 0 | 1 233 |
| 45 | 23 | Північна Корея | – | 40 | 0 | –83 |
| 46 | 48 | Болгарія | 3 | 29 | 0 | –80 |
| 47 | 51 | Бруней | – | 24 | 0 | .. |
| 48 | 30 | Чорногорія | – | 18 | 0 | –90 |
| 49 | 49 | Киргизстан | – | 14 | 0 | –89 |
| 50 | 52 | Боснія і Герцеговина | – | 14 | 0 | .. |
| .. | .. | Інші (дев'ять постачальників) | 6 | 22 | 0 | .. |
| .. | .. | Невідомі постачальники | 16 | 87 | 0 | .. |
| Всього | | | 28 172 | 133 468 | 100 | 17 |

0 – <0,5.

Примітка: Дані СІПІ стосуються фактичних поставок основних звичайних озброєнь. Для порівняння даних про поставки різних видів озброєнь і виявлення тенденцій СІПІ використовує ВТІ. Оцінки СІПІ, таким чином, відбивають лише обсяг міжнародних поставок озброєнь, а не реальні фінансові характеристики таких поставок. Тому вони не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП або експорт/імпорт. Метод розрахунку з використанням ВТІ див. у підрозділі “*Джерела та методи*” цього розділу.

^a Місяця країн у 2003-2007рр. відрізняються від наведених у *Щорічнику СІПІ 2008* внаслідок перегляду та уточнення даних за ці роки.

Джерело: База Даних СІПІ про поставки озброєнь, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>>.

військових кораблів; термін поставки авіаносця *Адмірал Горшков* знову був перенесений – з грудня 2012р. на листопад 2013р.¹⁵ Перенесена й поставка трьох фрегатів *Talwar*, хоча перші два кораблі були поставлені у грудні 2012р. Попри постійні затримки поставок Росією, а також конкуренцію з боку Ізраїлю, США і провідних європейських постачальників, Індія продовжує розміщувати в Росії значні замовлення, залишаючи її своїм головним постачальником. У грудні 2012р. країна підтвердила замовлення на 71 вертоліт *Mi-17-B5* (вартістю \$1,3 млрд.) та 42 комплекти обладнання для збирання в Індії бойових літаків *Су-30МКІ* (\$1,6 млрд.), які мають бути поставлені у 2017-2018рр., що збільшило вартість російсько-індійських угод до понад \$3 млрд.¹⁶

Складається враження, що відносини Росії з Китаєм у галузі експорту озброєнь вперше за багато років змінюються на краще. Імовірно, Росія піде на поступки, погодившись на пропозицію Китаю продати йому 24 бойові

¹⁵ Заместитель директора Федеральной службы военно-технического сотрудничества России В.Дзиркалин: “Военно-техническое сотрудничество с Индией, Китаем и Вьетнамом имеет хорошие перспективы для дальнейшего развития”. – *Интерфакс*, 24 февраля 2012г., <<http://www.militarynews.ru/excl.asp?ex=151>>.

¹⁶ ‘Russia remains key arms supplier for India–Rosoboronexport’ (посилання 14).

літаки Су-35, хоча підписання контракту не очікується раніше 2014р.¹⁷ Повідомлялося, що Китай виявляє зацікавленість у співробітництві з питань розробки підводного човна на базі російського проекту 1650¹⁸.

Росія зробила внесок у насичення озброєннями Південно-Східної Азії¹⁹. У 2008-2012рр. на цей регіон припадало 12% російських поставок. Росія поставила В'єтнаму, Індонезії і Малайзії 37 бойових літаків Су-30МК та Су-27С разом з різноманітними версіями ракетного озброєння. У 2012р. Індонезія замовила шість літаків Су-30МК2 і 37 броньованих машин БМП-3Ф. В'єтнаму Росія поставить ще два фрегати *Гепард-3*, замовлені у 2012р.; перший з шести підводних човнів проекту 636 має бути поставлений у 2013р., поставка решти планується до 2016р. У 2012р. здійснювалися поставки літаків Су-30МК2; тривали переговори про поставку більшої кількості цих літаків, а також зенітних ракетних систем С-300ПМУ-И²⁰.

А.Ісайкін, генеральний директор *Росооборонекспорт* – державної компанії з експорту/імпорту продукції, технологій і послуг військового та подвійного використання, – у середині 2012р. звернув увагу на невеликий досвід Росії у наданні довгострокових експортних кредитів для підтримки експорту озброєнь²¹. За його словами, упродовж трьох попередніх років були ухвалені рішення з надання таких кредитів на суму близько \$7 млрд. Отримувачем найкрупніших експортних кредитів останніми роками є Венесуела, якій було надано кредит на \$4 млрд. для придбання озброєнь²². Наприкінці 2012р. російська державна корпорація *Внешэкономбанк* (банк з фінансування зовнішньоекономічної діяльності) погодився надати кредит у сумі \$400 млн. для фінансування закупівлі озброєнь Індонезією (див. вище)²³. На початку 2013р. Президент Росії В.Путін підтвердив, що Росія надасть Бангладеш кредит вартістю \$1 млрд. для закупівлі навчально-бойових літаків *Як-130*, броньованих машин і вертольотів *Ми-17*²⁴.

На додаток до розширеного використання експортних кредитів, у 2012р. Росія зобов'язалася безкоштовно надати значну кількість озброєнь Киргизстану та Таджикистану. Киргизстан має отримати військову допомогу вартістю \$1,1 млрд. на придбання стрілецької зброї і легких озброєнь (СЗЛЮ,

¹⁷ Никольский А. “Большая партия оригиналов”. – *Ведомости*, 20 ноября 2012г.

¹⁸ Киселева Е. “На китайских берегах “Амуры””. – *Коммерсантъ*, 20 декабря 2012г.

¹⁹ Веземан С.Т. “Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр.” – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 6. Див. також підрозділ IV розділу 9 цього видання.

²⁰ Посилання 15.

²¹ Никольский А. “У нас нельзя купить оружие непонятно для кого”. – *Ведомости*, 9 июня 2012г.

²² “Россия предоставит Венесуэле 4-миллиардный кредит на закупку вооружений”. – ЦАМТО, 10 октября 2011г., <<http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2011/1010/11329905/detail.shtml>>.

²³ Bonar, J., ‘Russia to finance Indonesian purchase of six Flanker fighter aircraft’, BSR Russia, 21 Dec. 2012, <<http://www.bsr-russia.com/en/defence/item/2592-russia-to-finance-indonesian-purchase-of-six-flanker-fighter-aircraft.html>>; “Военное руководство Индонезии довольно развитием ВТС с Россией”. – РИА Новости, 9 ноября 2012г.

²⁴ Заявления для прессы по итогам переговоров с Премьер-министром Бангладеш Шейх Хасиной. – сайт Президента России, 15 января 2013г., <<http://www.kremlin.ru/video/interviews/1367?page=4>>; Kravchenko, S. and Devnath, A., ‘Russia, Bangladesh to discuss \$1 billion loan to fund arms sales’, Bloomberg, 14 Jan. 2013, <<http://www.bloomberg.com/news/2013-01-14/russia-bangladesh-to-discuss-1-billion-loan-to-fund-arms-sales.html>>.

small arms and light weapons, SALW), броньованих машин, вертольотів, а також на підготовку кадрів²⁵. Таджикистан отримає від Росії \$200 млн. для модернізації систем ППО. У відповідь Таджикистан погодився безкоштовно подовжити на 30 років оренду Росією 201-ї військової бази.

Європейські постачальники

Трьома найкрупнішими в Європі постачальниками (за винятком Росії) були Німеччина, Франція і Велика Британія. В усіх трьох країнах з різною напруженістю відбулися дебати навколо відповідності останніх поставок озброєнь країнам Близького Сходу нормам і керівним принципам ЄС і держав-членів²⁶. Попри занепокоєння ситуацією на Близькому Сході, для кожної із зазначених країн цей регіон залишається найбільш привабливим ринком для експорту озброєнь.

Німеччина

Хоча впродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. експорт з Німеччини основних звичайних озброєнь зменшився на 8%, країна залишилася третім найкрупнішим експортером у світі. На європейські країни у 2008-2012рр. припадало 35% експорту Німеччини; далі за ними йдуть країни Азії та Океанії, Північної і Південної Америки (таблиця 5.1). Зменшення експорту Німеччини збігається із завершенням у 2005-2010рр. кількох великих контрактів на поставку морських і сухопутних систем. Наразі німецькі компанії виконують кілька контрактів, насамперед з країнами Близького Сходу, які можуть змінити спадну тенденцію. За цими контрактами можуть бути продані 600-800 танків *Leopard-2A7+*, кілька сотень броньованих машин *Boxer* – Саудівській Аравії, а також 200 танків *Leopard-2A7+* – Катару²⁷.

Упродовж 2012р. у центрі тривалих політичних дебатів навколо рівня обмеженості експортного контролю Німеччини були очікувані продажі Саудівській Аравії і Катару та вже підтверджені продажі Алжиру близько 1 200 броньованих машин *Trpz-1* і двох фрегатів *MEKO-A200*²⁸. У 2012р. з'явилися повідомлення ЗМІ про нібито прагнення Федерального Канцлера Німеччини А.Меркель (*Angela Merkel*) використати експорт озброєнь в інтересах зміцнення та підтримки союзних держав у кризових регіонах²⁹. Заяви

²⁵ Карабеков К. “Киргизию и Таджикистан вооружат на российские деньги”. – *Коммерсантъ*, 6 ноября 2012г.

²⁶ Бромлі М., Веземан П.Д. “Політика експорту озброєнь до держав, що зазнали впливу “арабської весни””. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 6.

²⁷ Von Hammerstein, K. et al., ‘German weapons for the world: how the Merkel Doctrine is changing Berlin policy’, Spiegel Online, 3 Dec. 2012, <<http://www.spiegel.de/international/germany/german-weapons-exports-on-the-rise-as-merkel-doctrine-takes-hold-a-870596.html>>.

²⁸ Холтом П. та ін. “Події у сфері поставок озброєнь у 2011р.” – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 6, с.243-244.

²⁹ ‘Berlin wants to arm Gulf states: government is planning relaxation of the German arms export rules–joint NATO policy sought’, *Financial Times Deutschland*, 30 July 2012, Translation from German, Open Source Center; Demmer, U., Neukirch, R. and Holger, S., ‘Arming the world for peace, Merkel’s risky weapons exports’, Spiegel Online, 30 July 2012, <<http://www.spiegel.de/international/germany/merkel-s-risky-weapons-sales-signal-change-in-german-foreign-policy-a-847137.html>>.

А.Меркель – разом з підписаними контрактами та обговорюваними угодами з країнами Близького Сходу та Північної Африки – призвели до закликів з боку опозиційних партій і парламентарів від правлячого Християнсько-демократичного союзу та Вільної демократичної партії підвищити прозорість експорту озброєнь і вдосконалити систему парламентського нагляду над визначенням цієї політики і втіленням її в життя³⁰.

Франція

У 2008-2012рр. Франція утримала позицію четвертого найкрупнішого експортера – попри зменшення після 2003-2007рр. обсягів поставок озброєнь на 18%. Упродовж 2008-2012рр. на країни Азії та Океанії припадало 54% експорту Франції; другим і третім отримувачами були Європа та Африка, відповідно (таблицю 5.1). Як і у випадку з Німеччиною, зменшення експорту Франції збіглось із завершенням у 2005-2010рр. кількох великих контрактів на поставку морських, повітряних і сухопутних систем. Зменшення обсягів експорту є радше тимчасовим, оскільки окремі поставки за чинними замовленнями до кінця 2012р. ще не відбулися. У січні 2012р. Індія обрала французький *Rafale* на конкурсі із закупівлі 126 літаків на суму \$10,4 млрд.; це буде перший продаж цих літаків іноземному замовнику. Втім, остаточне укладення контракту було затримане, і до кінця 2012р. він підписаний не буде.

У 2008-2012рр. на країни Близького Сходу припадало 11% експорту Франції; вона має кілька замовлень від країн цього регіону на основні звичайні озброєння, зокрема: на 164 броньовані машини *Aravis*, 1 000 керованих снарядів *BONUS-2*, а також на 32 самохідні 155-мм гармати *CAESAR*. У Франції питання поставок озброєнь до Близького Сходу є менш політично суперечливими, ніж у Німеччині, і є ознаки того, що прийняття державних рішень про дозвіл або заборону відповідних поставок у цих двох країнах істотно відрізняються. Зокрема, є підстави стверджувати, що Франція готова надати ліцензії на експорт озброєнь, продаж яких у Німеччині вважається неприйнятним. Наприклад, у 2012р. повідомлялося, що Німеччина заблокувала поставки ходових шасі і двигунів для броньованих машин *Aravis*, які були продані Францією Саудівській Аравії³¹.

Велика Британія

У періоди 2003-2007рр. та 2008-2012рр. експорт Великою Британією основних звичайних озброєнь зріс на 1%. Проте, за цей час у переліку найкрупніших постачальників країна опустилася з п'ятого місця на шосте. У 2008-2012рр. 31% британського експорту припадало на країни Близького

³⁰ German Parliament (Bundestag), Social Democratic Party Group, 'Frühzeitige Veröffentlichung der Rüstungsexportberichte sicherstellen' [Ensuring timely publication of arms export reports], Motion, 28 Mar. 2012, Drucksache 17/179188; German Parliament (Bundestag), Green Party Group, 'Rüstungsexporte kontrolliere' [Controlling arms exports], Motion, 25 Apr. 2012, Drucksache 17/9412; German Parliament (Bundestag), Minutes of the plenary debate, 31 Jan. 2013, Plenary Protocol 17/219, item 4; 'Abgeordnete fordern: Bundestag soll Rüstungsexporte stoppen können' [Parliamentarians demand: Bundestag should be able to stop arms exports], *Der Tagesspiegel*, 4 Jan. 2013.

³¹ Ruello, A. and Lienhardt, C., 'Berlin bloque deux gros contrats français en Arabie Saoudite' [Berlin blocks two large French contracts in Saudi Arabia], *Les Echos*, 21 Dec. 2012.

Сходу; дещо менші обсяги поставок отримали країни Північної та Південної Америки, Азія та Океанія (таблиця 5.1). Період 2008-2012рр. став першим п'ятирічним періодом після 1950р., коли Велика Британія не потрапила до п'ятірки найкрупніших постачальників озброєнь. Однак, є ознаки можливого зростання експорту країни найближчим часом. Зокрема, на кінець 2012р. не завершені поставки значної кількості – найбільшої, починаючи з 1994р., – замовлених основних звичайних озброєнь.

Найкрупнішим отримувачем Великої Британії була Саудівська Аравія, на яку припадало 30% поставок. Останніми роками британська політика експорту озброєнь до Близького Сходу піддається жорсткій критиці, особливо в доповідях комітетів з питань контролю над експортом зброї Палати общин (*Arms Export Controls Committees of the House of Commons*)³². Водночас, у листопаді 2012р. Прем'єр-міністр Д.Кемерон (*David Cameron*) відвідав Оман, Саудівську Аравію та ОАЕ з метою підтримки продажу озброєнь країнам Перської затоки³³. У травні 2012р. Саудівська Аравія замовила 22 навчально-бойові літаки *Hawk-100* у рамках крупного контракту вартістю £1,6 млрд. (\$2,2 млрд.)³⁴. У грудні 2012р. Оман погодився придбати 12 бойових літаків *Typhoon* і вісім навчально-бойових літаків *Hawk-10* за £2,5 млрд. (\$4 млрд.).

Азійські постачальники

У 2008-2012рр. з 20 найкрупніших країн-експортерів 15 належали до Північної Америки та Європи (в т.ч. Росія), три – до Азії, по одній – до Близького Сходу та Африки. Втім, події в окремих країнах Азії показують, як ці країни можуть перетворитися на крупних постачальників озброєнь, змінюючи рейтинги та переліки найкрупніших країн-експортерів.

Китай

У періоди 2003-2007рр. та 2008-2012рр. обсяг поставок Китаєм основних звичайних озброєнь зріс на 162%, а його частка у світовому обсязі зросла з 2% до 5%. Як наслідок, у 2008-2012рр. Китай вперше став п'ятим найкрупнішим постачальником. 74% обсягу його поставок припадало на Азію та Океанію, 13% – на Африку (таблиця 5.1).

55% обсягу поставок Китаю припадало на Пакистан, включно з поставкою 61 бойового літака *JF-17*. Очевидно, найближчими роками Пакистан залишиться найкрупнішим отримувачем озброєнь Китаю, – зважаючи на наявні та заплановані замовлення бойових літаків *JF-17*, підводних човнів і фрегатів *F-22P*. Другим найкрупнішим імпортером у 2008-2012рр. була М'янма (8%), третім – Бангладеш (7%).

³² British House of Commons, Business, Innovation and Skills, Defence, Foreign Affairs and International Development Committees, *Scrutiny of Arms Exports (2012): UK Strategic Export Controls Annual Report 2010, Quarterly Reports for July to December 2010 and January to September 2011, the Government's Review of arms exports to the Middle East and North Africa, and wider arms control issues*, First Joint Report of Session 2012-13, vol.1 (Stationery Office: London, July 2012).

³³ Black, I., 'David Cameron: UK arms sales to Gulf countries "legitimate"', *The Guardian*, 6 Nov. 2012.

³⁴ The deal also includes 55 PC-21 trainer aircraft from Switzerland and 25 primary training aircraft.

Останніми роками з'явилася певна номенклатура основних звичайних озброєнь китайського виробництва, зокрема прототип бойового літака *J-31*, вперше продемонстрований у 2012р. та запропонований на експорт³⁵. Водночас, у 2008-2012рр. китайські поставки містили багато старої техніки або техніки низького технологічного рівня, орієнтованої на країни з низьким рівнем доходу. Зокрема, Китай ще не експортував свої найбільш потужні бойові літаки (*J-10* та *J-11*), але продовжував постачати *F-7* (менш сучасний з усіх нещодавно вироблених ним бойових літаків, що пропонуються в багатьох куточках світу) до Бангладеш, Намібії, Нігерії, Шрі-Ланки, Танзанії, а також *JF-17* – до Пакистану. Як і багато інших країн-виробників озброєнь, для виробництва багатьох зразків – призначених як для власних збройних сил, так і на експорт, – Китай застосовує імпортовані комплектуючі та технології. Зокрема, бойові літаки *JF-17* і *J-10* обладнані двигунами, які постачає Росія.

Окремі нещодавні угоди свідчать про те, що Китай здатен конкурувати з авторитетними постачальниками та отримувати контракти від крупних замовників. У 2012р. з'явилась інформація, що у 2010р. Китай поставив Марокко 54 танки *Type 90-2* у рамках першої великої угоди з цією країною. Повідомлялося, що у 2012р. Алжир замовив три фрегати *F-22A*. Цього ж року започатковані поставки до Венесуели восьми транспортних літаків *Y-8*; Венесуела планувала замовити у Китаю броньовані машини на суму \$500 млн.³⁶ Експорт Китаю суттєво обмежується політичними мотивами ряду крупних іноземних імпортерів – у т.ч. Індії, Японії, Південної Кореї, провідних країн Європи і США, – які не вважають Китай надійним постачальником.

Південна Корея

Базуючись на імпорті технологій і власному внутрішньому технологічному потенціалі, Південна Корея створила потужну сучасну оборонну промисловість³⁷. Однак, у переліку найкрупніших постачальників країна посідає лише 16 місце – у 2008-2012рр. на неї припадало 0,5% світового обсягу поставок озброєнь. 59% експорту Південної Кореї спрямовується до Туреччини, 30% – до Індонезії. Згідно з офіційними даними, вартість експортних угод країни зросла з \$144 млн. у 2002р. до \$2,4 млрд. у 2011р. і трохи зменшилася у 2012р. – до \$2,35 млрд.³⁸

Південна Корея прагне збільшити експорт озброєнь і розглядає оборонну промисловість як один з нових рушіїв розвитку країни³⁹. На початку 2012р. голова Адміністрації програми оборонних закупівель (*Defense Acquisition Program Administration, DAPA*) заявив, що вартість експортних поставок

³⁵ Perett, B. et al., 'Avic promotes J-31 as an export fighter', *Aviation Week & Space Technology*, 19 Nov. 2012.

³⁶ 'Chavez: Venezuela to buy tanks from China', Associated Press, 3 July 2012.

³⁷ Джексон С.Т. "Виробництво озброєнь". – *Щорічник СІПІ 2011*, с.224-228.

³⁸ [Recent trends in defence industry exports and future challenges], Korea Institute for Industrial Economics and Trade (KIET), no.544, 19 Nov. 2012 (корейською мовою), p.2; Grevatt, J., 'Seoul reports USD2.35bn military exports for 2012', *Jane's Defence Weekly*, 6 Feb. 2013, p.25.

³⁹ [Recent trends in defence industry ...] (посилання 38), p.5.

озброєнь Південної Кореї може сягнути \$10 млрд.⁴⁰ Менш амбітною і більш реалістичною була мета, сформульована у 2011р. Урядом країни: до 2020р. збільшити експорт озброєнь до \$4 млрд.⁴¹ Крім того, Південна Корея має намір стати провідною країною у спільних програмах розвитку озброєнь. Зокрема, у 2010р. країна очолила спільну з Індонезією програму розробки нового бойового літака *KF-X*⁴².

Окремі події в експорті озброєнь у 2011-2012рр. свідчать про те, що Південна Корея використовує свій потенціал для того, щоб стати експортером широкої номенклатури оборонної продукції, кинувши виклик провідним постачальникам. Перші експортні замовлення були отримані на навчально-бойовий літак і підводні човни: у 2011р. Індонезія замовила 16 навчально-бойових літаків *T-50*, а у 2012р. – три підводні човни *Type-209*. У 2012р. Ізраїль відмовився від *T-50* на користь італійського навчально-бойового літака *M-346*; водночас, Філіппіни вирішили придбати 12 таких літаків, і цей сучасний літак залишається сильним кандидатом на поставку щонайменше 350 одиниць до США⁴³. У 2012р. Південна Корея підписала важливі контракти з країнами Південної Америки: Колумбія замовила 16 протикорабельних ракет, Перу – 18 переносних зенітних ракетних систем *KP-SAM* (це були перші відомі поставки Південною Кореєю керованих ракет), два великі десантні кораблі та 20 навчальних літаків *KT-1*. Важливим було перше замовлення у Південної Кореї суден для європейських військово-морських сил (ВМС) – у 2012р. Велика Британія замовила чотири танкери *MARS*.

Японія і Сінгапур

Події в Японії і Сінгапурі свідчать про можливість зростання їх експорту озброєнь.

Японія є надзвичайно розвинутою країною, здатною виробляти різноманітну оборонну продукцію, але через обмеження в експортній політиці обсяг продажу нею основних звичайних озброєнь є дуже невеликим⁴⁴. Утім, у 2011р. Уряд країни вжив кілька заходів з пом'якшення експортної політики з метою полегшення (а) спільної з іншими країнами розробки та виробництва військової техніки; (б) експортних поставок, які, на думку Уряду, сприяють досягненню миру та гуманітарних цілей⁴⁵. Певними ознаками зрушень у політиці Японії у 2012р. були: обговорення передачі Австралії технології виробництва підводних човнів; продаж Індії літака морського патрулювання, патрульних кораблів і засобів електронної боротьби; перша в історії участь японських виробників озброєнь у міжнародній виставці оборонної продукції в Індії⁴⁶.

⁴⁰ Tae-hoon, L., 'Korea eyes tenfold growth in defense exports', *Korea Times*, 16 Jan. 2012.

⁴¹ Tae-hoon, L., 'Arms exports reach record \$1.19 bil.', *Korea Times*, 4 Jan. 2011.

⁴² 'Indonesia agrees to join S. Korea's fighter development', *Agence France-Presse*, 15 July 2010.

⁴³ 'Time for T-X', *Air Forces Monthly*, no. 298 (Jan. 2013), pp.60-64.

⁴⁴ Про політику Японії в експорті озброєнь див.: Japanese Ministry of Foreign Affairs, <<http://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/policy/index.html>>.

⁴⁵ Defense Production Committee, KEIDANREN Aerospace and Defense Committee, American Chamber of Commerce in Japan, 'Joint statement on defense industry cooperation between Japan and the United States', 17 July 2012, <<http://www.keidanren.or.jp/en/policy/2012/059.html>>; 'Govt decides to ease arms export ban', *Yomiuri Shimbun*, 28 Dec. 2011, <<http://www.yomiuri.co.jp/dy/national/T111227003855.htm>>.

⁴⁶ 'Japan tech deal could help power our subs', *The Australian*, 27 Sep. 2012; and 'Our focus is to first introduce the US-2 in the Indian Navy', *SP's Navalforce.net*, Apr.-May 2012, <<http://www.spsnavalforces.net/story.asp?mid=24&id=12>>.

У 2008-2012рр. Сінгапур посів 29 сходинку в переліку найкрупніших постачальників. Кілька останніх угод дають привід припустити, що конкурентоспроможність його оборонної промисловості на міжнародному ринку озброєнь зростає. У 2011р. країна завершила постачання до Великої Британії 115 броньованих машин *Bronco*, у 2012р. – поставила Таїланду десантний корабель *Endurance*, а також виборола контракт вартістю \$700 млн. на поставку чотирьох патрульних кораблів Оману.

Події серед найкрупніших отримувачів

У 2008-2012рр. найкрупнішим отримувачем основних звичайних озброєнь була Азія; на регіон припадало 43% світового обсягу імпорту. Другим найкрупнішим регіоном-отримувачем був Близький Схід (17%), третім – Європа (15%), четвертим – Південна та Північна Америка (11%), п'ятим – Африка (9%) і шостим – Океанія (4%). Порівняно з 2003-2007рр., відбулося суттєве зростання обсягів поставок озброєнь до Азії та Африки (у 2003-2007рр. Азія отримала 38%, Африка – 5%); є очевидним зменшення обсягів поставок до Європи і Близького Сходу (в обох регіонах показник 2003-2007рр. становив 22%).

Усі п'ять найкрупніших отримувачів – Індія, Китай, Пакистан, Південна Корея і Сінгапур – є країнами Азії (таблиці 5.3 і 5.4). Високими залишалися обсяги поставок озброєнь до Південної і Південно-Східної Азії (про що повідомлялося в *Щорічнику СІПРІ 2012*), як і залежність Китаю від поставок з Росії ключових комплектуючих з одночасною розробкою ним власних озброєнь⁴⁷.

Збільшення загальних обсягів експорту до Африки відбувалося внаслідок зростання поставок до Північної Африки. Обсяги поставок до країн Екваторіальної Африки у 2008-2012рр. дещо перевищили показники 2003-2007рр., тоді як поставки до Північної Африки зросли на 350%. Поставки до Алжиру збільшилися на 277%, за рахунок чого країна в переліку найкрупніших отримувачів перемістилася з 22 позиції на шосту. Марокко перемістилося з 69 позиції на 12 – обсяг поставок до країни, більшість з яких відбулася у 2011-2012рр., зріс на 1 460%. Обидві країни продовжують модернізацію збройних сил, тому й надалі будуть найкрупнішими імпортерами в регіоні.

Зменшення на 20% поставок до країн Європи у 2003-2007рр. і 2008-2012рр. спричинене, очевидно, переважно фінансовою кризою і наслідками бюджетних обмежень (підрозділ II). Невелике зменшення (на 7%) поставок до Близького Сходу, як очікується, є тимчасовим. Багато країн цього регіону останніми роками зробили значні замовлення і планують зробити додаткові.

Імпорт засобів проєкції військової сили

Проєкція військової сили (*military power projection*) – це спроможність країни “швидко та ефективно перекинути збройні сили з різних місць дислокації до місць призначення, розгорнути і підтримувати їх у готовності відреагувати на кризу, сприяти стримуванню насильства і зміцненню регіональної

⁴⁷ Холтом та ін. (посилання 28); Веземан (посилання 19).

стабільності⁴⁸. Останніми роками були помітними наміри багатьох провідних імпортерів придбати системи проєкції військової сили, здатні наносити удари та підтримувати війська на значній відстані за межами національної території. Поставки та замовлення основних звичайних озброєнь у 2012р. підтвердили цю тенденцію. Багато імпортерів мають доктрини або ідеї ведення операції поза межами своєї території⁴⁹.

До поставок таких озброєнь у 2012р. можна віднести передачу Росією Індії атомного підводного човна (АПЧ) *Akula* – це другий випадок експорту Росією АПЧ. Це придбання надає Індії спроможність ускладнювати супротивнику бойові дії на морі та завдавати удару по наземних цілях майже на необмеженій відстані. АПЧ буде також використовуватися для навчання екіпажів підводних човнів подібного класу, що виробляються в Індії і можуть бути оснащені балістичними ракетами⁵⁰.

Іншою винятковою подією у 2012р. було прийняття на озброєння Китаєм колишнього радянського авіаносця *Варяг* класу *Кузнецов*. У 1998р. цивільна китайська компанія придбала цей недобудований авіаносець у України, яка успадкувала верф і сам корабель після розпаду Радянського Союзу. Вважалося, що корабель буде перебудовано на розважальний центр, але після прибуття до Китаю він був розташований на військово-морській верфі і добудований як авіаносець китайських ВМС. Залишається неясним, чи знала Україна про справжні цілі придбання, але повідомлялося, що одночасно були продані креслення корабля, що дало Китаю можливість добудувати його (або принаймні полегшити цей процес). Прийнятий на озброєння корабель матиме обмежені спроможності проєкції військової сили та, вірогідно, використовуватиметься переважно для навчання екіпажів майбутніх авіаносців власного виробництва і вдосконалення методів їх застосування⁵¹.

Індія і Китай придбали також транспортні літаки та літаки-заправники великого радіусу дії. Амбітним прагненням Індії – стати регіональною державою та набуті спроможності діяти на великих відстанях – відповідають придбання нею 10 транспортних літаків *C-17*, плани придбання принаймні ще шести таких літаків, замовлення 12 транспортних літаків *C-130J* у США і плани замовити до дев'яти транспортних літаків/літаків-заправників *A-330* у Іспанії⁵². Після невдалої спроби придбати 34 нові *Ил-76* та чотири літаки-заправники *Ил-78*, Китай у 2010р. замовив у Росії і Білорусі 10 транспортних літаків *Ил-76*, що були в експлуатації. Купівля літака *Ил-76*, напевно, буде тимчасовим рішенням, оскільки Китай розробляє власний транспортний літак *Y-20* – як повідомлялося, за допомогою України. На початку 2013р. цей літак, обладнаний російськими двигунами, здійснив перший політ. Такі транспортні літаки та літаки-заправники зможуть використовуватися Китаєм для підтримки операцій в Південно-Китайському морі.

⁴⁸ US Joint Chiefs of Staff, 'Power projection', US Department of Defense (DOD), *Dictionary of Military and Associated Terms* (DOD: Washington, DC, 15 Dec. 2012), p.231.

⁴⁹ Холтом П. та ін. "Міжнародні поставки озброєнь". – *Щорічник СІПІ 2011*, с.249.

⁵⁰ Див. підрозділ IV розділу 6 цього видання.

⁵¹ Friedman, N., 'A long wait', *Proceedings* (US Naval Institute), Oct. 2011, pp.88-89.

⁵² Холтом та ін. (посилає 49); Bedi, R., Subramaniam, P. and Hardy, J., 'Critical mix', *Jane's Defence Weekly*, 23 Jan. 2013, p.26.

Таблиця 5.3. 10 найкрупніших отримувачів та їх постачальники у 2008-2012рр.

Величини відбивають питому вагу постачальника в загальному обсязі імпорту отримувача. Вказані лише постачальники, питома вага яких у загальному імпорті будь-якого з 10 найкрупніших отримувачів дорівнює або перевищує 1%. Дані про дрібних постачальників згруповані в категорію "Інші". Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

| Постачальник | Отримувач | | | | | | | | | |
|--------------------|-----------|-------|----------|-------------------|----------|-------|-----------|-----|-----|----------------------|
| | Індія | Китай | Пакистан | Південна Корея | Сінгапур | Алжир | Австралія | США | OAE | Саудівська Аравія |
| Австралія | - | - | - | - | 1 | - | .. | 3 | - | - |
| Бельгія | - | - | - | - | 0 | - | - | 16 | 1 | 1 |
| Канада | - | - | - | - | 0 | - | - | - | 1 | 2 |
| Китай | - | .. | 50 | - | - | 0 | - | - | - | 2 |
| Франція | 1 | 13 | 5 | 5 | 30 | 3 | 7 | 5 | 9 | 6 |
| Німеччина | 1 | 0 | 1 | 15 | 11 | - | 2 | 12 | 1 | 4 |
| Ірландія | - | - | - | - | - | - | 2 | - | - | - |
| Ізраїль | 4 | - | - | 1 | 5 | - | 1 | 1 | - | - |
| Італія | 2 | - | 2 | 0 | 3 | 0 | - | 6 | 11 | 1 |
| Лівія | - | - | 1 | - | - | - | - | - | 1 | - |
| Нідерланди | 0 | - | - | 1 | - | - | - | 1 | - | 1 |
| Нова Зеландія | - | - | - | - | - | - | - | 1 | - | - |
| Норвегія | - | - | - | - | - | - | 0 | 10 | - | - |
| Польща | - | - | - | - | - | - | - | 3 | - | - |
| Росія | 79 | 69 | - | - | - | 93 | - | 0 | 14 | - |
| Південна Африка | 0 | - | 2 | - | - | 0 | - | 5 | 0 | 0 |
| Іспанія | - | - | - | - | - | - | 9 | 0 | 0 | 7 |
| Швеція | - | - | 5 | 1 | 4 | - | 0 | 0 | 2 | 0 |
| Швейцарія | - | 4 | 2 | - | 2 | - | - | 8 | 3 | 1 |
| Туреччина | - | - | 1 | - | - | - | - | - | 0 | - |
| Україна | 1 | 10 | 4 | - | - | 1 | - | - | - | - |
| Велика Британія | 6 | 3 | 0 | - | - | 2 | 2 | 22 | - | 36 |
| США | 2 | - | 27 | 77 | 44 | 0 | 77 | .. | 68 | 39 |
| Узбекистан | 4 | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| Інші постачальники | - | - | 0 | - | 0 | - | - | 0 | 0 | 0 |

"-" - 0; 0 - <0,5.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>>.

Таблиця 5.4. 50 найкрупніших отримувачів основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр.

У таблиці наведені 50 найкрупніших отримувачів (державних і недержавних суб'єктів) основних звичайних озброєнь у 2008-2012рр. Країни наведені в порядку зменшення обсягів загального імпорту у 2008-2012рр. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

| Місце | | Отримувач | Обсяг імпорту (\$ млн. ВТТ) | | % у загальному обсязі у 2008-2012 | Зміни, порівняно з 2003-2007 (%) |
|---------------|----------------------------|-------------------|--------------------------------|-----------|---|---|
| 2008- 2012 | 2003- 2007 ^a | | 2012 | 2008-2012 | | |
| 1 | 2 | Індія | 4 764 | 15 609 | 12 | 59 |
| 2 | 1 | Китай | 1 689 | 7 483 | 6 | -47 |
| 3 | 12 | Пакистан | 1 244 | 7 079 | 5 | 194 |
| 4 | 5 | Південна Корея | 1 078 | 6 527 | 5 | 8 |
| 5 | 21 | Сінгапур | 627 | 5 496 | 4 | 279 |
| 6 | 22 | Алжир | 650 | 5 247 | 4 | 277 |
| 7 | 8 | Австралія | 889 | 5 207 | 4 | 62 |
| 8 | 9 | США | 1 297 | 5 011 | 4 | 63 |
| 9 | 3 | ОАЕ | 1 094 | 4 310 | 3 | -40 |
| 10 | 17 | Саудівська Аравія | 923 | 4 145 | 3 | 118 |
| 11 | 10 | Туреччина | 1 269 | 3 866 | 3 | 45 |
| 12 | 69 | Марокко | 790 | 2 574 | 2 | 1 460 |
| 13 | 25 | Венесуела | 643 | 2 552 | 2 | 110 |
| 14 | 14 | Велика Британія | 598 | 2 530 | 2 | 18 |
| 15 | 4 | Греція | 35 | 2 520 | 2 | -61 |
| 16 | 26 | Малайзія | 53 | 2 511 | 2 | 112 |
| 17 | 33 | Ірак | 455 | 2 359 | 2 | 183 |
| 18 | 27 | Норвегія | 163 | 2 120 | 2 | 91 |
| 19 | 79 | Афганістан | 576 | 2 111 | 2 | 2 244 |
| 20 | 38 | В'єтнам | 364 | 2 077 | 2 | 194 |
| 21 | 7 | Єгипет | 226 | 1 984 | 1 | -43 |
| 22 | 13 | Японія | 239 | 1 972 | 1 | -11 |
| 23 | 44 | Португалія | 35 | 1 666 | 1 | 211 |
| 24 | 11 | Китай | 56 | 1 592 | 1 | -37 |
| 25 | 61 | Сирія | 376 | 1 521 | 1 | 511 |
| 26 | 30 | Німеччина | 183 | 1 439 | 1 | 44 |
| 27 | 34 | Бразилія | 410 | 1 425 | 1 | 78 |
| 28 | 58 | М'янма | 619 | 1 387 | 1 | 425 |
| 29 | 20 | Іспанія | 256 | 1 371 | 1 | -10 |
| 30 | 6 | Ізраїль | 387 | 1 352 | 1 | -68 |
| 31 | 28 | Індонезія | 188 | 1 339 | 1 | 21 |
| 32 | 24 | Канада | 188 | 1 256 | 1 | 3 |
| 33 | 15 | Польща | 182 | 1 117 | 1 | -47 |
| 34 | 18 | Південна Африка | 148 | 1 116 | 1 | -40 |
| 35 | 48 | Азербайджан | 158 | 1 088 | 1 | 155 |
| 36 | 46 | Колумбія | 279 | 1 045 | 1 | 121 |
| 37 | 16 | Італія | 215 | 912 | 1 | -55 |
| 38 | 29 | Нідерланди | 260 | 897 | 1 | -13 |
| 39 | 39 | Йорданія | 158 | 857 | 1 | 23 |
| 40 | 19 | Тайвань | 412 | 841 | 1 | -52 |
| 41 | 120 | Катар | 316 | 808 | 1 | 7 245 |
| 42 | 47 | Мексика | 267 | 684 | 1 | 48 |
| 43 | 89 | Уганда | 342 | 680 | 1 | 1 185 |

| Місце | | | Обсяг імпорту (\$ млн. ВВП) | | % у загальному обсязі у 2008-2012 | Зміни, порівняно з 2003-2007 (%) |
|---------------|----------------------------|------------------------|--------------------------------|----------------|---|---|
| 2008- 2012 | 2003- 2007 ^a | Отримувач | 2012 | 2008-2012 | | |
| 44 | 52 | Таїланд | 297 | 650 | 0 | 76 |
| 45 | 53 | Швеція | 228 | 568 | 0 | 61 |
| 46 | 54 | Бангладеш | 325 | 539 | 0 | 55 |
| 47 | 37 | Судан | 64 | 531 | 0 | -29 |
| 48 | 50 | Австралія | 9 | 526 | 0 | 29 |
| 49 | 81 | Еквадор | 108 | 462 | 0 | 463 |
| 50 | 74 | НАТО | 22 | 442 | 0 | 281 |
| .. | .. | Інші (105 отримувачів) | 2 017 | 10 048 | 8 | .. |
| .. | .. | Невідомі отримувачі | | 26 | 0 | .. |
| Всього | | | 28 172 | 133 468 | 100 | 17 |

0 – <0,5.

Примітка: Дані СІПРІ стосуються фактичних поставок основних звичайних озброєнь. Для порівняння даних про поставки різних видів озброєнь і виявлення тенденцій СІПРІ використовує ВВП. Оцінки СІПРІ, таким чином, відбивають лише обсяг міжнародних поставок озброєнь, а не реальні фінансові характеристики таких поставок. Тому вони не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП або експорт/імпорт. Метод розрахунку з використанням ВВП див. у підрозділі “Джерела та методи” цього розділу.

^a Місця країн у 2003-2007рр. відрізняються від наведених у *Щорічнику СІПРІ 2008* внаслідок перегляду та уточнення даних за ці роки.

Джерело: База Даних СІПРІ про поставки озброєнь, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>>.

Важливість транспортних літаків і літаків-заправників доведена результатами операцій в Афганістані, а також інтервенцій в Лівії у 2011р. та Малі на початку 2013р.⁵³

Країни Європи вкладали раніше і продовжують вкладати кошти у придбання великих транспортних літаків для військових і гуманітарних операцій за межами Європи. Упродовж 2001-2013рр. США поставили сім транспортних літаків *C-17* Великій Британії, у 2009р. – три *C-17* для спільного використання членами НАТО. Держави-члени НАТО, крім того, розраховують на новий літак, який має бути створений в рамках європейської домовленості про спільне виробництво, зокрема транспортного літака *A-400M* і літака-заправника *A-330 MRTT*.

Джерела та методи

База даних про поставки озброєнь (<http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>) підтримується відповідною програмою СІПРІ та містить інформацію про поставки основних звичайних озброєнь державам, міжнародним організаціям і недержавним озброєним угрупованням за період 1950-2012рр. Збір даних та їх аналіз здійснюються на постійній основі: мірою появи доступних даних відбувається оновлення Баз даних за всі роки; оновлені дані публікуються щорічно. Тому дані з різних видань *Щорічника* або інших публікацій СІПРІ не можна поєднувати та порівнювати між собою. Перегляди даних проводяться ретроспективно та охоплюють увесь період накопичення інформації.

⁵³ Hoyle, C., ‘UK extends support role in Mali, but rules out UAVs’, *Flightglobal*, 31 Jan. 2013; Svitak, A. and Osborne, T., ‘Stretched thin’, *Aviation Week & Space Technology*, 21 Jan. 2013, p.29.

Джерела та оцінювання

Дані про поставки озброєнь збираються з різних джерел. Загальним критерієм відбору джерел є їх відкритість, тобто доступність для широкої аудиторії. Така відкрита інформація, проте, не може дати повної картини світових поставок озброєнь. Відкриті джерела надають лише часткову інформацію; наявність розбіжностей між наведеними в них даними є загальновідомим фактом. Оскільки для відстеження поставок усіх озброєнь та іншої військової техніки відкритої інформації недостатньо, СППІ зосереджує увагу лише на основних звичайних озброєннях. Точно визначити дати замовлень і поставок, реальні обсяги, типи замовлених і поставлених озброєнь, визначити постачальника та отримувача вдається не завжди. Тому важливим елементом створення Бази даних СППІ є використання експертного оцінювання та обґрунтованих припущень.

Типи поставок

Під поставками озброєнь СППІ розуміє не лише продаж озброєнь (включно з ліцензіями на виробництво), але й передачу озброєнь у формі допомоги, подарунків, у кредит або в лізинг. Отримувачем озброєнь можуть бути збройні сили, військові формування або розвідувальні органи іншої держави, недержавні збройні угруповання або міжнародні організації. У випадках, коли поставка зафіксована, а постачальника чи отримувача достовірно ідентифікувати неможливо, поставки ресструються як здійснені “невідомим постачальником” або спрямовані “невідомому отримувачу”.

Категорії озброєнь: основні звичайні озброєння

База даних СППІ про поставки озброєнь містить лише дані про “основні звичайні озброєння”, до яких належать: (1) більшість літальних апаратів (у т.ч. безпілотних); (2) більшість броньованих машин; (3) артилерія калібру понад 100 мм; (4) засоби виявлення (радіолокатори, гідролокатори та багато пасивних електронних засобів виявлення); (5) зенітні ракетні системи та великі зенітні гармати; (6) керовані ракети, торпеди, бомби і снаряди; (7) більшість кораблів; (8) двигуни для військової авіації і великих літальних апаратів, бойових кораблів і великих допоміжних суден, броньованих машин; (9) всі башти з гарматою (кулеметом) або керованими ракетами для броньованих машин і кораблів; (10) розвідувальні супутники; (11) системи дозаправки в повітрі.

Усі засоби, що постачаються, повинні мати військове призначення. У випадках, коли засіб виявлення, башта або система дозаправки (засоби 4, 9 та 11) встановлені на платформі (транспортному засобі, літальному апараті або судні), до Бази даних вносяться лише ті з них, що отримані від постачальника, який не є постачальником самої платформи.

Тренд-індикатор СППІ

Для оцінки обсягу поставок основних звичайних озброєнь СППІ розроблена унікальна система, яка використовує просту одиницю вимірювання – вартісний тренд-індикатор (ВТІ). Обчислення ВТІ базується на відомій ціні зразків озброєнь і характеризує передачу військових потенціалів – але не фінансову вартість поставлених озброєнь. Озброєння, ціна яких невідома, порівнюються з типовими зразками за розмірами та тактико-технічними характеристиками (вага, швидкість, дальність дії, корисне навантаження), типами електроніки, завантажувальних/розвантажувальних механізмів, двигунів, гусениць чи коліс, озброєння та матеріалів і, нарешті, за роком виробництва. Вартість озброєнь, що були в експлуатації, оцінюється в 40% вартості нових зразків; вартість озброєнь, що були в експлуатації, але суттєво модернізовані чи модифіковані постачальником до здійснення поставки, оцінюється в 66% вартості нових зразків.

СППІ обчислює обсяги поставок озброєнь від / до / між усіма сторонами, використовуючи ВТІ та кількість систем озброєнь, поставлених певного року. Ці кількісні дані дозволяють визначити загальні параметри для оцінки тенденцій в поставках озброєнь до певних країн і регіонів у часі. В цьому сенсі, головними пріоритетами є забезпечення стабільності в часі системи вимірювання та ретроспективне врахування внесених змін.

ВТІ СППІ не відбиває продажну ціну поставлених озброєнь. Тому наведені дані не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП, військові витрати, обсяг продажу або фінансова вартість експортних ліцензій під час оцінювання економічного навантаження від імпорту або економічного зиску від експорту озброєнь. Найкращим чином вони можуть використовуватися як вихідні дані для оцінки тенденцій в міжнародних поставках озброєнь, підрахунку питомої ваги постачальників та отримувачів у загальних обсягах поставок і відсоткових співвідношень обсягів поставок до (або з) певних країн.

II. Поставки озброєнь до Західної і Центральної Європи

МАРК БРОМЛІ

Прямого зв'язку між тенденціями в поставках озброєнь і військовими витратами може не бути. Наприклад, переважна частка бюджетів більшості держав витрачається не на придбання озброєнь, а на заробітну плату військовослужбовців. Крім того, багато держав купують більшість озброєнь на вітчизняному ринку. Однак, зменшення військових витрат може призвести до скорочення фінансування придбання озброєнь. Більше того, зменшення військових бюджетів, пов'язане із загальним зменшенням урядових витрат і зростанням економічної невизначеності, може зумовити надання переваги закупівлі озброєнь вітчизняного виробництва перед імпортом. У цьому підрозділі розглядається вплив зменшення військових витрат на обсяг міжнародних поставок озброєнь до держав Західної і Центральної Європи на фоні зростаючої економічної невизначеності¹. Зокрема, розглядаються випадки відкладення і скасування поставок, спроби надання преференцій вітчизняним виробникам озброєнь під час прийняття рішень про їх придбання, а також зв'язок цих процесів із зусиллями, спрямованими на консолідацію, зміцнення європейської оборонної промисловості і сприяння експорту озброєнь².

У 2008р. світова фінансова та економічна криза призвела до зменшення військових витрат у Європі, які в державах Західної Європи почали скорочуватися у 2010р., а Центральної – у 2009р., причому більш високими темпами. Упродовж 2008-2012рр. військові витрати в Західній Європі скоротилися на 8%, а в Центральній – на 10%. Водночас, скорочення витрат в окремих державах відбувалося не так стрімко, а держави, що зазнали меншого впливу кризи, навіть збільшували витрати. У 2008-2012рр. військові витрати скоротились у Греції (на 37%), Румунії (18%), Португалії (16%) та Італії (13%); зросли в Польщі (19%) та Норвегії (6%)³. Зменшення військових витрат відбулося саме тоді, коли і Західна, і Центральна Європа, як ніколи після завершення холодної війни, покладалися на придбання озброєнь за рахунок винятково їх закупівлі. Допомога, яка на початку 1990-х років була для держав Центральної і Західної Європи важливою складовою в поставках озброєнь, після 2008р. припинилася.

Тенденції в обсягах імпорту основних звичайних озброєнь державами Західної і Центральної Європи загалом відповідають останнім регіональним

¹ Країни Західної Європи: Австрія, Бельгія, Кіпр, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія. Центральна Європа: Албанія, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Македонія, Чорногорія, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія.

² Докладніше див. підрозділ I розділу 4 цього видання.

³ В окремих випадках, військові витрати та оснащення технікою також різко впали. Упродовж 2008-2011рр. – з 16% до 7% у Греції та з 21% до 7% – в Іспанії. Див.: NATO, 'Financial and economic data relating to NATO defence', Press Release (2012) 047 13, 13 Apr. 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_85966.htm?mode=pressrelease>.

тенденціям у військових витратах. Упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр. обсяги поставок до Західної Європи зменшилися на 16%, а Центральної – на 49%. Загальне скорочення імпорту в Західній Європі було наслідком переважно зменшення обсягів поставок до Греції та Італії, які впродовж вказаного часу впали на 61% і 55%, відповідно. У цей час Греція опустилася з позиції четвертого найкрупнішого отримувача на 15 місце, а Італія – з 16 на 37. У Центральній Європі загальне скорочення імпорту було спричинене переважно зменшенням імпорту Угорщиною, Чехією і Румунією – на 93%, 83% і 63%, відповідно. Водночас країни, військові витрати яких зростали, збільшували імпорт. Зокрема, імпорт озброєнь Норвегії у 2003-2007рр. і 2008-2012рр. збільшився на 91%.

В окремих випадках тенденції у військових витратах та обсягах імпорту основних звичайних озброєнь не збігалися, особливо, коли поставки озброєнь здійснювалися через тривалий час після сплати або якщо були перерви між завершенням одного етапу поставки та початком наступного. Так, попри зменшення військових витрат упродовж 2003-2007рр. і 2008-2012рр., імпорт Португалії збільшився на 211%. Після 2009р. країна більше не замовляла основні звичайні озброєння та отримувала лише невеликі партії вже замовлених зразків, які не були доставлені до кінця 2012р.⁴ Навпаки, попри перспективу підвищення військових витрат у Польщі, імпорт нею озброєнь за той же час зменшився на 47%. Цьому зменшенню передували ряд масштабних поставок упродовж 2000-2005рр. Польща мала отримати ще кілька партій озброєнь, замовлених, але не доставлених до кінця 2012р., і планувала найближчим часом зробити ще кілька додаткових закупівель (див. нижче).

Відкладені або скасовані закупівлі

Починаючи з 2008р., у рамках зменшення військових витрат окремі держави Західної і Центральної Європи вдавалися до переносу термінів або скасування запланованих за кордоном закупівель. Ці процеси тривали й у 2012р. Італія і Нідерланди зменшили або відклали заплановані закупівлі бойового літака *F-35* у США (підрозділ I вище). В усіх країнах державні плани закупівлі бойових літаків були заморожені, скасовані або зазнали пониження статусу. У 2007р. зацікавленість у закупівлі 12 бойових літаків виявила Хорватія⁵. Однак, як повідомлялося, в жовтні 2012р. Уряд дійшов висновку, що коштів для закупівлі нових літаків або літаків, що були в експлуатації, недостатньо, та вирішив зосередитися на капітальному ремонті *MiG-21*⁶. Греція відклала або скасувала кілька планів закупівель – зокрема шести фрегатів *FREMM* у Франції і понад 400 броньованих машин у Росії. Португалія має намір відкласти закупівлю кількох бойових літаків *F-16*. Болгарія і Румунія відмовилися від попередніх планів закупівлі нового бойового літака:

⁴ Повідомлялося, що імпортовані з Німеччини підводні човни *Type-214* місяцями трималися в порту з метою економії на пальному. Див.: 'Portuguese military equipment getting less use due to fuel costs, budget cuts', Publico Online, 15 May 2012, Published by Forecast International, 16 May 2012.

⁵ 'Croatian Air Force mulling MiG-29M2 for new fighter program', Interfax, 13 Dec. 2007.

⁶ Radaljic, D., 'Swedes and Gripens: order arrived, decision coming—there is no money, so MiG-21s will be overhauled?', Novi List Online, 12 Oct 2012, Translation from Croatian, Open Source Center.

Болгарія фінансує плани закупівлі дев'яти *F-16C*, що були в експлуатації; Румунія вирішила купити 12 таких літаків на суму \$600 млн.; обидві країни планують зробити закупівлі в Португалії⁷.

У пошуках шляхів зменшення фінансового навантаження попередньо ухвалених планів закупівель, держави Західної і Центральної Європи намагалися також переглянути умови контрактів і, в деяких випадках, оголошували чинні контракти недійсними. В жовтні 2012р., посилаючись на “неодноразові затримки” поставок техніки, Португалія оголосила про скасування контракту від 2004р. з Австрією на закупівлю 260 броньованих машин *Pandur-2*. Було заявлено про можливість зменшення партії до 166 машин з оплатою після доставки, а також про необхідність сплати постачальником €55 млн. компенсації⁸. У вересні 2012р. було оголошено, що Уряд Словенії врегулював з фінським постачальником скасування контракту від 2006р. на придбання 135 броньованих машин *AMV*⁹. Словенія суттєво зменшила військові витрати та намагалася з 2010р. скасувати контракт, аргументуючи це тим, що він був укладений з порушенням правил “добросовісності” та законів про конкуренцію¹⁰. Предметом неодноразових переговорів була закупівля Грецією у Німеччини підводних човнів *Type-214*; утім, офіційної заяви про скасування цього контракту не було¹¹.

Ширші наслідки від скорочення імпорту озброєнь

Виявляється, що рішення про відкладення або скасування імпортних контрактів негативно позначаються на зусиллях європейських держав збільшити власний експорт, які вживаються ними останнім часом з метою компенсації втрат доходів, спричинених скороченням фінансування внутрішніх придбань¹². Наприклад, упродовж 2006-2010рр. Греція була найкрупнішим імпортером озброєнь з Німеччини і третім – із Франції. До відмови від закупівлі нових літаків на користь літаків, що були в експлуатації, Болгарія, Хорватія і Румунія вважалися потенційними замовниками шведського бойового літака *JAS-39C*¹³. Намагання європейських держав збільшити власний експорт за

⁷ ‘Bulgarian Govt to buy third-hand fighter jets from Portugal–Report’, Novinite.com, 3 Jan. 2013, <http://www.novinite.com/view_news.php?id=146529>.

⁸ Portuguese Ministry of Defence, ‘Comunicado do Conselho de Ministros de 18 de Outubro de 2012’ [Communication of the Council of Ministers of 18 October 2012], 18 Oct. 2012, <<http://www.portugal.gov.pt/pt/os-ministerios/primeiro-ministro/secretario-de-estado-da-presidencia-do-conselho-de-ministros/documentos-oficiais/20121018-cm-comunicado.aspx>>.

⁹ Patria, ‘The Ministry of Defense of Slovenia, Rotis Plus and Patria sign a settlement agreement’, Press release, 4 Sep. 2012, <<http://www.patria.fi/en/news+and+events/news/the+ministry+of+defense+of+slovenia,+rotis+plus+and+patria+sign+a+settlement+agreement.html>>.

¹⁰ O’Dwyer, G., ‘Lawsuit clouds Patria AMV deal with Slovenia’, *Defense News*, 31 Mar. 2011.

¹¹ ‘Greek police clash with protesting shipyard workers’, Reuters, 4 Oct. 2012.

¹² Докладніше про зусилля держав зі збільшення обсягів експорту озброєнь див. підрозділ I розділу 4 цього видання.

¹³ Saab, ‘Sweden offers Gripen to Croatia’, Press release, 14 Oct. 2011, <[http://www.novinite.com/view_news.php?id=124921](http://www.saabgroup.com/en/About-Saab/Newsroom/Press-releases--News/2011---10/Sweden-offers-Gripen-to-Croatia/>”; ‘Sweden offers price cuts to Romania for Gripen’, Agence France-Presse, 15 Apr. 2010; ‘Bulgarian defense chief gets Saab offer on Gripen fighter jets’, Novinite.com, 4 Feb. 2011, <.

рахунок поставок озброєнь до інших держав Європи наштовхувались іноді на конкуренцію з іноземними постачальниками, які виявляли більшу спроможність постачати техніку – вчасно та в рамках бюджетних можливостей. У 2011р., після тривалих затримок у поставках європейських вертольотів *NH-90*, Швеція замовила 15 *UH-60M* у США. У 2012р. Норвегія повідомила, що з аналогічних причин вона також вивчає питання закупівлі американських вертольотів¹⁴. З'являється дедалі більше ознак, що європейські держави для задоволення потреб у придбанні озброєнь шукають нетрадиційних для себе постачальників (підрозділ “Азійські постачальники”).

Скорочення бюджетів європейських держав може негативно вплинути також на їх зусилля з консолідації європейської оборонної промисловості, запровадження спільних розробок і закупівель систем озброєнь. Останніми роками ЄС вжив ряд заходів з дерегуляції ринку оборонної продукції в Європі, послабивши контроль над внутрішніми переміщеннями товарів військового призначення, скоротивши перелік випадків надання державами контрактів на закупівлю озброєнь без міжнародних тендерів та обмеживши можливості використання офсетних угод¹⁵. Крім того, ЄС і НАТО шукають шляхи стимулювання спільних розробок і закупівель систем озброєнь у рамках більш масштабних заходів, які в ЄС мають назву “об'єднання і спільне користування” (*pooling and sharing*), а в НАТО – “розумна оборона” (*smart defence*)¹⁶. Утім, широке впровадження цих заходів може бути ускладнене за умов, коли урядам бракує коштів на фінансування придбання озброєнь і вони можуть бути як ніколи раніше прихильними до закупівель на внутрішньому ринку. Наприклад, Польща планує витратити 100 млрд. злотих (\$30 млрд.) на ряд крупних закупівель озброєнь, зокрема броньованих машин, вертольотів, танків, безпілотних літальних апаратів і зенітних ракетних систем¹⁷. При цьому, Уряд Польщі відкрито заявив, що більша частина цих коштів буде витрачена на внутрішньому ринку¹⁸.

¹⁴ ‘Norway may buy Seahawks instead of European helicopters’, Reuters, 16 Aug. 2012.

¹⁵ Директивою 2009/43/ЄС Європарламенту та Ради ЄС від 6 травня 2009р. спрощені умови і скорочені терміни поставок оборонної продукції в межах ЄС. Див.: *Official Journal of the European Union*, L146, 10 June 2009. Текст Директиви 2009/81/ЄС Європарламенту та Ради ЄС від 13 липня 2009р. про координацію процедур погодження певних контрактів на підрядні роботи, контракти на поставку та надання послуг підрядними організаціями у сфері безпеки і оборони, а також поправки до Директив 2004/17/ЄС та 2004/18/ЄС див.: *Official Journal of the European Union*, L216, 20 Aug. 2009; European Defence Agency, Code of Conduct on Offsets, <<http://www.eda.europa.eu/offsets/>>. Про Директиву з питань поставок у межах Співтовариства див. підрозділ V розділу 4 цього видання.

¹⁶ Hale, J., ‘EDA countries agree on pooling and sharing code of conduct’, *Defense News*, 19 Nov. 2012; NATO, ‘Smart defence’, <<http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm>>. Аналогічні заходи вживалися й на субрегіональному рівні, зокрема скандинавськими країнами, Великою Британією і Францією, державами Центральної Європи. Див.: Möckli, D., ‘Smart pooling: state of play in European defence and armament cooperation’, Centre for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy no. 126, Dec. 2012, <http://www.css.ethz.ch/policy_consultancy/products_INT/CSS_Analysis/index_EN>.

¹⁷ Lentowicz, Z., ‘Defense Ministry: domestic leaders’, *Rzeczpospolita*, 12 Nov. 2012, p.B7.

¹⁸ Adamowski, J., ‘Poland’s spending up as most of E. Europe cuts back’, *Defence News*, 24 Oct. 2012.

III. Поставки озброєнь до Сирії

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

У 2012р., під час інтенсифікації конфлікту в Сирії, міжнародна спільнота перебувала в розпачі, не маючи адекватної відповіді¹. Не було згоди стосовно шляхів врегулювання конфлікту загалом і поставок озброєнь сторонам конфлікту зокрема. Якщо ЄС, Туреччина, Ліга Арабських Держав і США підтримували ембарго на поставки озброєнь Уряду Сирії, то Іран і Росія продовжували їх постачати. Повстанські сили закликали до надання іноземної військової допомоги, і сусідні країни, напевно, постачали озброєння або фінансували їх закупівлю.

Поставки озброєнь урядовим силам Сирії

До початку конфлікту у 2011р. імпорт до Сирії основних звичайних озброєнь упродовж 2001-2005рр. і 2006-2010рр. збільшився на 330%. Після багатьох років економічних труднощів Сирія виявилася неспроможною забезпечити сучасний технологічний рівень Збройних сил, але зростання імпорту було свідченням намагання держави їх модернізувати. Упродовж 2006-2010рр. 48% поставок до Сирії надійшли від Росії; вони склалися переважно із систем ППО і протикорабельних ракет. Іншими крупними постачальниками основних звичайних озброєнь були Іран (21%), Білорусь (20%), Північна Корея (9%) і Китай (2%). Можливо, поставки військової техніки надходили й від інших країн, у т.ч. зразків озброєнь, що застосовувалися в конфлікті найбільшою мірою. Зокрема, російські та індійські компанії брали участь у модернізації сирійських танків *T-72*².

Від самого початку конфлікту у 2011р. відбувся виразний поділ держав на два табори: держави, що виступали проти запровадження до Сирії санкцій ООН і продовжували постачати озброєння сирійському Уряду; і держави, що запровадили ембарго на поставки озброєнь до Сирії і закликали ООН запровадити подібне ембарго³. Особливо чутно було російських офіційних осіб, які посилалися на попередньо оголошену позицію держави та чітко заявляли, що впродовж 2011-2012рр. поставки триватимуть. Водночас, були окремі ознаки зростаючого небажання Росії постачати озброєння сирійському Уряду. В.Дзіркалі, заступник голови Федеральної служби з питань військово-технічного співробітництва Росії, в липні 2012р. заявив, що хоча чинні контракти будуть

¹ Про конфлікт у Сирії див.: Аллансон М. та ін. "Перший рік "арабської весни"". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2, с.41; а також підрозділ I розділу 1 цього видання.

² Beretta, G., 'Siria: ministro Frattini, quei carro armati sparano italiano sui civili di Hama' [Syria: Minister Frattini, those tanks fire 'made in Italy' on civilians in Hama], Unimondo.org, 1 Aug. 2011, <<http://www.unimondo.org/Notizie/Siria-ministro-Frattini-quei-carro-armati-sparano-italiano-sui-civili-di-Hama-131207>>; Varabanov, M., 'Russian interests in Syria: myths and reality', Moscow Defence Brief no.4, 2012, <<http://mdb.cast.ru/mdb/4-2012/>>.

³ Про обговорення багатосторонніх ембарго на поставки озброєнь до Сирії, див. підрозділ II розділу 9 цього видання. Про мотиви постачання Росією озброєнь Сирії див.: Varabanov (посилання 2).

виконуватися, але “доки ситуація не стабілізується, ми не будемо постачати будь-які нові озброєння [до Сирії]”, і що Уряд Росії не надавав дозволу на запланований продаж Сирії 36 навчально-бойових літаків *Як-130*⁴. На початку 2013р. А.Ісайкін, генеральний директор *Росооборонекспорт* – державної компанії з експорту/імпорту продукції, технологій і послуг військового та подвійного використання, – заявив, що Росія продовжує постачати системи ППО, “підтримувати та обслуговувати цю техніку”, але не бойові літаки⁵. Втім, хоча досі неясно, чи збирається Росія постачати 12 бойових літаків *МиГ-29М2*, які Сирія замовила у 2007р., але у 2012р. з’являлося багато повідомлень про поточні поставки, з яких випливало, що Росія постачає не лише системи ППО. Повідомлялося, що в січні 2012р. російський корабель доставив до Сирії 60 тонн боєприпасів і вибухівки⁶. Російська компанія повідомила, що у 2012р. постачатиме Сирії керовані бомби *КАВ-500*⁷. Крім того, Росія продовжувала повертати Сирії після капітального ремонту бойові вертольоти *Ми-24*⁸.

Відомо, що у 2011-2012рр. продовжували постачати озброєння Уряду Сирії Іран та Україна. У 2011р. дві поставки з Ірану до Сирії стрілецької зброї, мінометних снарядів і ракетного палива були перехоплені Туреччиною, яка діяла в рамках ембарго ООН на поставки озброєнь Ірану⁹. Також повідомлялося, що “західна розвідка” дійшла висновку про продовження у 2012р. постачання Іраном великих партій озброєнь до Сирії повітряним шляхом¹⁰. Уряд України повідомив про експорт до Сирії у 2011р. 4 000 гвинтівок¹¹.

ЄС, Туреччина і США запровадили ембарго на поставки Сирії озброєнь і намагалися, за можливості на законних підставах, запобігти таким поставкам від інших держав. У жовтні 2012р. Туреччина затримала сирійський літак, який прямував з Росії до Сирії з посадкою в Туреччині, де перед отриманням дозволу на зліт він був оглянутий. Росія і Сирія висловили протести, але Уряд Туреччини заявив, що на борту був знайдений “нелегальний вантаж” (запасні частини до радіолокаційної системи) і що він діяв згідно з Конвенцією про міжнародну цивільну авіацію 1944р. (Чиказькою конвенцією, *Convention on*

⁴ ‘Russia suspends new arms shipments to Syria’, CNN, 9 July 2012, <<http://edition.cnn.com/2012/07/09/world/meast/syria-unrest>>.

⁵ “No warplanes” for Syria says Russian arms sales boss’, RIA Novosti, 13 Feb. 2013, <<http://en.rian.ru/world/20130213/179443688.html>>.

⁶ ‘Arms-laden ship docks in Syrian port: official’, *Hurriyet Daily News*, 12 Jan. 2012.

⁷ [Portfolio of export orders KTRV], 15 July 2012, <bmpd.livejournal.com/290141.html> (in Russian).

⁸ ‘Russia will deliver first Mi-25 gunships to Syria on time—arms official’, RIA Novosti, 28 June 2012, <http://en.rian.ru/military_news/20120628/174282882.html>.

⁹ United Nations, Security Council, Final report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1929 (2010), S/2012/395, 12 June 2012, pp.28, 64-65.

¹⁰ Charbonneau, L., ‘Exclusive: Western report—Iran ships arms, personnel to Syria via Iraq’, Reuters, 19 Sep. 2012.

¹¹ “Інформація про обсяги міжнародних передач окремих категорій озброєнь, здійснених Україною у 2011р.” – Державна служба експортного контролю України, серпень, 2012р., <http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=46460&cat_id=46454>.

International Civil Aviation)¹². У червні 2012р. британська компанія скасувала страховку судна, що транспортувало з Росії до Сирії відремонтовані бойові вертольоти *Mu-24*, примусивши його повернутися до Росії, звідки мав бути визначений альтернативний маршрут доставки¹³. США вимагали від Іраку запобігти поставкам озброєнь з Ірану до Сирії через його повітряний простір; причому такі поставки відбувалися на порушення ембарго ООН на експорт озброєнь з Ірану¹⁴.

Поставки озброєнь сирійським повстанським угрупованням

Складається враження, що головним джерелом отримання зброї сирійськими озброєними угрупованнями було її захоплення в урядових військ та крадіжки з арсеналів. Стрілецька зброя і легкі озброєння (СЗЛО) також купувалися на “чорному ринку” в Іраку та Лівані¹⁵. Водночас, у 2012р. повстанці регулярно закликали уряди, що їх підтримували, постачати їм зброю та іншу військову техніку¹⁶. Станом на січень 2013р., фактичний обсяг іноземної військової допомоги повстанцям визначити важко.

Прохання повстанців щодо поставок озброєнь викликали змішану реакцію. У 2012р. група з понад 70 держав, що підтримують сирійську опозицію – під назвою Друзі сирійського народу (*Friends of the Syrian People*) – не спромоглася погодити спільну позицію стосовно постачання озброєнь¹⁷. Водночас, окремі держави проводили власну політику. Кілька держав постачали опозиційним угрупованням “несмертельну техніку”. В Уряді США кілька високопосадовців підтримували надання озброєнь повстанським угрупованням. Однак, інші, зокрема Президент США Б.Обама, заперечували цю ідею, – через можливість втягнення країни у війну на чужій території і потрапляння озброєнь до “поганих рук” у Сирії або поза її межами¹⁸. Натомість, США здійснювали поставки техніки (зокрема засобів зв’язку), яка, за словами Державного секретаря США Х.Клінтон (*Hillary Rodham Clinton*), могла “допомогти опозиціонерам організуватися, уникнути нападів режиму і

¹² Omanovic, E., ‘Effective embargo enforcement: overflight denial and control’, Non-proliferation Papers no.26, EU Non-proliferation Consortium, Feb. 2013, p.10, <<http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>>.

¹³ Saul, J. and Grove, T., ‘Syria faces ire over fresh Russia arms shipments’, Reuters, 19 June 2012.

¹⁴ Omanovic, E (посилання 12).

¹⁵ Constantine, Z., ‘Guns from Beirut: Syria uprising good for business for Lebanese arms dealers’, *The National* (Abu Dhabi), 29 Feb. 2012; Stephan, L., ‘Un trafic d’armes au profit des insurgés syriens se développe dans le nord du Liban’ [Weapons trafficking from Northern Lebanon helps Syrian insurgents], *Le Monde*, 10 Mar. 2012; Nichols, M., ‘Weapons being smuggled between Lebanon, Syria: U.N.’, Reuters, 8 May 2012.

¹⁶ Myers, S.L., ‘U.S. joins effort to equip and pay rebels in Syria’, *New York Times*, 1 Apr. 2012; Weaver, M., ‘Friends of Syria grant Assad’s opponents recognition but not weapons’, *The Guardian*, 12 Dec. 2012; Karouny, M., ‘Syria rebels hope arms will flow to new fighter command’, Reuters, 10 Dec. 2012.

¹⁷ Barnard, A., ‘U.S. and Turkey to step up “nonlethal” aid to rebels in Syria’, *New York Times*, 25 Mar. 2012.

¹⁸ Landler, M. and Gordon, M.R., ‘Obama could revisit arming Syria Rebels as Assad holds firm’, *New York Times*, 18 Feb. 2013.

зв'язатися із зовнішнім світом”¹⁹. Наприкінці 2012р. Велика Британія надала “несмертельну допомогу”, що складалась із засобів зв'язку і бронезилетів²⁰. Велика Британія і Франція виступали за внесення поправок до ембарго ЄС на поставки озброєнь до Сирії, а також за дозвіл на постачання опозиційним угрупованням додаткових типів “несмертельної військової техніки”²¹.

На початку 2012р. з пропозиціями стосовно озброєння повстанців виступали представники урядів Лівії, Катару та Саудівської Аравії²². У середині квітня Прем'єр-міністр Катару Д.Аль-Тані (*Hamad bin Jasim bin Jabir Al Thani*) заявив, що його країна не озброювала сирійських повстанців²³. Попри те, що жоден уряд відкрито не визнав поставок озброєнь сирійським повстанцям, з'являлась інформація, що кілька держав постачають їх повстанцям безпосередньо або фінансують їх придбання на “чорному ринку”²⁴. Голова Національної Ради Сирії (*Syrian National Council*) у березні 2012р. заявив, що Рада отримала від “арабських та іноземних країн” фінансування на закупівлю озброєнь²⁵.

У черні 2012р. з'явилися повідомлення про отримання сирійськими повстанцями озброєнь, оплачених Катаром, Саудівською Аравією і Туреччиною²⁶. В липні 2012р. заявлялося, що Катар і Саудівська Аравія підтримували постачання сирійським повстанцям переносних зенітних ракетних комплексів (ПЗРК, *man-portable air defence systems, MANPADS*)²⁷. Утім, за повідомленнями, після протестів США вони утримувалися від поставок сучасних озброєнь, зокрема ПЗРК²⁸. Однак, на початку 2013р. повідомлялося, що ПЗРК поставлені через Туреччину в результаті послаблення Туреччиною і США обмежень на поставки озброєнь повстанцям²⁹.

¹⁹ Gaouette, N., ‘Clinton says Assad is ignoring UN’s plan to end Syria violence’, Bloomberg, 1 Apr. 2012; Barnard (посилає 17).

²⁰ British Foreign and Commonwealth Office, ‘Foreign Secretary remarks at Friends of the Syrian People meeting’, 12 Dec. 2012, <<https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-remarks-at-the-friends-of-syria-meeting>>; Loveluck, L., ‘What’s non-lethal about aid to the Syrian opposition’, *Foreign Policy*, 20 Sep. 2012.

²¹ Див. підрозділ I розділу 9 цього видання.

²² ‘Gulf states propose funding Syrian opposition army’, France 24, 2 Apr. 2012, <<http://www.france24.com/en/20120401-friends-syria-talks-get-underway-istanbul-six-point-annan-peace-plan-assad>>; Kennedy, E.A., ‘With smuggling choked, Syria rebels feel arms curb’, Associated Press, 25 May 2012.

²³ ‘Qatar PM: no arms to Syrian rebels from Gulf state’, Associated Press, 17 Apr. 2012.

²⁴ Worth, R. F., ‘Citing U.S. fears, Arab allies limit Syrian rebel aid’, *New York Times*, 6 Oct. 2012.

²⁵ Astih, P., ‘The National Council reveals that it is obtaining financial resources to secure qualitative weapons for the dissidents’, Al-Sharq al-Awsat Online, 10 Mar. 2012.

²⁶ Schmitt, E., ‘C.I.A. said to aid in steering arms to Syrian opposition’, *New York Times*, 21 June 2012.

²⁷ ‘Syrian rebels acquire surface-to-air missiles: report’, Reuters, 31 July 2012.

²⁸ Detmer, J., ‘Syrian rebels step up efforts to get anti-aircraft missiles’, Voice of America, 16 Aug. 2012, <<http://www.voanews.com/content/syrian-rebels-step-up-efforts-to-get-anti-aircraft-missiles/1489899.html>>; Worth (посилає 24); Hosenball, M., ‘As militants join Syria revolt, fears grow over arms flow’, Reuters, 22 June 2012.

²⁹ Borger, J., ‘Syria crisis: European countries expected to start arming rebels’, *The Guardian*, 1 Mar. 2013.

Повідомлення про перехоплення поставок, аналіз зображень озброєнь сирійських повстанців свідчать про те, що іноземні уряди все ж поставляли їх повстанським силам. Якщо походження цих озброєнь встановити можна, то напевно визначити безпосереднього постачальника та обсяг отриманих повстанцями озброєнь неможливо. Так, у квітні 2012р. ліванські посадовці затримали відправку з Лівії реактивних снарядів для гранатометів та інших боєприпасів, які, як вважалося, мали бути доставлені сирійським повстанцям³⁰. Однак, хто саме в Лівії стояв за цією поставкою, залишилося невідомим. Уряд Швейцарії встановив, що ручні гранатомети, сфотографовані в таборі сирійських повстанців, були поставлені зі Швейцарії до ОАЕ у 2003-2004рр. і звідти передані у 2004р. Йорданії³¹. Втім, як вони потрапили до сирійських повстанців, встановлено не було. Велика кількість фото- та відеоматеріалів сирійського конфлікту, що потрапляють до Інтернету, дають аналітикам можливість визначати тенденції в озброєнні сирійських повстанців. Так, наприкінці 2012р. на відео, розміщеному в Інтернеті, повстанці використовували стрілецьку зброю, яка походить з Югославії³². За результатами журналістського розслідування, стало відомо, що ця зброя потрапила до сирійських повстанців з Хорватії через Йорданію, а фінансувала поставку Саудівська Аравія³³.

³⁰ Nichols (посилання 15).

³¹ Swiss State Secretariat for Economic Affairs, 'Swiss hand grenades in Syria: conclusion of investigation and measures', 21 Sep. 2012, <<http://www.seco.admin.ch/aktuell/00277/01164/01980/index.html?lang=en&msg-id=46075>>.

³² Higgins, E., 'Weapons from the former Yugoslavia spread through Syria's war', At War Blog, *New York Times*, 25 Feb. 2013, <<http://atwar.blogs.nytimes.com/2013/02/25/weapons-from-the-former-yugoslavia-spread-through-syrias-war/>>.

³³ Chivers, C.J. and Schmitt, E., 'Saudis step up help for rebels in Syria with Croatian arms', *New York Times*, 25 Feb. 2013.

IV. Прозорість поставок озброєнь

ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ

Важливими для оцінки національної політики експорту і придбання озброєнь є як офіційні, так і загальнодоступні дані про поставки озброєнь. Водночас, оприлюднення даних про закупівлю і продаж озброєнь є чутливим питанням практично для всіх держав. У цьому підрозділі аналізуються останні зміни в офіційних міжнародних, регіональних і національних механізмах звітності, метою яких є повне або часткове підвищення якості і збільшення обсягу загальнодоступності інформації про міжнародні поставки озброєнь, у т.ч. Реєстру звичайних озброєнь ООН (*United Nations Register of Conventional Arms, UNROCA*), національних і регіональних звітів про експорт озброєнь¹.

Реєстр звичайних озброєнь ООН

UNROCA, створений у 1992р., є ключовим міжнародним офіційним механізмом забезпечення прозорості поставок звичайних озброєнь. Щороку всі держави-члени ООН запрошуються для надання *UNROCA* даних про експорт та імпорт семи категорій звичайних озброєнь за попередній календарний рік². Держави також запрошуються до надання інформації про міжнародні поставки СЗЛЮ, їх запаси і придбання у вітчизняних виробників.

Кількість держав, що надали звіти, зменшилася з 86 у 2011р. до найменшої за весь час кількості у 2012р. (діаграма 5.2)³. Станом на грудень 2012р., звіти про поставки озброєнь у 2011р. надали 52 країни, 15 з яких надіслали “нульові звіти”, в яких вказано, що імпорту або експорту основних звичайних озброєнь не було⁴. Значно звузилося звітування в усіх регіонах, крім одного (таблиця 5.5). Винятком є Африка, де кількість держав, що звітували, з однієї у 2011р. збільшилася до двох у 2012р.; вперше з 2007р. “нульовий звіт” за сімома категоріями Реєстру надав Мозамбік. Уперше не надали звітів країни Близького Сходу.

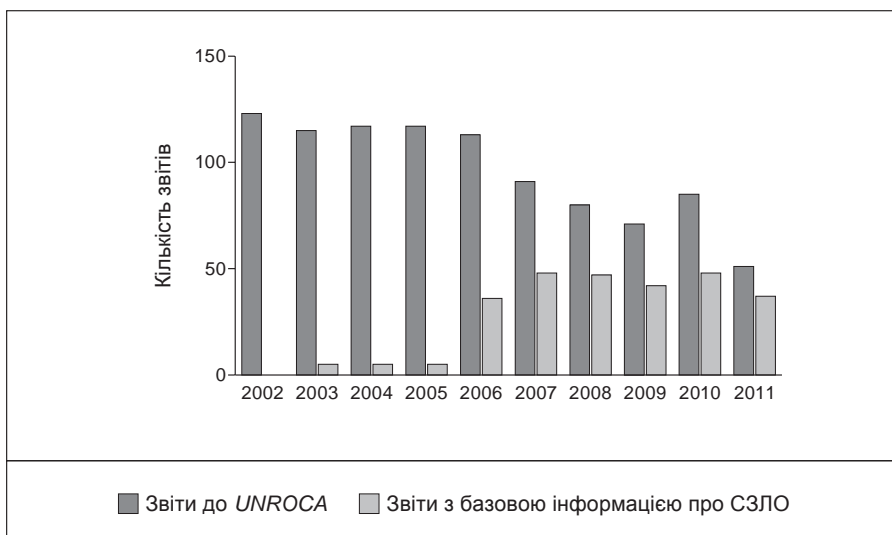
Попередній аналіз виявив прямий взаємозв'язок між зменшенням кількості держав, що надали “нульові звіти”, та загальною кількістю держав, що

¹ У цьому підрозділі не розглядаються конфіденційні міжурядові обміни інформацією про поставки озброєнь у рамках таких організацій, як ОБСЄ, Організація Американських Держав, Вассенаарська домовленість. Іншим джерелом інформації про міжнародну торгівлю зброєю є митні дані Баз даних торговельної статистики ООН (*UN Commodity Trade Statistics Database, Comtrade*). Ці дані не використовуються тут через те, що вони не вважаються інструментом, за допомогою якого можна збільшувати обсяг загальнодоступної інформації про міжнародні поставки озброєнь. Дані *Comtrade* містяться також у Базі даних про торгівлю стрілецькою зброєю Норвезької ініціативи з поставок стрілецької зброї (*Norwegian Initiative on Small Arms Transfers (NISAT) Small Arms Trade Database*): <<http://www.prio.no/NISAT/Small-Arms-Trade-Database/>>.

² До цих категорій належать: танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи крупного калібру, бойові літаки, ударні вертольоти, військові кораблі, ракети та ракетні установки.

³ 2013 Group of Governmental Experts on the United Nations Register of Conventional Arms, *Background* (United Nations Office of Disarmament Affairs: New York, Mar. 2013), p.3.

⁴ До 31 лютого 2012р. була оприлюднена інформація, надана 36 державами; до 30 січня 2013р. – ще 11. Станом на 27 березня 2013р., не була оприлюднена інформація ще від п'ятьох країн, у т.ч. США.



Діаграма 5.2. Кількість звітів до UNROCA за 2002-2011рр.

Джерело: База даних UNROCA, <<http://www.un-register.org/>>.

звітували⁵. За 2011р. звітували лише сім з 10 найкрупніших постачальників 2008-2012рр. (з переліку СІПІПІ); вперше за весь час не надали звітів Ізраїль, Іспанія та Італія. Не надали звітів за 2011р. чотири з 10 найкрупніших імпортерів, зокрема Індія і Пакистан, які раніше звітували регулярно. Очевидно, це значне звуження звітності має стати пріоритетним питанням для обговорення Групою урядових експертів (*Group of Governmental Experts; GGE*) UNROCA, засідання якої відбудеться у 2013р.⁶ Це питання важливо вивчити тим, хто сподівається, що Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ; *Arms trade treaty, ATT*) призведе до підвищення прозорості міжнародної торгівлі зброєю⁷.

З 52 держав, що надіслали інформацію до UNROCA за 2011р., 32 (63%) – надали базову інформацію про міжнародні поставки СЗЛО, включно з п'ятьма “нульовими звітами”. Вперше базову інформацію про міжнародні поставки СЗЛО надала Малайзія. Водночас, три держави, які раніше надавали таку інформацію і надіслали звіти за 2011р., не повідомили про поставки СЗЛО: Греція, Україна та Чехія. Хоча Державна служба експортного контролю України й оприлюднила на своєму сайті інформацію про поставки СЗЛО у форматі UNROCA, але здається, до Реєстру ця інформація не надійшла⁸.

⁵ Холтом П., Бромлі М. “Прозорість поставок озброєнь”. – *Щорічних СІПІПІ 2010*, с.323.

⁶ Засідання Групи урядових експертів мало відбутись у 2012р., але було перенесене. Воно має відбутись після фінальної конференції ООН з питань Договору про торгівлю зброєю.

⁷ Про переговори з питань Договору про торгівлю зброєю у 2012р. див. підрозділ I розділу 9 цього видання.

⁸ “Інформація про обсяги міжнародних передач окремих категорій озброєнь, здійснених Україною у 2011р.” – Державна служба експортного контролю України, серпень 2012р., <http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=46460&cat_id=46454>.

Таблиця 5.5. Звітування до *UNROCA* за регіонами у 2007-2011рр.

Роки означають рік, за який складені звіти, а не рік подання звіту. Величини в дужках означають кількість “нульових звітів”.

| Регіон | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
|-----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|
| Африка | 8 (7) | 4 (3) | 4 (3) | 1 (0) | 2 (1) |
| Америка | 13 (6) | 15 (9) | 10 (2) | 19 (10) | 7 (3) |
| Азія та Океанія | 21 (12) | 19 (7) | 17 (9) | 19 (11) | 11 (3) |
| Європа | 46 (13) | 40 (10) | 39 (15) | 45 (13) | 32 (8) |
| Близький Схід | 3 (1) | 2 (1) | 2 (1) | 2 (1) | 0 (0) |
| Всього | 91 (39) | 80 (30) | 72 (30) | 86 (35) | 52 (15) |

Джерело: База даних *UNROCA*, <<http://www.un-register.org/>>.

Австралія надала інформацію про міжнародні поставки СЗЛО, але вона стосувалася виданих експортних ліцензій і не містила даних про фактичну кількість стрілецької зброї, дозволеної для експорту.

11 держав повідомили про своє ставлення до внесення СЗЛО до *UNROCA*, згідно з пропозицією, висунутою Генеральною асамблеєю ООН наприкінці 2009р.⁹ У 2012р. цю пропозицію підтримали Німеччина і США. Німеччина закликала Групу урядових експертів провести “детальне обговорення сутності категорій”¹⁰.

Національні та регіональні звіти про експорт озброєнь

Від початку 1990р. кількість урядів, що оприлюднювали національні звіти про експорт озброєнь, зростала¹¹. З того часу, станом на січень 2013р., 35 держав опублікували принаймні один національний звіт про експорт озброєнь, 32 – зробили це, починаючи з 2009р.¹², 28 – надали у звітах інформацію про видані експортні ліцензії, 23 – про фактичний експорт озброєнь. Усі держави, що надали національні звіти про експорт озброєнь у 2012р., робили це й раніше.

У кількох країнах уряди роблять інформацію про прийняття рішень у сфері експортного контролю доступною для парламенту або для спеціального парламентського комітету. У певних випадках, ця інформація надається на конфіденційній основі, що не сприяє повній прозорості державної політики експорту озброєнь. Так, призначена Парламентом Швеції Рада з питань експортного контролю (*Swedish Export Control Council; ECC*) проводить

⁹ Цими країнами були Буркіна-Фасо, Ізраїль, Колумбія, Маврій, Мексика, Нідерланди, Німеччина, Сінгапур, США, Швейцарія і Японія.

¹⁰ United Nations, General Assembly, United Nations Register of Conventional Arms, ‘German policy and practice on exports of conventional weapons and related technology, Berlin, May 2012’, Annex to A/67/212/add.2, 30 Jan. 2013, p.37.

¹¹ База даних опублікованих звітів підтримується СІПРІ на сайті: <http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/transparency/national_reports>. Див., також: Weber, H. and Bromley, M., ‘National reports on arms exports’, SIPRI Fact Sheet, Mar. 2011, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=423>.

¹² Трьома державами, що надавали звіти з 1990р., але припинили робити це з 2009р., є Австралія, Білорусь і Македонія.

регулярні засідання для обговорення певних експортних ліцензій, які ще не отримали дозволу або відмови¹³. Ці консультації є конфіденційними. В інших випадках докладна інформація є доступною для широкого загалу, що сприяє підвищенню прозорості експорту озброєнь у державі. Так, згідно з Законом США про контроль над озброєннями від 1976р., Міністерство оборони США та Державний департамент офіційно повідомляють Конгресу про можливі продажі озброєнь, вартість яких перевищує певний поріг¹⁴. Ці повідомлення оприлюднюються.

Упродовж 2012р. відбулося збільшення обсягів загальнодоступної інформації про експорт озброєнь, яка надавалась європейським парламентам. У квітні 2012р. Нідерланди започаткували публікацію наданих Парламенту загальнодоступних повідомлень про всі надані експортні ліцензії вартістю понад €2 млн. (\$2,6 млн.)¹⁵. Повідомленнями охоплені всі поставки до всіх місць призначення, крім держав-членів ЄС, НАТО, а також Нової Зеландії, Швейцарії та Японії. Повідомлення надсилаються Парламенту впродовж двох тижнів, під час яких надається ліцензія, і містять інформацію урядової оцінки експортної угоди з урахуванням критеріїв експортного ліцензування. В липні 2012р. Комітет з питань контролю над експортом озброєнь Великої Британії опублікував щорічний звіт про контроль над експортом стратегічно важливої продукції¹⁶. Працюючи над звітом, Комітет запитував та отримував інформацію про підстави надання або ненадання певних експортних ліцензій у 2011р. Комітет запитував та отримував інформацію про мотиви дозволів або відмов у наданні певної ліцензії упродовж 2011р. Комітет також запитував та отримував детальні дані про техніку, що постачалася за ліцензією упродовж 2011р. до Китаю, а також причини надання такої ліцензії. Ця інформація, більш докладна, ніж інформація щорічного звіту Уряду Великої Британії, повністю наводилася в остаточному звіті Комітету.

Спільна позиція Ради ЄС, що визначає заходи контролю над експортом військових техніки та технологій, вимагає від держав-членів обмінюватись інформацією про вартість наданих ними експортних ліцензій, реального експорту, а також про відмови в наданні експортних ліцензій¹⁷. Рада ЄС

¹³ Swedish Ministry for Foreign Affairs, Strategic export control in 2011—military equipment and dual-use products, Government communication, Skr. 2011/12:114, presented to the Swedish Parliament 15 Mar. 2012, pp.19-20.

¹⁴ Шрьодер М., Штоль Р. “Експортний контроль у США”. – *Щорічник СІПІ 2005*, с.659.

¹⁵ Dutch Estates General, Second Chamber, ‘Brief van de staatssecretaris van economische zaken, landbouw en innovatie’ [Letter from the secretary of state for economic affairs, agriculture and innovation], Arms Export Control Policy no.192, The Hague, 12 Apr. 2012, <<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22054-192.html>>.

¹⁶ British House of Commons, Business, Innovation and Skills, Defence, Foreign Affairs and International Development Committees, *Scrutiny of Arms Exports (2012): UK Strategic Export Controls Annual Report 2010, Quarterly Reports for July to December 2010 and January to September 2011, the Government’s Review of arms exports to the Middle East and North Africa, and wider arms control issues*, First Joint Report of Session 2012-13, vol.1 (Stationery Office: London, July 2012).

¹⁷ Спільна позиція Ради ЄС 2008/944/CFSP від 8 грудня 2008р. визначає спільні правила контролю над поставками військових техніки та технологій. Див.: *Official Journal of the European Union*, L335, 13 Dec. 2008. Про зміни у Спільній позиції Ради ЄС див. підрозділ V розділу 9 цього видання.

Таблиця 5.6. Кількість країн-членів ЄС, що подали дані до річних звітів ЄС у 2003-2011рр.

| Річний звіт | Звітний рік | Кількість держав, що подали дані | Кількість держав, що подали повні дані ^а | % держав, що подали повні дані |
|---------------|-------------|----------------------------------|---|--------------------------------|
| Чотирнадцятий | 2011 | 27 | 18 | 67 |
| Тринадцятий | 2010 | 27 | 17 | 63 |
| Дванадцятий | 2009 | 27 | 17 | 63 |
| Одинадцятий | 2008 | 27 | 19 | 70 |
| Десятий | 2007 | 27 | 16 | 59 |
| Дев'ятий | 2006 | 25 | 16 | 64 |
| Восьмий | 2005 | 25 | 17 | 68 |
| Сьомий | 2004 | 25 | 13 | 52 |
| Шостий | 2003 | 22 ^б | 6 | 27 |

^а Фраза “повні дані” означає наявність даних про вартість як виданих ліцензій на експорт озброєнь, так і фактичних експортних поставок, деталізованих за місцем призначення та категоріями Спільного списку військової техніки ЄС (*Common Military List*).

^б Оскільки Шостий річний звіт містив дані про видані експортні ліцензії і фактичні поставки на 2003р., 10 держав, що набули членства в ЄС у травні 2004р., не були зобов'язані подавати ці дані. Водночас, їм запропонували, за можливості, подати інформацію за 2003р., і сім держав це зробили.

Джерело: Рада ЄС, річні звіти ЄС, <http://www.eeas.europa.eu/non-proliferation-and-disarmament/arms-export-control/index_en.htm>.

узагальнює та публікує ці дані в річному звіті. Чотирнадцятий річний звіт ЄС, виданий у грудні 2012р., стосується поставок у 2011р. Повну інформацію до звіту: дані про кількість наданих ліцензій, їх фінансову вартість і вартість фактичних поставок озброєнь, деталізовані за місцем призначення та категоріями Спільного списку військової техніки ЄС, – надали 18 з 27 держав-членів ЄС. До Дванадцятого і Тринадцятого щорічних звітів повну інформацію надали 17 держав (таблиця 5.6)¹⁸. Вперше повну інформацію надала Швеція; раніше вона не надавала детальних даних про фінансову вартість експортних ліцензій і фактичних поставок – через розбіжності між її національним контрольним списком і Спільним списком військової техніки ЄС¹⁹. Водночас, кілька держав, зокрема, Велика Британія, Німеччина і Франція – три найкрупніші в ЄС експортери озброєнь – продовжували зазнавати труднощів у зборі та наданні даних про фактичні поставки озброєнь, деталізованих за категоріями Спільного списку військової техніки ЄС²⁰.

¹⁸ Council of the European Union, Fourteenth Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C386, 14 Dec. 2012; Council of the European Union, Thirteenth Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C382, 30 Dec. 2011; and Council of the European Union, Twelfth Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C9, 13 Jan. 2011.

¹⁹ Bauer, S. and Bromley, B., *The European Union Code of Conduct on Arms Exports: Improving the Annual Report*, SIPRI Policy Paper no. 8 (SIPRI: Stockholm, 2004), p.24.

²⁰ Holtom, P. and Bromley, M., ‘Transparency in arms transfers’, *SIPRI Yearbook 2012*, p.298.

Визнаючи наявність у багатьох державах проблем з цих питань, у Чотирнадцятому щорічному звіті вперше не наведені узагальнені дані про фактичні поставки озброєнь до всіх пунктів призначення, перелічених у звіті. Узагальнені дані за певними пунктами призначення наводяться лише у випадках, якщо всі держави-члени ЄС, які експортували озброєння до цього пункту, надали детальні дані про фактичні експортні поставки²¹. В Одинадцятому щорічному звіті ЄС ішлося про необхідність “якомога раніше ухвалювати та узгоджувати національні звіти” як про “пріоритетний напрям” для держав-членів ЄС²². У наступних звітах наголошувалося на необхідності “якомога раніше завершувати та публікувати” щорічні звіти ЄС, але не йшлося про узгодження національних звітів. Ця зміна в тексті, разом з відсутністю нагадування про узагальнені дані стосовно фактичних поставок озброєнь до всіх пунктів призначення наводить на думку, що мине ще чимало часу, поки всі держави-члени ЄС почнуть надавати повні дані до щорічних звітів ЄС.

²¹ Council of the European Union, Fourteenth Annual Report (посилання 18), p.8.

²² Council of the European Union, Eleventh Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C265, 6 Nov. 2009, p.4.

V. Фінансова вартість торгівлі озброєннями

МАРК БРОМЛІ

У таблиці 5.7 наводяться офіційні дані про фінансову вартість державного експорту озброєнь у 2002-2011рр. Таблиця містить дані лише про ті країни, які надіслали офіційну інформацію про фінансову вартість “експорту озброєнь”, “ліцензій на експорт озброєнь” або “угод про експорт озброєнь” принаймні за шість з 10 років, упродовж кожного з яких вартість експорту перевищувала \$10 млн. Дані беруться зі звітів, заяв або безпосереднього спілкування з представниками урядових установ або офіційних органів промисловості. В офіційних виданнях, з яких надходять дані, всі ці категорії містяться в рубриці “Дані охоплюють” (*“Stated data coverage”*). Попри розбіжності в національних стандартах у цій сфері, тут категорія “експорт озброєнь” стосується переважно вартості поставлених озброєнь, категорія “ліцензії на експорт озброєнь” – вартості ліцензій, виданих національними органами ліцензування, а категорія “угоди про експорт озброєнь” – вартості укладених експортних угод. Конвертація національних валют у постійні (2011р.) долари США зроблена з використанням ринкових обмінних курсів та індексу споживчих цін США (*US Consumer Price Index, PSI*) звітного періоду.

У міжнародній практиці узгодженого визначення терміну “озброєння” немає, і уряди для збору даних і звітування про фінансову вартість “експорту озброєнь”, “ліцензій на експорт озброєнь” або “угод про експорт озброєнь” використовують різні списки військової продукції. Більше того, немає і стандартизованої методики збору даних і звітування про “експорт озброєнь”; деякі країни звітують про надані або використані експортні ліцензії, інші – використовують дані, отримані від митних органів. Тому дані про вартість експорту озброєнь для різних країн у таблиці 5.7 не обов’язково є порівнянними.

За даними СІПРІ, на країни, що надають офіційну інформацію про фінансову вартість поставок озброєнь, припадає 90% усього обсягу поставок основних звичайних озброєнь. Підсумувавши дані таблиці 5.7, можна отримати приблизну оцінку фінансової вартості світової торгівлі озброєннями. Втім, для такого використання цих даних є значні обмеження. По-перше, як зазначалося вище, ці дані ґрунтуються на різних визначеннях і методиках, через що їх не можна порівнювати. По-друге, деякі країни, зокрема Велика Британія, не розкривають дані про “експорт озброєнь”, тоді як інші, зокрема Китай, зовсім не розкривають дані – ні про “експорт озброєнь”, ні про “ліцензії на експорт озброєнь”, ні про “угоди про експорт озброєнь”. Склавши всі дані, надані державами про фінансову вартість “експорту озброєнь”, можна сказати, що сукупний обсяг світової торгівлі озброєннями у 2011р. становив, принаймні, \$43 млрд. Утім, дійсний обсяг був, напевно, вищим.

Таблиця 5.7. Фінансова вартість експорту озброєння держав, за даними національних урядових і промислових джерел, у 2002-2011рр.

Дані наведені у \$ млн. у постійних цінах 2011р. Якщо не зазначено інше, дані наведені за календарні роки.

| Держава | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | Дані охоплюють |
|----------------------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|--------|--------|-------|-------|-------------------------------|
| Австрія | 52 | 160 | 6 | 162 | 203 | 184 | 321 | 507 | 510 | 598 | Експорт озброєнь |
| Бельгія | 275 | 339 | 24 | 367 | 428 | 2 048 | 1 448 | 3 277 | 2 416 | 2 269 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Боснія і Герцеговина | 1 349 | 919 | 804 | 367 | 1 230 | 1 336 | 2 043 | 1 605 | 1 370 | 1 161 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Бразилія | .. | .. | 52 | 92 | 70 | 56 | 89 | 67 | 38 | .. | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Бразилія | 209 | 60 | 339 | 328 | 393 | 174 | 40 | 104 | .. | .. | Експорт озброєнь |
| Болгарія | .. | .. | .. | 203 | 157 | 220 | 230 | 211 | 352 | 321 | Експорт озброєнь |
| Канада | .. | .. | .. | 457 | 615 | 561 | 727 | 460 | 404 | 310 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Чехія | 540 | 632 | 589 | 306 | 354 | 329 | 546 | 497 | .. | .. | Експорт озброєнь ^a |
| Чехія | 91 | 115 | 133 | 126 | 130 | 258 | 291 | 255 | 296 | 254 | Експорт озброєнь |
| Данія | .. | 146 | 183 | 173 | 255 | 708 | 324 | 568 | 616 | 481 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Данія | 133 | 110 | 149 | 127 | 182 | 291 | 249 | 367 | 514 | 329 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Естонія | .. | .. | - | 1 | - | 4 | 9 | 12 | 3 | 487 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Фінляндія | 64 | 68 | 62 | 148 | 74 | 111 | 142 | 127 | 81 | 135 | Експорт озброєнь |
| Фінляндія | 69 | 141 | 485 | 63 | 120 | 85 | 516 | 272 | 83 | 256 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Франція | 5 214 | 5 927 | 10 280 | 5 317 | 5 568 | 6 708 | 4 807 | 5 376 | 5 061 | 5 070 | Експорт озброєнь |
| Франція | 4 419 | 5 822 | 4 999 | 5 893 | 8 054 | 8 404 | 10 076 | 11 891 | 6 992 | 7 669 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Німеччина | 374 | 1 840 | 1 669 | 2 335 | 1 923 | 2 242 | 2 184 | 1 950 | 2 895 | 1 786 | Експорт озброєнь ^b |
| Німеччина | 3 834 | 6 713 | 5 629 | 6 039 | 5 864 | 5 446 | 8 858 | 7 345 | 6 495 | 7 526 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Греція | 61 | 155 | 22 | 42 | 123 | 49 | 73 | 331 | 403 | 314 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Угорщина | .. | 15 | 13 | 17 | 22 | 25 | 23 | 25 | 26 | 25 | Експорт озброєнь |
| Угорщина | .. | 68 | 59 | 46 | 87 | 143 | 182 | 185 | 189 | 217 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Індія | 29 | 115 | 84 | 67 | 106 | 90 | 206 | 72 | .. | .. | Експорт озброєнь ^c |
| Ірландія | 42 | 48 | 40 | 43 | 64 | 49 | 47 | 66 | 33 | 38 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Ізраїль | 2 501 | 2 874 | 3 096 | 2 995 | 3 347 | .. | .. | 7 235 | 7 427 | 7 000 | Експорт озброєнь |
| Ізраїль | 5 032 | 3 668 | 4 406 | 4 031 | 5 467 | 6 075 | 6 609 | 7 759 | 7 530 | 6 000 | Угода про експорт озброєнь |
| Італія | 573 | 869 | 710 | 1 190 | 1 358 | 1 881 | 2 720 | 3 212 | 842 | 1 422 | Експорт озброєнь |
| Італія | 1 083 | 1 769 | 2 203 | 1 949 | 3 068 | 7 044 | 8 664 | 9 749 | 4 442 | 7 316 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Південна Корея | 180 | 295 | 498 | 302 | 282 | 917 | 1 077 | 1 223 | 1 226 | 2 382 | Угода про експорт озброєнь |
| Литва | .. | .. | .. | .. | 6 | 65 | 47 | 64 | 20 | 67 | Експорт озброєнь |
| Литва | 16 | .. | 4 | 7 | 11 | 94 | 72 | 115 | 31 | 71 | Ліцензія на експорт озброєнь |

| | | | | | | | | | | | |
|-----------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|---|
| Нідерланди | .. | .. | .. | 977 | 1 131 | 1 298 | 765 | 826 | 924 | 1 073 | Експорт озброєнь |
| | 530 | 1 588 | 923 | 1 683 | 1 575 | 1 065 | 1 925 | 1 915 | 1 247 | 578 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Норвегія | 360 | 522 | 356 | 439 | 508 | 592 | 721 | 751 | 626 | 638 | Експорт озброєнь |
| Польща | .. | 253 | 389 | 415 | 385 | 426 | 563 | 2 026 | 624 | 1 180 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Португалія | 7 | 35 | 18 | 10 | 1 | .. | 109 | 23 | 27 | 35 | Експорт озброєнь |
| | .. | 43 | 25 | 17 | 1 | 40 | 116 | 41 | 29 | 43 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Румунія | 55 | 84 | 50 | 53 | 112 | 91 | 127 | 143 | 168 | 182 | Експорт озброєнь |
| | .. | .. | .. | 114 | 123 | 183 | 182 | 240 | 208 | 256 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Росія | 6 028 | 6 848 | 6 883 | 7 056 | 7 253 | 8 028 | 8 724 | 8 912 | 10 316 | 13 700 | Експорт озброєнь |
| Словаччина | .. | .. | 30 | 30 | 45 | 55 | 58 | 64 | 20 | 14 | Експорт озброєнь |
| | .. | 52 | 96 | 72 | 90 | 110 | 109 | 156 | 79 | 42 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Південна Африка | 304 | 501 | 504 | .. | 478 | 616 | 746 | 967 | 1 174 | 1 265 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Іспанія | 324 | 529 | 600 | 600 | 1 183 | 1 385 | 1 429 | 1 962 | 1 541 | 3 379 | Експорт озброєнь |
| | 666 | 368 | 651 | 1 762 | 1 814 | 2 913 | 3 866 | 4 651 | 3 058 | 3 991 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Швеція | 442 | 980 | 1 182 | 1 330 | 1 569 | 1 542 | 2 013 | 1 858 | 1 967 | 2 143 | Експорт озброєнь |
| | 755 | 1 364 | 1 052 | 2 335 | 2 274 | 1 097 | 1 522 | 1 521 | 1 893 | 1 678 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| Швейцарія | 223 | 344 | 385 | 239 | 354 | 420 | 696 | 701 | 634 | 983 | Експорт озброєнь |
| Туреччина | 310 | 405 | 233 | 388 | 393 | 456 | 602 | 702 | 654 | 817 | Експорт озброєнь |
| Україна | 625 | 611 | .. | .. | .. | 759 | 836 | 839 | 987 | 1 004 | Експорт озброєнь |
| Велика Британія | 7 722 | 9 074 | 11 255 | 9 480 | 9 643 | 11 883 | .. | .. | .. | .. | Експорт озброєнь ^d |
| | 9 448 | 9 747 | 9 912 | 8 354 | 11 347 | 20 950 | 8 368 | 11 844 | 9 291 | 8 652 | Угода про експорт озброєнь ^d |
| | 3 763 | 6 195 | 4 399 | 4 320 | 3 337 | 1 948 | 3 774 | 5 043 | 3 876 | 9 735 | Ліцензія на експорт озброєнь |
| | 12 185 | 13 261 | 13 826 | 13 551 | 13 727 | 13 341 | 12 450 | 14 909 | 12 351 | 16 160 | Експорт озброєнь |
| США | 16 149 | 17 469 | 15 920 | 13 936 | 17 223 | 25 702 | 37 949 | 23 069 | 21 769 | 66 274 | Угода про експорт озброєнь |

^a Ця величина не враховує експорт до США.

^b Ці величини стосуються лише експорту "воєнних озброєнь", як це визначено національним законодавством Німеччини.

^c Дані стосовно Індії за 2001–2008рр. наведені за період з 1 квітня поточного до 31 березня наступного року. Дані за 2009р. наведені за період 1 квітня - 31 грудня.

^d Ці дані стосуються експорту обладнання оборонного призначення та додаткового аерокосмічного обладнання й послуг.

Джерела: Оприлюднена інформація або безпосередні контакти з урядами та офіційними представництвами промисловості; повний перелік джерел і всі доступні фінансові дані про експорт озброєнь див.: <http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/measuring/financial_values>.

6. Світові ядерні сили

Загальний огляд

На початку 2012р. вісім держав мали на озброєнні близько 4 400 одиниць ядерної зброї. Приблизно 2 000 з них зберігалися у стані високої бойової готовності. Якщо поррахувати всі ядерні боєголовки – в режимах оперативної готовності, активного або неактивного зберігання, резервні, зібрані, але заплановані до демонтажу, – то запаси США, Росії, Великої Британії, Франції, Китаю, Індії, Пакистану та Ізраїлю разом склали приблизно 17 270 одиниць ядерної зброї (таблиця 6.1).

Усі п'ять держав, визнаних Договором 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, Non-Proliferation Treaty, NPT) ядерними – США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай, – демонструють намір надовго залишитись у такому статусі. Росія і США реалізують далекосяжні програми модернізації систем доставки ядерної зброї, боєголовок і виробничих потужностей (підрозділи I і II цього розділу). Водночас вони продовжують скорочувати ядерні сили – в рамках двостороннього Договору про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь 2010р. (Новий СНО, Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, New START) та в односторонньому порядку. Саме за рахунок скорочення ядерної зброї Росії і США – які мають наразі найбільші ядерні арсенали, – її кількість у світі загалом зменшується. Ядерні арсенали інших трьох ядерних держав є значно меншими, але всі вони або розгортають нові системи доставки, або заявили про такі плани (підрозділи III-IV). Китай – єдина з п'яти ядерних держав, яка нарощує ядерний арсенал.

Доступність достовірної інформації про арсенали ядерних держав є різною. Велика Британія, США і Франція останнім часом оприлюднили важливі дані про свої ядерні спроможності. Натомість у Росії рівень прозорості знизився внаслідок прийняття рішення не оприлюднювати в рамках Нового СНО докладні дані стосовно її стратегічних ядерних сил – навіть ті, якими вона обмінюється зі США. Китай, згідно з його довгостроковою стратегією стримування, залишається дуже непрозорим – відкритої інформації про його ядерні сили та виробництво зброї небагато.

Найважче отримати достовірну інформацію про стан боєготовності ядерних арсеналів і спроможності трьох держав, які ніколи не були сторонами ДНЯЗ – Індії, Ізраїлю та Пакистану. Через брак офіційних повідомлень, наявна інформація часто є суперечливою, неточною або перебільшеною. Індія і Пакистан нарощували ядерні ударні спроможності,

Таблиця 6.1. Світові ядерні сили, станом на січень 2013р.

Усі дані є приблизними. Наведені тут оцінки ядерних сил ґрунтуються на загальнодоступній інформації і містять певні похибки, про що йдеться в посиланнях до таблиць 6.1-6.9.

| Країна | Рік першого ядерного випробування | Розгорнуті боєголовки ^a | Інші боєголовки ^b | Всього |
|-----------------|-----------------------------------|------------------------------------|------------------------------|---------------------|
| США | 1945 | 2 150 ^c | 5 550 | ~7 700 ^d |
| Росія | 1949 | ~1 800 | 6 700 ^e | ~8 500 ^f |
| Велика Британія | 1952 | 160 | 65 | 225 |
| Франція | 1960 | ~290 | ~10 | ~300 |
| Китай | 1964 | – | ~250 | ~250 |
| Індія | 1974 | – | 90-110 | 90-110 |
| Пакистан | 1998 | – | 100-120 | 100-120 |
| Ізраїль | .. | – | ~80 | ~80 |
| Північна Корея | 2006 | .. | .. | 6-8 |
| Всього | | ~4 400 | ~12 865 | ~17 270 |

^a “Розгорнуті” означає боєголовки, встановлені на ракетах або розташовані на військових базах.

^b Ці боєголовки перебували в резерві, чекали на демонтаж або потребували певної підготовки (наприклад, збирання чи завантаження на пускові установки) для приведення в повну бойову готовність.

^c Крім стратегічних боєголовок, ця величина враховує близько 200 нестратегічних (тактичних) одиниць ядерної зброї, розгорнутих у Європі.

^d Ядерні запаси МО США склали близько 4 650 боєголовок. Ще близько 3 000 виведених з бойового складу боєголовок планувалося демонтувати.

^e Ця величина враховує приблизно 700 боєголовок для бомбардувальників та атомних підводних човнів з балістичними ракетами (АПЧБР, *nuclear-powered ballistic missile submarines, SSBNs*), що перебували в капітальному ремонті, 2 000 одиниць нестратегічної ядерної зброї малої дальності для Військово-морських сил (ВМС), Військово-повітряних сил (ВПС) і Сил протиповітряної оборони (ППО), а також близько 4 000 знятих з озброєння боєголовок, що чекали на демонтаж.

^f Ця величина враховує військові запаси обсягом близько 4 500 ядерних боєголовок, а також ще 4 000 знятих з озброєння боєголовок, що чекали на демонтаж.

тоді як Ізраїль нібито спостерігав за розвитком ситуації в Ірані (підрозділи VI-VIII). Дев'ять держав – Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР, або Північна Корея) – продемонструвала ядерні військові спроможності. Проте, публічної інформації для підтвердження наявності у неї ядерної зброї немає (підрозділ IX).

Сировиною для ядерної зброї є розщеплювані матеріали – високозбагачений уран (ВЗУ) або виділений плутоній. П'ять ядерних держав виробляли і ВЗУ, і плутоній. Індія, Ізраїль і Північна Корея виробляли переважно збройовий плутоній, а Пакистан – ВЗУ. Виробляти розщеплювані матеріали здатні всі країни, що мають цивільну ядерну енергетику (підрозділ X).

I. Ядерні сили США

ХАНС М.КРИСТЕНСЕН

Станом на січень 2013р., в арсеналі США утримувалося, за оцінками, близько 2 150 боєготових ядерних боєголовок: приблизно 1 950 стратегічних і 200 нестратегічних (таблиця 6.2). Крім цих боєготових запасів, близько 2 500 боєголовок зберігалися в резерві – тож загальні запаси становили приблизно 4 650 боєголовок. Ще 3 000 виведених з бойового складу боєголовок чекали на демонтаж – отже, загальна кількість становила приблизно 7 700 боєголовок.

Порівняно з оцінками, наведеними в *Щорічнику СІПРІ 2012*, рівень боєготовності сил суттєво не змінився¹. Скорочення загальних запасів пов'язане зі зняттям з озброєння крилатої ракети морського базування (КРМБ, *sea-launched cruise missile, SLCM*) з ядерною боєголовкою *Tomahawk*.

На 1 вересня 2012р. вважалося, що США, згідно з Новим СНО, мали 1 722 стратегічних боєголовок, приписаних до 806 розгорнутих ракет і бомбардувальників, тобто, порівняно з березнем 2012р., відбулося помірне скорочення – на 15 боєголовок і шість засобів доставки². Загальне скорочення після набуття Договором чинності в лютому 2011р. склало 78 стратегічних боєголовок і 76 засобів доставки³.

Це скорочення зумовлене, по-перше та насамперед, ліквідацією т.зв. носіїв-“фантомів” (бомбардувальників, які вже не залучаються до доставки ядерної зброї, але за Новим СНО досі рахуються як засоби доставки), і по-друге – коливаннями кількості засобів доставки, що у відповідний час перебувають у ремонті. Ліквідації самих засобів доставки не планується до 2015р., коли Військово-морські сили (ВМС) США започаткують скорочення кількості пускових пристроїв на кожному АПЧБР з 24 до 20. ВПС США, ймовірно, до кінця десятиріччя зменшать кількість міжконтинентальних балістичних ракет (МБР, *intercontinental ballistic missile, ICBM*) з 450 до 400.

Модернізація ядерних сил

Упродовж наступних 10 років Уряд США планує витратити \$214 млрд. на модернізацію морських засобів доставки, боєголовок і потужностей з їх виробництва. Це передбачає: розробку нового класу АПЧБР; нового бомбардувальника великої дальності в ядерному оснащенні; нової КРПБ; вивчення варіантів наступного покоління наземних МБР; розгортання нового бойового

¹ Кайл Ш.Н., Шелл Ф., Кристенсен Х.М. “Ядерні сили США”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 7.

² Загальну характеристику та подробиці Нового СНО див. у додатку А цього видання.

³ Аналіз сумарної кількості ядерних боєголовок у 2012р. за Новим СНО див.: Kristensen, H.M., ‘New detailed data for US nuclear forces counted under New START Treaty’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 30 Nov. 2012, <<http://blogs.fas.org/security/2012/11/newstart2012-2/>>.

Таблиця 6.2. Ядерні сили США, станом на січень 2013р.

| Вид | Назва | Кількість розгорнутих ^a | Рік першого розгортання | Дальність (км) ^b | Босголовики • потужність | Кількість босголовок |
|---|------------------------------------|------------------------------------|-------------------------|-----------------------------|--------------------------------|---------------------------|
| Стратегічні сили | | | | | | ~1 950 |
| Бомбардувальники | | 111/60 | | | | 300 |
| <i>B-52H</i> | <i>Stratofortress</i> | 91/44 | 1961 | 16 000 | КРПБ 5-150 Кт | 200 ^c |
| <i>B-2</i> | <i>Spirit</i> | 20/16 | 1994 | 11 000 | бомби <i>B61-7, -11, B83-1</i> | 100 ^d |
| МБР | | 449/500 | | | | 500 |
| <i>LGM-30G</i> | <i>Minuteman III</i> | | | | | |
| | <i>Mk-12A</i> | 200 | 1979 | 13 000 | 1-3 • 335 Кт | 250 |
| | <i>Mk-21 SERV</i> | 250 | 2006 | 13 000 | 1 • 300 Кт | 250 |
| АПЧБР/БРПЧ ^e | | 239/288 | | | | 1 152 |
| <i>UGM-133A</i> | <i>Trident II (D5)^f</i> | | | | | |
| | <i>Mk-4</i> | .. | 1992 | >7 400 | 4 • 100 Кт | 368 |
| | <i>Mk-4A</i> | .. | 2008 | >7 400 | 4 • 100 Кт | 400 |
| | <i>Mk-5</i> | .. | 1990 | >7 400 | 4 • 475 Кт | 384 |
| Нестратегічні сили | | | | | | 200 |
| Бомби <i>B61-3, -4</i> | | .. | 1979 | .. | 0,3-170 Кт | 200 ^g |
| Всього розгорнутих босголовок | | | | | | ~2 150 |
| Резервних босголовок | | | | | | ~2 500 |
| Всього військових запасів | | | | | | ~4 650 |
| Знятих з озброєння, запланованих до демонтажу | | | | | | ~3 000 |
| Всього запасів | | | | | | ~7 700^h |

.. – даних немає або вони не придатні для застосування; БРПЧ – балістична ракета на підводному човні; КРМБ – крилата ракета морського базування; КРПБ – крилата ракета повітряного базування; Кт – кілотонна; МБР – міжконтинентальна балістична ракета; *SERV* – головна частина з підвищеним захистом (*security-enhanced re-entry vehicle*).

^a Перша величина у стовпчику “Кількість розгорнутих” означає кількість зразків озброєнь, що вважаються “розгорнутими” за визначенням Нового СНО. Друга – кількість зразків, призначених для виконання ядерних завдань.

^b Дальність польоту авіації наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

^c *B-52H* здатні доставляти бомби *B61-7* та *B83-1*, але використовуються переважно як носії КРПБ. Загальна кількість КРПБ скорочена до 528, приблизно 200 з яких розгорнуто. Згідно з Новим СНО, кожен ядерний бомбардувальник вважається за одиницю зброї; зброя, що зберігається на авіабазах, не враховується.

^d Носієм бомб для виконання стратегічних задач вважається лише бомбардувальник *B-2A*.

^e Дві або більше з 14 АПЧБР по черзі постійно перебувають у ремонті. Їх ракети та босголовики не враховуються в загальній кількості розгорнутих.

^f Хоча згідно з Новим СНО вважається, що ракети *D5* несуть по вісім босголовок, ВМС США, за оцінками, зменшили навантаження кожної ракети до 4-5 босголовок.

^g З 2001р. кількість розгорнутих у Європі бомб *B61* була в односторонньому порядку скорочена майже на дві третини – з 480 до близько 200; ще 300 – перебувають у резерві. КРМБ *Tomahawk* в ядерному спорядженні виведена з бойового складу.

^h Крім 7 700 зібраних босголовок, ще близько 15 тис. плутонієвих сердечників зберігаються на заводі *Pantex* у Техасі і близько 5 000 вторинних уранових елементів – на об’єкті *Y-12* в Оук-Рідж, штат Теннесі.

Джерела: Бюджетні доповіді, прес-релізи і плани МО та Міністерства енергетики; документи МО, отримані згідно із Законом про свободу інформації (*Freedom of Information Act*); бесіди авторів з представниками ВПС, ВМС та Міністерства енергетики США; статті в рубриці “*NRDC Nuclear Notebook*” Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

літака, здатного нести ядерну зброю; виробництво або модернізацію трьох типів ядерних боєголовок; створення нових потужностей з виробництва ядерних боєголовок.

Упродовж кількох наступних десятиліть у США планується здійснити масштабні програми подовження термінів служби та модернізації всіх наявних типів боєголовок. Триває та у 2018р. має завершитися повномасштабне виробництво приблизно 1 200 боєголовок *W76-1* для БРПЧ *Trident II (D5)*. На 2019-2021рр. заплановане виробництво високоточної ядерної бомби *B61-12* замість бомб *B61-3*, *-4*, *-7* і *-10*. Вартість програми – понад \$10 млрд. Започаткована розробка нової “єдиної або адаптованої боєголовки” (з використанням компонентів з надлишкових боєголовок *W87*) для можливого оснащення нею МБР і БРПЧ. Багато з цих програм зведені у Плані контролю над ядерними запасами та управління ними (*Stockpile Stewardship and Management Plan*) 2012ф.р.⁴

В Огляді ядерного стану (*Nuclear Posture Review, NPR*) 2010р. зазначалося, що США “не розроблятимуть нових ядерних боєголовок”, але розглянуть “увесь спектр” варіантів подовження терміну служби та “модернізації наявних боєголовок, повторного використання ядерних компонентів з інших боєголовок і їх заміни”⁵. За рахунок цього США мають намір усунути потребу відновлення випробувань ядерної зброї, припинених у 1992р. Оглядом також передбачено, що будь-яка програма подовження терміну служби боєголовок “використовуватиме ядерні компоненти лише випробуваних раніше проєктів, не підтримуватиме нові військові завдання та не спрямовуватиметься на створення нових військових спроможностей”⁶. Але це залежатиме від того, що мається на увазі під такими спроможностями, адже встановлення, наприклад, нового пристрою взведення, детонації і підриву (*arming, fusing and firing, AF&F*) чи системи хвостового оперення може суттєво підвищити здатність боєголовки вражати певні типи цілей⁷.

Стратегія і планування застосування ядерних сил

Завершення довгоочікуваного перегляду Адміністрацією США цілей для ядерних ударів (іноді його називають переглядом *NPR* або дослідженням його реалізації) було затримане до президентських виборів у листопаді 2012р. Цей перегляд має визначити варіанти наступних скорочень американського ядерного арсеналу, включно з можливими змінами вимог до визначення цілей і стану боєготовності ядерних сил.

⁴ US Department of Energy (DOE), National Nuclear Security Administration (NNSA), *FY 2012 Stockpile Stewardship and Management Plan*, Report to Congress (DOE: Washington, DC, 15 Apr. 2011). Див. також: Roth, N., Kristensen, H.M. and Young, S., ‘Nuclear plan conflicts with new budget realities’, ‘Ambitious warhead life extension programs’, ‘Hydrodynamic tests: not to scale’, та ‘Produce to reduce: the hedge gamble’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 12-19 Sep. 2011, <<http://blogs.fas.org/security/2011/09/stockpileplan2011/>>.

⁵ US Department of Defense (DOD), *Nuclear Posture Review Report* (DOD: Washington, DC, Apr. 2010), p.xiv.

⁶ US Department of Defense (посилання 5), p.xiv.

⁷ Kristensen, H.M., ‘Small fuze-big effect’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 14 Mar. 2007, <http://blogs.fas.org/security/2007/03/small_fuze_-_big_effect/>.

У Президентській директиві, що планується до видання, будуть визначені засади Політики застосування ядерної зброї (*Nuclear Weapons Employment Policy, NUWEP*), що готується Міністром оборони, та додатку з ядерних питань до Спільного плану застосування стратегічних сил і засобів (*Joint Strategic Capabilities Plan, JSCP-N*), що розробляється головою Комітету начальників штабів. Ці документи визначатимуть порядок перегляду Стратегічним командуванням США (*STRATCOM*) довгострокового плану ядерної війни – Плану операцій стратегічного стримування і глобального удару (*Strategic Deterrence and Global Strike, OPLAN 8010*). Впровадження цих змін може тривати кілька років.

У перегляді *NPR* нібито зазначено, що США можуть гарантувати національну безпеку та виконувати союзницькі зобов'язання, маючи 1000-1100 розгорнутих стратегічних боеголовок, що приблизно на 500 боеголовок менше, ніж дозволено Новим СНО⁸.

Бомбардувальники

На трьох авіабазах ВПС США наразі розташовано 20 бомбардувальників *B-2* та 91 *B-52H*. З них 18 *B-2* і 76 *B-52H* здатні нести ядерну зброю, але лише 60 бомбардувальників (16 *B-2* і 44 *B-52H*) здатні в будь-який час виконувати ядерні завдання⁹. Згідно з Новим СНО, один бомбардувальник рахується за одиницю зброї, хоча кожен *B-2* може нести до 16 ядерних бомб (*B61-7, B61-11* та *B83-1*), а кожен *B-52* – до 20 КРПБ.

ВПС США розробляють новий бомбардувальник, який із середини 2020-х років має прийти на заміну наявним бомбардувальникам. Планується закупити 80-100 таких літаків – у т.ч. для виконання ядерних завдань – на суму близько \$55 млрд. Новий бомбардувальник може бути обладнаний для доставки авіабомб *B83-1* (якщо вони залишаться на збереженні) або перспективної високоточної бомби *B61-12*. ВПС США планують також розробити ядерну КРПБ, відому як *Long-Range Stand-Off (LRSO)*. Наявні КРПБ мають залишитися на озброєнні до 2020-х років.

Балістичні ракети наземного базування

США мають 450 МБР *Minuteman III* шахтного базування, порівну розподілених між трьома крилами: 90-м ракетним крилом на авіабазі Уоррен, штат Вайомінг; 91-м ракетним крилом на авіабазі Майнот, штат Північна Дакота; 341-м ракетним крилом на авіабазі Мальмстром, штат Монтана. За даними Нового СНО, станом на 1 вересня 2012р., 449 ракет *Minuteman III* перебували в бойовому складі, а ще 263 МБР (у т.ч. 58 МБР *MX Peacekeeper*, знятих

⁸ Smith, R.J., 'Obama administration embraces major new nuclear weapons cut', Center for Public Integrity, 8 Feb. 2013, <<http://www.publicintegrity.org/2013/02/08/12156/obama-administration-embraces-major-new-nuclear-weapons-cut>>.

⁹ Згідно з Новим СНО, станом на 1 вересня 2012р., налічувався 141 ядерний бомбардувальник – розбіжність, спричинена наявністю т.зв. бомбардувальників-“фантомів”, які вже не залучаються до виконання ядерних завдань, але досі оснащені обладнанням, яке робить їх підзвітними за Договором.

з озброєння у 2003-2005рр.) – на зберіганні¹⁰. Для дотримання обмежень Нового СНО на розгорнуті засоби доставки ядерної зброї США мають залишити не більше 400 МБР.

Кожна ракета *Minuteman III* несе або 335-Кт боеголовку *W78*, або 300-Кт боеголовку *W87*. Майже всі ракети несуть одну боеголовку; на решті ракет з роздільними боеголовками індивідуального наведення (БГРІН, *multiple independently targetable re-entry vehicle, MIRV*) у 2012р. започатковане зменшення навантаження, але про завершення цих робіт не оголошувалося. Ракети *Minuteman* можуть бути оснащені БГРІН, кількості яких зберігаються на складах.

ВПС США виконують багатомільярдну десятирічну програму модернізації *Minuteman*. Хоча США офіційно не розгортають нові МБР, але модернізовані *Minuteman III* “є фактично новими ракетами, крім хіба що корпусу”¹¹. Програма має завершитись у 2015р. та продовжити термін служби *Minuteman III* до 2030р.

Бюджетний запит ВПС США на 2013р. передбачав \$9,4 млн. на дослідження можливості заміни ракет *Minuteman III*, і 17 травня 2012р. Рада ВПС з нагляду за виконанням вимог (*Requirements Oversight Council*) підписала документ про початкові спроможності МБР нового покоління¹². Одним з можливих варіантів є мобільна МБР, що підвищить живучість сил і знизить вимоги до утримання ракет у високій готовності.

У 2012р., як і у 2011р., ВПС США здійснили два успішні випробувальні пуски *Minuteman* з авіабази Ванденберг (Каліфорнія). Перший – відбувся 25 лютого, другий – 12 листопада; обидва – з використанням ракет, знятих з шахт на авіабазах Уоррен і Мальмстром, відповідно. Крім випробувальних пусків, у 2012р. з метою перевірки особового складу та техніки були здійснені дві електронні імітації пуску (*Simulated Electronic Launch-Minuteman, SELM*) – “від передачі першого “сигналу тривоги” до імітації запалення першого ступеня”¹³.

Підводні човни з балістичними ракетами

Всі 14 АПЧБР класу *Ohio* ВМС США несуть БРПЧ *Trident II*. Вісім АПЧБР базуються в Тихому, шість – в Атлантичному океані. Як правило, 12 з них є постійно боеготовими, а два – перебувають у ремонті; але згідно з Новим СНО, повністю оснащеними ракетами мають бути менше, ніж 12 АПЧБР. Наприклад, станом на 1 вересня 2012р., розгорнутими вважалися лише

¹⁰ Kristensen (посилання 3).

¹¹ Pamppe, C., ‘Life extension programs send missiles into the future’, Air Force Global Strike Command, 24 Oct. 2012, <<http://www.afgsc.af.mil/news/story.asp?id=123323606>>.

¹² Grossman, E.M., ‘U.S. Air Force approves concept for future ICBM, eyes Navy collaboration’, Global Security Newswire, 1 June 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/us-air-force-approves-concept-future-icbm-eyes-navy-collaboration/>>.

¹³ Tyson, M., ‘Another year, another SELM test complete for the Mighty Nine’, Air Force Print News Today, 12 Oct. 2012, <http://www.afgsc.af.mil/news/story_print.asp?id=123322003>; Balken, S., ‘91st MW successfully completes simulated launch’, Air Force Print News Today, 9 May 2012, <http://www.minot.af.mil/news/story_print.asp?id=123299257>.

239 ракет, тобто на 49 менше, ніж загальна ємність 12 човнів, – отже, за кількістю ракет, можна було вважати, що три АПЧБР на час підрахунку не були розгорнуті. З 2015р. кількість пускових пристроїв на кожній АПЧБР класу *Ohio* буде зменшена з 24 до 20 – з метою скорочення до 2018р. кількості постійно розгорнутих БРПЧ до 240, що відповідає лімітам на розгорнуті стратегічні засоби доставки, визначеним Новим СНО.

Порядок функціонування підводного флоту США зазнає змін: наразі кожен АПЧБР здійснює в середньому 2,5 патрулювання на рік, проти 3,5 – 10 років тому. Понад 60% патрулювань здійснюється в Тихому океані. В морі постійно перебувають, як правило, 8 із 12 АПЧБР, приблизно половина з них – на бойовому чергуванні (тобто в районах патрулювання в межах досяжності цілей, визначених згідно зі стратегічним планом війни). Інші човни перебувають у порту, ймовірно, в сухому доку, без ракет.

ВМС США мають амбітні плани модернізації і заміни АПЧБР класу *Ohio* на човни нового проекту. ВМС обрали човен на 2 000 т важчий за субмарину класу *Ohio*, але з 16 пусковими пристроями замість 24¹⁴. Планується мати 12 нових АПЧБР (попереднє позначення – *SSBN(X)*), що на два менше за нинішню кількість (14), вартістю приблизно \$90,4 млрд. Придбання першого човна планується у 2021р., початок розгортання – у 2031р.¹⁵

Принаймні впродовж перших 10 років служби *SSBN(X)* будуть озброєні БРПЧ у нинішньому варіанті *Trident II* з подовженим ресурсом під назвою *D5LE*. Цією БРПЧ з новою системою наведення, що “забезпечує гнучкість у виконанні нових завдань” і “вищу точність” ракети, будуть, починаючи з 2017р., оснащені також наявні АПЧБР класу *Ohio*¹⁶.

У 2012р. ВМС США здійснили один випробувальний пуск БРПЧ *Trident II* (*D5*). 22 лютого з АПЧБР *Tennessee* була запущена ракета *D5*, оснащена новою системою наведення з подовженим ресурсом. Пуск здійснено з району біля узбережжя Флориди; він став 136 поспіль успішним пуском ракети *D5*¹⁷.

Нестратегічна ядерна зброя

Станом на січень 2013р., США зберігали приблизно 500 нестратегічних (тактичних) ядерних боєприпасів, всі – авіабомби *B61*. Всі КРМБ *Tomahawk*, призначені для ударів по наземних цілях, і боєголовки *W80-0* до них наразі

¹⁴ Нетаємний аналіз програми *SSBN(X)* див.: Brougham, W.J., ‘Ohio replacement program’, Presentation to the 2012 Navy Submarine League, 18 Oct. 2012, <<http://news.usni.org/news-analysis/documents/ohio-replacement-program>>.

¹⁵ O’Rourke, R., *Navy Ohio Replacement (SSBN(X)) Ballistic Missile Submarine Program: Background and Issues for Congress*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R41129 (US Congress, CRS: Washington, DC, 10 Dec. 2012).

¹⁶ Draper Laboratory, ‘Keeping Trident ever ready’, *Explorations*, Spring 2006, p.8; Naval Surface Warfare Center Crane Division, ‘Underwater wonder, submarines: a powerful deterrent’, *Warfighter Solutions*, fall 2008, p.14.

¹⁷ Benedict, T. (Rear Admiral), US Navy, Strategic Systems Program, ‘FY2013 Strategic Systems’, Statement before the US Senate, Armed Services Committee, Subcommittee on Strategic Forces, 28 Mar. 2012, p.5, <<http://www.armed-services.senate.gov/hearings/event.cfm?eventid=be752ef61c2a4052a676d149c98615b9>>.

виведені з бойового складу – завершивши односторонню ліквідацію всіх американських нестратегічних ядерних боєприпасів морського базування, що тривала 10 років¹⁸.

Близько 200 американських авіабомб *B-61* утримуються на шести авіабазах у п'яти європейських країнах-членах НАТО: Бельгії, Італії, Нідерландах, Німеччині та Туреччині. Приблизно половина з цих бомб призначені для доставки американськими літаками *F-15E* і *F-16*. Цю зброю можуть доставляти також бойові літаки ВПС Бельгії, Нідерландів, Туреччини (*F-16*), Німеччини та Італії (*PA-200 Tornado*).

На саміті НАТО в Чикаго у травні 2012р. схвалено висновок Огляду стану стримування та оборони (*Deterrence and Defence Posture Review, DDP*) про те, що “стан ядерних сил наразі відповідає критеріям ефективних стримування та оборони”¹⁹. Проте, НАТО планує покращити стан ядерних сил у Європі. Це передбачає розгортання нових ядерних бомб *B61-12* та уніфікованих ударних винищувачів-“невидимок” *F-35A*. Бомби *B61-12* також зможуть доставлятися винищувачами-бомбардувальниками *F-15E*, *F-16* і *PA-200 Tornado* та американськими стратегічними бомбардувальниками *B-2*.

Після надходження на озброєння у 2018р. бомб *B61-12* ядерні сили набудуть нових спроможностей – порівняно з тими, що надають розгорнуті в Європі *B61-3*, *-4*. В новій бомбі використано вибуховий пристрій від *B61-4* максимальною потужністю приблизно 50 Кт. Але, оскільки до *B61-12* висуваються такі ж вимоги, як і до стратегічної бомби *B61-7* (до 360 Кт), то вона буде оснащена хвостовою системою оперення, що підвищує її точність. Це покращить здатність *B61-12* з ураження заглиблених цілей і дозволить під час планування бойових дій обирати меншу потужність бомб з метою зменшення супутньої шкоди²⁰.

¹⁸ Kristensen, H.M., ‘US Navy instruction confirms retirement of nuclear Tomahawk cruise missile’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 18 Mar. 2012, <<http://blogs.fas.org/security/2013/03/tomahawk/>>.

¹⁹ North Atlantic Treaty Organization, ‘Deterrence and defence posture review’, 20 May 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87597.htm>, para.8. Про *DDPR* див. також підрозділ III розділу 7 цього видання.

²⁰ Про характеристики та застосування *B61-12* див.: Kristensen, H.M., ‘B61 LEP: increasing NATO nuclear capability and precision low-yield strikes’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 15 June 2011, <<http://www.fas.org/blog/ssp/2011/06/b61-12.php>>.

II. Ядерні сили Росії

ВІТАЛІЙ ФЕДЧЕНКО, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН, ФІЛЛІП ШЕЛЛ

Станом на січень 2013р., в ядерному арсеналі Росії налічувалося близько 4 500 ядерних боеголовок. Приблизно 2 500 з них – стратегічні боеголовки, в т.ч. 1 800 – розміщені на балістичних ракетах та авіабазах бомбардувальників і 700 – на зберіганні. Росія також мала близько 2 000 нестратегічних (тактичних) ядерних боеголовок. Ще 4 000 боеголовок були зняті з озброєння або чекали на демонтаж; тож загальний обсяг запасів ядерної зброї становив приблизно 8 500 боеголовок (таблиця 6.3).

У 2012р. Росія і США двічі обмінялися даними про кількість, розташування та технічні характеристики стратегічних ядерних сил (СЯС), охоплених Новим СНО. Станом на 1 вересня 2012р., Росія мала загалом 1 499 розгорнутих боеголовок, приписаних до 491 охоплених Договором стратегічних носіїв – МБР, БРПЧ і стратегічних бомбардувальників¹. Це на 67 розгорнутих боеголовок і 25 підзвітних носіїв менше, ніж на 1 вересня 2011р.² Таким чином, Росія виконала обмеження Нового СНО – 1 550 розгорнутих боеголовок – вже у 2012р., тобто на шість років раніше, ніж передбачено Договором.

Передбачене Новим СНО скорочення озброєнь закріпило наявні тенденції в російських СЯС. Росія продовжувала знімати з озброєння радянські ракети (*РС-20В*, *РС-18* і *РС-12М*), термін служби яких завершився. Водночас Росія оповила СЯС новими мобільними МБР і БРПЧ – хоча темпами, повільнішими за вивід старих.

У Стратегії національної безпеки РФ, затвердженій у 2009р., зазначено, що Росія підтримуватиме паритет зі США в наступальних стратегічних озброєннях у найбільш ефективний спосіб³. На думку поважних військових експертів, за нинішніх обмежень контролю над озброєннями, СЯС Росії можуть забезпечити мінімальний рівень стримування, але для гарантованої здатності нанесення удару у відповідь Росія має підвищити живучість своїх ракет та їх здатність долати ПРО⁴.

Росія працює над першим завданням, розгортаючи більш живучі системи, такі, як мобільна МБР на колісному шасі, АПЧБР і БРПЧ нового покоління. У рамках виконання останнього завдання тривають випробування різних варіантів оснащення МБР, здатних долати ПРО, та розробка нової важкої МБР.

¹ US State Department, Bureau of Arms Control, Verification and Compliance, 'New START Treaty aggregate numbers of strategic offensive arms', Fact Sheet, 30 Nov. 2012, <<http://www.state.gov/t/avc/rls/201216.htm>>. За Новим СНО, кожен стратегічний бомбардувальник рахується як одиниця зброї, навіть якщо літак може нести більший вантаж ядерних крилатих ракет або ядерних авіабомб.

² Росія й надалі уникала оприлюднення всіх нетаємних даних, якими вона обмінюється згідно з Новим СНО, – про ракети й бомбардувальники, з розбивкою на розгорнуті та нерозгорнуті на окремих базах, а також про приписані до них боеголовки.

³ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020г., Указ Президента Российской Федерации №537 от 12 мая 2009г., <<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>>.

⁴ Умнов С. "СЯС России: Нарращивание возможностей по преодолению противоракетной обороны". – *Военно-промышленный курьер*, 8-14 марта 2006г.; Есин В. "США: курс на глобальную ПРО". – *Военно-промышленный курьер*, 25-31 августа 2010г.

Таблиця 6.3. Ядерні сили Росії, станом на січень 2013р.

| Тип/російське позначення (позначення НАТО) | Кількість розгорнутих | Рік початку розгортання | Дальність (км) ^d | Боеголовки • потужність | Кількість боеголовок розгорнутих/ приписаних) ^b |
|---|--------------------------|----------------------------|--------------------------------|---|--|
| Стратегічні наступальні сили | | | | | ~1 510/2 430^c |
| Бомбардувальники | 72 | | | | 60/810 ^d |
| <i>Ту-95МС6 (Bear-H6)</i> | 29 | 1981 | 6 500- 10 500 | 6 • КРПБ <i>AS-15A</i> , бомби | 24/174 |
| <i>Ту-95МС16 (Bear-H16)</i> | 30 | 1981 | 6 500- 10 500 | 16 • КРПБ <i>AS-15A</i> , бомби | 25/480 |
| <i>Ту-160 (Blackjack)</i> | 13 | 1987 | 10 500- 13 200 | 12 • КРПБ <i>AS-15B</i> або УРМД <i>AS-16</i> , бомби | 11/156 |
| МБР | 326 | | | 1 050/1 050 | |
| <i>РС-20В (SS-18 Satan)</i> | 55 | 1992 | 11-15 000 | 10 • 500-800 Кт | 550/550 |
| <i>РС-18 (SS-19 Stiletto)</i> | 35 | 1980 | 10 000 | 6 • 400 Кт | 210/210 |
| <i>РС-12М Тополь (SS-25 Sickle)</i> | 140 | 1985 | 10 500 | 1 • 800 Кт | 140/140 |
| <i>РС-12М2 Тополь-М (SS-27)</i> , шахт. | 60 | 1997 | 10 500 | 1 • 800 Кт | 60/60 |
| <i>РС-12М1 Тополь-М (SS-27)</i> | 18 | 2006 | 10 500 | 1 • (800 Кт) | 18/18 |
| <i>РС-24 Ярс (SS-27 Mod 2)</i> | 18 | 2010 | 10 500 | (4) • (100 Кт) | 72/72 |
| <i>РС-24 Ярс (SS-27 Mod 2)</i> , шахт. | – | 2013 | 10 500 | (4) • (100 Кт) | –/– |
| БРПЧ | 160 | | | | 448/624 ^e |
| <i>РСМ-50 Волна (SS-N-18 М1 Stingray)</i> | 48 | 1978 | 6 500 | 3 • 50 Кт | 96/144 |
| <i>РСМ-54 Синева (SS-N-23 Skiff)</i> | 96 | 1986/2007 | 9 000 | 4 • 100 Кт | 256/384 |
| <i>РСМ-56 Булава (SS-NX-32)</i> | 16 | 2013 | >8 050 | 6 • (100 Кт) | 96/96 |
| Нестратегічні сили | | | | | –/(~2 000)^f |
| Протиракти, ППО, берегова охорона ^g | ~1 100 | | | | –/(~425) |
| <i>53Т6 (SH-08 Gazelle)</i> | 68 | 1986 | 30 | 1 • 10 Кт | –/(68) |
| <i>С-300/С-400 (SA-10/12/20/21)</i> | 1 000 | 1980 | .. | 1 • малої потужності | –/(~340) |
| <i>SSC-1В (Sepal)</i> | 34 | 1973 | 500 | 1 • 350 | –/(~17) |
| ВПС ^h | 430 | | | | –/(~730) |
| <i>Ту-22М3 (Backfire-С)</i> | 150 | 1974 | .. | 3 • ПКР, бомби | –/(~450) |
| <i>Су-24М/М2 (Fencer-D)</i> | 260 | 1974 | .. | 2 • бомби | –/(~260) |
| <i>Су-34 (Fullback)</i> | 20 | 2006 | .. | 2 • бомби | –/(~20) |
| СВ ⁱ | 170 | | | | –/(~170) |
| <i>Точка (SS-21 Scarab)</i> | 140 | 1981 | 120 | (1 • 10 Кт) | –/(~140) |
| <i>Искандер (SS-26 Stone)</i> | 30 | 2005 | 500 | (1 • 10 Кт) | –/(~30) |
| ВМФ | | | | | –/(~700) |
| КРМБ, ПЧО, ЗРК, глибинні бомби, торпеди ^f | | | | | |
| Загалом розгорнутих /виділених боеголовок | | | | | ~1 800/4 500 |
| Знятих з озброєння і в очікуванні демонтажу | | | | | ~4 000 |
| Всього запасів | | | | | ~8 500 |

.. – даних немає або вони не придатні до застосування; () – неточні дані; БРПЧ – балістична ракета на підводному човні; ЗРК – зенітний ракетний комплекс; КРМБ – крилата ракета морського базування; КРПБ – крилата ракета повітряного базування; Кт – кілотонна; МБР – міжконтинентальна балістична ракета; ПКР – протикорабельна ракета; ПРО – протиракетна оборона; ПЧО – протичовнова оборона; УРМД – ударна ракета малої дальності; шахт. – шахтний варіант.

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

^b Перша величина у стовпчику означає оціночну кількість боеголовок, розгорнутих на носії, друга – оціночну кількість приписаних до носіїв боеголовок.

^c Перша сума – оціночна кількість боеголовок, що підлягають обліку за Новим СНО, плюс близько 300 розташованих на авіабазах боезарядів для бомбардувальників. Стосовно АПЧБР, тут, на відміну від Нового СНО, враховано їх повне навантаження. Ще 700 стратегічних боеголовок для АПЧБР і бомбардувальників перебувають у резерві.

^d З 810 боезарядів, приписаних до стратегічних бомбардувальників, лише 300 вважаються такими, що розташовані на авіабазах. Вважається, що решта боезарядів зберігаються на центральних базах.

^e Два з трьох АПЧБР постійно перебувають у ремонті без ракет і ядерних боеголовок.

^f За даними Уряду Росії, всі нестратегічні боезаряди перебувають на зберіганні й тому не враховані в загальній кількості розгорнутих боеголовок. Крім перелічених тут 2 000 боеголовок для нестратегічних ядерних сил, є ще 2 000-3 000 – зняті з озброєння та чекають на демонтаж.

^g Комплекси *51Т6 (SH-11 Gorgon)* зняті з озброєння. Вважається, що зенітна ракетна система *C-300* може нести ядерний боезаряд; але невідомо, які саме і скільки різних ЗПК (*SA-10 Grumble*, *SA-12 Gargoyle*, *SA-12A Gladiator*, *SA-12B Giant*, *SA-21 Growler*) мають ядерні спроможності. Окремі ЗПК можуть застосовуватися проти деяких типів МБР. Вважається, що лише близько третини з 1 000 розгорнутих ЗПК можуть бути оснащені ядерними боезарядами.

^h Враховуючи ці дані, можна припустити, що лише половина з ударних літаків наземного базування мають ядерні завдання.

ⁱ За даними Міжнародного військового штабу НАТО, під час російських навчань *Zanad* і *Ladoga*, проведених у серпні-вересні 2009р., здійснювалися “пуски ракет, деякі з яких могли імітувати застосування тактичної ядерної зброї”. Див.: Daalder, I., US Ambassador to NATO, ‘NATO-Russia: NATO discusses Russian military exercises’, Cable to US State Department no.USNATO546, 23 Nov. 2009, <<http://wikileaks.org/cable/2009/11/09USNATO546.html>>.

^j Вважається, що надводні кораблі не оснащені ядерними торпедами.

Джерела: Прес-релізи МО Росії; US Department of State, START Treaty Memoranda of Understanding, 1990-July 2009; New START aggregate data releases, 2012; US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, June 2009); World News Connection, National Technical Information Service (NTIS), US Department of Commerce, різні випуски; російські ЗМІ; Російські стратегіческие ядерные силы, <<http://www.russianforces.org/>>; International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2010* (Routledge: London, 2010); Cochran, T. B. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.4, *Soviet Nuclear Weapons* (Harper & Row: New York, 1989); *Jane's Strategic Weapon Systems*, різні випуски; *Proceedings*, праці Інституту ВМС США, різні випуски; статті в рубриці “*NRDC Nuclear Notebook*” Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Російський Уряд у 2012р. не раз обіцяв надати цим програмам потрібне фінансове та організаційне забезпечення. Повідомлялося, що у 2012р. він витратив на ядерну зброю 27,4 млрд. руб. (\$933 млн.) і планує витратити: 29,3 млрд. руб. (\$998 млн.) – у 2013р., 33,3 млрд. руб. (\$1 134 млн.) – у 2014р. і 38,6 млрд. руб. (\$1 314 млн.) – у 2015р.⁵

Стратегічні бомбардувальники

Командування дальньої авіації Росії має на озброєнні 13 стратегічних бомбардувальників *Ту-160*, 30 – *Ту-95МС16* і 29 – *Ту-95МС6*. Їх максимальне

⁵ “РФ планирует потратить на ядерное оружие более 100 млрд. руб. до 2015г.” – РИА Новости, 17 октября 2012г., <http://ria.ru/atomtec_news/20121017/903330028.html>; Putin, V., ‘Being strong’, *Foreign Policy*, 21 Feb. 2012; Президент России, Совещание по выполнению госпрограммы вооружения в области ядерного сдерживания, 26 июля 2012г., <<http://kremlin.ru/news/16058>>. Про загальні військові витрати Росії див. підрозділ III розділу 3 цього видання.

загальне навантаження – близько 810 ядерних боєприпасів, 200-300 з яких можуть зберігатися на авіабазах⁶. У 2012р. Командування здійснило “понад 35” вильотів стратегічних бомбардувальників, продовживши звичайну практику, припинену в 1992р. та поновлену у 2007р.⁷ 19 жовтня 2012р. бомбардувальники успішно здійснили пуски чотирьох КР у рамках масштабних військових навчань. Усі ракети досягли визначених цілей на полігоні Пембой в Республіці Комі; ще одна була збита мобільним зенітним ракетно-гарматним комплексом *Панцирь-С*⁸.

Росія продовжує заходи з модернізації і подовження терміну служби старіючих стратегічних бомбардувальників *Ту-95МС*. МО Росії у вересні 2012р. оголосило, що модернізація електронного обладнання бомбардувальників почнеться у 2013р. Це дозволить зберегти *Ту-95МС* до надходження на озброєння нового стратегічного бомбардувальника під назвою *ПАК ДА* (Перспективний авіаційний комплекс дальньої авіації), що очікується не раніше 2025р. Лише “кількадесят” із 59 останніх *Ту-95МС* будуть модернізовані, решта – зняті з озброєння⁹. Росія також модернізує бомбардувальники *Ту-160* і літаки-заправники *Іл-78*¹⁰.

Балістичні ракети наземного базування

Станом на січень 2013р., Ракетні війська стратегічного призначення Росії (РВСН) є видом Збройних сил, озброєним МБР – 326 ракетами різних типів, що перебувають у 12 ракетних дивізіях зі складу трьох ракетних армій. Рідкопаливні МБР шахтного базування радянських часів *РС-20В* (позначення НАТО – *SS-18*) та *РС-18* (*SS-19*) підлягають поступовому зняттю з озброєння до 2020р., а *РС-18* буде замінена на нову рідкопаливну ракету, що наразі розробляється¹¹. Командувач РВСН генерал-полковник С.Каракаєв у грудні 2012р. заявив, що термін служби *РС-18* буде подовжено до 2019р., а *РС-20В* – до 2022р.¹² Твердопаливну мобільну *РС-12М Тополь* (*SS-25*) також планують зняти з озброєння до 2019р., але наразі вона проходить програму подовження терміну служби. У 2012р. в рамках програми здійснені випробувальні пуски: 7 червня (разом з випробуванням засобів протидії ПРО) та 19 жовтня¹³.

⁶ Kristensen, H.M., *Trimming Nuclear Excess: Options for Further Reductions of U.S. and Russian Nuclear Forces*, Federation of Atomic Scientists (FAS) Special Report no.5 (FAS: Washington, DC, Dec. 2012).

⁷ МО Росії: “Полеты экипажей дальней авиации на воздушное патрулирование стали регулярными”, 2 января 2012г., <http://function.mil.ru/news_page/world/more.htm?id=11569911@egNews>.

⁸ ‘Bombers launch cruise missiles in a strategic forces exercise’, Russian Strategic Nuclear Forces, 19 Oct. 2012, <http://russianforces.org/blog/2012/10/bombers_launch_cruise_missiles.shtml>.

⁹ Михайлов А. “Стратегический бомбардировщик “Медведь” оставили на службе”. – *Известия*, 20 сентября 2012г.

¹⁰ “Появление первого летного образца ПАК ДА запланировали на 2017 год”. – *Взгляд*, 23 декабря 2012г., <<http://vz.ru/news/2012/12/23/613368.html>>.

¹¹ Isby, D. C., ‘Russian exercise highlights SRF modernization plans’, *Jane’s Missiles and Rockets*, vol.16, no.12 (Dec. 2012), p.4.

¹² ‘Russia’s Voyevoda ICBM to remain in service for another decade—commander’, Interfax-AVN, 15 Dec. 2012.

¹³ ‘Test of Topol from Kapustin Yar’, 7 June 2012, Russian Strategic Nuclear Forces, <http://russianforces.org/blog/2012/06/test_of_topol_from_kapustin_ya.shtml>; Isby (посилання 11).

Твердопаливна *РС-12 Тополь-М (SS-27 Mod 1)* розробляється в мобільному (*РС-12М1*) та шахтному (*РС-12М2*) варіантах¹⁴. У 2010р. РВСН відмовилися від подальшої закупівлі *РС-12М1* на користь мобільного варіанта *РС-24 Ярс (SS-27 Mod 2)*, що є варіантом *РС-12М1*, оснащеним БГРІН; розгортання започатковане у 2011р. Станом на кінець 2012р., РВСН мали 18 боеготових ракет *РС-24* – всі на озброєнні 54-ї гвардійської ракетної дивізії, що дислокується в Тейковському районі Івановської області¹⁵. Започаткована підготовка до заміни *РС-12М* – зі складу 29-ї ракетної дивізії в Іркутську та 39-ї ракетної дивізії в Новосибірську – на мобільний варіант *РС-24*¹⁶. Крім того, у 2012р. було прийняте рішення припинити закупівлю *РС-12М2*; останні чотири ракети цього типу надійшли на озброєння 60-ї ракетної дивізії на авіабазі Татищево Саратовської області. У 2012р. започаткована підготовка до озброєння 28-ї ракетної дивізії, що дислокується в Козельську Калузької області, шахтним варіантом *РС-24*, що замінить *РС-18*¹⁷. З 2013р. всі нові МБР шахтного базування будуть замінені на *РС-24*¹⁸.

23 травня і 24 жовтня 2012р. РВСН, за повідомленнями, здійснили два пуски нової мобільної МБР невизначеного типу (ймовірно, *РС-24*) в модифікованому оснащенні¹⁹.

Підводні човни з балістичними ракетами та балістичні ракети морського базування

Станом на січень 2013р., ВМФ Росії мав на озброєнні загалом 10 АПЧБР: сім – на Північному флоті і три – на Тихоокеанському.

Три АПЧБР проекту *667БДР* класу *Кальмар* (позначення НАТО – клас *Delta III*), кожен – з 16 БРПЧ *РСМ-50 Волна (SS-N-18 М1)*, приписані до Тихоокеанського флоту. Один з них, *К-433 Святой Георгий Победоносец*, 19 жовтня 2012р. успішно здійснив випробувальний пуск БРПЧ *РСМ-50*²⁰. Шість ПЧ проекту *667БДРМ* класу *Дельфин (Delta IV)*, кожен – з 16 БРПЧ *РСМ-54 Синева (SS-N-23)*, приписані до Північного флоту. Ще один ПЧ, *К-84 Екатеринбург*, у грудні 2011р. був ушкоджений і має повернутися до бойового складу не раніше 2014р.²¹

¹⁴ Lennox, D. (ed.), *Jane's Strategic Weapon Systems*, no.54 (IHS Global Limited: Coulsdon, 2011), p.175.

¹⁵ 'Topol-M and RS-24 Yars deployment plans', 14 Dec. 2012, Russian Strategic Nuclear Forces, <http://russianforces.org/blog/2012/12/topol-m_and_rs-24_yars_deployem.shtml>.

¹⁶ МО России: "На новейший ракетный комплекс "Ярс" будут перевооружены еще 2 ракетные дивизии", 19 декабря 2011г., <http://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=10854015@egNews>.

¹⁷ "Ракетный комплекс пятого поколения встает на боевое дежурство в Калужской области". – Телерадиокомпания "Звезда", 12 июля 2012г., <<http://tvzvezda.ru/news/forces/content/201207122252-8xqt.htm>>.

¹⁸ Isby, D. C., 'Silo-based Yars ICBMs to enter service', *Jane's Missiles and Rockets*, vol.17, no.1 (Jan. 2013), p.6.

¹⁹ Сафронов И. "«Булава» всплыла в Плесецке". – *Коммерсантъ*, 24 мая 2012г.; 'New ICBM tested in Kapustin Yar', Russian Strategic Nuclear Forces, 24 Oct. 2012, <http://russianforces.org/blog/2012/10/new_icbm_tested_in_kapustin_ya.shtml>.

²⁰ 'Russia successfully tests ballistic missiles', Russia Today, 30 Oct. 2012, <<http://rt.com/news/bulava-sineva-topol-launch/>>.

²¹ Кайл Ш.Н. та ін. "Ядерні сили Росії". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 7, с.289-290.

10 січня 2013р. на озброєння Північного флоту надійшов перший російський АПЧБР проекту 955 класу *Борей (К-535 Юрий Долгорукий)*. Другий човен цього класу (*К-550 Александр Невский*) ще проходить морські випробування, а третій (*Владимир Мономах*), спущений на воду 30 грудня 2012р.²² Будівництво першого АПЧБР модернізованого проекту 955А класу *Борей (Князь Владимир)*, започатковане в липні 2012р.²³ Всього Росія планує побудувати вісім АПЧБР цього класу, озброєних БРПЧ *РСМ-56 Булава (SS-NX-32)*, для заміни наявних АПЧБР класів *Кальмар* і *Дельфин*.

Крім того, один АПЧБР проект 941 класу *Акула (Тайфун)* був переобладнаний на платформу для випробувань. Вважається, що він не належить до бойового складу сил АПЧБР²⁴.

Нестратегічна ядерна зброя

Дані про розмір і розташування нестратегічних ядерних запасів Росії є дуже непевними. За оцінкою авторів, російські Збройні сили мають близько 2 000 нестратегічних ядерних боєзарядів; ще 2 000 – зняті з озброєння та чекають на демонтаж (таблиця 6.3). Ця оцінка ґрунтується на попередніх даних про радянські запаси нестратегічних ядерних боєзарядів, інформації, оприлюдненій у зв'язку з Президентськими ядерними ініціативами (*Presidential Nuclear Initiatives, PNIs*) 1991-1992рр., заявах російських офіційних осіб про перебіг скорочення нестратегічної зброї згідно з *PNIs*, а також на аналізі російського бойового складу та номінального завантаження боєголовками засобів доставки²⁵. Ця оцінка збігається із заявою МО США в листопаді 2011р. про те, що російські запаси нестратегічної ядерної зброї, за нетаємними даними, налічують приблизно 2 000-4 000 одиниць²⁶.

Ще в одному дослідженні, опублікованому у 2012р., припускається, що кількість російських “оперативно приписаних” нестратегічних ядерних боєзарядів може становити лише близько 1 000 одиниць, а загальні запаси – приблизно 1 900²⁷. При цьому, дослідники виходили з припущення, що нестратегічні ядерні боєзаряди приписані не до конкретних засобів доставки, а до військових частин з ядерними спроможностями; до цих частин приписана фіксована кількість ядерних боєзарядів.

²² ‘Russia to lay down two improved Borey class subs in 2013’, RIA Novosti, 14 Jan. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20130114/178766923/Russia_to_Lay_Down_Two_Improved_Borey_Class_Subs_in_2013.html>.

²³ ‘Putin attends nuclear sub ceremony’, RIA Novosti, 30 July 2012, <http://en.rian.ru/military_news/20120730/174865317.html>.

²⁴ “Две АПЛ проекта “Акула” останутся в составе ВМФ России до 2019г.”. – РИА Новости, 7 мая 2010г., <http://en.rian.ru/military_news/20100507/158917310.html>.

²⁵ Kristensen, H.M., *Non-Strategic Nuclear Weapons*, Federation of American Scientists (FAS) Special Report no.3 (FAS: Washington, DC, May 2012), pp.51-65; Kristensen (посилання 6), pp.26-27.

²⁶ Miller, J., Principal Deputy Under Secretary of Defense for Policy, Statement before the US House of Representatives, Armed Services Committee, 2 Nov. 2011, p.2, <<http://armedservices.house.gov/index.cfm/2011/11/the-current-status-and-future-direction-for-u-s-nuclear-weapons-policy-and-posture>>; Кайл (посилання 21), с.290.

²⁷ Sutyagin, I., *Atomic Accounting: A New Estimate of Russia's Non-Strategic Nuclear Forces*, Occasional Paper (Royal United Services Institute: London, Nov. 2012), pp.2-3.

III. Ядерні сили Великої Британії

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН

Сили ядерного стримування Великої Британії мають лише морський компонент: АПЧБР класу *Vanguard*, озброєні БРПЧ *Trident II (D5)*, боєголовки до них та інфраструктуру забезпечення. Велика Британія володіє арсеналом приблизно у 160 боєготових ядерних боєголовок, придатних для використання чотирма АПЧБР *Trident*, які дислокуються в Фаслейні, Шотландія (таблиця 6.4). 58 БРПЧ *Trident II (D5)* Велика Британія орендує у ВМС США за схемою “спільного володіння засобами”.

Кожен АПЧБР класу *Vanguard* оснащений 16 ракетами *Trident II*, що несуть до 48 боєголовок, аналогічних американській *W76*. Вони були модернізовані шляхом оснащення роздільної боєголовки *Mk-4A* БРПЧ *Trident II* американською системою взведення, детонації і підриву, за рахунок чого підвищена точність ракети та її здатність вражати захищені цілі¹. Хоча кожна БРПЧ *Trident II* може нести три боєголовки, вважається, що деякі з ракет розгорнуті лише з однією боєголовкою, можливо, зменшеної потужності. Це зумовлено рішенням британського МО 1998р. надати силам *Trident* “субстратегічної”, або обмеженої ударної ролі з метою підвищення гнучкості варіантів націлювання ядерної зброї – а саме “варіанту обмеженого удару, який автоматично не призведе до повномасштабного обміну ядерними ударами”². В доповненні від 2002р. до цього рішення функції ядерної зброї розширені – додане стримування “керівників проблемних держав і терористичних організацій”³.

За схемою Постійного стримування на морі (*Continuous at Sea Deterrence, CASD*), на патрулюванні постійно перебуває один британський АПЧБР⁴. Другий і третій АПЧБР можуть швидко вийти в море; приєднання до них четвертого АПЧБР забере більше часу, оскільки цикл капітального ремонту АПЧБР є таким, що один з чотирьох човнів постійно перебуває в цьому режимі. Після холодної війни АПЧБР на патрулюванні утримуються в обмеженій готовності – в очікуванні на можливе перенацілювання ракет та “отримання команди на відкриття вогню” з визначенням терміну пуску в кілька днів⁵.

23 жовтня 2012р. АПЧБР *Vigilant* успішно здійснив випробувальний пуск БРПЧ *Trident II* в Атлантичному океані біля узбережжя Флориди.

¹ За деякими повідомленнями, Велика Британія купує американську боєголовку *W76-1* для своїх ракет *Trident*. Див.: Kristensen, H.M., ‘British submarines to receive upgraded US nuclear warhead’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 1 Apr. 2011, <<http://blogs.fas.org/security/2011/04/britishw76-1/>>.

² British Ministry of Defence, *The Strategic Defence Review: Modern Forces for the Modern World*, Cm 3999 (The Stationery Office: London, July 1998), para.63.

³ British Ministry of Defence, *The Strategic Defence Review: A New Chapter*, Cm 5566, vol.1 (Stationery Office: London, July 2002), para.21.

⁴ British Ministry of Defence and British Foreign and Commonwealth Office, *The Future of the United Kingdom’s Nuclear Deterrent*, Cm6994 (Stationery Office: London, Dec. 2006), p.27.

⁵ British Ministry of Defence and British Foreign and Commonwealth Office (посилання 4), p.13.

Таблиця 6.4. Ядерні сили Великої Британії, станом на січень 2013р.

| Вид | Назва | Кількість розгорнутих | Рік початку розгортання | Дальність (км) ^a | Боєголовок • потужність | Кількість боєголовок |
|------|-------------------|-----------------------|-------------------------|-----------------------------|-------------------------|----------------------|
| БРПЧ | | | | | | |
| D5 | <i>Trident II</i> | 48 | 1994 | >7 400 | 1-3 • 100 Кт | 225 ^b |

^a Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

^b На озброєнні налічується до 160 боєголовок, у т.ч. близько 144 – для 48 ракет на трьох з чотирьох АПЧБР. На патрулюванні постійно перебуває лише один човен, який несе до 48 боєголовок.

Джерела: МО Великої Британії, Білі книги, прес-релізи, сайт <<http://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence>>; Палата обшин Великої Британії, *Парламентські дебати (Hansard)*, різні випуски; Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French and Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994), p.9; статті в рубриці “NRDC Nuclear Notebook” Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Пуски проводилися в рамках демонстрації і випробувань (*demonstration and shakedown operation, DASO*) після повернення *Vigilant* до бойового складу після першого трирічного капітального ремонту та завантаження реактора. Це були перші пускові випробування ракети *Trident* у британських ВМС з 2009р. та десяти – загалом⁶.

У Стратегічному огляді оборони та безпеки (*Strategic Defence and Security Review, SDSR*) 2010р. британський Уряд зобов’язався й надалі зберігати сили ядерного стримування на основі АПЧБР⁷. МО наразі планує замінити чотири АПЧБР класу *Vanguard*, термін служби яких добігає кінця після 2024р., новими підводними човнами (ПЧ) з модифікованими БРПЧ *Trident II (D5)* початковою вартістю £20 млрд. (\$37 млрд.) у цінах 2006р.⁸ З метою економії коштів, вони матимуть менший ракетний відсік з вісьмома пусковими установками та до 40 боєголовок⁹. У Стратегічному огляді рішення про “головний етап” – коли мають бути остаточно затверджені детальні плани закупівлі, конструкція і кількість АПЧБР – відкладено до 2016р. У 2011р. МО оголосило про завершення “початкового етапу”, на якому визначалися загальні параметри конструкції нового класу АПЧБР¹⁰. У червні 2012р. МО уклало контракт вартістю £1 млрд. (\$1,6 млрд.) на переоснащення заводу, який будуватиме ядерні реактори для нового покоління ударних і ракетних ПЧ¹¹.

Вартість пропонованого плану заміни наявного складу *Trident* “аналогічною” системою викликало критику з боку Ліберально-демократичної партії,

⁶ British House of Commons, Written Answers to Questions, *Hansard*, 19 Nov. 2012, Column 238W; ‘Royal Navy conducts test firing of Trident missile’, Nuclear Information Service, 3 Nov. 2012, <<http://www.nuclearinfo.org/article/uk-trident/royal-navy-conducts-test-firing-trident-missile>>.

⁷ British Ministry of Defence, *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review*, Cm 7948 (Stationery Office: London, Oct. 2010), paras 3.8-3.9.

⁸ British Ministry of Defence (посилання 7), para.3.10.

⁹ British Ministry of Defence (посилання 7), paras 3.11-3.12, 3.14.

¹⁰ British Ministry of Defence (MOD), *The United Kingdom’s Future Nuclear Deterrent: The Submarine Initial Gate Parliamentary Report* (MOD: London, May 2011), p.4.

¹¹ Watts, N., ‘Coalition faces split over Trident nuclear replacement’, *The Guardian*, 17 June 2012.

меншої з двох партій нинішньої урядової коаліції. В рамках коаліційної угоди 2010р. з Консервативною партією вона вимагала офіційного розгляду “ефективних та адекватних” альтернатив ядерного стримування¹². Як можливі альтернативи розглядаються: придбання ядерних КР; закупівля багатоцільового АПЧБР; відмова від схеми *CASD*¹³. Хоча звіт про розгляд альтернатив *Trident* має бути готовий в червні 2013р., критики відзначали, що зупинити програму нового АПЧБР, враховуючи суму вже зроблених капіталовкладень, буде важко¹⁴. В разі остаточного схвалення програми очікується, що новий АПЧБР надходитиме на озброєння, починаючи з 2028р.

У Стратегічному оборонному огляді 2010р. містяться плани скорочення британського ядерного арсеналу. Запаси боєготових ядерних боєголовок будуть скорочені з нинішніх майже 160 до 120, 40 з яких постійно перебуватимуть на патрульних АПЧБР. Загальні ядерні запаси, включно з нерозгорнутими боєприпасами, також зменшаться з нинішніх 225 боєголовок до “не більше 180 до середини 2020-х років”¹⁵.

¹² Hopkins, N., ‘Trident: no need for like-for-like replacement, says Danny Alexander’, *The Guardian*, 23 Jan. 2013.

¹³ Lehrke, D.L., ‘Deterrent dilemma: UK examines its nuclear options’, *Jane’s Intelligence Review*, Aug. 2012, pp.49-53.

¹⁴ ‘Minister Danny Alexander dismisses Trident replacement’, BBC News, 23 Jan. 2013, <<http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-21155000>>; Hopkins, N. and Norton-Taylor, R., ‘New Trident nukes seem certain despite Lib Dem concerns’, *Guardian Defence and Security Blog*, 22 June 2012, <<http://www.guardian.co.uk/uk/defence-and-security-blog/2012/jun/22/trident-nuclear-weapons>>.

¹⁵ British Ministry of Defence (посилання 7), para.3.11.

IV. Ядерні сили Франції

ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН

Ядерний арсенал Франції налічує приблизно 300 боєголовок, призначених для доставки БРПЧ і КРПБ (таблиця 6.5)¹.

Основою французьких сил ядерного стримування є чотири АПЧБР класу *Triumphant*. Франція наразі оснащує їх новими БРПЧ *M51.1* замість застарілих *M45*. На початку 2013р. два ПЧ, *Le Terrible* і *Le Vigilant*, мали до 16 БРПЧ *M51.1*. Завершення модернізації АПЧБР *Le Vigilant* планувалася на жовтень 2012р., після чого, влітку 2013р. він мав повернутися до бойового складу². Третій АПЧБР, *Le Triumphant*, готують до цього процесу. Модернізація всіх чотирьох ПЧ має завершитися до 2018р.³ Вдосконалена БРПЧ *M51.1* (*M51.2*) має нести нову ядерну боєголовку *TNO* (*Tête Nucléaire Océanique*) потужністю до 150 Кт і після 2015р. замінить *M51.1*⁴.

Авіаційний компонент ядерних сил Франції складається з двох типів наземних (*Mirage 2000N* і *Rafale F3*) та одного типу палубних (*Rafale M F3*) літаків-носіїв ядерної зброї. Літаки *Mirage 2000N* планується у 2018р. замінити на *Rafale*. Вони озброєні модернізованою ракетою “повітря-земля” середньої дальності *ASMP-A* (*Air-Sol Moyenne Portée-Améliorée*). Ці ракети оснащуються новою термоядерною боєголовкою *TNA* (*Tête Nucléaire Aeroportée*) змінної потужності – 20, 90 або 300 Кт⁵.

¹ Докладніший аналіз ядерних сил Франції див.: Kristensen, H.M., ‘France’, ed. R. Acheson, *Assuring Destruction Forever: Nuclear Weapon Modernization around the World* (Reaching Critical Will: New York, 2012), pp.27-33.

² ‘Le SNLE Le Vigilant retrouve l’Île Longue’, Mer et Marine, 22 Oct. 2012, <<http://www.meretmarine.com/fr/content/le-snle-le-vigilant-retrouve-lile-longue>>.

³ Lennox, D. (ed.), *Jane’s Strategic Weapon Systems*, no.54 (IHS Global Limited: Coulsdon, 2011), p.51; French Senate, *Avis présenté au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (1) sur le projet de loi de finances pour 2013*, vol.8, *Défense: Equipement des forces*, no.150 (French Senate: Paris, 22 Nov. 2012), pp.46-47.

⁴ ed. Lennox (посилання 3), p.50.

⁵ ‘Les derniers ASMPA ont été livrés fin 2011’, Mer et Marine, 26 Feb. 2012, <<http://www.meretmarine.com/fr/content/les-derniers-asmpa-ont-ete-livres-fin-2011>>; ed. Lennox (посилання 3), p.48.

Таблиця 6.5. Ядерні сили Франції, станом на січень 2013р.

| Тип | Кількість розгорнутих | Рік початку розгортання | Дальність (км) ^d | Боеголовок • потужність | Кількість боеголовок |
|----------------------------|-----------------------|-------------------------|-----------------------------|---------------------------|-------------------------|
| Літаки наземного базування | | | | | |
| <i>Mirage 2000N</i> | ~20 | 1988 | 2 750 | 1 • до 300 Кт <i>TNA</i> | ~20 |
| <i>Rafale F3</i> | ~20 | 2010-2011 | 2 000 | 1 • до 300 Кт <i>TNA</i> | ~20 |
| Палубні літаки | | | | | |
| <i>Rafale MK3</i> | ~10 | 2010-2011 | 2 000 | 1 • до 300 Кт <i>TNA</i> | ~10 |
| БРПЧ ^b | | | | | |
| <i>M45</i> | 32 | 1996 | 6 000 ^c | 4-6 • 100 Кт <i>TN-75</i> | 160 ^d |
| <i>M51.1</i> | 16 | 2010-2011 | 6 000 | 4-6 • 100 Кт <i>TN-75</i> | 80 |
| <i>M51.2</i> | – | (2015) | 6 000 | 4-6 • <i>TNO</i> | – |
| Всього | | | | | ~300^e |

() – неточні дані.

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

^b Із середини 1990-х років Франція перейшла на схему з чотирма АПЧБР, яка передбачає наявність достатньої кількості БРПЧ для оснащення трьох боеготових АПЧБР, за умов перебування четвертого АПЧБР у ремонті.

^c За даними Комісії Національної Асамблеї з питань національної оборони за 2001р., дальність ракети *M45* становить лише 4 000 км.

^d Поточна модернізація ракет для АПЧБР *Le Vigilant* не стосується боеголовок, якими оснащені ракети *M51.1*.

^e Франція не має резерву, але може мати невеликий запас боеголовок, тож загальна їх кількість становить близько 300 одиниць.

Джерела: Sarkozy, N., French President, Speech on defence and national security, Porte de Versailles, 17 June 2008, <<http://www.elysee.fr/president/les-dossiers/defense/livre-blanc/paris-17-juin-2008/livre-blanc-sur-la-defense-et-la-securite.6651.html>>; Sarkozy, N., French President, ‘Presentation of SSBM “Le Terrible”’, Speech, Cherbourg, 21 Mar. 2008, <<https://pastel.diplomatie.gouv.fr/editorial/actual/ael2/bulletin.gb.asp?liste=20080331.gb.html>>; публікації МО Франції, <<http://www.defense.gouv.fr/>>; законопроекти Національної Асамблеї з питань національної оборони; Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French, ma Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994), p.10; видання *Air Actualités*, різні випуски; видання *Aviation Week & Space Technology*, різні випуски; статті в рубриці “*NRDC Nuclear Notebook*” Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

V. Ядерні сили Китаю

ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН

Серед визнаних ядерних держав ядерні сили Китаю є найменш прозорими. Китайський Уряд не надає офіційної інформації про розмір і склад своїх ядерних сил. Китайський ядерний арсенал налічує, за оцінками, приблизно 250 ядерних боєголовок, що свідчить про поступове його збільшення. Загалом вважається, що в мирний час Китай зберігає ядерні боєголовки у сховищах окремо від засобів їх доставки, тому вони не готові до негайного застосування¹. З тріади наземних, повітряних і морських ядерних сил боєготовими наразі вважаються лише балістичні ракети наземного базування (БРНБ) та літаки-носії ядерної зброї – до цих засобів доставки приписано приблизно 185 боєголовок із 250. Всі вони не встановлені на носіях, а перебувають, як вважається, в центральних сховищах. Решта боєголовок приписані до нерозгорнутих сил, зокрема до нових систем, що розробляються, систем, які плануються до розгортання, а також резервних (таблиця 6.6).

2-й Артилерійський корпус Народно-визвольної армії Китаю (НВАК, *Chinese People's Liberation Army, PLA*) здійснює повний контроль над усім ядерним арсеналом і БРНБ за допомогою централізованої системи керування, яка охоплює ракетні частини в шести географічних районах базування та одне центральне сховище². 2-й Артилерійський корпус підпорядковується безпосередньо Центральній військовій комісії (ЦВК, *Central Military Commission, СМС*) китайського Уряду на чолі з Главою держави С.Цзіньпіном (*Xi Jinping*)³. У 2012р. спостерігалась активізація ракетних випробувань: 2-й Артилерійський корпус, за повідомленнями, здійснив випробувальні пуски всіх наявних типів ракет-носіїв ядерної зброї.

Модернізація і помірне збільшення китайського ядерного арсеналу відбуваються в рамках довгострокової програми, яка може бути пов'язана з удосконаленням іншими країнами неядерних наступальних та оборонних систем озброєнь, що можуть загрожувати ядерним силам Китаю. Модернізація ядерних сил Китаю спрямована на підвищення їх живучості і зміцнення здатності завдати ядерного удару у відповідь. Для досягнення цих цілей Китай зосередився на якісній модернізації, а не просто на збільшенні кількості ядерної зброї⁴. Перспективи модернізації ядерних сил Китаю окреслюються в останньому дворічному виданні Білої книги з питань оборони, оприлюдненої

¹ Zhang, H., 'China', ed. R. Acheson, *Assuring Destruction Forever: Nuclear Weapon Modernization around the World* (Reaching Critical Will: New York, 2012), p.17; Li Bin, 'Tracking Chinese strategic mobile missiles', *Science and Global Security*, vol.15, no.1 (2007), p.11.

² Stokes, M.A., *China's Nuclear Warhead Storage and Handling System* (Project 2049 Institute: Arlington, VA, 12 Mar. 2010), p.7.

³ Gill, B. and Medeiros, E.S., 'China', eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010), p.147.

⁴ Stokes, M.A., *China's Nuclear Warhead Storage and Handling System* (Project 2049 Institute: Arlington, VA, 12 Mar. 2010), p.7.

Таблиця 6.6. Ядерні сили Китаю, станом на січень 2013р.

| Тип/китайське позначення (американське позначення) | Кількість розгорнутих | Рік початку розгортання | Дальність (км) ^a | Босголовак • потужність | Кількість босголовак ^b |
|---|--------------------------|----------------------------|--------------------------------|----------------------------|--------------------------------------|
| БРНБ ^c | ~144 | | | | ~144 |
| DF-3A (CSS-2) | ~12 | 1971 | 3 100 ^d | 1 • 3,3 Мт | ~16 |
| DF-4 (CSS-3) | ~12 | 1980 | 5 500 | 1 • 3,3 Мт | ~12 |
| DF-5A (CSS-4) | 20 | 1981 | 13 000 | 1 • 4-5 Мт | 20 |
| DF-15 (CSS-6) | ~350 | 1990 | 600 | 1 • . . | . . |
| DF-21 (CSS-5) | ~60 | 1991 | 2 100 ^e | 1 • 200-300 Кт | ~60 |
| DF-31 (CSS-10 Mod 1) | ~20 | 2006 | >7 200 | 1 • 200-300 Кт? | 10-20 |
| DF-31A (CSS-10 Mod 2) | ~20 | 2007 | >11 200 | 1 • 200-300 Кт? | 10-20 |
| БРПЧ | (48) | | | | (48) |
| JL-1 (CSS-N-3) | (12) | 1986 | >1 770 | 1 • 200-300 Кт | (12) |
| JL-2 (CSS-NX-14) | (36) | . . | >7 400 | 1 • 200-300 Кт | (36) |
| Літаки ^f | >20 | | | | (40) |
| H-6 (B-6) | ~20 | 1965 | 3 100 | 1 бомба | (~20) |
| Штурмовики | . . | 1972-. . | . . | 1 бомба | (~20) |
| Крилаті ракети | 150-350 | | | | . . |
| DH-10 | 150-350 | 2007 | >1 500 | 1 • . . | . . ^g |
| Всього | | | | | (~250)^h |

. . – даних немає або вони не придатні до застосування; () – неточні дані.

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

^b Між босголоваками, приписаними до розгорнутих і нерозгорнутих сил можуть бути відмінності. Розгорнутими вважаються лише БРНБ і призначені для застосування ядерної зброї літаки, включно з приблизно 185 приписаними до них босголоваками. Другу категорію складають босголоваки, вироблені для ще не прийнятих на озброєння систем (АПЧБР), для зразків озброєнь, якими поповнюються розгорнуті сили (DF-31A), а також для резервних.

^c За дальністю дії Китай класифікує ракети наступним чином: малої дальності – <1 000 км; середньої дальності –1 000-3 000 км; великої дальності – 3 000-8 000 км; міжконтинентальні – >8 000 км.

^d Дальність DF-3A може бути більшою, ніж зазвичай повідомляють.

^e Вважається, що модифікація DF-21A (CSS-5 Mod 2) має дальність до 2 500 км.

^f Дані стосуються лише літаків-носіїв ядерної зброї.

^g Про ядерні спроможності DH-10 даних немає, але розвідка ВПС США враховує її як “звичайну або ядерну”, подібно до російської AS-4, яка була здатна нести ядерну босголовку. Проте, МО США не враховує DH-10 як ядерну.

^h Додаткові босголоваки, призначені для оснащення ракет DF-31, DF-31A та JL-2, можуть утримуватись у сховищах. Загальний запас може становити приблизно 250 босголовак.

Джерела: Видання МО США *Military Power of the People's Republic of China*, різні роки; документи ВПС і Національного центру повітряної та космічної розвідки (*National Air and Space Intelligence Center, NASIC*) США; документи Центрального розвідувального управління (*Central Intelligence Agency*) США; Kristensen, H.M., Norris, R.S. and McKinzie, M.G., *Chinese Nuclear Forces and U.S. Nuclear War Planning* (Federation of American Scientists/Natural Resources Defense Council: Washington, DC, Nov. 2006); Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French and Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994); статті в рубриці “*NRDC Nuclear Notebook*” Бюлетеня вчених-атомників; Google Earth; авторські оцінки.

китайським Урядом у березні 2011р.⁵ У документі підтверджена відданість Китаю політиці невикористання ядерної зброї першим і намір скоротити ядерний потенціал до мінімального рівня, потрібного для національної безпеки. Але інформації про розмір чи структуру ядерних сил Китаю там немає.

З усіх ядерних держав Китай, за оцінками, має найменші запаси збройового ВЗУ і плутонію (підрозділ X нижче). Вважається, що він припинив виробництво збройового ВЗУ десь у 1987-1989рр., а збройового плутонію у 1991р. – без офіційного оголошення мораторію на виробництво розщеплюваних матеріалів у військових цілях. Наявні запаси ядерних матеріалів – без поновлення їх виробництва у військових цілях – не дозволяють Китаю суттєво збільшити запаси ядерних боеголовок.

У 2011-2012рр. ряд американських і російських вчених та колишніх посадовців припускали, що китайський ядерний арсенал може бути набагато більшим, ніж вважалося раніше – приблизно 1 600-3 000 боеголовок, – оскільки він міг переховувати боеголовки та ракети в підземних сховищах⁶. Ці заяви спростував командувач Стратегічним командуванням США генерал Р.Келер (*Robert Kehler*)⁷.

Балістичні ракети наземного базування

Китай модернізує БРНБ і замінює старі шахтні рідкопаливні ракети новішими мобільними твердопаливними. Нові моделі мають більшу мобільність, менший термін приведення у готовність до пуску та здатні підвищити живучість сил стримування. Це стає дедалі важливішим чинником для китайських планувальників у забезпеченні здатності країни завдати ядерного удару у відповідь.

2-й Артилерійський корпус у II половині 2012р. здійснив ряд випробувальних пусків ракет – згідно з непідтвердженими повідомленнями західних ЗМІ, всіх типів ядерних МБР⁸. Міністерство національної оборони Китаю підтвердило факт випробувань, але не повідомило про типи запущених ракет⁹.

Арсенал ядерних БРНБ Китаю складається з приблизно 144 ракет шести різних типів. Одна з найстарших китайських БР, рідкопаливна одноступенева

⁵ Chinese State Council, *China's National Defense in 2010* (Information Office of the Chinese State Council: Beijing, Mar. 2011).

⁶ Есин В. “Третий после США и России”. – *Военно-промышленный курьер*, 2 мая 2012г.; Stephens, B., ‘How many nukes does China have?’, *Wall Street Journal*, 24 Oct. 2011.

⁷ Kristensen, H.M., ‘STRATCOM commander rejects high estimates for Chinese nuclear arsenal’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 22 Aug. 2012, <<http://blogs.fas.org/security/2012/08/china-nukes/>>.

⁸ Gertz, B., ‘Chinese missile tests continue’, Washington Free Beacon, 4 Sep. 2012, <<http://freebeacon.com/chinese-missile-tests-continue-2/>>.

⁹ ‘Defense spokesman says missile tests targeted at no specific country’, Xinhua, 30 Aug. 2012, <http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-08/30/c_131818392.htm>.

Dong Feng-3A (DF-3A), замінюється на новішу мобільну твердопаливну двоступеневу балістичну ракету середньої дальності (БРСД) *DF-21*, яка є засобом регіонального ядерного стримування. Крім того, Китай розгортає мобільну твердопаливну двоступеневу МБР *DF-31*, здатну досягати заходу США (Аляски), Росії та Європи. МБР *DF-31* замінює застарілу рідкопаливну двоступеневу БР *DF-4*.

Рідкопаливна двоступенева *DF-5A* та мобільна твердопаливна триступенева *DF-31A* – обидві з оціночною дальністю дії понад 10 тис. км – є найбільш далекобійними МБР Китаю. Залишається неясним, чи замінить 2-й Артилерійський корпус застарілу, нещодавно модернізовану *DF-5A* на *DF-31A*, чи зберігатиме обидві ракетні системи.

Непідтвержені повідомлення західних ЗМІ 2012р. про випробування МБР наступного покоління (нібито *DF-41*) відновили припущення стосовно перспектив китайських системи МБР¹⁰. МО США раніше повідомляло, що “Китай може також розробляти нову мобільну МБР, імовірно, здатну нести головну частину з БГРІН”¹¹. Надійної інформації про стан і технічні характеристики ракети немає¹².

Після здійснення НВАК ракетних випробувань китайські державні ЗМІ повідомили, що 2-й Артилерійський корпус повністю перетворився з “військ у горах” на “війська на колесах”, маючи на увазі еволюцію наземних ядерних сил Китаю від попередніх систем шахтного та підземного базування до мобільних засобів доставки ядерної зброї¹³. Збільшення кількості розгорнутих мобільних ядерних ракет свідчить про увагу 2-го Артилерійського корпусу до підвищення живучості та мобільності ядерних сил. Проте, на думку МО США, 2-й Артилерійський корпус має відносно обмежений досвід організації чергування мобільних ракет, що може стати серйозною проблемою для наявних систем управління силами та засобами Китаю¹⁴.

Китай також розширює програму звичайних БРСД *DF-21* і розгорнув балістичні ракети малої дальності (БРМД) подвійного призначення (неядерного та ядерного) *DF-21C* і *DF-15*. Плутанина між неядерними та ядерними

¹⁰ Kulaki, G. ‘*New York Times*: distorting Chinese press report on missile capabilities?’, All Things Nuclear, Union of Concerned Scientists, 27 Aug. 2012, <<http://allthingsnuclear.org/new-york-times-distorting-chinese-press-report-on-missile-capabilities/>>; Gertz, B., ‘Ready to launch’, Washington Free Beacon, 21 Aug. 2012, <<http://freebeacon.com/ready-to-launch/>>; Gertz, B., ‘Manchu missile launch’, Washington Free Beacon, 15 Aug. 2012, <<http://freebeacon.com/manchu-missile-launch/>>.

¹¹ US Department of Defense (DOD), *Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2011*, Annual Report to Congress (DOD: Washington, DC, May 2011), p.3. У версії доповіді 2012р. ця заява не підтверджена.

¹² Повний звіт про *DF-41* див.: Lewis, J.W. and Hua D., ‘China’s ballistic missiles programs: technologies, strategies, goals’, *International Security*, vol.17, no.2 (fall 1992), pp.29-31.

¹³ ‘China’s strategic missiles realize mobile launch’, *Global Times*, 2 Sep. 2012.

¹⁴ US Department of Defense (DOD), *Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2012*, Annual Report to Congress (DOD: Washington, DC, May 2012), p.25.

ракетами зумовлює серйозний ризик випадкової ескалації конфлікту, оскільки противник може не знати, чим оснащена запущена ракета – звичайною чи ядерною боеголовкою¹⁵.

Підводні човни з балістичними ракетами

Китай зіткнувся із серйозними труднощами під час розробки морських засобів ядерного стримування. ВМФ НВАК побудував єдиний АПЧБР типу 092 (за класифікацією НАТО, клас *Xia*), який може нести 12 твердопаливних двоступеневих БРПЧ *Ju Lang-1 (JL-1)*. Ракета *JL-1* є морським варіантом *DF-21*. АПЧБР жодного разу не був на патрулюванні та, попри проходження кількох ремонтів, не вважається повністю боєготовим.

У ВМФ НВАК розроблено наступний АПЧБР типу 094 (клас *Jin*). За даними МО США, два АПЧБР типу 094 перебувають на озброєнні¹⁶. Один вважається підпорядкованим Північному флоту ВМФ НВАК, порт приписки Цзянгджечжуан поблизу Циндао, а другий – Південному флоту, порт приписки Юлінь на о.Хайнань¹⁷. Стан третього човна, що будується, наразі невідомий. Кількість АПЧБР типу 094, які планується побудувати, та передбачені функції і завдання нинішнього та майбутнього флоту АПЧБР також невідомі.

АПЧБР типу 094 можуть нести до 12 треступеневих твердопаливних БРПЧ *JL-2* – морського варіанту *DF-31*. Програма *JL-2* мала ряд затримок через технічні труднощі. За непідтвердженими повідомленнями, серія остаточних випробувальних пусків *JL-2* з АПЧБР типу 094 могла бути проведена в січні та серпні 2012р.¹⁸ У Щорічній доповіді Конгресу США Американсько-китайської комісії з розгляду питань економіки та безпеки (*US-China Economic and Security Review Commission*) 2012р. прогнозується, що оснащення АПЧБР типу 094 ракетами *JL-2* буде здійснене через два роки¹⁹. МО США підтвердило цю оцінку та висловило припущення, що розвиток морських ядерних сил Китаю може створити проблеми для наявних систем управління силами та засобами НВАК – через обмежений досвід організації патрулювання АПЧБР²⁰. Китайські АПЧБР ще ніколи не здійснювали бойове патрулювання.

¹⁵ Деякі аналітики також вважають, що ядерні і звичайні ракети *DF-21* базуються разом на тих самих базах. Див.: Lewis, J.W. and Xue L., 'Making China's nuclear war plan', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol.68, no.5 (Sep./Oct. 2012). Інші аналітики вважають, що ядерні та неядерні ракети розгорнуті на різних базах.

¹⁶ US Department of Defense (посилання 19), p.24.

¹⁷ Wu R., 'Survivability of China's sea-based nuclear forces,' *Science & Global Security*, vol.19, no.2 (2011), pp.94-96.

¹⁸ Richardson, D., 'Chinese navy conducts series of Julang-2 SLBM firings', *Jane's Missiles and Rockets*, vol. 16, no. 3 (Mar. 2012), p.10; Gertz, 'Ready to launch' (посилання 15).

¹⁹ United States–China Economic and Security Review Commission, *2012 Report to Congress* (US Government Printing Office: Washington, DC, Nov. 2012), p.7.

²⁰ US Department of Defense (посилання 19), p.24.

Літаки і крилаті ракети

Вважається, що ВПС НВАК мають невеликий запас авіабомб для доставки бомбардувальниками середньої дальності *H-6*, а також, можливо, винищувачами-бомбардувальниками меншої дальності. Водночас, ВПС НВАК начебто не мають і військових частин, призначених насамперед для доставки ядерних авіабомб²¹.

НВАК має на озброєнні кілька типів КР, але для доставки ядерної зброї може бути використана лише КРНБ *Donghai-10 (DH-10)*, інше позначення – *Changjian-10, CJ-10*²². Про технічні характеристики *DH-10* відомо відносно мало, повідомлення про варіанти і класифікацію ракети є суперечливими²³. Китай розробляє також варіант *DH-10* повітряного базування, можливо, для оснащення модернізованого варіанту літака *H-6*. За непідтвердженими повідомленнями ЗМІ у 2012р., може розроблятися також варіант *DH-10* морського базування²⁴.

²¹ US National Security Council, 'Report to Congress on the status of China, India and Pakistan nuclear and ballistic missile programs', 28 July 1993, obtained under the US Freedom of Information Act by the Federation of American Scientists, <<http://fas.org/irp/threat/930728-wmd.htm>>.

²² У ВПС США *DH-10* називають "звичайною або ядерною", так само як і російську *AS-4*, що має подвійне призначення. Див.: US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, June 2009), p.29. У доповіді Конгресу США Американсько-китайська комісія з розгляду питань економіки та безпеки зазначила, що авіаційний варіант *DH-10* може виконувати ядерні завдання. Див.: United States-China Economic and Security Review Commission (посилання 24), p.181.

²³ Easton, I., 'The assassin under the radar: China's DH-10 cruise missile program', Futuregram no.09-005, Project 2049 Institute, 1 Oct. 2009, <<http://project2049.net/publications.html>>.

²⁴ Minnick, W., 'Glimpse of China's new fighter fuels rumors', *Defense News*, 5 Aug. 2012.

VI. Ядерні сили Індії

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРИСТЕНСЕН

Індія, за оцінками, має 90-110 одиниць ядерної зброї, призначених для доставки літаками та ракетами наземного базування. Ця оцінка ґрунтується на розрахунках наявного в Індії збройового плутонію, а також кількості боєготових систем доставки ядерної зброї.

Вважається, що в індійській ядерній зброї використовується плутоній. Станом на 2012р., індійські запаси збройового плутонію оцінювались у 400-680 кг (підрозділ X). Плутоній вироблявся на 40-Мвт важководному реакторі *CIRUS*, заглушеному наприкінці 2010р., і 100-Мвт важководному реакторі *Dhruva*. Обидва реактори розташовані в Центрі ядерних досліджень Бхабха (*Bhabha Atomic Research Centre, BARC*) поблизу Мумбаї (штат Махараштра). Новий плутонієвий реактор з високою щільністю нейтронного потоку буде введено в новому комплексі *BARC* поблизу портового міста Вісахапатнам (або Візаг, штат Андхра-Прадеш). Індія планує побудувати шість брідерних реакторів на швидких нейтронах, що суттєво розширить її можливості з виробництва збройового плутонію. Добудовується експериментальний 1 250-Мвт брідерний реактор на швидких нейтронах у комплексі Центру ядерних досліджень ім.І.Ганді (*Indira Gandhi Centre for Atomic Research, IGCAR*) у Калпаккамі (штат Таміл-Наду); його планується запустити на початку 2013р.¹ За умови 75% завантаження, реактор з рідким натрієвим охолоджувачем потенційно міг би виробляти близько 140 кг збройового плутонію на рік, що є достатнім для виготовлення 28-35 боєприпасів – залежно від конструкції бомб і технології виробництва². В *IGCAR* розташовано центр переробки, на який не поширюються гарантії МАГАТЕ.

Індія продовжує центрифугове збагачення урану на рідкоземельному заводі Раттегаллі (*Ratthahalli Rare Materials Plant*) поблизу Місора (штат Карнатака) для виробництва ВЗУ-палива для корабельних реакторів. У 2010р. індійська Комісія з атомної енергетики (*Atomic Energy Commission*) оголосила про плани будівництва спеціальної збагачувальної установки на об'єкті в районі Читрадурга (штат Карнатака), яку потенційно можна буде використовувати, в т.ч. для виробництва збройового ВЗУ³.

Ядерна доктрина Індії базується на принципах мінімального гарантованого стримування та невикористання ядерної зброї першою⁴. Спеціальних заяв про розмір арсеналу, необхідного для “мінімального гарантованого стримування”, не було, а згідно з позицією МО Індії, ці принципи означають “поєднання

¹ Press Trust of India, ‘India’s breeder reactor to be commissioned in 2013’, *Hindustan Times*, 20 Feb. 2012.

² Cochran, T.B. et al., *Fast Breeder Reactor Programs: History and Status*, International Panel on Fissile Materials (IPFM) Research Report no. 8 (IPFM: Princeton, NJ, Feb. 2010), pp.41, 45.

³ Jha, S., “‘Enrichment capacity enough to fuel nuke subs’”, IBNLive, 26 Nov. 2011, <<http://ibnlive.in.com/news/enrichment-capacity-enough-to-fuel-nuke-subs/206066-61.html>>.

⁴ Indian Ministry of External Affairs, ‘Draft report of National Security Advisory Board on Indian nuclear doctrine’, 17 Aug. 1999, <<http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?18916>>.

Таблиця 6.7. Ядерні сили Індії, станом на січень 2013р.

| Тип | Дальність (км) ^a | Навантаження (кг) | Стан |
|----------------------------|--------------------------------|----------------------|--|
| Літаки ^b | | | |
| <i>Mirage 2000H Vajra</i> | 1 850 | 6 300 | За повідомленнями, придатні для доставки ядерних авіабомб |
| БРНБ ^c | | | |
| <i>Prithvi I/II</i> | 150/350 | 800/500 | <i>Prithvi I</i> на озброєнні з 1994р.; вважається, що <i>Prithvi I</i> може доставляти ядерну зброю; <i>Prithvi II</i> також нібито може доставляти ядерну зброю, але її ядерні завдання можуть бути обмежені мірою надходження на озброєння <i>Agni</i> ; розгорнуто менше 50 пускових установок; останні випробувальні пуски – 12 грудня 2012р. (<i>Prithvi I</i>) і 20 грудня 2012р. (<i>Prithvi II</i>) |
| <i>Agni I^d</i> | ~700 | 1 000 | Останні військові випробування в СВ Індії – 12 грудня 2012р.; перебувають на озброєнні 334 ракетної групи СВ Індії |
| <i>Agni II</i> | 2 000 | 1 000 | Перебувають на озброєнні 555 ракетної групи СВ Індії; випробувальний пуск – 9 серпня 2012р. |
| <i>Agni III</i> | ~3 000 | 1 500 | Надійшла на озброєння, але ще не повністю боєготова; випробувальний пуск – 21 вересня 2012р. |
| <i>Agni IV^e</i> | ~4 000 | 1 000 | Розробляється; випробувальний пуск – 19 вересня 2012р. |
| <i>Agni V</i> | >5 000 | 1 000? | Розробляється; випробувальний пуск – 19 квітня 2012р. |
| БРМБ | | | |
| <i>Dhanush</i> | 350 | 500 | Надходження на озброєння триває; імовірно, ще не повністю боєготова; випробувальний пуск – 5 жовтня 2012р. |
| <i>K-15^f</i> | 700 | 500-600 | Розробляється; останній випробувальний пуск із зануреної платформи – 27 січня 2013р.; у 2013р. має бути інтегрована з АПЧБР <i>Arihant</i> |

СВ – Сухопутні війська

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

^b За повідомленнями, ядерну зброю можуть доставляти також бойові літаки *Jaguar IS Shamsher* та *Су-30MKI*.

^c Індія також започаткувала розробку дозвукової КР дальністю 1 000 км під назвою *Nirbhay*, яка, ймовірно, може бути носієм ядерної зброї.

^d Розробка першої ракети *Agni I*, відомої як *Agni*, здійснювалася за програмою демонстрації технологій і завершилась у 1996р. Назва за стандартами МО Індії – *AI*.

^e Попередній варіант мав назву *Agni II Prime*.

^f Індійська Оборонна науково-дослідна організація (*Defence Research and Development Organisation, DRDO*) розробляє наземний варіант *K-15* під назвою *Shourya*. Випробувальні пуски здійснено в листопаді 2008р. та вересні 2011р.

Джерела: Indian Ministry of Defence, річні доповіді та прес-релізи; Міжнародний інститут стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies, IISS*), *The Military Balance 2010* (Routledge: London, 2010); документи ВПС і Національного центру повітряної та космічної розвідки (*National Air and Space Intelligence Center, NASIC*) США, *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, June 2009); повідомлення індійських ЗМІ; статті в рубриці “*NRDC Nuclear Notebook*” Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

сухопутних, морських та авіаційних можливостей” (“тріаду”)⁵. В червні 2012р. Прем’єр-міністр Індії М.Сінгх (*Manmohan Singh*) скликав нараду Ядерного командування Індії (*Nuclear Command Authority, NCA*), на якій, за повідомленнями, була висловлена потреба “негайного зміцнення” потенціалу ядерного стримування Індії на основі операційної тріади ядерних сил⁶. Проте, стан боездатності морського елемента тріади є невідомим.

Ударні літаки

Літаки є найбільш сформованим компонентом ударних ядерних сил Індії (таблиця 6.7). За повідомленнями, у ВПС Індії багатоцільові літаки *Mirage 2000H* пройшли сертифікацію як носії ядерних бомб. Також повідомлялося, що ядерну зброю можуть нести бойові літаки ВПС Індії *Jaguar IS Shamsher* та *Сухой Су-30МКІ*.

Командування стратегічних сил (*Strategic Forces Command, SFC*) Індії, яке відповідає за оперативне управління, командування ядерними силами та контроль над ними, має звертатися до ВПС Індії під час виконання завдань з доставки ядерної зброї, яка належить Командуванню. Водночас, за повідомленнями, воно мало намір придбати дві ескадрильї винищувачів, призначених для доставки ядерної зброї⁷.

Ракети наземного базування

Багато років БРМД *Prithvi* була єдиною БР в індійських Збройних силах. *Prithvi I* з дальністю дії 150 км є одноступеневою мобільною (на колісному шасі) рідкопаливною ракетою, яка надійшла на озброєння СВ Індії у 1994р. Хоча офіційно це не підтверджувалося, загалом вважається, що частина ракет *Prithvi I* були модифіковані для виконання ядерних завдань. *Prithvi II* – варіант БР збільшеної дальності, який нібито також має ядерні завдання. У 2012р. Командування стратегічних сил здійснило три успішні пуски ракет *Prithvi II* – 25 серпня, 4 жовтня і 20 грудня – в рамках планових військових навчань⁸.

Сімейство БР збільшеної дальності *Agni*, що має забезпечити ядерні спроможності швидкого реагування, значною мірою перебрало на себе завдання з доставки ядерної зброї, що поклалися на *Prithvi*. Як і *Prithvi*, *Agni* розроблена Оборонною науково-дослідною організацією Індії (*Defence Research*

⁵ Indian Ministry of Defence (MOD), *Annual Report 2004-05* (MOD: New Delhi, 2005), p.14.

⁶ Pandit, R., ‘PM takes stock of country’s nuclear arsenal’, *Times of India*, 14 June 2012. *NCA* складається з Політичної ради, очолюваної Прем’єр-міністром, і Виконавчої ради на чолі з радником Прем’єр-міністра з питань національної безпеки. Директиви *NCA* реалізує Командування стратегічних сил під контролем головнокомандувача. Політична рада – єдиний орган, який може санкціонувати використання Індією ядерної зброї. Див.: Sidhu, W.P.S., ‘India’, eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010), pp.180-181.

⁷ PTI, ‘Strategic Command to acquire 40 nuclear capable fighters’, *Hindustan Times*, 12 Sep. 2010.

⁸ Indian Ministry of Defence, ‘Prithvi-II missile successfully test-fired’, 20 Dec. 2012, <<http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=91027>>; Indian Ministry of Defence, ‘Prithvi-II missile test-fired successfully: hits target area, across 350 km’, 4 Oct. 2012, <<http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=88130>>; Subramanian, T. S., ‘Prithvi-II missile test, a success’, *The Hindu*, 25 Aug. 2012.

and Development Organisation, DRDO) в рамках важкої у виконанні об'єднаної програми розробки керованих ракет, завершеної у 2008р.⁹ *Agni I* з дальністю дії 700 км (за позначенням МО Індії – *AI*) є одноступеневою твердопаливною ракетою. Командування стратегічних сил здійснило успішні пускові випробування ракет *Agni I* під час навчань 13 липня і 12 грудня 2012р.¹⁰ *Agni II* – двоступенева твердопаливна ракета на базі *Agni I*, здатна доставляти 1 000 кг вантажу на відстань до 2 000 км. 9 серпня 2012р. Командування стратегічних сил здійснило успішний пуск *Agni II* з мобільної залізничної пускової установки на об'єднаному полігоні на о.Вілера біля узбережжя штату Орісса. Метою випробування була перевірка оперативної готовності Командування стратегічних сил до застосування ракет¹¹.

DRDO розробляє варіант *Agni II*, раніше відомий як *Agni II Prime* і перейменований на *Agni IV*. За даними представників DRDO, двоступенева *Agni IV* має кілька технологічних новинок, у т.ч. комбінований ракетний двигун, вдосконалену систему відділення ступенів і найсучаснішу систему наведення¹². 19 вересня 2012р. *Agni IV* була успішно запущена з комплексу на о.Вілера та пододала 4 000 км до визначеного району в Бенгальській затоці¹³. Це був другий, успішний, пуск ракети після першого, невдалого, у 2010р.

DRDO також розробила двоступеневу твердопаливну ракету *Agni III*, здатну доставляти 1 500 кг вантажу на відстань 3 000-3 500 км. 21 вересня 2012р. Командування стратегічних сил здійснило пуск випадково відібраної з партії серійної ракети *Agni III* з мобільної залізничної пускової установки на о.Вілера. Цей пуск став першим військовим випробуванням ракети після трьох поспіль успішних випробувальних пусків¹⁴.

Пріоритетом DRDO є розробка триступеневої мобільної ракети великої дальності *Agni V*. У ракеті використані нові силова та навігаційна системи власної розробки, перейняті від *Agni IV*. 19 квітня 2012р. DRDO вперше здійснила випробувальний пуск *Agni V*. Ракета пододала 5 000 км від о.Вілера до визначеного району в Індійському океані¹⁵. Індійські ЗМІ високо оцінили успішні випробування як свідчення того, що Індія приєдналася до Великої Британії, Китаю, Росії, США і Франції – країн, які мають МБР¹⁶. Деякі

⁹ Verma, B., 'How DRDO failed India's military', Rediff, 15 Jan. 2008, <<http://www.rediff.com/news/2008/jan/15guest.htm>>.

¹⁰ Indian Ministry of Defence, 'Successful flight test of Agni-1', 12 Dec. 2012, <<http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=90425>>; PTI, 'India tests nuclear-capable Agni-I missile', *Times of India*, 13 July 2012.

¹¹ Mallikarjun, Y. and Subramanian, T.S., 'Agni-II launch, a flawless mission', *The Hindu*, 9 Aug. 2012.

¹² Pandit, R., 'With China in mind, India tests new-generation Agni missile with high "kill efficiency"', *Times of India*, 16 Nov. 2011.

¹³ Indian Ministry of Defence, 'Successful flight testing of Agni-IV', 19 Sep. 2012, <<http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=87855>>.

¹⁴ Mallikarjun, Y., 'Agni-III test-fired successfully', *The Hindu*, 21 Sep. 2012; Rout, H.K., 'Agni-III user trial today', *New Indian Express*, 21 Sep. 2012.

¹⁵ Indian Ministry of Defence, 'India launches new generation strategic missile Agni-V', 19 Apr. 2012, <<http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=82371>>.

¹⁶ Dixit, R., 'India successfully test-fires Agni-V, joins ICBM club', *Mail Today* (Delhi), 19 Apr. 2012.

індійські аналітики підкреслювали, що *Agni V* має достатню дальність для ураження цілей на всій території Китаю, завдяки чому збільшуються спроможності Індії з ядерного стримування¹⁷. Надходження *Agni V* на озброєння очікується у 2014-2015рр., після “4-5 поспіль випробувальних пусків” і військових випробувань¹⁸.

Балістичні ракети морського базування

Індія продовжує стикатися із затримками в розробці морського компоненту тріади ядерних сил. Її перший вітчизняний АПЧБР *Arihant* був спушений на воду у 2009р. за програмою *Advanced Technology Vessel (ATV)*. Плани ВМС Індії започаткувати у 2012р. морські випробування довелося відкласти через проблеми з ходовою установкою¹⁹.

DRDO випробувала компоненти системи підводного пуску ракет і розробляє двоступеневу БР, яку можна буде запускати із зануреного підводного човна (ПЧ) за допомогою газового прискорювача. У заявах МО Індії цю ракету іменують *K-15* або *B-05*, хоча в інших джерелах її називають *Sagarika* – за назвою дослідницького проекту *DRDO*²⁰. *K-15* характеризують як “гібридну” ракету, що поєднує властивості крилатих і балістичних ракет; на відміну від останніх, траєкторію її польоту можна керувати після пуску²¹. Ця ракета-носій ядерної зброї зможе доставляти 500 кг вантажу на відстань до 700 км. 27 січня 2013р. *DRDO* здійснила успішний пуск ракети *K-15* із зануреної платформи в Бенгальській затоці. Цей пуск став останнім одиночним випробуванням ракети перед її стиковкою з *Arihant*; представники *DRDO* заявляють, що ракета вже виробляється²². Попередні випробувальні пуски *K-15* здійснювалися 11 березня, 16 березня і 26 грудня 2012р.

Крім того, *DRDO* розробляє БРМБ *K-4* з дальністю до 3 500 км²³. Згодом вона замінить ракету *K-15* на АПЧБР *Arihant*, хоча це, ймовірно, потребуватиме перебудови корпусу човна.

Індія також продовжує роботи над морським варіантом *Prithvi II* – ракетою *Dhanush*, стартова стабілізаційна платформа якої обладнується на надводному кораблі. За повідомленнями, ракета може доставляти 500-кг боеголовку на відстань до 350 км і призначена для ураження як морських, так і берегових цілей. Випробувальний пуск *Dhanush* було успішно здійснено з корабля ВМС Індії біля узбережжя штату Орісса 5 жовтня 2012р.²⁴

¹⁷ PTI, ‘Agni-V, capable of reaching China, test-fired successfully’, *Times of India*, 19 Apr. 2012.

¹⁸ Pandit, R., ‘India test-fires nuclear-capable Prithvi-II missile’, *Times of India*, 25 Aug. 2012.

¹⁹ Ray, K., ‘INS Arihant will miss December deadline’, *Deccan Herald*, 10 Nov. 2012.

²⁰ Unnithan, S., ‘The secret “K” missile family’, *India Today*, 20 Nov. 2010; Subramanian, T.S., ‘DRDO plans another K-15 missile launch’, *The Hindu*, 28 Jan. 2011.

²¹ Rout, H. K., ‘K-15 test off Andhra coast next month’, *New Indian Express*, 27 Nov. 2012; Sharma, S., ‘DRDO headline mistake makes Pak go ballistic’, *Sunday Guardian (Delhi)*, 16 Feb. 2013.

²² Fiddian, P., ‘Indian Navy K-15 SLBM launched’, *Armed Forces International News*, 28 Jan 2013, <<http://www.armedforces-int.com/news/indian-navy-k-15-slbm-launched.html>>; Mallikarjun, Y., ‘India to integrate K-15 missiles into nuclear submarine soon’, *The Hindu*, 20 Nov. 2012.

²³ Unnithan (посилання 20).

²⁴ PTI, ‘India successfully test-fires nuclear-capable Dhanush missile’, *Times of India*, 5 Oct. 2012.

VII. Ядерні сили Пакистану

ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Пакистан має, за оцінками, 100-120 одиниць ядерної зброї, які можуть доставлятися літаками та ракетами (таблиця 6.8). Вважається, що в мирний час Пакистан зберігає ядерні боєголовки окремо від засобів доставки. Згідно з деякими повідомленнями, боєголовки також можуть зберігатися у розібраному вигляді¹. Проте, Управління стратегічного планування (*Strategic Plans Division, SPD*), що керує ядерними силами Пакистану, ніколи цього не підтверджувало. У 2012р. Пакистан здійснив серію випробувальних пусків більшості типів ракет-носіїв ядерної зброї, які зараз перебувають на озброєнні або розробляються.

Вважається, що в наявних пакистанських боєголовках використовується ВЗУ. Проте, розширення можливостей Пакистану з виробництва плутонію і розробки менших за розміром ядерних БР і КР може свідчити про тенденцію створення арсеналу з використанням, зокрема, плутонієвих боезарядів, які можуть бути легшими та компактнішими за уранові, маючи однакову потужність. Втім, підтвержень успішних випробувань плутонієвого боезаряду ще не було.

Пакистан розширює потужності з виробництва плутонію на крупному ядерному комплексі в Хушабі (провінція Пенджаб). Наразі цей комплекс складається з трьох важководних реакторів і заводу з виробництва важкої води. Роботи на четвертому важководному реакторі мали розпочатися наприкінці 2010р. і наразі, за повідомленнями, виконані наполовину². Залишається неясним, чи планує Пакистан будувати п'ятий реактор у Хушабі. Вважається, що кожен з чотирьох реакторів має потужність 40-50 МВт. Перший реактор, *Khushab-I*, працює з 1998р. та, за оцінками, виробляє 6-12 кг плутонію на рік (залежно від завантаження), що є достатнім для 1-3 боєголовок, залежно від конструкції і технології їх виготовлення³. Другий реактор, *Khushab-II*, міг бути запущений наприкінці 2009р. чи у 2010р. Будівництво третього реактору в Хушабі започатковане у 2006р. та могло завершитися наприкінці 2011р.⁴ Аналіз останніх супутникових знімків, наявних у відкритих джерелах, свідчить про збільшення охолоджувальних емностей хушабських реакторів.

¹ Tertrais, B., 'Pakistan's nuclear and WMD programmes: status, evolution and risks', Non-Proliferation Papers no.19, EU Non-Proliferation Consortium, July 2012, p.5, <<http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>>.

² Albright, D. and Avagyan, R., 'Construction progressing rapidly on the fourth heavy water reactor at the Khushab nuclear site', Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 21 May 2012, <<http://isis-online.org/isis-reports/>>.

³ International Panel on Fissile Materials, 'Countries: Pakistan', 3 Feb. 2013, <<http://fissilematerials.org/countries/pakistan.html>>.

⁴ International Panel on Fissile Materials, *Global Fissile Material Report 2011: Nuclear Weapon and Fissile Material Stockpiles and Production* (IPFM: Princeton, NJ, 2011), p.19; Albright, D. and Brannan, P., 'Pakistan appears to be building a fourth military reactor at the Khushab nuclear site', Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 9 Feb. 2011, <<http://isis-online.org/isis-reports/>>.

Таблиця 6.8. Ядерні сили Пакистану, станом на січень 2013р.

| Тип | Дальність (км) ^a | Навантаження (кг) | Стан |
|---------------------------------------|--------------------------------|----------------------|---|
| Літаки | | | |
| <i>F-16A/B</i> | 1 600 | 4 500 | Проходять середньостроковий ремонт, який має завершитись у 2014р. |
| <i>Mirage III/IV</i> | 2 100 | 4 000 | Використовувалися для випробувальних пусків КР <i>Ra'ad</i> , можливо, в ядерному оснащенні |
| БРНБ | | | |
| <i>Abdali (Hatf-2)</i> | ~180 | 200-400 | Розробляється; випробувальні пуски – 5 та 11 березня 2012р. |
| <i>Ghaznavi (Hatf-3)</i> | 290 ^b | 500 | Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2004р.; розгорнуто менше 50 пускових установок |
| <i>Shaheen I (Hatf-4)^c</i> | 650 ^d | 750-1 000 | Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2003р.; розгорнуто менше 50 пускових установок |
| <i>Ghauri I (Hatf-5)</i> | >1 200 | 700-1 000 | Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2003р.; розгорнуто менше 50 пускових установок; останній випробувальний пуск – 28 листопада 2012р. |
| <i>Shaheen II (Hatf-6)</i> | 2 500 | (~1 000) | Розробляється; останній відомий випробувальний пуск – 21 квітня 2008р.; невдовзі очікується надходження на озброєння |
| <i>Nasr (Hatf-9)</i> | ~60 | .. | Розробляється; випробувальний пуск – 29 травня 2012р. |
| КР | | | |
| <i>Babur (Hatf-7)</i> | 600 ^e | 400-500 | Розробляється; випробувальний пуск – 17 вересня 2012р. |
| <i>Ra'ad (Hatf-8)</i> | 350 | .. | Розробляється; повітряного базування; останній випробувальний пуск – 31 травня 2012р. |

.. – даних немає; () – дані непевні.

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

^b За оцінками Уряду США, дальність *Ghaznavi* становить 400 км.

^c Розробляється варіант *Shaheen I* збільшеної дальності – ракета *Shaheen IA (Hatf-4)*. Її випробувальний пуск здійснено 25 квітня 2012р.

^d За оцінками Уряду США, дальність *Shaheen I* становить 450 км чи більше.

^e Після 2006р. дальність випробувальних пусків мала бути збільшена з 500 км до 1 000 км.

Джерела: МО Пакистану; документи Національного центру повітряної та космічної розвідки (*National Air and Space Intelligence Center, NASIC*) ВПС США, *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, June 2009); US Central Intelligence Agency, 'Unclassified report to Congress on the acquisition of technology relating to weapons of mass destruction and advanced conventional munitions, 1 January through 30 June 2002', Apr. 2003, <<https://www.cia.gov/library/reports/archived-reports-1/>>; US National Intelligence Council, 'Foreign missile developments and the ballistic missile threat through 2015' (unclassified summary), Dec. 2001, <http://www.dni.gov/nic/special_missilethreat2001.html>; Міжнародний інститут стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies, IISS*), *The Military Balance 2010* (Routledge: London, 2010); статті в рубриці "NRDC Nuclear Notebook" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Це може дозволити реакторам працювати з вищою потужністю та виробляти дещо більше плутонію, ніж вважалося раніше⁵.

Пакистан також продовжує виробляти ВЗУ для військових цілей. Вважається, що уран збагачують на центрифужних установках у Кахуті та Гадвалі. Запаси ВЗУ Пакистану оцінювались у 2012р. у 3 т (підрозділ Х).

Використання ядерного комплексу в Хушабі і продовження виробництва ВЗУ, дозволяють Пакистану в кілька разів збільшити потужності з річного виробництва ядерних боеголовок. Це залежатиме, однак, від наявності достатніх вітчизняних потужностей з переробки відпрацьованого палива та від постачання в достатніх обсягах уранового палива на реактори в Хушабі.

Ракети наземного базування

Пакистан збільшує арсенал ядерних ракет. Управління стратегічного планування має наразі на озброєнні твердопаливні мобільні БРМД *Ghaznavi (Hatf-3)* та *Shaheen I (Hatf-4)*. Розробляється варіант *Shaheen I* збільшеної дальності – *Shaheen IA*. Єдина пакистанська боеготова БРСД – рідкопаливна мобільна *Ghauri I (Hatf-5)*, як вважається, створена на основі північно-корейської ракети *Nodong*.

Наразі розробляються нові типи БР-носіїв ядерної зброї. Зокрема, дво-ступенева твердопаливна мобільна БРСД *Shaheen II (Hatf-6)* може зрештою замінити БРСД *Ghauri I*.

На відміну від Індії, Пакистан розробляє кілька тактичних БРМД, здатних нести ядерний боезаряд. За даними пакистанських військових, БРМД *Abdali (Hatf-2)*, випробувальні пуски якої були здійснені 5 та 11 березня 2012р., забезпечує “додатково до спроможностей стратегічного рівня спроможності оперативного рівня”⁶. Це дозволяє припустити, що *Abdali* невдовзі надійде на озброєння. Мобільну БРМД (60 км) *Nasr (Hatf-9)* пакистанські військові вважають “системою швидкого реагування”, яка підвищить ефективність наявного потенціалу стримування “на малих відстанях” з метою “стримати нові загрози”⁷. Ракету запускають з мобільної багатозарядної пускової установки, здатної, за потреби, “вести огонь залпами по чотири ракети”⁸.

⁵ Patton, T., ‘Combining satellite imagery and 3D drawing tools for nonproliferation analysis: a case study of Pakistan’s Khushab plutonium production reactors’, *Science & Global Security*, vol.20, nos2-3 (2012).

⁶ Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no.PR34/2012-ISPR, 5 Mar. 2012, <http://ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=1979>; Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no.PR62/2011-ISPR, 11 Mar. 2011, <http://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=1689>.

⁷ Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no. PR94/2011-ISPR, 19 Apr. 2011, <http://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=1721>.

⁸ Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no.PR17/2013-ISPR, 11 Feb. 2013, <http://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=2240>.

Пакистанський розробник ракет, Національна інженерно-наукова комісія (*National Engineering and Scientific Commission, NESCOM*), розробляє ще два типи КР-носіїв ядерної зброї: наземного базування – *Babur* і повітряного базування – *Ra'ad*.

Розробка нових типів ядерних БРМД і КР може свідчити про зростаюче занепокоєння Пакистану здатністю протистояти переважаючим звичайним силам і створюваним засобам ПРО Індії. Крім того, можна припустити, що стратегічне планування Пакистану еволюціонувало в напрямі розширення умов застосування ядерної зброї, вірогідно, у відповідь на появу доктрини Холодного старту (*Cold Start*) індійської армії, згідно з якою Індія може завдати швидких, але обмежених неядерних ударів по території Пакистану із застосуванням сил передового базування.

Ударні літаки

Вважається, що раніше у ВПС Пакистану функцію доставки ядерної зброї виконували бойові літаки *F-16A/B*, але незрозуміло, чи мають вони наразі ядерні завдання. Літаки *F-16*, зведені у три ескадрильї, були отримані від США у 1980-х роках. Наразі вони проходять першу модернізацію, яка має завершитись у 2014р. Компанія *Turkish Aerospace Industries*, яка отримала контракт на модернізацію літаків, у лютому 2012р. передала ВПС Пакистану першу партію літаків *F-16 Block 15 MLU*.

Бойові літаки ВПС Пакистану *Mirage V* також можуть застосовуватися для доставки ядерної зброї. Дальність літаків *Mirage* була збільшена завдяки створенню у ВПС Пакистану спроможностей з дозаправки у повітрі з використанням літаків *Ил-78*.

VIII. Ядерні сили Ізраїлю

ФІЛЛІП ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Ізраїль продовжує дотримуватися політики ядерної невизначеності, офіційно не підтверджуючи, але й не заперечуючи наявності ядерної зброї¹. За оцінкою авторів, Ізраїль має приблизно 80 зібраних одиниць ядерної зброї, в т.ч. 50 боєголовок для БРСД *Jericho II* і 30 авіабомб (таблиця 6.9). Стан готовності балістичної ракети великої дальності (БРВД) *Jericho III* невідомий. Ізраїль міг також виробляти нестратегічну ядерну зброю, в т.ч. артилерійські боєприпаси та ядерні фугаси.

Вважається, що Ізраїль використав дослідницький важководний реактор Центру ядерних досліджень у Негеві поблизу м.Дімона для виробництва збройового плутонію. За оцінками, станом на 2012р., Ізраїль мав 710-970 кг збройового плутонію (підрозділ X), однак лише частина його могла бути використана для виготовлення ядерної зброї.

У 2012р. з'явилася багато припущень стосовно здатності Ізраїлю оснастити свої чотири дизель-електричні ПЧ типу 800 класу *Dolphin*, куплені в Німеччині, ядерною КРМБ вітчизняного виробництва. Ізраїль рішуче заперечував ці припущення. Вважається, що ця ракета створена на основі ізраїльської *Popeye Turbo*, але у відкритих джерелах надійної інформації про технічні характеристики КРМБ немає. Поставка ВМС Ізраїлю ще двох ПЧ того ж класу очікується у 2013р. і 2017р. ПЧ будуються на верфі *Howaldtswerke-Deutsche Werft AG* поблизу Кіля (Німеччина). Четвертий, п'ятий і шостий ПЧ – вдосконалені субмарини класу *Dolphin* з незалежною від зовнішнього повітря силовою установкою (*air-independent propulsion, AIP*), що знижує шумність ПЧ і дозволяє їм довший час перебувати в зануреному стані².

ЗМІ повідомляли, що представники Уряду Німеччини давно припускали наявність у Ізраїлю військових ядерних спроможностей та його здатність використати ПЧ для доставки ядерної зброї³. Німецький Уряд офіційно не спростовував ці повідомлення, але у 2006р. і 2012р. у відповідях на парламентські запити було заявлено, що нерозповсюдження ядерної зброї є принциповою нормою політики Уряду Німеччини, а передача засобів її доставки

¹ Про роль цієї політики у прийнятті рішень у сфері національної безпеки Ізраїлю див.: Cohen, A., 'Israel', eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010).

² Von Bergman, R. et al., 'Made in Germany', *Der Spiegel*, 4 June 2012 (in German).

³ Von Bergman (посилання 2).

Таблиця 6.9. Ядерні сили Ізраїлю, станом на січень 2013р.

| Тип | Дальність (км) ^a | Навантаження (кг) | Стан |
|-----------------------------|--------------------------------|----------------------|--|
| Літаки ^b | | | |
| <i>F-16A/B/C/D/I Falcon</i> | 1 600 | 5 400 | За штатом – 205 літаків; окремі вважаються здатними нести ядерну зброю |
| БР ^c | | | |
| <i>Jericho II</i> | 1 500- 1 800 | 750- 1 000 | Близько 50 ракет; розгорнуті з 1990р.; Випробувальний пуск – 27 червня 2001р. |
| <i>Jericho III</i> | >4 000 | 1 000- 1 300 | Випробувальні пуски – 17 січня 2008р. і 2 листопада 2011р.; статус невідомий |

^a Дальність польоту літаків наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

^b Частина з 25 ізраїльських літаків *F-15I* також можуть доставляти ядерну зброю на велику відстань.

^c Припускалося, що Ізраїль міг також розробити ядерну крилату ракету для своїх ударних ПЧ. Джерела: Cohen, A., *The Worst-kept Secret: Israel's Bargain with the Bomb* (Columbia University Press: New York, 2010); Cohen, A. and Burr, W., 'Israel crosses the threshold', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol.62, no.3 (May/June 2006); Cohen, A., *Israel and the Bomb* (Columbia University Press: New York, 1998); Albright, D., Berkhout, F. and Walker, W., SIPRI, *Plutonium and Highly Enriched Uranium 1996: World Inventories, Capabilities and Policies* (Oxford University Press: Oxford, 1997); *Jane's Strategic Weapon Systems*, різні випуски; Fetter, S., 'Israeli ballistic missile capabilities', *Physics and Society*, vol.19, no.3 (July 1990) – оновлений аналіз див. у неопублікованому виданні: 'A ballistic missile primer', <<http://faculty.publicpolicy.umd.edu/fetter/pages/publications/>>; статті в рубриці "NRDC Nuclear Notebook" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

ніколи не була б схвалена⁴. Німецькі урядовці заявляли, що ПЧ були передані Ізраїлю без будь-якої зброї, і всю відповідальність за рішення про озброєння субмарин покладали на Уряд Ізраїлю⁵.

⁴ German Parliament (Bundestag), 'Deutsche Rüstungsexporte nach Israel', Response of the Federal Government, Drucksache 16/3430, 16 Nov. 2006; German Parliament (Bundestag), Written questions that received responses from the Federal Government in the week of 7 May 2012, Drucksache 17/9615, 11 May 2012, p.50.

⁵ Weiland, S., 'Deutsche Waffenlieferungen: Heikler U-Boot-Deal mit Israel', *Der Spiegel*, 3 June 2012, <<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/lieferung-deutscher-u-boote-an-israel-provoziert-kritik-a-836715.html>>; 'Israels Regierungschef würdigt deutsche U-Boote', *Die Welt*, 5 June 2012.

ІХ. Ядерні військові спроможності Північної Кореї

ШЕННОН Н.КАЙЛ

Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР, Північна Корея) має втаємничену і вкрай непрозору військову ядерну програму. Відкритої інформації для перевірки наявності у неї ядерної зброї немає. Але в січні 2012р. директор Національної розвідки США Дж.Клаппер (*James R. Clapper*) припускав, що Північна Корея виготовила ядерну зброю, хоч і не навів оцінок розміру її ядерного арсеналу¹. У 2011р. він стверджував, що Північна Корея має можливість створити ядерну зброю, але американська розвідка не знає, чи зробила вона це².

Станом на січень 2013р., Північна Корея здійснила два підземні ядерні вибухи: перший – у жовтні 2006р., оціночною потужністю менше 1 Кт, який загалом вважали невдалим; другий – у травні 2009р., оціночною потужністю 2-6 Кт³. У 2012р. в кількох неурядових доповідях, що ґрунтувалися на аналізі супутникових знімків та інших даних, містилися висновки про технічну підготовку Північної Кореї до третього підземного ядерного вибуху в тунелях на ядерному полігоні Пунге-рі на північному сході країни⁴.

Було багато припущень, що Північна Корея намагається створити ядерну зброю на основі ВЗУ, а не плутонію, нібито використаного у випробуваннях 2006р. і 2009р.⁵ Вважається, що Північна Корея реалізує програму збагачення урану, хоча факт виробництва нею ВЗУ для ядерної зброї залишається не підтвердженим. У 2010р. делегації американських вчених, яка відвідала ядерний комплекс Йонгбень (Північний Пхеньян), показали раніше втаємничену центрифугову збагачувальну установку, розташовану в будівлі, де раніше збиралися металеві паливні стрижні. Згідно з інформацією, що потрапила до ЗМІ під час підготовки у 2011р. доповіді Експертної групи РБ ООН у справах Північної Кореї, “дуже ймовірно, що один чи кілька подібних втаємничених об’єктів, здатних виробляти [низькозбагачений уран (НЗУ)] або

¹ Clapper, J.R., US Director of National Intelligence, ‘Worldwide threat assessment of the US intelligence community for the Senate Select Committee on Intelligence’, Unclassified statement for the record, 31 Jan. 2012, p.6, <<http://www.dni.gov/index.php/newsroom/testimonies/>>.

² Clapper, J.R., US Director of National Intelligence, ‘Worldwide threat assessment of the U.S. Intelligence Community for the House Permanent Select Committee on Intelligence’, Statement for the record, 10 Feb. 2011, p.6, <<http://www.dni.gov/index.php/newsroom/testimonies/>>.

³ Федченко В., Ферм Хеллгрєн Р. “Ядерні вибухи протягом 1945-2006рр.” – *Щорічник СІПРІ 2007*; Федченко В. “Ядерні вибухи протягом 1945-2009рр.” – *Щорічник СІПРІ 2010*. Опис методів оцінки потужності вибуху під час випробувань і пов’язаних з ними похибок див.: Pabian, F.V. and Hecker, S.S., ‘Contemplating a third nuclear test in North Korea’, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 6 Aug. 2012, <<http://www.thebulletin.org/web-edition/features/contemplating-third-nuclear-test-north-korea>>.

⁴ ‘North Korean nuclear test preparations: an update’, 38North, 27 Apr. 2012, <<http://38north.org/2012/04/punggyeri042712/>>; Pabian and Hecker (посилання 3). Північна Корея здійснила третій випробувальний ядерний вибух у Пунге-рі 12 лютого 2013р., про що йтиметься у *Щорічнику СІПРІ 2014*.

⁵ За повідомленнями, Північна Корея отримала таємну допомогу у проектуванні ядерної зброї на основі ВЗУ від пакистанського інженера-ядерника А.К.Хана (*Abdul Qadeer Khan*). Див.: United Nations, Security Council, Report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1874 (2009), 11 May 2012, annex to S/2012/422, 14 June 2012, p.15.

ВЗУ, є в інших місцях [країни]⁶. МАГАТЕ також наводило непрямі докази отримання до 2001р. Північною Кореєю можливості виробляти гексафторид урану (UF_6) – газоподібну сировину для збагачувальних центрифуг⁷.

Використовуючи для ядерної зброї ВЗУ, Північна Корея потенційно могла б подолати проблеми, пов'язані з її обмеженими запасами збройового плутонію. У 2008р. Північна Корея заявила про виділення 31 кг плутонію з відпрацьованого палива її 5-МВт графітового дослідницького реактора в Йонгбені перед тим, як він був заглушений; згодом вона виготовила, за оцінками, ще 8-10 кг плутонію (підрозділ X). Після випробувань 2006р. і 2009р., залежно від кількості використаного в них плутонію, Північна Корея мала достатній обсяг цього матеріалу для виготовлення 6-8 примітивних ядерних боєприпасів (з розрахунку, що для виготовлення одного боєприпасу потрібно 5 кг плутонію). Північна Корея наразі будує в Йонгбені новий легководний реактор власної конструкції; хоча цей крок спрямований нібито на розвиток цивільної ядерної енергетики, але реактор можна використати для виробництва плутонію для військової ядерної програми⁸.

Є непрямі докази того, що Північна Корея може планувати випробування вибухових пристроїв з плутонієм і ВЗУ одночасно чи послідовно⁹. Випробування плутонієвих боєзарядів може надати дані про доцільне співвідношення потужності та ваги ядерного матеріалу для створення достатньо компактною і легкою боєголовки для БРВД; випробування з використанням ВЗУ може сприяти збільшенню обсягу майбутнього арсеналу¹⁰. Проте, якщо забезпечена потрібна ізолюваність підземних випробувань, то за допомогою проб повітря за межами країни важко визначити, який саме матеріал використано – ВЗУ чи плутоній¹¹. Також припускалося, що Північна Корея має намір випробувати боєзаряд з “прискореним розщепленням” (*fusion-boosted*) чи навіть термоядерний заряд¹².

⁶ Panel of experts established pursuant to Resolution 1874 (2009), Report, para.53. <<http://www.scribd.com/doc/55808872/UN-Panel-of-Experts-NORK-Report-May-2011>>.

⁷ Північну Корею підозрюють у передачі у 2000 і 2001рр. UF_6 для лівійської таємної програми збагачення урану. Див.: International Atomic Energy Agency, Board of Governors and General Conference, ‘Application of Safeguards in the Democratic People’s Republic of Korea’, Report by the Director General, GOV/2011/53–GC(55)24, 2 Sep. 2011, para.50.

⁸ Puccioni, A., ‘Pyongyang takes a major step in new reactor project’, *Jane’s Defence Weekly*, 22 Aug. 2012, p.8.

⁹ Pabian and Hecker (посилання 3).

¹⁰ Hecker, S. S., ‘What to expect from a North Korean nuclear test?’, *Foreign Policy*, 4 Feb. 2013.

¹¹ Choe, S., ‘North Korea: a third nuclear test may not answer basic questions’, *New York Times*, 6 Feb. 2013.

¹² Lewis, J., ‘Setting expectations for a DPRK test’, Arms Control Wonk, 29 Jan. 2013, <<http://lewis.armscontrolwonk.com/archive/6200/setting-expectations-for-a-dprk-test>>; Makino, Y., ‘N. Korea likely to test fusion-boosted fission bomb able to reach U.S.’, *Asahi Shimbun Asia and Japan Watch*, 25 Jan. 2013, <http://ajw.asahi.com/article/asia/korean_peninsula/AJ201301250058>.

Х. Світові запаси та виробництво розщеплюваних матеріалів у 2012р.

АЛЕКСАНДЕР ГЛАСЕР, ЗІ МІН

МІЖНАРОДНА ГРУПА З ПИТАНЬ РОЗЩЕПЛЮВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

Для всіх видів ядерних боєзарядів – від першого покоління атомної до сучасної термоядерної зброї – потрібні матеріали, здатні підтримувати вибухову ланцюгову реакцію розщеплення. Найпоширенішими з таких розщеплюваних матеріалів є ВЗУ і плутоній практично будь-якого ізотопного складу. В цьому підрозділі наведені дані про наявні запаси ВЗУ (таблиця 6.10) і виділеного плутонію (таблиця 6.11) – у т.ч. в боєприпасах, – а також про наявні потужності з виробництва цих матеріалів (таблиці 6.12 і 6.13, відповідно). Дані таблиць ґрунтуються на нових оцінках, підготовлених для Доповіді про світові запаси розщеплюваних матеріалів за 2012-2013рр. (*Global Fissile Material Report 2012-2013*)¹.

Сировиною для виробництва як ВЗУ, так і плутонію є природний уран. Природний уран майже повністю складається з ізотопу $U-238$, що не піддається ланцюговій реакції, і приблизно 0,7% $U-235$. Концентрацію ізотопів $U-235$ можна збільшити шляхом збагачення – зокрема, за допомогою газових центрифуг. Уран, збагачений до менше ніж 20% $U-235$ (як правило, до 3-5%) – т.зв. НЗУ – придатний для використання в енергетичних реакторах. Уран, збагачений до не менш ніж 20% $U-235$ – т.зв. ВЗУ – вважається мінімально прийнятним за концентрацією збройовим матеріалом. Але для зменшення маси ядерного заряду, збройовий уран зазвичай збагачують до понад 90% $U-235$. Плутоній виробляють в ядерних реакторах, піддаючи $U-238$ впливу нейтронів, а потім хімічній обробці для виділення з використаного палива. Плутоній отримують у різних ізотопних сумішах, більшість з яких мають збройову якість. Розробники зброї надають перевагу суміші із вмістом $Pu-239$ – через її відносно низький рівень спонтанної емісії нейтронів і гамма-випромінювання, а також низьке виділення тепла під час радіоактивного розпаду. Збройовий плутоній зазвичай містить понад 90% ізотопу $Pu-239$. Плутоній у звичайному відпрацьованому паливі ядерних реакторів (реакторний плутоній) містить 50-60% $Pu-239$, але є придатним для зброї навіть першого покоління.

П'ять ядерних держав-учасниць ДНЯЗ – Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція – виготовляли ядерну зброю на основі як ВЗУ, так і плутонію; Ізраїль, Індія і Північна Корея – переважно плутонію, а Пакистан – переважно ВЗУ. Певні можливості з виробництва розщеплюваних матеріалів мають усі країни з цивільною ядерною промисловістю.

¹ International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2012-2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, forthcoming 2013).

Таблиця 6.10. Світові запаси високозбагаченого урану, станом на 2012р.

| Країна | Національні запаси (т) ^a | Стан виробництва | Коментарі |
|------------------------------|-------------------------------------|--------------------------|---|
| Китай | 16 ± 4 | Припинено в 1987-1989рр. | У т.ч. 4,6 т задекларовано для цивільного використання |
| Франція ^b | 30 ± 6 | Припинено в 1996р. | |
| Індія ^c | 2,4 ± 063 | Триває | У т.ч. 50 т зарезервовано як паливо для корабельних і дослідницьких реакторів; не враховуючи 29 т, що підлягають збідненню |
| Ізраїль ^d | 0,3 | – | |
| Пакистан | 3,0 ± 0,4 | Триває | |
| Росія ^e | 666 ± 120 | Припинено в 1987-1988рр. | |
| Велика Британія ^f | 21,2 | Припинено в 1962р. | |
| США ^g | 532 | Припинено в 1992р. | У т.ч. 152 т зарезервовано як паливо для корабельних реакторів і 20 т для інших реакторів, що працюють на ВЗУ; не враховуючи 63 т, що підлягають збідненню або захованню як відходи |
| Інші держави ^h | ~15 | | |
| Всього | ~1 285 | | Округлено до найближчих 5 т; не враховуючи 92 т, що підлягають збідненню |

^a Більшість з цих матеріалів – збагачений до 90-93% *U-235*, який зазвичай вважається збройовим. За потреби, визначаються виняткові випадки. Враховано збіднення (тобто розбавлення або зниження концентрації *U-235*) надлишків російського та американського збройового ВЗУ до кінця 2012р.

^b Станом на кінець 2010р., Франція задекларувала МАГАТЕ 4,64 т цивільного ВЗУ; вважають, що тут враховано збройовий ВЗУ, збагачений до 93%, хоча частина матеріалу перебуває в опроміненій формі. Оцінки непевні лише для військових запасів у 26 т, але не для задекларованого запасу у 4,64 т.

^c Вважається, що Індія виробляє ВЗУ (30-45%) для використання як паливо корабельних реакторів. Оцінка наведена для ВЗУ, збагаченого до 30%.

^d Ізраїль міг придбати близько 300 кг збройового ВЗУ у США не пізніше 1965р.

^e Станом на 31 грудня 2012р., 488 т російського збройового ВЗУ були піддані збідненню. Дані про російські запаси для корабельних реакторів є оцінкою авторів, що ґрунтується на розмірі російського флоту.

^f Станом на 31 березня 2002р., Велика Британія задекларувала 21,9 т ВЗУ; середній рівень його збагачення не наводився. За оцінкою, 0,7 т могли бути використані як паливо для корабельних реакторів. Станом на кінець 2011р., Велика Британія задекларувала в МАГАТЕ 1,4 т цивільного ВЗУ.

^g Дані про американський ВЗУ наведені у фактичній вазі, а не в еквіваленті 93% збагачення. Станом на 30 вересня 1996р., США мали 741 т ВЗУ, в т.ч. 620 т *U-235*. Станом на кінець 2012р., вони розбавили 141 т надлишків; проте, навряд чи якась частина цього обсягу була збройовим ВЗУ. У 2012р. США вивели із запасів заявлених надлишкових військових матеріалів, призначених для розбавлення, 24 т ВЗУ; тепер ці матеріали зарезервовано для корабельного палива, тому загальна кількість ВЗУ цієї категорії зросла до 152 т (свіжого) ВЗУ збройової якості. Ще принаймні 100 т є опроміненим корабельним паливом.

^h У Щорічній доповіді МАГАТЕ за 2011р. перелічено 213 значних запасів ВЗУ, що перебувають під всеохоплюючими гарантіями. З урахуванням похибки в оцінках рівнів збагачення, що стосується переважно дослідницьких реакторів, загальний обсяг ВЗУ становить 15 т. З них приблизно 10 т мають 20% рівень збагачення та належать Казахстану.

Таблиця 6.11. Світові запаси виділеного плутонію, станом на 2012р.

| Країна | Військові запаси на 2012р. (т) | Стан військового виробництва | Цивільні запаси на 2012р., якщо не зазначене інше (т) ^a |
|------------------------------|--|------------------------------|---|
| Китай | 1,8 ± 0,8 | Припинено в 1991р. | 0,01 |
| Франція | 6 ± 1,0 | Припинено в 1992р. | 57,5 (не враховуючи 22,8 іноземних власників) |
| Німеччина | – | – | 5,8 (у Франції, Німеччині та Великій Британії) |
| Індія ^b | 0,54 ± 0,14 | Триває | 4,94 (у т.ч. 4,7 поза гарантіями) |
| Ізраїль ^c | 0,84 ± 0,13 | Триває | – |
| Японія | – | – | 44,3 (у т.ч. 35 у Франції і Великій Британії) |
| Північна Корея ^d | 0,03 | Припинено | – |
| Пакистан ^e | 0,15 ± 0,02 | Триває | – |
| Росія ^f | 128 ± 8 (34 задекларовані як надлишок) | Припинено | 49,5 |
| Велика Британія ^g | 3,2 | Припинено в 1995р. | 91,2 (у т.ч. 0,9 за кордоном, але не враховуючи 27,9 іноземних власників) |
| США ^h | 83.2 (49,3 задекларовані як надлишок) | Припинено в 1988р. | – |
| Інші держави ⁱ | – | – | 11 (іноземних власників у Франції і Великій Британії) |
| Всього | ~224 (83 задекларовані як надлишок) | | ~264 |

^a Деякі країни мають цивільний плутоній, що зберігається за кордоном, переважно у Франції і Великій Британії, але не надають МАГАТЕ звітів *INFCIRC/549*.

^b У рамках американо-індійської Ініціативи співробітництва в галузі цивільної ядерної енергетики (*Civil Nuclear Cooperation Initiative*) 2005р. Індія відносить до військового сектору значну кількість плутонію, виділеного з відпрацьованого палива індійських енергетичних реакторів. Вказаний в таблиці матеріал поза гарантіями в рамках “спеціальної для Індії” угоди, підписаної 2 лютого 2009р. Урядом Індії та МАГАТЕ, використовується як паливо для брідерних реакторів.

^c Вважається, що Ізраїль продовжує експлуатувати реактор для виробництва плутонію в м.Дімона, але при цьому використовує його переважно для виробництва тритію.

^d Північна Корея, за повідомленнями, в червні 2008р. доповіла про задеклароване виробництво 31 кг плутонію; у 2006р. та 2009р. вона здійснила ядерні випробування, а у 2009р. поновила виробництво плутонію та отримала ще 8-10 кг. У лютому 2013р. Північна Корея здійснила ще одне випробування, а у квітні 2013р. оголосила, що має намір поновити виробництво плутонію.

^e Пакистан експлуатує плутонієві реактори *Khushab-1* і *-2*. На тому ж майданчику будуються ще три реактори для виробництва плутонію.

^f Цей плутоній, задекларований як надлишковий, Росія не вносить до повідомлень до МАГАТЕ *INFCIRC/549*. До військових запасів належать 6 т збройового плутонію, вироблених у 1994-2010рр., які не враховуються ні як надлишкові, ні як цивільні.

^g Велика Британія задекларувала 91,2 т цивільних запасів плутонію (не враховуючи 27,9 т іноземних власників, що зберігаються у Великій Британії). Зазначена величина, очевидно,

враховує 4,4 т збройового плутонію, задекларовані як надлишкові, що перебувають під гарантіями Євратому та мають підпадати під гарантії МАГАТЕ.

^h Станом на кінець 2011р., у звіті до МАГАТЕ *INFCIRC/549* США задекларували 49,3 т опроміненого плутонію (виділеного та у складі змішаного оксидного ядерного палива) як надлишкові для військових цілей. Ще 4,4 т були відправлені для знешкодження на дослідний завод з ізоляції відходів у штаті Нью-Мексико.

ⁱ Це, зокрема, Італія, якій належать 4,5 т плутонію на установці *La Hague* (Франція).

Джерела для таблиці 6.10: International Panel on Fissile Materials (IPFM), Global Fissile Material Report 2012-2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament (IPFM: Princeton, NJ, forthcoming 2013); **Ізраїль:** Myers, H., 'The real source of Israel's first fissile material', *Arms Control Today*, vol.37, no.8 (Oct. 2007), p.56; Gilinsky, V. and Mattson, R.J., 'Revisiting the NUMEC affair', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol.66, no.2 (Mar./Apr. 2010); **Росія:** United States Enrichment Corporation, 'Megaton to megawatts', <<http://www.usec.com/russian-contracts/megatons-megawatts>>; **Велика Британія:** British Ministry of Defence, 'Historical accounting for UK defence highly enriched uranium', Mar. 2006, <<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.mod.uk:80/defenceinternet/aboutdefence/corporatepublications/healthandsafetypublications/uranium/>>; International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland concerning its policies regarding the management of plutonium, INFCIRC/549/Add.8/15, 3 Aug. 2012; **США:** US Department of Energy (DOE), *Highly Enriched Uranium, Striking a Balance: A Historical Report on the United States Highly Enriched Uranium Production, Acquisition, and Utilization Activities from 1945 through September 30, 1996* (DOE: Washington, DC, 2001); Person, G., Davis, D. and Schmidt, R., 'Progress down-blending surplus highly enriched uranium', Paper presented at the 53rd Annual Meeting Institute for Nuclear Materials Management, Orlando, FLA, July 2012; *Non-nuclear weapon states: IAEA, IAEA Annual Report 2011* (IAEA: Vienna, 2012), Annex, Table A.4, p.109.

Джерела для таблиці 6.11: International Panel on Fissile Materials (IPFM), Global Fissile Material Report 2012-2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament (IPFM: Princeton, NJ, forthcoming 2013); **США:** National Nuclear Security Administration (NNSA), *The United States Plutonium Balance, 1944-2009* (NNSA: Washington, DC, June 2012); International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from the United States of America concerning its policies regarding the management of plutonium, INFCIRC/549/Add.6/15, 29 Oct. 2012; **Цивільні запаси (за винятком Індії):** декларації країн у форматі повідомлень до МАГАТЕ, <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/>>; **Північна Корея:** Kessler, G., 'Message to U.S. preceded nuclear declaration by North Korea', *Washington Post*, 2 July 2008; **Росія:** Russian-US Agreement concerning the Management and Disposition of Plutonium Designated as No Longer Required for Defense Purposes and Related Cooperation (Russian-US Plutonium Management and Disposition Agreement), signed 29 Aug. and 1 Sep. 2000, amended Apr. 2010, and entered into force July 2011, <<http://www.state.gov/t/isn/trty/>>; *Non-nuclear weapon states: Areva, Traitement des combustibles usés provenant de l'étranger dans les installations d'AREVA NC La Hague: Rapport 2011* (Areva: Beaumont-Hague, 2012).

Таблиця 6.12. Важливі установки збагачення урану та їх потужність, станом на грудень 2012р.

| Країна | Назва або місце знаходження об'єкта | Тип | Стан | Процес збагачення ^a | Потужність (тис.ОПР/рік) ^b |
|----------------------|-------------------------------------|------------|-------------------|--------------------------------|---------------------------------------|
| Аргентина | <i>Pilcaniyeu</i> | Цивільний | Поновлює роботу | ГД | .. |
| Бразилія | <i>Resende Enrichment</i> | Цивільний | Будується | ГЦ | 115-200 |
| Китай | <i>Lanzhou 2</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 500 |
| | <i>Lanzhou</i> (новий) | Цивільний | Працює | ГЦ | 1 000 |
| | <i>Shaanxi</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 1 000 |
| Франція ^c | <i>Georges Besse II</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 7 500-11 000 |
| Німеччина | <i>Urenco Gronau</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 2 200-4 500 |
| Індія | <i>Rathehalli</i> | Військовий | Працює | ГЦ | 15-30 |
| Іран | <i>Natanz</i> | Цивільний | Будується | ГЦ | 120 |
| | <i>Qom</i> | Цивільний | Будується | ГЦ | 5-10 |
| Японія | <i>Rokkasho</i> ^d | Цивільний | Поновлює роботу | ГЦ | 50-1 500 |
| Північна Корея | <i>Yongbyon</i> ^e | .. | .. | ГЦ | 8 |
| Нідерланди | <i>Urenco Almelo</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 5 000-6 000 |
| Пакистан | <i>Gadwal</i> | Військовий | Працює | ГЦ | .. |
| | <i>Kahuta</i> | Військовий | Працює | ГЦ | 15-45 |
| Росія ^f | <i>Ангарск</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 2 200-5 000 |
| | <i>Новоуральск</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 13 300 |
| | <i>Северск</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 3 800 |
| | <i>Зеленогорск</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 7 900 |
| Велика Британія | <i>Capenhurst</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 5 000 |
| США | <i>Areva Eagle Rock</i> | Цивільний | Планується | ГЦ | 3 300-6 600 |
| | <i>Paducah</i> | Цивільний | Підлягає закриттю | ГД | 11 300 |
| | <i>Piketon</i> , шт. Огайо | Цивільний | Планується | ГЦ | 3 800 |
| | <i>Urenco Eunice</i> | Цивільний | Працює | ГЦ | 2 000-5 900 |

^a Газоцентрифугова (ГЦ) технологія є головною технологією розділення ізотопів для підвищення вмісту *U-235* у природному урані, але на ряді установок продовжують використовувати газову дифузію (ГД).

^b ОПР/рік – одиниця роботи з розділення на рік: ОПР – одиниця виміру зусиль, потрібних для розділення на збагачувальній установці урану з наявним вмістом *U-235* на два компоненти – з вищою і нижчою концентрацією *U-235*, відповідно. Якщо наведено дві величини, це означає, що потужність установки збільшується.

^c У червні 2012р., після 33 років експлуатації, Франція остаточно припинила виробництво на газодифузійному заводі зі збагачення урану *George Besse I*.

^d Газоцентрифугувальний завод *Rokkasho* переоснащується для використання нової технології центрифугування та наразі працює з дуже малою потужністю.

^e Північна Корея повідомила про збагачувальну установку в Йонгбені у 2010р. Її експлуатаційний стан невідомий.

^f *Ангарск* раніше називався *Ангарск-10*; *Новоуральск* – *Свердловск-44*; *Северск* – *Томск-7*. На установці *Зеленогорск* (раніше *Красноярск-45*) має розпочати роботу каскад з виробництва ВЗУ-палива для реактора на швидких нейтронах і дослідницького реактора.

Джерела: Дані про збагачувальні потужності взяті з видань: International Atomic Energy Agency (IAEA), Integrated Nuclear Fuel Cycle Information Systems (INFICIS), <<http://www-nfcis.iaea.org/>>; International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2012–2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, forthcoming 2013).

Таблиця 6.13. Важливі переробні потужності, станом на грудень 2012р.

Якщо не зазначено інше, всі установки переробляють паливо для легководних реакторів.

| Країна | Назва або місце розташування установки | Тип | Стан | Проектна потужність (т важкого металу/рік) ^a |
|--------------------|--|------------|---------------------------------|---|
| Китай | <i>Lanzhou</i> , дослідна установка | Цивільний | Працює | 50-100 |
| Франція | <i>La Hague UP2</i> | Цивільний | Працює | 1 000 |
| | <i>La Hague UP3</i> | Цивільний | Працює | 1 000 |
| Індія ^b | <i>Kalpakkam</i> (паливо ВВР) | ПВ | Працює | 100 |
| | <i>Tarapur-I</i> (паливо ВВР) | ПВ | Працює | 100 |
| | <i>Tarapur-II</i> (паливо ВВР) | ПВ | Працює | 100 |
| | <i>Trombay</i> (паливо ВВР) | Військовий | Працює | 50 |
| Ізраїль | <i>Dimona</i> (паливо ВВР) | Військовий | Працює | 40-100 |
| Японія | <i>JNC Tokai</i> | Цивільний | Тимчасово зупинена | 200 |
| | <i>Rokkasho</i> | Цивільний | Запускається | 800 |
| Північна Корея | <i>Yongbyon</i> | Військовий | На консервації | 100-150 |
| Пакистан | <i>Chashma</i> (паливо ВВР?) | Військовий | Будується | 50-100 |
| | <i>Nilore</i> (паливо ВВР) | Військовий | Працює | 20-40 |
| Росія ^d | <i>Маяк РТ-1, Озерск</i> | Цивільний | Працює | 200-400 |
| | <i>Северск</i> | Військовий | Закритий | 6 000 |
| | <i>Железногорск</i> | Військовий | Закритий | 3 500 |
| Велика Британія | <i>BNFL B205 Magnox</i> | Цивільний | Підлягає зупиненню | 1 500 |
| | <i>BNFL Thorp, Sellafield</i> | Цивільний | Підлягає зупиненню ^c | 1 200 |
| США | <i>H-canyon, Savannah River Site</i> | Цивільний | Працює | 15 |

ВВР – важководний реактор; ПВ – подвійного використання.

^a Проектна потужність означає максимальну кількість відпрацьованого палива, яку установка може переробити; вимірюється в тоннах важких металів на рік; тонна важких металів – це кількість важких металів, у цьому випадку урану, у відпрацьованому паливі. Фактична потужність часто є значна меншою за проектну. Наприклад, російський завод *Маяк РТ-1* ніколи не переробляв більше 130 т важких металів на рік, а Франція через припинення зовнішніх контрактів скоро перероблятиме лише 850 т важких металів на рік. Відпрацьоване паливо легководних реакторів містить близько 1% плутонію, а важководних і графітових – приблизно 0,4%

^b У рамках американо-індійської Ініціативи співробітництва в галузі цивільної ядерної енергетики 2005р. Індія вирішила не відкривати жодного зі своїх переробних заводів для перевірки гарантії МАГАТЕ.

^c У липні 2012р. британське Агентство зняття з експлуатації ядерних об'єктів (*Nuclear Decommissioning Authority, NDA*) оголосило, що після завершення у 2018р. поточних контрактів на переробку завод *Thorp* у Селлафілді (*Sellafield*) планується закрити.

^d *Маяк РТ-1* раніше називався *Челябінск-65; Северск – Томск-7; Железногорск – Красноярск-26*.

Джерела: Дані про проектну потужність взяті з видань: International Atomic Energy Agency (IAEA), Integrated Nuclear Fuel Cycle Information Systems (INFCIS), <<http://www-nfcis.iaea.org/>>; International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2012-2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, forthcoming 2013).

Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2012р.

Розділ 7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження

Розділ 8. Контроль над звичайними озброєннями та заходи довіри у військовій сфері

Розділ 9. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю

7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження

Загальний огляд

У 2012р. в центрі міжнародної уваги залишалась ядерна програма Ірану, викликаючи занепокоєння поширенням ядерної зброї (підрозділ I цього розділу). Минулого року на шляху подолання давніх суперечностей з питань масштабу та характеру цієї програми вдалося досягти невеликого прогресу. Відновлення переговорів Ірану з п'ятьма постійними членами Ради Безпеки (РБ) ООН і Німеччиною (група "5+1") не призвело до зрушення з мертвої точки, в якій перебуває переговорний процес внаслідок невиконання Тегераном вимог РБ стосовно повного припинення збагачення урану та інших чутливих видів діяльності, віднесених до ядерного паливного циклу. Іран і Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) також не домоглися згоди стосовно рамкового плану з усунення занепокоєння МАГАТЕ, пов'язаного з продовженням Іраном ядерної діяльності, яка, можливо, має військовий вимір і здійснюється в обхід зобов'язань за Договором 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, Non-Proliferation Treaty, NPT). Чергове повернення переговорів до глухого кута поновило заклики розширити повноваження МАГАТЕ з проведення розслідувань стосовно сторін ДНЯЗ, які підозрюються в порушенні визначених Договором угод про гарантії нерозповсюдження – навіть якщо ці повноваження виходять за рамки, запроваджені Типовим додатковим протоколом.

Брак прогресу в цих двох окремих, але тісно пов'язаних напрямках переговорів сприяв появі припущень, що деякі держави – а саме, Ізраїль або США – можуть надати перевагу позаправовим заходам або навіть вдатися до превентивного використання військової сили з метою підтвердження підозр стосовно військового характеру іранської ядерної програми. Відновлення уваги до військових способів розв'язання проблеми зумовило спори про дієвість заснованих на міжнародному праві підходів, особливо – запровадження каральних економічних санкцій у відповідь на підозри або доведені факти порушення державами важливих зобов'язань і норм договорів з контролю над озброєннями.

Шестисторонні переговори з питань денуклеаризації Північної Кореї впродовж 2012р. не відновлювалися; натомість, Північна Корея знову заявила про статус держави, яка володіє ядерною зброєю (підрозділ II). Очевидним проривом могла б стати згода Пхеньяна припинити програми з розробки ядерної зброї і балістичних ракет в обмін на гуманітарну допомогу з боку США. Ситуація погіршилася після запуску Північною Кореєю космічного апарата, що Вашингтоном та його союзниками в регіоні було розцінено як приховане випробування балістичної ракети.

Певним здобутком режиму ядерного нерозповсюдження стало оголошення М'янмою в листопаді 2012р. про готовність до підписання Додаткового протоколу до Угоди з МАГАТЕ про гарантії, з наданням Агентству розширених прав у доступі до об'єктів та інформації всередині країни, пов'язаних з ядерною діяльністю. М'янма також обіцяла забезпечити абсолютну прозорість

і всебічне співробітництво з Агентством у з'ясуванні підстав для підозр стосовно наявності в минулому незаявленої ядерної діяльності, включно з придбанням чутливого обладнання у Північній Кореї. Це несподіване рішення стало значним внеском до міжнародних зусиль із забезпечення прозорості в ядерній сфері та універсалізації положень Типового додаткового протоколу.

Із завершенням НАТО у 2012р. Огляду стану оборони і стримування (*Defence and Deterrence Posture Review, DDRP*) на перший план вийшла проблема майбутнього нестратегічної (тактичної) ядерної зброї в Європі (підрозділ III). Як і у Стратегічній концепції НАТО 2010р. (*NATO's 2010 Strategic Concept*), у *DDRP* підтверджено, що ядерна зброя залишається головним елементом у загальних спроможностях НАТО зі стримування та оборони, а також рекомендовано не змінювати розташовані в Європі ядерні сили США. Водночас, зазначена в документі готовність НАТО до розгляду варіантів подальшого скорочення нестратегічних ядерних озброєнь, за умов зустрічних кроків з боку Росії, означає, що залишається можливість розширення заходів контролю над ядерною зброєю за рамки нового американо-російського Договору СНО 2010р.

У 2012р. на вищому політичному рівні продовжувалось обговорення ризиків ядерного тероризму та незаконної переадресації ядерних та інших радіоактивних матеріалів. У березні глави 53 держав і урядів, а також керівники ООН, ЄС, МАГАТЕ та Інтерполу зібралися в Сеулі (Південна Корея) на саміті з питань фізичної ядерної безпеки – з метою обговорення питань посилення правових і регуляторних механізмів убезпечення ядерних матеріалів та об'єктів у всьому світі (підрозділ IV). Вони розглянули перебіг імплементації добровільних зобов'язань, визначених на Вашингтонському саміті з питань фізичної ядерної безпеки 2010р., а також ухвалили Компоніке, в якому визначені пріоритетні сфери зусиль зі зміцнення фізичної безпеки ядерних та інших радіоактивних матеріалів. На саміті розглядався також взаємозв'язок між безпекою людини та довкілля від ядерної діяльності та безпекою ядерних об'єктів на досвіді ядерної кризи 2011р., спричиненої подіями на атомній електростанції (АЕС) “Фукусіма” в Японії. З метою підтримки співробітництва у сфері фізичної ядерної безпеки, лідери, зокрема, погодилися провести у 2014р. третій саміт у Нідерландах.

У 2012р. відновилася дискусія навколо висунутої майже 40 років тому пропозиції зі створення на Близькому Сході зони, вільної від ядерної та іншої зброї масового ураження (ЗМУ). Згідно з рішенням Оглядової конференції ДНЯЗ 2010р. та відповідно до резолюції Конференції 1995р. з огляду та подовження Договору, Фінляндії – як спеціальному посереднику – було доручено провести у грудні 2012р. міжнародну конференцію з цього питання. Але в листопаді Велика Британія, Росія і США – співавтори пропозиції – заявили, що у 2012р. захід не відбудеться, оскільки деякі держави регіону ще не дали згоди на участь у ньому. Головним питанням, що зумовило розбіжності в позиціях держав, було: чи можна розглядати зону, вільну від ЗМУ, як засіб побудови більш стабільного та безпечного Близького Сходу, чи створення зони стане результатом покращення безпекової ситуації в регіоні? Рішення про зміну терміну проведення конференції викликало не лише легке здивування, але й помітне розчарування. Одним із наслідків цього рішення стало те, що План заходів з питань ДНЯЗ на період 2010-2015рр. був підданий сумніву.

I. Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї

ШЕННОН Н.КАЙЛ

У 2012р. відновилися міжнародні дипломатичні зусилля, спрямовані на розв'язання спорів навколо рамок і характеру іранської ядерної програми. Ці спори виникли ще у 2002р., коли вперше були оприлюднені свідчення про незаявлені Іраном ядерні установки¹. Під час обговорень проблеми впродовж 2012р. був досягнутий певний прогрес на шляху узгодження підходу до подальших переговорів; натомість, жодного прориву по суті проблеми досягнуто не було. Крім того, Іран і МАГАТЕ так і не змогли узгодити позиції стосовно робочого плану з отримання Агентством відповідей на питання про можливий військовий вимір іранської ядерної програми.

Відновлення міжнародних переговорів з питань ядерної програми Ірану

У 2012р. держави групи “5+1” (п'ять постійних членів РБ ООН – Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція – плюс Німеччина) відновили переговори з питань укладення довгострокової угоди про забезпечення гарантій, що іранська ядерна програма матиме винятково мирний характер². 14 квітня сторони зустрілися у Стамбулі (Туреччина) з метою проведення переговорів – уперше з січня 2011р. Переговори, на яких головували Високий представник ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки К.Ештон (*Catherine Ashton*) і Секретар Верховної Ради національної безпеки Ірану С.Джалілі (*Saeed Jalili*), були розцінені всіма сторонами як позитивні та конструктивні³. Офіційні представники США пояснили покращення атмосфери переговорів тим, що Іран, очевидно, змінив підходи, оскільки Тегеран більше не наполягав на скасуванні міжнародних санкцій як на передумові початку переговорів стосовно його ядерної програми⁴. В заяві, оприлюдненій наприкінці переговорів, К.Ештон повідомила, що сторони домовилися про підтримку “постійного процесу” переговорів на засадах ДНЯЗ 1968р. з метою “забезпечення виконання Іраном усіх зобов'язань за ДНЯЗ за умов збереження поваги до права Ірану на мирне використання ядерної енергії”⁵. За словами одного з учасників переговорів з іранської сторони, прийняття ДНЯЗ як основи для майбутніх переговорів стало б підтвердженням заново сформованого поважного ставлення групи “5+1” до ядерних можливостей Ірану та його прав згідно з ДНЯЗ⁶.

¹ Про розвиток подій навколо ядерної програми Ірану попередніми роками див.: Кайл Ш.Н. “Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї”. – *Щорічник СІПРІ 2012*; а також інші випуски *Щорічника СІПРІ* за відповідні роки.

² Davenport, K., ‘History of official proposals on the Iranian nuclear issue’, Fact Sheet, Arms Control Association, Aug. 2012, <http://www.armscontrol.org/factsheets/Iran_Nuclear_Proposals>.

³ ‘Iran talks in Istanbul “constructive”’, BBC News, 15 Apr. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17716241>>.

⁴ Peterson, S., ‘Iran nuclear talks: why all sides kept positive’, *Christian Science Monitor*, 15 Apr. 2012.

⁵ European Union, ‘Statement by High Representative Catherine Ashton on behalf of the E3+3 following the talks with Iran, Istanbul, 14 April 2012’, Press release A 173/12, 14 Apr. 2012, <<http://www.consilium.europa.eu/press/press-releases/latest-press-releases/newsroomrelated?bid=78&grp=20909>>. Стилий виклад та інші подробиці стосовно ДНЯЗ див. у Додатку А цього видання.

⁶ ‘P5+1 group takes new approach toward Iran’, Iran Press TV, 15 Apr. 2012, <<http://www.presstv.ir/detail/236297.html>>.

Оптимізм, зумовлений стамбульською зустріччю, невдовзі розсіявся під час наступного раунду переговорів між Іраном і державами групи “5+1”, що відбувся 23-24 травня 2012р. в Багдаді (Ірак). Дискусія викрила фундаментальні розбіжності в цілях та очікуваннях обох сторін, що не дозволило досягти жодної домовленості стосовно хоча б скромного переліку заходів зміцнення довіри⁷.

Головною метою держав групи “5+1” на переговорах було припинення Іраном виробництва урану, збагаченого до приблизно 20% вмісту ізотопу уран-235 (*U-235*), а також суттєве скорочення Тегераном запасів цього матеріалу. У 2010р. Іран анонсував початок збагачення урану з метою забезпечення паливом Тегеранського дослідного реактора, який вже тривалий час перебуває в експлуатації і використовується для виробництва медичних ізотопів. Нарощування Іраном власних запасів урану, збагаченого до 19,75%, посилює стурбованість міжнародного співтовариства, оскільки переадресація (перенацілювання, переключення) такого матеріалу на військовій цілі сприятиме скороченню часу на доведення його до рівня високозбагаченого урану (ВЗУ) збройової якості – порівняно з терміном збагачення урану з початковим рівнем 3,5%, типовим для ядерного палива АЕС⁸.

Під час переговорів у Багдаді держави групи “5+1” запропонували заходи під назвою “припинення, закриття та вивезення”⁹. Згідно з цією пропозицією, Іран мав би негайно припинити збагачення урану до 20% рівня; закрити всі ядерні збагачувальні установки на укріпленому підземному об’єкті Фордоу поблизу м.Кум; вивезти за межі країни більшу частину запасу урану, збагаченого до 20%. Взамін Ірану було обіцяно поставити паливні пластини для Тегеранського дослідного реактора, надати допомогу в забезпеченні експлуатаційної ядерної безпеки, а також здійснити поставки зі США запасних частин для цивільної авіації.

Іран, не вагаючись, відхилив пропозицію групи “5+1” – переважно через відсутність положень про пом’якшення санкцій, від яких дедалі більше потерпає іранська економіка¹⁰. Колишній представник Ірану на переговорах з ядерних питань Х.Мусавіан (*Hossein Mousavian*) пізніше прокоментував цю відмову Тегерана, порівнявши запропоновану угоду з обладком “обміну діамантів на горіхи”¹¹. Деякі західні аналітики стверджували, що очікування Тегерана від переговорів у Багдаді виходили за межі того, що з політичних міркувань могли дозволити собі держави групи “5+1”¹². На думку

⁷ Barry, E. and Gladstone, R., ‘Setback in talks on Iran’s nuclear program in a “gulf of mistrust”’, *New York Times*, 20 June 1012.

⁸ Heinonen, O., ‘The 20 percent solution’, *Foreign Policy*, 11 Jan. 2012. Збагачення природного урану до рівня 20% вмісту ізотопу *U-235* потребує суттєво тривалішого часу і значно більших ресурсів, ніж наступного збагачення від 20% рівня до рівня урану збройової якості (понад 90%), потрібного для виготовлення ядерної зброї. Термін “переадресація” або “перенацілювання” (за глосарієм МАГАТЕ – “переключення”, *diversion, divert*) означає зміну цілей використання (призначення) ядерного матеріалу, обладнання, технологій або їх отримувачів: наприклад використання “мирного атому” у військових цілях, потрапляння ЗМУ до рук терористів тощо (*перекл.*)

⁹ Barry and Gladstone (посилання 7).

¹⁰ Peterson, S., ‘Iran nuclear talks a “complete failure”, says Iranian diplomat’, *Christian Science Monitor*, 25 May 2012.

¹¹ Dahl, F., ‘Powers want “diamonds for peanuts:” Iran ex-official’, Reuters, 15 June 2012.

¹² Fitzpatrick, M., ‘Tehran’s expectations exceed the possible in Baghdad talks’, *The National* (Abu Dhabi), 24 May 2012.

інших, показова відмова від санкцій, – що надавала іранському керівництву можливість представити народу припинення програми збагачення урану як перемогу та таким чином забезпечувала підґрунтя для укладення угоди, – також було неприйнятним для Заходу кроком¹³.

Попри безвихідну ситуацію, в якій опинилися переговори в Багдаді, 18-19 червня 2012р. в Москві сторони провели наступний раунд переговорів, під час яких Іран детально виклав державам групи “5+1” власну пропозицію¹⁴. Тегеран запропонував п’ятиетапний план заходів, яких необхідно було б вжити обом сторонам у рамках положень ДНЯЗ¹⁵. На першому етапі держави групи “5+1” повинні були, відповідно до положень ДНЯЗ, визнати право Ірану на збагачення урану. Паралельно з цим визнанням Іран зобов’язувався зробити юридично обов’язковим виконання фетви (релігійного висновку), виданої у 2004р. Верховним лідером Ірану Аятоллою А.Хаменеї (*Ali Khamenei*), в якій засуджувалися виробництво ядерної зброї, володіння нею та її використання – як забороненої в ісламі¹⁶.

Другий етап плану передбачав припинення односторонніх санкцій окремих держав групи “5+1” проти Ірану в обмін на його повномасштабне співробітництво з МАГАТЕ в розслідуванні “можливих військових вимірів” ядерної діяльності Ірану. На третьому етапі передбачалося співробітництво у сфері ядерної енергетики та ядерної безпеки. Виконання четвертого етапу плану починалось із завершенням перших двох і мало за мету обмеження або припинення Іраном виробництва 20% урану, що сприяло б зміцненню довіри між сторонами. П’ятий, завершальний етап плану передбачав співробітництво між Іраном і державами групи “5+1” з питань регіональної безпеки.

Результатом переговорів у Москві стало посилення розбіжностей в позиціях сторін стосовно альтернативних стратегій розв’язання проблеми іранської ядерної програми. Офіційні представники Ірану скаржилися на брак інтересу держав групи “5+1”, особливо західних, до обговорення іранської пропозиції і налаштованість своїх опонентів на отримання позитивної відповіді Ірану на пропозицію групи “5+1”, висунуту в Багдаді¹⁷. Іранські представники висловили також жаль з приводу відмови групи “5+1” від виконання обіцянки, наданої на переговорах у Стамбулі, – визнати передбачене ДНЯЗ право Ірану на збагачувальні програми як основи для подальших переговорів¹⁸. У відповідь представник ЄС заявив, що ДНЯЗ не містить положень, у яких би безпосередньо згадувалося про право кожної держави-сторони

¹³ Moran, M., ‘Back to the future for Iranian nuclear diplomacy?’, WMD Junction, 15 June 2012, <http://wmdjunction.com/120615_iran_diplomacy.htm>.

¹⁴ Borger, J., ‘“Progress” in Moscow: Iran says no with PowerPoint’, The Guardian Global Security Blog, 18 June 2012, <<http://www.guardian.co.uk/world/julian-borger-global-security-blog/2012/jun/18/iran-russia>>.

¹⁵ Sadri, M., ‘Iran-P5+1: what happened from Moscow to Almaty?’, Iran Review, 23 Feb. 2013, <<http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-P5-1-What-Happened-from-Moscow-to-Almaty-.htm>>.

¹⁶ Зміст фетви див.: Mehr News Agency, ‘Iran’s statement at IAEA emergency meeting’, 10 Aug. 2005, <<http://www.fas.org/nuke/guide/iran/nuke/mehr080905.html>>.

¹⁷ Sahimi (посилає 15).

¹⁸ ‘Iran, major powers start nuclear talks in Moscow’, *Tehran Times*, 19 June 2012.

Договору на збагачення урану¹⁹. Дипломати США підкреслили, що пропозиція про “припинення, закриття та вивезення” повинна залишатись у фокусі переговорів, оскільки вона спрямована на розв’язання головної проблеми – дотримання Іраном його міжнародних зобов’язань²⁰.

Попри появу в Ізраїлі і США закликів до військової акції проти іранських ядерних об’єктів, викликаних патовою ситуацією на переговорах з Іраном, обидві сторони переговорів намагалися запобігти їх повному провалу. 3 липня 2012р. у Стамбулі відбулась експертна нарада з обговорення технічних аспектів пропозицій, висунутих на попередніх переговорах, а 24 липня – зустріч Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки К.Ештон і Секретаря Верховної Ради національної безпеки Ірану С.Джалілі²¹. 18 вересня К.Ештон і С.Джалілі провели ще одну неформальну зустріч у Стамбулі для обговорення можливості перетворення “спільних пунктів”, з якими погодилися технічні експерти, на підґрунтя наступних переговорів²². Обговорення відбувалося на фоні намагань США та ЄС суттєво посилити торговельні та економічні санкції проти Ірану, включно з прийняттям ЄС рішення про запровадження з 1 липня 2012р. бойкоту імпорту іранської нафти²³.

Восени 2012р. представники Ірану та держав групи “5+1” вкотре заявили про важливість відновлення офіційних переговорів. З’явилася також інформація про згоду групи “5+1” “оновити” пропозицію, висунуту під час переговорів у Багдаді²⁴. Проте, станом на кінець року, домовитися про дату наступного раунду переговорів сторонам не вдалося.

Глухий кут у відносинах між Іраном і МАГАТЕ

У 2012р. Іран і МАГАТЕ не змогли домовитися про рамки спільної діяльності з усунення занепокоєння Агентства можливим військовим виміром іранської ядерної програми в минулому. Факти, що зумовили занепокоєння, були наведені в доповіді Генерального директора МАГАТЕ Ю.Аmano (*Yukiya Amano*) Правлінню МАГАТЕ в листопаді 2011р.²⁵ Пов’язана з виробництвом ядерної зброї діяльність, яку нібито здійснював Іран, охоплювала: випробування потужних вибухових речовин з метою виявлення можливості їх застосування в ядерній зброї; експерименти з нейтронною ініціацією і детонаторами; дослідно-конструкторські роботи з оснащення ракети-носія ядерною

¹⁹ Borger, J., ‘Oil embargo on Iran will not be postponed, says EU’, *The Guardian*, 18 June 2012.

²⁰ Barry, E., ‘No one budes in tense Iran nuclear talks in Moscow’, *New York Times*, 19 June 2012.

²¹ Davenport, K., ‘Future of Iran talks in question’, *Arms Control Today*, vol.42, no.7 (Sep. 2012).

²² ‘EU’s Catherine Ashton meets Iran nuclear negotiator’, BBC News, 19 Sep. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-19634052>>.

²³ Див. підрозділ III розділу 9 цього видання.

²⁴ Lakshmanan, I.A.R., ‘U.S. and partners agree on revised nuclear offer for Iran’, Bloomberg, 13 Dec. 2012, <<http://www.bloomberg.com/news/2012-12-13/u-s-and-partners-agree-on-revised-nuclear-offer-for-iran.html>>.

²⁵ IAEA, Board of Governors, ‘Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of the Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran’, Report by the Director General, GOV/2011/65, 8 Nov. 2011.

боєголовкою в комплекті з пристроєм взведення, детонації і підриву; закупівельну діяльність, пов'язану з виготовленням ядерних боєголовок²⁶. Ці підозрілі види діяльності спостерігалися переважно до 2003р.

Упродовж 2012р. офіційні представники МАГАТЕ та Ірану проводили періодичні зустрічі з обговорення документа з питань “структурованого підходу” з визначеними часовими рамками та умовами проведення Агентством розслідувань конкретних видів діяльності, що викликають занепокоєння. Обговорення ускладнювалися двома процедурними суперечками. Перша – стосувалася послідовності питань, на які МАГАТЕ хотіло б отримати відповіді. Іран наполягав на тому, що ці питання були вже вирішені в раніше встановленому порядку та після узгодження заходів за кожним проблемним напрямом можуть вважатися закритими²⁷. Офіційні представники МАГАТЕ, навпаки, наполягали на паралельному розв'язанні всіх проблемних питань, оскільки багато з робіт, що підлягають розслідуванню, є взаємопов'язаними. Вони також зазначали можливість виникнення потреби порушення додаткових питань для уточнення конкретних фактів або розгляду будь-яких нових свідчень, що можуть з'явитися під час розслідування²⁸.

Друга суперечка стосувалася запиту Ірану на отримання доступу до розвідувальних документів західних держав, на підставі яких була підготовлена доповідь МАГАТЕ про ядерну діяльність Ірану, нібито пов'язану з виготовленням ядерної зброї. Іран відкинув звинувачення та заперечив наявність справжніх документів, на основі яких сформовані обвинувачення, назвавши їх сфабрикованими ворожими зарубіжними розвідувальними службами. Пообіцявши підтримати, “за можливості”, запит Ірану, Ю.Аmano зауважив, що виконання цього запиту може бути ускладнене конфіденційністю отриманих МАГАТЕ матеріалів, оскільки доступ Ірану до оригінальних файлів може призвести до розкриття джерел, з яких держави-члени отримують інформацію²⁹.

13 вересня 2012р. Правління МАГАТЕ у складі 35 членів ухвалило Резолюцію, в якій, серед іншого, стверджувалося, що для Ірану “дуже важливо” укласти з МАГАТЕ угоду про “структурований підхід” до підготовки відповідей на питання Агентства стосовно можливого зв'язку іранської ядерної програми з виготовленням зброї³⁰. Як “перший крок”, Правління закликала Тегеран надати доступ інспекторам МАГАТЕ до об'єктів, згідно із запитом Агентства.

Наявність цього заклику відбиває суперечку, що точилася впродовж 2012р. між МАГАТЕ та Іраном стосовно запиту Агентства на відвідування великого

²⁶ Стислий виклад висновків МАГАТЕ див.: Кайл (посилання 1), с.334-340.

²⁷ Hibbs, M., ‘Iran and the IAEA talk again’, Carnegie Endowment for International Peace, 12 May 2012, <<http://carnegieendowment.org/2012/05/12/iran-and-iaea-talk-again/apy9>>.

²⁸ ‘IAEA Board calls on Iran to cooperate with IAEA, but Tehran continues to balk’, Arms Control Association, *Issues Briefs*, vol.3, no.13 (18 Sep. 2012), <<http://www.armscontrol.org/issuebriefs/IAEA-Board-of-Governors-Call-on-Iran-to-Cooperate-with-IAEA-But-Tehran-Continues-to-Balk>>.

²⁹ Slavin, B., ‘IAEA chief willing to share data with Iran on weapons claims’, *Al-Monitor*, 6 Dec. 2012, <<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2012/al-monitor/amano-iran-weapons-claims.html>>.

³⁰ IAEA, Board of Governors, ‘Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of United Nations Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran’, Resolution, GOV/2012/50, 13 Sep. 2012, p.2.

іранського військово-промислового комплексу в Парчині поблизу Тегерана³¹. Агентство неодноразово намагалось отримати дозвіл на “контрольний візит” до об’єкта, який там будувався, виходячи з інформації, наданої однією з держав-членів, про наявність у будівлі великої сталеві камери, призначеної для випробувань потужних вибухових речовин (у деяких випробуваннях міг використовуватися уран), які можуть бути пов’язані з програмою розробки ядерного вибухового пристрою. Іран наполягав на призначенні комплексу в Парчині винятково для виробництва звичайної, а не ядерної зброї; до того ж, об’єкт свого часу був відповідним чином проінспектований Агентством³².

13 грудня делегація МАГАТЕ на чолі з Г.Накертсом (*Herman Nackaerts*), керівником Департаменту МАГАТЕ з питань гарантій, провела в Тегерані переговори з іранськими офіційними особами стосовно рамок угоди про з’ясування незрозумілих для Агентства питань. Обидві сторони повідомили про досягнутий під час переговорів прогрес з укладення угоди та дату нового раунду переговорів – середина січня 2013р.³³ Водночас, Іран відмовив представникам МАГАТЕ в доступі на об’єкт у Парчині. Ця відмова призвела до посилення в окремих експертних колах занепокоєння, зумовленого результатами аналізу супутникових фотознімків, які показували, що Іран, можливо, “зачищає” майданчик підозрілого об’єкта, щоб завадити розслідуванню фактів випробувань вибухових речовин, призначених для виготовлення ядерної зброї, які він нібито проводив у минулому³⁴.

Оцінка ядерної програми Ірану Генеральним директором МАГАТЕ

16 листопада 2012р. Генеральний директор МАГАТЕ оприлюднив останню із серії регулярних доповідей Правлінню МАГАТЕ стосовно імплементації Іраном гарантій нерозповсюдження³⁵. В доповіді Ю.Аmano стверджувалося, що Іран продовжує просуватись у виконанні програми збагачення урану та в будівництві дослідного реактора на важкій воді – всупереч п’яти резолюціям РБ ООН щодо припинення всіх збагачувальних робіт та інших чутливих видів діяльності у сфері ядерного паливного циклу³⁶. Доповідь містила перелік технічних досягнень Ірану за наступними напрямками.

³¹ Esfandiari, G., ‘Explainer: why do UN inspectors want access to Iran’s Parchin military complex?’, Radio Free Europe/Radio Liberty, 7 June 2012, <<http://www.rferl.org/content/explainer-why-do-un-inspectors-want-access-to-iran-parchin-military-complex/24606630.html>>.

³² Інспектори МАГАТЕ відвідали комплекс у Парчині у 2005р., але не висловлювали наміру відвідати будівлю, в якій нібито встановлена камера. Див.: ‘Iran to allow IAEA visit Parchin military site: ISNA’, Reuters, 6 Mar. 2012.

³³ ‘IAEA says “progress” in nuclear talks’, Al Jazeera, 14 Dec. 2012, <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/12/20121214143742829541.html>>.

³⁴ See ‘Significant changes made to Parchin high explosives test site, further activity likely’, Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 29 Nov. 2012, <<http://isis-online.org/isis-reports/>>. Протилежну оцінку діяльності Ірану на цьому майданчику див.: Kelley, R.E., ‘The IAEA and Parchin: questions and concerns’, SIPRI Expert Comment, 18 Jan. 2013, <http://www.sipri.org/media/expert-comments/18jan2013_IAEA_Kelley>.

³⁵ IAEA, Board of Governors, ‘Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of the Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran’, Report by the Director General, GOV/2012/55, 16 Nov. 2012.

³⁶ UN Security Council resolutions 1737, 23 Dec. 2006; 1747, 24 Mar. 2007; 1803, 3 Mar. 2008; 1835, 27 Sep. 2008; and 1935, 9 June 2010.

Збільшення кількості та технічних можливостей центрифуг

У II половині 2012р. Іран продовжував нарощувати можливості зі збагачення урану шляхом облаштування додаткової кількості центрифуг першого покоління *IR-1* на двох задекларованих об'єктах: паливозбагачувальному об'єкті (*Fuel Enrichment Facility, FEF*) в Натанці та на меншому паливозбагачувальному заводі Фордоу (*Fordow Fuel Enrichment Plant, FFEP*). Але, станом на листопад 2012р., жодна з недавно встановлених центрифуг не була введена в експлуатацію³⁷.

У доповіді Генерального директора стверджувалося, що Іран продовжив розробку вдосконалених моделей центрифуг. Він здійснював тестування центрифуг другого покоління *IR-2m* та *IR-4* на пілотному паливозбагачувальному заводі (*Pilot Fuel Enrichment Plant, PFEP*) в Натанці. При цьому, нові центрифуги залишалися в зоні проведення науково-дослідних робіт заводу та не були готові для застосування у виробничому процесі³⁸. В доповіді зазначалося, що Іран ще не приступив до випробувань більш удосконалених моделей центрифуг (*IR-5, IR-6* та *IR-6s*), про які повідомлялось у 2010р.³⁹ Дані про можливості Ірану виготовляти вдосконалені моделі центрифуг залишаються суперечливими, зокрема, внаслідок міжнародних санкцій, спрямованих на запобігання придбанню Тегераном необхідних матеріалів і компонентів⁴⁰.

Збільшення запасів низькозбагаченого урану

У доповіді повідомлялося про продовження Іраном виробництва низькозбагаченого урану (НЗУ) у формі газоподібного гексафториду урану на об'єктах у Натанці та Фордоу. Крім того, Іран збільшив загальний запас 20% урану до 233 кг. Приблизно 135 кг цього матеріалу зберігаються у сховищах на заводах у Натанці та Фордоу; решта 96 кг – перероблені в оксид урану (U_3O_8), порошок, з якого виготовляється ядерне паливо на заводі з виготовлення ядерних паливних елементів в Ісфахані⁴¹. Деякі спостерігачі вказували на те, що, враховуючи досягнуту місячну продуктивність, Іран до середини 2013р. міг би накопичити 200-220 кг 20% урану – обсягу, достатнього для отримання однієї “значимої кількості” урану збройової якості⁴².

Ця інформація набула особливого значення після того, як 27 вересня 2012р. Прем'єр-міністр Ізраїлю Б.Нетаньяху (*Benyamin Netanyahu*) у промові на Генеральній асамблеї ООН попередив, що Ізраїль може завдати удару

³⁷ IAEA, GOV/2012/55 (посилання 35), pp.4-5.

³⁸ Згідно з однією з оцінок, центрифуги *IR-2m* та *IR-4* здатні забезпечити у 3-4 рази вищу продуктивність збагачення, порівняно з діючими наразі центрифугами *IR-1*. Див.: Witt, W.C. et al., 'Iran's evolving breakout potential', Institute for Science and International Security (ISIS) Report, 8 Oct. 2012, p.21, <<http://www.isis-online.org/isis-reports/>>.

³⁹ IAEA, GOV/2012/55 (посилання 35), p.5.

⁴⁰ Dahl, F., 'Iran makes little headway on key nuclear equipment', Reuters, 31 Aug. 2012.

⁴¹ IAEA, GOV/2012/55 (посилання 35), p.4.

⁴² Witt et al. (посилання 38). За визначенням МАГАТЕ, “значима кількість” (*'significant quantity'*) – це приблизна кількість ядерного матеріалу (20% урану), за наявності якої не можна виключати можливості виготовлення ядерного вибухового пристрою, для чого потрібно приблизно 25 кг урану, збагаченого до 90% вмісту ізотопу *U-235*.

по ядерних установках Ірану з метою запобігти накопиченню ним обсягу 20% урану, достатнього для створення “однієї бомби”⁴³. Водночас, інші аналітики застерігають від перебільшення значення цього рубежу, оскільки весь ядерний матеріал та обладнані каскади центрифуг були об’єктами заходів МАГАТЕ зі “стримування та нагляду”, тому будь-які спроби порушення Тегераном норм ДНЯЗ і започаткування виробництва ВЗУ збройової якості стали б попередженням для міжнародної спільноти⁴⁴.

Продовження робіт на дослідному реакторі в Араку

У доповіді Генерального директора МАГАТЕ повідомлялося про продовження Іраном будівництва дослідного важководного реактора *IR-40* поблизу м.Арак. Запланована дата введення реактора в експлуатацію (середина 2013р.) була змінена на більш пізню – початок 2014р.; але можливі причини цієї затримки в доповіді не пояснюються⁴⁵. Аналогічні реактори, збудовані нібито для досліджень, використовуються в Індії, Ізраїлі, Північній Кореї і Пакистані у виробництві плутонію для виготовлення ядерної зброї⁴⁶.

У доповіді зазначено, що МАГАТЕ продовжує контролювати недопущення переадресації ядерного матеріалу на ядерних установках Ірану, заявлених ним в укладеній з Агентством Угоді про всеохопні гарантії. Водночас, у доповіді стверджується, що Іран не забезпечив належного співробітництва з МАГАТЕ – в т.ч. призупинивши імплементацію положень Додаткового протоколу до Угоди про всеохопні гарантії, – що заважає Агентству впевнитись у відсутності в Ірані незаявлених ядерних матеріалів і видів діяльності⁴⁷.

Упродовж 2012р. оптимізм, яким супроводжувалося відновлення переговорів між Іраном і державами групи “5+1” (після року напруженості внаслідок їх перерви), зник, коли стало зрозуміло, що обидві сторони продовжують дотримуватися несумісних цілей і стратегій переговорів, внаслідок чого будь-які прориви в найближчому майбутньому стають неможливими. Рік завершився зростанням скептицизму всередині групи “5+1”, зокрема Китаю і Росії, стосовно правильності запропонованого США та ЄС підходу до переговорів за принципом “батога і пряника”, особливо з огляду на рішучу відмову Тегерана припинити програми збагачення урану, – при тому, що ця відмова розглядається протилежною стороною як передумова відновлення переговорів.

⁴³ Heller, J., ‘Netanyahu draws “red line” on Iran’s nuclear program’, Reuters, 27 Sep. 2012.

⁴⁴ Witt et al. (посилання 38).

⁴⁵ IAEA, GOV/2012/55 (посилання 35), р.7.

⁴⁶ ‘Iran Arak plant set to begin operations in 2014: IAEA’, Global Security Newswire, 19 Nov. 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/iran-arak-plant-begin-operations-2014-iaea/>>.

⁴⁷ IAEA, GOV/2012/55 (посилання 35), р.12. Іран не ратифікував Додатковий протокол до Угоди про всеохопні гарантії, підписаний з МАГАТЕ у грудні 2003р., а в лютому 2007р. поінформував Агентство, що надалі призупиняє виконання положень Протоколу (до зазначеного часу вони виконувалися без ратифікації Протоколу – *перекл.*).

II. Ядерна програма Північної Кореї

ШЕННОН Н.КАЙЛ

Шестисторонні переговори з питань ядерної програми Кореїської Народно-Демократичної Республіки (КНДР, або Північної Кореї) були започатковані у 2003р. після оголошення Пхеньяном про вихід країни з ДНЯЗ¹. До квітня 2009р. – коли Північна Корея вийшла з переговорного процесу на знак протесту проти запровадження США нового пакета санкцій у відповідь на здійснення КНДР ядерних і ракетних випробувань, – проведено п'ять раундів переговорів. Перешкодою для проведення наступного раунду переговорів були розбіжності стосовно термінів їх відновлення².

На початку 2012р. були створені передумови для можливого виходу з дипломатичного глухого кута. 29 лютого, після трьох раундів двосторонніх переговорів, які тривали з липня 2011р., Північна Корея і США у своїх заявах повідомили, що Пхеньян погодився припинити програму збагачення урану та дотримуватися добровільного мораторію на випробування ракет великої дальності та ядерної зброї³. Пхеньян також погодився запросити інспекторів МАГАТЕ повернутися на ядерний комплекс у Йонгбені – вперше після їх висилки у 2009р., – з метою контролю над припиненням діяльності зі збагачення урану, а також над зупинкою частково демонтованого дослідного ядерного реактора, що використовувався для виробництва плутонію для двох випробувань Північною Кореєю ядерних вибухових пристроїв. У відповідь США заявили про надання допомоги Північній Кореї у вигляді поставки 240 тис. т продовольства за умови згоди на зовнішній моніторинг його розподілу⁴. Оголошення про т.зв. Угоду “високосного дня” було схвально сприйнято іншими державами регіону – як крок до відновлення Шестисторонніх переговорів і важливе випробування намірів нового лідера Північної Кореї Кім Чен Ина (*Kim Jong Un*), який очолив країну після смерті батька у грудні 2011р.⁵

Провал домовленості між Північною Кореєю і США про припинення ядерної програми

Сподівання на дипломатичний прорив виявилися не тривалими. 16 березня північно-кореїське агентство новин повідомило про плани (в рамках святкування 100 річниця з дня народження засновника держави, Кім Ир Сена

¹ Шестисторонні переговори започатковані в серпні 2003р. завдяки дипломатичній ініціативі Китаю з укладення угоди, в рамках якої передбачалося надати Північній Кореї міжнародну допомогу у відповідь на її згоду припинити військову ядерну програму у спосіб, що піддається перевірці. Шістьма сторонами переговорів є Китай, Південна Корея, Північна Корея, Росія, США та Японія. Стислий виклад та інші подробиці про ДНЯЗ див. у додатку А цього видання.

² Про розвиток подій навколо цього питання див.: Кайл Ш.Н. “Ядерна програма Північної Кореї”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ IV розділу 8. Про попередній розвиток подій див. випуски *Щорічника СІПРІ* за відповідні роки.

³ Korean Central News Agency (KCNA), ‘DPRK Foreign Ministry spokesman on result of DPRK–U.S. talks’, 29 Feb. 2012, <<http://www.kcna.co.jp/item/2012/201202/news29/20120229-37ee.html>>.

⁴ US Department of State, ‘U.S.–D.P.R.K. bilateral discussions’, Press statement, 29 Feb. 2012, <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/02/184869.htm>>.

⁵ Choe, S., ‘In North Korea deal, son inherits father’s framework’, *New York Times*, 2 Mar. 2012.

(*Kim Il Sung*) запуску ракети, яка мала вивести на космічну орбіту цивільний супутник спостереження за земною поверхнею⁶. США, Південна Корея та Японія негайно засудили запланований запуск як приховану спробу Пхеньяна продовжити польотні випробування балістичної ракети великої дальності *Taepodong-2*, яка вже понад 10 років перебуває у стадії розробки⁷. США попередили, що запуск буде розцінено як порушення мораторію Північної Кореї на ракетні запуски в рамках Угоди “високосного дня”, та заявили про припинення пакета заходів продовольчої допомоги⁸.

Наступний запуск ракети, що відбувся 13 квітня 2012р. у присутності міжнародних спостерігачів, широко розрекламовано як невдалий. Триступенева ракета *Unha-3* вибухнула невдовзі після старту з нового полігону Сохе неподалік від містечка Тонгчанг-рі провінції Північний Пьонган, поблизу західного кордону КНДР з Китаєм⁹.

Рішення Пхеньяна стосовно запуску ракети викликало хвилю міжнародної критики. 16 квітня РБ ООН одностайно ухвалила заяву свого Глави з осудом проведеного запуску як “серйозного порушення” резолюцій №1718 від 2006р. та №1874 від 2009р., які забороняли Північній Кореї проведення будь-яких пусків з використанням технологій балістичних ракет¹⁰. РБ ООН надала Комітету із санкцій до Північної Кореї розпорядження: додатково визначити фізичних і юридичних осіб, а також предмети, що мають бути внесені до ембарго на поставки озброєнь і технологій, запровадженого у 2006р. та посиленого у 2009р. Згадане розпорядження було видане на фоні повідомлень про одну з китайських фірм, яка в обхід ембарго ООН на поставки озброєнь до Північної Кореї поставила їй шасі для мобільної пускової установки нового типу¹¹.

Пхеньян відреагував жорсткою заявою, звинувативши РБ ООН у “невираженій поведінці”, яка порушує “легітимне право на запуск супутників” Північною Кореєю з метою космічних досліджень у мирних цілях¹². Заяву Глави РБ ООН, текст якої був підготовлений США, Північна Корея розцінила як ще один приклад відмови Сполучених Штатів від “їх [зафіксованої в Угоді “високосного дня”] обіцянки поважати суверенітет [Північної Кореї] і не

⁶ Korean Central News Agency (KCNA), ‘DPRK to launch application satellite’, 16 Mar. 2012, <<http://www.kcna.co.jp/item/2012/201203/news16/20120316-20ee.html>>.

⁷ ‘China “concerned” over North Korea rocket launch plan’, BBC News, 17 Mar. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17413054>>.

⁸ Parrish, K., American Forces Press Service, ‘Officials suspend North Korea nutrition aid over planned launch’, US Department of Defense, 28 Mar. 2012, <<http://www.defense.gov/News/NewsArticle.aspx?ID=67738>>; Ide, W., ‘US suspends food assistance to North Korea’, Voice of America, 27 Mar. 2012, <<http://www.voanews.com/content/us-suspends-north-korea-food-aid-144680865/181146.html>>.

⁹ Choe, S. and Gladstone, R., ‘North Korean rocket fails moments after liftoff’, *New York Times*, 13 Apr. 2012.

¹⁰ United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/13, 16 Apr. 2012.

¹¹ Про це та інші інформаційно підтверджені порушення ембарго див. підрозділ II розділу 9 цього видання.

¹² Korean Central News Agency (KCNA), ‘DPRK rejects UNSC’s act to violate DPRK’s legitimate right to launch satellite’, 17 Apr. 2012, <<http://www.kcna.co.jp/item/2012/201204/news17/20120417-25ee.html>>.

мати стосовно неї ворожих намірів”. Пхеньян попередив, що оскільки США “відкрито ворожими діями” неодноразово порушували Угоду, Північна Корея вважає себе вільною від будь-яких зобов’язань за цією Угодою. Крім того, він застеріг, що Північна Корея вживатиме “необхідних заходів у відповідь”. Це неконкретизоване формулювання призвело до зростання занепокоєння міжнародної спільноти можливістю проведення Пхеньяном ще одного випробування ядерної зброї – як це було зроблено після невдалого ракетного запуску у 2009р.¹³

Відновлення занепокоєння ядерною і ракетною програмами Північної Кореї

Заява Північній Кореї про розрив укладеної зі США Угоди “високосного дня” зумовила відновлення припущень про довгострокові цілі країни та нещирість задекларованих намірів відмовитися від ядерної програми. В поправках до Конституції країни, ухвалених у квітні 2012р., КНДР офіційно визнається “ядерною державою”¹⁴. Зважаючи на те, що Північна Корея впродовж уже кількох останніх років ідентифікує себе як ядерну державу, внесення цього положення до Конституції підкреслює важливість для режиму факту володіння ядерною зброєю¹⁵.

У II половині 2012р. у фокусі уваги США та їх союзників у Північно-Східній Азії залишалися також спроможності Північної Кореї з розробки балістичних ракет. У жовтні 2012р. США дозволили Південній Кореї переглянути обмеження на розвиток власних ракетних технологій, визначені двостороннім меморандумом про порозуміння між Сеулом і Вашингтоном від 1979р., укладеним у відповідь на занепокоєння США регіональною гонкою озброєнь і спрямованим на надання Південній Кореї можливості розгорнути балістичні ракети з дальністю дії до 800 км. Це забезпечує можливість ураження південнокорейськими ракетами будь-якої цілі на території Північної Кореї. Внесені зміни дозволяють також Південній Кореї збільшувати максимальне бойове навантаження понад обмеження в 500 кг, залежно від потрібної дальності дії ракети¹⁶.

12 грудня Північна Корея з помітною помпезністю повідомила про запуск ракети *Unha-3*, що успішно вивела на орбіту супутник *Kwangmyongsong-3*¹⁷.

¹³ Lim, B.K., ‘China pushes North Korea to drop nuclear test plan: sources’, Reuters, 16 May 2012. Про підготовку Північної Кореї до ядерних випробувань див. підрозділ IX розділу 6 цього видання.

¹⁴ ‘N. Korea puts nuclear arms in constitution’, *ChosunIlbo*, 31 May 2012, <http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2012/05/31/2012053100646.html>; Constitution of the Democratic People’s Republic of Korea, <<http://naenara.com.kp/ko/great/constitution.php>>, (преамбула – корейською).

¹⁵ Hayes, P., ‘The DPRK’s nuclear constitution’, *Nautilus Peace and Security Weekly*, 14 June 2012, <<http://nautilus.org/napsnet/napsnet-weekly/the-dprks-nuclear-constitution/>>.

¹⁶ Choe, S., ‘U.S. allows South Korea to extend range of missiles’, *New York Times*, 8 Oct 2012. Згідно з попередньою (2001р.) редакцією меморандуму, Південній Кореї було заборонено розгорнути балістичні ракети з дальністю дії понад 300 км.

¹⁷ Korean Central News Agency (KCNA), ‘KCNA releases report on satellite launch’, 12 Dec. 2012, <<http://www.kcna.co.jp/item/2012/201212/news12/20121212-09ee.html>>.

Американо-канадське командування протиповітряної оборони Північно-американського континенту (*North American Aerospace Defense Command, NORAD*) підтвердило факт виведення ракетою на полярну орбіту супутника, хоча надалі надходили повідомлення про втрату контролю над супутником через, очевидно, вихід його з ладу¹⁸. Водночас, ця подія засвідчила, що КНДР оволоділа технологіями виготовлення багатоступеневих ракет, тобто зробила один з необхідних кроків на шляху до створення міжконтинентальних балістичних ракет (МБР, *intercontinental ballistic missile, ICBM*), здатних доставляти ядерні боєголовки¹⁹.

РБ ООН негайно засудила запуск ракети Північною Кореєю як очевидне порушення резолюцій РБ, що забороняють країні проведення випробувань балістичних ракет²⁰. Кілька держав-членів порушили перед РБ питання про розширення чинних на той момент санкцій проти Північної Кореї²¹. Проте, рік завершився без прийняття будь-якого ухваленого РБ рішення про вжиття нових каральних заходів або інших кроків у відповідь на запуск ракети Пхеньяном.

Розвиток у 2012р. подій навколо програм Північної Кореї з розробки ядерної зброї і балістичних ракет дозволяє припустити, що новий північно-кореїський істеблішмент на чолі з Кім Чен Ином керуватиметься принципом “у політиці перш за все – армія” (*‘military-first’ policy*), який буде підкріплюватися просуванням країни шляхом розбудови власних спроможностей з розробки ядерної зброї і балістичних ракет. 2012р. завершився поглибленням на Північному Сході Азії песимістичних настроїв щодо перспектив відновлення багатосторонніх переговорів, спрямованих на те, щоб переконати Північну Корею в обмін на міжнародну допомогу відмовитися від створення ядерного арсеналу.

¹⁸ Broad, W.J., and Choe, S., ‘Astronomers say North Korean satellite is most likely dead’, *New York Times*, 18 Dec. 2012.

¹⁹ Richardson, D., ‘Unha-3 was largely of North Korean manufacture’, *Jane’s Missiles and Rockets*, Mar. 2013, pp.4-6.

²⁰ United Nations, Security Council, Press Statement on Democratic People’s Republic of Korea, 12 Dec. 2012, <http://www.new-york-un.diplo.de/Vertretung/newyorkvn/en/___pr/press-releases/2012/20121212-sc-on-dprk.html>; Penn, D., ‘Security Council condemns North Korea rocket launch’, United Nations Radio, 12 Dec. 2012, <<http://www.unmultimedia.org/radio/english/2012/12/security-council-condemns-north-korea-rocket-launch/>>.

²¹ ‘UN Security Council condemns North Korea rocket launch’, BBC News, 13 Dec. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-20697922>>.

III. НАТО та нестратегічна ядерна зброя

ЯН ЕНТОНІ

На саміті в Чикаго (США) у травні 2012р. держави-члени НАТО ухвалили результати Огляду стану стримування та оборони (*Deterrence and Posture Defence Review, DDR*)¹. Завдання, визначене на саміті НАТО в Лісабоні (Португалія) в листопаді 2010р., полягало в аналізі загального стану справ у НАТО у сферах стримування та захисту від усього спектра загроз. Насправді, *DDR* продовжив ще не завершену дискусію про роль ядерної зброї у стратегії НАТО та, зокрема, про майбутні підходи до розв'язання проблеми розміщення нестратегічної ядерної зброї США в Європі².

У Стратегічній концепції НАТО (*NATO Strategic Concept*), ухваленій в Лісабоні, зроблено спробу зблизити два різні погляди на цю проблему, які існують в Альянсі. Один із них полягає в тому, що з урахуванням потужності звичайних озброєнь НАТО і сприятливої безпекової ситуації в Європі Альянсу слід суттєво змінити стан ядерних сил з метою посилення міжнародної підтримки скорочення ядерної зброї. Цю точку зору часто пов'язують, зокрема з Німеччиною і Норвегією³. Згідно з іншою точкою зору, НАТО як у найближчій, так і в подальшій перспективі слід підтримувати стан ядерних сил без суттєвих змін – з метою запобігання формуванню уявлення про зниження пріоритетності ефективної колективної оборони в діяльності Альянсу. Ця точка зору часто асоціюється з позицією Франції і деяких країн Центральної Європи, включно з країнами Балтії⁴.

У *DDR* визначені деякі механізми підготовки Альянсу до майбутнього скорочення ядерної зброї, наприклад, утворення консультативного форуму для обговорення членами НАТО можливих елементів майбутнього діалогу з Росією з питань нестратегічної ядерної зброї⁵. Але, роблячи висновок, що “стан ядерних сил Альянсу на сьогодні відповідає критеріям забезпечення ефективного стримування та оборони”, НАТО тим самим посилає сигнал про те, що очікувати на зміни в теперішній політиці Альянсу найближчим часом не варто⁶.

У цьому підрозділі вперше описується історія скорочень нестратегічної ядерної зброї НАТО в період до ухвалення *DDR*. Після цього в розділі визначаються три ключові питання, що виникли під час підготовки Огляду: гармонізація задекларованої НАТО ядерної політики з позицією ядерних

¹ NATO, ‘Deterrence and defence posture review’, 20 May 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87597.htm>.

² У цьому контексті нестратегічна ядерна зброя може бути визначена як така, що не обмежується російсько-американським Договором про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь 2010р. (Новим СНО). Новий СНО стосується МБР і важких бомбардувальників, а також боеголовки, які можуть бути доставлені цими засобами. Стислий виклад та інші подробиці стосовно Нового СНО див. у додатку А цього видання.

³ Див., наприклад: Westerwelle, G., German Foreign Minister, Speech at the conference ‘From a nuclear test ban to a nuclear weapons-free world’, Astana, 29 Aug. 2012, <http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2012/120829-BM_Astana.html>.

⁴ Kulesa, Ł. (ed.), *The Future of NATO's Deterrence and Defence Posture: Views from Central Europe* (Polish Institute of International Affairs: Warsaw, Dec. 2012).

⁵ NATO (посилання 1), para.30.

⁶ NATO (посилання 1), para.8.

держав-членів; модернізація нестратегічних ядерних спроможностей; взаємозв'язок між протиракетною обороною (ПРО) та ядерними силами. Наприкінці розділу розглядається роль НАТО у виконанні майбутнього порядку денного в контролі над озброєннями.

Історія питання: від холодної війни до Стратегічної концепції 2010р.

В Європі за часів холодної війни було розташовано кілька тисяч одиниць американської нестратегічної ядерної зброї. Деяка зброя призначалася для можливого використання Збройними силами США в Європі, інша – спеціально підготовленими та оснащеними підрозділами союзників США по НАТО. Крім того, окремі типи ядерної зброї перебували в арсеналах ядерних сил Франції і Великої Британії.

Після завершення холодної війни ядерні сили НАТО зазнали суттєвого вдосконалення. Впродовж 1991-1993рр. НАТО скоротив кількість нестратегічної ядерної зброї в Європі приблизно на 85%. З п'яти типів розгорнутої ядерної зброї залишився один, а саме – звичайні ядерні бомби, носіями яких є спеціально обладнані бойові літаки⁷. Ні НАТО, ні США не надавали жодної офіційної інформації про арсенали нестратегічної ядерної зброї, але, за деякими оцінками, у 2009р. загальна кількість американських нестратегічних ядерних боєзарядів становила приблизно 500 од., у т.ч. 400 звичайних ядерних бомб *B61*, розрахованих на доставку бойовими літаками подвійного призначення (спроможних доставляти як звичайну, так і ядерну зброю) та 100 боєголовок для крилатих ракет морського базування (КРМБ, *sea-launch cruise missile, SLCM Tomahawk*⁸. Значна частина цих боєзарядів зберігалася на території США, тоді як кількість місць розташування американської зброї в Європі продовжувала скорочуватися. Після вивезення нестратегічної ядерної зброї з Греції у 2001р. та Великої Британії у 2008р., станом на 2009р., на шести авіаційних базах на території п'яти європейських країн (Бельгії, Італії, Нідерландів, Німеччини та Туреччини) було розгорнуто близько 200 американських боєзарядів⁹.

У 2009р. поштовхом до внутрішньої дискусії про роль ядерної зброї у стратегії НАТО стали дві події. У квітні у Празі (Чехія) Президент США Б.Обама (*Barack Obama*) зобов'язався “домагатися миру та безпеки у світі без ядерної зброї”¹⁰. У вересні того ж року Уряд Німеччини на чолі з переобраним Канцлером А.Меркель (*Angela Merkel*) вніс до угоди про створення міжпартійної коаліції зобов'язання порушити питання про виведення

⁷ NATO, ‘NATO’s nuclear forces in the new security environment’, Fact sheet, June 2004, <http://web.archive.org/web/*/http://www.nato.int/issues/nuclear/sec-environment.htm>. Одночасно, незалежно від НАТО, кроки з удосконалення ядерного арсеналу зробила Росія.

⁸ Kile, S.N., Fedchenko, V. and Kristensen, H.M., ‘World nuclear forces’, *SIPRI Yearbook 2009*, table 8.2 and p.352.

⁹ Kile et al (посилання 8), p.352; Kristensen, H.M., ‘U.S. nuclear weapons removed from the United Kingdom’, Strategic Security Blog, Federation of American Scientists, 26 June 2008, <<http://blogs.fas.org/security/2008/06/us-nuclear-weapons-withdrawn-from-the-united-kingdom/>>. Див. також підрозділ I розділу 6 цього видання.

¹⁰ White House, ‘Remarks by President Barack Obama, Hradcany Square, Prague, Czech Republic’, 5 Apr. 2009, <http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered/>.

з території Німеччини ядерної зброї США – як крок до реалізації висловленої у Празі позиції Президента Б.Обами¹¹.

У більшості держав-членів НАТО несподівана увага до ролі ядерної зброї – як проблемного питання в дискусіях на найвищому рівні – стала небажаним сюрпризом. Ці держави були просто не готові до дискусії на цю тему, оскільки ядерні проблеми не вважалися ними пріоритетними. Питання ядерної зброї відволікло увагу від тем, що вважалися більш важливими, та порушило потенційно суперечливі питання стосовно згуртованості Альянсу та розподілу навантаження.

Упродовж 2010р. були узгоджені положення Стратегічної концепції НАТО, яка виявилася достатньо неоднозначною, оскільки мала охопити широкий діапазон можливих варіантів вибору – від збереження статус-кво до повного виведення з Європи американської ядерної зброї. В остаточній версії документа зазначено, що стримування, яке “базується на відповідному балансі ядерних і звичайних спроможностей, залишається головною складовою загальної стратегії [НАТО]” і що члени Альянсу “гарантують максимально широку участь союзників у плануванні колективної оборони із застосуванням ядерної зброї, базування ядерних сил у мирний час, а також участь у механізмах командування, управління та консультацій” – без уточнення, що означають на практиці “відповідний баланс” або “максимально широка участь”¹². На відміну від нинішньої, в попередній Стратегічній концепції 1999р. підкреслювалося, що надійна ядерна стратегія потребує “широкої участі європейських союзників, шляхом їх залучення до планування колективної оборони із застосуванням ядерної зброї, базування в мирний час на їх територіях ядерних сил, а також у механізмах командування, управління та консультацій”, відзначалося, що розташовані в Європі та підпорядковані НАТО ядерні сили “забезпечують важливий політичний і військовий зв’язок між європейськими та північноамериканськими членами Альянсу”, а також заявлялося, що, виходячи з цього, НАТО буде “підтримувати адекватні ядерні сили в Європі”¹³.

Деякі держави-члени не бачать необхідності в подальших уточненнях положень Стратегічної концепції 2010р., тоді як інші – не згодні з цим. *DDPR* мав забезпечити обмін думками, під час якого союзники могли б продовжити обговорення порушених у 2010р. проблемних питань, – не обмежуючи дискусію лише темою розміщення американських ядерних озброєнь у Європі, а охоплюючи офіційно проголошену політику НАТО з питань ядерної зброї, взаємозв’язок між стримуванням та обороною з огляду на рішення зробити ПРО ключовим завданням НАТО, а також роль Альянсу в майбутніх переговорах з Росією про контроль над озброєннями (порядок денний яких, як очікується, охоплюватиме питання нестратегічної ядерної зброї)¹⁴.

¹¹ *Growth. Education. Unity. The Coalition Agreement between the CDU, CSU and FDP for the 17th Legislative Period* (CDU/CSU/FDP: Berlin, 26 Oct. 2009), pp.169-170.

¹² NATO, *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization* (NATO: Brussels, Nov. 2010), paras 17, 19.

¹³ NATO, ‘The alliance’s strategic concept’, Approved at Washington, DC, 24 Apr. 1999, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm>, para.63.

¹⁴ The process by which the *DDPR* was conducted is described in Lunn, S. and Kearns, I., *NATO’s Deterrence and Defence Posture Review: A Status Report*, NATO Policy Brief No.1 (European Leadership Network: London, Feb. 2012).

Огляд стану оборони і стримування

Що стосується ядерної політики, то увага *DDPR* зосереджувалася на трьох її аспектах: гармонізації офіційно проголошеної ядерної політики НАТО з позиціями ядерних держав-членів; модернізації нестратегічних ядерних спроможностей; взаємозв'язку між ПРО та ядерними силами.

Гармонізація офіційно проголошеної ядерної політики НАТО з позиціями ядерних держав-членів

Ухваленню Стратегічної концепції НАТО 2010р. передували національні огляди ядерної політики в кожній з трьох ядерних держав-членів Альянсу – Великій Британії, США, Франції. Одним з питань цих оглядів були умови можливого застосування ядерної зброї. Усі три країни підкреслили, що ймовірність реалізації будь-якого сценарію можливого застосування ядерної зброї є надзвичайно малою¹⁵.

З огляду на сприятливе безпекове середовище в регіоні НАТО та перевагу звичайних збройних сил Альянсу, порівняно з країнами його оточення, постало питання: чи можна декларувати “єдину мету” за умов, якщо єдиним сценарієм для застосування ядерної зброї НАТО є удар у відповідь на ядерну атаку. Водночас, усі ядерні держави-члени НАТО можуть передбачати умови, за яких нанесення випереджального ядерного удару може вважатися виправданим.

Велика Британія, США і Франція надають “негативні гарантії безпеки”, сутність яких полягає в зобов'язанні не застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав-сторін ДНЯЗ, – не висуваючи при цьому додаткових умов¹⁶. Більше того, формулювання положень про негативні гарантії безпеки, запропоновані цими трьома країнами, є практично ідентичними. В *DDPR* також визнається важливість цих гарантій і зобов'язань “не застосовувати ядерну зброю і не погрожувати їй застосуванням проти неядерних держав, які є сторонами ДНЯЗ і дотримуються взятих зобов'язань”¹⁷. Проте, рішення про дотримання чи недотримання неядерною державою зобов'язань з нерозповсюдження прийматиметься зацікавленою ядерною державою – імовірно, після консультацій із союзниками по НАТО.

Модернізація нестратегічних ядерних спроможностей

У *DDPR* підкреслюється, що зацікавлені союзники “беруть на себе зобов'язання забезпечувати безпечність, захищеність та ефективність усіх компонентів ядерного стримування, доки НАТО залишатиметься ядерним

¹⁵ French Government, *Défense et sécurité nationale: Le livre blanc* [Defence and national security: the white paper] (Odile Jacob: Paris, June 2008); British Government, *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review*, Cm7948 (Stationery Office: London, Oct. 2010); US Department of Defense (DOD), *Nuclear Posture Review Report* (DOD: Washington, DC, Apr. 2010).

¹⁶ French Permanent Representative to the Conference on Disarmament, Statement concerning security assurances to non-nuclear-weapon states, 6 Apr. 1995, annex to UN document A/50/154-S/1995/264, 6 Apr. 1995; British Government (посилання 15), para.3.7; US Department of Defense (посилання 15), p.15. Стилий виклад та інші подробиці ДНЯЗ див. у додатку А цього видання.

¹⁷ NATO (посилання 1), para.10.

альянсом”¹⁸. На думку одного польського високопосадовця, текст *DDPR*, імовірно, “стосується переважно заміни застарілих засобів доставки ядерної зброї”¹⁹. Хоча, з огляду, зокрема, на появу у 2010р. повідомлень про те, що активісти пацифістських організацій неодноразово проникали непоміченими на об’єкти зберігання ядерної зброї, НАТО посилив заходи з фізичної безпеки на таких об’єктах²⁰.

П’ять європейських країн, залучених наразі до спільних заходів ядерного стримування, забезпечують свою участь шляхом використання бойових літаків подвійного призначення. Термін експлуатаційної придатності цих літаків спливає орієнтовно у 2020р., але зазначені країни усвідомлюють, що рішення про можливу їх заміну (якщо це станеться) необхідно приймати задовго до кінцевої дати. Згідно з Оглядом ядерного стану (*Nuclear Posture Review, NPR*) 2010р., США прийняли рішення про створення винищувача *F-35 (Joint Strike Fighter, JSF)* у варіанті носія ядерної зброї²¹. Серед згаданих п’яти країн, до програми забезпечення літаками *JSF* залучені Італія, Нідерланди та Туреччина, тоді як Бельгія і Німеччина – ні.

Оскільки, відповідно до *NPR*, США відмовилися від КРМБ *Tomahawk*, у їх арсеналі залишився лише один тип нестратегічної ядерної зброї – бомби *B61*²². Наступними роками США планують об’єднати всі модифікації бомб *B61* в одну – під назвою *B61-12*, – яка може доставлятися як бойовими літаками передового базування подвійного призначення, так і стратегічними бомбардувальниками *B2*²³. Після цього об’єднання необхідність у розміщенні американської ядерної зброї в Європі може викликати додаткові питання у зв’язку з тим, що ті ж самі боеголовки можуть бути доставлені до цілі стратегічними бомбардувальниками *B2* з авіабаз на території США²⁴.

Взаємозв’язок між ПРО та ядерними силами

На Лісабонському саміті 2010р. лідери НАТО вирішили, що з огляду на триваюче поблизу території Альянсу розповсюдження балістичних ракет із збільшеними дальністю та навантаженням, наявність спроможностей ПРО могла б посилити прихильність держав-членів до колективної оборони. До

¹⁸ NATO (посилання 1), para.11.

¹⁹ Цитується за джерелом: Meier, O., ‘NATO sticks with nuclear policy’, *Arms Control Today*, vol.42, no.5 (June 2012).

²⁰ Grossman, E.M., ‘More activist intrusions at Belgian nuclear base stoke worries’, *Global Security Newswire*, 22 Oct. 2010, <<http://www.nti.org/gsn/article/more-activist-intrusions-at-belgian-nuclear-base-stoke-worries/>>.

²¹ US Department of Defense (посилання 15), pp.27-28, 34-35.

²² Див. підрозділ I розділу 6 цього видання, а також: US Department of Defense (посилання 15), p.46.

²³ Див. підрозділ I розділу 6 цього видання

²⁴ Т.Сій (*Ted Seay*), колишній радник Посла США при НАТО, зазначав, що в малоімовірному випадку, коли буде необхідно здійснити доставку ядерної зброї, варіант використання бойового літака подвійного призначення “був би одним з найменш прийнятних для військового командування та майже самовбивчим завданням для пілотів цього літака”. Див.: Seay, E.E.III, *Theatre Nuclear Weapons and the Next Round of Bilateral New START Treaty Follow-on Talks*, Arms Control Association (ACA), British American Security Information Council (BASIC) and Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg (IFSH) Nuclear Policy Paper no.12 (ACA/BASI/IFSH: Washington, DC/London/Hamburg, Jan. 2013), p.4.

2010р. держави-члени НАТО співпрацювали у програмах ПРО, спрямованих на захист збройних сил на полі бою від ракет малої дальності. Але в Лісабоні було визначено завдання: забезпечити повне покриття та захист населення європейських держав-членів НАТО, їх території і збройних сил від ударів невеликої кількості балістичних ракет тих типів, розповсюдження яких спостерігається у регіонах навколо Європи²⁵.

У 2012р. лідери НАТО оголосили про досягнення проміжної готовності системи ПРО – на основі рішення США про створення ПРО НАТО на базі Європейського поетапного адаптивного підходу (ЄПАП, *European Phased Adaptive Approach, ЕРАА*)²⁶. ЄПАП є модифікованою у 2009р. Національною програмою ПРО США.

У вересні та жовтні 2011р. були прийняті перші рішення про майбутні операційні елементи ЄПАП, а саме: розміщення на території Туреччини мобільної радіолокаційної станції *AN/TPY-2*; дислокація на території Румунії наземних стартових позицій системи *RIM-161 Standard Missile 3 (SM-3)*; оснащення Нідерландами чотирьох фрегатів радіолокаційними станціями, сумісними зі стандартами ЄПАП; пізніше – розміщення в Польщі наземних стартових позицій ракет *SM-3*; забезпечення швартування в портах Іспанії чотирьох американських есмінців, озброєних системою ПРО *Aegis*²⁷. Після 2015р. в рамках ЄПАП на території НАТО буде створено потужний наземний елемент, розташований переважно в південно-східному регіоні. Водночас, проміжна готовність ПРО залежатиме, крім того, від розгортання військових кораблів США²⁸.

У *DDPR* підкреслено, що ПРО слід розглядати не як заміну ядерної зброї, а як її доповнення в забезпеченні стримування: по-перше – противник з обмеженими спроможностями нанесення ракетних ядерних ударів, не маючи гарантій досягнення цілі, може відмовитися від їх застосування; по-друге – у кризовій ситуації ефективна ПРО може зменшити потребу випереджального удару по балістичних ракетах противника²⁹. В Огляді зроблено акцент на тому, що система ПРО “не спрямована проти Росії” і за технічними характеристиками не здатна підірвати російський потенціал стратегічного стримування, – проте, в керівництві Росії та в її Збройних силах ці запевнення не вважаються переконливими³⁰.

²⁵ NATO (посилання 12), para.19.

²⁶ NATO, ‘NATO declares interim missile defence capability’, 20 May 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_87599.htm>; NATO (посилання 1), para.19.

²⁷ NATO, ‘Ballistic missile defence’, 8 May 2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm>.

²⁸ US Department of State, ‘United States European Phased Adaptive Approach (EPA) and NATO Missile Defense’, 3 May 2011, <<http://www.state.gov/t/avc/rls/162447.htm>>.

²⁹ NATO (посилання 1), para.20.

³⁰ NATO (посилання1), para.21. На міжнародній конференції у травні 2012р., організованій Міністерством оборони Росії, російське керівництво висловило заперечення і стурбованість з приводу ПРО. Див.: RIA Novosti, ‘International conference on missile defense in Moscow’, May 2012, <http://en.rian.ru/trend/conference_missile_defense_moscow_2012/>; Министерство обороны России, ‘Фактор противоракетной обороны в формировании нового пространства безопасности’, 3-4 мая 2012г., <http://mil.ru/conference_of_pro.htm>. Про попередні події див.: Кайл Ш.Н. ‘Американо-російське співробітництво в контролі над ядерною зброєю’. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ І розділу 8, с.328-329.

У грудні 2012р. у відповідь на прохання Туреччини три держави-члени НАТО – Німеччина, Нідерланди і США – погодилися розгорнути на її території зенітні ракетні батареї малої дальності *Patriot* під оперативним командуванням Верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в Європі (*NATO's Supreme Allied Commander over armed forces in Europe, SACEUR*). Альянс розглядає це розгортання як формування частини протиповітряної оборони (ППО) Туреччини, а не як створення елемента ПРО³¹. Водночас, Міністр оборони США Л.Панетта (*Leon Panetta*) відзначив, що однією з цілей зазначеного заходу було забезпечення Туреччини певними спроможностями ПРО³². Генеральний секретар НАТО А.Ф.Расмуссен (*Anders Fogh Rasmussen*) пояснив, що однією з головних причин такої допомоги Туреччині стало застосування урядовими військами Сирії балістичних ракет малої дальності у триваючому там внутрішньому конфлікті³³.

НАТО та майбутній порядок денний у сфері контролю над озброєннями

Адміністрація Б.Обами дала чітко зрозуміти, що після набуття чинності у 2011р. Договором 2010р. про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новим СНО, *Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, New START*) США мають намір й надалі просуватися шляхом скорочень стратегічної, нестратегічної і нерозгорнутої ядерної зброї³⁴. Якщо це стане підґрунтям наступної фази двосторонніх зусиль у сфері контролю над озброєннями, то переговори з Росією охоплюватимуть проблеми, у розв'язанні яких безпосередню участь беруть союзники по НАТО.

У *DDPR* пояснюється, що “НАТО готовий розглянути наступне зниження рівня вимог до приписаної до Альянсу нестратегічної ядерної зброї в контексті відповідних кроків з боку Росії, враховуючи її значно більші арсенали нестратегічної ядерної зброї в євроатлантичному регіоні³⁵”. У зв'язку з цим НАТО продовжуватиме вивчати наслідки різних сценаріїв, “включно з тим, що базується на можливому рішенні НАТО зменшити роль розташованої в Європі нестратегічної ядерної зброї”³⁶.

НАТО, скоріш за все, не буде стороною майбутніх переговорів з Росією. З метою організації внутрішнього обговорення проблем, що безпосередньо стосуються НАТО, до *DDPR* внесено положення про створення нового консультативно-дорадчого форуму з питань контролю над озброєннями у форматі постійно діючого Комітету, очолюваного одним із членів Міжнародного штабу НАТО (*NATO International Staff*), підпорядкованого Північноатлантичній Раді (*North Atlantic Council*) – вищому органу НАТО з прийняття рішень. Створення Комітету дасть змогу членам НАТО

³¹ NATO, ‘NATO foreign ministers’ statement on Patriot deployment to Turkey’, 4 Dec. 2012.

³² Pellerin, C., American Forces Press Service, ‘Panetta signs order to deploy 400 U.S. personnel to Turkey’, US Department of Defense, 14 Dec. 2012, <<http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=118797>>.

³³ ‘Syria regime firing Scud-type missiles at rebels: NATO’, Agence France-Presse, 12 Dec. 2012.

³⁴ Кайл (посилання 30), с. 329-330; New START (посилання 2).

³⁵ НАТО (посилання 1), para.26.

³⁶ НАТО (посилання 1), para.12.

обговорювати між собою можливі аспекти майбутнього діалогу з Росією з питань нестратегічної ядерної зброї, включно із заходами зміцнення довіри та безпеки³⁷. Комітет буде також виконувати роль дорадчого форуму, на якому США зможуть інформувати інші держави-члени НАТО про формат і зміст двосторонніх консультацій з Росією стосовно різних аспектів забезпечення стратегічної стабільності, включно з контролем над ядерною зброєю, ПРО і контролем над звичайними озброєннями.

У *DDPR* не лише пов'язується скорочення нестратегічної ядерної зброї НАТО із зустрічними кроками з боку Росії, але й пропонується підтримка та заохочення спільних зусиль Росії і США в підвищенні прозорості та подальшому скороченні їх ядерних сил. НАТО шукатиме такі способи налагодження діалогу з Росією стосовно різних аспектів контролю над ядерною зброєю, які б доповнювали процес двосторонніх американо-російських переговорів. Хоча діалог НАТО-Росія не впливатиме безпосередньо на визначення ядерної політики НАТО і структуру ядерних сил Альянсу, в *DDPR* рекомендується розвивати в рамках Ради НАТО-Росія ідеї прозорості і зміцнення довіри “з метою підготовки детальних пропозицій і підвищення рівня порозуміння стосовно стану нестратегічних ядерних сил НАТО та Росії в Європі”³⁸. Впродовж 2012р. держави-члени НАТО започаткували розгляд перших пропозицій, які можуть бути висунуті Росії та які, за повідомленнями, передбачають діалог з питань ядерної доктрини та можливих взаємовигідних односторонніх кроків з переміщення або демонтажу визначеної ядерної зброї³⁹.

Як зазначалося вище, впродовж 2011-2012рр. США постійно порушували питання про наступні кроки із забезпечення контролю над озброєннями. Водночас, коли держави-члени НАТО починали розробку пропозицій, що могли бути втілені на певному етапі цього процесу, було очевидним, що очікувати на будь-які серйозні справи з Росією можна лише після оприлюднення результатів президентських виборів у США в листопаді 2012р.

З огляду на прогнози подальшого розвитку подій, шанси успішних переговорів про скорочення нестратегічної ядерної зброї можуть з'явитися лише за умов, якщо США разом із союзниками по НАТО та Росія змінять власні позиції, які за результатами 2012р. виявилися несумісними. Станом на кінець 2012р., не було жодних ознак можливості таких змін найближчим часом, і можна припустити, що майбутнє ядерних сил меншою мірою визначатиметься співробітництвом у переговорах про контроль над озброєннями та більшою – економічними чинниками в поєднанні з подальшим розвитком аналізу зовнішніх загроз.

³⁷ NATO (посилання 1), para.30. Мандат цього форуму, відомого як Спеціальний консультативно-дорадчий комітет з питань контролю над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдження (*Special Advisory and Consultative Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation Committee*) був погоджений 8 лютого 2013р. Див.: Meier, O., ‘NATO agrees on new arms control body’, Arms Control Now, 26 Feb. 2013, <<http://armscontrolnow.org/2013/02/26/nato-agrees-on-new-arms-control-body/>>.

³⁸ NATO (посилання 1), para.25.

³⁹ Grossman, E.M., ‘Seeking Kremlin engagement, NATO weighs next nuclear posture steps’, Global Security Newswire, 13 Sep. 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/seeking-kremlin-engagement-nato-weighs-next-nuclear-posture-steps/>>.

IV. Заходи протидії ядерному тероризму

ЯН ЕНТОНІ

26-27 березня 2012р. глави 53 держав та урядів, а також керівники ООН, ЄС, МАГАТЕ та Інтерполу взяли участь у саміті з питань фізичної ядерної безпеки, що відбувся в Сеулі (Південна Корея)¹. Цей захід став наступним етапом процесу, започаткованого на подібному саміті у Вашингтоні (США) у 2010р., який зібрав лідерів 47 держав і керівників трьох міжнародних організацій.

Занепокоєння можливим зловмисним застосуванням ядерних та інших радіоактивних матеріалів існує від початку ядерної ери, а міжнародні стандарти забезпечення фізичної ядерної безпеки розробляються, починаючи з 1960-х років². Утім, каталізатором значного посилення уваги міжнародного співтовариства до ризиків тероризму, включно з ядерним, став масовий ефект від нанесених США терористичних атак 11 вересня 2001р. Зацікавленість цим питанням знайшла підтвердження у змінах “глобальної архітектури фізичної ядерної безпеки” – ця назва з’явилася в Комюніке Сеульського саміту³.

У цьому підрозділі вперше надається огляд сучасних уявлень про сутність фізичної ядерної безпеки та ядерного тероризму. Крім того, в ньому в узагальненому вигляді згадані важливі проблеми, обговорені на Сеульському саміті, – зокрема, захист ядерних матеріалів та об’єктів, незаконний обіг ядерних та інших радіоактивних матеріалів, – а також пріоритетні питання, визначені для розгляду на наступному саміті з фізичної ядерної безпеки, що відбудеться в Нідерландах у 2014р.

Визначення фізичної ядерної безпеки та ядерного тероризму

За визначенням МАГАТЕ, фізична ядерна безпека – це “попередження та виявлення викрадення, диверсії, несанкціонованого доступу, незаконної передачі або інших зловмисних дій стосовно ядерних матеріалів, інших радіоактивних речовин або пов’язаних з ними об’єктів, а також реагування на такі дії”⁴. Це визначення охоплює більш широке коло проблем, ніж тільки ядерний тероризм, включно з іншими зловмисними діями, в т.ч. кримінальними злочинами, діями психологічно неврівноважених осіб, а також діями, вчиненими з політичних мотивів, які не можна віднести до терористичної діяльності – такі, як протидія використанню ядерних технологій для

¹ Nuclear Security Summit Seoul 2012, ‘2012 Nuclear Security Summit: key facts’, <[http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Key Facts on the 2012 Seoul Nuclear Security Summit.pdf](http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Key%20Facts%20on%20the%202012%20Seoul%20Nuclear%20Security%20Summit.pdf)>.

² Занепокоєння можливістю використання бомби з ядерним матеріалом у військових цілях існувало ще в 1940-х роках. Див.: Ziegler, C.A. and Jacobson, D., *Spying without Spies: Origins of America’s Secret Nuclear Surveillance System* (Praeger: Westport, CT, 1995), p.3.

³ Nuclear Security Summit Seoul 2012, ‘Seoul Communiqué’, 27 Mar. 2012, <[http://www.the-nuclearsecuritysummit.org/userfiles/Seoul Communiqué_FINAL.pdf](http://www.the-nuclearsecuritysummit.org/userfiles/Seoul%20Communique_FINAL.pdf)>.

⁴ IAEA, ‘Concepts and terms: meaning of (nuclear) security’, 29 May 2012, <<http://www-ns.iaea.org/standards/concepts-terms.asp?s=11&l=90>>.

виробництва електроенергії. Водночас, визнаючи необхідність посилення всіх складових фізичної ядерної безпеки, учасники Сеульського саміту зосередили увагу переважно на ризиках, пов'язаних з ядерним тероризмом.

У 2005р. було погоджено текст Поправки до Конвенції 1980р. про фізичний захист ядерного матеріалу (КФЗЯМ, *Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, CPPNM*)⁵. КФЗЯМ стосується ядерного матеріалу, до якого віднесені певні ізотопи плутонію, уран-233 та уран, збагачений ізотопами урану-235 або урану-233. Нова редакція Конвенції – яка після набуття нею чинності буде мати назву “Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок”, – не містить згадки про тероризм, але зобов'язує держави-учасниці вживати заходів з фізичного захисту матеріалів і розташованих на їх території об'єктів, доповнюючи тим самим заходи, що передбачені КФЗЯМ у редакції 1980р. і стосуються захисту ядерних матеріалів під час їх міжнародних перевезень. У процесі імплементації положень нової редакції Конвенції держави-учасниці повинні криміналізувати певні дії з ядерними матеріалами та забезпечити адекватне покарання осіб, стосовно яких у судовому порядку доведено вчинення ними відповідних кримінальних злочинів. У новій редакції КФЗЯМ також підкреслюється важливість міжнародного співробітництва в попередженні та виявленні зловмисних дій стосовно ядерних матеріалів та об'єктів, а також у реагуванні на такі дії і покаранні за відповідні злочини.

Міжнародна конвенція 2005р. про боротьбу з актами ядерного тероризму (МКБАЯТ, *International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, ICSANT*) визначає ядерний тероризм у термінах злочинів, пов'язаних з володінням радіоактивним матеріалом, використанням такого матеріалу або радіоактивного пристрою, завданням шкоди ядерному об'єкту “(i) З наміром спричинити смерть чи серйозне каліцтво; або (ii) З наміром завдати суттєвої шкоди власності чи довкіллю”⁶. Крім того, Конвенція відносить до злочинів у цій сфері такі саме дії, але вчинені шляхом змови, спрямовані на сприяння вчиненню таких злочинів або на підбурювання до них.

Визначення ядерного тероризму в МКБАЯТ не обмежується зловмисними діями з розщеплюваними матеріалами, охоплюючи більш широкий спектр можливих зловмисних дій, включно із застосуванням ядерних вибухових пристроїв, радіоактивних “брудних бомб”, диверсіями на ядерних об'єктах, використанням радіоактивного матеріалу як отрути. Водночас, Конвенція відрізняє тероризм від, наприклад, політичних протестів, внаслідок яких можливе порушення систем фізичної безпеки ядерних об'єктів, але немає загрози життю і здоров'ю людей або завдання шкоди власності.

⁵ Стилий виклад та інші подробиці стосовно КФЗЯМ див. у додатку А цього видання.

⁶ Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму ухвалена 13 квітня 2005р. Резолюцією Генеральної асамблеї ООН №59/290, відкрита для підписання 14 вересня 2005р. та набула чинності 7 липня 2007р. Див.: *United Nations Treaty Series*, vol. 2445 (2007), Article 2. Крім згаданих зловмисних намірів, Конвенція містить ще один важливий, з точки зору тероризму, пункт: “(iii) З наміром змусити фізичну чи юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-яку дію чи утриматися від неї” (*перекл.*).

Сеульський саміт

На підготовку Сеульського саміту з фізичної ядерної безпеки вплинула масштабна ядерна катастрофа в Японії 11 березня 2011р. внаслідок підводного землетрусу, що викликав 15-метрову хвилю цунамі. Ці стихійні явища призвели до виходу з ладу критично важливого обладнання із забезпечення експлуатаційної безпеки на АЕС “Фукусіма-І”, а також до руйнувань на навколишніх територіях, що ускладнили реагування на катастрофу. В перші три дні катастрофи, після припинення постачання електроенергії і зупинки системи охолодження, активні зони трьох реакторів майже повністю розплавилася. Хоч ядерна катастрофа була результатом впливу природних чинників, але до аналогічної послідовності відмов у системах забезпечення експлуатаційної безпеки АЕС можуть призвести й навмисні дії, що вимагає мінімізації відповідних ризиків.

На Сеульському саміті імплементацію добровільних зобов’язань, внесених до Робочого плану, ухваленого на Вашингтонському саміті, розглянуто на основі документа, підготовленого до саміту, в якому перелічені досягнуті успіхи⁷. Учасники саміту також підтримали висновки Групи з експлуатаційної ядерної безпеки МАГАТЕ (*IAEA Nuclear Safety Group*) стосовно взаємозв’язку між експлуатаційною (*nuclear safety*) і фізичною (*nuclear security*) ядерною безпекою⁸. В доповіді МАГАТЕ було рекомендовано вжити ряд заходів з координації дій в забезпеченні експлуатаційної і фізичної безпеки на ядерних установках, включно з проведенням спільних навчань і семінарів; розробкою узгоджених між собою настанов і стандартів з фізичної та експлуатаційної безпеки; комплексними програмами допомоги, а також оглядовими та навчальними місіями.

Крім того, темою спеціального обговорення стали три напрями діяльності: спільні заходи в боротьбі з ядерним тероризмом; захист ядерних матеріалів та об’єктів; протидія незаконному обігу ядерних матеріалів.

Захист ядерних матеріалів та об’єктів

Захист ядерних матеріалів має два виміри. По-перше, він має запобігти несанкціонованому вилученню ядерних матеріалів – шляхом викрадення або переадресації. Історично склалося, що фізичний захист розглядається як інструмент зниження ризику розповсюдження ядерної зброї. По-друге, захист ядерних матеріалів повинен забезпечувати зниження ризику шкідництва з використанням цього матеріалу або на ядерному об’єкті та зменшувати в такий спосіб ризик створення радіаційної небезпеки внаслідок зловмисних дій.

⁷ Seoul Nuclear Security Summit Preparatory Secretariat, ‘Highlights of achievements and commitments by participating states as stated in national progress reports and national statements’, 26 Mar. 2012, <[http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Highlights of the Seoul Nuclear Security Summit\(120403\).pdf](http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Highlights%20of%20the%20Seoul%20Nuclear%20Security%20Summit(120403).pdf)>; Nuclear Security Summit Washington 2010, ‘Work plan’, 13 Apr. 2010, <[http://www.thenuclearsecuritysummit.org/eng_common/images/fla/12.Work Plan.pdf](http://www.thenuclearsecuritysummit.org/eng_common/images/fla/12.Work%20Plan.pdf)>.

⁸ IAEA, *The Interface Between Safety and Security at Nuclear Power Plants*, Report of the International Nuclear Safety Group (INSAG), INSAG-24 (IAEA, Vienna, 2010).

Одним із призначень системи фізичного захисту є затримка доступу порушників до життєво важливих зон на час, достатній для реагування відповідних сил і нейтралізації ними зловмисних дій. В розробці такої системи частина відповідальності покладається на державу, зокрема ідентифікація загроз та інформування керівників (власників) ядерних об'єктів про можливі сценарії дій, до яких вони, а також відповідні сили реагування повинні бути готові. Одночасно на керівників ядерних об'єктів покладається відповідальність за визначення життєво важливих зон, що потребують захисту, та наявність необхідних персоналу, процедур та обладнання.

У 2011р. МАГАТЕ опублікувало нові рекомендації з фізичного захисту ядерних матеріалів та об'єктів у рамках Серії видань з питань фізичної ядерної безпеки⁹. У рекомендаціях пропонується внести важливу зміну до категоризації матеріалів, що підлягають захисту. Раніше вважалося, що ядерні матеріали з високим рівнем радіації мають “самозахисні” властивості, оскільки перебування людини на близькій відстані від них є серйозною або навіть смертельною загрозою для здоров'я. В документі 2011р. пропонується уважно ставитися до визначення категорії матеріалу з урахуванням рівня його радіоактивності у випадках, якщо національна система оцінки загроз попереджає про готовність порушників вчинити зловмисні дії – навіть у разі фатального для себе результату¹⁰. Дійсно, має бути враховане як те, що екстремісти можуть добровільно піти на загибель заради вчинення терористичного акту з масовими наслідками, так і те, що упровадження рекомендацій МАГАТЕ може спричинити серйозні фінансові та технічні втрати для країн, що володіють великими обсягами матеріалів, які наразі вважаються “самозахисними”. Учасники Сеульського саміту погодилися лише “докладати зусиль” у впровадженні рекомендацій національними системами фізичного захисту, але тимчасово відмовилися від прийняття жорстких зобов'язань щодо їх реалізації¹¹.

У Комюніке Сеульського саміту міститься заклик до держав-учасниць прискорити, за можливості, підписання та ратифікацію Поправки 2005р. до КФЗЯМ з метою набуття чинності новою редакцією Конвенції у 2014р. Комюніке також заохочує держави – для отримання допомоги у створенні та вдосконаленні національних систем фізичної ядерної безпеки – більшою мірою використовувати діяльність таких місій МАГАТЕ, як Міжнародна консультативна місія з фізичної ядерної безпеки (*International Nuclear Security Advisory Service, INSServ*) та Міжнародна консультативна місія з фізичного захисту (*International Physical Protection Advisory Service, IPPAS*)¹². Комюніке також привертає увагу до необхідності застосування більш сучасних технічних засобів контролю над переміщенням партій ядерних матеріалів під час їх

⁹ IAEA, *Nuclear Security Recommendations on Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Facilities*, INFCIRC/225/Revision 5, IAEA Nuclear Security Series no. 13 (IAEA: Vienna, 2011).

¹⁰ IAEA, INFCIRC/225/Revision 5 (посилання 9), p.19,21; IAEA Nuclear Security Series no.14, *Nuclear Security Recommendations on Radioactive Material and Associated Facilities*, Vienna, 2011.

¹¹ Nuclear Security Summit Seoul 2012 (посилання 3), p.2.

¹² Там само, pp.2, 3.

перевезень з метою попередження про втрати та допомоги у швидкому поверненні втрачених матеріалів. П'ять країн – Велика Британія, Північна Корея, США, Франція та Японія – зобов'язалися після Саміту розробити програму практичних заходів зі сприяння підвищенню безпеки під час перевезення ядерних та інших радіоактивних матеріалів¹³.

Протидія незаконному обігу ядерних матеріалів

З метою протидії незаконному обігу ядерних матеріалів учасники Саміту зосередили увагу на узгоджених з національними законодавствами способах “координації національних спроможностей, орієнтованої на практичні заходи”¹⁴.

Посилення технічних спроможностей з виявлення радіації і контролю над доступом до ядерних матеріалів – як на периметрі ядерного об'єкта, так і в пунктах перетину державного кордону – є одним з пріоритетів у програмах міжнародної допомоги, яку надають США з початку 1990-х років. У рамках профільних програм та Ініціативи “Мегапорти” (*Megaports Initiative*) Міністерство енергетики США до 2018р. оснастить обладнанням радіаційного контролю близько 650 об'єктів у майже 30 країнах, а також понад 100 морських портів¹⁵. ЄС реалізує подібні проекти в 14 країнах і наразі поширює проекти на нові країни-партнери на Близькому Сході та в Південно-Східній Азії¹⁶.

Учасники Сеульського саміту закликали інші країни до більш широкій участі в підтриманні Баз даних МАГАТЕ про незаконний обіг ядерних матеріалів і надання необхідної інформації про випадки втрати контролю над ядерними та іншими радіоактивними матеріалами¹⁷. Інформація про осіб, які брали участь у незаконному обігу ядерних матеріалів, поширюється між компетентними органами країн через, наприклад, Підрозділ Інтерполу з попередження радіаційного та ядерного тероризму (*Radiological and Nuclear Terrorism Prevention Unit*).

Визначення пріоритетних питань для розгляду на Саміті з фізичної ядерної безпеки у 2014р.

Наприкінці Сеульського саміту було ухвалене рішення про проведення у 2014р. в Нідерландах третього саміту з питань фізичної ядерної безпеки. Серед іншого, на цьому саміті передбачається розглянути наступні питання.

¹³ France, Japan, South Korea, the United Kingdom and the United States, ‘Joint Statement on Transport Security’, Nuclear Security Summit Seoul 2012, 27 Mar. 2012, <http://www.thenuclearsecuritysummit.org/eng_media/speeches/speeches_list.jsp>.

¹⁴ Nuclear Security Summit Seoul 2012 (посилання 3), p.4.

¹⁵ US National Nuclear Security Administration (NNSA), ‘NNSA’s Second Line of Defense program’, Fact sheet, 1 Feb. 2011, <<https://nnsa.energy.gov/mediaroom/factsheets/nnsassecondlineofdefenseprogram>>.

¹⁶ Abousahl, S. et al., ‘Integration of nuclear safeguards and security at the JRC’, Paper delivered to the IAEA Safeguards Symposium, Vienna, 1-5 Nov. 2010, no.IAEA-CN-184/225, <<http://www.iaea.org/OurWork/SV/Safeguards/Symposium/2010/Documents/Papers.htm>>.

¹⁷ Nuclear Security Summit Seoul 2012 (посилання 3), p.5.

Роль промисловості у сприянні підвищенню культури фізичної ядерної безпеки

Ефективна фізична ядерна безпека є неможливою без надійної співпраці державних органів і промисловості. Ключову роль у запобіганні ядерному тероризму відіграють державні органи – визначаючи загрози відповідним об'єктам, реагуючи на інциденти, ліквідуючи їх наслідки. Водночас, за виконання заходів з фізичного захисту та інші необхідні дії на майданчиках ядерних об'єктів безпосередньо відповідають саме їх керівники (власники) і саме вони в переважній більшості випадків є першими, хто виявляє порушення фізичної ядерної безпеки, дає першу оцінку її масштабам і відповідним чином реагує на неї.

Паралельно із Сеульським самітом відбувся саміт представників ядерної промисловості, де їм була надана можливість викласти свої погляди на правові, технічні проблеми та підходи до їх розв'язання силами самої промисловості. Учасники саміту повідомили про практичні заходи, ознайомили з правилами та методами, що сприяють підвищенню фізичної безпеки в межах прийнятних витрат¹⁸.

Під час як Сеульського, так і Вашингтонського самітів налагодження діалогу між політичними лідерами та топ-менеджерами промисловості було ускладнене тим, що заходи самітів і паралельні заходи за участі представників промисловості збігалися в часі. Одним з пріоритетів для саміту 2014р. має бути пошук шляхів сприяння діалогу між представниками урядів і неурядових організацій.

Інформаційна безпека

Одним з питань, додатково винесених на розгляд учасників Сеульського саміту, була потреба захисту чутливої інформації від несанкціонованого доступу. В цьому контексті, під чутливою інформацією розуміються дані про “слабкі місця”, що можуть бути використані зловмисниками. До цих даних може належати інформація про проектування та експлуатацію АЕС, кількість, розташування та умови зберігання ядерних матеріалів на конкретному об'єкті або інформація, що може стати в нагоді зловмисникам під час підготовки викрадення матеріалів чи диверсії на об'єкті – наприклад, дані про функціонування систем контролю доступу на об'єкті або персональні дані його працівників.

Наразі дедалі більше інформації зберігається в електронному вигляді. Тому одним з важливих аспектів обговорення інформаційної безпеки було підвищення рівня кібербезпеки. Лідери 31 держави-учасниці Сеульського саміту приєдналися до заяви про інформаційну безпеку та погодилися продовжити роботу над цією новою темою, маючи за мету формування конкретних ідей і пропозицій для їх розгляду на Саміті 2014р.¹⁹

¹⁸ Про Сеульський саміт представників ядерної промисловості (*Seoul Nuclear Industry Summit*) 23-24 березня 2012р. див.: <<http://www.seoulnis.org/>>.

¹⁹ ‘Multinational statement on nuclear information security’, Nuclear Security Summit Seoul 2012, Mar. 2012, <[http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Nuclear Information Security.pdf](http://www.thenuclearsecuritysummit.org/userfiles/Nuclear%20Information%20Security.pdf)>.

Стабільність співробітництва з питань фізичної ядерної безпеки

Багато спостерігачів вважають, що саміт з питань фізичної ядерної безпеки 2014р. може стати останнім в осяжній перспективі. Учасники саміту в Нідерландах обговорять і вирішать, яким чином підтримувати та вимірювати прогрес у зміцненні фізичної ядерної безпеки без проведення кожних два роки самітів на найвищому рівні.

Попри те, що МАГАТЕ вже працює над широким колом питань фізичної ядерної безпеки, однією з проблем, що підлягає обговоренню у 2014р., є рівень пріоритетності цього напрямку серед усіх інших видів діяльності МАГАТЕ. Топ-менеджери МАГАТЕ підкреслюють, що разом з пріоритетністю на сьогоднішній день фізичної ядерної безпеки, реалізація узгоджених заходів за цим напрямком залишається “значною мірою залежною від невизначених позабюджетних внесків”²⁰. Водночас, пропозиція фінансувати діяльність із забезпечення фізичної ядерної безпеки з основного бюджету МАГАТЕ продовжує викликати суперечки між державами-членами.

У жовтні 2012р. російський Уряд зробив заяву про рішення не пролонгувати після 2013р. терміни чинності окремих правових актів, якими регулюється виконання деяких американо-російських проектів спільного зменшення загрози (СЗЗ, *Cooperative Threat Reduction, CTR*)²¹.

Рамкова угода про СЗЗ 1992р. між Росією та США була розрахована на сім років²². Надалі терміни чинності первинної Угоди подовжувалися протоколами; останнім (від 2006р.) – до червня 2013р.²³ У рамках цієї Угоди проекти під керівництвом Міністерства оборони США виконуються в Росії та інших країнах на теренах колишнього Радянського Союзу. Цілями цих проектів, серед іншого, є: консолідація та забезпечення матеріалів і технологій, пов’язаних з виробництвом ядерної зброї, а також сприяння воєнно-політичному співробітництву з метою запобігання її розповсюдженню.

Під час оголошення згаданого рішення російський Міністр закордонних справ підкреслив, що Росія має намір змінити базу двостороннього співробітництва в цій сфері, але не припинити його. Рішення не подовжувати чинність Рамкової угоди про СЗЗ після її завершення може зашкодити виконанню окремих проектів. Водночас, для двостороннього співробітництва у зміцненні фізичної ядерної безпеки є й інші правові підстави. Крім того, Росія і США продовжують свою співпрацю шляхом участі в міжнародних форумах²⁴.

²⁰ IAEA, *The Agency Programme and Budget 2012–2013*, GC(55)/5 (IAEA: Vienna, Aug. 2011), p.3.

²¹ Russian Ministry of Foreign Affairs, ‘Comment of the Information and Press Department of the MFA of Russia on the question on term of “Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction”’, 10 Oct. 2012, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/1AA31F580B2ECD5E44257ADF0033E79D>; Guarino, D.P., ‘Obama team insists security effort with Russia not dead’, Global Security Newswire, 12 Oct. 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/obama-team-insists-security-effort-russia-not-dead/>>.

²² Угоду між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки стосовно безпечного та захищеного перевезення, зберігання і знищення зброї та запобігання її розповсюдженню (Рамкова угода СЗЗ) підписано 17 червня 1992р. в м.Вашингтон, округ Колумбія.

²³ Кайл Ш.Н. “Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження”. – *Щорічник СІПРІ 2007*, с.480.

²⁴ Guarino, D.P., ‘White House official: Russian concerns with CTR Agreement are “valid”’, Global Security Newswire, 6 Nov. 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/white-house-aid-russian-concerns-ctr-agreement-are-valid/>>.

Головним внеском самітів у зміцнення фізичної ядерної безпеки є те, що вони дозволили на найвищому політичному рівні зосередити увагу на необхідності завершення програм і проектів, які перебувають у стані виконання упродовж багатьох років. Водночас, якщо саміти збільшують імовірність досягнення узгоджених цілей до чергової зустрічі глав держав та урядів, то на наступних самітах увага до цих проблем може зменшитися – через зміщення фокусу обговорень від досягнення домовленостей з широкого кола цілей до технічних проблем і виконання конкретних проектів.

8. Контроль над звичайними озброєннями та заходи довіри у військовій сфері

Загальний огляд

У 2012р. військові відкритість та обмеженість, як запорука невикористання військового потенціалу в політичних цілях – що є широким визначенням заходів зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ), – значною мірою сприяли зниженню напруженості та уникненню її ескалації в ряді регіонів світу. Крім допомоги в запобіганні ескалації окремих інцидентів, ЗЗДБ у ряді регіонів отримали розвиток як дієвий засіб зміцнення узгоджених міждержавних відносин на засадах партнерства, взаємних гарантій і прозорості. ЗЗДБ не є достатнім засобом забезпечення спільної безпеки, але в ряді регіонів вони ефективно допомагають підтриманню та поширенню стабільності, створенню умов прогресу та розвитку.

У Південній Азії для зменшення ризику переростання інцидентів на лінії контролю у Джамму та Кашмірі в більш серйозні збройні сутички використовувалася “гаряча лінія” прямого зв’язку між керівниками військових операцій (Directors General of Military Operations, DGMOs) Індії і Пакистану. У Південно-Східній Азії Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) започаткувала двосторонні консультації з Китаєм стосовно юридично зобов’язуючого кодексу поведінки для врегулювання інцидентів на морі, які перетворилися на серйозне джерело напруженості в Південнокитайському морі. Водночас триватиме діалог між АСЕАН і Китаєм з обговорення Керівних принципів виконання Декларації про поведінку сторін у Південнокитайському морі (Guidelines to Implement the Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea), узгодженої в липні 2011р.

Допомагаючи розвитку південноамериканської безпекової спільноти, учасники Союзу південноамериканських націй (УНАСУР, Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR) продовжували виконання узгоджених у 2011р. заходів і розробку нових ЗЗДБ.

У Європі країни-учасниці ОБСЄ домовилися в рамках процесу “Гельсінкі+40” розробити до 2015р. практичні заходи з виконання Астанінської декларації 2010р. Цей процес охоплює обговорення наступної еволюції переліку ЗЗДБ, запровадженого Віденським документом.

Що стосується контролю над озброєннями – юридичних зобов’язань обмеження структури, оснащення чи дій збройних сил, – то ситуація у 2012р. була менш обнадійливою.

У сфері гуманітарного контролю над озброєннями (відмова держав від засобів невибіркової або негуманної дії, незалежно від їх військової корисності) темпи виконання чинних угод залишаються повільними та нерівномірними. Зацікавлені країни продовжують долати труднощі в пошуку широкій домовленості про нові заходи з обмеження наземних (не лише протипіхотних) мін і касетних боєприпасів. Але у 2012р. консенсусу щодо подальших дій домогтися не вдалося.

В Африці процеси контролю над озброєннями враховують регіональну специфіку викликів безпеці. Зокрема, заходи контролю над озброєннями мають враховувати застосування звичайних озброєнь у скоєнні злочинів, транскордонний характер багатьох інцидентів із застосуванням сили та наявність численних озброєних угруповань, що перебувають під контролем держави або діють незалежно. На відміну від контролю над озброєннями в інших регіонах, що здійснюється на міждержавній основі національними органами влади, покликаними гарантувати воєнну безпеку, в Африці ці заходи мають регіональний або субрегіональний характер і поширюються на правоохоронну сферу.

У Південно-Східній Європі заходи, які за 20 років забезпечили скорочення надлишків звичайних озброєнь усіх видів, дедалі більше переходять до компетенції окремих держав. Безпосередня участь збройних сил у взаємних інспекціях, обміні інформацією і спільному впровадженні ЗЗДБ ефективно усуває будь-які підозри стосовно неочікуваних подій у військовій сфері в сусідніх державах. Користь від цих заходів підтверджується тим, що країни регіону продовжують їх підтримувати і брати участь у них навіть після інтеграції до інституцій, таких як НАТО, що надають їм гарантії безпеки.

У сфері контролю над озброєннями на європейському рівні у 2012р. суттєвого прогресу не було. В поглядах на цілі контролю залишаються розбіжності. Але наприкінці 2012р. Україна, до якої переходило головування в ОБСЄ, назвала одним із головних пріоритетів на 2013р. прогрес у контролі над звичайними озброєннями та запропонувала ідеї, які могли б стати основою розвитку. Українські пропозиції відкривають можливості докорінного перегляду ролі контролю над звичайними озброєннями в зоні відповідальності ОБСЄ без прив'язки до пошуку рішень стосовно наявних проблем, які заважають змінам у рамках існуючого режиму.

ЯН ЕНТОНІ

I. Гуманітарні ініціативи в контролі над озброєннями

ЛІНА ГРІП, ТАМАРА ПАТТОН

Події в рамках Конвенції про “негуманну” зброю: відновлення переговорів з контролю над мінами, крім протипіхотних

Упродовж 2012р. головним питанням для учасників Конвенції 1981р. про “негуманну” зброю (КНЗ, *Certain Conventional Weapons Convention, CCW*) була можливість її поширення на використання, поставки мін, крім протипіхотних (*mines other than anti-personnel mines, MOTAPM*), і зобов’язання з розчищення від них територій¹. Питання протипіхотних мін (ППМ) визначені у зміненому Протоколі II до Конвенції про “негуманну” зброю і в Конвенції про ППМ 1997р.; але перший документ не стосується безпосередньо *MOTAPM*, а другий – не поширює на них заборону ППМ². Ряд держав-учасниць і громадських організацій давно виступають за розробку окремого протоколу з питань *MOTAPM* у рамках Конвенції про “негуманну” зброю; таку можливість побачили після зриву переговорів про контроль над касетними боєприпасами в рамках КНЗ у 2011р.

Юридичного визначення *MOTAPM* ще немає. Спочатку дискусіями в рамках КНЗ намагались охопити всі міні, що не підпадали під наявні правові норми, але спектр обговорень швидко обмежився протитранспортними мінами (ПТМ, *anti-vehicle mines, AVMs*)³. Багато ПТМ підриваються від тиску на датчик, не розрізняючи військові й цивільні засоби, і тривалий час після завершення конфлікту можуть становити загрозу для цивільного населення⁴. Мінування території ПТМ може позбавити цивільних доступу до таких важливих ресурсів, як (екстрена) допомога, продовольство та основні послуги.

Ініціативу з контролю над *MOTAPM* у рамках КНЗ вперше (у 2001р.) висунули Данія і США, а згодом держави-учасниці узгодили мандат для розгляду окремого протоколу до КНЗ з цього питання⁵. У 2006р. держави-учасниці КНЗ не домоглися згоди з питань протоколу про обмеження *MOTAPM* і на невизначений термін призупинили переговори з цього питання, переключивши увагу на касетні боєприпаси⁶.

¹ Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, і протоколи до неї див. у додатку А цього видання.

² Стислий виклад та інші деталі Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (*APM Convention*) див. у додатку А цього видання.

³ Про ПТМ у міжнародному праві див.: *Certain Conventional Weapons Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, ‘Rules of international humanitarian law applicable to anti-vehicle mines’, Background paper prepared by the International Committee of the Red Cross (ICRC), 2-4 Apr. 2012. Документи стосовно КНЗ див. на сайті Офісу ООН у Женеві, <<http://www.unog.ch/ccw/>>.*

⁴ *Soldiers of Peace International Association, ‘Mines other than the antipersonnel mines, MOTAPM’, <<http://www.fname.info/aisp/eng/index.php?Itemid=22>>.*

⁵ *CCW Convention, Second Review Conference, Final Document, CCW/CONF.II/2, 11-21 Dec. 2001, p.10.*

⁶ Ляховські Ж., Сйогрен М. “Контроль над звичайними озброєннями”. – *Щорічник СІПРІ* 2007, с.548.

Але, коли у 2011р. завершилися невдачею переговори і з цього питання, сторонами КНЗ було вирішено поновити переговори про *MOTAPM*⁷. У квітні 2012р. відбулась експертна зустріч з підготовки доповіді до саміту держав-учасниць 2012р.⁸ На зустрічі експерти обговорили, зокрема, питання безвідповідального використання *MOTAPM* і поставок мін недержавним суб'єктам, необхідність оснащення мін пристроями самоліквідації та виявлення, а також спеціальну вимогу з використання ПТМ винятково в позначених по периметру зонах (тобто на маркованих, огорожених і контрольованих територіях, до яких надійно заборонено допуск цивільних)⁹.

Забезпечення консенсусу серед сторін КНЗ з питань *MOTAPM* виявилось складною справою, але їх позиції з цього питання виглядають ближчими, ніж стосовно касетних боєприпасів¹⁰. Більшість держав підтримують заходи зі зниження ризику невибіркового та безвідповідального застосування *MOTAPM*, але не повну їх заборону; немає і глобальної кампанії неурядових організацій (НУО) із заборони *MOTAPM*. У заяві від квітня 2012р. Міжнародний комітет червоного хреста (МКЧХ, *International Committee of the Red Cross, ICRC*) підкреслив гуманітарні наслідки застосування *MOTAPM*, але не закликав до їх повної заборони¹¹. На експертній зустрічі з питань *MOTAPM* у квітні 2012р. ЄС, країни-члени якого у 2011р. не змогли узгодити спільну позицію стосовно касетних боєприпасів, заявив про потребу збалансованого підходу з урахуванням гуманітарних і військових проблем, а також підтвердив, що "*MOTAPM* досі можуть застосовуватись як дозволена зброя"¹². Австралія, попри стурбованість гуманітарними наслідками безвідповідального використання *MOTAPM*, також заявила: "Ми, звичайно, не прагнемо та не очікуємо на заборону всіх протитранспортних мін"¹³. Доцільність укладення угоди про *MOTAPM* у рамках КНЗ – з метою обмеження застосування ПТМ за межами позначених по периметру зон, запровадження обов'язкових механізмів їх виявлення та заборони передачі недержавним суб'єктам, разом з продовженням законного застосування цього виду зброї, – була зазначена в заяві Ізраїлю¹⁴. Водночас, Південна Корея наголосила, що "за [наявного]

⁷ Про обговорення проблеми касетних боєприпасів у рамках КНЗ див. Гріп Л. "Обмеження звичайних озброєнь на прикладі касетних боєприпасів". – *Щорічник СІПІ 2012*, підрозділ І розділу 9.

⁸ Geneva International Centre for Humanitarian Demining, 'MOTAPM', <<http://www.gichd.org/international-conventions/convention-on-certain-conventional-weapons-ccw/motapm/>>.

⁹ CCW Convention, Meeting of States Parties, 'Report of the 2012 Meeting of Experts on Mines other than anti-personnel mines (MOTAPM)', CCW/MSP/2012/4, 29 May 2012, p.2; CCW Convention (посилання 3), p.4.

¹⁰ Cave, R., 'Disarmament as humanitarian action? Comparing negotiations on anti-personnel mines and explosive remnants of war', eds J. Borrie and V. Martin Randin, *Disarmament as Humanitarian Action: From Perspective to Practice* (UN Institute for Disarmament Research: Geneva, May 2006), p.62.

¹¹ Statement by the ICRC on the humanitarian impact of MOTAPM, Geneva, Apr. 2012.

¹² CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement by the European Union, 2-4 Apr. 2012, p. 1.

¹³ CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement in General Exchange of Views, P. Kimpton, Australian Permanent Mission to the UN, 2 Apr. 2012, p.2.

¹⁴ CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement by T.Rahamimoff-Honig, Deputy Permanent Representative of Israel, 2 Apr. 2012, pp.2-3.

стану національної безпеки, вона не може відмовитися від встановлення мін, включно з *МОТАРМ*, як засобу оборони і стримування”, але вона підтримує виважену регламентацію питань *МОТАРМ* у рамках КНЗ¹⁵. Бразилія, як і деякі інші країни, що виробляють і застосовують ПТМ, заявила про абсолютну впевненість у тому, що будь-які нові зобов’язання стосовно ПТМ “не повинні вимагати додаткових фінансових і технічних витрат, здатних непропорційно вплинути на країни, що розвиваються”¹⁶.

Багато держав, що виробляють і використовують *МОТАРМ*, оголосили про підтримку їх обмеження в рамках нового режиму КНЗ, але деякі з них, зокрема Росія, не бачать підстав для укладення окремого протоколу з цих питань, посилаючись на брак доказів того, що цей вид зброї завдає цивільним більше шкоди, ніж інші вибухові, зокрема саморобні, пристрої¹⁷. Це є головною причиною розбіжностей між державами-учасницями КНЗ стосовно поширення її правил на інші види зброї і давнім аргументом Росії під час обговорення питань касетних боєприпасів і *МОТАРМ*. Хоча метою КНЗ є заборона звичайної зброї, здатної невибірково вражати цивільних, але фактично, обмеження на застосування та виробництво, зокрема, стратегічних озброєнь були запроваджені лише після підтвердження їх шкоди для цивільних.

Виходячи з ряду заяв держав-учасниць у квітні 2012р., здається, їх позиції збігаються в тому, що слід обмежити передачу *МОТАРМ* недержавним суб’єктам. Це питання привернуло увагу у 2011-2012рр. після повідомлень про застосування ПТМ у Лівії, розкрадання там сховищ, у яких нібито зберігалися ПТМ, і наступну їх контрабанду до суданського регіону Дарфур¹⁸.

Питання *МОТАРМ* було головним на зустрічі держав-учасниць КНЗ у листопаді 2012р., – хоча там і не було прийнято рішення продовжувати підготовчу роботу з цього питання між наступними сесіями. Загальна думка на зустрічі полягала в тому, що проблеми вже визначені, і дискусії 2012р. загалом повторювали висновки початку 2000-х років. За відсутності спеціальної робочої групи в рамках КНЗ ще залишаються кілька шляхів для швидкого досягнення успіху. По-перше, зрозуміло, що дискусії стануть більш плідними від нових ідей, наприклад, створення повної глобальної карти застосування, мінування і втрат від *МОТАРМ*. Напередодні зустрічі у 2013р. держави-учасниці та НУО, що підтримують протокол про *МОТАРМ* до КНЗ, імовірно, намагатимуться розширити емпіричні дослідження. Учасники Кампанії

¹⁵ CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement by the Republic of Korea, 2-4 Apr. 2012, p.1.

¹⁶ CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement by Brazil, 2 Apr. 2012, p.1.

¹⁷ CCW Convention, Meeting of Experts on Mines other than Anti-personnel Mines, Statement by Russia, 2 Apr. 2012, p.1.

¹⁸ Varner, B., ‘Libyan arms smuggled into Sudan threaten renewed violence in Darfur region’, Bloomberg, 6 Oct. 2011, <<http://www.bloomberg.com/news/2011-10-06/libyan-arms-smuggled-into-sudan-threaten-renewed-violence-in-darfur-region.html>>; ‘Anti-tank or anti-vehicle mines: perfectly legal and plenty lethal’, Landmines in Africa, 11 Oct. 2011, <<http://landminesinafrica.wordpress.com/2011/10/11/anti-tank-or-anti-vehicle-mines-perfectly-legal-and-plenty-lethal/>>. Про поширення зброї з Лівії див. також підрозділ I розділу 1 цього видання.

за заборону наземних мін (*Campaign to Ban Landmines*) у листопаді 2012р. заявили, що не вірять у нинішній, прийнятий в рамках КНЗ, підхід і не підтримуватимуть цей процес заборони *MOTAPM*; але вони не надали контрпропозицій, отже немає і явного консенсусу для початку паралельного процесу¹⁹. По-друге, за відсутності протоколу про ПТМ до КНЗ, держави можуть запровадити національний мораторій на їх експорт, подібно до запровадженого у 1990-х роках мораторію на ППМ (до ухвалення зміненого Протоколу II), а останніми роками – і на касетні боєприпаси²⁰.

Проблеми національної звітності про вибухонебезпечні залишки війни

Ухвалений в листопаді 2003р. Протокол V про вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ, *explosive remnants of war, ERW*) до КНЗ має зменшити шкоду для цивільних від непідірваних і залишених боєприпасів. Протокол вимагає від кожної сторони конфлікту очистки своєї території від ВЗВ після завершення бойових дій. Він також вимагає від них технічного, матеріального та фінансового сприяння знешкодженню ВЗВ у районах, що не перебувають під їх контролем, але постраждалих внаслідок їх дій.

Після набуття чинності Протоколом V у листопаді 2006р. кількість держав-учасниць постійно зростала: зі 115 держав-учасниць КНЗ наприкінці 2012р. 81 була також учасницею Протоколу V²¹. П'ять країн приєдналися до Протоколу V у 2012р.: Бурунді, Куба, Лаос, ПАР і Туркменістан. Бурунді стала єдиною новою учасницею КНЗ. Найменша кількість держав-учасниць КНЗ і Протоколу V залишається в Африці, на Близькому Сході та в Південно-Східній Азії (карта 8.1).

Національна звітність залишається важливим механізмом забезпечення прозорості і зміцнення довіри під час імплементації Протоколу V. Рухаючись шляхом універсалізації, неухильне виконання Протоколу залишається ключовим чинником зміцнення його легітимності та заохочення нових країн приєднатися до нього. В листопаді 2007р. Перша конференція учасників Протоколу вирішила, згідно зі статтею 10(2)(b), створити базу національних даних про його виконання. Ця база даних була оприлюднена на офіційному сайті КНЗ²². Наразі країни мають щороку подати дев'ять окремих форм до Відділу підтримки імплементації (ВПІ, *Implementation Support Unit, ISU*) КНЗ про виконання статей 3-9 і 11 Протоколу V та інші відповідні питання.

Кількість поданих національних звітів стабільно зростала, а у 2012р. їх кількість була найбільшою. Станом на листопад 2012р., ВПІ КНЗ отримав звіти 52 з 76 держав (68%), що були учасницями Протоколу V на початку

¹⁹ CCW Meeting of High Contracting Parties, 'ICBL Statement on Antivehicle Mines', 16 Nov. 2012.

²⁰ Зокрема, про мораторій Болгарії на наземні міни див.: First CCW Review Conference, Letter dated 3 May 1996 from the permanent representative of the Republic of Bulgaria to the United Nations at Geneva, CCW/CONF.I/15, 6 May 1996. Про мораторій на касетні боєприпаси Сингапуру і США див.: Grip (посилання 7), p.424.

²¹ Повний перелік учасників див. у додатку А цього видання.

²² United Nations Office at Geneva, CCW Convention, 'Protocol V database', <[http://unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/B84B4C205835421DC12574230039C42E?OpenDocument](http://unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/B84B4C205835421DC12574230039C42E?OpenDocument)>.

року²³. ВПІ КНЗ продовжує заохочувати більш послідовну та повну звітність. Координатор національної звітності на експертній зустрічі 2012р. з питань Протоколу V відзначив суттєву різницю між кількістю держав, що подали форми, та кількістю тих, що дійсно надали деталізовані дані про його імплементацію²⁴.

Брак у національних даних деталей про виконання статтей 3-9 і 11 міг означати нерозуміння зобов'язань за відповідними статтями або нездатність виконати їх. Особливе занепокоєння ВПІ викликав характер інформації, наданої за Формою В, про виконання статті 4. Для полегшення розчистки території від ВЗВ ця стаття закликає держави фіксувати і зберігати інформацію про кількість застосованих снарядів і тих, що не вибухнули. Хоч у 2012р. Форму В надали 30 держав, лише 10 з них повідомили про створення бази даних для фіксації застосування боєприпасів; лише 11 – надали інформацію про розподіл відповідальності за це; лише 12 – повідомили про поінформованість відповідних органів влади та військового персоналу на місцях стосовно національної бази даних та універсального шаблону звітності за статтею 4²⁵. Ця статистика показує, що, ймовірно, лише невелика кількість держав-учасниць Протоколу V виконують статтю 4²⁶. Багато держав-учасниць не надали інформації, достатньої для оцінки ВПІ виконання ними зобов'язань за статтею 4, а більшість – зовсім не надали інформації.

Ширшим і завжди актуальним питанням національної звітності залишається відмінність між “вибухонебезпечними залишками війни” та “наявними вибухонебезпечними залишками війни”. Оскільки ряд ключових статтей Протоколу V стосуються винятково “вибухонебезпечних залишків війни, а не наявних вибухонебезпечних залишків війни”, відмінність між ВЗВ, що з'явилися у державі до набуття чинності Протоколом (тобто наявних ВЗВ), та ВЗВ, що з'явилися пізніше, є важливою для оцінки дотримання Протоколу. Наприклад, такі питання, як зобов'язання з розчистки території, стандарти звітності, захист цивільних, співпраця та допомога, стосуються лише останньої категорії. Виходячи зі звітів, поданих у 2012р., держави не завжди чітко розрізняють ВЗВ та наявні ВЗВ. Для з'ясування, чи враховують держави цю відмінність, потрібне додаткове дослідження.

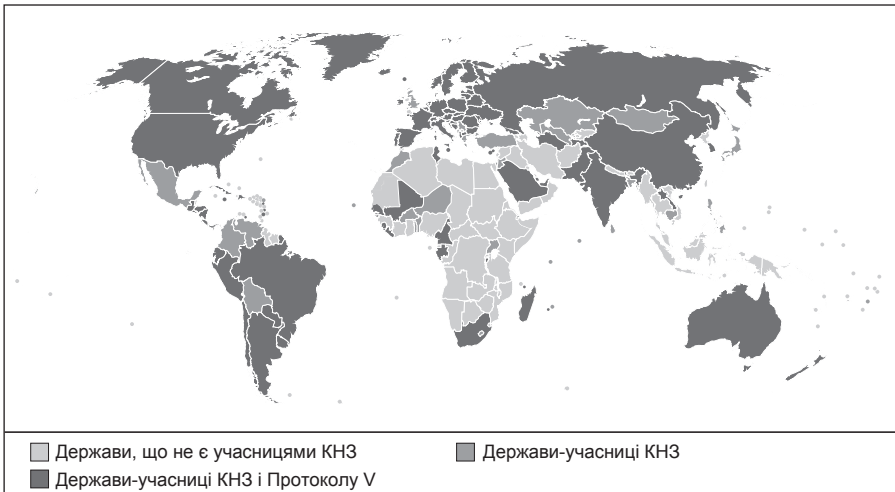
У листопаді 2012р. Шоста конференція учасників Протоколу V рекомендувала країнам-учасникам і надалі керуватися Настановами щодо національної

²³ CCW Convention, Sixth Conference of Parties to Protocol V, ‘Report on national reporting’, CCW/P.V/CONF/2012/4, 21 Aug. 2012, p.2.

²⁴ CCW Convention, Meeting of Experts on Protocol V, ‘Presentation on the assessment of the guide to national reporting and the progress in implementing the provisions of Protocol V’, Apr. 2012, p.1.

²⁵ CCW Convention, CCW/P.V/CONF/2012/4 (посилання 23), p.3.

²⁶ Офіс ООН у справах роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs*) під час експертної зустрічі з питань Протоколу V у квітні 2012р. повідомив про виконання статті 4 такими країнами: Австралією, Бельгією, Канадою, Чехією, Францією, Німеччиною, Ірландією, Італією, Литвою, Новою Зеландією, Нідерландами, Норвегією, Пакистаном, Румунією, Росією, Словаччиною, Швецією, Об'єднаними Арабськими Еміратами і США. Див.: United Nations Office at Geneva, CCW Convention, ‘Current status of Article 4 implementation according to the information submitted by states in their national annual reports’, <[http://unog.ch/80256EDD006B8954/ \(httpAssets\)2ECB34574D74A667C12579F20033D8FF/\\$file/Article+4+Implementation_Rev1_25April.pdf](http://unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)2ECB34574D74A667C12579F20033D8FF/$file/Article+4+Implementation_Rev1_25April.pdf)>.



Карта 8.1. Прогрес універсалізації Протоколу V про вибухонебезпечні залишки війни до КНЗ

Примітка: Щоб стати учасником КНЗ 1981р., держава має ратифікувати хоча б два з її протоколів. В Африці 22 з 54 держави-учасниці ООН є учасницями КНЗ та 11 – Протоколу V; в Америці – 24 та 19 з 35, відповідно; в Азії та Океанії – 19 і 9 із 42; в Європі – 42 і 38; на Близькому Сході – 6 і 3 з 14. Крім того, не будучи членом ООН, учасником КНЗ і Протоколу V є Ватикан.

Джерело: Додаток А цього видання.

звітності (*Guide to National Reporting*), де наведено докладний перелік питань, які в ідеалі слід вносити до кожної форми звіту за кожною статтею²⁷. Оскільки ці Настанови ухвалені на Четвертій конференції 2009р., наступним конференціям доведеться розглядати розбіжності, що залишаються у стандартах звітності держав, у пошуку нових шляхів заохочення сторін до докладнішого звітування про виконання своїх зобов'язань.

Події в рамках Конвенції про касетні боєприпаси

У 2012р. Конвенцію 2008р. про касетні боєприпаси (ККБ, *Convention on Cluster Munitions, CCM*) ратифікували 10 країн – Австралія, Камерун, Кот-д'Івуар, Гондурас, Угорщина, Мавританія, Перу, Швеція, Швейцарія і Того, – завдяки чому загальна кількість учасників зросла до 77; ще 34 держави підписали, але не ратифікували Конвенцію²⁸. Для порівняння, у 2011р. ККБ ратифікували 18 держав – тобто, хоча коло учасників ККБ постійно розширюється, після невдалих спроб учасників КНЗ у 2011р. домовитися про заходи щодо касетних боєприпасів, великого припливу нових членів ККБ у 2012р. не сталося²⁹.

²⁷ United Nations Office at Geneva, CCW Convention, Protocol V Sixth Conference, 'Final document, advanced version', Nov. 2012, <[http://unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/29E5C7B9932C0A26C1257ADA005884DC/\\$file/Report_SixthConf_ProtocolV_AdvancedVersion.pdf](http://unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/29E5C7B9932C0A26C1257ADA005884DC/$file/Report_SixthConf_ProtocolV_AdvancedVersion.pdf)>, p.6; та 'Guide to national reporting', <[http://unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/C94A2E8E4FB1EF52C12574080055C8CB?>](http://unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/C94A2E8E4FB1EF52C12574080055C8CB?>)>.

²⁸ Стислий виклад, перелік учасників і підписантів та інші деталі ККБ див. у додатку А цього видання.

²⁹ Дискусії про касетні боєприпаси в рамках КНЗ у 2011р. див.: Гріп (посилання 7), с.364-365.

У 2012р. підтвердилися повідомлення про використання касетних боеприпасів Суданом і Сирією, які не є сторонами ККБ³⁰. У листопаді 2012р. *Human Rights Watch* та інші організації заявляли про переконливі докази нанесення Збройними силами Сирії ударів касетними боеприпасами по олійній фабриці та розташованому неподалік оливковому гаю, внаслідок чого загинули принаймні 12 цивільних³¹.

У вересні 2012р. Норвегія приймала Третю зустріч держав-учасниць ККБ, заохотивши там обговорення місця ККБ у міжнародному гуманітарному праві – за підсумками дискусій в рамках КНЗ у 2011р.³² На зустрічі були представлені багато держав, що не є учасницями ККБ, але з головних держав-виробників цієї зброї був представлений лише Китай. На зустрічі обговорювалася потреба універсалізації ККБ, але лише Бельгія вимагала реалістичної стратегії реалізації цієї мети. Кілька африканських учасників (зокрема, Замбія) засвідчили бажання бачити Африку першою “зоною, вільною від касетних боеприпасів”. У 2012р. представники 34 держав Екваторіальної Африки – в т.ч. 17, що підписали, але не ратифікували Конвенцію, і три, що не підписали її – взяли участь у регіональній конференції в Аккрі (Гана) з універсалізації Конвенції, де було розроблено і схвалено Аккрський план дій з універсалізації (*Accra Universalization Action Plan*). Чотири держави-учасниці ратифікували Конвенцію наприкінці 2012р. або на початку 2013р.³³

На зустрічі держави-учасниці ККБ не ухвалили рішення про створення ВПП. Обмежені дискусії точилися з приводу розуміння таких положень Конвенції, як сприяння виконанню документів із заборони, зокрема торгівлі компонентами подвійного використання, перевезення і зберігання за кордоном касетних боеприпасів, що належать недержавним суб’єктам, інвестування компаній-виробників касетних боеприпасів. Проте, за лаштунками конференції громадська організація Коаліція проти касетних боеприпасів (*Cluster Munition Coalition, CMC*) продовжувала інформаційні і правозахисні заходи з метою внесення цих питань до порядку денного ККБ³⁴.

³⁰ Landmine and Cluster Munition Monitor, *Cluster Munition Monitor 2012* (Cluster Munition Coalition: London, Sep. 2012), p.5.

³¹ Human Rights Watch, ‘Syria: evidence shows cluster bombs killed children’, 27 Nov. 2012, <<http://www.hrw.org/news/2012/11/27/syria-evidence-shows-cluster-bombs-killed-children-0>>. Про конфлікт у Сирії див. також підрозділ I розділу 1, підрозділ II розділу 2 та підрозділ III розділу 8 цього видання.

³² CCM, ‘Strengthening international humanitarian law’, CCM/MSP/2012/3, 9 Aug. 2012; and Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Store, G. J., Former Minister of Foreign Affairs, ‘Opening statement at Convention on Cluster Munitions’, Oslo, 11 Sep. 2012, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/whats-new/Speeches-and-articles/speeches_foreign/2012/cluster_convention.html?id=698859>, pp.7-8.

³³ Dube, G., ‘Africa takes the lead in universalising the Convention on Cluster Munitions’, Institute for Security Studies, 7 June 2012, <http://www.issafrica.org/iss_today.php?ID=1495-10>; ‘The Accra Universalization Action Plan’, Accra, 29 May 2012, <http://www.clusterconvention.org/meetings/regional-meetings/accra-regional-conference-on-the-universalization-of-the-ccm-28-30-may2012/>. Камерун, Чад, Кот-д’Івуар і Того ратифікували Конвенцію наприкінці 2012р. - на початку 2013р. Ще 19 країн Екваторіальної Африки підписали, але не ратифікували її. Еритрея, Маврікій і Зімбабве не підписали та не ратифікували Конвенцію.

³⁴ Landmine and Cluster Munition Monitor (посилання 30), p. 3.

Події в рамках Конвенції про протипіхотні міни

У грудні 2012р. в Женеві відбулася 12-та зустріч держав-учасниць Конвенції ППМ. Зустріч відбулася в рамках “середньострокового розгляду” Картаженського плану дій (*Cartagena Action Plan*) на 2010-2014рр. із забезпечення швидкого та ефективного виконання Конвенції ППМ³⁵. У 2012р. Конвенцію ратифікували три країни – Фінляндія, Польща та Сомалі.

У 2012р. чотири держави-учасниці, згідно зі статтею 5 Конвенції, попросили подовжити термін повного знищення ППМ на замінованих територіях: Афганістан (на 10 років), Ангола (п’ять років), Кіпр (три роки), Зімбабве (два роки) – всі прохання були задоволені. Анголі, яка поки що неспроможна виконати вимоги з розчистки території, п’ять років були потрібні для завершення “необхідних дій”, після чого “Ангола подасть заявку, більш адекватну ситуації”³⁶. Зімбабве просила про подовження термінів уже втретє³⁷. Крім згаданих країн, Уганда не подавала прохання про подовження терміну, але повідомила, що не вкладається в запланований термін – 1 серпня 2012р. Конго також не подавала прохання для розгляду на зустрічі держав-учасниць і не повідомляла про дотримання запланованої дати – 1 січня 2013р.³⁸ Головуючий на 11-й зустрічі у 2011р. зауважив, що деяким державам-учасницям майже через 10 років після набуття Конвенцією чинності “все ще бракує ясності щодо розташування всіх замінованих (чи можливо замінованих) територій, що перебувають під їх юрисдикцією чи контролем”³⁹. Як позитивний момент – кілька країн, у т.ч. Данія, Гвінея-Бісау та Йорданія, заявили у 2012р. про повне виконання своїх зобов’язань.

Сторони Конвенції ППМ продовжували шукати рішення стосовно нововиявлених, раніше не відомих замінованих територій в державах-учасницях, які підписали Конвенцію, сподіваючись, що це не передбачатиме зобов’язань з розчистки територій. У Конвенції на це питання відповіді немає⁴⁰.

³⁵ APM Convention, 12th Meeting of the States Parties, 3-7 Dec. 2012, <<http://www.apmineban.convention.org/meetings-of-the-states-parties/12msp/>>; APM Convention Second Review Conference, ‘Cartagena Action Plan 2010-2014: ending the suffering caused by anti-personnel mines’, Cartagena, 29 Nov.-4 Dec. 2009. Документи Конвенції ППМ див. на сайті Офісу ООН у Женеві, <<http://www.unog.ch/aplc/>>.

³⁶ APM Convention, 12th Meeting of the States Parties, ‘Request for an extension of the deadline for completing the destruction of anti-personnel mines in accordance with Article 5 of the convention: executive summary’, Angola, APLC/MSP.12/2012/WP.7, 9 Oct. 2012, p.4.

³⁷ APM Convention, 12th Meeting of the States Parties, ‘Request for an extension of the deadline for the fulfilment of the obligations under Article 5 of the Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-personnel Mines and on their Destruction, Zimbabwe, APLC/MSP.12/2012/WP.11, 22 Oct. 2012, p.7.

³⁸ APM Convention, 12th Meeting of the States Parties, ‘The analysis of requests for extensions to Article 5 deadlines 2011-2012’, APLC/MSP.12/2012/6, 29 Nov. 2012, p.2.

³⁹ APM Convention, APLC/MSP.12/2012/6 (посилання 38), pp.2-3.

⁴⁰ APM Convention, 12th Meeting of the States Parties, ‘Proposed rational response to states parties discovering previously unknown mined areas after deadlines have passed’, Co-chairs of the Standing Committee on Mine Clearance, Indonesia and Zambia, APLC/MSP.12/2012/7, 26 Nov. 2012.

Прогрес гуманітарних ініціатив у контролі над озброєннями

У 2012р. виконання конвенцій про гуманітарний контроль над озброєннями тривало як завжди, хоча кожна конвенція має свої проблеми розширення членства та розвитку.

Зближенню позицій держав, що дозволило укласти Конвенції про касетні боеприпаси та ППМ, загрожують проблеми імплементації. В рамках ККБ начебто простій справі створення ВПП перешкоджали різні погляди на відповідальність за фінансування імплементації. Питання інвестування та зберігання (недержавними сторонами на території держав-учасниць) також стосуються таких важливих для країн проблем, як фінансові правила та військові альянси, – які окремі держави не бажають відкривати для контролю в рамках ККБ. Ряд держав-учасниць зіткнулися із серйозними проблемами своєчасного виконання зобов'язань згідно з Конвенцією ППМ. У середньостроковій перспективі оцінка дотримання та реагування на випадки порушення положень Конвенції будуть головними завданнями Конвенції ППМ. Хоча питання *МОТАРМ* залишається невирішеним у рамках КНЗ, держави-учасниці разом з ВПП продовжують удосконалювати механізми забезпечення виконання зобов'язань, особливо у сфері національної звітності.

Загалом, подальший прогрес гуманітарного контролю над озброєннями залежатиме від конкретного складу держав-учасниць кожної конвенції і можливості узгодження фінансових пріоритетів, способів розв'язання проблеми дотримання та усунення відтермінованих загроз від зброї для цивільних.

II. Контроль над стрілецькою зброєю в Африці

ЛІНА ГРІП

Упродовж приблизно 10 років була поступово створена система контролю над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями (СЗЛО) в Африці. Ця система розвивалася, зокрема, як регіональна реакція на два головні документи ООН з контролю над стрілецькою зброєю: Програму дій ООН 2001р. із запобігання, боротьби та викорінювання незаконної торгівлі стрілецькою зброєю і легкими озброєннями в усіх її аспектах (*UN Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects*) і Протокол ООН 2001р. з питань вогнепальної зброї (*UN Firearms Protocol*)¹. Перші кроки в цьому процесі були зроблені у 2000р., коли Організація Африканської Єдності (ОАЄ, *Organization of African Unity, OAU*) виробила спільну позицію стосовно контрабанди та поширення СЗЛО, згідно з якою африканські держави зобов'язалися протидіяти незаконному поширенню, обігу та контрабанді СЗЛО на регіональному та субрегіональному рівнях².

Відтоді Африканський Союз (АС, *African Union, AU*), який у 2002р. змінив ОАЄ, не може схвалити жодних заходів контролю над СЗЛО. Створений у 2008р. Координаційний комітет АС-Регіони з питань СЗЛО (*AU-Regions Steering Committee on SALW*), мав завдання узгодити спільну африканську позицію напередодні започаткування процесів ООН, але навіть це виявилось складним. Наприклад, АС не зміг узгодити позиції на переговорах з питань Договору про торгівлю зброєю в липні 2012р. – переважно через розбіжності між країнами північної і південної частин Африки³. За відсутності пан-африканських угод, у субрегіональних організаціях відбувалися цікаві події, що часто випереджали світові домовленості⁴.

Чотири угоди з контролю над озброєннями в Африці були укладені переважно під егідою міжрегіональних економічних організацій (таблиця 8.1):

¹ United Nations, General Assembly, Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects, A/CONF.192/15, 20 July 2001, pp.7-22; Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (UN Firearms Protocol), adopted 31 May 2001, entered into force 3 July 2005, *United Nations Treaty Series*, vol.2326 (2007).

² Bamako Declaration on an African Common Position on the Illicit Proliferation, Circulation and Trafficking of Small Arms and Light Weapons, Bamako, 30 Nov. 2000, <<http://2001-2009.state.gov/t/ac/csbm/rd/6691.htm>>; Stott, N., 'Implementing the Southern Africa Firearms Protocol: identifying challenges and priorities', Occasional Paper 83, Institute for Security Studies, Nov. 2003, <<http://www.iss.co.za/pubs/papers/83/Paper83.html>>, p.2.

³ Lamb, G., 'African states and ATT negotiations', *Arms Control Today*, vol.42, no.7 (Sep. 2012).

⁴ Killander, M., 'Legal harmonisation in Africa: taking stock and moving forward', *International Spectator*, vol.47, no.1 (2012), pp.89-90.

Таблиця 8.1. Субрегіональні угоди з контролю над озброєннями в Африці**Протокол про контроль над вогнепальною зброєю, боєприпасами та іншими пов'язаними з ними матеріалами в регіоні Південноафриканського співтовариства розвитку (САДК, SADC)**

| | |
|-----------------------------------|--|
| Підписаний | 14 серпня 2001р., Блантайр |
| Набув чинності | 8 листопада 2004р. |
| Депозитарій | Виконавчий секретар САДК |
| Учасники, станом на липень 2011р. | Ботсвана, Лесото, Малаві, Маврікій, Мозамбік, Намібія, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Замбія, Зімбabwe |
| Підписали і не ратифікували | ДРК, Сейшельські Острови ^a |
| Не підписали і не ратифікували | Ангола, Мадагаскар |
| Текст Протоколу | сайт САДК, < http://www.sadc.int/documents-publications/show/796 > |

^a Сейшельські Острови підписали Протокол у 2001р. На час виходу із САДК у 2004р. він був підписаний і не ратифікований. Сейшельські Острови повернулися до САДК у 2008р.

Найробський протокол про запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу

| | |
|-----------------------------------|---|
| Підписаний | 21 квітня 2004р., Найробі |
| Набув чинності | 5 травня 2006р. |
| Депозитарій | Регіональний Центр стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер, на Африканському Розі та сусідніх країнах |
| Учасники, станом на липень 2012р. | Бурунді, Демократична Республіка Конго, Джибуті, Еритрея, Ефіопія, Кенія, Руанда, Судан, Уганда |
| Підписали і не ратифікували | ЦАР, Конго, Сейшельські Острови, Сомалі, Південний Судан, Танзанія |
| Текст Протоколу | RECSA, < http://www.recsasec.org/index.php/publications > |

Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали

| | |
|------------------------------------|--|
| Прийнята | 14 червня 2006р., Абуджа |
| Набула чинності | 29 вересня 2009р. |
| Депозитарій | Президент Комісії ЕКОВАС |
| Учасники, станом на грудень 2012р. | Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Гана, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того |
| Підписали і не ратифікували | Кот-д'Івуар, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау |
| Текст Конвенції | ООН, Програма дій, < http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/7.aspx > |

Центральноафриканська Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими частинами та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (Кіншаська Конвенція)

| | |
|-----------------------------|---|
| Прийнята | 30 квітня 2010р., Кіншаса |
| Відкрита для підписання | 19 листопада 2010р., Браззавіль |
| Чинність | Не набула чинності |
| Депозитарій | Генеральний секретар ООН |
| Ратифікована | ЦАР, Чад, Конго, Габон – на грудень 2012р. |
| Підписали і не ратифікували | Ангола, Бурунді, Камерун, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі |
| Текст Конвенції | Зібрання договорів ООН, http://treaties.un.org/Pages/CTC_Treaties.aspx?id=26 |

Протокол про контроль над вогнепальною зброєю, боєприпасами та іншими пов'язаними з ними матеріалами в регіоні Південноафриканського співтовариства розвитку (*Protocol on the Control of Firearms, Ammunition and other related Materials in the Southern African Development Community*)

(САДК, *SADC Region*) 2001р.; Найробський протокол про запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу (*Nairobi Protocol for the Prevention, Control and Reduction of Small Arms and Light Weapons in the Great Lakes Region and the Horn of Africa*) 2004р. – за участі Східноафриканського співтовариства (*East African Community*); Конвенція про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали (*Convention on Small Arms and Light Weapons, their Ammunition and Other Related Materials*) Економічного Співтовариства Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States, ECOWAS*) 2006р.; Центральньоафриканська (Кіншаська) Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими частинами та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (*Central African Convention for the Control of Small Arms and Light Weapons, their Ammunition, Parts and Components that can be used for their Manufacture, Repair and Assembly*) 2010р. – за участі Економічного Співтовариства Центральньоафриканських Держав (*Communauté économique des États de l'Afrique Centrale, CEEAC*)⁵. Ці субрегіональні угоди охоплюють широкий спектр завдань: передбачають суворіший контроль над запасами та поставками зброї; заохочують знищення надлишкових запасів зброї; кваліфікують недозволене виробництво та володіння СЗЛО як кримінальний злочин. Їх рамки є, як правило, ширшими, порівняно з аналогічними угодами на інших континентах⁶.

Ухвалення субрегіональних угод в Африці є важливим заходом зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ) в регіонах, де окремі уряди (або урядові фракції) звинувачуються в постачанні зброї повстанським угрупованням в інших країнах і в порушенні багатосторонніх ембарго на поставки зброї. Зокрема, в Центральній, Східній Африці та на Африканському розі такі взаємні звинувачення виникали між ДРК і Руандою, ДРК та Угандою, Ефіопією та Еритреєю⁷.

Регіональні інструменти тісно пов'язані з державотворенням і регіональною інтеграцією в Африці. Мета об'єднання зусиль різних урядових відомств – зокрема, військових, поліцейських, митних – є сприяння обом процесам завдяки тісній співпраці. Ці угоди спрямовані на зміцнення спроможностей держав (особливо правоохоронних), не обмежуючи їх військовий потенціал. Що ж до прозорості, то угоди також ґрунтуються на спільному підході до перевірки їх виконання на національному рівні, в т.ч. стосовно контролю над поставками та ліквідації запасів. Але вони не вимагають прозорості оборонної політики, доктрин чи бюджетів. Одним із наслідків такої ситуації є брак спільних ініціатив з контролю над основними видами звичайних озброєнь в Африці.

Відмінності у виконанні Конвенцій державами-учасницями полягає в ступені їх просування в гармонізації законодавства, розробці національних планів дій, масштабах координації сторонами своїх дій і відповідальності за

⁵ Lamb, G. and Dye, D., 'African solutions to an international problem: arms control and disarmament in Africa', *Journal of International Affairs*, vol.62, no.2 (2009), p.77.

⁶ Там само.

⁷ Lamb and Dye (посилання 5), p.80; Wezeman, P.D., Wezeman, S.T. and Béraud-Sudreau, L., *Arms Flows to Sub-Saharan Africa*, SIPRI Policy Paper no.30 (SIPRI: Stockholm, Dec. 2011).

виконання угод. Хоча на національному рівні є позитивні приклади (зокрема, в Гані, Кенії та Уганді), субрегіональні угоди, як правило, стикаються з трьома загальними проблемами: обмеження спроможностей і ресурсів, коливання вектора політики національного керівництва та залежність від фінансової підтримки ззовні.

Такі проблеми відчуваються в регіональних органах, створених для координації, сприяння та моніторингу виконання. Після схвалення Конвенції СЗЛО, при Комісії ЕКОВАС створено Підрозділ з питань стрілецької зброї (*Small Arms Unit*) і спеціальну програму для спільної, разом з Програмою розвитку ООН, імплементації Конвенції – Програму ЕКОВАС з контролю над стрілецькою зброєю (*Small Arms Control Programme, ECOSAP*). За підтримки ззовні, в рамках *ECOSAP* надавалася допомога державам-учасникам шляхом: (а) підтримки національних досліджень з питань поширення СЗЛО, поводження з її запасами, формування знань, ставлення і сприйняття проблем СЗЛО; (б) організації тематичних семінарів для представників збройних сил і поліції держав-учасниць з питань поводження із запасами СЗЛО, включно з обліком і запобіганням порушенням; (в) надання консультацій у розробці настанов з питань гармонізації національного законодавства стосовно СЗЛО в Західній Африці⁸. У 2011р. ЕКОВАС підтримав подовження *ECOSAP*, тоді як донори вирішили припинити її підтримку, що завело програму у глухий кут. Крім того, дублювання повноважень Підрозділу з питань стрілецької зброї ЕКОВАС та *ECOSAP* зумовило суперечки між ними.

У 2005р. держави-учасниці Найробського протоколу з метою підтримки його виконання створили Регіональний Центр стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер, на Африканському Розі та сусідніх країнах (*Regional Centre on Small Arms in the Great Lakes Region, the Horn of Africa and Bordering States, RECSA*). У 2012р. *RECSA* надавав допомогу державам-учасникам у ряді сфер, у т.ч.: в ліквідації зброї і підтримці розробки національних планів дій (у ДПК і Малаві); в розбудові можливостей з вирішення гендерних питань, розширенні міжвідомчої взаємодії з питань СЗЛО, перегляді національного законодавства (в Кенії і Танзанії); в розробці інструкцій з інформування громадськості про СЗЛО (в Кенії); в утворенні форуму дослідників для аналізу причин і можливих варіантів врегулювання конфліктів у регіоні⁹. Діяльність *RECSA* поширилася на інші регіони, де вона охоплювала: закупівлю устаткування з маркування зброї для чотирьох країн Західної Африки (Кот-д'Івуару, Гани, Малі та Того); організацію маркування зброї та електронного обліку у трьох країнах Західної Африки (Кот-д'Івуарі, Гані та Того); розширення можливостей з питань СЗЛО для правоохоронних відомств, громадянського суспільства, ЗМІ і парламентарів (у Східній, Південній і Західній Африці); заохочення створення спільних транскордонних спеціальних груп з питань СЗЛО в зонах відповідальності *RECSA* та САДК¹⁰. Діяльність *RECSA* фінансувалася переважно зовнішніми партнерами,

⁸ United Nations, Programme of Action, Implementation Support System, PoA-ISS, 'Economic Community of West African States (ECOWAS)', <<http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/7.aspx>>.

⁹ RECSA official, Communication with author, 21 Dec. 2012.

¹⁰ RECSA official (посилання 9).

а всі поточні проекти виконуються за підтримки ЄС – але наразі ЄС переглядає фінансовані ним програми. Раніше *RECSA* критикували за недостатню увагу до національних потреб і брак системного підходу, про що свідчить, наприклад, поставка двох пристроїв з маркування зброї Південному Судану у 2010р., які були поставлені без необхідного програмного забезпечення баз даних, що суттєво обмежило їх корисність¹¹.

На відміну від практики в Західній і Східній Африці, в САДК з метою попередження злочинів розробили насамперед протокол про вогнепальну зброю – після схвалення аналогічного Протоколу ООН (*UN Firearms Protocol*). Виконавчим органом є Південноафриканська регіональна організація співробітництва керівників поліції (*Southern Africa Regional Police Chiefs Cooperation Organisation, SARPCCO*)¹². У листопаді 2012р. САДК почало реалізацію переглянутого Гармонізованого стратегічного індикативного плану для органу політичного, оборонного та безпекового співробітництва (*Harmonised Strategic Indicative Plan for the Organ on Politics, Defence and Security Cooperation, SIPO II*) – з метою заохочення співпраці в п'яти широких сферах: політика, оборона, держбезпека, громадська безпека та поліція¹³. Контроль над СЗЛО міг би бути наскрізним питанням діяльності в усіх цих сферах¹⁴.

Хоча Кіншаська конвенція ще не набула чинності, *CEEAC* все ж створило підрозділ з надання допомоги у виконанні окремих положень ще до її ратифікації. Разом з фінансовою підтримкою ЄС, *CEEAC* (і його Підрозділ з питань СЗЛО) намагається забезпечити необхідні довіру, стабільність і можливості у враженому конфліктами центральноафриканському регіоні для заохочення співпраці та виконання Конвенції на національному рівні. Участь держав відразу в кількох інструментах означає, що для більшості підписантів Кіншаської Конвенції принаймні один із трьох інших інструментів вже діє.

В Африці, попри велику увагу до контролю над СЗЛО на субрегіональному рівні, деякі ключові зовнішні партнери, такі як ЄС, все ж надають перевагу стратегічному діалогу з африканськими державами на континентальному рівні¹⁵. Враховуючи наявну залежність субрегіональних інструментів від зовнішнього фінансування і складність досягнення консенсусу з питань СЗЛО в АС, покращення взаємодії між субрегіональними інструментами та зовнішніми партнерами матиме найважливіше значення.

¹¹ Bromley, M. et al., 'Transfers of small arms and light weapons to fragile states: strengthening oversight and control', SIPRI Insights on Peace and Security no. 2013/1, Jan. 2013, pp.13-14, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=453>.

¹² Stott (посилання 2), p.2.

¹³ Southern African Development Community (SADC), Harmonised Strategic Indicative Plan for the Organ on Politics, Defence and Security Cooperation (SIPO II), 5 Aug. 2010, <http://www.sadc.int/documents-publications/show/SADC_SIPO_II_Final.pdf>; Southern African Development Community (SADC), 'Launch of the Strategic Indicative Plan for the Organ (SIPO) II, Arusha, Tanzania', 23 Nov. 2012, <<http://www.sadc.int/news-events/news/launch-strategic-indicative-plan-organ-sipo-ii-arusha-tanzan/>>.

¹⁴ Motsamai, D., 'SADC 2012 launch of the revised SIPO II: new hopes, old challenges', Institute for Security Studies, 22 Nov. 2012, <http://www.issafrica.org/iss_today.php?ID=1570-2>.

¹⁵ Bagooyoko, N. and Gibert, M. V., 'The linkage between security, governance and development: the European Union in Africa', *Journal of Development Studies*, vol.45, no.5 (2009), p.794.

III. Контроль над звичайними озброєннями і заходи зміцнення довіри та безпеки в Європі

ЯН ЕНТОНІ, ЛІНА ГРІП

Загальноєвропейський контроль над озброєннями

У 2012р. зберігалися складнощі в узгодженні подальших дій з контролю над звичайними озброєннями в Європі, про які повідомлялось у 2011р. Але наприкінці 2012р. Україна, до якої переходило головування в ОБСЄ на 2013р., ініціювала процес, який може в майбутньому забезпечити основу для вироблення нового підходу до контролю над звичайними озброєннями.

У листопаді 2011р. 24 учасники Договору 1990р. про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСС, *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE Treaty*) припинили виконання ряду договірних зобов'язань перед Росією у відповідь на припинення нею виконання Договору наприкінці 2007р.¹ Представники Росії заявляли, що Москва не бачить можливості для початку офіційних переговорів про наступні кроки з контролю над звичайними озброєннями, поки не буде консенсусу щодо їх предмету².

У США це рішення стало каталізатором глибокого аналізу контролю над звичайними озброєннями, включно з майбутнім ДЗЗСС³. США вважають, що найпершу проблему, яку мав розв'язати ДЗЗСС – дестабілізуючий ефект військових спроможностей із захоплення та утримання території іншої країни – вже вирішено. Перегляд Договору має виявити проблеми європейської безпеки, в чому може допомогти контроль над звичайними озброєннями, а також визначити заходи, здатні найкращим чином розв'язати виявлені проблеми. В публічних заявах наприкінці 2012р. американські високопосадовці визначили головні риси філософії очікуваного перегляду: контроль над озброєннями має допомогти “забезпеченню довіри до військової діяльності й намірів сусідів, особливо в чутливих зонах”⁴.

США бачать два головні завдання контролю над звичайними озброєннями: перше – забезпечити достатню прогнозованість і прозорість розвитку збройних сил для уникнення будь-якого ризику “стратегічної несподіванки”; друга – допомогти у стабілізації безпекової ситуації в деяких субрегіонах Європи. Хоча С.Пайфер (*Steven Pifer*) уже не працює в Держдепартаменті США, але, мабуть, саме він вірно передав позицію США на презентації під час Днів

¹ Стислий виклад та інші деталі ДЗЗСС див. у додатку А цього видання.

² Заступник міністра закордонних справ Росії О.Грушко, цитата із статті: “Москва не ожидает в ближайшей перспективе начала переговоров по ДОВСЕ”, РИА Новости, 5 апреля 2012г., <http://ria.ru/defense_safety/20120405/618554247.html>. Проте, питання контролю над звичайними озброєннями залишається на порядку денному регулярних, хоч і неофіційних двосторонніх російсько-американських консультацій.

³ Gottemoeller, R., US Acting Under Secretary for Arms Control and International Security, Remarks at the US Strategic Command 2012 Deterrence Symposium, Omaha, NE, 9 Aug. 2012, <<http://www.state.gov/t/us/196354.htm>>.

⁴ Gottemoeller, R., US Acting Under Secretary for Arms Control and International Security, ‘Revitalizing conventional arms control in Europe’, Remarks at SIPRI, Stockholm, 4 Sep. 2012, <<http://www.state.gov/t/us/197648.htm>>.

безпеки ОБСЄ у 2012р., окресливши головні проблеми: “брак політичної довіри до намірів сусідів у поєднанні зі специфічними проблемами небезпечних чи нестабільних субрегіонів, плюс побоювання локальної військової напруженості чи локальних наступальних операцій”⁵.

Росія наполягає на запровадженні правил для зброї та інших елементів оснащення збройних сил, що набувають зростаючої важливості та які наразі не охоплені договорами про контроль над звичайними озброєннями⁶. У цьому контексті російські посадовці згадували корабельні системи озброєнь і військові безпілотні літальні апарати (БЛА, *unmanned aerial vehicles, UAVs*).

Наприкінці 2012р. український Уряд оприлюднив плани свого головування в ОБСЄ на 2013р., що охоплював відновлення контролю над звичайними озброєннями і прогрес у врегулюванні затяжних конфліктів⁷. Підхід, запропонований Україною, передбачав можливу програму руху вперед шляхом порушення фундаментальних питань про майбутнє контролю над звичайними озброєннями замість подальшої концентрації уваги на недоліках наявних інструментів. У “документі для роздумів”, поширеному серед членів ОБСЄ, Україна визначила ряд питань, які можна було б обговорити у 2013р. на загальноєвропейському рівні:

Чи може ОБСЄ відігравати важливу роль у розробці фундаментальних принципів майбутнього режиму контролю над звичайними озброєннями та нової угоди про контроль над озброєннями?

Якщо так, який формат можна використати для цієї роботи: новий комітет, відкрита ситуативна група, неформальні консультації, [Форум зі співробітництва в галузі безпеки]?

Чи потребує ОБСЄ спеціального мандата для початку цієї роботи? . . .

Чого можна та чого не можна очікувати від майбутнього режиму контролю над звичайними озброєннями в зоні ОБСЄ? . . .

Чи слід розглядати обмеження на озброєння певних категорій як важливий елемент підтримання безпеки і стабільності в зоні ОБСЄ?⁸

Проте, ці питання є досить широкими, щоб вважатися базою для ретельної оцінки ролі контролю над озброєннями на європейському рівні.

На міністерській нараді ОБСЄ у грудні 2012р. міністри закордонних справ погодилися започаткувати процес під назвою “Гельсінкі+40” з метою визначення конкретних заходів, зокрема для виконання зобов’язань, окреслених в Астанінській декларації 2010р. – усунути перешкоди для контролю над звичайними озброєннями в Європі та відкрити шлях для переговорів про нову

⁵ Pifer, S., ‘Developing a new approach to conventional arms control?’, Contribution to OSCE Security Days, Vienna, 25 June 2012, <<http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/06/25-security-pifer>>.

⁶ Zellner, W., ‘Conventional arms control in Europe: is there a last chance?’, *Arms Control Today*, vol.42, no.2 (Mar. 2012).

⁷ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), ‘Protracted conflicts, arms control, trafficking in human beings top agenda as Ukraine takes over OSCE chair’, Press release, 1 Jan. 2013, <<http://www.osce.org/cio/98443>>.

⁸ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), ‘Initiating a dialogue within the OSCE aimed at discussing the role conventional arms control can play in today’s and future European security architecture’, Ukrainian Food-for-Thought Paper, [n.d.].

угоду⁹. Заходи мають бути розроблені до 2015р. – через 40 років після підписання Гельсінського заключного акту. Міністри закордонних справ закликали Форум ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки (*OSCE Forum for Security Co-operation*) надати підтримку в рамках своїх повноважень¹⁰.

Південно-Східна Європа

Угода 1996р. про субрегіональний контроль над озброєннями (*Agreement on Sub-Regional Arms Control*, Флорентійська угода) наразі накладає обмеження на збройні сили Боснії і Герцеговини, Хорватії, Чорногорії і Сербії¹¹. Ця Угода є одним з військово-політичних елементів Дейтонських мирних угод як комплексу заходів регіональної стабілізації. Хоча запаси озброєнь усіх сторін наразі є нижчими за договірні ліміти, країни-учасниці продовжують виконувати план інспекцій, включно з добровільними інспекціями, що виходять за межі їх договірних зобов'язань.

З 2010р. триває передача повноважень Флорентійської угоди на місцевий рівень. До виконання Флорентійської угоди залучені 29 інспекторів з країн-учасниць ОБСЄ та Особистий представник головуючого ОБСЄ, але у 2014р. відповідальність за виконання Угоди повністю переберуть на себе чотири її учасники¹². Процес інспектування дає органам влади в регіоні, в т.ч. військовим, повне розуміння поточної політики і планів сусідів, а також зменшує підозри стосовно планів і дій збройних сил.

З 1996р. до кінця жовтня 2012р. згідно з Угодою було знищено майже 10 тис. одиниць важких озброєнь різних видів, у т.ч. близько 1 400 танків, 700 бойових броньованих машин, понад 7 500 одиниць артилерії, 167 бойових літаків і 14 вертольотів¹³. До середини 2012р. відбулися 670 інспекцій¹⁴. Хоча Флорентійська угода зменшила кількість основних систем озброєнь у регіоні, Південно-Східна Європа у 1990-х роках зазнала величезного нелегального напливу звичайних озброєнь різних видів і значного поширення озброєнь, вироблених у регіоні. Крім того, державна власність і контроль над великою кількістю озброєнь були втрачені в цей період через відсутність або недостатність охорони наявних арсеналів¹⁵. За підтримки ззовні, держави

⁹ OSCE, Summit Meeting, Astana 2010, 'Astana Commemorative Declaration: towards a security community', SUM.DOC/1/10/Corr.1*, 3 Dec. 2010, <<http://www.osce.org/cio/74985>>.

¹⁰ OSCE, 'Decision on the OSCE Helsinki+40 process', MC19EW18, 7 Dec. 2012.

¹¹ Стислий виклад та інші деталі Флорентійської угоди див. у додатку А цього видання.

¹² 'Interview with Major General Michele Torres, the Personal Representative of the OSCE Chairperson-in-Office for Article IV of Annex 1B of the Dayton Peace Accords', *RACVIAC Newsletter*, no.30 (July-Dec. 2011), pp.6-7. У довшій перспективі, коли всі країни регіону стануть членами НАТО, очікується повне припинення цієї діяльності.

¹³ Torres, M. (Maj. Gen.), Personal Representative of the OSCE Chairmanship in Office for Article IV, Annex 1-B, Dayton Peace Accords, 'Post-agreement reflections on the Dayton Peace Accord: the importance of regional arms control agreement', Presentation at the RACVIAC Centre for Security Cooperation Arms Control Symposium, Zagreb, 21 Nov. 2012.

¹⁴ 'Dayton Article IV course conducted', *RACVIAC Newsletter*, no.32 (Apr.-June 2012), p.14.

¹⁵ Regional Approach to Stockpile Reduction (RASR), 'Speech of the Albania Minister of Defence Mr Arben Imami', RASR conference, Durrës, 24 Apr. 2012, p.2, <<http://www.rasrinitiative.org/pdfs/workshop-5/RASR-Workshop-5-Albania-MOD-Speech.pdf>>.

регіону запровадили ряд заходів з метою обмеження надмірного накопичення звичайних озброєнь і боєприпасів. Перевага надавалася спільним та орієнтованим на результати підходам, а не примусовим і стратегічним заходам, що передбачали зміцнення довіри та інтеграцію шляхом утворення регіональних оргструктур для керівництва, підтримки та моніторингу виконання зобов'язань на національному рівні.

У 2012р. Інформаційний центр Південно-Східної і Південної Європи з питань контролю над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями (*South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons, SEESAC*), утворений у травні 2002р. в Белграді, відзначив 10-ту річницю. *SEESAC* – це регіональна організація, уповноважена забезпечувати підтримку виконання і планування регіональних заходів контролю над озброєннями в рамках Регіонального плану дій у боротьбі з поширенням стрілецької зброї і легких озброєнь (*Regional Implementation Plan on Combating the Proliferation of Small Arms and Light Weapons*), складеного і схваленого у листопаді 2001р. згідно з Пактом стабільності для Південно-Східної Європи (*Stability Pact for South Eastern Europe*)¹⁶. Пакт стабільності був стратегією міжнародного співтовариства із запобігання конфліктам, розробленою у 1999р. для забезпечення регіональної стабільності шляхом розробки та підтримки міцної регіональної бази, на якій міжнародні партнери могли б у рамках спільних програм плідно співпрацювати з державами Південно-Східної Європи. З 2006р. в рамках Пакту стабільності працює Регіональна керівна група з питань СЗЛО (*Regional Steering Group on SALW*)¹⁷.

Як елементи *SEESAC* держави розробили національні координаційні центри та Регіональні стандарти і настанови з роззброєння на мікрорівні (*Regional Micro-Disarmament Standards and Guidelines*). Діяльність *SEESAC* зосереджена на знищенні СЗЛО, їх збиранні, організації зберігання, маркуванні, відстеженні руху та реєстрації, а також на експортному контролі. Центр надає підтримку урядам, установам та іншим власникам СЗЛО у формі зміцнення можливостей, координації, заходів з управління й обміну інформацією, навчання, досліджень тощо¹⁸. Діяльність *SEESAC* підвищила прозорість поставок озброєнь, у т.ч. завдяки національним звітам і щорічним зустрічам з питань експорту озброєнь. У 2012р. *SEESAC* організував Сьому зустріч у рамках Процесу обміну інформацією про регіональний експорт озброєнь (*Regional Arms Export Information Exchange Process*), семінар з вивчення гендерних проблем у реформуванні сектору безпеки, а також семінар з гендерних і безпекових питань для Ради мережі жінок-поліцейських (*Women Police Officers Network Council*)¹⁹.

¹⁶ South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC), <<http://www.seesac.org/about-seesac/1/>>.

¹⁷ Stability Pact for South Eastern Europe, 'Combating the proliferation and impact of small arms and light weapons', Stability Pact for South Eastern Europe Regional Implementation Plan (revised 2006), p.1, <http://www.stabilitypact.org/salw/sp_rip_2006.pdf>.

¹⁸ Про Стратегічний план *SEESAC* 2008р. (*SEESAC Strategy Plan*) див.: *SEESAC* (посилання 16).

¹⁹ South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC), 'Events calendar', <<http://www.seesac.org/new-events/events-calendar/1/>>.

Регіональний підхід до скорочення запасів озброєнь (*Regional Approach to Stockpile Reduction, RASR*) – є ініціативою дев'яти держав Південно-Східної Європи, спрямованою на усунення загроз, що походять від запасів звичайних озброєнь і боєприпасів у регіоні, запобігання їх поширенню та підривам з катастрофічними наслідками²⁰. Діяльність *RASR* охоплює публікації, інформування та зміцнення можливостей. П'ята річна конференція *RASR* відбулась у Дурресі (Албанія) у квітні 2012р. за участі представників держав і НУО та була присвячена обміну інформацією і найкращим досвідом з різних питань тематики *RASR*²¹. Програми підготовки з питань верифікації в режимах контролю над озброєннями та зміцнення довіри в регіоні виконує також створений у 2000р. Загребський Регіональний центр контролю над озброєннями, верифікації та інформації (*Regional Arms Control, Verification and Information Centre, RACVIAC*).

Програми контролю над звичайними озброєннями створюють передумови для членства в ЄС і НАТО, оскільки жодна з цих організацій не може дозволити мати членів з великим обігом озброєнь, що перебувають поза державним контролем²². Крім того, такі держави, як Хорватія – яка приєдналася до НАТО у 2009р. та стане членом ЄС у 2013р., – вважають контроль над озброєннями настільки корисним, що продовжують брати участь у регіональних угодах навіть після інтеграції до загальноєвропейських інституцій. ЄС перебрав у Програми розвитку ООН провідну роль у фінансовій підтримці регіональних програм СЗЮ, а головним завданням Стратегії для Південно-Східної Європи є гармонізація з ЄС політики безпеки у сфері СЗЮ, що розглядається як підготовка країн Південно-Східної Європи до членства в ЄС²³.

²⁰ Regional Approach to Stockpile Reduction (RASR), <<http://www.rasrinitiative.org/rasr.php>>. До цих дев'яти держав належать: Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Македонія, Чорногорія, Румунія, Сербія і Словенія.

²¹ Regional Approach to Stockpile Reduction (посилання 15), p.2.

²² Grillot, S., 'Guns in the Balkans: controlling small arms and light weapons in seven Western Balkan countries', *Southeast European and Black Sea Studies*, vol.10, no.2 (June 2010), p.148; Ryabikhin, L. and Jevgenia Viktorova, J., 'Weapons transfers as a soft security issue in Eastern Europe: legal and illicit aspects', *European Security*, vol.13, nos1-2 (2004), pp.78, 80.

²³ Stability Pact for South Eastern Europe (посилання 17), pp.6, 10.

IV. Заходи зміцнення довіри та безпеки в Азії

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН

Азія – це регіон багатьох двосторонніх і субрегіональних суперечок, неврегульованих конфліктів – які періодично призводять до летальних інцидентів, – і спорів навколо сухопутних і морських кордонів¹. Але, хоча деякі ініціативи в Азії охоплюють заходи зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ), у цілому тут немає міцних мандата чи оргструктур на підтримку ЗЗДБ². У цьому підрозділі описані ЗЗДБ в Азії з акцентом на Південній і Південно-Східній Азії. У Східній Азії також спостерігаються подібні напруженість і конфлікти, але мандати і структури з підтримки ЗЗДБ тут розроблені значно менше, ніж в інших регіонах.

Південна Азія

У регіоні Південної Азії, Індія і Пакистан після війни 1971р. узгодили чимало ЗЗДБ, насамперед у рамках Сімльської угоди 1972р. і Лахорської декларації 1999р.³ Спільне дослідження 2012р. індійських і пакистанських експертів і колишніх посадовців визначило дев'ять найважливіших чинних ЗЗДБ у військовій сфері; ще шість, запропонованих Індією або Пакистаном, не були схвалені⁴.

Чинні ЗЗДБ охоплюють: налагодження постійних каналів зв'язку між начальниками управлінь військових операцій (*Directors General of Military Operations, DGMOs*) двох країн і між воєнізованими формуваннями, відповідальними за безпеку на морі; завчасне інформування про деякі військові навчання, переміщення військ і випробування балістичних ракет; спільне прикордонне патрулювання на демаркованих ділянках міждержавного кордону; два рази на рік зустрічі прикордонних військ сторін⁵. Але ці ЗЗДБ не виконувалися на регулярній основі та не попередили силове протистояння військових і воєнізованих сил Індії і Пакистану у прикордонних районах⁶. До нереалізованих ЗЗДБ належать спроби налагодити постійні канали зв'язку

¹ Про крихкий мир у Східній і Південно-Східній Азії див. підрозділ II розділу I цього видання.

² ЗЗДБ тут визначаються як заходи, вжиті державами для підтримки довіри та безпеки завдяки військовій прозорості, відкритості, обмеженості і співпраці. Вони є військово важливими, політично обов'язковими, контрольованими та, як правило, взаємними.

³ Simla Agreement, signed 2 July 1972, entered into force 4 Aug. 1972, <<http://www.jammukashmir.com/documents/simla.html>>; Lahore Declaration, signed 21 Feb. 1999, <<http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/aplahore.pdf>>.

⁴ Atlantic Council, 'India-Pakistan military CBMs project, phase 1: final report', 25 Sep. 2012, <[http://www.acus.org/files/Final Project report - Phase 1_Sept 25.pdf](http://www.acus.org/files/Final%20Project%20report%20-%20Phase%201%20Sept%2025.pdf)>.

⁵ Atlantic Council (посилання 4); Creative Associates International, *Preventing and Mitigating Violent Conflicts: A Revised Guide for Practitioners* (Creative Associates: Washington, DC, [1997]), 'Tool category C: military measures, confidence and security-building measures (CSBM)', <http://www.creativeassociatesinternational.com/CAIStaff/Dashboard_GIROAdminCAIStaff/Dashboard_CAIIAdminDatabase/resources/ghai/toolbox5.htm>.

⁶ Stimson Center, 'Confidence-building and nuclear risk-reduction measures in South Asia', [n.d.], <<http://www.stimson.org/research-pages/confidence-building-measures-in-south-asia/>>.

між військово-повітряними та військово-морськими силами сторін, а також невиконання принципової домовленості 2011р. організувати гарячу лінію між міністрами внутрішніх справ⁷.

Під час шостого раунду експертних обговорень звичайних ЗЗДБ у грудні 2012р. в Нью-Делі було досягнуто прогресу в одному питанні: стосовно узгоджених у 2003р. заходів з дотримання неофіційного припинення вогню на лінії контролю, що розділяє індійські та пакистанські сили в Кашмірі⁸. З 2008р. обидві сторони нарікають на дедалі частіші порушення та підкреслюють необхідність у майбутньому перевірки порушень обома сторонами; на грудневій зустрічі країни погодилися з необхідністю більш ретельного дотримання домовленості. Разом з використанням гарячої лінії прямого зв'язку між начальниками управлінь військових операцій, саме завдяки ЗЗДБ стало можливим обмеження наслідків сутичок між індійськими та пакистанськими силами наприкінці 2012р.⁹

Напруженість між Китаєм та Індією через їх прикордонні суперечки останніми роки зростає. Дві країни погодилися небагато ЗЗДБ, а дрібні двосторонні китайсько-індійські військові навчання, що проводились у 2007-2008рр., у 2010р. були скасовані Індією. Візит міністра національної оборони Китаю Лян Гуанле (*Liang Guanglie*) до Індії у вересні 2012р. дозволив припустити, що такі навчання поновляться у 2013р. та будуть узгоджені інші ЗЗДБ¹⁰. Але до кінця 2012р. прогресу не спостерігалося.

Південно-Східна Азія

Розробка ЗЗДБ посідала важливе місце в розвитку головної організації Азії, яка займається конфліктами та напруженістю – Регіонального форуму *ASEAN (Association of Southeast Asian Nations Regional Forum, ARF)*. *ARF*, створений в 1994р. за участі 23 країн Азії, Канади, ЄС, Росії і США, до 2009р. займався обговоренням ЗЗДБ¹¹. Згодом його головними завданнями стали превентивна дипломатія і врегулювання конфліктів. *ARF* збирається щороку на рівні міністрів закордонних справ і став платформою для організації робочих зустрічей чиновників оборонних відомств та інших експертів з різних питань. *ARF* має два неофіційні механізми підтримки – Рада співробітництва у сфері безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (*Council for Security Cooperation in the Asia Pacific, CSCAP*) та Інститут стратегічних і міжнародних досліджень

⁷ 'Hotline between India-Pak home secys soon', *Hindustan Times*, 13 May 2012.

⁸ Індія і Пакистан у 2012р. провели також переговори про ЗЗДБ у сфері ядерних озброєнь. У лютому 2012р. ці країни домовилися подовжити Угоду про зменшення ризику від інцидентів, пов'язаних з ядерною зброєю (*Agreement on Reducing the Risk from Accidents relating to Nuclear Weapons*), підписану 21 лютого 2007р., ще на п'ять років. Див.: Sajjad Syed, B., 'Accord on reducing risk of nuclear accidents extended', *Dawn*, 22 Feb. 2012. Хоча обидві сторони на переговорах у грудні 2012р. пропонували нові ЗЗДБ у сфері ядерних озброєнь, нових угод досягнуто не було. Див.: Lodhi, M., 'Balancing hard and soft issues', *The News* (Karachi), 8 Jan. 2013.

⁹ Див., зокрема: 'India DGMO speaks to Pakistan counterpart on cross-LoC attack', *Economic Times* (Delhi), 9 Jan. 2013.

¹⁰ Bedi, R., 'Chinese defence minister visits India to improve ties', *Jane's Defence Weekly*, 12 Sep. 2012, p.16.

¹¹ Повний перелік учасників *ARF* див. у додатку Б цього видання.

*ACEAH (ASEAN Institute of Strategic and International Studies, ASEAN-ISIS)*¹². Хоча *ARF* сам по собі може вважатися заходом довіри та безпеки, але перелік узгоджених ЗЗДБ є невеликим, попри численні пропозиції, що надійшли для розгляду, зокрема від *CSCAP*¹³.

АСЕАН вважає ЗЗДБ “важливими інструментами запобігання конфліктам” як у межах АСЕАН, так і у відносинах з іншими державами¹⁴. Проте, прямий міжнародний арбітраж або переговори між відповідними країнами (двосторонні чи багатосторонні) відігравали більш важливу, ніж АСЕАН, роль у врегулюванні чи розв’язанні внутрішньорегіональних територіальних суперечок.

Останніми роками в Південнокитайському морі траплялося дедалі більше різноманітних інцидентів, які зрештою спричинили зростання напруженості на морі між країнами регіону (таблиця 8.2). Ці інциденти мають вигляд патрулювань і навчань ВМС та інших служб безпеки на морі, перешкоджання комерційній експлуатації морських ресурсів у спірних акваторіях, будівництва об’єктів на спірних островах, рифах і мілинах. Нещодавні дослідження привернули увагу до негативного впливу зростання кількості таких інцидентів на регіональну безпеку. Через розгортання додаткових (цивільних і військових) об’єктів у Південнокитайському морі, напруженість може й надалі зростати, кількісно і якісно, та “з часом, підвищаться ризики того, що якийсь окремих інцидент призведе до помилкових рішень чи використання сили”¹⁵.

Більшість інцидентів відбуваються за участі торгових суден чи правоохоронних органів країн АСЕАН, з одного боку, та Китаю – з іншого, а ЗЗДБ на морі обговорюють у рамках діалогу АСЕАН-Китай з кінця 1990-х років. У 2002р. АСЕАН і Китай оприлюднили спільну політичну Декларацію про поведінку сторін у Південнокитайському морі (*Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea, DOC*), яка мала відкрити шлях до угоди про юридично зобов’язуючий кодекс поведінки¹⁶. Згодом була створена Спільна робоча група АСЕАН-Китай для обговорення виконання, а в липні 2011р. були узгоджені Керівні принципи виконання Декларації про поведінку

¹² ASEAN Regional Forum (ARF), ‘ARF objectives’, <<http://aseanregionalforum.asean.org/about/arf-objectives.html>>; Australian Department of Foreign Affairs and Trade, ‘ASEAN Regional Forum (ARF)’, <<http://www.dfat.gov.au/arf/index.html>>.

¹³ Зокрема, в результаті домовленості про регулярне, починаючи з 2002р., видання білих книг з питань оборони, з’явилися лише кілька таких документів. На сайті *ARF* згадано лише шість документів з п’яти країн. Див.: ASEAN Regional Forum (ARF), ‘ARF defense white papers’, <<http://aseanregionalforum.asean.org/library/arf-activities/arf-defense-white-papers.html>>.

¹⁴ Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), *ASEAN Political-Security Community Blueprint* (ASEAN Secretariat: Jakarta, June 2009).

¹⁵ Medcalf, R., ‘Recommendations to boost security in the South China Sea’, Paper presented to the Conference on Maritime Security in the South China Sea, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 28 June 2012, <<http://www.lowyinstitute.org/publications/recommendations-boost-security-south-china-sea>>; International Crisis Group (ICG), *Stirring up the South China Sea (I)*, Asia Report no.223 (ICG: Brussels, 23 Apr. 2012). Про поставки озброєнь країнам Південно-Східної Азії див.: Везман С.Т. “Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр.” – *Щорічник СІПІІ 2012*, підрозділ III розділу 6.

¹⁶ Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea, signed 4 Nov. 2002, <<http://www.asean.org/asean/external-relations/china/item/declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea>>.

Таблиця 8.2. Головні інциденти в Південнокитайському морі у 2011-2012рр.

| Дата | Інцидент |
|-----------------------------------|--|
| Березень 2011р. | Китайські патрульні катери завадили руху філіппінського нафторозвідувального судна поблизу банки Рід; Уряд Філіппін оголосив про зміцнення гарнізону на островах Спратлі та закупівлю морської техніки |
| Березень 2011р. | Китайські патрульні кораблі завадили руху в'єтнамських нафторозвідувальних суден поблизу островів Спратлі |
| Середина травня - 31 липня 2011р. | Щорічна заборона Китаєм риболовлі в Південнокитайському морі ^а |
| Червень 2011р. | Китайські військово-морські навчання навколо островів Спратлі; Філіппіни перейменували Південнокитайське море на Західнофіліппінське |
| 22 липня 2011р. | Китай попередив індійські бойові кораблі біля південного узбережжя В'єтнаму, щоб вони не заходили до китайських вод |
| Квітень-вересень 2012р. | Китайсько-філіппінське протистояння в районі рифу Скарборо |
| Середина травня - 31 липня 2012р. | Щорічна заборона Китаєм риболовлі в Південнокитайському морі ^а ; Філіппіни та В'єтнам заявили протест та оголосили заборону незаконною |
| 11 липня 2012р. | Китайський бойовий корабель сів на мілину Півмісяця (мілина Хаса-Хаса) архіпелагу островів Спратлі |
| Липень 2012р. | В'єтнамський Парламент ухвалив закон про морські кордони, що поширюється на острови Спратлі та Парасельські острови |
| Липень 2012р. | Китай офіційно сформував командування гарнізону на Парасельських островах |

^а Китай з кінця 1990-х років оголосив тимчасову (із середина травня до 31 липня) заборону на всю комерційну риболовлю (китайськими та іноземними суднами) в районах Південнокитайського моря, на які Китай висуває претензії. Китайські правоохоронні органи переслідували філіппінські та в'єтнамські риболовні судна та заарештовували членів екіпажів. Китай заявляє, що заборона має захистити запаси риби, але інші країни вважають заборону незаконною.

Джерела: Buszynski, L., 'The South China Sea: oil, maritime claims, and U.S.-China strategic rivalry', *Washington Quarterly*, spring 2012, pp.139-156; повідомлення ЗМІ; додаток В цього видання.

сторін¹⁷. Але домогтися домовленості про юридично зобов'язуючий кодекс поведінки виявилось дуже складною справою.

Після липня 2011р. високопосадовці АСЕАН розробили проект кодексу поведінки, який було оприлюднено в січні 2012р., але у 2012р. процедура розробки кодексу визнана всередині АСЕАН спірним питанням. Ще до розробки АСЕАН спільного тексту Китай наполягав, що зацікавлені країни мають обговорювати морські проблеми на двосторонній основі. Але коли було оприлюднено проект спільного документа, Китай зажадав приєднатися до дискусії. Прохання Китаю викликало неоднозначну реакцію країн АСЕАН: одні підтримували його участь у переговорах, інші наголошували, що спочатку слід розробити в АСЕАН узгоджений текст і потім спільно запропонувати його

¹⁷ Guidelines on the implementation of the DOC, July 2011, <<http://www.asean.org/portal.asean.org/archive/documents/20185-DOC.pdf>>. Див. також: Khalik, A. and Nurhayati, D., 'South China Sea guidelines agreed', *Jakarta Post*, 21 July 2011.

Китаю¹⁸. В липні міністри закордонних справ АСЕАН узгодили Пропоновані елементи регіонального кодексу поведінки в Південнокитайському морі (*Proposed Elements of a Regional Code of Conduct in the South China Sea*) та погодилися, що цей документ слід запропонувати як основу для переговорів з Китаєм¹⁹. У відповідь Китай підкреслив, що він залишається відкритим для обговорення пропонуваного кодексу поведінки з країнами АСЕАН, але його головний пріоритет – виконання узгодженої Декларації про поведінку сторін. Наприкінці 2012р. Бруней – наступний головуєчий в АСЕАН – підтвердив, що розробка юридично зобов'язуючого кодексу поведінки є одним з головних пріоритетів 2013р.²⁰

Перспективи ЗЗДБ в Азії

Хоча країни Азії наголошують, що територіальні та інші суперечки слід вирішувати в мирний спосіб, зростаюча напруженість між ними та військове будівництво в регіоні збільшують ризик випадкової або запланованої силової конфронтації. В Азії, як і в інших регіонах, ЗЗДБ визнані ефективним механізмом попередження, врегулювання та вирішення потенційних насильницьких інцидентів. Але ЗЗДБ і структури, в рамках яких вони можуть бути вироблені, в Азії є ще слабкими.

У різних частинах Азії останнім часом були зроблені деякі обнадійливі кроки з розробки ЗЗДБ або механізмів їх обговорення і схвалення. Але найбільшого успіху можна очікувати у випадку співпраці всіх азійських держав і США. Враховуючи нинішню ситуацію, найбільш ефективним шляхом запровадження ЗЗДБ у регіоні видається політика невеликих кроків.

¹⁸ Докладне обговорення процесу розробки проекту кодексу поведінки та аналіз змісту тексту (який не є публічним) див.: Thayer, C. A., 'ASEAN'S code of conduct in the South China Sea: a litmus test for community-building?', *Asia-Pacific Journal*, 20 Aug. 2012.

¹⁹ Severino, R., 'A code of conduct for the South China Sea?', *PacNet*, Pacific Forum CSIS, 17 Aug. 2012.

²⁰ 'New ASEAN chair Brunei to seek South China Sea code of conduct', GMA news, 14 Jan. 2013, <<http://www.gmanetwork.com/news/story/290271/news/world/new-asean-chair-brunei-to-seek-south-china-sea-code-of-conduct>>.

V. Заходи зміцнення довіри та безпеки в Америці

КАРИНА СОЛМІРАНО

На відміну від інших регіонів світу, таких як Азія, прикордонні суперечки в Америці не призвели до напруженості, яка б вимагала військового реагування. В регіоні немає серйозних зовнішніх загроз, і в останні 20 років тут напрацьовано комплекс заходів зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ) на регіональному та субрегіональному рівнях¹. У цьому підрозділі розглядаються насамперед регіональні ЗЗДБ у рамках Організації Американських Держав (ОАД), а також субрегіональних форумів у Південній, Центральній Америці та в Карибському басейні.

Організація Американських Держав

Кінець холодної війни, перехід від авторитарних режимів до демократії у Південній Америці та завершення громадянських війн у Центральній Америці заклали підґрунтя нової архітектури безпеки на континенті, що почала формуватись у 1990-х роках. У 1991р. країни-учасниці ОАД зустрілись у Сантьяго (Чілі) з метою започаткування процесу безпекових консультацій, який відбивав би нові міжнародні та регіональні реалії². На Першому американському саміті в 1994р. країни-учасниці ОАД домовилися підтримати “дії із заохочення регіонального діалогу для сприяння зміцненню взаємної довіри, готуючи шлях для регіональної конференції із заходів довіри в 1995р.”³. Цей процес очолив Комітет ОАД з безпеки в півкулі (*Committee on Hemispheric Security*), який провів ряд конференцій з питань ЗЗДБ, під час яких сформовано нинішній об’єднаний перелік з 36 заходів; з 2005р. Комітет організував ряд форумів для обговорення перебігу реалізації цих заходів⁴.

Країни-учасниці ОАД запрошуються до надання річних звітів про виконання узгодженого переліку ЗЗДБ. У Доповіді Міжамериканської ради оборони (*Inter-American Defense Board*) зазначено, що у 2001-2011рр. 21 країна хоча б раз подала звіт, а Бразилія, Чілі та Сальвадор звітували регулярно⁵.

ОАД робить наголос на ЗЗДБ, спрямованих на підвищення чи заохочення прозорості військових витрат і закупівлі озброєнь. Наприклад, у 1999р. була схвалена Міжамериканська конвенція про прозорість закупівель звичайних озброєнь (*Inter-American Convention on Transparency in Conventional Weapons Acquisitions, OAS Transparency Convention*)⁶. На останньому за часом

¹ ЗЗДБ тут визначаються як заходи, вжиті державами для підтримки довіри та безпеки завдяки військовій прозорості, відкритості, обмеженості і співпраці. Вони є військово важливими, політично обов’язковими, контрольованими та, як правило, взаємними.

² Organization of American States (OAS), Permanent Council of the OAS, Committee on Hemispheric Security, ‘Confidence and security-building measures’, <<http://www.oas.org/csh/english/csbsintro.asp>>.

³ Organization of American States (OAS), First Summit of the Americas, ‘Summit of the Americas action plan’, 9-11 Dec. 1994, <<http://www.summit-americas.org/miamiplan.htm>>.

⁴ Organization of American States (посилання 2).

⁵ Organization of American States (OAS), Inter-American Defense Board, ‘Confidence building measures: inventory 2012’, Mar. 2012, <<http://iadb.jid.org/secretaria/confidence-building-measures>>.

⁶ Стислий виклад та інші деталі Конвенції про прозорість ОАД див. у додатку А цього видання.

Форумі ОАД із ЗЗДБ у 2010р. країни-учасниці домовилися про підтримку універсалізації і повне виконання Конвенції⁷. На грудень 2012р. Конвенцію ратифікували 16 держав, але до січня 2012р. лише 13 з них хоча б раз подали звіт⁸.

Південна Америка

Після рішення про створення у 2008р. Союзу південноамериканських націй (УНАСУР, *Unión de Naciones Suramericanas*, UNASUR) він виявляє дедалі більшу активність у питаннях миру та безпеки в Південній Америці. УНАСУР відіграв активну посередницьку роль у дипломатичній кризі 2010р. між Колумбією і Венесуелою, що легітимізувало його як регіональну безпекову організацію⁹. У 2009р. країни-учасниці УНАСУР узгодили ЗЗДБ у частині обміну інформацією і підвищення прозорості¹⁰.

На семінарі, організованому Міністерством оборони Еквадору у травні 2012р., Центр стратегічних оборонних досліджень (*Center for Strategic Defense Studies*, CEED) Південноамериканської ради оборони (*Consejo de Defensa Suramericano*, CDS) презентував попередню версію новоствореного реєстру військових витрат УНАСУР – першого механізму збору даних про оборонні витрати всіх країн-учасниць – за 2006-2010рр.¹¹ У цьому реєстрі – який є результатом дворічної праці команди експертів міністерств оборони Аргентини, Чілі, Еквадору, Перу та Венесуели, – застосовується спільна методологія оцінки військових витрат з використанням міжнародних і регіональних інструментів і досвіду. Методологія враховує Стандартизований інструмент звітності про військові витрати ООН (*United Nations Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures*) і спільну стандартизовану методику оцінки військових витрат Аргентини та Чілі, яка застосовувалася Економічною комісією ООН у справах Латинської Америки і Карибського басейну (*UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean*, ECLAC)¹². У червні 2012р. CDS погодилася зробити реєстр УНАСУР публічним.

⁷ Organization of American States (OAS), Permanent Council, Committee on Hemispheric Security, 'IV forum on confidence- and security-building measures, 2010', 15-26 Nov. 2010, <<http://www.oas.org/csh/english/Foro.asp>>.

⁸ Див. додаток А цього видання; Bromley, M. and Solmirano, C., *Transparency in Military Spending and Arms Acquisitions in Latin America and the Caribbean*, SIPRI Policy Paper no.31 (SIPRI: Stockholm, Jan. 2012), p.29; Organization of American States (OAS), Permanent Council of the OAS, Committee on Hemispheric Security, Inter-American Convention on Transparency in Conventional Weapon Acquisition, 'Reports', <<http://www.oas.org/csh/english/conventionalweapons.asp>>.

⁹ Burdman, J., 'UNASUR vs OEA', Infolatam, 15 Aug. 2010, <<http://www.infolatam.com/2010/08/16/unasur-vs-oea-julio-burdman/>>.

¹⁰ Шмідт Г.-Й., Целлнер В. "Заходи зміцнення довіри та безпеки". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ V розділу 9, с.388-389.

¹¹ 'Unasur cuenta con registro de gastos militares', *El Universo* (Guayaquil), 10 May 2012.

¹² Проект ECLAC був першим заходом довіри та безпеки між Аргентиною та Чілі, спрямованим на заохочення прозорості військових витрат. Див.: UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean, *A Common Standardized Methodology for the Measurement of Defence Spending* (United Nations: Santiago, Nov. 2001). Про методологію УНАСУР див.: UNASUR, South American Defence Council, 'Plan de Accion 2010-11, Grupo de Trabajo Informe Final, Diseño de una Metodología Común de Medición de Gastos de Defensa', La Paz, 29 July 2011, p.2. Доповідь ООН про військові витрати див. у підрозділі VI розділу 3 цього видання.

У рамках Плану дій Ради оборони УНАСУР на 2012р. було створено робочу групу для розробки стандартної методики звітності про військові запаси з процедурами регулярного оновлення даних¹³. Цей інструмент дозволить державам обмінюватись інформацією про запаси озброєнь, спростити їх взаємодію, зокрема в миротворчих операціях¹⁴. Це буде першим випадком обміну інформацією про наявні військові запаси між державами Південної Америки¹⁵. Робоча група двічі зустрілась у Чілі (що головує в робочій групі), а в листопаді 2012р. в Перу надала CDS перші висновки. Міністри оборони не домоглись узгодження запропонованої робочою групою методики; цей інструмент має бути опрацьований у 2013р.¹⁶

На тій самій зустрічі CDS міністри оборони погодили новий пакет ЗЗДБ у Плані дій на 2013р.¹⁷ Міністр оборони Перу П.Катеріано (*Pedro Cateriano*) зазначив, що ці узгоджені заходи зміцнять зону миру в Південній Америці, додавши, що “ця довіра має сприяти стандартизації наших збройних сил з метою усунення потенційних загроз нашим країнам”¹⁸.

Центральна Америка та Карибський басейн

У Центральній Америці та Карибському басейні прогрес ЗЗДБ був менш системним, ніж у Південній Америці, де вони здійснюються під егідою УНАСУР. Субрегіональні заходи з підтримки ЗЗДБ плануються і в Центральноамериканській системі інтеграції (ЦАСІ, *Sistema de la Integración Centroamericana, SICA*), і в Карибському співтоваристві (*Caribbean Community, CARICOM*), але відкритої інформації про суть цих зусиль не багато. Наприклад, у 2006р. Комітет безпеки ЦАСІ схвалив Центральноамериканську постійну програму заходів зміцнення довіри та безпеки (*Central American Permanent Programme on Confidence- and Security-building Measures*)¹⁹. Наразі невідомо, якими є ці ЗЗДБ та чи були вони офіційно розроблені та реалізовані.

Контрабанда СЗЛО отримала підвищену увагу, як один з головних викликів безпеці в Центральній Америці та Карибському басейні. У 2005р. країни-учасниці ЦАСІ схвалили Кодекс поведінки центральноамериканських

¹³ UNASUR, South American Defence Council, Action Plan CDS-2012, <http://www.unasurcds.org/index.php?option=com_content&view=article&id=333&Itemid=261&lang=en>.

¹⁴ ‘La Unasur celebra segundo encuentro del Grupo de Trabajo Formulario Suramericano de Inventarios Militares’, Infodefensa, Aug. 28, 2012.

¹⁵ Ресстр звичайних озброєнь ООН (*UN Register of Conventional Arms, UNROCA*) пропонує країнам звітувати про свої військові запаси. Таким чином, інструмент УНАСУР ніби дублює *UNROCA*, який нерівномірно застосовується в Південній Америці. Про звіти країн до *UNROCA* див.: Bromley and Solmirano (посилання 8), pp.21-27.

¹⁶ ‘South American defense ministers meet today in Lima’, Andina, 28 Nov. 2012, <<http://www.andina.com.pe/ingles/noticia-south-american-defense-ministers-meet-today-in-lima-437638.aspx>>.

¹⁷ UNASUR, South American Defence Council, ‘Action Plan 2013’, <http://www.unasurcds.org/index.php?option=com_content&view=article&id=567&Itemid=270&lang=en>.

¹⁸ ‘Estandarizar fuerzas militares plantea Perú a Unasur’, Radio Guatapurí, 29 Nov. 2012, <http://www.radioguatapuri.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=8389:estandarizar-fuerzas-militares-plantear-per%C3%BA-a-unasur&Itemid=240>.

¹⁹ Villalta Vizcarra, A.E., ‘Sistema de la Integración Centroamericana (SICA): aspectos relevantes del año 2006’, ASADIP, 24 Mar. 2008, <<http://asadip.wordpress.com/2008/03/24/sistema-de-la-integracion-centroamericana-sica-aspectos-relevantes-del-ano-2006/>>.

держав стосовно поставок зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших пов'язаних матеріалів (*Code of Conduct of Central American States on the Transfer of Arms, Ammunition, Explosives and Other Related Materiel*)²⁰. Також у 2011р., з метою удосконалення протидії незаконній торгівлі СЗЛО і боеприпасами до них, країни-учасниці *CARICOM* підписали Декларацію з питань стрілецької зброї і легких озброєнь (*CARICOM Declaration on Small Arms and Light Weapons*)²¹. Ці зусилля мають на меті розширити обмін інформацією та співпрацю між державами.

Перспективи ЗЗДБ в Америці

Розвиток і консолідація ЗЗДБ в Америці після завершення холодної війни відбувалися поетапно. ЗЗДБ не обмежені питаннями контролю над озброєннями та роззброєння, а охоплюють також співпрацю в боротьбі з тероризмом і контрабандою наркотиків, а також попередження стихійних лих й координацію дій у відповідь на них. Хоча ОАД залишається форумом з питань виконання ЗЗДБ для всієї півкулі, нові субрегіональні організації, такі як УНАСУР, також розробляли ЗЗДБ, спрямовані на перетворення Південної Америки на зону миру. За якихось два роки новий політичний орган *CDS* довів свою ефективність, створивши реєстр для оцінки військових витрат. Залишається побачити, чи утримається в майбутньому рівень звітності держав до реєстру таким же високим.

²⁰ Code of Conduct of Central American States on the Transfer of Arms, Ammunition, Explosives and Other Related Materiel, adopted and entered into force 2 Dec. 2005, <<http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/5.aspx>>.

²¹ CARICOM Declaration on Small Arms and Light Weapons, signed at the 32nd meeting of the Conference of CARICOM Heads of Government, 30 June-4 July, Basseterre, <http://www.caricom.org/jsp/communications/meetings_statements/declaration_small_arms_light_weapons_2011.jsp>.

9. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю

Загальний огляд

Уряди країн світу дедалі більше усвідомлюють, що контроль над потоками звичайної зброї і товарів, що можуть використовуватись як у цивільних, так і військових цілях – тобто товарів подвійного використання, – є складним процесом, який охоплює регулювання експорту та пов'язаних з ним посередницької діяльності, транзиту, транспортування, перевантаження та фінансових операцій. Складність процесу вимагає спільних зусиль і співробітництва між країнами всього світу. Це стимулює держави до участі в багатосторонніх механізмах, невинного створення нових або адаптації наявних інструментів з метою реагування на виклики.

У 2012р. результати багатосторонніх зусиль з посилення контролю над торгівлею товарами подвійного використання і звичайною зброєю були неоднозначними. Що стосується контролю над торгівлею звичайною зброєю, то цей рік ознаменувався невдалими спробами укласти в липні Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ, *arms trade treaty, ATT*) та погодити ембарго ООН на поставки зброї до Сирії (підрозділи I і II цього розділу). В обох випадках важливу роль відіграли розбіжності в позиціях п'яти постійних членів Ради Безпеки (РБ) ООН. Водночас, сфера обмежувальних заходів була розширена за межі традиційного контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією – на правила та заборони стосовно товарів, що безпосередньо не використовуються в ядерних або ракетних програмах (підрозділ III). Більшого прогресу у 2012р. вдалося домогтися у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання – багатосторонні режими експортного контролю погодилися розширити межі своєї діяльності та контрольні списки (підрозділ IV). ЄС розглянув можливість посилення контролю над передачею технологій стеження в комунікаційних мережах шляхом внесення до Регламенту з питань товарів подвійного використання (*Dual-Use Regulation*) нового положення про всеохопний контроль, а також розширив санкції проти Ірану та Сирії (підрозділ V).

На конференції ООН з питань ДТЗ у липні 2012р. не вдалось ухвалити проект Договору. Кілька країн, зокрема Росія і США, запропонували збільшити час на обговорення відповідних питань поміж державами-членами ООН. Прихильники підписання ДТЗ домагались уніфікації принципів і стандартів, чинних у межах регіональних і державних інструментів контролю над звичайною зброєю.

Особливо складними для сторін ДТЗ у 2012р. виявилися дві проблеми. По-перше, було складно знайти прийнятний компроміс стосовно можливості поєднання поваги до зобов'язань з дотримання міжнародного гуманітарного права і прав людини з повноваженнями держави із забезпечення безпеки поставок зброї – з огляду на побоювання окремих держав, що перше негативно впливатиме на друге. Натомість, досягнуто згоди про принципи та міжнародні правові норми стосовно заборони поставок біологічної і хімічної зброї, а також – після деяких попереджень – стосовно нерозповсюдження ядерної зброї. Ці засади міжнародного права

забезпечують легітимність багатосторонніх режимів постачальників і доповнюють Резолюцію РБ ООН №1540. Оскільки головним сенсом і проголошеною метою Резолюції №1540 було унеможливлення поставок зброї недержавним суб'єктам, її текст містить загальні зобов'язання з питань всеохопного контролю, яких мають дотримуватися всі гравці.

По-друге, у проекті ДТЗ 2012р. визначена номенклатура продукції, поставки якої підлягають контролю; до неї належать сім категорій Реєстру звичайних озброєнь ООН (UN Register of Conventional Arms, UNROCA), а також стрілецька зброя і легкі озброєння (СЗЛО); певному контролю мають підлягати також поставки боєприпасів, запасних частин і комплектуючих. Отже, визначена у проекті номенклатура підконтрольної продукції була вужчою за Список товарів військового призначення Вассенаарської домовленості (Munitions List of the Wassenaar Arrangement). Проте, Резолюція №1540 і санкції ООН, визначаючи товари подвійного використання, що підлягають контролю або забороні, посилаються на контрольні списки, узгоджені в рамках саме неформальних режимів контролю. Багато уваги було зосереджено на тому, що США як країна, що є учасницею Вассенаарської домовленості, зайняли жорстку позицію, наполягаючи на вилученні боєприпасів з номенклатури ДТЗ; водночас проти розширення номенклатури ДТЗ за межі Списку товарів військового призначення Вассенаарської домовленості виступали багато інших держав, що не є учасницями режимів постачальників.

Заключна конференція з питань ДТЗ відбулася в березні 2013р. Це був останній шанс для держав-членів ООН домогтися згоди стосовно запровадження міжнародним договором "найвищих можливих спільних міжнародних стандартів поставок звичайної зброї".

У 2012р. неформальні режими постачальників переглянули номенклатуру підконтрольної продукції. Австралійська група (Australia Group) визначила пріоритетом на майбутнє досягнення нанонауки; Вассенаарська домовленість поширила заходи контролю над торгівлею зброєю на певні види технологій стеження в комунікаційних мережах. У рамках Режиму контролю над ракетними технологіями (PKPT, Missile Technology Control Regime) тривали аналогічні обговорення, зокрема стосовно класифікації безпілотних літальних апаратів (БЛА, unmanned aerial vehicles, UAVs) і контролю над ними.

Міжнародні зобов'язання із запровадження систем контролю над торгівлею зброєю створюють правові засади та політичні підстави для державних і міжнародних зусиль у підвищенні ефективності контролю. Міжнародне сприяння є головним чинником для створення ефективних систем контролю, особливо, коли інструменти впровадження зобов'язань не визначають чітких стандартів і залишають місце для виникнення розбіжностей в імплементації і застосуванні зобов'язань. Так сталося з Резолюцією №1540, і ДТЗ може стати ще одним подібним випадком. З цієї точки зору, однією з переваг імплементації ДТЗ є те, що в багатьох країнах у сфері контролю над поставками товарів подвійного використання діють ті ж самі закони, адміністративні процедури, установи та персонал, що й у сфері контролю над поставками звичайної зброї. Крім того, деякі категорії товарів і технологій належать одночасно до контрольних списків звичайної зброї і зброї масового ураження (ЗМУ), а деякі види звичайної зброї можуть бути використані для доставки ЗМУ. Спільною проблемою в контролі як над товарами подвійного використання, так і над звичайною зброєю залишається правозастосування.

I. Переговори з питань Договору про торгівлю зброєю

ПОЛ ХОЛТОМ, МАРК БРОМЛІ

ООН під час укладення ДТЗ ставило за мету об'єднання всіх її членів у спільній спробі домогтися згоди стосовно зобов'язуючих міжнародних стандартів у сфері контролю над поставками зброї. Процес розпочався у 2006р. та, за очікуваннями, мав завершитися в липні 2012р. на Конференції ООН з питань укладення ДТЗ. Однак, на Конференції 2012р. домовленості стосовно тексту Договору домогтися не вдалося. У цьому підрозділі розглядаються процес підготовки ДТЗ і два головні суперечливі питання Конференції: охоплені Договором категорії зброї і заборонені ним види поставок.

Передумови процесу укладення Договору про торгівлю зброєю

Процес підготовки ДТЗ започаткований ООН у 2006р., коли сім країн-ініціаторів – Австралія, Аргентина, Велика Британія, Кенія, Коста-Ріка, Фінляндія та Японія – поширили серед членів Першого комітету Генеральної асамблеї (ГА) ООН проект резолюції під назвою “Назустріч договору про торгівлю зброєю” (*Towards an arms trade treaty*)¹. У проекті Генеральному секретарю ООН пропонувалось: узагальнити позиції країн і створити групу урядових експертів (ГУЕ, *group of governmental experts, GGE*) з метою оцінки “здійсненності, обсягу та параметрів проекту створення всеохопного, юридично зобов'язуючого документа, що встановлює загальні міжнародні стандарти імпорту, експорту та передачі звичайної зброї”². На ГА ООН співавторами резолюції виступали 77 країн, 153 країни проголосували “за”, 24 утрималися (в т.ч. Китай, Росія і багато арабських країн) і лише США проголосували “проти”³.

На початку 2008р. Генеральному секретарю ООН представили свої думки 101 країна⁴. В серпні 2008р. ГУЕ, очолювана представником Аргентини Послом Р.Г.Морітаном (*Roberto Garcia Moritán*), рекомендувала продовжити розгляд цього питання “крок за кроком у відкритий і прозорий спосіб”⁵. У грудні 2008р. 133 країни підтримали резолюцію ГА ООН, в якій містилася пропозиція до Генерального секретаря – створити безстрокову робочу групу (БСРГ, *open-ended working group, OEWG*) і призначити шість однотижневих сесій з опрацювання

¹ ‘Towards an arms trade treaty: establishing common international standards for the import, export and transfer of conventional arms’, Draft resolution, A/C.1/61/L.55, 12 Oct. 2006. Докладніше про проект резолюції див.: Холтом П., Веземан С.Т. “Назустріч Договору про торгівлю озброєннями?” – *Щорічник СІПРІ 2007*, с.424-428.

² ‘Towards an arms trade treaty’ (посилання 1), paras 1-2.

³ UN General Assembly Resolution 61/89, 18 Dec. 2006.

⁴ United Nations, General Assembly, ‘Towards an arms trade treaty: establishing common international standards for the import, export and transfer of conventional arms’, Report of the Secretary-General, A/62/278, 17 Aug. 2007 and addenda of 24 Sep. 2007, 19 Oct. 2007, 27 Nov. 2007 and 15 Feb. 2008; Parker, S., *Analysis of States' Views on an Arms Trade Treaty* (United Nations Institute for Disarmament Research: Geneva, 2007).

⁵ United Nations, General Assembly, ‘Report of the Group of Government Experts to examine the feasibility, scope and draft parameters for a comprehensive, legally binding instrument establishing common international standards for the import, export and transfer of conventional arms’, A/63/334, 26 Aug. 2008, para.27.

рекомендації ГУЕ⁶. США знову виявились єдиною країною, яка проголосувала проти резолюції. 19 країн, у т.ч. Китай і Росія, утрималися.

У грудні 2009р. ГА ООН вирішила скликати у 2012р. конференцію з питань ДТЗ, завданням якої має бути досягнення згоди стосовно юридично зобов'язуючого документа, що запроваджує “якомога високі загальні міжнародні стандарти постачання звичайної зброї”⁷. Останні чотири сесії БСРГ перетворилися на засідання Підготовчого комітету (*preparatory committee, PrepCom*) конференції; з метою вирішення “всіх відповідних процедурних питань” було проведене ще одне додаткове засідання⁸. Тоді як за резолюцію проголосували 151 країна, Китай і Росія – разом з 18 іншими країнами – знову утрималися. Проти резолюції проголосувала лише Зімбабве. Незабаром, після обрання Президентом Б.Обами (*Barack Obama*), за резолюцію проголосували США. Однак, намагаючись зберегти контроль над формуванням остаточного тексту Договору, США обумовили свою підтримку процесу укладення ДТЗ внесенням положення про узгодження Договору шляхом консенсусу⁹. Р.Г.Морітан, який очолював ГУЕ і БСРГ, виконував таку саму роль і під час роботи Підготовчого комітету та був призначений головою конференції 2012р.

Конференція ООН 2012р. з питань Договору про торгівлю зброєю

Після початку конференції в липні 2012р. в Нью-Йорку стало очевидним, що з точки зору підходів до переговорів, більшість країн поділяються на “прогресивні” і “скептично налаштовані”¹⁰. Прогресивні країни підтримували варіант “сильного” ДТЗ, який би обмежував вплив незаконної торгівлі зброєю і був сумісним з цілями договорів з питань гуманітарного контролю над озброєннями. Ці країни, найактивнішими з яких були Мексика, Норвегія, країни Латинської Америки та Карибського басейну, були підтримані коаліцією громадських організацій. На відміну від них, скептично налаштовані країни підтримували варіант Договору, що обмежувався визначенням номенклатури підконтрольної зброї і зосереджувався на проблемах державної безпеки. Найбільш активними з цих країн були Єгипет, Індія, Китай і Росія. Третя, найменша за чисельністю група країн, до якої належали Венесуела, Зімбабве, Іран, Куба, Пакистан, Північна Корея, Сирія, щоразу голосувала проти ДТЗ. Опозиційні сили в цих державах висловлювали занепокоєння можливістю запровадження проти них ембарго на поставки зброї, а також усунення їх з порядку денного у сфері безпеки людини та переорієнтації уваги на питання

⁶ UN General Assembly Resolution 63/240, 24 Dec. 2008.

⁷ UN General Assembly Resolution 64/48, 2 Dec. 2009, paras 4, 6, 8.

⁸ UN General Assembly (посилання 7).

⁹ US Department of State, ‘Secretary of State Hillary Rodham Clinton, U.S. support for the arms trade treaty’, 14 Oct. 2009, <<http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/10/130573.htm>>.

¹⁰ Відкриття конференції 2012р. затрималося через окремі неузгоджені процедурні питання. Так, Палестинська Адміністрація, підтримувана Єгиптом, претендувала на статус представника повноправної держави. Через два дні вона погодилася на статус представника держави-спостерігача. Див.: ‘Arms trade talks open after spat over Palestinian status’, Deutsche Welle, 4 July 2012, <<http://www.dw.de/arms-trade-talks-open-after-spat-over-palestinian-status/a-16071068-1>>.

експортного контролю¹¹. США не належали до жодної з груп, оскільки їх позиція в деяких питаннях збігалася з позицією скептично налаштованих країн, а в інших – прогресивних. Під час переговорів США залишалися країною, чис місце складно визначити за шкалою “прогресивності-скептичності”.

Мірою просування переговорів, справдилися припущення – через вимогу консенсусу – стосовно того, що конференція завершиться укладенням “слабкого” Договору, оскільки у прогресивних країн склалося враження, що вимоги скептично налаштованих країн задовольняються з надмірною готовністю¹². Наприкінці третього тижня роботи конференції 74 країни оприлюднили заяву із закликом до укладення “сильного” Договору, який би сприяв безпеці людини¹³. Однак, 24 липня 2012р. Р.Г.Морітан представив проект Договору, що виявився дуже близьким до вимог скептично налаштованих країн¹⁴. Ця презентація “слабкого” Договору, вірогідно, була стратегічним рішенням голови конференції. Після того, як невдоволення проектом Договору висловили навіть найбільш скептично налаштовані країни, 26 липня Р.Г.Морітан представив суттєво переглянутий текст, який отримав набагато більшу підтримку з боку прогресивних країн – хоча багато з них відзначили потребу серйозного його доопрацювання¹⁵. Після цього юристи-аналітики порушили ряд питань стосовно термінології і суперечностей в тексті проекту¹⁶. Було зрозуміло, що ряд суперечностей є результатом пошуку компромісу у спробах домогтися консенсусу і що до моменту остаточного ухвалення проекту Договору від 26 липня він має бути доопрацьований.

Сподівання на підтримку зміненої редакції від 26 липня більшістю країн, включно з усіма п'ятьма постійними членами РБ ООН (Великою Британією, Китаєм, Росією, США і Францією) були дуже великими¹⁷. Однак, 27 липня, в останній день конференції, делегація США заявила, що їй потрібно більше часу для опрацювання тексту та запропонувала скликати ще одну конференцію для завершення переговорів¹⁸. Цю пропозицію підтримали Венесуела, Куба, Північна Корея і Росія¹⁹.

¹¹ Bromley, M., Cooper, N. and Holtom, P., ‘The UN Arms Trade Treaty: arms export controls, the human security agenda and the lessons of history’, *International Affairs*, vol.88, no.5 (Sep. 2012), pp.1040-1044.

¹² ‘Germany backs global arms trade treaty, China and Russia abstain’, Deutsche Welle, 31 Oct. 2009, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4842120,00.html?maca=en-en_nr-1893-xml-atom>.

¹³ Повний перелік держав див.: ‘74 states stand up for a strong armstrearty’, Control Arms blog, 20 July 2012, <<http://controlarmsblog.posterous.com/60-states-stand-up-for-a-strong-armstrearty>>.

¹⁴ На початку конференції Р.Г.Морітан представив матеріали для обговорення, а решта часу на конференції було використано для розгляду лише окремих підрозділів проекту Договору.

¹⁵ United Nations, General Assembly, ‘The draft of the arms trade treaty’, A/CONF.217/CRP.1, 26 July 2012.

¹⁶ Casey-Maslen, S. and Parker, S., ‘The draft arms trade treaty’, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights Briefing no.2, Oct. 2012, <<http://www.geneva-academy.ch/academy-publications/academy-briefings>>.

¹⁷ ‘U.N. states fail to reach global arms trade treaty’, Associated Press, 28 July 2012.

¹⁸ US Department of State, ‘Arms trade treaty conference’, Press release, 27 July 2012, <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/195622.htm>>.

¹⁹ Acheson, R., ‘Editorial: A pause for reflection’, *Arms Trade Treaty Monitor*, vol.5, no.16 (July 2012), pp.1-2.

Перешкоди в досягненні консенсусу на переговорах

Попри наявність у проекті ДТЗ від 26 липня певних недоліків, які могли бути усунуті, якщо б держави-члени ООН ознайомилися з ним раніше, пропозиція делегації США стосовно продовження переговорів була зумовлена радше політичними міркуваннями, ніж змістом проекту Договору. Підтримка США проекту ДТЗ могла бути використана Республіканською партією з метою зосередження уваги на його можливому негативному впливі на США, а також для того, щоб представити Президента Б.Обаму противником прав громадян США на зберігання та носіння зброї²⁰.

Конференція 2012р. продемонструвала наявність серйозних розбіжностей в поглядах країн на головні цілі ДТЗ, зокрема, стосовно переваги інтересів державної безпеки над безпекою людини. Розбіжності з цього питання завжди є лейтмотивом дискусій навколо визначення заборонених поставок, зниження ризиків, пов'язаних з певними поставками, прийняття рішень про дозвіл або заборону експорту зброї. Ще одним питанням, що забрало багато часу на засіданнях Підготовчого комітету та на самій конференції 2012р., була номенклатура охопленої ДТЗ продукції, особливо питання про доцільність внесення до контрольного списку Договору СЗЛЮ та боєприпасів. До інших невирішених питань належать: (а) чи мають бути вилучені з Договору операції дарування; (б) чи слід залучати до підписання та ратифікації Договору регіональні інтеграційні організації, зокрема ЄС; (в) якою має бути потрібна кількість підписантів для набуття документом чинності; (г) які види механізмів прозорості мають бути внесені до Договору²¹.

Одразу після конференції 2012р. кілька країн і неурядових організацій (НУО) визначили позицію США як головну причину невдачі укладення ДТЗ²². Хоча роль США як єдиного винуватця цієї невдачі викликає сумніви, але сам процес переговорів дав змогу переконатися, що США залишаються домінуючою силою під час обговорення питань багатостороннього контролю над поставками зброї. Ілюстрацією такого стану справ є готовність непохитних колись прихильників укладення ДТЗ іти на поступки та компроміси заради усунення заперечень США. Важливо відзначити, що інтереси та погляди США були в центрі обговорень двох найбільш суперечливих питань: (а) заборонені поставки та оцінки ризиків від експорту зброї; (б) визначення сфери дії ДТЗ.

Заборонені поставки та оцінки ризиків від експорту зброї

Постійні прихильники укладення ДТЗ наголошували, що Договір повинен позитивно впливати на безпеку людини та зобов'язувати країни-члени ООН – перш ніж видавати дозволи на експорт зброї – враховувати міжнародне

²⁰ Holtom, P., 'The UN conference on an arms trade treaty: no treaty . . . yet?', IPI Global Observatory, 16 Aug. 2012, <<http://theglobalobservatory.org/analysis/339-the-un-conference-o>>.

²¹ Статтею 16 проекту Договору передбачалося набуття чинності ДТЗ "через 90 днів після отримання 65-го документа про ратифікацію, ухвалення, затвердження або приєднання". Див.: United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 16. Конвенція про заборону хімічної зброї 1993р. містила подібну вимогу про ратифікацію для набуття нею чинності.

²² 'U.N. states fail to reach global arms trade treaty' (посилання 17).

законодавство у сфері прав людини та гуманітарне право, як і багато інших чинників²³. Однак, скептично налаштовані країни піддали сумніву доцільність врахування питань безпеки людини під час прийняття рішень про експорт зброї²⁴. Таким чином, внесення до проекту Договору від 26 липня аспектів безпеки людини мало важливе значення.

Згадані у проекті Договору від 26 липня три категорії заборонених поставок у стислому вигляді ще раз закріпили зобов'язання, визначені в міжнародному праві: (а) у Статті VII Статуту ООН (зокрема, в положеннях, що стосуються ембарго на поставки зброї); (б) у відповідних зобов'язаннях, що стосуються поставок зброї та її обігу; (в) в міжнародних документах, що стосуються геноциду, злочинів проти людства та військових злочинів – за визначенням Загальної Статті 3 Женевських конвенцій 1949р. Висловлювалася думка, що наявні в тексті формулювання стосовно вказаної вище категорії (в) надають вузьке визначення воєнних злочинів, передбачають дуже високий поріг для відмов у наданні дозволів на експорт зброї і тому мають бути замінені із застосуванням підходу, заснованому на знаннях²⁵.

Ідея запровадити заборону на поставки зброї недержавним суб'єктам, які не мають дозволу від держави, на території якої вони перебувають, мала широке коло прихильників серед як прогресивно, так і скептично налаштованих країн²⁶. Проте, з боку США ця ідея наразилася на відверте неприйняття, в т.ч. під час обговорення інших питань стосовно, зокрема, Програми дій із запобігання, боротьби та викорінювання незаконної торгівлі СЗЛО в усіх її аспектах (*Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects, POA*)²⁷. Головною турботою США було збереження можливості постачати зброю недержавним суб'єктам з метою надання їм спроможності самостійно захищатися у випадках збройного насильства з боку репресивного державного апарату або за наявності загрози безпеці США – хоча під час публічних обговорень американська сторона ніколи не порушувала цього питання саме в такому формулюванні²⁸. Прямих посилань на заборону поставок зброї нелегальним недержавним суб'єктам у тексті від 26 липня не було.

Проект Договору від 26 липня містив також зобов'язання країн-членів ООН проводити оцінку ризиків перед наданням дозволу на експорт. Оцінки мали б зосереджуватися на ризику того, що запропонований експорт може

²³ Обговорення цього питання див.: Bromley et al. (посилання 11), pp.1034-1043.

²⁴ Bromley et al. (посилання 11), pp.1040-1041. Стилі відомості про АСЕАН, ОДКБ і ЛАД, а також переліки їх членів див. у додатку Б цього видання.

²⁵ United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 3; Casey-Maslen and Parker (посилання 16), p.23.

²⁶ До цієї групи належали: африканська група держав-членів ООН; держави БРІК (Бразилія, Росія, Індія і Китай), Карибського співтовариства (*Caribbean Community, CARICOM*), Економічного Співтовариства Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States, ECOWAS*) і Туреччина.

²⁷ Holtom, P., *Prohibiting Arms Transfers to Non-state Actors and the Arms Trade Treaty* (United Nations Institute for Disarmament Research: Geneva, 2012).

²⁸ Greene, O., Kirkham, E. and Watson, C., *Developing International Norms to Restrict SALW Transfers to Non-state Actors* (Biting the Bullet Project: London, Jan. 2006), p.2.

спричинити серйозні порушення (чи сприяти їм) міжнародного гуманітарного права, прав людини або міжнародних конвенцій і протоколів стосовно тероризму; крім того, оцінки мають дати загальну відповідь: “чи сприятиме запропонований експорт миру та безпеці, чи підриватиме їх”. Оцінки мають враховувати також вжиті країнами-постачальниками і країнами-отримувачами заходи зі зниження таких ризиків; у випадку, якщо держава-експортер знайде “вагомий ризик”, то вона повинна не дозволяти експорт²⁹. На додаток до оцінки ризиків, кожна держава-сторона ДТЗ повинна буде розглянути питання вжиття можливих на практиці заходів, у т.ч. у взаємодії з іншими державами, залученими до поставки, з метою уникнення:

- а) потрапляння зброї на чорний ринок або її несанкціонованого кінцевого використання;
- б) використання зброї для вчинення гендерного насильства, насильства над дітьми або сприяння цьому;
- в) використання зброї транснаціональною організованою злочинністю;
- г) перетворення зброї на предмет корупційних дій;
- д) несприятливого впливу на розвиток держави-імпортера³⁰.

З метою підвищення пріоритетності державної безпеки США підтримали внесення положення, що вимагає від держав-експортерів оцінки потенційного впливу експорту озброєнь на мир і безпеку. Однак, найяскравішим прикладом уваги до інтересів державної безпеки у проєкті Договору від 26 липня є Стаття 5(2), в якій зазначено: “Цей Договір не має розглядатись як підстава для знецінення зобов’язань у рамках угод про співробітництво з питань оборони, внесених державами-сторонами до цього Договору”³¹. На внесенні до Договору цього положення наполягала Індія – можливо, вбачаючи в ньому засіб гарантування “безпеки постачань” для себе та інших отримувачів³².

Визначення сфери дії ДТЗ

Під час ухвалення ДТЗ багато часу було витрачено на обговорення номенклатури охопленої Договором продукції. Деякі країни вимагали обмеження її сімома категоріями Реєстру звичайних озброєнь ООН (*UNROCA*)³³; інші – наближення її до Списку товарів військового призначення Вассенаарської домовленості, включно з усією військовою технікою, а також відповідними запасними частинами та технологіями³⁴. У проєкті Договору від 26 липня була використана вузька “формула 7+1”, тобто сім категорій *UNROCA* з додаванням СЗЛО. Слід відзначити, що згідно з представленим на конференції, але неопублікованим документом, кілька скептично налаштованих країн погодились із внесенням СЗЛО до номенклатури ДТЗ, хоча до цього виступали проти.

²⁹ United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Articles 4 and 6.

³⁰ United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 4.

³¹ United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 5(2).

³² Casey-Maslen and Parker (посилання 16), p.27.

³³ Про Реєстр звичайних озброєнь ООН див. підрозділ IV розділу 5 цього видання.

³⁴ Про Вассенаарську домовленість див. підрозділ IV цього розділу, а також підрозділ III додатка Б цього видання.

Кілька країн наполягали на внесенні положення про заборону на ухиляння від Договору шляхом укладення домовленостей про ліцензійне виробництво та передачу технологій, спрямованих на розширення та урізноманітнення номенклатури охопленої Договором продукції. Це положення не було внесене до проекту від 26 липня. Проте, в ньому містилися вимога до держав – запровадити національні списки експортного контролю та обмінятися ними з іншими державами-сторонами ДТЗ. Обмін такими списками сприяв би здійсненню контролю над ширшою номенклатурою продукції, ніж визначена “формулою 7+1”;³⁵ це є поширеною практикою серед держав з уже діючими системами контролю над поставками³⁵.

Найбільш суперечливе питання щодо номенклатури підконтрольної продукції у проекті Договору від 26 липня стосувалося боєприпасів. Хоча США були не єдиною державою, що виступала проти внесення боєприпасів до номенклатури ДТЗ, але найбільшої уваги було надано саме їх позиції. Перед конференцією 2012р. США визначили зобов’язання з маркування боєприпасів і звітування про їх поставки як символічну лінію, яку не можна перетинати³⁶. На конференції представники США заявили, що “боєприпаси – це товар, який принципово відрізняється від усього, що ми обговорювали раніше, включно зі сферою дії ДТЗ”, та рішуче заперечили проти внесення їх до Договору³⁷. Цю позицію могли б пояснити технічні проблеми моніторингу великого обсягу поставок боєприпасів, але існували й політичні проблеми, пов’язані з тим, що Національна стрілецька асоціація США (*US National Rifle Association*) могла у спотвореному вигляді представити виборцям США положення Договору, в яких прямо передбачений контроль над поставками боєприпасів³⁸.

Багато країн Карибського басейну, Центральної і Західної Європи, Латинської Америки та Екваторіальної Африки розглядали боєприпаси як важливий елемент номенклатури ДТЗ і наполягали на зміні позиції США. У проекті ДТЗ від 26 липня було запропоновано альтернативне рішення, що прогресивними країнами вважалося неприйнятним. Воно передбачало: “Кожна держава-сторона повинна створити та підтримувати національну систему контролю для регулювання експорту боєприпасів до звичайної зброї, охопленої номенклатурою цього Договору”. Також передбачалося, що дозвіл на операції з експорту боєприпасів не надаватиметься, якщо вони класифіковані як “заборонені поставки” або якщо є ризик прямого чи опосередкованого використання боєприпасів для вчинення серйозного порушення міжнародного гуманітарного права, прав людини, міжнародних конвенцій і протоколів

³⁵ United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 2.

³⁶ US Department of State, Bureau of International Security and Nonproliferation, ‘Elements of an arms trade treaty’, 4 June 2010, <<http://www.state.gov/t/isn/rls/fs/148314.htm>>.

³⁷ Pecquet, J., ‘Obama administration: UN arms trade treaty shouldn’t regulate ammunition’, The Hill, 10 July 2012, <<http://thehill.com/blogs/global-affairs/un-treaties/236969-us-says-un-arms-trade-treaty-shouldnt-cover-ammunition>>.

³⁸ Goodman, C., ‘Why is the United States opposing small arms ammunition in an ATT?’, Arms Trade Insider, 1 Mar. 2011, <<http://armstradeinsider.com/2011/03/01/why-the-united-states-is-obstinate-on-small-arms-ammunition-in-an-att>>.

стосовно тероризму³⁹. При цьому, від держав-сторін ДТЗ не вимагатиметься вжиття реальних заходів із запобігання ризикам, пов'язаним з (а) переадресацією; (б) використанням для гендерного насильства чи насильства над дітьми; (в) транснаціональною організованою злочинністю; (г) корупцією; (д) негативним впливом на розвиток держави-імпортера. Крім того, від них не вимагатиметься ведення обліку поставок боєприпасів і звітування про них.

Конференція ООН 2013р. з питань договору про торгівлю зброєю

Після конференції 2012р. сторони переговорів мали три можливі варіанти подальших дій: (а) внести незначні поправки до проекту ДТЗ від 26 липня і представити його наприкінці 2012р. на голосування в ГА ООН; (б) скликати ще одну конференцію ООН для подальшого розгляду проекту ДТЗ; (в) вивести процес за межі ООН, посилити у проекті ДТЗ положення про безпеку людини і внести боєприпаси до його номенклатури⁴⁰.

Під час засідання Першого комітету ГА ООН 18 жовтня 2012р. сім країн, що ініціювали резолюцію ГА з питань ДТЗ, представили рішення про проведення на початку 2013р. заключної конференції – як це пропонували Росія і США⁴¹. В цілому, “за” резолюцію проголосували 157 країн, “проти” – жодної, 18 (включно з Росією) – утрималися. Кілька країн підтримали застосування на заключній конференції вже апробованих процедурних правил і використання тексту від 26 липня як основи для майбутньої роботи. Проти цих пропозицій проголосував лише Іран; Росія – утрималась. У проекті резолюції вимагалось оприлюднити звіт про кінцеві результати “в найкоротший термін” після 28 березня 2013р.⁴²

Голосування ГА ООН 24 грудня 2012р. завершилося прийняттям резолюції: 133 голоси “за”, жодного – “проти”, 17 країн утрималися⁴³. Конференція 2013р., призначена на 18 березня, вважалася продовженням конференції 2012р. Однією з ключових відмінностей конференції 2013р. буде зміна головуючого. Р.Г.Морітан, попри широку підтримку міжнародної спільноти, не отримав згоди від Уряду Аргентини для подальшого перебування на цій посаді. У грудні 2012р. головою конференції був обраний представник Австралії Посол П.Вулкотт (*Peter Woolcott*)⁴⁴.

³⁹ Подібні вимоги передбачалися стосовно складових і комплектуючих. Див.: United Nations, A/CONF.217/CRP.1 (посилання 15), Article 6.

⁴⁰ Bromley et al. (посилання 11), pp.1029-1048.

⁴¹ United Nations, General Assembly, First Committee, ‘The arms trade treaty’, A/C.1/67/L.11, 18 Oct. 2012.

⁴² United Nations, A/C.1/67/L.11 (посилання 41), para. 7.

⁴³ UN General Assembly Resolution 67/234, 24 Dec. 2012.

⁴⁴ ‘Australian Department of Foreign Affairs and Trade, Ministers welcome the adoption of the UN Resolution on the Final Conference on the Arms Trade Treaty’, Press release, 24 Dec. 2012, <<http://www.dfat.gov.au/media/releases/department/2012/dfat-release-20121224.html>>.

II. Багатосторонні ембарго на поставки зброї

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, КРИСТИНА БУХГОЛЬД

На відміну від 2011р., у 2012р. у сфері багатосторонніх ембарго на поставки зброї сталося кілька суттєвих подій. Якщо у 2011р. РБ ООН спромоглася швидко погодити ембарго на поставки зброї до Лівії у відповідь на насильницькі репресії проти мирних демонстрантів, то у 2012р. погодити аналогічні санкції проти Сирії, попри погіршення конфліктної ситуації у країні, не вдалося¹. Упродовж 2012р. продовжували надходити повідомлення про порушення запроваджених ООН ембарго, разом із сигналами від експертних груп розслідувань про брак бажання співпрацювати з боку деяких держав.

Упродовж 2012р. діяли 13 ембарго ООН на поставки зброї, 19 – ЄС та одне – Ліги Арабських Держав (ЛАД) (таблиця 9.1)². Дев'ять із 19 ембарго ЄС ґрунтувалися на рішеннях ООН, три – виконували ембарго ООН зі змінами в номенклатурі зброї і масштабах застосування, сім – не мають аналогів серед ембарго ООН³. Ембарго ЛАД (проти Сирії) не має аналогів серед запроваджених ООН.

Упродовж 2012р. не було запроваджено або скасовано жодного ембарго РБ ООН, ЄС або іншої міжнародної організації.

Сирія

Після того, як у 2011р. зазнали невдачі погрози і спроби запровадити ембарго ООН проти Сирії, у 2012р. на розгляд РБ ООН проекти аналогічних резолюцій не подавалися. Зокрема, Росія залишилася відвертим опонентом будь-яких санкцій ООН проти Сирії і продовжувала постачання зброї до цієї країни⁴. В липні 2012р. Росія, разом з Китаєм, скористалася правом вето для блокування проекту резолюції РБ ООН, що містила погрози запровадження

¹ Веземан П.Д., Келлі Н. “Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 9, с.376-378.

² Крім того, у 2012р. залишається чинним одне добровільне багатостороннє ембарго: у 1992р. Народа з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ, *Conference on Security and Co-operation in Europe, CSCE*, нині перейменована на Організацію з безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ) звернулася до країн-учасниць з проханням запровадити ембарго на поставки зброї азербайджанським і вірменським збройним силам, залученим до бойових дій у Нагірному Карабасі. Прохання залишилося чинним, проте кілька країн-учасниць ОБСЄ продовжували після 1992р. постачати зброєю Азербайджану та Вірменії. Див.: *Conference on Security and Co-operation in Europe, Committee of Senior Officials, annex 1 to Journal no.2 of the Seventh Meeting of the Committee, Prague, 27-28 Feb. 1992*. Про поставки зброї цим двом країнам див.: Холтом П. “Поставки озброєнь до Вірменії та Азербайджану 2007-2011рр.” – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ IV розділу 6, с.267-273.

³ Три ембарго, що відрізняються від ембарго ООН: проти Ірану, Північної Кореї (порівняно з відповідним ембарго РБ ООН, стосуються більшої номенклатури зброї) і Судану (стосується всієї країни в цілому, тоді як ембарго ООН – лише регіону Дарфур). Сім ембарго, що не мають аналогів серед ембарго ООН, були запроваджені проти Білорусі, Гвінеї, Зімбабве, Китаю, М'янми, Південного Судану та Сирії. Дев'ять ембарго, запроваджені безпосередньо на виконання ембарго ООН, наведені в таблиці 9.1.

⁴ ‘Russia to veto Syria arm embargo- envoy’, RIA Novosti, 1 Feb. 2012, <<http://en.rian.ru/russia/20120201/171072768.html>>. Про поставки зброї див. підрозділ III розділу 5 цього видання. Про інші події сирійського конфлікту див. підрозділ I розділу I цього видання.

проти Уряду Сирії економічних санкцій у відповідь на ескалацію насильства (включно з використанням урядовими силами важких озброєнь), а також на неспроможність Уряду впровадити план мирного врегулювання, запропонований ООН⁵.

У травні 2012р. санкції проти Сирії, включно з ембарго на постачання зброї, запровадив ЄС. У 2012р. виникли проблеми з його виконанням у випадках: (а) коли заборонена продукція, походженням не з країн-членів ЄС, постачалася до Сирії через територію ЄС або (б) коли до поставок забороненої продукції були причетні компанії і приватні особи з ЄС. У січні 2012р. державні органи Кіпру перевірили в одному зі своїх портів судно з військовим вантажем з Росії. Отримавши запевнення від компанії-перевізника в тому, що судно не прямувало до Сирії, кіпріоти дозволили судну вийти з порту. Судно взяло курс на Сирію і доставило туди вантаж⁶. Європейська Комісія дійшла висновку, що Кіпр не порушив вимоги санкцій ЄС⁷. Водночас, з метою запобігання поставкам забороненої продукції через країни ЄС до Сирії, Рада ЄС у липні 2012р. прийняла рішення, що держави-члени ЄС, за згодою держави прапора, мають перевіряти всі судна та літаки, що пов'язані або можуть бути пов'язані з доставкою вантажів до Сирії і перетинають їх територію, за наявності вагомих підстав вважати, що до складу вантажу може належати заборонена продукція⁸. Залишається незрозумілим, яких заходів зможуть вжити країни-члени ЄС, або що вони повинні зробити у випадках, коли адресовані до Сирії заборонені товари знайдені на транспортному засобі або коли держава прапора відмовляє в дозволі на перевірку.

Упродовж 2012р. Велика Британія і Франція кілька разів зверталися з проханням внести зміни до ембарго проти Сирії з метою уможливити пряму підтримку угруповань озброєної опозиції. В цьому була відмінність від подій 2011р., що стосувалися ембарго на поставки зброї до Лівії. Тоді підстави для спорів були іншими: чи дозволять певні зміни ембарго ООН постачати зброю повстанцям, які вели бойові дії проти режиму М.Каддафі (*Muammar Gaddafi*)⁹. У випадку з Лівією ряд країн ЄС, включно з Великою Британією і Францією, тлумачили зміни ембарго як дозвіл на постачання військової техніки повстанцям, але при цьому ніхто тоді не намагався внести зміни до ембарго ЄС на поставки зброї до Сирії, яке однозначно поширювалося на обидві сторони конфлікту.

⁵ United Nations, Security Council, 6810th meeting, S/PV.6810, 19 July 2012; United Nations, Security Council, Draft resolution, S/2012/538, 19 July 2012.

⁶ 'Cyprus releases suspected Syrian arms ship', Voice of America, 10 Jan. 2012, <<http://www.voanews.com/content/cyprus-releases-suspected-syrian-arms-ship-137092243/173361.html>>; Brantner, F.K., 'Actions of the Republic of Cyprus in relation to the conflict in Syria', Question for written answer to the Commission (Vice-President/High Representative), European Parliament, 15 Mar. 2012, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=WQ&reference=P-2012-002870&language=EN>>.

⁷ Ashton, C., High Representative/Vice-President, Answer given on behalf of the Commission, 7 May 2012, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=P-2012-002870&language=EN>>.

⁸ Council Decision 2012/420/CFSP of 23 July 2012 amending Decision 2011/782/CFSP concerning restrictive measures against Syria, *Official Journal of the European Union*, L196, 24 July 2012.

⁹ Веземан, Келлі (посилання 1), с.373-376.

Починаючи з серпня 2012р., Велика Британія поширила свою т.зв. “несмертельну практичну підтримку” (*‘non-lethal practical assistance’*) – що охоплювала надання засобів зв’язку і бронезилетів, – на неозброєні групи сирійської опозиції, аргументуючи це тим, що такі поставки відповідають вимогам ембарго ЄС¹⁰. Після офіційного визнання 13 листопада 2012р. новоутвореної Сирійської Національної Коаліції (*Syrian National Coalition*) єдиним представником сирійського народу, Франція закликала до перегляду ембарго на поставки зброї з метою уможливлення постачання силам опозиції “захисної зброї”¹¹. Наприкінці листопада, перед переглядом санкцій ЄС проти Сирії, Велика Британія звернулася з проханням скоротити періодичність і тривалість перегляду ембарго, що полегшило б ЄС розгляд змін, які б дозволили проводити підготовку озброєних сирійських повстанців і надавати їм несмертельну військову техніку¹². Після цього ЄС подовжив чинність запроваджених проти Сирії санкцій лише на три місяці – з 1 грудня 2012р. по 1 березня 2013р., – замість звичайного однорічного періоду¹³.

ЛАД вперше запровадила санкції проти Сирії у грудні 2011р., включно з ембарго на поставку зброї¹⁴. Незабаром у Лізі розпочались обговорення можливості озброєння сирійської опозиції¹⁵. 12 лютого 2012р. ЛАД підтвердила чинність запроваджених у грудні 2011р. економічних санкцій, але заявила про намір надати сирійській опозиції “політичну та матеріальну підтримку в усіх формах” – що могло сприйматись як зміна масштабів ембарго на постачання зброї¹⁶. Дипломатичні представники ЛАД підтвердили, що “матеріальна підтримка” може охоплювати поставки зброї опозиції¹⁷. Водночас, ЛАД офіційно не визнала факту залучення арабських країн-членів Ліги до таких поставок¹⁸.

Інші багатосторонні ембарго на поставки зброї

У жовтні 2012р. Рада миру та безпеки Африканського Союзу (АС) (*African Union Peace and Security Council*) закликала до “вжиття термінових заходів з перебудови та посилення” сектору безпеки і оборони Сомалі, включно

¹⁰ British Foreign and Commonwealth Office, ‘Foreign Secretary statement on Syria’, 10 Aug. 2012, <<http://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-statement-on-syria?id=798971582>>; British Foreign and Commonwealth Office, ‘Foreign Secretary written ministerial statement on Syria’, 7 Nov. 2012, <<http://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-written-ministerial-statement-on-syria?id=832340182>>.

¹¹ ‘Laurent Fabius sur la Syrie: “Paris va demander à l’UE la levée de l’embargo sur les armes defensives”’ [Laurent Fabius on Syria: ‘Paris will ask the EU to lift the embargo on defensive arms’], RTL, 15 Nov. 2012, <<http://www.rtl.fr/actualites/info/politique/article/video-laurent-fabius-sur-la-syrie-paris-va-demander-a-l-ue-la-levée-de-l-embargo-sur-les-armes-defensives-7754703699>>; ‘France proposes defensive weapons for Syria rebels’, Agence France-Presse, 15 Nov. 2012.

¹² ‘EU cuts sanctions term to possibly help rebels’, Reuters, 28 Nov. 2012.

¹³ Council Decision 2012/739/CFSP of 29 November 2012 concerning restrictive measures against Syria, *Official Journal of the European Union*, L330, 30 Nov. 2012.

¹⁴ Веземан, Келлі (посилання 1), с.376.

¹⁵ League of Arab States, Council, Statement on the situation in Syria, 3 Dec. 2011, <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/c38cc58049521706877cef7abaae88c3/البيان_النهائي.doc.,.pdf?MOD=AJPERES> (арабською).

¹⁶ League of Arab States, Council, Resolution 7446, 12 Feb. 2012, <<http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/b093ad804a246c8985c59d526698d42c/7446.pdf?MOD=AJPERES>> (арабською), para.9 (у перекладі автора).

¹⁷ ‘Conflict flares across Syria, Arabs mull arms support’, Reuters, 14 Feb. 2012.

¹⁸ Про поставки зброї групам повстанців у Сирії див. підрозділ III розділу 5 цього видання.

зі скасуванням запровадженого ООН ембарго на поставки зброї урядовим силам Сомалі та подовженням його чинності стосовно недержавних суб'єктів¹⁹. Надані АС аргументи були незрозумілими, оскільки чинне на той час ембарго проти Сомалі дозволяло поставки зброї, призначені для посилення урядових сил, за умови належного звітування про такі поставки до Комітету РБ ООН з питань санкцій проти Сомалі. В березні 2013р. РБ ООН вирішила, що впродовж наступних 12 місяців не буде запроваджувати обмеження на поставки зброї, військової техніки, надання підтримки або послуг з підготовки, призначених винятково для розвитку урядових Сил безпеки Сомалі та забезпечення безпеки народу Сомалі²⁰.

Експертна група РБ ООН з питань Демократичної Республіки Конго (ДРК) (*UN Security Council Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo*) дійшла висновку, що попри ембарго ООН на поставки зброї неурядовим силам у ДРК, у 2011-2012рр. ряд угруповань продовжували купувати СЗЛЮ та боеприпаси²¹. Зокрема, стало відомим, що Уряд Руанди продовжував підтримувати повстанське угруповання "Рух 23 березня" (*23 March Movement, M23*), включно з постачанням йому зброї. У відповідь на це РБ ООН попередила про можливе запровадження цільових санкцій проти тих, хто надає M23 зовнішню підтримку або в інший спосіб порушує чинне ембарго на поставки зброї²².

У відповідь на військовий переворот у квітні 2012р., у травні того ж року РБ ООН попередила про можливе запровадження санкцій проти Гвінеї-Бісау, в т.ч. ембарго на поставки зброї²³. Проте, попри занепокоєння нестабільністю у Гвінеї-Бісау, невдовзі РБ визнала подальший розвиток політичних подій у країні позитивним і відмовилася від попереднього оприлюднених намірів і погроз²⁴.

У жовтні 2012р. ЄС без публічних роз'яснень подовжив ембарго проти Гвінеї ще на один рік – попри значне поліпшення політичного становища в цій країні з часу запровадження проти неї ембарго у 2009р. та її повернення у 2010р. до цивільного врядування²⁵. У квітні і травні 2012р. ЄС призупинив чинність деяких санкцій проти Уряду М'янми, але при цьому ще на рік подовжив ембарго на поставки зброї²⁶.

Інкони багатосторонні ембарго зазнають змін ще до моменту їх подовження або перегляду на засадах нового розуміння певних технологічних досягнень. У 2012р. ЄС вніс зміни до ембарго на поставки зброї Ірану з метою запровадження обмежень на постачання систем стеження в комунікаційних мережах; зміни були внесені після аналогічних змін ембарго ЄС на поставки зброї до Сирії у 2011р. (підрозділ V).

¹⁹ African Union, Peace and Security Council, 337th meeting, Press statement, 11 Oct. 2012 <<http://www.peaceau.org/en/article/press-statement-of-the-337th-meeting-of-the-peace-and-security-council-on-somalia/>>.

²⁰ United Nations, Security Council, 6854th meeting, S/PV.6854, 7. Nov. 2012, p.3.

²¹ United Nations, Security Council, Interim report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo, 18 May 2012, annex to S/2012/348, 21 June 2012, pp.6-15; Addendum, annex to S/2012/348/Add.1, 27 June 2012; United Nations, Security Council, Final report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo, 12 Oct. 2012, annex to S/2012/843, 15 Nov. 2012, p.3.

²² UN Security Council Resolution 2078, 28 Nov. 2012, para.9.

²³ UN Security Council Resolution 2048, 18 May 2012, para.12.

²⁴ UN Security Council Resolution 2092, 22 Feb 2013.

²⁵ Council Decision 2012/665/CFSP of 26 October 2012 amending Decision 2010/638/CFSP concerning restrictive measures against the Republic of Guinea, *Official Journal of the European Union*, L299, 27 Oct. 2012.

²⁶ Council Decision 2012/225/CFSP of 26 April 2012 amending Decision 2010/232/CFSP renewing restrictive measures against Burma/Myanmar, *Official Journal of the European Union*, L115, 27 Apr. 2012.

Порушення ембарго ООН

У 2012р., як і попереднього року, було зафіксовано – насамперед відповідними моніторинговими групами експертів ООН – кілька серйозних порушень ембарго ООН на поставки зброї²⁷.

Унаслідок витоку інформації широкому загалу стали відомими дві доповіді, складені на початку 2012р. двома окремими експертними групами з питань Судану. У цих доповідях розповідається, як Уряд Судану у 2011-2012рр. продовжував переміщувати нещодавно імпортовані озброєння та військову техніку до Дарфуру²⁸. Ці переміщення були порушенням вимог ембарго ООН і суперечили гарантіям, наданим Урядом Судану постачальникам озброєнь.

Комітет ООН з питань санкцій проти Лівії встановив, що значні обсяги зброї, зокрема СЗЛО, викрадених з військових складів Лівії, були вивезені за межі країни²⁹. Такі випадки не лише були порушенням вимог відповідного ембарго ООН на експорт озброєнь з Лівії, але згодом значно підживили конфлікти в сусідніх країнах, зокрема в Малі³⁰.

Північна Корея у 2012р. продовжила виробництво та запуски балістичних ракет – на порушення вимог РБ ООН. Деякі складові цих ракет були іноземного походження. Наприклад, транспортно-підйомні пускові установки (*transporter erector launchers, TELs*) для нового типу балістичних ракет, вперше продемонстровані на військовому параді у квітні 2012р., сконструйовані на шасі китайського виробництва. Шість із них були поставлені до Північної Кореї у 2011р. китайською компанією, яка заявила, що їй нібито були надані гарантії, що шасі будуть використані в лісозаготівельній промисловості³¹.

Згідно з доповіддю Експертної групи ООН з питань Ірану від 2012р., перехоплення у 2011р. двох партій зброї, що прямували до Сирії, підтвердило попередні висновки Групи, що Сирія була головним отримувачем експорту зброї з Ірану на порушення ембарго ООН³².

У липні 2012р. Моніторингова група ООН з питань Сомалі та Еритреї дійшла висновку, що ринки зброї в Ємені залишалися головним зовнішнім

²⁷ У 2012р. експертні групи здійснювали моніторинг усіх запроваджених ООН ембарго на поставки зброї, за винятком тих, що стосувалися неурядових сил в Іраку та Лівані. Доповіді експертних груп див. на веб-сторінках комітетів РБ ООН з питань санкцій: <<http://www.un.org/sc/committees/>>.

²⁸ 'Letter dated 24 January 2012 from the Panel of Experts on the Sudan established pursuant to resolution 1591 (2005) addressed to the Chairman of the Security Council committee established pursuant to Resolution 1591 (2005) concerning the Sudan'; 'Letter dated 24 January 2011 [sic] from former members of the Panel of Experts on the Sudan established pursuant to Resolution 1591 (2005) and renewed pursuant to resolution 1945 (2010) addressed to the Chairman of the Security Council committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan', 24 Jan. 2012. Див. також: 'UN clash over Beijing bullets claim', Africa Confidential, 13 Apr. 2012, <<http://www.africaconfidential.com/index.aspx?pageid=7&articleid=4417>>.

²⁹ United Nations, Security Council, Sanctions Committee on Libya, Consolidated working document on the implementation of paragraph 5 of Security Council Resolution 2017 (2011), 23 Mar. 2012, annex to S/2012/178, 26 Mar. 2012, p.4.

³⁰ Див. підрозділ I розділу I цього видання.

³¹ United Nations, Security Council, Report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1874 (2009), 11 May 2012, annex to S/2012/422, 14 June 2012, p.19; 'U.N. panel probing how North Korea acquired mobile missile launchers', Global Security Newswire, 15 Nov. 2012, <<http://www.nti.org/gsn/article/security-council-probing-how-north-korea-acquired-large-missile-launchers/>>.

³² United Nations, Security Council, Final report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1929 (2010), 4 June 2012, annex to S/2012/395, 12 June 2012, pp.4, 27-29.

джерелом СЗЛО для недержавних угруповань у Сомалі, але при цьому роль Еритреї як джерела військової підтримки, схоже, знизилася³³. Група з тривогою зазначила, що впродовж II половини 2011р. та I половини 2012р. Ефіопія, ОАЕ, Судан, США, Туреччина, Франція, деякі приватні компанії і сама ООН надавали підтримку урядовим Силам безпеки Сомалі без обов'язкового попереднього повідомлення відповідного Комітету ООН з питань санкцій³⁴. В окремій доповіді з питань ембарго ООН на поставки зброї до Еритреї Моніторингова група зробила висновок, що попри негативний вплив ембарго на операційну готовність Військово-повітряних сил (ВПС) Еритреї, були свідчення отримання країною впродовж I половини 2012р. іноземних запасних частин і допомоги в обслуговуванні літаків³⁵.

Попередніми роками оцінюванню тенденції порушень ембарго на поставки зброї заважало намагання членів РБ ООН унеможливити або затримати публікацію доповідей експертних груп ООН³⁶. Водночас, у 2012р. не була опублікована лише одна доповідь – про ситуацію в Судані, – яка, проте, стала відома широкому загалу через витік інформації³⁷. Позитивними подіями у 2012р. стали публікації доповіді Експертної групи ООН з питань Ірану (після не оприлюднення перших двох)³⁸, а також третьої щорічної доповіді Експертної групи ООН з питань Північної Кореї (друга доповідь за 2011р. не оприлюднювалася)³⁹.

Як і попередніми роками, кілька експертних груп висловили занепокоєння браком або неповнотою відповідей на запити, спрямовані урядам окремих держав. Колишні члени Експертної групи ООН з питань Судану скаржилися на повну відсутність співробітництва з боку Судану, а також на малоінформативні відповіді Китаю і Росії під час розслідування порушень ембарго на переміщення озброєнь до Дарфуру⁴⁰. Експертні групи з питань Кот-д'Івуару, ДРК, а також Сомалі та Еритреї висловили занепокоєння і з приводу малоінформативних відповідей на їх запити⁴¹. Експертна група ООН з питань ДРК доповіла, що Уряд Руанди перешкодив її спробам розслідувати факти порушень санкцій в Руанді⁴².

³³ United Nations, Security Council, Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council Resolution 2002 (2011), 27 June 2012, annex to S/2012/544, 13 July 2012, paras 51-53.

³⁴ United Nations, S/2012/544 (посилання 33), paras 51-78.

³⁵ United Nations, Security Council, Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council Resolution 2002 (2011), 27 June 2012, annex to S/2012/545, 13 July 2012, para.64.

³⁶ Про спроби змінити доповіді або заблокувати їх появу у 2010р. та 2011р. див.: Везман П.Д., Келлі Н. "Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь у 2010р." – *Щорічник СППІ 2011*, с.403-404; а також Везман, Келлі (посилання 1), с.378-379.

³⁷ Panel of Experts on the Sudan (посилання 28).

³⁸ United Nations, S/2012/395 (посилання 32).

³⁹ United Nations, S/2012/422 (посилання 31).

⁴⁰ Former members of the Panel of Experts on the Sudan (посилання 28), pp.21-23.

⁴¹ United Nations, Security Council, Final report of the Group of Experts on Côte d'Ivoire, 16 Mar. 2012, annex to S/2012/196, 14 Apr. 2012, paras 29-43, pp.12-14; United Nations, S/2012/196 (посилання 31), para.14; United Nations, S/2012/544 (посилання 33), pp.30-31; United Nations, S/2012/348 (посилання 21), p.56.

⁴² United Nations, S/2012/348 (посилання 21), p.56.

Таблиця 9.1. Чинні багатосторонні ембарго на поставки зброї у 2012р.

| Об'єкт ^d | Дата першого ухвалення | Інструменти запровадження або зміни ембарго ^b | Зміни впродовж 2012р. |
|--|-------------------------------|--|--|
| <i>Ембарго ООН на поставки зброї</i> | | | |
| Аль-Каїда і пов'язані з нею особи та організації | 16 січня 2002р. | Р РЕ ООН №№1390, 1989 | |
| ДРК (НДУ) | 28 липня 2003р. | Р РЕ ООН №№1493, 1596, 1807 | Подовжене до 1 лютого 2014р. Р РЕ ООН № 2078 від 28 листопада 2012р. Змінене та поновлене до 30 квітня 2013р. Р РЕ ООН № 2045 від 26 квітня 2012р. ^e |
| Кот-д'Івуар | 15 листопада 2004р. | Р РЕ ООН №№ 1572, 1946 | |
| Еритрея | 23 грудня 2009р. | Р РЕ ООН №1907 | |
| Іран | 23 грудня 2006р. | Р РЕ ООН №№1737, 1747, 1929 | |
| Ірак (НДУ) | 6 серпня 1990р. | Р РЕ ООН №№661, 1483, 1546 | |
| Північна Корея | 15 липня 2006р. | Р РЕ ООН №№1695, 1718, 1874 | |
| Ліван (НДУ) | 11 серпня 2006р. | Р РЕ ООН №1701 | |
| Ліберія (НДУ) | 22 грудня 2003р. ^d | Р РЕ ООН №№1521, 1683, 1903 | Подовжене до 12 грудня 2013р. Р РЕ ООН № 2079 від 12 грудня 2012р. |
| Лівія (НДУ) | 26 лютого 2011р. | Р РЕ ООН №1970, 1973, 2009 | |
| Сомалі | 23 січня 1992р. | Р РЕ ООН №№733, 1725 | |
| Судан (Дарфур) | 30 липня 2004р. | Р РЕ ООН №№1556, 1591, 1945 | |
| Талбан | 16 січня 2002р. | Р РЕ ООН №№1390, 1988 | |
| <i>Ембарго ЄС</i> | | | |
| Аль-Каїда, Талбан і пов'язані з ними особи та організації* | 17 грудня 1996р. | СП РЕС 96/746/CFSP, 2001/154/CFSP, 2002/402/CFSP | |
| Білорусь | 20 червня 2011р. | Р РЕС 2011/357/CFSP | Подовжене до 31 жовтня 2013р. Р РЕС 2012/642/CFSP від 15 жовтня 2012р. |
| Китай | 27 червня 1989р. | Декларація РЕС | |
| ДРК (НДУ)* | 7 квітня 1993р. | Декларація, СП РЕС 2003/680/CFSP, 2005/440/CFSP, 2008/369/CFSP | |

| Об'єкт ^a | Дата першого ухвалення | Інструменти запровадження або зміни ембарго ^b | Зміни впродовж 2012р. |
|-------------------------------|------------------------------|--|--|
| Кот-д'Івуар* | 13 грудня 2004р. | СП РЕС 2004/852/CFSP, 2010/656/CFSP | Змінене Р РЕС 2012/371/CFSP від 10 липня 2012р. ^e |
| Еритрея* | 1 березня 2010р. | Р РЕС 2010/127/CFSP | Подовжене до 27 жовтня 2013р. |
| Гвінея | 27 жовтня 2009р. | СП РЕС 2009/788/CFSP, 2009/1003/CFSP | Р РЕС 2012/665/CFSP від 26 жовтня 2012р. |
| Іран | 27 лютого 2007р. | СП РЕС 2007/140/CFSP, 2007/246/CFSP | Змінене Р РЕС 0212/168/CFSP від 23 березня 2012р. ^f |
| Ірак (НДУ)* | 4 серпня 1990р. | Декларація, СП РЕС 2003/495/CFSP, 2004/553/CFSP | |
| Північна Корея | 20 листопада 2006р. | СП РЕС 2006/795/CFSP, 2009/573/CFSP | |
| Ліван (НДУ)* | 15 вересня 2006р. | СП РЕС 2006/625/CFSP | |
| Ліберія (НДУ)* | 7 травня 2001р. | СП РЕС 2001/357/CFSP, 2004/137/CFSP, 2006/518/CFSP, 2010/129/CFSP | |
| Лівія (НДУ)* | 28 лютого 2011р. | Р РЕС 2011/137/CFSP, 2011/625/CFSP | Подовжене до 30 квітня 2013р. |
| М'янма | 29 липня 1991р. ^g | Декларація РЭС, СП РЕС № 96/635/CFSP, 2003/297/CFSP, 2010/232/CFSP | Р РЕС 2012/225/CFSP від 26 квітня 2012р. |
| Сомалі (НДУ)* | 10 грудня 2002р. | СП РЕС 2002/960/CFSP, 2009/138/CFSP, 2010/231/CFSP | |
| Південний Судан | 18 липня 2011р. | Р РЕС 2011/423/CFSP | |
| Судан | 15 березня 1994р. | СП РЕС 94/165/CFSP, 2004/31/CFSP, 2005/411/CFSP, CD 2011/423/CFSP | |
| Сирія | 9 травня 2011р. | Р РЕС 2011/273/CFSP та | Змінене П РЕС 36/2012 від 18 січня 2012р., 509/2012 від 16 червня 2012р. Р РЕС 2012/420/CFSP від 23 липня 2012р.; подовжене до 1 березня 2013р. Р РЕС 2012/739/CFSP від 29 листопада 2012р. ^h |
| Зімбабве | 18 лютого 2002р. | СП РЕС 2002/145/CFSP | Подовжене до 20 лютого 2013р. Р РЕС 2012/97/CFSP від 17 лютого 2012р. |
| Ембарго Ліги Арабських Держав | 3 грудня 2011р. | Заява РЛАД | Змінене Р РЛАД 7446 від 12 лютого 2012р. ⁱ |
| Сирія | | | |

* – ембарго ЄС на виконання ембарго ООН.

НДУ – недержавне угруповання; П РЕС – Постанова Ради ЄС; Р РЛАД – Резолюція Ради ЛАД; РЭС – Рада із загальних справ; Р РЕС – Резолюція (Рішення) Ради ЄС; Р РБ ООН – Резолюція РБ ООН; СП РЕС – Спільна позиція Ради ЄС.

^a З часу першого запровадження ембарго об'єкт міг змінитися. В таблиці об'єкт зазначено станом на кінець 2012р.

^b Попередні інструменти могли бути змінені або скасовані після ухвалення наступних.

^c Р РБ №2045 залишила чинними всі обмеження на надання послуг з підготовки, консультування та передачі досвіду у сфері безпеки і оборони, а також на постачання цивільних транспортних засобів для івуарійських сил безпеки.

^d Починаючи з 1992р., Ліберія є об'єктом ембарго ООН на поставки зброї, які мали різні, але пов'язані між собою цілі.

^e Р РЕС 2012/371/CFSP запроваджені зміни, внесені Р РБ ООН № 2045 (посилання с).

^f Р РЕС 02/12/168/CFSP заборонила постачати обладнання та програмне забезпечення, призначені переважно для контролю іранським Урядом над мережами Інтернет і телефонного зв'язку в Ірані.

^g СС і країни-члени вперше запровадили ембарго на поставки зброї до М'янми в 1990р.

^h П РЕС 36/2012 заборонила постачати сирійському Уряду обладнання та послуги для контролю над телекомунікаційними мережами. П РЕС 509/2012 заборонила постачати техніку, товари та технології, які можуть бути використані для внутрішніх репресій або для виробництва такої продукції. Р РЕС 2012/420/CFSP визначено, що держави-члени ЄС, за згодою держави прапора, мають перевіряти всі судна та літаки, що пов'язані або можуть бути пов'язані з доставкою вантажів до Сирії і перетинають їх територію, за наявності вагомих підстав вважати, що до складу вантажу може належати заборонена продукція.

ⁱ Резолюція №7446 може бути розглянута як дозвіл на поставки зброї сирійській опозиції.

Джерела: United Nations, Security Council, 'UN Security Council sanctions committees', <<http://www.un.org/sc/committees/>>; European Union External Action, 'Sanctions or restrictive measures', 18 Jan. 2013, <http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/index_en.htm>.

III. Фінансові санкції та інші обмежувальні заходи

ЯН ЕНТОНІ

З метою запобігання розповсюдженню ядерної, біологічної і хімічної зброї, а також ракетних систем їх доставки, використовувалися ряд різноманітних обмежувальних заходів. До них належать обмеження торгівлі, фінансові санкції та обмеження на пересування. Обмеження торгівлі можуть мати загальний характер або стосуватись окремих видів товарів. До фінансових санкцій можуть належати, наприклад, заморожування фондів або економічних ресурсів, заборона фінансових операцій або вимоги отримання попереднього дозволу на їх проведення, а також обмеження на надання експортних кредитів або інвестицій. Приклади обмежень на подорожі охоплюють заборони польотів та обмеження на допуск до країн (об'єктів) певних осіб. У 2012р. вдалося домогтися важливого порозуміння між державами, що відіграють провідну роль в управлінні міжнародною фінансовою системою, стосовно способів застосування фінансових санкцій з метою унеможливлення розповсюдження зброї масового ураження (ЗМУ). Крім того, були схвалені нові та більш масштабні заходи у спробі домогтися змін у ядерній політиці Ірану.

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму (ФАТФ, *Financial Action Task Force, FATF*) є міжурядовою організацією, заснованою в 1989р. державами Великої сімки (*G7*) для боротьби з відмиванням коштів і перешкоджання фінансовій діяльності, яка може сприяти організації терористичних актів¹. Кількість держав-учасниць ФАТФ значно збільшилась, а її порядок денний розширився, охоплюючи протидію й іншим видам незаконної діяльності – в т.ч. розповсюдженню ядерної, біологічної і хімічної зброї, – що можуть загрожувати цілісності міжнародної фінансової системи.

Вперше рекомендації ФАТФ стосовно розповсюдження ЗМУ були переглянуті у 2008р., а вперше опубліковані – лише в лютому 2012р.² Стосовно розповсюдження ЗМУ рекомендації мають дві мети: (а) забезпечення неухильного та ефективного застосування цільових фінансових санкцій, до яких закликає РБ ООН; (б) надання допомоги іншим державам у впровадженні ефективних національних механізмів, що дозволили б органам влади «співпрацювати та, де це доречно, координувати на місцевому рівні розвиток

¹ Про ФАТФ див. підрозділ III додатка Б цього видання; а також сайт ФАТФ: <<http://www.fatf-gafi.org>>.

² Financial Action Task Force (FATF), *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations* (FATF/Organisation for Economic Co-operation and Development: Paris, 2012), <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf>. Див. також: Бауер С., Данн А., Мічч І. «Контроль над торгівлею стратегічно важливою продукцією: протидія розповсюдженню зброї масового ураження». – *Щорічник СІПРІ 2011*, с.393-395.

і впровадження політичних заходів та діяльності у протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження ЗМУ³. Водночас ФАТФ опублікувала детальну Наставову з описанням найбільш ефективних способів впровадження її рекомендацій на національному рівні⁴.

У 2012р. членами ФАТФ були 34 держави (в т.ч. майже всі провідні фінансові центри), а також дві регіональні організації: Європейська Комісія і Рада співробітництва держав Перської затоки⁵. ФАТФ має також асоційованих партнерів і спостерігачів. Асоційованими партнерами є переважно спеціалізовані регіональні мережі фінансових регуляторів, відповідальних за моніторинг впровадження заходів протидії відмиванню коштів. Група спостерігачів – це об'єднання різноманітних банків, установ ООН, агентств Європейського Союзу і спеціалізованих міжурядових мереж (зокрема, протидії торгівлі наркотиками). Для набуття статусу асоційованого партнера або спостерігача організація-претендент має підтвердити наміри виконувати і впроваджувати рекомендації ФАТФ. Таким чином, упродовж наступних років рекомендації стосовно протидії фінансуванню розповсюдження ЗМУ мають поширитися через мережі співробітництва ФАТФ практично на всі зацікавлені сторони у світі.

Посилення обмежувальних заходів проти Ірану

Упродовж 2006-2010рр. РБ ООН ухвалила ряд резолюцій для впровадження серії обмежувальних заходів проти Ірану як одного із засобів у спробах переконати його внести зміни до національної ядерної програми з метою зменшення ризиків розповсюдження ЗМУ⁶. Обмежувальні заходи, викладені в резолюціях мали відносно вузьку спеціалізацію і стосувалися переважно поставок товарів або надання послуг, що могли безпосередньо сприяти розвитку програмам розробки ядерної зброї і балістичних ракет для її доставки.

У червні 2010р. РБ ООН звернулася до країн-членів з рекомендаціями (але не вимогами) вжити рішучих заходів, наприклад, перевіряти всі призначені для Ірану повітряні та морські вантажі, запобігати наданню фінансових послуг – що можуть бути використані в чутливій діяльності в ядерній галузі, – а також уважно стежити за банківським сектором Ірану⁷. Однак, на відміну від попередніх заходів, резолюція не дістала підтримки всіх членів РБ; при цьому, проти неї проголосували два непостійні члени (Бразилія і Туреччина). Публічні заяви Китаю і Росії, які мають право вето в РБ, дали зрозуміти, що й подальші пропозиції із впровадження додаткових обмежувальних заходів навряд чи здобудуть необхідну підтримку⁸.

³ Financial Action Task Force (посилання 2), p.11.

⁴ Financial Action Task Force (FATF), *Best Practices Paper on Recommendation 2: Sharing Among Domestic Competent Authorities Information Related to the Financing of Proliferation* (FATF: Paris, 2012).

⁵ Повний перелік членів ФАТФ див. у додатку Б цього видання.

⁶ Про останні зміни стосовно Ірану див. підрозділ I розділу 7 цього видання.

⁷ UN Security Council Resolution 1929, 9 June 2010; Веземан П.Д., Келлі Н. “Багатосторонній ембарго на поставки озброєнь у 2010р.” – *Щорічник СПІПІ 2011*, с.400-401.

⁸ Melnikov, V., ‘U.S. Iran sanctions threaten ties with Russia—official’, RIA Novosti, 13 Aug. 2012, <<http://en.rian.ru/russia/20120813/175189517.html>>; ‘China slams new US-Iran sanctions as “serious violation of intl rules”’, Russia Today, 1 Aug. 2012, <<http://rt.com/news/iran-fresh-sanctions-obama-552/>>.

Починаючи з 2010р. окремі держави та ЄС ухвалили обмежувальні заходи проти Ірану, що значно перевищують ті, що можуть бути ухвалені на рівні РБ ООН. Деяка специфіка цих санкцій варта особливої уваги. По-перше, у 2012р., після тривалого періоду, під час якого держави визначалися з цільовими обмежувальними заходами, масштаб санкцій був розширений до межі, коли іранській економіці буде неминуче завдано значної шкоди. По-друге, ряд заходів застосовуються також до будь-якої юридичної особи, заснованої або створеної відповідно до законодавства держави, яка не належить до держав, що запровадили ці заходи. Наприклад, згідно із законодавством США, обмежувальні заходи застосовуються проти закордонних дочірніх фірм і філій американських компаній, навіть якщо вони утворені або засновані відповідно до законодавства іншої країни⁹.

Традиційно екстериторіальне застосування обмежувальних заходів залишається досить суперечливим питанням, унаслідок чого європейські уряди дали вказівки компаніям, заснованим згідно з їх національним законодавством, не дотримуватись обмежувальних заходів США¹⁰. Втім, застосування обмежувальних заходів проти Ірану дедалі більше вважається прийнятним, а співробітництво між державами-однорідцями у застосуванні заходів та обміні інформацією поширюється¹¹. Ці події підштовхують до висновку, що нагальна потреба розв'язання проблем розповсюдження ЗМУ, які виникли внаслідок розвитку ядерної програми Ірану, посприяла невпинно зростаючому консенсусу – принаймні в межах євро-атлантичної спільноти – навколо необхідності вжиття обмежувальних заходів.

Рішення ЄС з питань обмежувальних заходів

На додаток до дій, спрямованих на більш ефективне виконання рішень РБ ООН, ЄС у 2012р. ухвалив ряд нових серйозних обмежувальних заходів.

У січні 2012р. Рада ЄС, враховуючи, що прибутки енергетичного сектору Ірану можуть використовуватися ним для ядерних досліджень, чутливих

⁹ У серпні 2012р., згідно з “Актом про зменшення загрози Ірану і про права людини в Сирії” (*Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act*) від 2012р., санкції США застосовувалися проти Ірану та контрольованих США офшорних компаній. У жовтні 2012р. президентським указом з питань застосування санкцій проти Ірану було визначено т.зв. “пільговий період” – до 13 лютого 2013р., – упродовж якого офшорні компанії мали скасувати свої комерційні відносини з Іраном. Див.: White House, ‘Executive Order from the President regarding authorizing the implementation of certain sanctions set forth in the Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act of 2012 and additional sanctions with respect to Iran’, 9 Oct. 2012, <<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/10/09/executive-order-president-regarding-authorizing-implementation-certain-s>>.

¹⁰ У 1996р. в ЄС набув чинності законодавчий акт з інструкціями компаніям не виконувати екстериторіальні положення Закону США про санкції проти Ірану та Лівії від 1996р. (*Iran and Libya Sanctions Act of 1996*). Див.: Council Regulation (EC) no.2271/96 of 22 Nov. 1996 protecting against the effects of the extra-territorial application of legislation adopted by a third country, and actions based thereon or resulting therefrom, *Official Journal of the European Union*, L309, 29 Nov. 1996, pp.1-6.

¹¹ Австралія, Канада, Південна Корея, Швейцарія та Японія, також частково або повністю затвердили обмежувальні заходи, законодавчо ухвалені в ЄС і США. Див.: Katzman, K., *Iran Sanctions*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RS20871 (US Congress, CRS: Washington, DC, 15 Oct. 2012); Autonomous Sanctions Regulations 2011, Australian Select Legislative Instrument 2011 no.247 as amended, 21 Aug. 2012, <<http://www.comlaw.gov.au/Details/F2012C00562>>; Swiss State Secretariat for Economic Affairs, ‘Iran: Federal Council takes steps to improve legal certainty and prevent possible evasion’, Press release, 19 Jan. 2011, <<http://www.seco.admin.ch/aktuell/00277/01164/01980/?lang=en&msg-id=37283>>.

з точки зору розповсюдженню ЗМУ, прийняла рішення про заборону нових інвестицій в нафтохімічну галузь цієї країни. В березні перелік обмежувальних заходів був значно розширений з метою перешкоджання закупівлі нафти та нафтопродуктів у Ірану¹². У грудні дія цього рішення була поширена на природний газ¹³.

Другим новим елементом в обмежувальних заходах ЄС стало рішення про запровадження обмежувальних заходів проти Центрального банку Ірану, прийняте після встановлення факту його залучення до дій, пов'язаних з ухиленням від діючих санкцій ООН і ЄС¹⁴.

У березні 2012р. Рада ЄС прийняла нове рішення про відмову від надання певним юридичним і фізичним особам Ірану послуг у передачі спеціалізованих фінансових повідомлень, що використовуються для обміну фінансовими даними¹⁵. Одразу ж після прийняття рішення ЄС Міжнародна міжбанківська система передачі інформації і здійснення платежів (СВІФТ, *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, SWIFT*), що заснована в Бельгії та є суб'єктом права ЄС, оголосила про намір припинити надання комунікаційних послуг іранським фінансовим установам, на які поширюються санкції ЄС. Головний виконавчий директор СВІФТ зазначив, що "від'єднання банків є надзвичайним і безпрецедентним кроком для його організації. Це є прямим результатом міжнародних і багатосторонніх зусиль з інтенсифікації фінансових санкцій проти Ірану"¹⁶. Після обмеження доступу іранських компаній до фінансових систем були також заборонені операції з ними із застосуванням золота, діамантів, інших дорогоцінних металів як альтернативних платіжних засобів.

У листопаді 2012р. відповідальна фінансова установа Банку Франції стягнула штраф з керівника паризької філії іранського банку¹⁷. Це був перший випадок, коли санкції були застосовані проти конкретного керівника банківської філії через порушення обмежувальних заходів, впроваджених ЄС проти

¹² Council of the European Union, Council Regulation (EU) no.267/2012 of 23 March 2012 concerning restrictive measures against Iran and repealing Regulation (EU) no.961/2010, *Official Journal of the European Union*, L88, 24 Mar. 2012.

¹³ Council of the European Union, Council Regulation (EU) no.1263/2012 of 21 December 2012 amending Regulation (EU) no.267/2012 concerning restrictive measures against Iran, *Official Journal of the European Union*, L356, 22 Dec. 2012.

¹⁴ Council of the European Union, Council Implementing Regulation (EU) no.54/2012 of 23 Jan. 2012 implementing Regulation (EU) no.961/2010 on restrictive measures against Iran, *Official Journal of the European Union*, L19, 24 Jan. 2012, pp.1-5.

¹⁵ Council of the European Union, Council Decision 2012/152/CFSP of 15 Mar. 2012 amending Decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against Iran, *Official Journal of the European Union*, L77, 16 Mar. 2012, p.18.

¹⁶ СВІФТ – це цифрова мережа, через яку обмінюються фінансовою інформацією понад 10 тис. фінансових установ і корпорацій у 212 країнах. Див.: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT), 'SWIFT instructed to disconnect sanctioned Iranian banks following EU Council decision', Press release, 15 Mar. 2012, <http://www.swift.com/about_swift/shownews?param_dcr=news.data/en/swift.com/2012/press_releases_SWIFT_disconnect_Iranian_banks.xml>.

¹⁷ Autorité de Contrôle Prudentiel, Commission des Sanctions, 'Bank Tejarat Paris, M.Mohammad Mahdian, M.Hossein Fazeli', Procédure n° 2011-03, 27 Nov. 2012, <http://www.acp.banque-france.fr/fileadmin/user_upload/acp/publications/registre-officiel/20121127-Decision-de-la-commission-des-sanctions.pdf>.

Ірану. У Франції це рішення було сприйняте як стратегічний сигнал від компетентних владних структур, адресований банківському сектору, про необхідність дотримання пильності та відповідності вимогам санкцій.

Заходи, вжиті з боку ЄС, є лише складовою більш широкого комплексу зусиль держав-однорумців із впровадження більш жорстких обмежень проти Ірану. Наприклад, у рамках попередніх обмежувальних заходів, коли юридичним і фізичним особам США рекомендувалося не здійснювати операції за участі Уряду Ірану, ці особи могли просто відмовитися від таких операцій без заморожування відповідних активів. Після ухвалення Адміністрацією США в лютому 2012р. нових обмежень, усі фінансові операції за участі будь-яких фінансових установ з Ірану мають блокуватись усіма юридичними та фізичними особами США (включно з фінансовими установами)¹⁸.

Зростання темпів запровадження нових і жорсткіших фінансових санкцій ускладнило для іранських юридичних і фізичних осіб доступ до міжнародної фінансової системи. За повідомленнями, внаслідок таких заходів Іран був змушений під час розрахунків з торговельними партнерами за здійснення міжнародних фінансових операцій отримувати платежі в місцевій валюті через місцеві банки¹⁹. Такі заходи дійсно змушують Іран купувати на місцевому ринку товари за вартістю, еквівалентною експортній – своєрідна бартерна торговельна угода.

¹⁸ US President, 'Blocking property of the Government of Iran and Iranian financial institutions', Executive Order no. 13 599, 5 Feb. 2012, *Federal Register*, vol.77, no.26, 8 Feb. 2012.

¹⁹ Parent, V. and Hafezi, P., 'Iran turns to barter for food as sanctions cripple imports', Reuters, 9 Feb. 2012.

IV. Режими експортного контролю

СІБІЛ БАУЕР, АНДРЕА ВІСКІ

У 2012р. діяльність чотирьох неформальних, працюючих на засадах консенсусу режимів експортного контролю – Австралійської групи (АГ, *Australia Group*), Режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ, *Missile Technology Control Regime, MTCR*), Групи ядерних постачальників (ГЯП, *Nuclear Suppliers Group, NSG*) і Вассенаарської домовленості про контроль над експортом звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання (ВД, *Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies*) – була спрямована на зміцнення співробітництва у сфері контролю над відповідними, специфічними видами торгівлі¹. Загальною для всіх режимів тенденцією упродовж року було намагання розширити порядок денний дискусій і рамки керівних принципів з метою більшого охоплення видів діяльності та виробів, що підлягають контролю, зокрема: посередницьких послуг, транзиту та перевантаження, невідчутних передач технологій і фінансування розповсюдження ЗМУ. Хоча контроль над експортом військової продукції залишається головним принципом організації режимів, але об'єктами контролю дедалі частіше стають суміжні види торговельної діяльності.

Австралійська група

Створення АГ було зумовлене міжнародною стурбованістю використанням хімічної зброї у війні 1980-1988рр. між Іраном та Іраком². 41 країна-учасниця Групи докладають зусиль у запобіганні навмисному або необачному постачанню матеріалів, обладнання та технологій для програм створення хімічної або біологічної зброї.

На щорічному пленарному засіданні в червні 2012р. у Парижі АГ погодила новий крок з метою посилення заходів контролю над посередницькою діяльністю шляхом внесення змін до розроблених Групою керівних принципів³. За минуле десятиріччя сам предмет міжнародних обговорень, політичні рішення, правові засади у сфері торгівлі стратегічно важливою продукцією поступово поширилися та охопили певні види діяльності у сфері експортного контролю – особливо посередництво, транзит, перевантаження та фінансові послуги. Водночас, до 2012р. міжнародні режими експортного контролю у своїй діяльності не просунулися за межі обговорень та обміну досвідом. Тому внесення АГ змін до керівних принципів стало початком важливого етапу її розвитку в напрямі перетворення Групи на режим контролю переважно над торгівлею, а не винятково експортними операціями. Згідно з новою редакцією керівних принципів,

¹ Стислий опис і перелік країн-учасниць кожного з режимів див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

² Australia Group, 'The origins of the Australia Group', [n.d.], <<http://www.australiagroup.net/en/origins.html>>.

³ Australia Group, 'Media Release 2012 Australia Group Plenary', Paris, 15 June 2012, <http://www.australiagroup.net/en/media_june2012.html>.

“учасники Австралійської групи повинні мати в арсеналі або розробити заходи протидії незаконній діяльності, що дозволили б їм адекватно протидіяти наданню посередницьких послуг, які пов’язані з виробами, зазначеними в контрольному списку Австралійської групи, та можуть сприяти створенню хімічної, біологічної та ядерної зброї. Учасники Австралійської групи докладуть усіх можливих зусиль для впровадження таких заходів, відповідно до внутрішнього законодавства та засад практичної діяльності”⁴.

Група змінила також критерії оцінювання експортних операцій з метою охоплення

“ролі розповсюджувачів, посередників або інших агентів у постачанні, включно, де це доречно, з їх здатністю надавати аутентичний сертифікат кінцевого користувача з визначенням імпортера та остаточного кінцевого користувача поставленої продукції, а також надійні гарантії того, що продукція потрапить саме до заявленого кінцевого користувача”⁴.

Крім того, кілька змін були внесені Групою до контрольних списків⁵. Зокрема, до Списку експортного контролю над збудниками хвороб рослин (*List of Plant Pathogens for Export Control*) були додані п’ять збудників, а Список експортного контролю над біологічними матеріалами (*List of Biological Agents for Export Control*) був прийнятий в новій редакції⁶. У грудні 2012р. на міжсесійному засіданні в Бонні (Німеччина) були запропоновані додаткові рекомендації, зокрема: посилити процедури контролю над поставками змішувачів, крильчаток і лопат; чітко визначити дозу токсину ентеритної клостридії (*Clostridium perfringens*); посилити контроль над біореакторами одноразового використання⁷.

Під час пленарного засідання АГ також обговорювала нові сфери, що можуть заслуговувати на увагу в майбутньому, в т.ч.: доцільність урахування в контрольних списках досягнень біологічних наук і нанотехнологій; невідчутні передачі технологій; загрози з боку недержавних суб’єктів⁸. Держави-учасниці також звернули увагу на вірогідність застосування Урядом Сирії біологічної і хімічної зброї, а також на методи, що застосовуються для імпорту підконтрольної продукції та інших товарів подвійного використання, з метою розповсюдження ЗМУ. Стосовно експорту товарів подвійного використання до Сирії учасники погодилися діяти з підвищеною пильністю⁹.

⁴ Australia Group, ‘Guidelines for transfers of sensitive chemical or biological items’, June 2012, <<http://www.australiagroup.net/en/guidelines.html>>.

⁵ Tilemann, J., ‘Preventing CW and BW proliferation: the Australia Group’, 20th Asian Export Control Seminar, Tokyo, 26-28 Feb. 2013, <http://www.simul-conf.com/outreach/2012/asian_ec/>.

⁶ До п’яти збудників хвороб рослин належать: *Peronosclerospora philippinensis* (*P. sacchari*), *Sclerophthora rayssiae* var. *Zaeae*, *Synchytrium endobioticum*, *Tilletia indica*, *Thecaphora solani*. Див.: Australia Group, ‘List of plant pathogens for export control’, June 2012, <<http://www.australiagroup.net/en/plants.html>>.

⁷ Tilemann (посилання 5).

⁸ Про подвійне використання нанотехнологій див.: Eggleston, K., ‘Dual-use nanoresearch of concern: recognizing threat and safeguarding the power of nanobiomedical research advances in the wake of the H5N1 controversy’, *Nanomedicine: Nanoscience, Nanotechnology, Biology and Medicine*, vol.9, no.3 (Apr. 2013), pp.316-321.

⁹ Australia Group (посилання 3).

Ще одним результатом пленарного засідання було укладення угоди про розширення співробітництва всередині Групи в кількох сферах – шляхом обміну інформацією про “спроможності правозастосування, підходами до заборони надання віз, [а також] досвідом впровадження положень про всеохопний контроль”¹⁰. Група ще раз засвідчила зобов’язання з широкого інформування про свою діяльність; у 2012р. були проведені пропагандистські брифінги для понад 50 країн, у 2012р. та на початку 2013р. здійснені візити до В’єтнаму, Китаю, Колумбії, Малайзії, Пакистану та Таїланду¹¹. Крім того, Група відзначила важливість підвищення поінформованості з питань невідчутних передач технологій і посередницької діяльності, зокрема у сфері академічної науки.

У березні 2012р., під час конференції у Вілтон Парку, АГ обговорила питання членства у Групі, виклики, зумовлені науковим прогресом, а також відносини з недержавними суб’єктами¹². Рекомендації конференції були розглянуті на щорічному пленарному засіданні АГ¹³. Це продемонструвало постійні зусилля АГ у пошуку шляхів взаємодії з державами, які не є її учасниками, а також з промисловістю та навчальними закладами. Проте, у 2012р. новою учасницею Групи не стала жодна держава, – хоч у стадії розгляду залишаються ряд подань і заяв стосовно участі. Останніми за часом прийняття до АГ державами були Україна (2005р.) і Хорватія (2007р.)¹⁴.

Режим контролю над ракетними технологіями

РКРТ, який у 2012р. відзначив 25-річчя, створений з метою запобігання розповсюдженню безпілотних систем, здатних доставляти ЗМУ¹⁵. В жовтні 2012р. у Берліні відбулося 26 пленарне засідання режиму, на якому за принципом ротації головувала Німеччина¹⁶. В засіданні взяли участь близько 250 представників з 34 держав-учасниць¹⁷. На церемонії відкриття Міністр закордонних справ Німеччини Г.Вестервелле (*Guido Westerwelle*) визначив кілька ключових для РКРТ питань, включно із сучасними системами доставки та новими

¹⁰ Australia Group (посилання 3).

¹¹ Tilemann (посилання 5).

¹² ‘The Australia Group: challenges and future directions’, Wilton Park, 29-31 Mar. 2012, <<http://www.wiltonpark.org.uk/conference/wp1143/>>.

¹³ Australia Group (посилання 3).

¹⁴ Ентоні Я., Бауер С. “Контроль над поставками озброєнь”. – *Щорічник СІПІ 2006*, с.698-700; Ентоні Я., Бауер С., Веттер А. “Контроль над міжнародними поставками, пов’язаними з безпекою”. – *Щорічник СІПІ 2008*, с.419; Бауер С., Данн А., Мічч І. “Контроль над торгівлею стратегічно важливою продукцією: протидія розповсюдженню зброї масового ураження”. – *Щорічник СІПІ 2011*, с.384.

¹⁵ Докладніше див. сайт РКРТ: <<http://www.mtcr.info/>>.

¹⁶ Missile Technology Control Regime, ‘Chair’s statement on the plenary meeting of the Missile Technology Control Regime’, Berlin, 24-26 Oct. 2012, <<http://www.mtcr.info/english/press.html>>. Заяв за результатами пленарного засідання 2012р. не було. У 2011р. головувала Аргентина. Італія головуватиме в РКРТ у 2013р. та прийме у себе чергове пленарне засідання. Норвегії належить зробити це у 2014р.

¹⁷ German Foreign Office, ‘Verbreitung von Raketentechnologie verhindern’ [Preventing proliferation of missile technology], 24 Oct. 2012, <<http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Aussenwirtschaftsfoerderung/121024-MTCR-Plenum.html>>.

технологіями (літальними апаратами, “легшими за повітря”); також було висловлене занепокоєння ракетними програмами Ірану, Північної Кореї і Сирії¹⁸.

Г.Вестервелле нагадав про розширення членства, зазначивши, що “держави-постачальники важливих технологій, які ще не ввійшли до складу цієї Групи, наприклад, Індія, стукають у двері”. Він заявив також, що прийняття восьми країн-членів ЄС, які ще не є учасниками режиму, надто затяглося¹⁹. На підтримку членства Індії публічно виступили США²⁰. Проте, на пленарному засіданні 2012р. рішення про членство не приймалися, хоч окремі звернення про вступ обговорювалися²¹. В ряді країн, що не є учасницями режиму, РКРТ здійснює програму інформування про свою діяльність з метою підвищення прозорості та посилення підтримки його цілей; у рамках програми на початку 2013р. відбулися, зокрема, візити до ОАЕ та Пакистану²². Відносини з ОАЕ свідчать про важливість вузлових перевалочних пунктів, причому не лише для країн-виробників і країн-експортерів. Крім того, учасники РКРТ підтвердили готовність надавати допомогу іншим країнам у впровадженні керівних принципів і контрольних списків РКРТ. Г.Вестервелле розглянув також у більш широкому контексті проблемні питання розповсюдження ракетних технологій, заявивши що “зусилля РКРТ, крім іншого, мають передбачати заохочення більшої кількості країн до підписання Гагського кодексу протидії розповсюдженню балістичних ракет (*Hague Code of Conduct*)”²³.

Пленарним засіданням передують, як правило, три засідання експертних груп: засідання експертів з ліцензування і правозастосування (*Licensing and Enforcement Experts Meeting, LEEM*), засідання з обміну інформацією (*Information Exchange Meeting, IEM*) та засідання технічних експертів (*Technical Experts Meeting, TEM*)²⁴.

Під час пленарного засідання 2012р. держави-партнери погодили внесення змін до контрольного списку РКРТ з метою забезпечення його відповідності технологічним змінам в обладнанні, матеріалах, програмному забезпеченні та технологіях, необхідних для розробки, виготовлення та експлуатації ракет. Крім того, на пленарному засіданні були обговорені ряд питань, що стосуються розповсюдження ракетних озброєнь, зокрема: стрімка зміна технологій; невідчутна передача технологій, в т.ч. сторонами, що мають доступ до

¹⁸ German Foreign Office, ‘Speech by Foreign Minister Guido Westerwelle to open the Missile Technology Control Regime (MTCR) meeting’, 24 Oct. 2012, <http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2012/121024-BM_MTCR.html>.

¹⁹ German Foreign Office (посилання 18). Вісім країн-членів ЄС, що не є учасницями РКРТ, станом на кінець 2012р.: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Румунія, Словаччина і Словенія.

²⁰ Davenport, K., Horner, D. and Kimball, D. G., ‘Missile control: an interview with Deputy Assistant Secretary of State Vann Van Diepen’, *Arms Control Today*, vol.42, no.6 (June/Aug. 2012).

²¹ Missile Technology Control Regime (посилання 16).

²² Ranau, J., ‘Arms Trade Treaty und internationale Entwicklungen’ [Arms trade treaty and international developments], Presentation at Exportkontrolltag (Export Control Day), Münster, 1 Mar. 2013.

²³ German Foreign Office (посилання 18). Станом на 1 січня 2013р., Гагський Кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет (ГКП, *Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation, HCOC*) підписали 134 країни. Перелік підписантів і стислий виклад ГКП див. у підді розділі III додатка Б цього видання, а також сайт ГКП: <<http://www.hcoc.at/>>. Південна Корея головувала (після Румунії) на 11 пленарному засіданні, що відбувалося 31 травня - 1 червня 2012р. На період 2013-2014рр. головування перебрала Японія. Республіка Конго та Сінгапур підписали ГКП під час головування Румунії.

²⁴ Missile Technology Control Regime (посилання 16).

чутливих наукових досягнень; заснований на принципі кінцевого використання всеохопний контроль над продукцією, не зазначеною в контрольному списку; посередництво, транзит і перевантаження. Проте, оскільки на сайті РКРТ нові документи не з'явилися, схоже, що ці дискусії не призвели до погодження нових керівних або організаційних принципів.

На пленарному засіданні було також висловлене занепокоєння розвитком ракетних програм на Близькому Сході, в Північно-Східній і Південній Азії, зокрема в Ірані та Північній Кореї. У виступі головуючого наприкінці пленарного засідання наголошувалося на відповідності резолюцій РБ ООН №1874 та №1929 – про запровадження санкцій проти Північної Кореї та Ірану у відповідь на розвиток ними ядерних і ракетних програм – головним напрямом діяльності РКРТ²⁵.

Безпілотні літальні апарати

У рамках РКРТ питання безпілотних літальних апаратів (БЛА, *unmanned aerial vehicles, UAVs*) вже кілька років є дуже суперечливою темою обговорень, насамперед через те, що багато великих БЛА здатні доставляти ЗМУ. Дилема використання БЛА – що стосується також інших режимів (а в більш широкому масштабі й національних систем контролю над торгівлею), – є свідченням труднощів, які виникають через прагнення, з одного боку, відповідати змінам у тенденціях, пов'язаних з розповсюдженням, а з іншого – зберегти торговельну та ринкову конкурентоспроможність.

МО США визначає БЛА як “літальні апарати із силовою установкою, що використовують під час польоту аеродинамічну силу та управляються без участі екіпажу на борту”²⁶. Використання БЛА в цивільних цілях є широко визнаним, проте останніми роками істотно збільшилися масштаби їх застосування для виконання, зокрема, таких військових задач, як збір розвідувальних даних або ведення розвідки. Технологія створення БЛА є також складовою розробки безпілотних бойових літальних апаратів (ББЛА, *unmanned combat air vehicles, UCAVs*), що розглядаються сьогодні як можливий замітник у майбутньому пілотованих бойових літаків та інших авіаційних засобів²⁷. РКРТ не відрізняє розвідувальні БЛА та ББЛА, оскільки корисним навантаженням БЛА можуть бути звичайні боєприпаси, розвідувальне обладнання та навіть боеголовки ЗМУ.

БЛА були внесені до Категорії I (найбільш чутливої продукції) контрольного списку РКРТ у 1992р. Незалежно від призначення, дозвіл на експорт продукції Категорії I може бути наданий лише в окремих випадках і за чітко визначених умов. Більше того, повністю заборонена передача обладнання для такої продукції²⁸. До Категорії I належать системи, здатні доставляти корисне

²⁵ Там само.

²⁶ US Department of Defense, ‘Introduction of the unmanned aerial vehicle’, 3 June 2003, <<http://www.defense.gov/specials/uav2002/>>.

²⁷ У Настанові з використання контрольного списку РКРТ (*MTCR Annex Handbook*) до категорії БЛА віднесені крилаті ракети, але зазначається, що на відміну від крилатої ракети, БЛА може повертатися та використовуватися повторно. Див.: Missile Technology Control Regime, *MTCR Annex Handbook*, 23 Oct. 2012, MTCR/TEM/2012/Annex, <<http://www.mtcr.info/english/annex.html>>.

²⁸ Missile Technology Control Regime, ‘Guidelines for sensitive missile-relevant transfers’, [n.d.], para.2, <<http://www.mtcr.info/english/guidetext.htm>>.

навантаження не менше 500 кг на відстань понад 300 км, а також відповідне виробниче обладнання та головні складові таких систем. Згідно з вимогами керівних принципів РКРТ, до експорту такої продукції застосовуються “особливі обмеження” та “обґрунтована презумпція відмови” на експортні замовлення. До Категорії II належать системи, здатні здійснювати польоти на відстань понад 300 км, але з нижчими параметрами корисного навантаження, ніж у Категорії I; експорт таких систем має ліцензуватися згідно з критеріями, зазначеними в керівних принципах, але не є предметом презумпції відмови²⁹.

На початку 1990-х років використовувалася лише невелика кількість БЛА, що мали дуже обмежені характеристики та відігравали незначну роль, порівняно з пілотованими військовими літаками. Відтоді ситуація суттєво змінилася. Тепер БЛА мають широке застосування, і в цілому очікується, що вони будуть дедалі більше замінювати пілотовані літальні апарати. Також спостерігається зростання зацікавленості у використанні БЛА для цивільного спостереження та дослідження поверхні земної кулі. Проте, розробка БЛА великої дальності польоту коштує дорого та є технологічно складною, внаслідок чого країни змушені вдаватися до міжнародного партнерства та експорту з метою економії на масштабах³⁰.

Зростання закупівель і розширення сфер використання БЛА та супутніх технологій призвело до посилення тиску з боку військових та економічних кіл з приводу перегляду чинних обмежень РКРТ на поставки великих БЛА. Багато експортних компаній вбачають у контрольних заходах РКРТ перешкоду ринковій діяльності та, відповідно, розробляють на експорт системи зі значно нижчим (ніж у Категорії I) порогом параметрів. Компанії також лобюють в урядах внесення змін до керівних принципів РКРТ і класифікації БЛА з метою перенесення деяких із них з Категорії I до Категорії II, що могло б полегшити їх експорт³¹.

У період 2008-2012рр. держави, що не є учасницями РКРТ, замовили у держав-учасниць велику кількість БЛА. Утім, переважна більшість цих апаратів мають дальність польоту менше 300 км, потенційне корисне навантаження набагато менше 500 кг і, таким чином, не підпадають під вимоги РКРТ. Підконтрольними в рамках РКРТ була невелика кількість БЛА, вироблених у США: 11 – *MQ-9*, поставлених до Великої Британії; чотири – *MQ-9*, поставлених до Італії; п'ять – *RQ-4E Euro Hawks*, поставлених до Німеччини. Кілька інших держав, у т.ч. не учасниць РКРТ, виявили зацікавленість у придбанні *MQ-9* і *RQ-4*. Наприклад, Ізраїль (який не є партнером РКРТ) закуповував у Канади двигуни для своїх БЛА *Heron-TP*, які за дальністю дії та корисним навантаженням значно перевищують обмеження РКРТ³².

У доповіді Головного бюджетно-контрольного управління Уряду США (*US Government Accountability Office, GAO*) за 2012р. містяться посилання на близько 70 депеш, надісланих у 2005-2011рр. Державним департаментом

²⁹ Missile Technology Control Regime (посилання 28), пара.3.

³⁰ Джексон С.Т. “Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 5, с.210-211.

³¹ British Parliament, ‘Arms export controls 2013: written evidence from Drone Wars UK’, 22 Oct. 2012, <<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmquad/writew/689/m01.htm>>.

³² SIPRI Arms Transfers Database, <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers>>.

США до 20 урядів і РКРТ, з висловленням занепокоєння розповсюдженням БЛА. Понад 75% цих депеш надсилались у відповідь на “намагання невеликої кількості проблемних країн отримати підконтрольні та неконтрольовані технології для використання їх у програмах розробки БЛА”³³. GAO дійшло висновку, що “хоча розповсюдження БЛА зумовлює певні ризики, Уряд США впевнений, що вибіркові передачі технологій створення БЛА можуть сприяти реалізації цілей національної безпеки”³⁴. США підтримали шість пропозицій стосовно БЛА на рівні РКРТ, одна з яких була прийнята. Інші п’ять – стосувалися можливості перенесення деяких БЛА з Категорії I до Категорії II, але домогтися консенсусу не вдалося, і після 2008р. ці питання були зняті з розгляду³⁵.

Після випробування Північною Кореєю 12 грудня 2012р. ракети *Unha-3*, Уряд США запропонував продати Південній Кореї розвідувальні БЛА³⁶. Про потребу розв’язання деяких проблем, що стосуються зобов’язань у РКРТ, з метою реалізації цього продажу ще у 2008р. згадував Міністр оборони США³⁷.

Група ядерних постачальників

ГЯП прагне запобігти розповсюдженню ядерної зброї шляхом контролю над передачами ядерних і супутніх матеріалів, обладнання, програмного забезпечення та технологій³⁸. Учасники ГЯП можуть також мати доступ до інформації про найкращі практики і спеціальних даних, які можуть використовуватися в системах управління ризиками, ліцензування та в митних органах. У пленарному засіданні Групи, що відбулося в червні 2012р. в Сіетлі (США), взяли участь 46 держав-учасниць, а також Європейська Комісія і голова Комітету Цангера (*Zangger Committee*) (обидва – постійні спостерігачі³⁹). Після Нідерландів головування в ГЯП перейшло до США – до наступного пленарного засідання у 2013р.

³³ US Government Accountability Office (GAO), *Nonproliferation*, GAO-12 536 (GAO: Washington, DC, July 2012), p.22.

³⁴ US Government Accountability Office (посилання 33), p.19.

³⁵ US Government Accountability Office (посилання 33), pp.20-21.

³⁶ Південнокорейські експерти дійшли висновку, що попри наявність деяких імпортованих комплектуючих, у конструкції північнокорейської ракети не було порушень жодних вимог, визначених Керівними принципами РКРТ. Експертна група також з’ясувала, що це випробування здійснювалося в рамках програми розробки північнокорейської міжконтинентальної балістичної ракети. Див.: Kim, E., ‘Rocket debris reveals N. Korea’s intention to test ICBM technology’, *Yonhap News Agency*, 23 Dec. 2012, <<http://english.yonhapnews.co.kr/national/2012/12/22/99/0301000000AEN20121222002300315F.HTML>>. Див. також підрозділ IX розділу 6 і підрозділ II розділу 7 цього видання.

³⁷ ‘U.S. moves to sell advanced spy drones to South Korea’, *Reuters*, 25 Dec. 2012; and Hardy, J., ‘New eyes in the Asian skies’, *The Diplomat*, 4 Jan. 2013. An official request for the Global Hawk UAV had also been made in 2005.

³⁸ Про ГЯП див.: Бауер С. “Події у Групі ядерних постачальників”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ V розділу 8, с.343-353; Viski, A., ‘The revised Nuclear Suppliers Group guidelines: a European Union perspective’, *Non-proliferation Papers no.15*, EU Non-proliferation Consortium, May 2012, <<http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>>; Anthony, I., Ahlström, C. and Fedchenko, V., *Reforming Nuclear Export Controls: The Future of the Nuclear Suppliers Group*, SIPRI Research Report no.22 (Oxford University Press: Oxford, 2007); підрозділ III додатка Б цього видання; див. також сайт ГЯП: <<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/>>.

³⁹ Стислий опис Комітету Цангера див. у підрозділі III додатка Б цього видання; див. також сайт Комітету Цангера: <<http://www.zanggercommittee.org/>>.

На пленарному засіданні 2010р. у м.Кристчорч (Нова Зеландія) Група розпочала фундаментальний перегляд своїх контрольних списків (триває досі) з метою забезпечення відповідності вимог ГЯП розвитку технологій. На пленарному засіданні 2012р. було погоджене внесення до контрольних списків змін стосовно ядерних реакторів, виробництва важкої води, розділення ізотопів літію і збагачення урану. Водночас, перш ніж публікувати відредаговані контрольні списки, держави-учасниці погодилися дочекатися завершення процесу перегляду⁴⁰.

На цьому пленарному засіданні були погоджені зміни до Частини I Керівних принципів ГЯП – стосовно доступу до ядерних матеріалів у мирних цілях:

Відповідно до цілей Керівних принципів, постачальники повинні полегшити доступ до ядерних матеріалів у сфері мирної ядерної енергетики та, згідно зі Статтею IV [Договору про нерозповсюдження 1968р.], заохочувати отримувачів використовувати якомога повною мірою переваги міжнародного комерційного ринку та інших наявних міжнародних механізмів надання послуг у сфері ядерного паливного циклу, не підриваючи при цьому світового ринку пального⁴¹.

Ухвалений на пленарному засіданні ГЯП документ з питань поширення інформації про діяльність Групи, відзначив важливість залучення представників промисловості, а також “схвалив перегляд настанов у цій сфері”⁴². Група обговорила також питання запровадження тісних зв’язків з іншими організаціями, зокрема з Комітетом 1540, утвореним Резолюцією РБ ООН №1540, Світовим інститутом ядерної безпеки (*World Institute for Nuclear Security*) і Всесвітньою ядерною асоціацією (*World Nuclear Association*)⁴³. Попри обговорення на пленарному засіданні питань посередництва і транзиту, відповідних рішень оприлюднено не було. Традиційно були обговорені інформація та найкращі практики з питань ліцензування і правозастосування, відбувся обмін досвідом. Як і у 2011р., у прикінцевій заяві пленарного засідання було висловлене занепокоєння ядерними програмами Ірану та Північної Кореї⁴⁴.

До участі у пленарному засіданні 2012р. в якості спостерігачів були запрошені Мексика та Сербія⁴⁵. У листопаді 2012р., після отримання одностайної підтримки 46 держав-учасниць, Мексика була прийнята до ГЯП. У 2011р. Мексика експортувала товарів за номенклатурою контрольних списків ГЯП на суму понад \$1 млрд.⁴⁶ Приєднавшись до ГЯП, Мексика може брати участь в обговореннях та у прийнятті консенсусних рішень Групи. Індія упродовж року шукала дипломатичними каналами підтримки з питань її приєднання

⁴⁰ Nuclear Suppliers Group (NSG), ‘NSG public statement’, NSG Plenary, Seattle, 21-22 June 2012, <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/A_test/01-eng/10-docu.php>; та Nuclear Suppliers Group, ‘NSG Fundamental List Review’, June 2012, <<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/08-list.htm>>.

⁴¹ International Atomic Energy Agency, ‘Communication received from the Permanent Mission of the United States of America to the International Atomic Energy Agency regarding certain member states’ guidelines for the export of nuclear material, equipment and technology’, INFCIRC 254/Rev.11/Part I, 12 Nov. 2012, para.12.

⁴² Nuclear Suppliers Group, ‘NSG public statement’, (посилання 40).

⁴³ Stratford, R., ‘Nuclear Suppliers Group: Evolution, transformation and future outlook’, 20th Asian Export Control Seminar, Tokyo, 26-28 Feb. 2013.

⁴⁴ Nuclear Suppliers Group, ‘NSG public statement’ (посилання 40).

⁴⁵ Nuclear Suppliers Group, ‘NSG public statement’ (посилання 40).

⁴⁶ Mexican Ministry of Foreign Affairs, ‘Mexico formally enters the Nuclear Suppliers Group (NSG)’, Press release, [n.d.], <http://www.sre.gob.mx/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1740>.

до Групи⁴⁷. У 2012р. підтримку участі Індії висловили окремі держави-учасниці ГЯП – у т.ч. Австралія, Бельгія, Росія, Україна і Франція⁴⁸. До країн, які і раніше висловили таку підтримку, належать Велика Британія і США⁴⁹. На пленарному засіданні 2011р. делегація США запропонувала як “інформацію для роздумів” певні аргументи проти висунення додаткових умов участі Індії в ГЯП – оскільки вона є стороною Договору 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, *Non-Proliferation Treaty, NPT*)⁵⁰. Але, попри розгляд цих аргументів на пленарному засіданні 2012р., в публічній заяві Групи з цього приводу змін, порівняно з аналогічною заявою від 2011р. – яка містила застереження стосовно участі Індії у Групі, – не відбулося⁵¹. В заяві наводилися можливі наслідки співробітництва з країнами, що підозрюються в наявності програми розвитку ядерної зброї.

На пленарному засіданні обговорювалася також поточна проблема з постачанням Китаєм двох додаткових реакторів до Пакистану без дозволу ГЯП – і знову безрезультатно⁵².

Вассенаарська домовленість

Якщо АГ, РКРТ і ГЯП надають увагу переважно ЗМУ та засобам її доставки, то ВД опікується просуванням прозорості, обміну інформацією і прогресивних поглядів стосовно поставок звичайних озброєнь, відповідних товарів і технологій подвійного використання⁵³. Крім того, ВД закликає до відповідальної поведінки та унеможливлення “дестабілізуючого накопичення” звичайних озброєнь⁵⁴.

Пленарне засідання ВД відбулось у грудні 2012р., як і завжди, у Відні (Австрія), під головуванням Німеччини (з 1 січня 2013р. головування перейшло до Данії). У рамках підготовки до пленарного засідання Загальна робоча група (*General Working Group*) обговорила питання політичного характеру; Експертна група (*Experts Group*) провела обговорення питань, що стосуються контрольних списків; проведені також щорічне засідання фахівців з ліцензування і правозастосування (*Licensing and Enforcement Officers Meeting, LEOM*)

⁴⁷ ‘India seeks South Korean support for NSG bid’, *Zee News*, 15 Sep. 2012, <http://zeenews.india.com/news/nation/india-seeks-south-korean-support-for-nsg-bid_766062.html>.

⁴⁸ Dikshit, S., ‘India, Ukraine ink defence cooperation agreement’, *The Hindu*, 10 Dec. 2012; ‘Belgium backs India for NSG, seeks economic cooperation’, *SME Times*, 9 Aug. 2012, <<http://www.smetimes.in/smetimes/news/indian-economy-news/2012/Aug/09/belgium-backs-India-NSG-seeks-economic-cooperation74194.html>>; Dhasmana, I., ‘Russia supports India’s membership in NSG’, *Business Standard* (New Delhi), 21 June 2012; ‘Australia commits NSG support for India’, *New York Daily News*, 3 May, 2012.

⁴⁹ Байер С. (посилання 38).

⁵⁰ US State Department, ‘United States communication–“food for thought” paper on Indian NSG membership’, 23 May 2011, <<http://www.armscontrol.org/system/files/nsg1130.pdf>>. Стислий опис та інші подробиці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968р. (ДНЯЗ, *Non-Proliferation Treaty, NPT*) див. у підрозділі I додатка А цього видання.

⁵¹ Horner, D., ‘NSG still mulling Indian membership’, *Arms Control Today*, vol.42, no.6 (July/Aug. 2012).

⁵² Dahl, F., ‘West worried by China–Pakistan atomic ties: sources’, *Reuters*, 27 July 2012; Байер С. (посилання 38).

⁵³ Стислий опис Вассенаарської домовленості див. у підрозділі III додатка Б цього видання; див. також сайт Вассенаарської домовленості: <<http://www.wassenaar.org/>>.

⁵⁴ Wassenaar Arrangement, ‘Guidelines and procedures, including the initial elements’, Dec. 2011, <<http://www.wassenaar.org/guidelines/>>.

і спеціальна нарада Групи експертів з питань безпеки та розвідки (*Group of Security and Intelligence Experts*). У пленарній заяві висловлено привітання Ф.В.Гріфітсу (*Philip Wallace Griffiths*) з Нової Зеландії як новому керівнику секретаріату ВД. Упродовж 10 років (до червня 2012р.) цю посаду обіймав С.Даніельссон (*Sune Danielsson*) із Швеції⁵⁵.

Як і у 2011р., учасники пленарного засідання домовилися продовжувати у 2013р. поширення інформації про ВД серед країн, які не є її учасницями, виробників та інших зацікавлених груп – шляхом проведення післяпленарних брифінгів, взаємодії і двостороннього діалогу з країнами, що не є учасницями Домовленості, – а також провести для них технічний брифінг з питань нещодавніх змін у контрольних списках. Цілями проведення брифінгів є пропаганда діяльності ВД та заохочення добровільного приєднання до запроваджуваних нею стандартів країн, що не є її учасницями⁵⁶. Якщо раніше діяльність з поширення інформації про режим зосереджувалася на загальних презентаціях або прийнятті країнами добровільних зобов'язань дотримуватися керівних принципів і засад ВД, то нещодавно до цієї діяльності додалися нові заходи з використанням технічних елементів.

У січні 2012р. 41 країною-учасницею ВД стала Мексика⁵⁷. Це було першим розширенням режиму після приєднання в 1996р. Південної Африки. Звернення деяких інших держав залишаються на розгляді.

Контрольний список ВД зазнав змін у кількох сферах, у т.ч. стосовно космічних апаратів і засобів пасивної протидії спостереженню в мережах мобільного зв'язку⁵⁸. В результаті контрольні списки покривають тепер поставки пристроїв для прослуховування радіотелефонного зв'язку, наприклад ідентифікації абонентів міжнародного мобільного зв'язку (*international mobile subscriber identity, IMSI*)⁵⁹. Були послаблені заходи контролю над поставками газотурбінних двигунів і промислового обладнання, переглянуто коментар стосовно криптографічних засобів. Держави-учасниці ВД вирішили провести всебічний і систематизований перегляд списків товарів подвійного використання та військового призначення⁶⁰. Вони погодилися також “надалі використовувати реалізацію регіональних поглядів шляхом ротації головуючих за географічним принципом”⁶¹.

Із січня 2013р. стала доступною оновлена версія збірника документів ВД⁶².

⁵⁵ Wassenaar Arrangement, ‘Wassenaar Arrangement public statement’, Vienna, 11-12 Dec. 2012, <http://www.wassenaar.org/publicdocuments/index_PS_PS.html>.

⁵⁶ Wassenaar Arrangement (посилання 55).

⁵⁷ Wassenaar Arrangement (посилання 55); US State Department, ‘U.S congratulates Mexico on accession to Wassenaar Arrangement’, Media посилання, PRN: 2012/122, 25 Jan. 2012, <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/01/182499.htm>>.

⁵⁸ Про заходи ЄС з експортного контролю над технологіями спостереження див. у підрозділ V цього розділу.

⁵⁹ Про типи застосовуваної технології див.: Privacy International, ‘Surveillance Industry Index: Cobham’, [n.d.], <<https://www.privacyinternational.org/sii/cobham/>>.

⁶⁰ Wassenaar Arrangement (посилання 55). Про зміни, погоджені Експертною групою, див.: Wassenaar Arrangement, ‘Summary of changes, list of dual-use goods and technologies and munitions list’, 12 Dec. 2012, <<http://www.wassenaar.org/controllists/>>.

⁶¹ Wassenaar Arrangement (посилання 55).

⁶² Wassenaar Arrangement, ‘Basic documents: compilation’, Jan. 2013, <http://www.wassenaar.org/publicdocuments/index_BD.html>.

V. Події в експортному контролі Європейського Союзу

СІБЛ БАУЕР, МАРК БРОМЛІ

Упродовж 2012р. поточний перегляд Спільної позиції ЄС (*EU Common Position*), яка визначає спільні правила регулювання контролю над експортом військових технологій і техніки, не призвів до відчутних змін у загальноєвропейських правилах контролю над експортом зброї, посередницькою діяльністю, перевантаженням і транзитом. Водночас, країни-члени ЄС домоглися певного прогресу в імplementації нового регламенту з регулювання в межах ЄС торгівлі оборонною продукцією. Номенклатура підконтрольних товарів подвійного використання була розширена відповідно до угод, ухвалених у рамках багатосторонніх режимів експортного контролю, – хоч і з суттєвою затримкою, спричиненою новою вимогою стосовно залучення Європейського Парламенту. Зусилля Європейського Парламенту з розширення діапазону заходів контролю ЄС над предметами подвійного використання з метою охоплення поставок технологій стеження в комунікаційних мережах стали однією з ініціатив у цій сфері, зумовлених подіями “арабської весни” 2011-2012рр. Таким чином, Європейський Парламент перетворився на нового суб’єкта в заходах ЄС з контролю над торгівлею предметами подвійного використання.

Перегляд Спільної позиції ЄС з питань експорту зброї

З початку 1990-х років на рівні ЄС постійно докладалися зусилля з посилення і взаємного погодження країнами-членами політики експорту зброї¹. Найважливішим елементом цих зусиль стало ухвалення у 2008р. Спільної позиції ЄС “Спільні правила регулювання контролю над експортом військових технологій і техніки”². У Статті 15 Спільної позиції визначено, що цей документ “має бути переглянутий через три роки після його ухвалення”. У середині 2011р. Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД, *European External Action Service, EEAS*) – головуєча в Робочій групі з експорту звичайної зброї Ради ЄС (*Council Working Group on Conventional Arms Exports, COARM*), яка здійснює нагляд над імplementацією Спільної позиції Ради, – розпочала підготовку до перегляду цього документа. Серед країн-членів ЄС було проведено опитування з метою з’ясування їх думки про потенційні масштаби та напрями перегляду. У 2012р. питання перегляду стало предметом серйозних дискусій в *COARM*³. Дискусії точилися й на рівні Європейського Парламенту, неурядових організацій (НУО) та оборонної промисловості⁴.

¹ Bauer, S., ‘The Europeanisation of arms export policies and its impact on democratic accountability’, Doctoral thesis, Université libre de Bruxelles and Freie Universität Berlin, May 2003; Bromley, M., *The Impact on Domestic Policy of the EU Code of Conduct on Arms Exports: The Czech Republic, the Netherlands and Spain*, SIPRI Policy Paper no.21 (SIPRI: Stockholm, May 2008).

² Council of the European Union, Council Common Position 2008/944/CFSP of 8 Dec. 2008 defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, L335, 8 Dec. 2008. Ухвалена у 2008р. Спільна позиція замінила Кодекс пове́дінки ЄС стосовно експорту озброєнь (*Code of Conduct on Arms Exports*) від 1998р. Див.: Council of the European Union, ‘European Union Code of Conduct on Arms Exports’, 8675/2/98 Rev. 2, 5 June 1998.

³ Council of the European Union, ‘Council conclusions on the review of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment’, 3199th Foreign Affairs Council Meeting, Brussels, 19 Nov. 2012.

⁴ Council of the European Union (посилання 3).

Перегляд відбувся на фоні широкої критики НУО та парламентарями виконання заходів експортного контролю на національному рівні, зумовленої викриттям фактів поставок зброї державам Близького Сходу та Північної Африки напередодні “арабської весни”⁵. Проте, наприкінці 2012р. ЄС і країни-члени заявили, що Спільна позиція ЄС “належним чином сприятиме реалізації цілей, визначених у 2008р. Радою ЄС і забезпечить міцне підґрунтя для координації між країнами-членами політики експорту зброї”⁶. Це означає, що перегляд не призведе до будь-яких змін тексту самого документа. Водночас, ЄС оголосив, що “подальший прогрес в імplementації Спільної позиції і забезпеченні максимального збігу позицій країн-членів ЄС у галузі контролю над експортом звичайної зброї є досяжним”⁷. ЄС і країни-члени поставили за мету опрацювати належним чином “Інструкцію користувачу і Спільний список військової техніки ЄС (*EU Common Military List*), особливо з огляду на результати перегляду Спільної позиції”⁸. Схоже, що деякі розділи Інструкції користувачу – що містять настанови з імplementації Спільної позиції – будуть переглянуті та доопрацьовані, особливо ті, що стосуються восьми критеріїв імplementації Спільної позиції, а також механізмів обміну інформацією, повідомлення про відмову в ліцензіях і консультацій⁹.

Імplementація Директиви про поставки в межах ЄС

Упродовж 2012р. країни-члени ЄС продовжували імplementацію до національного законодавства з питань контролю над поставками озброєнь Директиви про поставки оборонної продукції в межах ЄС (*ICT Directive*)¹⁰. *ICT Directive* є частиною більш об’ємного пакета заходів ЄС з усунення бар’єрів в оборонно-промисловій кооперації членів ЄС¹¹. Директива вимагає від країн-членів видавати генеральні або глобальні ліцензії, які б дозволили їх отримувачам виконувати в межах ЄС певні експортні операції з виробами, пов’язаними з обороною, без додаткових дозволів. До таких експортних операцій можуть належати поставки національним збройним силам інших країн-членів ЄС, поставки, що є складовими спільної програми озброєння

⁵ A. Vranckx, F. Slijper and R. Isbister (eds), ‘Lessons from MENA: appraising EU transfers of military and security equipment to the Middle East and North Africa’, Academia Press, Nov. 2011, <<http://www.saferworld.org.uk/smartweb/resources/view-resource/596>>.

⁶ Council of the European Union (посилання 3).

⁷ Council of the European Union (посилання 3).

⁸ Council of the European Union, Fourteenth Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C386, 14 Dec. 2012, p.3.

⁹ Council of the European Union (посилання 4); EU official, Communication with author, 28 Jan. 2013. For the current version of the User’s Guide see Council of the European Union, ‘User’s guide to Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing the control of exports of military technology and equipment’, 9241/09, 29 Apr. 2009 <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st09/st09241.en09.pdf>>.

¹⁰ Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community, *Official Journal of the European Union*, L146, 10 June 2009.

¹¹ Див.: Ентоні Я., Бауер С. “Контроль над міжнародними поставками, пов’язаними з безпекою”. – *Щорічник СІПІРІ 2009*, с.403-405.

в рамках ЄС, поставки “сертифікованої компанії” в іншій країні-члені ЄС. Сертифікація компаній виконується відповідно до погоджених на рівні ЄС загальних критеріїв національними органами влади країни-члена ЄС, де зареєстрований головний офіс компанії¹². Також *ICT Directive* скасовує вимоги отримання ліцензій на транзит і перевантаження оборонної продукції, що походить з іншої країни-члена ЄС (хоча з міркувань громадської безпеки такі вимоги можна було б залишити).

Для країн-членів ЄС були визначені терміни імплементації директиви до національного законодавства і для її застосування – до 30 червня 2011р. та до 30 червня 2012р., відповідно¹³. Станом на червень 2012р., 20 держав ЄС офіційно повідомили Європейську Комісію про імплементацію *ICT Directive*, зазначаючи, що “для деяких країн-членів ЄС процедура імплементації інколи видавалася складною”¹⁴. Проти країн-членів ЄС, що не спромоглися повідомити про адаптацію національних правил до *ICT Directive*, Комісія започаткувала розслідування.

Події у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання

У 2011р. Європейська Комісія започаткувала розробку Зеленої книги, присвяченої перегляду норм ЄС у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання, визначених у відповідному Регламенті 2009р.¹⁵ Підготовка цієї книги була складовою відкритого консультативного процесу, спрямованого на започаткування обговорень ефективності функціонування наявної системи контролю над торгівлею товарами подвійного використання в ЄС. У робочому документі, опублікованому в січні 2013р., узагальнена широка добірка звернень від громадських організацій, промислових і наукових установ, а також урядів країн-членів ЄС¹⁶. Очікується, що таким

¹² Commission Recommendation of 11 Jan. 2011 on the certification of defence undertakings under Article 9 of Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community, *Official Journal of the European Union*, L11, 15 Jan. 2011, pp.62-74. Інформація про компанії, сертифіковані на національному рівні, доступна в базі даних *CERTIDER*, що підтримується Європейською Комісією, <<http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/defence/certider/index.cfm>>.

¹³ European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry, ‘Defence industries: reference documents’, 2 Feb. 2012, <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/defence/documents/index_en.htm>.

¹⁴ European Commission, Report from the Commission to the European Parliament and the Council on transposition of Directive 2009/43/EC simplifying terms and conditions for transfer of defence-related products within the EU, 29 June 2012, p.5, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0359:FIN:EN:PDF>>.

¹⁵ European Commission, ‘The dual-use export control system of the European Union: ensuring security and competitiveness in a changing world’, Green Paper COM(2011) 393, 30 June 2011. Регламент 428/2009 з регулювання експорту, посередницької діяльності і транзиту товарів подвійного використання, включно з програмним забезпеченням і технологіями, ухвалений Радою ЄС 5 травня 2009р. та набув чинності 27 серпня 2009р. Цей законодавчий акт істотно розширив комплекс підконтрольних видів торговельної діяльності, відповідно до вимог Резолюції РБ ООН №1540 стосовно контролю посередницької діяльності, транзиту та перевантаження. Регламент запровадив режим контролю над експортом, передачами, посередництвом і транзитом товарів подвійного використання. Див.: *Official Journal of the European Union*, L134, 29 May 2009. Цей Регламент удосконалив і розширив попередні акти ЄС з питань контролю над товарами подвійного використання, перший з яких був прийнятий в 1995р. Див.: Anthony, I. et al., ‘Multilateral weapon-related export control measures’, *SIPRI Yearbook 1995*, pp.616-619.

¹⁶ European Commission, ‘Strategic export controls: enduring security and competitiveness in a changing world. A report on the public consultation launched under the Green Paper COM(2011) 393’, European Commission staff working document, SWD(2013) 7 final, Brussels, 17 Jan. 2013, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/february/tradoc_150459.pdf>.

чином буде створене підґрунтя для документа, який у 2013р. буде переданий до Європейського Парламенту та Ради ЄС¹⁷.

Робочий документ відбиває різноманітність думок, що містяться у зверненнях, стосовно широкого спектру питань, включно з викликами, пов'язаними з практичною реалізацією нових заходів контролю над транзитом і посередницькою діяльністю, уніфікованим застосуванням у межах ЄС заходів всеохопного контролю, а також доречністю застосування контролю над певними видами діяльності і продукцією за нинішніх торговельних, політичних і технологічних умов. В одній із доповідей Уряду Швеції йдеться про те, що “результат спільних консультацій . . . сприятиме визначенню сильних і слабких сторін нинішньої системи та окресленню бачення ЄС рамок експортного контролю на тривалу перспективу”. Згідно з цією доповіддю “прагнення полягає в тому, щоб результати сприяли конкретним змінам у наявній системі, а також підготовці довгострокової стратегії розвитку експортного контролю ЄС”¹⁸.

У квітні 2012р. ЄС вніс зміни до контрольного списку товарів подвійного використання, що є додатком до Регламенту¹⁹. Змінами, як правило, додаються, вилучаються або скорочуються заходи з контролю над певною продукцією, а також переглядаються визначення та формулювання в контрольному списку. Найостанніші зміни в контрольному списку ЄС (усього близько 250 змін) набули чинності 15 червня 2012р., що забезпечило його відповідність до змін, погоджених упродовж 2010р. АГ, РКРТ, ГЯП і ВД. Імплементация погоджених багатьма сторонами змін завжди вимагає часу через необхідність проведення технічних консультацій і перекладу. Крім того, з практичних міркувань, оскільки зміни здійснюються на щорічній основі, вони погоджуються протягом року в різні проміжки часу, залежно від режиму контролю.

Як правило, парламенти не долучаються до змін контрольних списків, які мають переважно технічний характер і в багатьох випадках є імплементацией міжнародних зобов'язань, взятих урядами. Тривала затримка імплементации змін 2010р. була спричинена набуттям чинності Лісабонським договором 2007р. (*Lisbon Treaty*), що надав Європейському Парламенту право на участь у прийнятті рішення стосовно Регламенту з питань товарів подвійного використання²⁰. Вплив затримки виявився суттєвим, оскільки такі зміни мали б

¹⁷ Звернення оприлюднили деякі з організацій, що отримували консультації. Див., наприклад: British Department for Business Innovation and Skills, Export Control Organisation, ‘Response from Her Majesty’s Government to the European Commission Green Paper on the dual-use export control system of the European Union’, Jan. 2012, <<http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/eco/docs/12-509-eco-response-eu-green-paper-dual-use.pdf>>.

¹⁸ Swedish Government, ‘Strategic export controls in 2011: military equipment and dual-use products’, Skr. 2011/12:114, 15 Mar. 2011, p.48, <<http://www.isp.se/sa/node.asp?node=528>>.

¹⁹ Regulation (EU) no.388/2012 of the European Parliament and of the Council of 19 Apr. 2012 amending Council Regulation (EC) no.428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items, *Official Journal of the European Union*, L129, 16 May 2012; British Export Control Organisation, ‘Annex 1: Comprehensive change note summary for Council Regulation (EU) no. 428/2009’, 25 May 2012, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/may/tradoc_149517.pdf>.

²⁰ Лісабонський договір, яким вносяться зміни до Договору про Європейський Союз і Договору про утворення Європейського Співтовариства, підписаний 13 грудня 2007р. та набув чинності 1 грудня 2009р. Див. сайт ЄС: <http://europa.eu/lisbon_treaty/>.

впроваджуватися без зволікань, щоб не відстати від темпів вдосконалення технологій і розвитку методів закупівлі. Наслідки затримки у внесенні змін до контрольного списку ЄС додатково посилюються тим фактом, що зростаюча кількість європейських країн, які не є членами ЄС, і країн в інших регіонах, особливо в Азії, змінюють власні контрольні списки на підставі змін, що вносяться ЄС, оскільки у списку ЄС поєднуються і структуруються вимоги різних міжнародних режимів контролю²¹.

З метою запобігання таким затримкам у майбутньому, наприкінці 2011р. Європейська Комісія запропонувала внести зміни до Регламенту ЄС з питань товарів подвійного використання для оновлення Додатка I відповідно до змін у контрольних списках чотирьох режимів експортного контролю. Ухвалення пропозиції дозволило б Європейській Комісії негайно вилучати певні пункти кінцевого призначення та виробу з процедур надання генеральних експортних ліцензій ЄС²². Європейська Комісія отримала б також повноваження ухвалювати відповідні акти, як це передбачено Лісабонським договором²³. На пленарному засіданні 23 жовтня 2012р. Європейський Парламент ухвалив позицію стосовно пропозиції Європейської Комісії. Європейський Парламент запропонував зміни, які б: (а) забезпечували делегування повноважень у цих сферах на період, який автоматично розширювався до п'яти років; (б) вимагали від Європейської Комісії надання "повної інформації і документації про її наради з національними експертами в рамках підготовки та імплементації актів, відповідно до делегованих їй повноважень"²⁴.

Європейський Парламент також запропонував інші зміни до пропозиції Європейської Комісії, що стосуються технологій стеження, прослуховування (див. нижче) та т.зв. положення про всеохопний контроль. Положення про всеохопний контроль (або механізм контролю кінцевого користувача) дозволяє компетентним органам країни-члена ЄС висувати як вимогу отримання експортних дозволів, що продукція: не призначається або не може призначатися для кінцевого використання у програмі створення ЗМУ; не стосується продукції військового призначення, яку заборонено постачати кінцевому користувачу, що є об'єктом ембарго. При цьому, інші країни-члени ЄС не

²¹ До країн, що використовують таку саму структуру контрольних списків, що й ЄС, належать країни Південно-Східної Європи, що приєднуються або є кандидатами на приєднання: Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, – а також країни Азії, зокрема Малайзія і Сінгапур. Див., наприклад: Singapore Customs, 'Strategic Goods Control List: overview', 28 Feb. 2013, <<http://www.customs.gov.sg/stgc/leftNav/str/>>; Malaysian Government, Ministry of International Trade and Industry, 'Strategic Trade Act 2010', [n.d.], <http://www.miti.gov.my/cmspreview/content.jsp?id=com.tms.cms.article.Article_a84fac8e-c0a81573-f5a0f5a0-57df60c6>. Докладніше див.: Holtom, P. and Mičić, I., 'European Union arms export control outreach activities in Eastern and South Eastern Europe', Non-proliferation Papers no.14, EU Non-proliferation Consortium, Apr. 2012, <<http://nonproliferation.eu/activities/activities.php>>.

²² European Commission, Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) no.428/2009 setting up a Community Regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual use items, COM(2011) 704 final, 7 Nov. 2011.

²³ Treaty of Lisbon (посилання 20, Article 290).

²⁴ European Parliament, European Parliament legislative resolution of 23 Oct. 2012 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) no.428/2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items (COM(2011)0704-C7-0395/2011–2011/0310 (COD)), Strasbourg, 23 Oct. 2012.

зобов'язані робити те ж саме, навіть за умов отримання відповідної інформації. Раніше це завершувалося розробкою різноманітних вимог стосовно отримання дозволів на експорт товарів подвійного використання в межах спільного ринку ЄС. Натомість, у разі схвалення пропозиції Європейського Парламенту, якщо одна з країн-членів ЄС вирішить застосувати принцип всеохопного контролю до певної непідконтрольної продукції, то всі країни-члени будуть зобов'язані “запроваджувати подібні вимоги з отримання експортних дозволів”²⁵.

Пропозиція розробити п'ять нових генеральних експортних дозволів ЄС (*general export authorizations, GAEs*) була погоджена Європейським Парламентом і Радою ЄС наприкінці 2011р. та набула чинності в січні 2012р. Нові *GAEs* дещо полегшують експорт деяких товарів подвійного використання до окремих пунктів кінцевого призначення, експорт після ремонту або заміни, тимчасове вивезення на виставки або ярмарки, експорт телекомунікаційних систем і хімічних речовин. Для певних визначених товарів і пунктів кінцевого призначення отримання від ЄС окремої експортної ліцензії не потрібне²⁶.

У 2011р. в рамках імплементації Регламенту започаткована база даних про відмови на запити з отримання експортної ліцензії, а також про рішення країн-членів ЄС стосовно запровадження всеохопного контролю²⁷. Доступ до бази даних мають працівники органів правозастосування та ліцензування.

Контроль над передачами технологій стеження в комунікаційних мережах

Упродовж 2011р. були виявлені компанії, розташовані в ЄС (а також компанії в інших частинах Європи та в Північній Америці), що були причетні до передач країнам Близького Сходу та Північної Африки технологій і послуг, пов'язаних з безпекою, стеженням у комунікаційних мережах і цензурою²⁸. В багатьох випадках ці технології застосовували національні сили безпеки, порушуючи при цьому міжнародні закони про захист прав і свобод людини. Прийняті в ЄС і країнах-учасниках ВД контрольні списки у сфері торгівлі стратегічно важливою продукцією не охоплюють велику кількість відповідних технологій, зокрема: системи моніторингу та цензури діяльності в мережах Інтернет,

²⁵ European Parliament (посилання 24), amendment 12.

²⁶ Regulation no.1232/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 Nov. 2011 amending Regulation (EC) no.428/2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items, *Official Journal of the European Union*, L326, 8 Dec. 2011.

²⁷ Swedish Government (посилання 18).

²⁸ Grey, S., ‘UK firm denies “cyber-spy” deal with Egypt’, BBC News, 20 Sep. 2011, <<http://www.bbc.co.uk/news/technology-14981672>>; Elgin, B. and Silver, V., ‘Syria crackdown gets Italy firm’s aid with U.S.–Europe spy gear’, Bloomberg, 4 Nov. 2011, <<http://www.bloomberg.com/news/2011-11-03/syria-crackdown-gets-italy-firm-s-aid-with-u-s-europe-spy-gear.html>>; Elgin, B. and Silver, V., ‘The surveillance market and its victims’, Bloomberg, 20 Dec. 2011, <<http://www.bloomberg.com/data-visualization/wired-for-repression/>>; Wagner, B., ‘Exporting censorship and surveillance technology’, Humanist Institute for Co-operation with Developing Countries (Hivos), Jan. 2012, p.7, <http://www.academia.edu/2133607/Exporting_Censorship_and_Surveillance_Technology#>. Див. також: Бромлі М., Веземан П.Д. “Політика експорту озброєнь до держав, що зазнали впливу “арабської весни””. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 6, с.256-260.

комунікаційні системи на базі мобільного телефонного зв'язку. Впродовж 2011-2012рр. у ЄС досліджувалися шляхи розширення сфер діяльності наявних систем контролю над поставками стратегічно важливої продукції з метою охоплення згаданих технологій і контролю над ними. Це питання було порушене та обговорене на рівні ВД (підрозділ IV). Кілька урядів європейських країн – у т.ч. Великої Британії – дослідили способи здійснення контролю в цій сфері через виконання чинних національних законодавчих і нормативних актів²⁹. Були також спроби здійснювати жорсткіший контроль над експортом технологій стеження в комунікаційних мережах шляхом розробки вдосконалених промислових стандартів, наприклад, у рамках запровадженої США Глобальної мережевої ініціативи (*Global Network Initiative, GNI*)³⁰.

Наприкінці 2011р. - на початку 2012р. обидва ембарго ЄС на поставки зброї до Ірану та Сирії (підрозділ II) були оновлені із внесенням до них заборон на продаж технологій стеження в комунікаційних мережах. У грудні 2011р. було оновлене ембарго ЄС проти Сирії із внесенням до нього заборони на “продаж, постачання, передачу або експорт обладнання та програмного забезпечення, призначених насамперед для стеження або прослуховування сирійським режимом або від його імені спілкування через Інтернет або телефонний зв'язок з використанням мобільних або стаціонарних мереж”, а також на надання відповідних послуг³¹. У березні 2012р. в такий самий спосіб були внесені зміни до ембарго ЄС проти Ірану³². ЄС також визначив перелік технологій, на які розповсюджуються розширені ембарго проти Ірану та Сирії, у т.ч.: глибокого аналізу мережних пакетів (*deep packet inspection*), семантичної обробки інформації (*semantic processing engine*), розпізнавання та обробки голосової інформації (*speaker recognition or processing*), розпізнавання та аналізу образів (*pattern recognition and profiling*), а також декодування алгоритмів забезпечення конфіденційності мережі (*wired equivalent privacy, WEP*) та захищеного доступу до бездротової мережі (*Wi-Fi protected access, WPA*)³³. Такий підхід був застосований вперше, аби продемонструвати, що ЄС визначив типи технологій стеження в комунікаційних мережах, застосування яких викликає занепокоєння можливістю порушення міжнародного законодавства у сфері захисту прав людини.

ЄС також проаналізовані шляхи поширення контролю над передачами технологій стеження в комунікаційних мережах на країни, що не є суб'єктами

²⁹ Topping, A., ‘Customs urged to investigate UK spyware firm’, *The Guardian*, 26 Dec. 2012.

³⁰ Докладніше див. сайт *GNI*: <<http://www.globalnetworkinitiative.org>>.

³¹ Council Decision 2011/782/CFSP of 1 Dec. 2011 concerning restrictive measures against Syria and repealing Decision 2011/273/CFSP, *Official Journal of the European Union*, 2 Dec. 2012.

³² Council Decision 2012/168/CFSP of 23 March 2012 amending Decision 2011/235/CFSP concerning restrictive measures directed against certain persons and entities in view of the situation in Iran, *Official Journal of the European Union*, 24 Mar. 2012, p.85.

³³ Council Regulation (EU) no. 36/2012 of 18 Jan. 2012 concerning restrictive measures in view of the situation in Syria and repealing Regulation (EU) no.442/2011, *Official Journal of the European Union*, L16, 19 Jan. 2012, Annex V; and Council Regulation (EU) no.264/2012 of 23 Mar. 2012 amending Regulation (EU) no.359/2011 concerning restrictive measures directed against certain persons, entities and bodies in view of the situation in Iran, *Official Journal of the European Union*, L87, 3 Mar. 2012, Annex IV.

ембарго ЄС, зокрема, за рахунок розширення контролю над передачами товарів подвійного використання. У травні 2012р. Європейський Парламент ухвалив резолюцію, в якій піддав критиці “роль європейських компаній в експорті зброї і товарів подвійного використання репресивним режимам, а також їх участь у технологічних диверсіях, організованих диктаторськими режимами”. Резолюція закликала Європейську Комісію “розробити керівні принципи для компаній ЄС, які б забезпечили дотримання ними фундаментальних принципів Союзу в таких ситуаціях”³⁴. У жовтні 2012р. Європейський Парламент доповнив перелік запропонованих ним поправок до пропозиції Європейської Комісії стосовно зміни Регламенту 2009р. з питань товарів подвійного використання. Особливий акцент зроблено на внесенні вимоги отримання дозволів на експортні операції з товарами подвійного використання, яких немає у контрольних списках, якщо експортер був поінформований національними компетентними органами або Європейською Комісією про те, що використання експортованої продукції може бути пов’язане з порушеннями прав людини, демократичних принципів свободи слова внаслідок використання “технологій прослуховування, пристроїв цифрової передачі даних для моніторингу мобільного зв’язку та текстових повідомлень, а також цілеспрямованого стеження в мережах Інтернет”³⁵. Якби зміни були внесені саме в такій редакції (що мало ймовірно через проблеми компетенції і розподілу відповідальності), тоді б вони потенційно підвищили ступінь залучення Європейської Комісії до імплементації контролю над передачами товарів подвійного використання, надавши їй право безпосередньо інформувати експортерів про необхідність отримання дозволу на експорт. Схожа правова конструкція всеохопного контролю вже запроваджена стосовно товарів подвійного використання з кінцевим їх застосуванням у програмах створення ЗМУ, а також стосовно товарів військового призначення, що їх заборонено постачати кінцевому користувачу, який є об’єктом ембарго. Але в цих випадках інформаційні функції Комісія не виконує.

Програми співробітництва ЄС у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю

До розробки спільних заходів із запровадження та посилення систем контролю над транскордонними потоками зброї і товарів подвійного використання були залучені багато гравців. Спочатку ці спільні заходи зосереджувалися на експортному контролі, але тепер вони охоплюють і супутні види діяльності: транзит, перевантаження, посередницьку діяльність і фінансування. Головними цільовими програмами в міжнародному масштабі в цій

³⁴ European Parliament, “Trade for change: the EU Trade and Investment Strategy for the Southern Mediterranean following the Arab Spring revolutions (2011/2113(INI))”, Resolution, 10 May 2012, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0201+0+DOC+XML+V0//EN>>.

³⁵ European Parliament, Legislative resolution on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) no. 428/2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items (COM(2011)0704 – C7-0395/2011 – 2011/0310(COD)), 23 Oct. 2012.

сфері є фінансована ЄС Програма співробітництва в контролі над експортом товарів подвійного використання (*Cooperation in Export Control of Dual-use Goods programme*), Програма експортного контролю та відповідного забезпечення безпеки кордонів (*Export Control and Related Border Security, EXBS*) Державного департаменту США, а також додаткові програми, що фінансуються іншими агентствами Уряду США, зокрема Міністерством енергетики³⁶. Якщо програма США є ширшою за змістом, то програма ЄС є ширшою за географічним охопленням – країни Африки, Азії, Близького Сходу та Європи³⁷. Згідно із внутрішнім розподілом компетенції, кошти на програми ЄС з контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю виділяються із застосуванням різних фінансових інструментів.

Упродовж 1990-х років ЄС надав технічну підтримку з питань ядерного, радіологічного, хімічного та біологічного (ЯРХБ, *chemical, biological, radiological and nuclear, CBRN*) контролю, зокрема у виявленні контрабанди ядерних матеріалів³⁸. Проте, така підтримка була нерегулярною і спрямованою переважно на колишній Радянський Союз. Більше того, вона не була підкріплена загальною стратегією і не зосереджувалася на створенні системи контролю над експортом товарів подвійного використання. Деякі країни-члени ЄС співпрацювали в рамках обмеженого за масштабами двостороннього експортного контролю й до 2005р. Проте, розуміння того, що експортний контроль є єдиною сферою, де фінансування ЄС може сприяти імплементації Стратегії ЄС протидії розповсюдження ЗМУ (*EU Strategy against the Proliferation of WMD*) 2003р. та Резолюції РБ ООН №1540, сформувалося в колах ЄС у 2004-2005рр.³⁹ У 2006р. у відповідь на глобальні виклики, включно із загрозами, визначеними у Стратегії, ЄС утворив Інструмент сприяння стабільності (*Instrument for Stability, IFS*), що передбачав надання фінансової підтримки заходам зі створення відповідних спроможностей у країнах, що не є членами ЄС⁴⁰.

³⁶ German Office of Economics and Export Control (BAFA), 'EU cooperation in dual-use export control', [n.d.], <http://www.eu-outreach.info/eu_outreach/>; US Department of State, Export Control and Related Border Security (EXBS) programme, 'The EXBS Program', <<http://www.state.gov/t/isn/ecc/c27911.htm>>; US Department of Energy, National Nuclear Security Administration, 'Second Line of Defence Program', <<http://nnsa.energy.gov/aboutus/ourprograms/nonproliferation/programoffices/internationalmaterialprotectionandcooperation/se>>.

³⁷ Кілька інших країн, включно з Японією і, меншою мірою, Австралією, зосередили зусилля на створенні регіональних спроможностей з контролю над торгівлею, пов'язаною зі ЗМУ. Див.: Bauer, S., 'Enhancing export control-related CTR (cooperative threat reduction) programmes: options for the EU', Background Paper no.6, Conference on Strengthening European Action on WMD Non-proliferation and Disarmament, Brussels, 7-8 Dec. 2005; Bauer, S., 'Arms trade control capacity building: lessons from dual-use trade controls', SIPRI Insights on Peace and Security no.2013/2, Mar. 2013, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=454>.

³⁸ Bauer, 'Enhancing export control-related CTR programmes' (посилання 37).

³⁹ Council of the European Union, 'Fight against the proliferation of weapons of mass destruction: EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction', 15708/03, 10 Dec. 2003, <http://europa.eu/legislation_summaries/foreign_and_security_policy/cfsp_and_esdp_implementation/133234_en.htm>; and UN Security Council Resolution 1540, 15 Apr. 2004.

⁴⁰ Council Regulation (EC) no.1717/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 Nov. 2006 establishing an Instrument for Stability, *Official Journal of the European Union*, L327, 24 Nov. 2006; and European Commission, 'Instrument for Stability', <http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/ifs_en.htm>.

Упродовж 2007-2013рр. на ці цілі в рамках *IFS* виділено близько €13 млн. (\$17,8 млн.)⁴¹. Виконавцем Програми співробітництва в контролі над експортом товарів подвійного використання є Управління з питань економіки та експортного контролю Німеччини (*Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle, BAFA*) із залученням фахівців-практиків у сферах законодавства, ліцензування, промисловості і правозастосування з усіх країн ЄС⁴². Хоча суттєва технічна підтримка в питаннях ЯРХБ-контролю надавалася також країнами-членами ЄС, особливо Великою Британією і Німеччиною, але створення спроможностей з контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією відбувалося практично лише в рамках програм ЄС. Розвиток цих програм починався з елементів експортного контролю в рамках кількох проєктів ЄС: пілотного проєкту з питань спільного зниження загроз і двох пілотних проєктів, спрямованих безпосередньо на технічну підтримку контролю над експортом товарів подвійного використання. Якщо до першого пілотного проєкту у 2005р. були залучені лише чотири країни, то з того часу географічний масштаб довгострокової Програми ЄС значно розширився, і в ній беруть участь близько 30 країн. П'ятьма головними напрямками діяльності за Програмою ЄС є: законодавство; інформування промисловості та інших зацікавлених сторін; ліцензування; діяльність митних органів; розслідування правопорушень у сфері експортного контролю та покарання за них⁴³.

Упродовж 2010р. ЄС розпочав розширення предметної, географічної і фінансової сфер своїх програм співпраці у галузі ЯРХБ-контролю та розповсюдження ЗМУ. Створені ЄС центри передових технологій у сфері зниження ЯРХБ-ризиків (*CBRN Risk Mitigation Centres of Excellence, CBRN COEs*) фінансуються з бюджету *IFS*⁴⁴. Наразі програми здійснюються в Північній Африці, “Африкано-Атлантичному регіоні”, на Близькому Сході, в Південно-Східній Європі, на Південному Кавказі, в Молдові та Україні, а також у Південно-Східній Азії⁴⁵. Ініціатива *CBRN COEs* має за мету створення та поширення регіонального досвіду з питань ЯРХБ, доповненого досвідом країн ЄС, інших регіонів, регіональних і міжнародних організацій.

⁴¹ Загальний бюджет *IFS* складає близько €2,1 млрд. (\$2,8 млрд.) та охоплює фінансування заходів із врегулювання криз, запобігання конфліктам і реагування на стихійні лиха. На період 2007-2013рр. через *IFS* на заходи з нерозповсюдження і зниження ЯРХБ-ризиків виділено €320 млн. (\$438 млн.).

⁴² German Office of Economics and Export Control (посилання 36).

⁴³ Перший пілотний проєкт (під проводом СІПРІ) передбачав проведення польових досліджень з метою пошуку шляхів дійового сприяння експортному контролю. Другий і третій проєкти (під проводом *BAFA*, реалізовані у співробітництві із СІПРІ) були спрямовані на розширення та подальший розвиток цієї роботи. *BAFA* також була виконана програма Європейської Комісії з питань співпраці з Росією в галузі експортного контролю. Див.: German Office of Economics and Export Control (посилання 36); SIPRI Dual-use and Arms Trade Control, ‘Current projects’, <<http://www.sipri.org/research/disarmament/dualuse/capacity-building/current>>.

⁴⁴ Про ініціативу створення ЄС Центрів передових технологій у сфері зниження ЯРХБ-ризиків див. сайт *CBRN COE*: <<http://www.cbrn-coe.eu/>>. Приблизний бюджет на створення *CBRN COEs* на 2007-2013рр. складає €95 млн. (\$130 млн.). Див.: UN Interregional Crime and Justice Research Institute, ‘CBRN Risk Mitigation and Security Governance Programme: CBRN Centres of Excellence’, [n.d.], <<http://www.unicri.it/topics/cbrn/coe/>>.

⁴⁵ У діяльності Центру передових технологій в “Африкано-Атлантичному регіоні” потенційно беруть участь Бенін, Габон, Гвінея, Кот-д’Івуар, Ліберія, Мавританія, Марокко та Сенегал.

Партнери з країн і регіонів можуть запропонувати масштаб, тип і перелік проблемних галузей проектів, що фінансуються ЄС і реалізуються в рамках їх концептуальної та фінансової діяльності. Концепція *COEs* передбачає розширення дискусій і діяльності з питань ЯРХБ за межі сфери ЗМУ та експортного контролю з метою охоплення “питань кримінального (розповсюдження, крадіжка, шкідництво та незаконний обіг), надзвичайного (техногенні катастрофи, особливо на хімічних або ядерних об’єктах, під час переробки та перевезення відходів) або природного (переважно пандемії) характеру”⁴⁶.

Додатковим заходам ЄС зі зміцнення спроможностей у сфері контролю над поставками звичайної зброї наразі надається обмежене фінансування, хоча починаючи з 2013р. передбачається розширення цієї діяльності⁴⁷. В листопаді 2012р. Рада ЄС ухвалила Рішення про підтримку діяльності ЄС зі сприяння контролю над експортом звичайної зброї, а також просування за межі ЄС принципів і критеріїв Спільної позиції стосовно експорту зброї⁴⁸. Рішенням 2012р. передбачене фінансування впродовж 2013-2014рр. регіональних семінарів у Південно-Східній Європі, Північній Африці, Східній Європі та на Кавказі з метою надання допомоги працівникам органів ліцензування і правозастосування у здійсненні ефективного контролю над експортом військових техніки та технологій. Ця ініціатива також підтримуватиме обмін співробітниками між країнами-партнерами в зазначених регіонах та між органами експортного контролю країн-членів ЄС, а також сприятиме створенню, імплементації і застосуванню відповідних законодавчих актів. На відміну від двох попередніх рішень Ради ЄС, Рішенням 2012р. також передбачено два нові види діяльності: допомога окремій країні та розвиток веб-порталу для забезпечення доступу до технічних ресурсів та інформації. Дворічний проект буде виконуватися *BAFA*, який є агентом з імплементації фінансованих ЄС програм зі зміцнення спроможностей з контролю над експортом товарів подвійного використання і звичайної зброї⁴⁹.

⁴⁶ EU CBRN Risk Mitigation Centres of Excellence initiative, ‘A coordinated strategy for CBRN risk mitigation’, [n.d.], <<http://www.cbrn-coe.eu/ReadMore.aspx>>.

⁴⁷ Holtom, P. and Bromley, M., ‘Implementing an arms trade treaty: mapping assistance to strengthen arms transfer controls’, SIPRI Insights on Peace and Security no. 2012/2, July 2012, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=447>; Council Decision 2012/711/CFSP of 19 Nov. 2012 on support for Union activities in order to promote, among third countries, the control of arms exports and the principles and criteria of Common Position 2008/944/CFSP, *Official Journal of the European Union*, L321, 20 Nov. 2012.

⁴⁸ Рішенням Ради ЄС 2012/711/CFSP виділено €1,86 млн. (\$2,4 млн.) на 24 місяці (2013-2014рр.) і подовжене фінансування інформаційно-пропагандистської діяльності, започатковане двома попередніми рішеннями: від березня 2008р. – про надання €500 500 (\$733 000) на 2008-2009рр.; від грудня 2009р. – про надання €787 тис. (\$1,1 млн.) – на 2010-2011рр. Див.: Council Decision 2009/1012/CFSP of 22 Dec. 2009 on support for EU activities in order to promote the control of arms exports and the principles and criteria of Common Position 2008/944/CFSP among third countries, *Official Journal of the European Union*, L348, 29 Dec. 2009, pp.16-20; Council Joint Action 2008/230/CFSP of 17 Mar. 2008 on support for EU activities in order to promote the control of arms exports and the principles and criteria of the EU Code of Conduct on arms exports among third countries, *Official Journal of the European Union*, L75, 18 Mar. 2008, pp.81-85.

⁴⁹ Holtom and Mičić (посилання 21).

Додаток А. Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння

НЕННЕ БОДЕЛЛ

У додатку наводиться перелік багатосторонніх і двосторонніх угод, конвенцій, протоколів і договорів з контролю над озброєннями та з роззброєння. Якщо не зазначене інше, інформація стосовно статусу угод, учасників і підписантів наводиться станом на 1 січня 2013р.

Примітки

1. Угоди розподілені на універсальні (багатосторонні угоди, що відкриті для всіх країн, підрозділ I), регіональні (багатосторонні угоди, відкриті для країн окремого регіону, підрозділ II) та двосторонні (підрозділ III). Перелік угод упорядкований у хронологічному порядку їх прийняття, підписання або відкриття для підписання (багатосторонні угоди) чи підписання (двосторонні угоди). Крім того, наведені також дати набуття чинності та зазначені депозитарії багатосторонніх договорів.

2. Головне джерело інформації – надані депозитаріями переліки підписантів і сторін договорів. У списку сторін договору та підписантів ті країни, що виділені курсивом, ратифікували, приєдналися, стали правонаступницями або підписали угоду протягом 2012р.

3. У переліках наведені держави та організації як сторони, що ратифікували, приєдналися або стали правонаступницями угод. Колишні території, які не мали власного державного управління, після здобуття незалежності іноді декларують приєднання до всіх угод, укладених колишньою метрополією. У цьому додатку сторонами вважаються лише ті нові держави, які однозначно декларували подовження участі в угодах або повідомили депозитаріїв про правонаступництво. Російська Федерація підтвердила подовження всіх міжнародних зобов'язань за угодами, укладеними СРСР. Сербія підтвердила подовження всіх міжнародних зобов'язань за угодами, укладеними Союзною Державою Сербії і Чорногорії.

4. Якщо не зазначене інше, багатосторонні угоди, що згадуються в цьому додатку, відкриті для підписання, ратифікації, приєднання або правонаступництва для всіх держав або всіх держав відповідної зони (або регіону). Не всі підписанти та сторони договору є країнами-членами ООН.

Ряд країн не визнали Тайвань незалежною державою; проте, він згадується як сторона ратифікованих ним угод.

5. Де можливо, вказується джерело розміщення точної копії тексту договору. Ними можуть бути депозитарій, агенція чи секретаріат відповідного договору, або Збірник договорів ООН (*United Nation Treaty Series*, <<http://treaties.un.org/>>).

6. Прийняті скорочення: ДРК – Демократична Республіка Конго; ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати; ПАР – Південна Африка (Південноафриканська Республіка); ЦАР – Центральноафриканська Республіка (*перекл.*).

7. Переліки держав наведені за англійською абеткою (*перекл.*).

8. Назви договорів, конвенцій, угод, протоколів, які підписала, ратифікувала або до яких приєдналась Україна, взяті з бази даних законодавства України – <http://www.rada.gov.ua> (*перекл.*).

I. Універсальні угоди

Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 1925р.)

Підписаний в Женеві 17 червня 1925р.;

набув чинності 8 лютого 1928р.; депозитарій – Уряд Франції

Протокол забороняє застосування задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів під час війни. Протокол є основою міжнародної заборони на застосування хімічних і біологічних засобів. Дотримання цих зобов'язань і принципів Протоколу підкріплене підписанням Конвенції 1972р. про біологічну та токсинну зброю та Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї.

Сторони (139): Афганістан, Албанія, Алжир, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Бельгія, Бенін, Бутан, Болівія, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чілі, Китай, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Мальта, Мавританія, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Марокко, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Танзанія, Таїланд, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Венесуела, В'єтнам, Ємен

Примітки: Окремі держави, приєднавшись до Протоколу, висловили застереження, якими залишили за собою право на застосування хімічної чи біологічної зброї проти держав, що не є учасницями Протоколу, проти коаліцій, до складу яких належать держави, що не є учасницями Протоколу, чи у відповідь на застосування стороною-агресором хімічної чи ядерної зброї. Більшість із цих держав згодом відкликали свої застереження (зокрема, після укладення Конвенції 1972р. про біологічну та токсинну зброю та Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї), оскільки вони суперечили їх зобов'язанням як держав-учасниць цих Конвенцій.

На додаток до самостійно заявлених застережень, ряд держав, що декларували приєднання до Протоколу після набуття ними незалежності, успадкували застереження, заявлені їх відповідними державами-попередниками. Наприклад, такі застереження стосуються держав, що здобули незалежність від Великої Британії і Франції до того, як ті відкликали чи змінили свої застереження. Держави, що приєдналися до Протоколу, а не успадкували участь, не успадкували й відповідних застережень.

Текст Протоколу див.: French Ministry of Foreign Affairs, <http://www.diplomatie.gouv.fr/traites/affichetraite.do?accord=TRA19250001>

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид)

Прийнята в Парижі на засіданні Генеральної асамблеї ООН 9 грудня 1948р.; набула чинності 12 січня 1951р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Згідно з положеннями Конвенції, будь-які акти, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої, оголошуються злочинами та підлягають покаранню відповідно до міжнародного права.

Сторони (142): Афганістан, Албанія*, Алжир*, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш*, Барбадос, Білорусь*, Бельгія, Беліз, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія*, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея, Гаїті, Гондурас, Угорщина*, Ісландія, Індія*, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Йорданія, Казахстан, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Малайзія*, Мальдіви, Малі, Мексика, Молдова, Монако, Монголія*, Чорногорія*, Марокко*, Мозамбік, М'янма*, Намібія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Румунія*, Росія*, Руанда*, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови, Сінгапур*, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія*, Шрі-Ланка, Судан, Швеція, Швейцарія, Сирія, Танзанія, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна*, ОАЕ, Уругвай, США*, Узбекистан, Венесуела*, В'єтнам*, Смен*, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписала, але не ратифікувала (1): Домініканська Республіка

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=4>

IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни

Підписана в Женеві 12 серпня 1949р.; набула чинності 21 жовтня 1950р.; депозитарій – Уряд Швейцарії

IV Женевська конвенція встановлює правила захисту цивільних осіб у районах бойових дій і на окупованих територіях. Конвенція розроблена на Конференції дипломатичного рівня, що відбулася 21 квітня - 12 серпня 1949р. Одночасно прийняті інші конвенції: I Конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях; II Конвенція про покращення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; III Конвенція про поводження з військовополоненими.

Сторони (194): Афганістан, Албанія*, Алжир, Андорра, Ангола*, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія*, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш*, Барбадос*, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія*, Данія, Джибуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Еритрея, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина*, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау*, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран*, Ірак, Ірландія, Ізраїль*, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Північна Корея*, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія*, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Мавританія, Маврікій, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, М'янма,

Намібія, Науру, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан*, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія*, Катар, Румунія, Росія*, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, Сомалі, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Суринам*, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тимор-Лешті, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія*, Україна*, ОАЕ, Уругвай*, США*, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам*, Ємен*, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Примітка: У 1989р. Організація визволення Палестини поінформувала депозитарія про наміри неухильно дотримуватися чотирьох Женевських конвенцій і двох Протоколів 1977р.

Текст Конвенції див.: Swiss Federal Department of Foreign Affairs, <<http://www.eda.admin.ch/eda/fr/home/topics/intla/intrea/chdep/warvic/gvaciv.html>>

Додатковий Протокол I до Женевських конвенцій 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів Додатковий Протокол II до Женевських конвенцій 1949р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру

Відкриті для підписання в Берні 12 грудня 1977р.;

набули чинності 7 грудня 1978р.; депозитарій – Уряд Швейцарії

Протоколи підтверджують, що сторони, які беруть участь у міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах, мають дотримуватися певних обмежень у виборі засобів і методів збройної боротьби. Забороняється застосовувати зброю та інші засоби збройної боротьби, використання яких призведе до надмірних каліцтв і зайвих страждань.

Сторони Протоколу I (172) та Протоколу II (166): Афганістан, Албанія, Алжир*, Ангола^{1*}, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія*, Австрія*, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь*, Бельгія*, Беліз, Бенін, Болівія*, Боснія і Герцеговина*, Ботсвана, Бразилія*, Бруней, Болгарія*, Буркіна-Фасо*, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде*, ЦАР, Чад, Чілі*, Китай*, Колумбія*, Комори, ДРК*, Республіка Конго, Острови Кука*, Коста-Ріка*, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр*, Чехія*, Данія*, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Екватор, Єгипет*, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія*, Франція*, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина*, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала, Гвінея*, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина*, Ісландія*, Ірак¹, Ірландія*, Італія*, Ямайка, Японія*, Йорданія, Казахстан, Кенія, Північна Корея¹, Південна Корея*, Кувейт, Киргизстан, Лаос*, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн*, Литва*, Люксембург*, Македонія*, Мадагаскар*, Малаві, Мальдіви, Малі*, Мальта*, Мавританія, Маврій*¹, Мексика¹, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія*, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія*, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія*, Оман, Палау, Панама*, Парагвай*, Перу, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*, Руанда*, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія*, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови*, Сьєрра-Леоне, Словаччина*, Словенія*, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія*,

Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція*, Швейцарія*, Сирія*¹, Таджикистан*, Танзанія, Тімор-Лешті, Того*, Тонга*, Тринідад і Тобаго*, Туніс, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна*, ОАЕ*, Уругвай*, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам¹, Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

¹ Сторона бере участь лише у Протоколі І.

Примітка: Уряд Філіппін ратифікував Протокол І тільки 30 березня 2012р. Протокол ІІ був ратифікований 11 грудня 1986р.

Текст протоколів див.: Swiss Federal Department of Foreign Affairs, <<http://www.eda.admin.ch/eda/fr/home/topics/intla/intrea/chdep/warvic.html>>

Договір про Антарктику

Підписаний у Вашингтоні 1 грудня 1959р.; набув чинності 23 червня 1961р.; депозитарій – Уряд США

Проголошує Антарктичний регіон зоною, яка може використовуватися винятково в мирних цілях. Забороняє проведення в Антарктиці будь-яких акцій військового характеру, зокрема, розміщення військових баз та об'єктів, проведення військових маневрів або випробувань будь-яких видів зброї. Договір забороняє здійснювати в Антарктиці ядерні вибухи та використовувати територію материка для утилізації ядерних відходів. Договір дає право на інспекцію на місці всіх станцій та об'єктів в Антарктиці для забезпечення дотримання положень Договору.

Стаття ІХ Договору передбачає проведення регулярних консультативних зустрічей з метою обміну інформацією і проведення консультацій з питань, що стосуються Антарктики, а також вироблення рекомендацій для урядів зі сприяння реалізації принципів і цілей Договору.

Договір є відкритим для приєднання всіх країн-членів ООН та інших запрошених до приєднання країн за спільною згодою всіх сторін Договору, які мають право брати участь у консультативних зустрічах, як це передбачено статтею ІХ. Країни, зацікавлені у здійсненні в Антарктиці науково-дослідницької діяльності шляхом розгортання там наукових станцій чи надсилання наукових експедицій, зобов'язані стати членами консультативних зустрічей.

Сторони (50): Аргентина*, Австралія*, Австрія, Білорусь, Бельгія*, Бразилія*, Болгарія*, Канада, Чілі*, Китай*, Колумбія, Куба, Чехія, Данія, Еквадор*, Естонія, Фінляндія*, Франція*, Німеччина*, Греція, Гватемала, Угорщина, Індія*, Італія*, Японія*, Північна Корея, Південна Корея*, Малайзія, Монако, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Норвегія*, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Перу*, Польща*, Португалія, Румунія, Росія*, Словаччина, ПАР*, Іспанія*, Швеція*, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія*, Україна*, Уругвай*, США*, Венесуела

* Сторони, які мають право, згідно зі статтею ІХ Договору, брати участь у консультативних зустрічах.

Текст Договору див.: Secretariat of the Antarctic Treaty, <<http://www.ats.aq/e/ats.htm>>

Протокол про охорону навколишнього середовища (**Мадридський протокол 1991р.**) набув чинності 14 січня 1998р.

Текст Протоколу див.: Secretariat of the Antarctic Treaty, <<http://www.ats.aq/e/ep.htm>>

Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою (Договір про часткову заборону ядерних випробувань)

Підписаний в Москві трьома державами 5 серпня 1963р.; відкритий для підписання іншими країнами в Лондоні, Москві та Вашингтоні 8 серпня 1963р.; набув чинності 10 жовтня 1963р.; депозитарії – уряди Великої Британії, США та Росії

Договір забороняє проведення будь-яких випробувань ядерної зброї і будь-яких інших ядерних вибухів: (а) в атмосфері, за її межами, включно з космічним простором, або під водою, включно з територіальними та екстериторіальними водами; (б) в будь-якому іншому природному середовищі, якщо такий вибух може призвести до радіоактивного забруднення території за межами кордонів держави, під юрисдикцією або контролем якої здійснюється зазначений вибух.

Сторони (126): Афганістан, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Болгарія, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, ДРК, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Фіджі, Фінляндія, Габон, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Лівія, Люксембург, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальта, Мавританія, Маврікій, Мексика, Монголія, Чорногорія, Марокко, М'янма, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Руанда, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Танзанія, Таїланд, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Венесуела, Ємен, Замбія

Підписали, але не ратифікували (11): Алжир, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Ефіопія, Гаїті, Малі, Парагвай, Португалія, Сомалі, В'єтнам

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 480 (1963)

Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космічний простір)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 27 січня 1967р.; набув чинності 10 жовтня 1967р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Договір забороняє розміщення на навколосеземній орбіті будь-яких об'єктів, які несуть ядерну зброю або інші види зброї масового ураження, розміщення згаданих видів зброї на небесних тілах або будь-яким іншим чином у космічному просторі. Крім того, на небесних тілах забороняється розміщувати військові бази, споруди та об'єкти, а також проводити маневри або випробування будь-яких видів зброї.

Сторони (110): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бразилія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Канада, Чілі, Китай, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія,

Фіджі, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Гренада, Гвінея-Бісау, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Лівія, Люксембург, Мадагаскар, Малі, Мавританія, Мексика, Монголія, Чорногорія, Марокко, М'янма, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Саудівська Аравія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Таїланд, Того, Тонга, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія

Підписали, але не ратифікували (27): Болівія, Ботсвана, Бурунді, Камерун, ЦАР, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Ефіопія, Гамбія, Гана, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Іран, Йорданія, Лесото, Македонія, Малайзія, Нікарагуа, Панама, Філіппіни, Руанда, Сербія, Сомалі, Тринідад і Тобаго

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 610 (1967)

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Договір про нерозповсюдження, ДНЯЗ)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 1 липня 1968р.; набув чинності 5 березня 1970р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Договір забороняє ядерним державам (які визначені в Договорі як такі, що виробляли та випробували ядерну зброю або інші вибухові ядерні пристрої до 1 січня 1967р.) передавати будь-яким іншим сторонам ядерну зброю, інші вибухові ядерні пристрої або контроль над ними, а також надавати допомогу, сприяти чи заохочувати будь-які без'ядерні держави до виробництва або придбання такої зброї в будь-який інший спосіб. З іншого боку, Договір забороняє без'ядерним державам отримувати від будь-якого постачальника ядерну зброю або інші вибухові ядерні пристрої, а також виробляти або придбавати їх у будь-який інший спосіб.

Сторони вживають заходів з полегшення обміну обладнанням, матеріалами, науковою і технічною інформацією про використання ядерної енергії в мирних цілях, а також з метою забезпечення без'ядерних сторін Договору даними про корисні, з точки зору мирного застосування, результати ядерних вибухів.

Крім того, сторони зобов'язуються проводити переговори стосовно ефективних заходів з якомога швидшого припинення гонки ядерних озброєнь, а також з питань ядерного роззброєння та підготовки відповідного Договору про загальне та повне роззброєння.

Без'ядерні держави зобов'язуються укласти з МАГАТЕ угоди про гарантії, маючи на увазі запобігання використанню ядерної енергії, що виробляється в мирних цілях, для виготовлення ядерної зброї та інших вибухових ядерних пристроїв. Типовий Додатковий протокол до угод про гарантії, що посилює передбачені в них заходи, ухвалений в 1997р.; такі додаткові протоколи про гарантії підписуються між МАГАТЕ та кожною державою.

Конференція 1995р. з огляду дії і подовження Договору ухвалила рішення про його безстрокову чинність.

Сторони (190): Афганістан*, Албанія*, Алжир*, Андорра*, Ангола*, Антигуа та Барбуда*, Аргентина*, Вірменія*, Австралія*, Австрія*, Азербайджан*, Багамські Острови*, Бахрейн*, Бангладеш*, Барбадос*, Білорусь*, Бельгія*, Беліз*, Бенін, Бутан*, Болівія*, Боснія і Герцеговина*, Ботсвана*, Бразилія*, Бруней*, Болгарія*, Буркіна-Фасо*, Бурунді*, Камбоджа*, Камерун*, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР*, Чад*, Чілі*, Китай*†, Колумбія*, Комори*, ДРК*, Республіка Конго*, Коста-Ріка*, Кот-д'Івуар*, Хорватія*, Куба*, Кіпр*, Чехія*, Данія*, Джібуті, Домініка*, Домініканська Республіка*, Еквадор*, Єгипет*, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Естонія*, Ефіопія*, Фіджі*, Фінляндія*, Франція*†, Габон*, Гамбія*, Грузія*, Німеччина*, Гана*, Греція*, Гренада*, Гватемала*, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана*, Гаїті*, Ватикан*, Гондурас*, Угорщина*, Ісландія*, Індонезія*, Іран*, Ірак*, Ірландія*, Італія*, Ямайка*, Японія*, Йорданія*, Казахстан*, Кенія*, Кірібаті*, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан*, Лаос*, Латвія*, Ліван*, Лесото*, Лівія*, Ліхтенштейн*, Литва*, Люксембург*, Македонія*, Мадагаскар*, Малаві*, Малайзія*, Мальдіви*, Малі*, Мальта*, Маршаллові Острови*, Мавританія*, Маврій*, Мексика*, Мікронезія, Молдова*, Монако*, Монголія*, Чорногорія*, Марокко*, Мозамбік*, М'янма*, Намібія*, Науру*, Непал*, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Нікарагуа*, Нігер*, Нігерія*, Норвегія*, Оман*, Палау*, Панама*, Папуа-Нова Гвінея*, Парагвай*, Перу*, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*†, Руанда*, Сент-Кітс і Невіс*, Сент-Люсія*, Сент-Вінсент і Гренадіни*, Самоа*, Сан-Маріно*, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія*, Сенегал*, Сербія*, Сейшельські Острови*, Сьєрра-Леоне*, Сінгапур*, Словаччина*, Словенія*, Соломонові Острови*, Сомалі, ПАР*, Іспанія*, Шрі-Ланка*, Судан*, Суринам*, Свaziленд*, Швеція*, Швейцарія*, Сирія*, Тайвань*, Таджикистан*, Танзанія*, Таїланд*, Тимор-Лешті, Того*, Тонга*, Тринідад і Тобаго*, Туніс*, Туреччина*, Туркменістан*, Тувалу*, Уганда*, Велика Британія*†, Україна*, ОАЕ*, Уругвай*, США*†, Узбекистан*, Вануату, Венесуела*, В'єтнам*, Смен*, Замбія*, Зімбабве*

* Сторони, що мають на вимогу ДНЯЗ чинні угоди з МАГАТЕ про гарантії, або ядерні держави, що уклали згадані угоди добровільно.

† Ядерні держави

Текст Договору див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/140, 22 Apr. 1970, <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>>

Чинні додаткові протоколи про гарантії мають (120): Афганістан, Албанія, Андорра, Ангола, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Бельгія, Ботсвана, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Євроатом, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гаїті, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Латвія, Лесото, Лівія, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Мавританія, Маврій, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Палау, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Руанда, Сейшельські Острови, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Того, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, В'єтнам

Примітка: 6 лютого 2007р. Іран інформував МАГАТЕ про відмову від зобов'язань дотримуватися вимог нератифікованих додаткових протоколів. Тайвань, хоч і не укладав Угоду про гарантії, погодився вжити заходів, що містяться в типовому Додатковому протоколі 1997р.

Текст типового Додаткового протоколу див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/540 (corrected), Sep. 1997, <http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html>

Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (Договір про морське дно)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 11 лютого 1971р.; набув чинності 18 травня 1972р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Договір забороняє встановлення або розміщення будь-якої ядерної зброї або інших видів зброї масового ураження, а також будь-яких споруд, установок для запуску або інших пристроїв, призначених для її зберігання, випробування або використання, на дні морів та океанів, за межами 12-мильної (19-км) прибережної зони.

Сторони (97): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Білорусь, Бельгія, Бенін, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія*, Болгарія, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР, Китай, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Фінляндія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Угорщина, Ісландія, Індія*, Іран, Ірак, Ірландія, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія, Південна Корея, Лаос, Латвія, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мальта, Маврікій, Мексика*, Монголія, Чорногорія, Марокко, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сербія*, Сейшельські Острови, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Тайвань, Того, Туніс, Туреччина*, Велика Британія, Україна, США, В'єтнам*, Ємен, Замбія

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (20): Болівія, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Колумбія, Коста-Ріка, Гамбія, Гвінея, Гондурас, Ліван, Лівія, Ліберія, Мадагаскар, Малі, М'янма, Парагвай, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Судан, Танзанія, Уругвай

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 955 (1974)

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (Конвенція про біологічну та токсинну зброю, КБТЗ)

Відкрита для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 10 квітня 1972р.; набула чинності 26 березня 1975р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Конвенція забороняє розробку, виробництво, накопичення або набуття в будь-який інший спосіб, а також зберігання мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів, незалежно від їх природи та способу виробництва, таких видів і в таких кількостях, які не відповідають потребам проведення профілактичних, захисних та інших заходів у мирних цілях, а також зброї, обладнання та засобів доставки, призначених для застосування таких агентів або токсинів у ворожих цілях або під час збройного конфлікту. Знищення отруйних речовин, токсинів, зброї, обладнання та засобів доставки, що перебувають у розпорядженні сторін, або їх конверсія для мирного використання, мають бути здійснені не пізніше дев'яти місяців після набуття Конвенцією чинності для кожної з країн.

Сторони проводять щорічні конференції з політичних і технічних питань з метою забезпечення реалізації Конвенції. Група імплементаційної підтримки (складається з трьох членів, базується в Женеві) забезпечує дотримання Конвенції сторонами, включно з підтримкою та обміном щорічними заходами зміцнення довіри.

Сторони (167): Афганістан, Албанія, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія*, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія*, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія*, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія*, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малайзія*, Мальдіви, Малі, Мальта, *Маршаллові Острови*, Маврікій, Мексика*, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина*, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Суринам, Свaziленд, Швеція, Швейцарія*, Тайвань, Таджикистан, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (12): ЦАР, Кот-д'Івуар, Єгипет, Гайана, Гаїті, Ліверія, Малаві, М'янма, Непал, Сомалі, Сирія, Танзанія

Примітка: На додаток до 167 країн-учасниць (станом на 1 січня 2013р.) до Конвенції приєдналися Камерун – 18 січня 2013р. та Науру – 5 березня 2013р.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 1015 (1976)

Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція Енмод)

Відкрита для підписання в Женеві 18 травня 1977р.;

набула чинності 5 жовтня 1978р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція забороняє військове або будь-яке вороже використання засобів впливу на природне середовище, що мають широкомасштабний, тривалий і сильний ефект, з метою руйнації, пошкодження або завдання інших збитків державі-стороні Конвенції. Термін “засоби впливу на природне середовище” використовується для визначення будь-яких засобів, здатних причинити зміни (через навмисну маніпуляцію природними процесами) динаміки, складу або структури Землі (включно з її біосферою, літосферою, гідросферою та атмосферою), а також космічного простору. За результатами переговорів визначені, але не внесені до тексту Конвенції терміни “широкомасштабний”, “тривалий” і “сильний” ефект.

Сторони (76): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бразилія, Болгарія, Камерун, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Коста-Ріка, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Єгипет, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гондурас, Угорщина, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Північна Корея, Південна Корея*, Кувейт, Литва, Лаос, Малаві, Маврікій, Монголія, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Польща, Румунія, Росія, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Принсіпі, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Узбекистан, В'єтнам, Ємен

* Із заявами.

Підписали, але не ратифікували (16): Болівія, ДРК, Ефіопія, Ватикан, Ісландія, Іран, Ірак, Ліван, Лівія, Люксембург, Марокко, Португалія, Сьєрра-Леоне, Сирія, Туреччина, Уганда

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26>

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок

Первинна Конвенція була відкрита для підписання у Відні та Нью-Йорку 3 березня 1980р.; набула чинності 8 лютого 1987р.; Конвенція доповнена у 2005р.; депозитарій – Генеральний директор МАГАТЕ

Первинна Конвенція зобов'язує сторони забезпечувати захист ядерних установок і ядерних матеріалів, призначених для використання в мирних цілях, під час їх міжнародних перевезень.

Доповнена Конвенція – Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок – зобов'язує сторони захищати ядерні установки та ядерні матеріали, призначені для використання в мирних цілях, як під час їх зберігання, так і транспортування. Поправки набувають чинності через 30 днів після їх ратифікації, прийняття та затвердження двома третинами держав-сторін Конвенції.

Сторони первинної Конвенції (148): Афганістан, Албанія, Алжир*, Андорра*, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія, Австрія*, Азербайджан*, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш, Білорусь, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Коста-Ріка, *Кот-д'Івуар*, Хорватія, Куба*, Кіпр*, Чехія, Данія, Джибуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Євратом*, Фіджі, Фінляндія*, Франція*, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала*, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія*, Індонезія*, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія*, Казахстан, Кенія, Південна Корея*, Кувейт*, Лаос*, Латвія, Ліван, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург*, Македонія, Мадагаскар, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Мавританія, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік*, Намібія, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія*, Оман*, Пакистан*, Палау, Панама, Парагвай, Перу*, Філіппіни, Польща, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, *Сент-Люсія**, Саудівська Аравія*, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія*, Судан, Сьєрра-Леоне, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Танзанія, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина*, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, *В'єтнам**, Ємен

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписала, але не ратифікувала (1): Гаїті

Текст Конвенції див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/274/Rev.1, May 1980, <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/cppnm.html>>

Ратифікували, прийняли, затвердили та передали доповнену Конвенцію депозитарію (61): Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Бахрейн, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Чілі, Китай, Хорватія, Чехія, Данія*, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Угорщина, Індія, Індонезія, Ізраїль*, Йорданія, Казахстан, Кенія, Латвія, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Малі, Мавританія, Мексика, Молдова, Науру, Нідерланди, Нігер, Нігерія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сент-Люсія, Саудівська Аравія, Сейшельські Острови, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туніс, Туркменістан, Велика Британія, Україна, ОАЕ, В'єтнам

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст поправок див.: International Atomic Energy Agency, Board of Governors, GOV/INF/2005/10-GC(49)/INF/6, 6 Sep. 2005, <<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/cppnm.html>>

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (Конвенція про “негуманну” зброю)

Конвенція, разом із Протоколами I, II та III відкрита для підписання в Нью-Йорку 10 квітня 1981р.; набула чинності 2 грудня 1983р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція є певним рамковим договором, на засадах якого можуть укладатися спеціальні угоди у формі протоколів до нього. Для приєднання до Конвенції держава має ратифікувати щонайменше два Протоколи.

Поправка до статті 1 (1981р.) первинного тексту Конвенції відкрита для підписання в Женеві 21 листопада 2001р. Нею розширюються рамки поняття “конфлікти неміжнародного характеру”. Конвенція з поправкою набула чинності 18 травня 2004р.

Протокол I забороняє застосування зброї, призначеної для ураження фрагментами, що не піддаються виявленню в тілі людини за допомогою рентгенівського променя.

Протокол II забороняє або обмежує застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв.

Доповнений Протокол II, що набув чинності 3 грудня 1998р., посилює обмеження застосування протипіхотних мін.

Протокол III обмежує застосування бойових запалювальних сумішей.

Протокол IV набув чинності 30 липня 1998р. і забороняє застосування лазерної зброї, розробленої з метою спричинення тривалої сліпоти.

Протокол V набув чинності 12 листопада 2006р. і визначає потребу в заходах загального характеру з мінімізації ризиків і наслідків вибухів залишених з війни боєприпасів.

Сторони Конвенції 1981р. та первинних протоколів (115): Албанія, Антигуа та Барбуда¹, Аргентина*, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін², Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді⁴, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, Чілі², Китай*, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр*, Чехія,

Данія, Джибуті, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія², Фінляндія, Франція*, Габон², Грузія, Німеччина, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Ізраїль*¹, Італія*, Ямайка², Японія, Йорданія², Казахстан², Південна Корея³, Лаос, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва², Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви², Малі, Мальта, Маврійї, Мексика, Молдова, Монако³, Монголія, Чорногорія, Марокко⁴, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа², Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу², Філіппіни, Польща, Португалія, Катар², Румунія*, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни¹, Саудівська Аравія², Сенегал⁵, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне², Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Того, Туніс, Туреччина*³, Туркменістан¹, Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ², Уругвай, США*, Узбекистан, Венесуела

* Із застереженнями та/або заявами.

¹ Сторона бере участь лише у Протоколах I і II від 1981р.

² Сторона бере участь лише у Протоколах I і III від 1981р.

³ Сторона бере участь лише у Протоколі I від 1981р.

⁴ Сторона бере участь лише у Протоколі II від 1981р.

⁵ Сторона бере участь лише у Протоколі III від 1981р.

Підписали, але не ратифікували Конвенцію 1981р. та первинні Протоколи (5): Афганістан, Єгипет, Нігерія, Судан, В'єтнам

Сторони Конвенції з поправками та первинних Протоколів (76): Албанія, Аргентина, Австралія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Канада, Чілі, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Південна Корея, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Мексика*, Молдова, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, Парагвай, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Туніс, Туреччина, Велика Британія, Україна, Уругвай, США

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу II з поправками (98): Албанія, Аргентина, Австралія, Австрія*, Бангладеш, Білорусь*, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія*, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія*, Франція*, Габон, Грузія, Німеччина*, Греція*, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Гондурас, Угорщина*, Ісландія, Індія, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія, Південна Корея*, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн*, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви, Малі, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Марокко, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан*, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія*, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Велика Британія*, Україна*, Уругвай, США*, Венесуела

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу IV (101): Албанія, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія*, Австрія*, Бангладеш, Білорусь, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, Чілі, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина*, Греція*,

Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Казахстан, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн*, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви, Малі, Мальта, Маврійї, Мексика, Молдова, Монголія, Чорногорія, Марокко, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща*, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Туніс, Туреччина, Велика Британія*, Україна, Уругвай, США*, Узбекистан

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу V (81): Албанія, Аргентина*, Австралія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, *Бурунді*, Камерун, Канада, Чілі, Китай*, Коста-Ріка, Хорватія, *Куба*, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Ямайка, Південна Корея, *Лаос*, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малі, Мальта, Молдова, Нідерланди, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, *ПАР*, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, *Туркменістан*, Україна, ОАЕ, Уругвай, США*

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Конвенції та Протоколів (оригінал та доповнення) див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26>

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (Конвенція про заборону хімічної зброї, КЗХЗ)

Відкрита для підписання в Парижі 13 січня 1993р.;

набула чинності 29 квітня 1997р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція забороняє застосування, розробку, виробництво, закупівлю, передачу та накопичення хімічної зброї. Режим заборони хімічної зброї ґрунтується на чотирьох засадах: роззброєння, нерозповсюдження, сприяння та захист від застосування хімічної зброї, а також міжнародна співпраця в мирному застосування хімічних продуктів.

Кожна зі сторін зобов'язалася знищити свою хімічну зброю та потужності з її виробництва до 29 квітня 2012р. Наразі лише три – Ірак, Лівія та Росія – з семи країн, що задекларували наявність хімічної зброї, знищили запаси. США продовжують надавати допомогу країнам у знищенні запасів хімічної зброї. Стара та залишена хімічна зброя буде знищена щойно буде виявлена, наприклад, на полях колишніх битв.

Сторони (188): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція,

Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Мавританія, Маврій, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Науру, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам, Свaziленд, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Підписали, але не ратифікували (2): Ізраїль, М'янма

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26>

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ)

Відкритий для підписання в Нью-Йорку 24 вересня 1996р.;

чинності не набув; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Договір забороняє будь-які випробування ядерної зброї і будь-які інші ядерні вибухи та закликає сторони запобігати таким ядерним вибухам у будь-якому місці, що перебуває під їх юрисдикцією або контролем, а також утримуватися від спричинення, заохочення або будь-якої іншої участі у проведенні випробувань ядерної зброї або будь-яких інших ядерних вибухів.

Договір набуває чинності через 180 діб з моменту передачі депозитарію ратифікаційних грамот 44 державами, переліченими в додатку до Договору. Всі зазначені 44 держави мають на своїх територіях ядерну зброю та/або дослідницькі ядерні реактори.

Держави, ратифікація якими необхідна для набуття Договором чинності (44): Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Канада, Чілі, Китай*, Колумбія, ДРК, Єгипет*, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Індія*, Індонезія, Іран*, Ізраїль*, Італія, Японія, Північна Корея*, Південна Корея, Мексика, Нідерланди, Норвегія, Пакистан*, Перу, Польща, Румунія, Росія, Словаччина, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США*, В'єтнам

* Держави, які не ратифікували Договір.

Передали депозитарію ратифікаційні грамоти (157): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чілі, Колумбія, ДРК, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Еритрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індонезія, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія,

Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Мавританія, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Палау, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Судан, Суринам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Замбія

Примітка: На додаток до 157 держав-учасниць (станом на 1 січня 2013р.) ратифікаційні грамоти передали: Бруней – 14 січня 2013р. та Чад – 11 лютого 2013р.

Підписали, але не ратифікували (25): Ангола, Бруней, Чад, Китай, Комори, Республіка Конго, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Гамбія, Гвінея-Бісау, Іран, Ірак, Ізраїль, М'янма, Непал, Папуа-Нова Гвінея, Сан-Томе і Принсіпі, Соломонові Острови, Шрі-Ланка, Свазіленд, Таїланд, Тімор-Лешті, США, Ємен, Зімбабве

Текст Договору див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTC-Treaties.aspx?id=26>

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Конвенція про ППМ)

Відкрита для підписання в Оттаві 3-4 грудня 1997р. та Нью-Йорку 5 грудня 1997р.; набула чинності 1 березня 1999р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція забороняє протипіхотні міни (ППМ) як такі, що призначені для підриву від присутності, близькості або контакту з людиною та спричиняють ушкодження, каліцтва або загибель однієї чи кількох осіб.

Кожна зі сторін зобов'язується якомога швидше, але не пізніше чотирьох років після набуття для неї чинності цієї Конвенції, знищити всі свої запаси ППМ. Крім того, кожна зі сторін зобов'язується знищити всі ППМ у замінованих районах, що знаходяться під її юрисдикцією або контролем, не пізніше 10 років після набуття для неї чинності цієї Конвенції.

Сторони (161): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Австралія*, Австрія*, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі*, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія*, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, *Фінляндія*, Франція, Габон, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Кірібаті, Кувейт, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва*, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Мавританія, Маврій*, Мексика, Молдова, Монако, Чорногорія*, Мозамбік, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, *Польща*, Португалія, Катар, Румунія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, *Сомалі*, ПАР*, Південний Судан,

Іспанія, Судан, Суринам, Свазіленд, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія*, Україна, Уругвай, Вануату, Венесуела, Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (1): Маршаллові Острови

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <<http://treaties.un.org/Pages/CTC-Treaties.aspx?id=26>>

Конвенція про касетні боєприпаси

Прийнята в Дубліні 30 травня 2008р.; відкрита для підписання в Осло

3 грудня 2008р.; набула чинності 1 серпня 2010р.; депозитарій –

Генеральний секретар ООН

Конвенція ставить за мету заборону використання, виробництва, передачі та зберігання касетних боєприпасів, що можуть заподіяти неприйнятної шкоди цивільному населенню, а також започаткування структури співробітництва та надання допомоги, що забезпечує відповідний догляд і реабілітацію постраждалим, очищення вражених територій, інформування з метою зниження ризиків, знищення запасів. Конвенція не стосується мін.

Сторони (77): Афганістан, Албанія, Антигуа та Барбуда, *Австралія*, Австрія, Бельгія*, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, *Камерун*, Кабо-Верде, Чілі, Комори, Острови Кука, Коста-Ріка, *Кот-д'Івуар*, Хорватія, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор*, Фіджі, Франція, Німеччина, Гана, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, *Гондурас*, *Угорщина*, Ірландія, Італія, Японія, Лаос, Ліван, Лесото, Литва, Люксембург, Македонія, Малаві, Малі, Мальта, *Мавританія*, Мексика, Молдова, Монако, Чорногорія, Мозамбік, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, *Перу*, Португалія, Самоа, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словенія, Іспанія, Свазіленд, *Швеція*, *Швейцарія*, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Велика Британія, Уругвай, Замбія

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (34): Ангола, Бенін, Болівія, Канада, ЦАР, Чад, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Кіпр, Джібуті, Гамбія, Гвінея, Гаїті, Ісландія, Індонезія, Ірак, Ямайка, Кенія, Ліберія, Ліхтенштейн, Мадагаскар, Намібія, Науру, Нігерія, Палау, Парагвай, Філіппіни, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі, Сомалі, ПАР, Танзанія, Уганда

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <<http://treaties.un.org/Pages/CTC-Treaties.aspx?id=26>>

II. Регіональні угоди

Договір про заборону ядерної зброї у Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолко)

Відкритий для підписання у Федеральному окрузі Мексики 14 лютого 1967р.; набув чинності 22 квітня 1968р.; доповнювався в 1990р., 1991р. та 1992р.; депозитарій – Уряд Мексики

Договір забороняє датиноамериканським країнам і країнам Карибського басейну випробування, використання, виробництво, виготовлення та набуття в будь-який спосіб, а також отримання, зберігання, встановлення, застосування, розгортання та будь-яку форму володіння будь-якою ядерною зброєю.

Сторони мають укласти з МАГАТЕ угоди про застосування до своєї діяльності в ядерній сфері гарантій безпеки. МАГАТЕ має виняткові повноваження з проведення спеціальних інспекцій. Договір відкритий для підписання для всіх незалежних держав Латинської Америки та зони Карибського басейну, як зазначено в Договорі.

У рамках *Додаткового протоколу I* держави, які мають контрольовані території в межах визначеної Договором зони (Франція, Нідерланди, Велика Британія і США), зобов'язуються дотримуватися вимог без'ядерного статусу цих територій.

У рамках *Додаткового протоколу II* держави, які мають офіційний статус ядерних держав (Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США), зобов'язуються поважати без'ядерний статус Латинської Америки та Карибського басейну, не вживати жодних дій, пов'язаних з порушенням вимог Договору, а також не використовувати ядерної зброї проти сторін Договору та не погрожувати її використанням.

Учасники первинного Договору (33): Антигуа та Барбуда, Аргентина¹, Багамські Острови, Барбадос¹, Беліз², Болівія, Бразилія¹, Чилі¹, Колумбія¹, Коста-Ріка¹, Куба¹, Домініка, Домініканська Республіка³, Еквадор¹, Сальвадор¹, Гренада⁴, Гватемала¹, Гайана¹, Гаїті, Гондурас, Ямайка¹, Мексика¹, Нікарагуа³, Панама¹, Парагвай¹, Перу¹, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам¹, Тринідад і Тобаго, Уругвай¹, Венесуела¹

¹ Ратифікували поправки 1990р., 1991р. та 1992р.

² Ратифікували поправки лише 1990р. та 1992р.

³ Ратифікували поправки лише 1992р.

⁴ Ратифікували поправки лише 1990р.

Сторони *Додаткового протоколу I (4):* Франція*, Нідерланди, Велика Британія*, США*
Сторони *Додаткового протоколу II (5):* Китай*, Франція*, Росія*, Велика Британія*, США*

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст первинного Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 634 (1968)

Тексти додаткових протоколів див.: Agency for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, <http://www.opanal.org/opanal/Tlatelolco/P-Tlatelolco-i.htm>

Договір про Південно-Тихоокеанську без'ядерну зону (Договір Раротонго)

*Відкритий для підписання в Раротонго, Острови Кука, 6 серпня 1985р.;
набув чинності 11 грудня 1986р.; депозитарій – директор Секретаріату
Форуму Тихоокеанських островів*

Договір забороняє сторонам виробництво або набуття в будь-який інший спосіб будь-яких ядерних вибухових пристроїв, а також володіння згаданими пристроями або контроль над ними як у межах, так і поза межами зони, визначеної в додатку.

Крім того, сторони погодились утримуватися від постачання ядерних матеріалів або обладнання, за винятком обумовлених у гарантіях безпеки МАГАТЕ, а також запобігати розміщенню і проведенню випробувань на своїй території будь-яких вибухових ядерних пристроїв, не захоронювати та запобігати захороненню в морі радіоактивних відходів і радіоактивних

речовин у межах зони. Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї.

Договір відкритий для всіх держав-членів Форуму Тихоокеанських островів.

Згідно з *Протоколом 1*, Франція, Велика Британія і США зобов'язуються дотримуватися заборон Договору, що стосуються виробництва, розміщення та проведення випробувань вибухових ядерних пристроїв на територіях у межах зон їх міжнародної відповідальності.

Згідно з *Протоколом 2*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США зобов'язуються не застосовувати вибухових ядерних пристроїв проти сторін Договору чи будь-якої території в межах зони міжнародної відповідальності сторін Протоколу 1 або не погрожувати їй застосуванням.

Згідно з *Протоколом 3*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США зобов'язуються не проводити випробувань будь-яких вибухових ядерних пристроїв у межах зони.

Сторони (13): Австралія, Острови Кука, Фіджі, Кірібаті, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Вануату

Сторони Протоколу 1 (2): Франція, Велика Британія; *Підписали, але не ратифікували (1)*: США

Сторони Протоколу 2 (4): Китай, Франція*, Росія, Велика Британія*; *Підписали, але не ратифікували (1)*: США

Сторони Протоколу 3 (4): Китай, Франція, Росія, Велика Британія; *Підписали, але не ратифікували (1)*: США

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 1445 (1987)

Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ)

Первинний Договір підписаний в Парижі 19 листопада 1990р.;

набув чинності 9 листопада 1992р.; депозитарій – Уряд Нідерландів

Договір визначає граничну кількість озброєнь, обмежених Договором, у п'яти категоріях: танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи калібру 100 мм і більше, бойові літаки та ударні вертольоти, – що розташовані в зоні від Атлантики до Уралу.

Договір укладений та підписаний державами-членами Організації Варшавського Договору (ОВД) та НАТО в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі (з 1995р. – Організація з безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ).

Ташкентський договір 1992р., підписаний республіками колишнього СРСР (за винятком трьох держав Балтії), території яких належать до зони від Атлантики до Уралу, а також Документ, підписаний в Осло в 1992р. (**Заключений документ Позачергової конференції держав-членів Договору про ЗЗСЄ**), зумовили внесення до Договору відповідних змін у зв'язку з появою на міжнародній арені нових держав, що утворилися після розпаду СРСР.

Сторони (30): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія², Болгарія², Канада², Чехія², Данія², Франція, Грузія, Німеччина², Греція, Угорщина², Ісландія², Італія², Казахстан, Люксембург², Молдова², Нідерланди², Норвегія, Польща, Португалія², Румунія, Росія¹, Словаччина², Іспанія, Туреччина², Велика Британія², Україна, США²

¹ 14 липня 2007р. Росія заявила про намір припинити участь у ДЗЗСЄ та в пов'язаних з ним документах і домовленостях; 12 грудня 2007р. вона здійснила свій намір.

² У листопаді-грудні 2011р. зазначені країни повідомили депозитарія про відмову виконувати умови Договору у зв'язку з рішенням Росії.

Перша Конференція 1996р. з огляду виконання ДЗЗСЄ ухвалила **Документ про флангові обмеження**, що передбачав певну реорганізацію флангових зон, дозволяючи Росії та Україні розмістити вздовж кордонів більшу кількість підконтрольних озброєнь.

Первинний текст договору (1990р.) див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <<http://www.osce.org/library/14087>>

Консолідований текст договору (1993р.) див.: Dutch Ministry of Foreign Affairs, <<http://wetten.overheid.nl/BWBV0002009/>>

Текст Документа про флангові обмеження див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, annex A, <<http://www.osce.org/library/14099>>

Підсумковий акт переговорів про чисельність особового складу звичайних збройних сил у Європі (Угода про ЗЗСЄ-1А)

Підписаний сторонами ДЗЗСЄ у Гельсінкі 10 липня 1992р.; набув чинності одночасно з ДЗЗСЄ; депозитарій – Уряд Нідерландів

Угода обмежує загальну чисельність особового складу звичайних збройних сил сторін у зоні від Атлантики до Уралу.

Текст Угоди див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/library/14093>

Угода з адаптації Договору про ЗЗСЄ

Підписана сторонами Договору про ЗЗСЄ у Гельсінкі 19 листопада 1999р.; чинності не набула; депозитарій – Уряд Нідерландів

Угода замінює запроваджений Договором про ЗЗСЄ військовий баланс між блоками на обмеження підконтрольних категорій озброєнь для кожної окремої країни, а також запроваджує нову структуру обмежень і нові механізми військової еластичності, флангові обмеження та підвищену прозорість. Угода передбачає можливість участі в режимі Договору про ЗЗСЄ всіх інших європейських держав. Вона набуває чинності після ратифікації всіма державами, що її підписали. **Заключний акт 1999р.** з додатками містить політично зобов'язуючі домовленості стосовно Грузії, Молдови та Центральної Європи, а також вивід військ з іноземних територій.

*Передали депозитарію ратифікаційні грамоти (3): Білорусь, Казахстан, Росія*¹*

* Із застереженнями та/або заявами.

¹ 14 липня 2007р. Росія заявила про намір припинити участь у ДЗЗСЄ та в пов'язаних з ним документах і домовленостях; 12 грудня 2007р. вона здійснила свій намір.

Примітка: Україна ратифікувала Угоду з адаптації Договору про ЗЗСЄ в 1999р., але не передала ратифікаційні грамоти депозитарію.

Текст Договору див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <<http://www.osce.org/library/14108>>

Текст договору, доповнений згідно з Угодою 1999р., див.: SIPRI Yearbook 2000, pp.627-642

Текст Заключного акта див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/library/14114>

Договір з відкритого неба

*Відкритий для підписання в Гельсінкі 24 березня 1992р.;
набув чинності 1 січня 2002р.; депозитарії – уряди Канади та Угорщини*

Договір зобов'язує сторони надавати можливість для проведення раптових (із стислим терміном попередження) спостережних польотів неозброєних літаків над їх територією. Дія Договору поширюється на географічний регіон від Ванкувера (Канада) до Владивостока (Росія).

Договір укладений між державами-членами Організації Варшавського Договору (ОВД) та НАТО. Договір був відкритий для підписання державами-членами НАТО, державами - колишніми членами ОВД та новими державами - колишніми радянськими республіками (за винятком Естонії, Латвії та Литви). Протягом шести місяців після набуття Договором чинності інші держави-учасниці Організації з безпеки та співробітництва в Європі могли заявити про приєднання до Договору, а з 1 липня 2002р. заявку на приєднання до Договору може подати будь-яка держава.

Сторони (34): Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Підписав, але не ратифікував (1): Киргизстан

Текст Договору див.: Канада Treaty Information, <<http://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=102747>>

Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Договір Бангкоку)

*Підписаний в Бангкоку 15 грудня 1995р.; набув чинності 27 березня 1997р.;
депозитарії – Уряд Таїланду*

Договір забороняє розробку, виробництво, закупівлю або випробування ядерної зброї в межах і поза межами зони, а також розміщення і транспортування ядерної зброї в/через зону.

Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї. Сторони зобов'язуються не захоронювати в морі, не викидати в атмосферу будь-які радіоактивні матеріали чи відходи та не здійснювати утилізацію радіоактивних матеріалів на суші в межах зони. Сторони мають укласти з МАГАТЕ угоди про застосування до своєї мирної діяльності в ядерній галузі повномасштабних гарантій безпеки.

Зона охоплює не лише території, але й континентальний шельф і спеціальні економічні зони держав-сторін Договору. Договір відкритий для всіх держав Південно-Східної Азії.

Згідно з *Протоколом* до Договору, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти сторін Договору і не погрожувати їй застосуванням. Крім того, вони мають взяти зобов'язання не використовувати ядерну зброю в межах зони, вільної від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії. Протокол набуває чинності для кожної окремої сторони з дня передачі нею ратифікаційної грамоти.

Сторони (10): Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам

Протокол не підписаний і не ратифікований жодною з держав

Текст Договору та Протоколу див.: ASEAN Secretariat, <http://www.asean.org/news/item/treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone>

Договір про Африканську зону, вільну від ядерної зброї (Договір Пеліндаба)

Підписаний у Каїрі 11 квітня 1996р.; набув чинності 15 липня 2009р.; депозитарій – Генеральний секретар Африканського Союзу

Договір забороняє проведення досліджень, розробку, виробництво та закупівлю вибухових ядерних пристроїв, а також випробування або розміщення будь-яких вибухових ядерних пристроїв. Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї. Крім того, Договір забороняє будь-які напади на ядерні об'єкти. Сторони зобов'язалися не захоронювати та не надавати дозвіл на захоронення радіоактивних відходів і матеріалів у межах зони. Сторони мають укласти угоди з МАГАТЕ про застосування до своєї мирної діяльності в ядерній галузі всеохопних гарантій.

Зона охоплює території Африканського континенту, острівних держав-членів Африканського Союзу (АС), а також усіх островів, які вважаються АС такими, що належать до Африки. Договір відкритий для підписання всіма африканськими державами.

Згідно з *Протоколом I*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія та США мають взяти зобов'язання не застосовувати будь-які вибухові ядерні пристрої проти сторін Договору і не погрожувати їм застосуванням.

Згідно з *Протоколом II*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не здійснювати будь-які випробування вибухових ядерних пристроїв у межах зазначеної зони.

Згідно з *Протоколом III*, держави, які в межах зони мають території, за які несуть міжнародну відповідальність, беруть зобов'язання виконувати певні положення Договору стосовно зазначених територій. Протокол є відкритим для підписання Іспанією і Францією.

Для сторін, які їх підписали та передали депозитарію ратифікаційні грамоти, протоколи набувають чинності одночасно з Договором.

Сторони (36): Алжир, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Чад, Комори, Кот-д'Івуар, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кенія, Лесото, Лівія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мавританія, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Нігерія, Руанда, Сенегал, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Того, Туніс, Замбія, Зімбабве

Підписали, але не ратифікували (18): Ангола, Кабо-Верде, ЦАР, ДРК, Республіка Конго, Джибуті, Єгипет, Єрїтрея, Ліберія, Марокко, Нігер, Західна Сахара, Сан-Томе і Принсіпі, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судан, Уганда

Сторони Протоколу I (4): Китай, Франція*, Росія*, Велика Британія*; *Підписали, але не ратифікували (1):* США*

Сторони Протоколу II (4): Китай, Франція, Росія*, Велика Британія*; *Підписали, але не ратифікували (1):* США*

Сторона Протоколу III (1): Франція

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Договору див.: African Union, <http://au.int/en/treaties>

Угода про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійська угода)

Підписана у Флоренції і набула чинності 14 червня 1996р.

Угода укладена під егідою ОБСЄ, відповідно до мандата, зазначеного у статті IV Додатка I-B, наданого в 1995р. в рамках Загальної рамкової угоди про мир у Боснії і Герцеговині (Дейтонська угода). До п'яти категорій важких звичайних озброєнь віднесені: танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи калібру 75 мм і більше, бойові літаки та ударні вертольоти. Скорочення були завершені до 31 жовтня 1997р. Впродовж згаданого періоду було знищено 6 580 одиниць важких озброєнь (46% запасів, наявних до червня 1996р.). До 1 січня 2010р. було добровільно знищено ще 2 650 одиниць озброєнь.

Контроль і допомога в реалізації Угоди здійснюється Особистим представником діючого Голови ОБСЄ, Контактною групою (Франція, Німеччина, Італія, Росія, Велика Британія, США) та підтримується іншими країнами-членами ОБСЄ. Згідно з двоетапним Планом дій, погодженим у листопаді 2009р., до 2014р. відповідальність за виконанням Договору має бути передана його сторонам.

Сторони (4): Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Сербія

Текст Договору див.: OSCE Mission to Боснія і Герцеговина, <<http://www.oscebih.org/Download.aspx?id=100>>

Міжамериканська конвенція протидії незаконному виробництву та постачанню вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів

Прийнята у Вашингтоні 13 листопада 1997р.; відкрита для підписання у Вашингтоні з 14 листопада 1997р., набула чинності 1 липня 1998р.; депозитарій – Генеральний секретар Організації Американських Держав

Метою Конвенції є запобігання і протидія незаконним виробництву та постачанням вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів, їх унеможливлення, а також забезпечення й полегшення співробітництва та обміну інформацією і досвідом між сторонами.

Сторони (30): Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Чілі, Колумбія, Коста-Ріка, Домініка, Домініканська Республіка,

Еквадор, Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сурінам, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Венесуела

* Із застереженнями.

Підписали, але не ратифікували (4): Канада, Ямайка, Сент-Вінсент і Гренадіни, США
Текст Конвенції див.: Organization of American States, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-63.html>

Міжамериканська конвенція про прозорість закупівель звичайних озброєнь

Прийнята в м.Гватемала 7 червня 1999р.; набула чинності 21 листопада 2002р.; депозитарій – Генеральний секретар Організації Американських Держав

Метою Конвенції є якнайбільше сприяння регіональній відкритості і прозорості закупівель звичайних озброєнь шляхом обміну інформацією про такі закупівлі для забезпечення довіри між державами Американського континенту.

Сторони (16): Аргентина, Барбадос, Бразилія, Канада, Чілі, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Мексика, Нікарагуа, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуела

Підписали, але не ратифікували (6): Болівія, Колумбія, Домініка, Гаїті, Гондурас, США
Текст Конвенції див.: Organization of American States, <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-64.html>>

Протокол про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали в регіоні Південноафриканського співтовариства розвику (САДК, *Southern African Development Community, SADC*)

Прийнятий в Блантайрі 14 серпня 2001р.; депозитарій – Виконавчий секретар САДК

Протокол зобов'язує сторони запобігати, боротися та ліквідовувати нелегальне виробництво стрілецької зброї, легких озброєнь та інших супутніх матеріалів, запобігати їх надмірному та дестабілізуєчому накопиченню, перевезенню, розміщенню та використанню в регіоні.

Сторони, що підписали Протокол (липень 2011р.) (11): Ботсвана, Лесото, Малаві, Маврій, Мозамбік, Намібія, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Замбія, Зімбабве

Підписали, але не ратифікували (2):* ДРК, Сейшельські Острови**

* Два члени САДК – Ангола та Мадагаскар – не підписали і не ратифікували Протокол.

** Сейшельські Острови підписали Протокол у 2001р., але вийшли зі складу САДК не ратифікувавши Протоколу. Сейшельські Острови увійшли до складу САДК знову в 2008р.

Текст Протоколу див.: SADC, <<http://www.sadc.int/documents-publications/show/796>>

Найробський протокол про запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу

Прийнятий в Найробі 21 квітня 2004р.; набув чинності 5 травня 2006р.; депозитарій – Регіональний Центр стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер, на Африканському Розі та сусідніх країнах

Протокол спрямований на запобігання, боротьбу та викорінювання незаконних виробництва, передач, володіння та використання стрілецької зброї і легких озброєнь у регіоні.

Сторони (9): Бурунді, ДРК, Джібуті, Еритрея, Ефіопія, Кенія, Руанда, Судан, Уганда

Підписали, але не ратифікували (6): ЦАР, Республіка Конго, Сейшельські Острови, Сомалі, Південний Судан, Танзанія

Текст Протоколу див.: RECSA, <http://www.recsasec.org/publications/Nairobi_Protocol.pdf>

Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали

Прийнята державами-членами Економічного Співтовариства

Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, Economic Community of West African States, ECOWAS) в Абуджі 14 червня 2006р.;

чинності не набула; депозитарій – Виконавчий секретар ЕКОВАС

Конвенція зобов'язує сторони запобігати та боротися з надмірним і дестабілізуючим накопиченням стрілецької зброї і легких озброєнь у 15 державах-членах ЕКОВАС.

Сторони (11): Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Гана, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того

Підписали, але не ратифікували (4): Кот-д'Івуар, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау

Текст Конвенції див.: United Nations, Programme of Action Implementation Support System, <<http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/7.aspx>>

Договір про Центрально-Азійську без'ядерну зону (Семипалатинський Договір)

Підписаний в Семипалатинську 8 вересня 2006р.;

набув чинності 21 березня 2009р.; депозитарій – Уряд Киргизстану

Договір зобов'язує сторони не здійснювати дослідження, розробки, виробництво, зберігання або здобуття в будь-який інший спосіб будь-яких ядерних вибухових пристроїв, а також володіння згаданими пристроями або контроль над ними в будь-який спосіб, будь-де.

Згідно з Протоколом, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не застосовувати будь-які вибухові ядерні пристрої проти сторін Договору та не погрожувати їх застосуванням. Протокол набуває чинності для кожної сторони з дати передачі нею ратифікаційних інструментів.

Сторони (5): Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан

Протокол: не підписаний і не ратифікований жодною з держав

Текст Договору див.: United Nations, Office for Disarmament Affairs, Status of Multilateral Arms Regulation and Disarmament Agreements, <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwzfz/text>

Центральноафриканська Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими частинами та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (Кіншаська Конвенція)

Прийнята в Кіншасі 30 квітня 2010р.; відкрита для підписання у Браззавілі 19 листопада 2010р.; чинності не набула; депозитарій –

Генеральний секретар ООН

Цілями Конвенції є: запобігання незаконній торгівлі стрілецькою зброєю і легкими озброєннями (СЗЛО), боротьба з незаконною торгівлею та її викоринення в Центральній Африці (на території 10 країн-членів Економічного співтовариства держав Центральної Африки (*Economic Community of Central African States*) та Руанди); посилення в регіоні контролю над виробництвом, торгівлею, поставками та використанням СЗЛО; протидія збройному насильству та позбавлення спричинених застосуванням СЗЛО людських страждань у регіоні; сприяння співробітництву і зміцненню довіри між державами-сторонами. Конвенція набуде чинності через 30 днів з моменту передачі депозитарію шести ратифікаційних грамот.

Передали ратифікаційні грамоти (4): ЦАР, Чад, Республіка Конго, Габон

Підписали, але не ратифікували (7): Ангола, Бурунді, Камерун, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Руанда, Сан-Томе і Прінсіпі

Текст Договору див.: United Nations Treaty Collection, <<http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26>>

Віденський документ 2011р. про заходи зміцнення довіри та безпеки

Прийнятий державами-учасницями Організації з безпеки та співробітництва в Європі у Відні 30 листопада 2011р.; набув чинності 1 грудня 2011р.

Віденський документ 2011р. складений на основі Стокгольмського документа 1986р. про заходи зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ) і роззброєння в Європі, а також попередніх Віденських документів (1990р., 1992р. та 1994р.). Віденський документ 1990р. запровадив обмін інформацією про військові бюджети, процедури зниження ризиків, єдину мережу зв'язку та щорічну оцінку процесу імплементації ЗЗДБ. Віденські документи 1992р. та 1994р. розширили зону дії домовленостей, запровадили нові механізми та параметри у сферах військової діяльності, оборонного планування та військових контактів. Віденський документ 1999р. запровадив заходи на регіональному рівні, спрямовані на підвищення прозорості та довіри в контексті двостороннього, багатостороннього та регіонального співробітництва, а також ряд пропозицій, зокрема, з удосконалення обмежувальних заходів.

Віденським документом 2011р. запроваджено процедури перегляду термінів оцінки стану та імплементації нових видів озброєнь і систем оснащення, також затверджено систему перегляду Віденських документів кожні п'ять років.

Текст Документа див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <<http://www.osce.org/fsc/86597>>

III. Двосторонні угоди

Договір про обмеження систем протиракетної оборони (Договір ПРО)

Підписаний США та СРСР у Москві 26 травня 1972р.; набув чинності 3 жовтня 1972р.; втратив чинність 13 червня 2002р.

Сторони (США та Росія) зобов'язувалися не створювати загальнонаціональні системи протиракетної оборони та обмежити розвиток і застосування дозволених систем захисту від стратегічних ракет. Договір забороняв сторонам здійснювати модернізацію ракет протиповітряної оборони, радіолокаційних станцій і пускових установок з метою їх пристосовування для ураження стратегічних балістичних ракет, а також проводити будь-які пов'язані з цим випробування.

Протоколом 1974р. до Договору ПРО були внесені додаткові кількісні обмеження на дозволені системи протиракетної оборони.

У 1997р. Білорусь, Казахстан, Росія, Україна і США підписали меморандум про взаєморозуміння, яким Білорусь, Казахстан і Україна визнавалися сторонами Договору на рівні з Росією (як держави- правонаступниці Радянського Союзу), а також сторонами Узгоджених заяв, якими визначалася межа між стратегічною протиракетною обороною, забороненою Договором, і нестратегічною або ПРО на театрі воєнних дій, створення якої не суперечить вимогам Договору. Ряд угод 1997р. були ратифіковані Росією у квітні 2000р., але через не ратифікацію США не набули чинності. 13 грудня 2001р. США заявили про вихід з Договору ПРО з 13 червня 2002р.

Текст Договору та Протоколу див.: United Nations Treaty Series, vol. 944 (1974)

Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (Договір про поріг заборони випробувань, ДПЗВ)

Підписаний США та СРСР у Москві 3 липня 1974р.; набув чинності 11 грудня 1990р.

Сторони (Росія і США) зобов'язуються не проводити будь-які підземні ядерні випробування пристроїв потужністю понад 150 Кт. Протокол з верифікації 1974р. був замінений новим Протоколом у 1990р.

Текст Договору та Протоколу див.: United Nations Treaty Series, vol. 1714 (1993)

Договір щодо підземних ядерних вибухів в мирних цілях (Договір про мирні ядерні вибухи, ДМЯВ)

Підписаний США та СРСР у Москві та Вашингтоні 28 травня 1976р.; набув чинності 11 грудня 1990р.

Сторони (Росія і США) зобов'язуються не проводити будь-які підземні ядерні вибухи в мирних цілях потужністю понад 150 Кт або будь-які групові вибухи сумарною потужністю понад 150 Кт; не проводити будь-які групові вибухи сумарною потужністю понад 1 500 Кт, якщо кожен окремий вибух у групі не може бути ідентифікований та оцінений за узгодженою процедурою верифікації. Протокол з верифікації 1976р. був замінений новим Протоколом у 1990р.

Текст Договору та Протоколів див.: United Nations Treaty Series, vol. 1714 (1993)

Договір про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності (Договір про РСМД)

Підписаний США та СРСР у Вашингтоні 8 грудня 1987р.; набув чинності 1 червня 1988р.

Договір зобов'язує сторони (СРСР і США) знищити всі ракети наземного базування з дальністю дії 500-5 500 км (середньої дальності – 1 000-5 500 км; і меншої дальності – 500-1 000 км) та їх пускові установки до 1 червня 1991р. До травня 1991р. були ліквідовані 2 692 ракети. У 1994р. Договір був розширений з метою приєднання до нього Білорусі, Казахстану та України. Протягом 10 років після 1 червня 1991р. здійснювались інспекції на місцях з метою верифікації дотримання взятих зобов'язань. Після припинення 31 травня 2001р. інспекцій на місцях використовуються дані супутникових спостережень.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 1657 (1991)

Договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-I)

Підписаний США та СРСР у Москві 31 липня 1991р.; набув чинності 5 грудня 1994р.; втратив чинність 5 грудня 2009р.

Договір зобов'язує сторони (США і СРСР) здійснити поетапне скорочення своїх стратегічних наступальних ядерних сил протягом семирічного періоду. Він визначає кількісні обмеження стратегічних ядерних носіїв – МБР, БРПЧ та важких бомбардувальників, а також ядерних боеголовок, які вони можуть нести. У Протоколі від 1992р. зі сприяння виконанню СНО-I (Лісабонський протокол 1992р.), що набув чинності 5 грудня 1994р., Білорусь, Казахстан та Україна взяли на себе визначені Договором зобов'язання колишнього СРСР.

Договір-наступник, Новий СНО, набув чинності 5 лютого 2011р.

Текст Договору та Протоколу див.: US Department of State, <<http://www.state.gov/t/avc/trty/146007.htm>>

Договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-II)

Підписаний США та Росією в Москві 3 січня 1993р.; чинності не набув

Договір зобов'язує сторони позбавитися всіх міжконтинентальних балістичних ракет наземного базування з роздільними головними частинами індивідуального наведення та до 1 січня 2003р. скоротити кількість стратегічних ядерних боеголовок до рівня 3 000-3 500 од. (у т.ч. балістичних ракет на підводних човнах – до 1 750 од.). 26 вересня 1997р. дві сторони підписали Протокол до Договору, згідно з яким термін імплементації Договору був подовжений до кінця 2007р.

Примітка: СНО-II був ратифікований Сенатом США, Державною Думою Російської Федерації, але обидві сторони не обмінялися ратифікаційними грамотами. Таким чином, Договір так і не набув чинності. 14 червня 2002р., у відповідь на рішення США від 13 червня 2002р. про вихід із Договору ПРО, Росія заявила, що не виконуватиме зобов'язань за СНО-II.

Текст Договору та Протоколів див.: US Department of State, <<http://www.state.gov/t/avc/trty/102887.htm>>

Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів (СНП, Московський договір)

*Підписаний США та Росією в Москві 24 травня 2002р.;
набув чинності 1 червня 2003р.; втратив чинність 5 лютого 2011р.*

Договір зобов'язує сторони до 31 грудня 2012р. скоротити кількість розгорнутих для застосування стратегічних ядерних боеголовок таким чином, щоб їх загальна кількість не перевищувала 1 700-2 200 од. з кожної сторони.

Договір скасовано на підставі набуття чинності Новим СНО від 5 лютого 2011р.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 2350 (2005)

Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО, Празький договір)

*Підписаний США та Росією у Празі 8 квітня 2010р.;
набув чинності 5 лютого 2011р.*

Договір зобов'язує кожну із сторін (США і СРСР) скоротити кількість (а) МБР, БРПЧ та важких бомбардувальників – до 700 од.; (б) боеголовок на розгорнутих МБР, БРПЧ і призначених для важких бомбардувальників – до 1 550 од.; (в) розгорнутих і нерозгорнутих пускових установок МБР, пускових установок БРПЧ і важких бомбардувальників – до 800 од. Скорочення повинно бути завершене до 5 лютого 2018р. Двостороння Консультативна комісія вирішуватиме питання дотримання та реалізації Договору. Протоколом до Договору визначені механізми верифікації.

Договір наслідуює СНО-I і скасовує СНП. Договір зберігатиме чинність протягом 10 років, якщо не буде замінений раніше черговим договором.

Текст Договору та Протоколів див.: US Department of State, <<http://www.state.gov/t/avc/newstart/c44126.htm>>

Додаток Б. Міжнародні організації і міжурядові органи

НЕННЕ БОДЕЛЛ

Цей додаток містить відомості про головні міжнародні організації, міжурядові органи, органи з імплементації договорів і режими експортного контролю, цілями яких є сприяння безпеці, стабільності, миру, а також контроль над озброєннями. Подаються також переліки членів або учасників цих організацій та органів, станом на 1 січня 2013р. Органи поділяються на три категорії: глобальні, регіональні – залежно від сфери діяльності або членства (відповідно, підрозділи I, II); а також режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією (підрозділ III).

Першою наводиться інформація про ООН та її органи, далі – про інші організації за англійською абеткою. Не всі члени та учасники цих організацій є членами ООН. Держави, що приєдналися або вперше брали участь у роботі організацій впродовж 2012р., подані курсивом. За наявності, вказуються електронні адреси джерел інформації про кожну організацію. Згадані тут угоди про контроль над озброєннями та роззброєння див. у додатку А.

I. Глобальні організації, органи

Організація об'єднаних націй (ООН) United Nations (UN)

[<http://www.un.org/>](http://www.un.org/)

ООН є світовою міжурядовою організацією, утвореною в 1945р. шляхом ухвалення її Статуту. Штаб-квартира розташована в Нью-Йорку (США). До її шести головних органів належать: Генеральна асамблея, Рада Безпеки, Економічна та соціальна рада (*Economic and Social Council, ECOSOC*), Рада з питань опіки (*Trusteeship Council*, припинила діяльність у 1994р.), Міжнародний суд (*International Court of Justice, ICJ*) і Секретаріат.

Генеральна асамблея складається з шести головних комітетів. Перший комітет (комітет з роззброєння і міжнародної безпеки) займається питаннями роззброєння і суміжними питаннями міжнародної безпеки; Четвертий комітет (комітет зі спеціальних політичних питань і питань деколонізації) займається широким колом питань, серед яких деколонізація, палестинські біженці та права людини, підтримання миру, розмінування, космічний простір, інформування громадськості, атомна радіація та Університет миру.

Управління ООН з питань роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs, UNODA*) Секретаріату ООН сприяє скороченню ядерних, біологічних, хімічних і звичайних озброєнь. До складу ООН належать також багато спеціалізованих агентств і незалежних органів.

193 держави-члени ООН і роки набуття членства:

| | | |
|--------------------------------|----------------------------|-----------------------------|
| Австралія, 1945 | Еквадор, 1945 | Маврікій, 1968 |
| Австрія, 1955 | Екваторіальна Гвінея, 1968 | Мавританія, 1961 |
| Азербайджан, 1992 | Ерїтрея, 1993 | Мадагаскар, 1960 |
| Албанія, 1955 | Естонія, 1991 | Македонія, 1993 |
| Алжир, 1962 | Ефіопія, 1945 | Малаві, 1964 |
| Ангола, 1976 | Єгипет, 1945 | Малайзія, 1957 |
| Андорра, 1993 | Ємен, 1947 | Малі, 1960 |
| Антигуа та Барбуда, 1981 | Замбія, 1964 | Мальдіви, 1965 |
| Аргентина, 1945 | Зімбабве, 1980 | Мальта, 1964 |
| Афганістан, 1946 | Йорданія, 1955 | Марокко, 1956 |
| Багамські Острови, 1973 | Ізраїль, 1949 | Маршалові Острови, 1991 |
| Бангладеш, 1974 | Індія, 1945 | Мексика, 1945 |
| Барбадос, 1966 | Індонезія, 1950 | Мікронезія, 1991 |
| Бахрейн, 1971 | Ірак, 1945 | Мозамбік, 1975 |
| Беліз, 1981 | Іран, 1945 | Молдова, 1992 |
| Бенін, 1960 | Ірландія, 1955 | Монако, 1993 |
| Білорусь, 1945 | Ісландія, 1946 | Монголія, 1961 |
| Білорусь, 1945 | Іспанія, 1955 | Намібія, 1990 |
| Болгарія, 1955 | Італія, 1955 | Науру, 1999 |
| Болівія, 1945 | Кабо-Верде, 1975 | Непал, 1955 |
| Боснія і Герцеговина, 1992 | Казахстан, 1992 | Нігер, 1960 |
| Ботсвана, 1966 | Камбоджа, 1955 | Нігерія, 1960 |
| Бразилія, 1945 | Камерун, 1960 | Нідерланди, 1945 |
| Бруней, 1984 | Канада, 1945 | Нікарагуа, 1945 |
| Буркіна-Фасо, 1960 | Катар, 1971 | Німеччина, 1973 |
| Бурунді, 1962 | Кенія, 1963 | Нова Зеландія, 1945 |
| Бутан, 1971 | Киргизстан, 1992 | Норвегія, 1945 |
| В'єтнам, 1977 | Китай, 1945 | ОАЕ, 1971 |
| Вануату, 1981 | Кіпр, 1960 | Оман, 1971 |
| Велика Британія, 1945 | Кірібаті, 1999 | Пакистан, 1947 |
| Венесуела, 1945 | Колумбія, 1945 | Палау, 1994 |
| Вірменія, 1992 | Комори, 1975 | Панама, 1945 |
| Габон, 1960 | Конго (ДРК), 1960 | Папуа-Нова Гвінея, 1975 |
| Гайана, 1966 | Конго, 1960 | Парагвай, 1945 |
| Гаїті, 1945 | Коста-Ріка, 1945 | Перу, 1945 |
| Гамбія, 1965 | Кот-д'Івуар, 1960 | Південна Африка (ПАР), 1945 |
| Гана, 1957 | Куба, 1945 | Південна Корея, 1991 |
| Гватемала, 1945 | Кувейт, 1963 | Південний Судан, 2011 |
| Гвінея, 1958 | Лаос, 1955 | Північна Корея (КНДР), 1991 |
| Гвінея-Бісау, 1974 | Латвія, 1991 | Польща, 1945 |
| Гондурас, 1945 | Лесото, 1966 | Португалія, 1955 |
| Гренада, 1974 | Литва, 1991 | Росія, 1945 |
| Греція, 1945 | Ліберія, 1945 | Руанда, 1962 |
| Грузія, 1992 | Ліван, 1945 | Румунія, 1955 |
| Данія, 1945 | Лівія, 1955 | Сальвадор, 1945 |
| Джібуті, 1977 | Ліхтенштейн, 1990 | Самоа, 1976 |
| Домініка, 1978 | Люксембург, 1945 | Сан-Маріно, 1992 |
| Домініканська Республіка, 1945 | М'янма, 1948 | |

| | | |
|--------------------------------|-------------------------|------------------|
| Сан-Томе і Принсіпі, 1975 | Суринам, 1975 | Україна, 1945 |
| Саудівська Аравія, 1945 | США, 1945 | Уругвай, 1945 |
| Свазіленд, 1968 | Сьєрра-Леоне, 1961 | Фіджі, 1970 |
| Сейшельські Острови, 1976 | Таджикистан, 1992 | Філіппіни, 1945 |
| Сенегал, 1960 | Таїланд, 1946 | Фінляндія, 1955 |
| Сент-Вінсент і Гренадіни, 1980 | Танзанія, 1961 | Франція, 1945 |
| Сент-Кітс і Невіс, 1983 | Тімор-Лешті, 2002 | Хорватія, 1992 |
| Сент-Люсія, 1979 | Того, 1960 | ЦАР, 1960 |
| Сербія, 2000 | Тонга, 1999 | Чад, 1960 |
| Сирія, 1945 | Тринідід і Тобаго, 1962 | Чехія, 1993 |
| Сінгапур, 1965 | Тувалу, 2000 | Чілі, 1945 |
| Словаччина, 1993 | Туніс, 1956 | Чорногорія, 2006 |
| Словенія, 1992 | Туреччина, 1945 | Швейцарія, 2002 |
| Соломонові Острови, 1978 | Туркменістан, 1992 | Швеція, 1946 |
| Сомалі, 1960 | Уганда, 1962 | Шрі-Лінка, 1955 |
| Судан, 1956 | Угорщина, 1955 | Ямайка, 1962 |
| | Узбекистан, 1992 | Японія, 1956 |

Рада Безпеки ООН UN Security Council

<<http://www.un.org/en/sc/>>

Постійні члени (Велика п'ятірка): Китай, Франція, Росія, Велика Британія, США

Непостійні члени (10): Аргентина**, Австралія**, Азербайджан*, Гватемала*, Південна Корея**, Люксембург**, Марокко*, Пакистан*, Руанда**, Того*

Примітка: Непостійні члени обираються Генеральною асамблеєю на дворічний термін.

* Члени РБ у 2012-2013рр.

** Члени РБ у 2013-2014рр.

Конференція з роззброєння (КР) Conference on Disarmament (CD)

<<http://www.unog.ch/disarmament/>>

КР є багатостороннім органом для обговорення питань контролю над озброєннями, покликаний бути єдиним багатостороннім форумом переговорів з роззброєння для міжнародного співтовариства. Починаючи з 1960р. КР кілька разів змінювала склад і назву. КР не є органом ООН, але є підзвітною Генеральній асамблеї ООН. Розташовується в Женеві (Швейцарія).

Члени (65): Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Камерун, Канада, Чілі, Китай, Колумбія, ДРК, Куба, Еквадор, Єгипет, Ефіопія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Монголія, Марокко, М'янма, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Перу, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Словаччина, ПАР, Іспанія, Шрі-Лінка, Швеція, Швейцарія, Сирія, Туніс, Туреччина, Велика Британія, Україна, США, Венесуела, В'єтнам, Зімбабве

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) International Atomic Energy Agency (IAEA)

<<http://www.iaea.org/>>

МАГАТЕ – міжурядова організація в системі ООН. Згідно зі Статутом Агентства, що набув чинності в 1957р., воно має сприяти мирному використанню атомної енергії і гарантувати невикористання результатів ядерної діяльності у військових цілях. Відповідно до Договору 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї і договорів про зони, вільні від ядерної зброї (без'ядерні зони), неядерні держави мають укласти з МАГАТЕ угоди про гарантії з метою підтвердження своїх зобов'язань не виробляти ядерну зброю. Штаб-квартира розташована у Відні (Австрія).

Члени (158): Афганістан, Албанія, Алжир, Ангола, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Ерітрія, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Малі, Мальта, Маршалові Острови, Мавританія, Маврійї, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Руанда, Румунія, Росія, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ІПАР, Іспанія, Шрі-Лінка, Судан, Швеція, Швейцарія, Сирія, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Примітка: Північна Корея була членом МАГАТЕ до червня 1994р. На додаток до зазначених держав, підтвердження членства отримали від Генеральної конференції МАГАТЕ Кабо-Верде, Сан-Маріно, Сьвазіленд і Тонга; рішення набуде чинності після передачі державами до МАГАТЕ необхідних юридичних інструментів.

Міжнародний суд International Court of Justice (ICJ)

<<http://www.icj-cij.org/>>

Міжнародний суд утворений в 1945р. згідно зі Статутом ООН і є головним судовим органом ООН. До функцій Міжнародного суду належать розв'язання спорів між державами, які звертаються до нього, а також надання консультативних висновків з правових питань органам і спеціальним агентствам ООН у разі їх звернення. До складу Міжнародного суду належать 15 суддів, які обираються на дев'ять років Генеральною асамблеєю і Радою Безпеки ООН. Місце розташування – Гаага (Нідерланди).

Двостороння консультативна комісія (ДКК) Bilateral Consultative Commission (BCC)

US Department of Defense, http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/NST/BCC_statements.htm

ДКК є форумом, утвореним у рамках укладеного у 2010р. американо-російського Нового СНО з метою обговорення проблемних питань стосовно імплементації

Договору. ДКК замінила Спільну комісію з дотримання договірних зобов'язань та інспектування (*Joint Compliance and Inspection Commission, JCIC*), що працювала в рамках СНО-I 1991р. За згодою сторін, ДКК має збиратися двічі на рік у Женеві (Швейцарія). Вона працює в конфіденційному режимі.

Співдружність націй Commonwealth of Nations

[<http://www.thecommonwealth.org/>](http://www.thecommonwealth.org/)

Створена в 1949р. та об'єднує розвинуті країни і країни, що розвиваються, метою яких є просування демократії, прав людини, стійкого економічного та соціального розвитку у країнах-членах і поза межами Співдружності. Секретаріат розташований в Лондоні (Велика Британія).

Члени (54): Антигуа та Барбуда, Австралія, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Беліз, Ботсвана, Бруней, Камерун, Канада, Кіпр, Домініка, Фіджі*, Гамбія, Гана, Гренада, Гайана, Індія, Ямайка, Кенія, Кірібаті, Лесото, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Мальта, Маврій, Мозамбік, Намібія, Науру, Нова Зеландія, Нігерія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Соломонові Острови, ПАР, Шрі-Лінка, Свазіленд, Танзанія, Тонга, Тринідід і Тобаго, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Вануату, Замбія

* Фіджі призупинила участь в органах Співдружності 1 вересня 2009р.

Організація Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ОДВЗЯВ)

Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization (CTBTO)

[<http://www.ctbto.org/>](http://www.ctbto.org/)

ОДВЗЯВ утворена в 1996р. з метою вирішення питань дотримання Договору та як форум для консультацій і співробітництва держав-членів. Організація розпочне діяльність після набуття Договором чинності. Для цього створена Підготовча комісія, а також запроваджена Міжнародна моніторингова система у складі сейсмічних, гідроакустичних, інфразвукових і радіонуклідних станцій, дані яких передаються до Міжнародного інформаційного центру ОДВЗЯВ. Офіс розташований у Відні (Австрія).

Сторони Договору (182): див. додаток А.

Велика вісімка Group of Eight (G8)

[<http://www.g8.gc.ca/>](http://www.g8.gc.ca/)

Велика вісімка (спочатку сімка) – група індустріально розвинутих країн, неформальні зустрічі яких на рівні глав держав або урядів відбуваються з 1970-х років. G8 заснована у 2002р. Глобальне партнерство в рамках G8 у протидії розповсюдженню зброї і матеріалів масового ураження спрямоване на вирішення питань нерозповсюдження, роззброєння, боротьби з тероризмом та ядерної безпеки. У травні 2011р. партнерство було подовжене на невизначений термін.

Члени (8): Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Росія, Велика Британія, США

Міжнародний кримінальний суд (МКС) International Criminal Court (ICC)

<<http://www.icc-cpi.int/>>

МКС – незалежний, постійно діючий кримінальний суд, що розглядає справи стосовно геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людства. Статут МКС ухвалений в Римі в 1998р. і набув чинності 1 липня 2002р. Розташований в Гаазі (Нідерланди).

Сторони (121): Афганістан, Албанія, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Барбадос, Бельгія, Беліз, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразилія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, ДРК, Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Джибуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, *Гватемала*, Гвінея, Гайана, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршалові Острови, Маврійї, Мексика, Молдова, Монголія, Чорногорія, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігер, Нігерія, Норвегія, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Суринам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Тимор-Лешті, Тринідід і Тобаго, Туніс, Уганда, Велика Британія, Уругвай, Вануату, Венесуела, Замбія

Рух неприєднання Non-Aligned Movement (NAM)

<<http://www.nam.gov.ir/>>

Рух неприєднання засновано в 1961р. як форум для консультацій та узгодження в рамках ООН позицій країн, що не приєдналися, з питань політики, економіки та контролю над озброєннями. 16-й Саміт Руху неприєднання відбувся в Тегерані (Іран) в серпні 2012р. Наступний, 17-й Саміт буде проведений у Венесуелі в 2015р.

Члени (120): Афганістан, Алжир, Ангола, Антигуа та Барбуда, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Ботсвана, Бруней, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, ДРК, Конго, Кот-д'Івуар, Куба, Джибуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Фіджі, Габон, Гамбія, Гана, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Гондурас, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ямайка, Йорданія, Кенія, Північна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мавританія, Маврійї, Монголія, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Оман, Пакистан, Організація визволення Палестини, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Катар, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Сомалі, ПАР, Шрі-Лінка, Судан, Суринам, Свaziленд, Сирія, Танзанія, Таїланд, Тимор-Лешті, Того, Тринідід і Тобаго, Туніс, Туркменістан, Уганда, ОАЕ, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

<<http://www.oecd.org/>>

ОЕСР утворена в 1961р. з метою сприяння економічному та соціальному добробуту шляхом координації політики держав-членів. Штаб-квартира розташована в Парижі (Франція).

Члени (34): Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чілі, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США

Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ)

Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)

<<http://www.opcw.org/>>

ОЗХЗ створена згідно з Конвенцією 1993р. про заборону хімічної зброї як орган з нагляду сторонами за імплементацією Конвенції і вирішення питань її дотримання. Розташовується в Гаазі (Нідерланди).

Сторони Конвенції (188): див. додаток А.

Організація Ісламської конференції (ОІК)

Organization of the Islamic Conference (OIC)

<<http://www.oic-oci.org/>>

ОІК утворена в 1969р. мусульманськими державами з метою розширення співробітництва між ними, підтримки миру, безпеки та боротьби народу Палестини і всіх мусульман. Секретаріат розташовано у Дждідді (Саудівська Аравія).

Члени (57): Афганістан, Албанія, Алжир, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Бенін, Бруней, Буркіна-Фасо, Камерун, Чад, Комори, Кот-д'Івуар, Дждібуті, Єгипет, Габон, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Індонезія, Іран, Ірак, Йорданія, Казахстан, Кувейт, Киргизстан, Ліван, Лівія, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мавританія, Марокко, Мозамбік, Нігер, Нігерія, Оман, Пакистан, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судан, Суринам, Сирія, Таджикистан, Того, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, ОАЕ, Узбекистан, Ємен

Спеціальна верифікаційна комісія (СВК)

Special Verification Commission (SVC)

Комісія утворена в 1987р. згідно з Договором про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності (Договір про РСМД, *Treaty on the Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles, INF Treaty*) як форум з вирішення питань дотримання Договору та заходів, необхідних для підвищення його життєздатності та ефективності.

Сторони Договору (5): див. додаток А.

II. Регіональні організації, органи

Африканський Союз (АС)

African Union (AU)

<<http://www.au.int/>>

АС офіційно створено у 2001р., з моменту набуття чинності його Установчим актом. До 2002р. він мав назву Організація Африканської Єдності. Членство в ньому відкрите для всіх африканських держав. АС має сприяти єдності, безпеці та врегулюванню конфліктів, демократії, дотриманню прав людини, а також політичній, соціальній та економічній солідарності в Африці.

Рада безпеки та оборони АС (*The Peace and Security Council, PSC*) є постійним органом з ухвалення рішень стосовно запобігання конфліктам, їх врегулювання та розв'язання. Штаб-квартира розташовується в Аддіс-Абебі (Ефіопія).

Члени (54): Алжир, Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Комори, ДРК, Конго, Кот-д'Івуар, Джибуті, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау*, Кенія, Лесото, Лівія, Малаві, Мадагаскар**, Малаві, Малі, Мавританія, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Руанда, Західна Сахара, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сомалі, ПАР, Південний Судан, Судан, Свaziленд, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, Замбія, Зімбабве

* Гвінея-Бісау призупинила членство у квітні 2012р.

** Мадагаскар призупинив членство в березні 2009р.

Організація азієсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК) Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)

<<http://www.apec.org/>>

АПЕК утворена в 1989р. з метою сприяння економічному зростанню та безпеці в азієсько-тихоокеанському регіоні. Від середини 1990-х років дедалі частіше обговорюються проблеми політики й безпеки, протидії тероризму, нерозповсюдження ЗМУ, ефективності системи контролю над міжнародними поставками озброєнь. Офіс розташовано в Сінгапурі.

Члени (21): Австралія, Бруней, Канада, Чілі, Китай, Гонконг, Індонезія, Японія, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Росія, Сінгапур, Тайвань, Таїланд, США, В'єтнам

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)

<<http://www.asean.org/>>

АСЕАН утворена в 1967р. з метою сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку, а також миру та безпеці в Південно-Східній Азії. Її Секретаріат розташовано у Джакарті (Індонезія).

Члени (10): Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам

Регіональний форум АСЕАН (РФА) ASEAN Regional Forum (ARF)

<<http://www.aseanregionalforum.org/>>

РФА утворено в 1994р. з метою розв'язання проблем безпеки.

Учасники (27): члени АСЕАН плюс Австралія, Бангладеш, Канада, Китай, ЄС, Індія, Японія, Північна Корея, Південна Корея, Монголія, Нова Зеландія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Росія, Шрі-Лінка, Тімор-Лешті, США

АСЕАН плюс три ASEAN Plus Three (APT)

<<http://www.asean.org/asean/external-relations/asean-3>>

Співробітництво розпочалося в 1997р. в розпал фінансової кризи в Азії та було офіційно оформлене в 1999р. Метою є сприяння економічному, політичному та безпековому співробітництву, а також фінансовій стабільності відносин між учасниками.

Учасники (13): члени АСЕАН плюс Китай, Японія, Південна Корея

Саміт Східної Азії East Asia Summit (EAS)

<<http://www.asean.org/asean/external-relations/east-asia-summit-eas/>>

Саміт Східної Азії започаткований у 2005р. як регіональний форум для діалогу зі стратегічних, політичних та економічних питань з метою сприяння миру, стабільності та економічному добробуту у Східній Азії. Щорічні зустрічі відбуваються спільно із самітами АСЕАН.

Учасники (18): члени АСЕАН плюс Австралія, Китай, Індія, Японія, Південна Корея, Нова Зеландія, Росія, США

Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ) Collective Security Treaty Organization (CSTO)

<<http://www.odkb-csto.org/>>

ОДКБ офіційно створена у 2002-2003рр. шістьма країнами-членами Договору 1992р. про колективну безпеку з метою сприяння співробітництву між сторонами та забезпечення більш ефективного реагування на такі стратегічні проблеми, як тероризм і наркоторгівля. Керівні органи розташовано в Москві (Росія).

Члени (6): Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан

Примітка: Узбекистан призупинив членство в червні 2012р.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) Commonwealth of Independent States (CIS)

<<http://www.cis.minsk.by/>>

СНД створена в 1991р. як система багатостороннього співробітництва колишніх радянських республік. Штаб-квартира розташована в Мінську (Білорусь).

Члени (11): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна*, Узбекистан

* Україна є однією з держав-засновниць, але не державою-членом СНД, оскільки не підписала Рішення про прийняття Статуту СНД (*перекл.*).

Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав Communaute Economiques d'Etats de l'Afrique Centrale (CEEAC, Economic Community of Central African States, ECCAS)

<<http://www.ceeac-eccas.org/>>

ECCAS засноване в 1983р. з метою сприяння політичному діалогу, створення митного союзу та визначення спільної політики в Центральній Африці. Секретаріат розташовано в Лібревіль (Габон). Рада миру та безпеки в Центральній Африці (*The Council for Peace and Security in Central Africa, COPAX*) є механізмом сприяння спільним політичним і воєнним стратегіям попередження та розв'язання конфліктів у Центральній Африці.

Члени (10): Ангола, Бурунді, Камерун, ЦАР, Чад, ДРК, Конго, Екваторіальна Гвінея, Габон, Сан-Томе і Принсіпі

Конференція із взаємодії і заходів зміцнення довіри в Азії
Conference on Interaction and Confidence-building
Measures in Asia (CICA)

<<http://www.s-cica.org/>>

Створення Конференції ініційоване в 1992р. та завершене в 1999р., що засвідчено Декларацією про керівні принципи відносин між країнами-членами Конференції. Конференція є форумом з питань розширення співробітництва у сфері безпеки, а також заходів зміцнення довіри серед держав-членів. Вона також сприяє економічному, соціальному та культурному співробітництву. Секретаріат розташований в Алмати (Казахстан).

Члени (24): Афганістан, Азербайджан, Бахрейн, Камбоджа, Китай, Єгипет, Індія, Іран, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Казахстан, Південна Корея, Киргизстан, Монголія, Пакистан, Палестина, Росія, Таджикистан, Таїланд, Туреччина, ОАЕ, Узбекистан, В'єтнам

Рада Європи (РЄ)
Council of Europe (COE)

<<http://www.coe.int/>>

Рада створена в 1949р. і є відкритою для членства всіх європейських держав, які погоджуються з принципами верховенства права та гарантують своїм громадянам дотримання прав і основоположних свобод людини. Головний офіс розташований у Страсбурзі (Франція). До її складу належать Європейський суд з прав людини та Рада Європейського банку розвитку.

Члени (47): Албанія, Андорра, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сан-Маріно, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна

Рада держав Балтійського моря (РДБМ)
Council of the Baltic Sea States (CBSS)

<<http://www.cbss.org/>>

Рада створена в 1992р. як регіональна міждержавна організація співробітництва держав Балтійського регіону. Секретаріат розташований у Стокгольмі (Швеція).

Члени (12): Данія, Естонія, Європейська Комісія, Фінляндія, Німеччина, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Росія, Швеція

Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС)
Economic Community of West African States (ECOWAS)

<<http://www.ecowas.int/>>

ЕКОВАС утворено в 1975р. з метою сприяння торгівлі та співробітництву, а також допомоги розвитку в Західній Африці. В 1981р. Співтовариство ухвалило Протокол про взаємну допомогу у справах оборони (*Protocol on Mutual Assistance in Defence Matters*). Виконавчий секретаріат розташований в Лагосі (Нігерія).

Члени (15): Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того

Європейський Союз (ЄС) European Union (EU)

[<http://europa.eu/>](http://europa.eu/)

ЄС – організація європейських держав, що співпрацюють з широкого кола питань; охоплює спільний ринок з вільним переміщенням людей, товарів, послуг і капіталу; спільну валюту у відповідних країнах-членах, а також Спільну зовнішню політику та політику безпеки (СЗППБ, *Common Foreign and Security Policy, CFSP*). Головними органами ЄС є Європейська Рада (*European Council*), Рада Європейського Союзу (*Council of the European Union*), Європейська Комісія (*European Commission*), Європейський Парламент (*European Parliament*). СЗППБ і Спільна політика безпеки і оборони (СПБО, *Common Security and Defence Policy, CSDP*) координуються Високим Представником ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки у взаємодії з Європейською службою зовнішньої діяльності (*European External Action Service, EEAS*). Лісабонський договір 2007р., що вдосконалює механізми функціонування ЄС, набув чинності 1 грудня 2009р. Штаб-квартира ЄС розташована у Брюсселі (Бельгія).

Члени (27): Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія

Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом, або ЄСАЕ)

European Atomic Energy Community (Euratom, or EAEC)

[<http://ec.europa.eu/euratom/>](http://ec.europa.eu/euratom/)

Євратом утворено в 1957р. згідно з Договором про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (Договір про Євратом) з метою сприяння розвитку ядерної енергії в мирних цілях та адміністрування разом з МАГАТЕ багатонаціональної регіональної системи гарантій, яка поширюється на всі держави-члени ЄС. Завданням Агентства Євратому з постачання (*Euratom Supply Agency*), розташованого в Люксембурзі, є безперерйне та рівноправне забезпечення постачання руди, сировини та спеціальних розщеплюваних матеріалів для держав-членів ЄС.

Члени (27): держави-члени ЄС

Європейське оборонне агентство (ЄОА) European Defence Agency (EDA)

[<http://eda.europa.eu/>](http://eda.europa.eu/)

ЄОА є органом ЄС, підпорядкованим Раді ЄС. Утворене у 2004р. з метою допомоги розвитку європейських оборонних спроможностей, сприяння європейському співробітництву в галузі озброєнь і зміцненню європейської технологічної та оборонно-промислової бази. Органом прийняття рішень є Правління у складі міністрів оборони країн-членів і Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (Голова Агентства). Розташоване у Брюсселі (Бельгія).

Члени (26): Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія

Рада співробітництва держав Перської затоки (РСДПЗ) Gulf Cooperation Council (GCC)

<<http://www.gcc-sg.org/>>

Повна офіційна назва – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки. Створена в 1981р. з метою сприяння регіональній інтеграції в таких сферах, як економіка, фінанси, торгівля, врядування та законодавство, а також стимулювання наукового та технічного прогресу. Члени Ради співпрацюють також у сферах зовнішньої політики, оборони та безпеки. Головний орган – Верховна Рада. Штаб-квартира розташована в Ер-Ріяді (Саудівська Аравія).

Члени (6): Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ

Міжурядовий орган з питань розвитку (МУОР) Intergovernmental Authority on Development (IGAD)

<<http://www.igad.int/>>

Створення МУОР було ініційоване в 1986р. як Міжурядового органу з питань розвитку і протидії посухам; формально завершилося в 1996р. Цілі – сприяння миру і стабільності в регіоні Африканського рогу, а також створення механізмів запобігання конфліктам, їх врегулювання та розв'язання. Секретаріат розташовано у Джібуті.

Члени (7): Джібуті, Ефіопія, Кенія, Сомалі, Південний Судан, Судан, Уганда

Примітка: Еритрея призупинила членство у 2007р. у відповідь на підтримку МУОР інтервенції Ефіопії в Сомалі. Спроба Еритреї відновити членство у 2011р. була відхилена іншими членами.

Міжнародна конференція з проблем регіону Великих озер International Conference on the Great Lakes Region (ICGLR)

<<http://www.icglr.org/>>

Метою запровадженої у 2004р. *ICGLR* є просування миру та безпеки, політичної і соціальної стабільності, процвітання та розвитку в регіоні Великих озер. У 2006р. держави-члени прийняли Пакт миру, стабільності та розвитку в регіоні Великих озер, який набув чинності у 2008р. Виконавчий секретаріат Конференції розташовано в Бужумбурі (Бурунді).

Члени (11): Ангола, Бурунді, ЦАР, Конго, ДРК, Кенія, Уганда, Руанда, Судан, Танзанія, Замбія

Спільна консультативна група (СКГ) Joint Consultative Group (JCG)

<<http://www.osce.org/jcg/>>

СКГ створена в рамках Договору 1990р. про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСС, *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE Treaty*) з метою виконання завдань та імплементації Договору, усунення неоднозначності його інтерпретації. Розташована у Відні (Австрія).

Учасники ДЗЗСС (30): див. додаток А.

Ліга Арабських Держав (ЛАД) League of Arab States

[<http://www.lasportal.org/>](http://www.lasportal.org/)

ЛАД (Арабська ліга) створена в 1945р. Головне завдання – сформувати спільноту арабських держав і заохотити їх до політичного та економічного співробітництва. Угода про колективну оборону та економічне співробітництво між її членами підписана в 1950р. Постійна штаб-квартира розташована в Каїрі (Єгипет).

Члени (22): Алжир, Бахрейн, Комори, Джібуті, Єгипет, Ірак, Йорданія, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Оман, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сомалі, Судан, Сирія*, Туніс, ОАЕ, Ємен

* Участь Сирії в діяльності ЛАД призупинена 16 листопада 2011р.

Організація Північно-Атлантичного Договору (НАТО) North Atlantic Treaty Organization (NATO)

[<http://www.nato.int/>](http://www.nato.int/)

НАТО створено в 1949р. в рамках Північно-Атлантичного Договору (Вашингтонського Договору) як оборонний Альянс країн Заходу. Стаття 5 Договору визначає зобов'язання членів давати відсіч збройному нападу на будь-якого члена Договору. Штаб-квартира розташована у Брюсселі (Бельгія).

Члени (28): Албанія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія, США

Рада Євро-Атлантичного Партнерства (РЄАП) Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC)

[<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm>](http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm)

РЄАП об'єднує НАТО та його партнерів у програмі “Партнерство заради миру” (ПЗМ, *Partnership for Peace, PFP*) для діалогу та консультацій. Надає загальний політичний формат для двосторонніх програм ПЗМ.

Члени (50): країни-члени НАТО плюс Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Фінляндія, Грузія, Ірландія, Казахстан, Киргизстан, Македонія, Мальта, Молдова, Чорногорія, Росія, Сербія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан

Комісія НАТО-Грузія NATO-Georgia Commission (NGC)

[<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52131.htm>](http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52131.htm)

Комісія створена у вересні 2008р. як механізм політичних консультацій і політичного співробітництва з метою надання Грузії допомоги в досягненні її мети – набуття членства в НАТО.

Учасники (29): країни-члени НАТО та Грузія

Рада НАТО-Росія NATO-Russia Council (NRC)

[<http://www.nato-russia-council.info/>](http://www.nato-russia-council.info/)

Рада створена у 2002р. як механізм консультацій, пошуку згоди, розвитку співробітництва, вироблення спільних рішень і дій з питань

безпеки, зосереджуючись на сферах взаємних інтересів, визначених в Установчому акті НАТО-Росія 1997р. про взаємовідносини, співробітництво та безпеку, а також на таких нових питаннях, як протидія тероризму, врегулювання криз і нерозповсюдження ядерної зброї.

Учасники (29): країни-члени НАТО та Росія

Комісія Україна-НАТО (КУН) NATO-Ukraine Commission (NUC)

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50319.htm>

КУН утворена в 1997р. з метою консультацій з політичних питань і проблем безпеки, запобігання конфліктам та їх розв'язання, нерозповсюдження ядерної зброї, експорту озброєнь, передачі технологій, а також інших питань, що турбують обидві сторони.

Учасники (29): країни-члени НАТО та Україна

Консультативний комітет Договору з відкритого неба Open Skies Consultative Commission (OSCC)

<<http://www.osce.org/oscc/>>

Комітет утворено в 1992р. відповідно до Договору з відкритого неба для вирішення питань його дотримання.

Сторони Договору (34): див. додаток А.

Організація співробітництва з питань спільних програм озброєння (ОССО)

Organisation Conjointe de Cooperation en matiere d'Armement (OCCAR, Organisation for Joint Armament Cooperation)

<<http://www.occar.int/>>

ОССО створена Францією, Німеччиною, Італією та Великою Британією в 1996р.; з 2001р. має офіційний статус. Мета – сприяння більш ефективній і раціональній реалізації домовленостей з виконання специфічних спільних програм озброєння. Штаб-квартира розташована в Бонні (Німеччина).

Члени (6): Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Велика Британія

Агентство із заборони ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні

Organismo para la Proscripcion de las Armas Nucleares en la America Latina y el Caribe (OPANAL, Agency for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean)

<<http://www.opanal.org/>>

Агентство створене в 1967р. згідно з Договором Тлателолко з метою вирішення разом з МАГАТЕ питань дотримання Договору. Розташоване в Мехіко (Мексика).

Сторони Договору (33): див. додаток А.

Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ Organization for Democracy and Economic Development – GUAM

[<http://guam-organization.org/>](http://guam-organization.org/)

ГУАМ – група чотирьох держав (Грузії, України, Азербайджану, Молдови), метою якої є сприяння стабільності і зміцненню безпеки. Історія її створення бере початок з 1997р.; офіційно зареєстрована у 2006р. В семи робочих групах країни-члени співпрацюють з питань просування соціально-економічного розвитку та торгівлі. Секретаріат розташований в Києві (Україна).

Члени (4): Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

[<http://www.osce.org/>](http://www.osce.org/)

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) заснована в 1973р. (перейменована на ОБСЄ в 1995р.) як головний інструмент всеохопної і колективної безпеки для раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктної відбудови. Штаб-квартира розташована у Відні (Австрія). До Трійки ОБСЄ належать її діючий, попередній і наступний голови. Форум зі співробітництва в галузі безпеки (*Forum for Security Co-operation, FSC*), що також розташований у Відні, опікується контролем над озброєннями та заходами зміцнення довіри та безпеки. До складу ОБСЄ належать кілька установ, розташованих у Європі.

Учасники (57): Албанія, Андорра, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, *Монголія*, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сан-Маріно, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туреччина, Туркменістан, Велика Британія, Україна, США, Узбекистан

Мінська група

Minsk Group

[<http://www.osce.org/mg/>](http://www.osce.org/mg/)

Мінська група підтримує Мінський процес і є постійно діючим форумом для переговорів з питань мирного врегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі.

Члени: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Фінляндія, Франція*, Німеччина, Італія, Росія*, Швеція, Туреччина, США*, Трійка ОБСЄ

* Представники цих трьох країн є співголовами Групи.

Організація Американських Держав (ОАД) Organization of American States (OAS)

[<http://www.oas.org/>](http://www.oas.org/)

ОАД – група держав Американського континенту, які ухвалили в 1948р. її Статут. Мета – зміцнення миру та безпеки в західній півкулі. Генеральний секретаріат розташований у Вашингтоні (США).

Члени (35): Антигуа та Барбуда, Аргентина, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Канада, Чілі, Колумбія, Коста-Ріка, Куба*, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Ямайка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Тринідід і Тобаго, Уругвай, США, Венесуела

* Згідно з Резолюцією від 3 червня 2009р., втратила чинність Резолюція 1962р., якою Куба була позбавлена членства в ОАД. Згідно з Резолюцією 2010р., участь Куби в Організації “буде результатом діалогу”. Куба відмовилася брати участь у заходах ОАД.

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC)

<<http://www.bsec-organization.org/>>

ОЧЕС утворена в 1992р. Її цілями є забезпечення миру, стабільності і процвітання, поширення та розвиток економічного співробітництва і прогресу в регіоні Чорного моря. Постійний секретаріат розташований у Стамбулі (Туреччина).

Члени (12): Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Сербія, Туреччина, Україна

Форум Тихоокеанських островів Pacific Islands Forum

<<http://www.forumsec.org/>>

Форум засновано в 1971р. групою держав Південного узбережжя Тихого океану, які запропонували створити в цьому регіоні без'ядерну зону та уклали в 1985р. Договір Раротонго. Крім сприяння моніторингу імплементації Договору, Форум надає майданчик для неформальних дискусій з широкого кола проблем. Секретаріат розташований в Суві (Фіджі).

Члени (16): Австралія, Острови Кука, Фіджі, Кірібаті, Маршалові Острови, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Вануату

Рада регіонального співробітництва (РРС) Regional Cooperation Council (RCC)

<<http://www.rcc.int>>

Рада заснована у 2008р. як наступниця Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, ініційованого ЄС на Конференції 1999р. з питань Південно-Східної Європи. РРС сприяє взаємовигідному співробітництву, європейській та євроатлантичній інтеграції Південно-Східної Європи заради підтримки розвитку на користь народів країн регіону. Діяльність зосереджена на шести пріоритетних сферах: соціально-економічний розвиток, енергетика та інфраструктура, юстиція і внутрішні справи, безпекове співробітництво, розвиток людського капіталу, міжпарламентське співробітництво. Секретаріат розташований в Сараєво, Офіс зв'язку – у Брюсселі.

Члени (46): Албанія, Австрія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Рада Європи, Рада Європейського банку розвитку, Хорватія, Чехія, Данія, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, ЄС, Німеччина, Фінляндія, Франція, Греція, Угорщина, Міжнародна організація з питань міграції, Ірландія, Італія, Латвія, Македонія, Молдова, Чорногорія, НАТО, Норвегія, ОЕСР,

ОБСЄ, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Ініціатива зі співробітництва в Південно-Східній Європі, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, ООН, Європейська економічна комісія ООН, Програма розвитку ООН, Місія ООН у Косово, США, Світовий Банк

Шанхайська організація співробітництва (ШОС) Shanghai Cooperation Organisation (SCO)

<<http://www.sectSCO.org/>>

ШОС (раніше – Шанхайська п'ятірка) створена в 1996р., змінила назву на теперішню у 2001р. Членство в ній є відкритим для всіх держав, що підтримують її цілі. Держави-члени співпрацюють у сферах економіки та реалізації заходів зміцнення довіри і регіональної безпеки. Секретаріат розташовано в Пекіні (Китай).

Члени (6): Китай, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Узбекистан

Центральноамериканська система інтеграції (СЦАІ) Sistema de la Integración Centroamericana (SICA, Central American Integration System)

<<http://www.sica.int/>>

СЦАІ заснована в 1991р. згідно з Tegucigalpa протоколом. Одним із завдань є створення нової моделі регіональної безпеки, що ґрунтується на розумному балансі сил, зміцненні цивільних органів влади, подоланні бідності, сприянні сталому розвитку, захисті навколишнього середовища, викоріненні насильства, корупції, тероризму, торгівлі наркотиками і зброєю. Штаб-квартира розташована в Сан-Сальвадорі (Сальвадор).

Члени (7): Беліз, Коста-Ріка, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама

Шестисторонні переговори Six-Party Talks

Форум багатосторонніх переговорів стосовно Північно-Корейської ядерної програми. Проводяться в Пекіні під головуванням Китаю.

Учасники (6): Китай, Японія, Північна Корея, Південна Корея, Росія, США

Південноафриканське співтовариство розвитку (САДК) Southern African Development Community (SADC)

<<http://www.sadc.int/>>

ПАСР утворене в 1992р. з метою просування регіонального економічного розвитку та головних принципів: суверенітету, миру та безпеки, прав людини та демократії. Орган співробітництва з питань політики, оборони та безпеки (*Organ on Politics, Defence and Security Cooperation, OPDS*) призначений для сприяння миру та безпеці в регіоні. Секретаріат розташовано в Габороне (Ботсвана).

Члени (15): Ангола, Ботсвана, ДРК, Лесото, Мадагаскар*, Малаві, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Сейшельські Острови, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Замбія, Зімбабве

* Мадагаскар був усунений від участі в усіх органах ПАСР у березні 2009р.

Субрегіональна консультативна комісія (СРКК)
Sub-Regional Consultative Commission (SRCC)

<<http://www.osce.org/item/43725>>

СРКК створена згідно з Угодою 1996р. про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійською угодою) як форум для вирішення питань її дотримання.

Сторони Угоди (4): див. додаток А.

Союз південноамериканських націй (УНАСУР)

Unión de Naciones Suramericanas
(UNASUR, Union of South American Nations)

<<http://www.unasursg.org/>>

УНАСУР є міжурядовою організацією, метою якої є зміцнення регіональної інтеграції, політичного діалогу, економічного розвитку та координації оборонної діяльності країн-членів. Установчий договір від 2008р. набув чинності 11 березня 2011р. УНАСУР має поступово замінити Андійську спільноту (*Andean Community*) та Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР, *Mercado Común del Sur, MERCOSUR*). Штаб-квартира розташована у Квіто (Еквадор).

Члени (12): Аргентина, Болівія, Бразилія, Чілі, Колумбія, Еквадор, Гайана, Парагвай, Перу, Суринам, Уругвай, Венесуела

Південноамериканська оборонна рада (ПАОР)

Consejo de Defensa Suramericano
(CDS, South American Defence Council)

<<http://www.unasurcds.org/>>

ПАОР утворена державами-членами УНАСУР у грудні 2008р. Її перша зустріч відбулася в березні 2009р. Цілями ПАОР є перетворення Південної Америки на зону миру, формування регіональної ідентичності, зміцнення регіонального співробітництва у сфері оборони.

Члени (12): члени УНАСУР

III. Режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією

Австралійська група (АГ)
Australia Group (AG)

<<http://www.australiagroup.net/>>

АГ – сформована в 1985р. група держав, що має на меті попередження навмисного чи ненавмисного розповсюдження матеріалів та обладнання, що стосуються програм виробництва хімічної і біологічної зброї, шляхом обміну інформації про випадки розповсюдження і стратегіями протидії, в т.ч. шляхом гармонізації процедур контролю над передачами.

Учасники (41): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Європейська Комісія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (ФАТФ)

Financial Action Task Force (FATF)

<<http://www.fatf-gafi.org/>>

ФАТФ є міжурядовим органом з розробки політики, метою якого є запровадження міжнародних стандартів, розробка і просування політики на національному та міжнародному рівнях. ФАТФ утворена в 1989р. Великою сімкою (G7), первинною метою якої були вивчення та розробка засобів боротьби з відмиванням грошей; у 2001р. її мандат був розширений з метою об'єднання зусиль у боротьбі з фінансуванням тероризму, а у 2008р. – зусиль з протидії фінансуванню розповсюдження ЗМУ. Секретаріат розташований в Парижі (Франція).

Члени (36): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Канада, Китай, Данія, Європейська Комісія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Рада співробітництва держав Перської затоки, Гонконг (Китай), Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Росія, Сінгапур, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США

Гаагський Кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет (ГКП) Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)

<<http://www.hcoc.at/>>

ГКП підписано у 2002р. групою держав, що визнають його принципи, насамперед: необхідність запобігання розповсюдженню і стримування зростання кількості балістичних ракетних систем, здатних нести зброю масового ураження; зміцнення багатосторонніх механізмів роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї. Функції Секретаріату ГКП виконує Міністерство закордонних справ Австрії, розташоване у Відні.

Держави-підписанти (134): Афганістан, Албанія, Андорра, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Бенін, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Еритрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірак, Ірландія, Італія, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Латвія, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршалові Острови, Мавританія, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу,

Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Руанда, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Судан, Суринам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Тімор-Лешті, Тонга, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, Замбія

Режим контролю над ракетними технологіями (РКРТ)

Missile Technology Control Regime (MTCR)

<<http://www.mtcr.info/>>

РКРТ є неформальним режимом експортного контролю, у рамках якого країни-учасниці координують зусилля з ліцензування національного експорту з метою запобігання розповсюдженню ракетних систем, здатних доставляти зброю масового ураження. Країни-учасниці користуються Керівними принципами стосовно поставок, чутливих з точки зору розповсюдження ракетних технологій.

Учасники (34): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Канада, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Група ядерних постачальників (ГЯП)

Nuclear Suppliers Group (NSG)

<<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/>>

ГЯП (раніше відома як Лондонський клуб) утворена в 1975р. Вона координує діяльність національних систем експортного контролю над ядерними матеріалами згідно з її Керівними принципами стосовно поставок ядерних матеріалів (Лондонські керівні принципи, вперше погоджені в 1978р.), що містять орієнтовний список матеріалів, які є об'єктами гарантій МАГАТЕ у випадку їх експорту в мирних цілях до будь-якої неядерної держави, а також згідно з Керівними принципами стосовно поставок пов'язаних з ядерною діяльністю устаткування подвійного використання, матеріалів, програмного забезпечення та супутніх технологій (Варшавські керівні принципи).

Учасники (47): Аргентина, Австралія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Бразилія, Болгарія, Канада, Китай, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, *Мексика*, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Ініціатива протидії розповсюдженню (ІПР)

Proliferation Security Initiative (PSI)

<<http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>>

Заснована у США у 2003р., ІПР є багатостороннім форумом, діяльність якого зосереджується на співробітництві правоохоронних органів у перехопленні та конфіскації зброї масового ураження, ракетних технологій і пов'язаних з ними матеріалів під час їх незаконного переміщення сушею, повітрям або морем. Положення ІПР стосовно принципів перехоплення видана у 2003р. ІПР не має секретаріату; її діяльність координується Групою практикуючих експертів (ГПЕ).

Учасники (102): Афганістан, Албанія, Андорра, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія*†, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Білорусь, Бельгія, Беліз, Боснія і Герцеговина, Бруней, Болгарія, Камбоджа, Канада*, Чілі, Колумбія, Хорватія†, Кіпр, Чехія†, Данія*, Джібуті†, *Домініка, Домініканська Республіка*, Сальвадор, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Франція*†, Грузія, Німеччина*†, Греція*, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія*†, Японія*†, Йорданія, Казахстан, Південна Корея*†, Киргизстан, Кувейт, Латвія, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва†, Люксембург, Македонія, Мальта, Маршалові Острови, Молдова, Монголія, Чорногорія, Марокко, Нідерланди*†, Нова Зеландія*†, Норвегія*†, Оман, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Філіппіни, Польща*†, Португалія*†, Катар, Румунія, Росія*, *Сент-Люсія*, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Саудівська Аравія, Сербія, Сінгапур*†, Словаччина, Словенія†, Іспанія*†, Шрі-Лінка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, *Таїланд*, Туніс, Туреччина*†, Туркменістан, Україна†, ОАЕ†, Велика Британія*†, США*†, Узбекистан, Вануату, Ємен

* Члени ГПЕ.

† Країни, в яких у 2003-2012рр. відбувалися заходи ППР.

Вассенаарська домовленість (ВД) Wassenaar Arrangement (WA)

<http://www.wassenaar.org/>

Вассенаарська домовленість про експортний контроль над звичайними озброєннями, товарами та технологіями подвійного використання укладена в 1996р. Метою ВД є запобігання придбанню озброєнь, чутливих товарів і технологій подвійного використання для застосування у військових цілях державами, чия поведінка викликає стурбованість держав-членів. Секретаріат розташовано у Відні (Австрія).

Учасники (41): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, *Мексика*, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Комітет Цангера Zangger Committee

<http://www.zanggercommittee.org/>

Комітет експертів з ядерних питань створено в 1971-1974рр. групою країн - ядерних постачальників, неофіційні зустрічі яких відбуваються двічі на рік з метою координації експортного контролю над ядерними матеріалами згідно з регулярно оновлюваним орієнтовним списком виробів, які під час експорту підпадають під гарантії МАГАТЕ. Діяльність Комітету доповнює роботу ГЯП.

Члени (38): Аргентина, Австралія, Австрія, *Білорусь*, Бельгія, Болгарія, Канада, Китай, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Південна Корея, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Додаток В. Хронологія 2012р.

НЕННЕ БОДЕЛЛ

У додатку наводяться головні події 2012р., що стосуються озброєнь, роззброєння та міжнародної безпеки. Дати відповідають місцевому часу. Ключові слова наведені у правій колонці. Визначення аббревіатур див. с.ххii-ххviii.

- 1 січня Організація з атомної енергії Ірану (*Atomic Energy Organization of Iran*) заявила про виготовлення перших вітчизняних паливних елементів. 2 січня, під час військово-морських навчань у Перській затоці, Іран здійснив випробувальні пуски балістичних ракет середньої і великої дальності. Внаслідок запровадження США 31 грудні 2011р. нових санкцій проти фінансового сектору та Центрального банку Ірану напруженість у регіоні зростає. Іран; США
- 3 січня 6-8 тис. озброєних бойовиків племені нуерів напали на м.Пібор у штаті Джонлі (Південний Судан). Повідомлялося, що їх число перевищило чисельність персоналу Місії ООН у Південному Судані (*UN Mission in South Sudan, UNMISS*) та Народно-визвольної армії Судану (*Sudan People's Liberation Army*), дислокованих у регіоні. За період з грудня місяця в результаті етнічних сутичок між племенами нуерів і мурле загинули кілька тисяч цивільних і тисячі стали біженцями. Південний Судан
- 5 січня Президент Б.Обама презентував нову оборонну стратегію, що визначає оборонні пріоритети США у XXI столітті, в т.ч.: зміцнення присутності США в азійсько-тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході; скорочення ядерних арсеналів; посилення спроможностей з ведення розвідки, спостереження, а також боротьби з тероризмом. США; оборонна стратегія
- 8 січня За даними іранського видання *Kaуhan*, Іран розпочав збагачення урану на новому підземному ядерному об'єкті Фордоу поблизу м.Кум. Фордоу є меншим за розмірами, але більш потужним, ніж головний паливнозбагачувальний об'єкт у Наганці. Іран; ядерна програма
- 11 січня У Тегерані внаслідок "терористичної бомбової атаки" – підриву магнітного вибухового пристрою в машині – загинув іранський вчений-ядерник. Це вже четвертий випадок вбивства вчених-ядерників в Ірані. Офіційними особами Ірану відповідальність покладається на Ізраїль. Іран; ядерна програма; тероризм
- 20 січня Близько 200 осіб загинули внаслідок серії вибухів у м.Кано (Нігерія), здійснених бойовим ісламістським угрупованням Боко Харам ("Заборона західної освіти"). Вже після нападу на офіс ООН у м.Абуджа в серпні 2011р. від їх дій загинули тисячі людей. Нігерія; тероризм
- 22 січня Ліга Арабських Держав (ЛАД) презентувала план врегулювання 10-місячного конфлікту в Сирії. Згідно з домовленостями, Президент Б.Асад (*Bashar al-Assad*) мав передати свої повноваження заступнику та розпочати переговори з опозицією, протягом двох місяців мав бути сформований Уряд національної єдності з наступним проведенням президентських і парламентських виборів. 23 січня Сирія відхилила пропозицію ЛАД, назвавши її посяганням на суверенітет країни. ЛАД; Сирія

- 24 січня Політичне представництво ООН у Сомалі (*UN Political Office for Somalia*) відновило присутність у Могадішо після його тривалого перебування (з 1995р.) в Найробі (Кенія). ООН; Сомалі
- 28 січня ЛАД призупинила діяльність моніторингової місії в Сирії – після кількох днів ескалації насильства по всій країні, початку наступу армії проти опозиційних сил поблизу Дамаску та відмови Президента Б.Асада передати владу Уряду національної єдності. ЛАД; Сирія
- 3-4 лютого Сирійські урядові сили нанесли артилерійський удар по м.Хомс. За повідомленнями, внаслідок цієї найбільш кривавої атаки з початку антиурядових протестів у березні 2011р., загинули близько 300 осіб. 4 лютого РБ ООН не спромоглась ухвалити резолюцію на підтримку плану ЛАД із врегулювання конфлікту в Сирії. Рішення, підтримане 13 членами РБ, було заблоковане Росією і Китаєм. ООН; Сирія
- 6 лютого Велика Британія і США відкликали своїх послів із Сирії на знак протесту проти насильства, застосованого урядовими силами до цивільного населення. 6-7 лютого урядові сили відновили артилерійські обстріли м.Хомс. Головне опозиційне угруповання – Сирійська Національна Рада (*Syrian National Council*) – заявила про загибель щонайменше 50 осіб. Сирія; Велика Британія; США
- 8 лютого У столиці Дарфуру м.Ель-Фашер відбулась інаугурація Регіональної адміністрації Дарфуру (РАД, *Darfur Regional Authority, DRA*). Завданням РАД є сприяння розвитку та миру в Дарфурі, що є складовою Дохінського документа про мир у Дарфурі (*Doha Peace Document*), підписаного 14 липня 2011р. між Урядом Судану та повстанським Рухом за визволення і справедливість (*Liberation and Justice Movement, LJM*). Судан; Дарфур
- 10 лютого Під час засідання Об'єднаного комітету з безпекових і політичних питань (*Joint Political and Security Mechanism, JPSM*) в Аддіс-Абебі (Ефіопія), уряди Південного Судану та Судану підписали Меморандум про порозуміння, ненапад і співпрацю (*Memorandum of Understanding on Non-aggression and Cooperation*). У Меморандумі задекларовані взаємні зобов'язання сторін поважати суверенітет і територіальну цілісність, не втручатися у внутрішні справи та не застосовувати силу у двосторонніх відносинах. АС та ООН привітали підписання документа. Південний Судан; Судан
- 16 лютого Генеральна асамблея ООН 137 голосами проти 12 (Росія і Китай голосували проти, 17 членів утрималися) ухвалила резолюцію, що засуджує продовження “систематичного та широкомасштабного” порушення прав людини владою Сирії і закликає всі сторони конфлікту до “негайного припинення насильства та репресій”. ООН; Сирія
- 22 лютого РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2036, що закликає АС збільшити до 31 жовтня 2012р. чисельність Місії АС у Сомалі (*AU Mission in Somalia, AMISOM*) до затвердженого максимуму у 17 731 військових, та дозволяє розширити пакет логістичної підтримки ООН для *AMISOM*. ООН; АС; Сомалі
- 22-23 лютого Після спалення 22 лютого на авіабазі в Баграмі (Афганістан) Корану солдатами *ISAF*, протести із застосуванням насильства охопили всю територію країни, понад 20 осіб, у т.ч. солдат *ISAF*, загинули. 23 лютого Президент Б.Обама в особистому листі до Президента Афганістану Х.Карзая висловив “глибокий жаль” з приводу інциденту в Баграмі та пообіцяв притягнути винних в інциденті до відповідальності. *ISAF*; Афганістан; США; іслам

- 23 лютого ООН і ЛАД призначили колишнього Генерального секретаря ООН К.Аннана (*Kofi Annan*) Спільним спеціальним посланником у справах сирійської кризи (*Joint Special Envoy for Syria*). На нього покладається сприяння припиненню насильства та порушення прав людини в Сирії, а також підготовка пропозицій з мирного врегулювання сирійської кризи. ООН; ЛАД; Сирія
- 23 лютого На Лондонській Конференції з проблем Сомалі (*London Conference on Somalia*) делегати від Сомалі, 38 інших країн-учасниць і міжнародних організацій домовилися: підтримати політичний процес у Сомалі; посилити Місію АС у Сомалі (*African Union Mission in Somalia, AMISOM*) та надати допомогу Сомалі в розвитку власних сил безпеки; сприяти зміцненню стабільності на місцевому рівні; вжити заходів проти піратства та тероризму. Сомалі
- 24 лютого Міністри закордонних справ понад 60 країн взяли участь у Міжнародній конференції друзів сирійського народу (*International Conference of the Friends of the Syrian People*), що відбулася в Тунісі. Учасники ухвалили декларацію, що закликає до негайного припинення вогню та насильства в Сирії. Кроком у відповідь з боку Уряду Сирії став дозвіл міжнародним гуманітарним організаціям на доступ до країни. Сирія
- 29 лютого За результатами американо-корейських офіційних переговорів у Пекіні (Китай), Північна Корея погодилася призупинити ядерні випробування, збагачення урану та надала дозвіл інспекторам МАГАТЕ на перевірку та моніторинг діяльності на головному ядерному реакторі в Йонгбені (Північний Пьонган). Північна Корея погодилася також на мораторій на пуски ракет великої дальності. Такі поступки були частиною більш широких домовленостей, включно з американською допомогою в поставках 240 тис. т продовольства. Північна Корея; США; ядерна програма
- 4 березня Бойовики угруповання *Ansar al-Sharia*, пов'язаного з Аль-Каїдою на Аравійському півострові (*al-Qaeda in the Arabian Peninsula, AQAP*), здійснили напад (з використанням смертників) на військову базу в Зінджібарі (Ємен), в результаті якого було вбито понад 100 військових і ще більше поранено. Бойовики взяли солдатів у заручники та захопили важкі озброєння. З боку повстанців загинули близько 30 осіб. Ємен; Аль-Каїда
- 11 березня Військовослужбовець США вбив і підпалив 16 цивільних афганців під час нічної атаки у двох селищах поблизу військової бази Зангабад на півдні Афганістану. Таліби пообіцяли помститися за "нелюдські напади". В Афганістані відбулася подальша (після спалення Корану 22 лютого) ескалація антиамериканських настроїв. США; Афганістан
- 14 березня Міжнародний кримінальний суд (МКС) у Гаазі (Нідерланди) своїм першим (з часу його заснування у 2002р.) вердиктом визнав лідера Союзу конголезьких патріотів (*Union of Congolese Patriots*) Т.Дьїло (*Thomas Lubanga Dyilo*) винним у скоєнні воєнного злочину. Злочин полягав у вербуванні і примушенні до служби дітей віком до 15 років та використанні їх у бойових діях на території ДРК у 2002-2003рр. Т.Дьїло був заарештований у 2006р. та притягнений до суду у 2009р. 10 липня МКС засудив його до 14 років ув'язнення. МКС; ДРК; воєнні злочини
- 22 березня Президент А.Туре (*Amadou Toumani Touré*) позбавлений влади внаслідок військового перевороту, якому передували насильницькі сутички між урядовими силами та повстанцями-туарегами з Національного руху визволення Азаваду (*Mouvement National de Liberation de l'Azawad, MNLA*), що точилися в Північному Малі із середини січня. Міжнародна спільнота засудила державний переворот. Малі

- 26 березня Спільний спеціальний посланник ООН і ЛАД у справах сирійської кризи К.Аннан отримав офіційне підтвердження від Уряду Сирії про прийняття пропозицій з шести пунктів стосовно припинення триваючого у країні насильства. План, односторонньо затверджений РБ ООН 21 березня, передбачає припинення вогню та вивід урядових сил і артилерії з населених пунктів під наглядом ООН. ООН; ЛАД; Сирія
- 26-27 березня Другий саміт з ядерної безпеки відбувся в Сеулі (Південна Корея). У саміті взяли участь понад 53 глав держав і міжнародних організацій. Саміт присвячений спільним діям у боротьбі із загрозами ядерного тероризму, захисту ядерних об'єктів і матеріалів, а також запобіганню торгівлі ядерними матеріалами. Наступний саміт з ядерної безпеки відбудеться в Нідерландах у 2014р. Ядерна безпека
- 8 квітня Після повідомлень про перебування китайських риболовецьких суден у районі рифу Скарборо в Південнокитайському морі, ВМС Філіппін відрядили свій найбільший військовий корабель, який вступив у протистояння з патрульними кораблями Китаю. Обидві сторони заявляють про те, що риф Скарборо є "невід'ємною частиною" їх території. Конфлікт тривав до грудня; Філіппіни з метою розв'язання конфлікту шляхом багатосторонніх переговорів звернулися по допомогу до міжнародної спільноти. Китай; Філіппіни
- 12 квітня Уряд Гвінеї-Бісау усунуто від влади внаслідок військового перевороту (див. також 11 травня). Гвінея-Бісау
- 12 квітня Після ескалації насильства по всій території Сирії протягом попереднього тижня набула сили домовленість про припинення вогню в рамках мирного плану Спільного спеціального посланника ООН і ЛАД у справах сирійської кризи К.Аннана. За оцінками ООН, за останній рік внаслідок бойових дій загинули понад 9 000 осіб. Уряд Сирії повідомляє про 2 600 загиблих з боку урядових сил безпеки від рук повстанців. ООН; ЛАД; Сирія
- 13 квітня Північна Корея на честь 100-річчя народження засновника Північної Кореї Кім Ір Сена здійснила пуск ракети, здатної вивести на орбіту супутник. Через 2 хв. після запуску ракета вибухнула і впала в Жовте море. Пуск був засуджений міжнародним співтовариством, оскільки він порушує Резолюцію РБ ООН. Після повідомлення про пуск ракети США призупинили заплановану на 28 березня поставку продовольчої допомоги. Північна Корея
- 14 квітня РБ ООН односторонньо ухвалила Резолюцію №2042, що передбачає розгортання в Сирії передової групи неозброєних військових спостерігачів чисельністю до 30 осіб. Її завдання полягає в контролі над дотриманням повного припинення збройного насильства до моменту розгортання наглядової Місії ООН з моніторингу припинення вогню (див. також 21 квітня). ООН; Сирія
- 15 квітня Бойовики-таліби здійснили скоординовані напади в Кабулі (на дипломатичний квартал і Парламент), а також у трьох інших провінціях Афганістану. Речник талібів повідомив, що напади є початком "весняної кампанії". Афганістан; тероризм
- 19 квітня Індія здійснила успішний випробувальний пуск балістичної ракети великої дальності *Agni V*, здатної нести ядерну боеголовку. Дальність польоту ракети (5 000 км) дозволяє досягти Пекіна та Шанхая (Китай). Індія; ракети

- 20 квітня Південний Судан після кількох тижнів ескалації насильства вивів війська з багатого на поклади нафти регіону навколо м.Хегліг на кордоні між Суданом і Південним Суданом. Південний Судан заявляє права на цю територію, але міжнародна спільнота засуджує такі дії в регіоні. Південний Судан
- 21 квітня РБ ООН одногослоно схвалила Резолюцію №2043, що санкціонує розгортання Наглядової місії ООН у Сирії (*UN Supervision Mission in Syria, UNSMIS*) з початковим мандатом на 90 днів, завданням якої є спостереження за припиненням насильства та моніторинг виконання плану мирного врегулювання. Чисельність Місії складатиме 300 неозброєних військових спостерігачів і “відповідний цивільний контингент”. ООН; Сирія
- 26 квітня Після чотирьох років слухань Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне (*Special Court for Sierra Leone*), розташований в Гаазі (Нідерланди) визнав колишнього президента Ліберії Ч.Тейлора (*Charles Taylor*) винним за 11 пунктами обвинувачень у допомозі та співучасті у воєнних злочинах, скоєних за роки громадянської війни в Сьєрра-Леоне (1991-2002рр.). Ч.Тейлор є першим, з часів Другої світової війни, колишнім главою держави, засудженим міжнародним судом за воєнні злочини. 30 травня він був засуджений до 50 років позбавлення волі. Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне; Лівія; Сьєрра-Леоне; воєнні злочини
- 1 травня Під час зустрічі в Кабулі Президент США Б.Обама та Президент Афганістану Х.Карзай підписали Угоду про довгострокове стратегічне партнерство між Афганістаном і США (*Afghan-US Enduring Strategic Partnership Agreement*). Угода є юридично зобов'язуючим документом, що визначає партнерство сторін після виводу військ США у 2014р. Афганістан; США
- 2 травня Після усунення певних обмежень на публікації журнал *Nature* друкує статтю американських дослідників про принципи мутації вірусу грипу серед тварин у лабораторних умовах. Подібну статтю голландської групи дослідників 22 червня публікує журнал *Science* – після надання Нідерландами експортної ліцензії на результати дослідження. Питання стосовно публікації результатів дослідження, анонсованого 12 вересня 2011р., викликало гарячі дискусії в наукових і безпекових колах з приводу пріоритетності загроз біотероризму перед важливістю цілей охорони здоров'я та готовності до боротьби з пандемією грипу. Біологічна безпека; експортний контроль; тероризм
- 5 травня Організатор терористичного нападу Аль-Каїди на США 11 вересня 2001р. Х.Мухаммед (*Khalid Sheikh Mohammed*) і ще чотири причетні до цього терористи постали перед військовим трибуналом на базі Гуантанамо (Куба). Стосовно них висунуто звинувачення в навмисному вбивстві майже 3 000 осіб, тероризмі, викраденні літака, таємній змові і знищенні власності. США; тероризм
- 10 травня 55 осіб загинули та близько 400 поранені внаслідок двох вибухів у Дамаску. Уряд Сирії звинувачує т.зв. “терористів”; повстанці в організації вибухів звинувачують Уряд. Після досягнення за сприяння Спільного спеціального посланника ООН і ЛАД К.Аннана домовленості про припинення вогню з обох сторін зафіксовані численні порушення перемир'я. Сирія

- 11 травня Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States, ECOWAS*) сприяє досягненню домовленостей про формування перехідного уряду Гвінеї-Бісау після військового перевороту в цій країні 12 квітня. 18 квітня розгорнута Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (*ECOWAS Mission in Guinea-Bissau, ECOMIB*) з метою забезпечення переходу країни до цивільного врядування після виборів у квітні 2013р., надання допомоги в реформуванні сектору безпеки і сприяння виводу з території країни контингенту Місії Анголи з надання технічної і військової допомоги у Гвінеї-Бісау (*Angolan Technical and Military Assistance Mission in Guinea-Bissau, MISSANG*). ЕКОВАС; Гвінея-Бісау
- 16 травня Р.Младіч (*Ratko Mladić*), командир боснійських сербів, постав перед Міжнародним кримінальним трибуналом у справах колишньої Югославії (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY*), розташованим у Гаазі (Нідерланди). Р.Младіч був заарештований у травні 2011р. і звинувачується в масових вбивствах у Сребреніце в 1995р. та інших воєнних злочинах під час війни в Боснії 1992-1995рр. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії; Боснія і Герцеговина; воєнні злочини
- 18-19 травня Лідери Великої вісімки під час зустрічі в Кемп-Девіді (штат Меріленд, США) підписали Кемп-Девідську декларацію стосовно проблеми продовольчої безпеки та підтвердження пріоритетності питань нерозповсюдження та роззброєння. Велика вісімка
- 20-21 травня На саміті НАТО в Чикаго (США) ухвалена декларація про оборонні спроможності “Збройні сили НАТО 2020” (*Toward NATO Forces 2020*); ухвалені та оприлюднені результати Огляду потенціалу стримування та оборони (*Deterrence and Defence Posture Review*); задекларовано досягнення “проміжних” спроможностей ПРО НАТО (*‘interim’ NATO ballistic missile defence (BMD) capability*); затверджені Політичні рекомендації НАТО в боротьбі з тероризмом (*Policy Guidelines on Counter-Terrorism*); підтверджені наміри завершення до кінця 2014р. військової місії *ISAF*; започатковане планування наступної місії допомоги силам безпеки Афганістану після 2014р. НАТО; Афганістан; ПРО; тероризм
- 21 травня Внаслідок вибуху, здійсненого терористом-смертником під час репетиції військового параду в м.Сані (Смен), понад 100 осіб загинули, сотні – поранені. Відповідальність взяло угруповання *Ansar al-Sharia*, пов’язане з *AQAP*, зазначивши в повідомленні у *Facebook*, що атака була відплатою за започатковану Урядом у перших числах травня кампанію проти Аль-Каїди. Ємен; Аль-Каїда
- 25 травня Понад 100 осіб загинули (30 з них – діти), сотні – поранені внаслідок артилерійського обстрілу урядовими силами с.Хоула (Сирія). 27 травня РБ ООН одноголосно засудила вбивство мирних жителів і закликала Уряд Сирії до негайного припинення застосування важких озброєнь по населених пунктах. Сирія
- 16 червня Наглядова місії ООН у Сирії (*UNSMIS*) призупинила діяльність через ескалацію протягом останніх 10 днів насильства у країні. Спостерігачі залишаються в Сирії до наступного рішення, але патрулювання ними здійснюватися не буде. ООН; Сирія
- 22 червня Під час тренувального польоту над Середземним морем сирійська ППО збила турецький винищувач *F-4*. Сирія заявила, що літак здійснював політ над її територіальними водами. ЄС засудив дії Сирії. Туреччина ініціювала скликання на 26 червня засідання НАТО для обговорення інциденту. Сирія; Туреччина

- 30 червня Ініціативна група у справах Сирії (*Action Group for Syria*) під час зустрічі в Женеві (Швейцарія) під головуванням Спільного спеціального посланника ООН і ЛАД у справах сирійської кризи К.Аннана погодила план дій сторін конфлікту, спрямованих на повне виконання Плану ООН із врегулювання конфлікту з шести пунктів, а також Резолюцій РБ ООН №2042 та №2043. Одним із кроків врегулювання кризи є негайне припинення насильства в будь-яких формах. Ініціативна група погодила також принципи і правила перехідного періоду для Сирії. Опозиційні сили відреагували на ці домовленості негативно. Сирія
- 30 червня Завершився термін мандата Поліцейської місії ЄС у Боснії і Герцеговині (*European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina, EUPM*). *EUPM* розпочала роботу в січні 2003р. як перша місія ЄС із врегулювання криз у рамках Європейської політики безпеки і оборони (*European Security and Defence Policy, ESDP*), відомої наразі як Спільна політика безпеки і оборони (СПБО, *Common Security and Defence Policy*). ЄС; Боснія і Герцеговина; кризовий менеджмент
- 2-27 липня У Штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку пройшла Конференція ООН з укладення Договору про торгівлю зброєю (ДТЗ, *UN Conference on the Arms Trade Treaty, ATT*). Конференція завершилася без досягнення консенсусу стосовно остаточного тексту Договору. 24 грудня Генеральна асамблея ООН вирішила провести в березні 2013р. наступну конференцію з питань ДТЗ. ДТЗ
- 12 липня У с.Тремсеш поблизу м.Хама (Сирія) внаслідок мінометно-артилерійських обстрілів, здійснених урядовими силами і провладними воєнізованими угрупованнями шабіха (*shabiha*), загинули понад 200 осіб, переважно цивільних. Сирія
- 16 липня Рада ЄС у рамках СПБО запровадила Місію ЄС з розвитку потенціалу Нігеру (*EU Capacity Building Mission in Niger, EUCAP Sahel Niger*) з метою підвищення спроможностей нігерійських сил безпеки (жандармерії, національної поліції, національної гвардії) здійснювати скоординовану та ефективну боротьбу з тероризмом і організованою злочинністю. Концепція врегулювання кризи для запланованої цивільної Місії в регіоні Сахель ухвалена Радою ЄС 23 березня. Розгортання Місії заплановане на початок серпня. ЄС; Нігер; миротворчі операції
- 16 липня Рада ЄС у рамках СПБО запровадила Місію ЄС зі зміцнення морських спроможностей в регіоні Африканського Рогу (*EU Mission on Regional Maritime Capacity Building in the Horn of Africa, EUCAP Nestor*). Місія, утворення якої було схвалене у грудні 2011р., буде цивільною місією, яка доповнюватиме вже діючі: Операцію “Аталанта” військово-морського з’єднання ЄС у Сомалі (*EU NAVFOR Somali*) та Місію ЄС з підготовки персоналу в Сомалі (*EU Training Mission in Somalia, EUTM*). Розгортання Місії заплановане на початок вересня. ЄС; Африканський Ріг; Індійський океан; миротворчі операції
- 18 липня Три високопосадовці, в т.ч. Міністр оборони, загинули та кілька осіб поранені внаслідок вибуху в будівлі Служби національної безпеки в Дамаску. Відповідальність за цю акцію, здійснену після кількох днів жорстких репресій урядових сил у місті, взяли на себе повстанці. Сирія
- 23 липня Речник Міністерства закордонних справ Сирії вперше підтвердив інформацію про наявність у Сирії “зброї масового ураження”, а саме хімічної зброї, заявивши, що “всі види цієї зброї перебувають у сховищах під охороною та наглядом Збройних сил Сирії і ніколи не будуть застосовані, доки Сирії не загрожуватиме зовнішня агресія”. Заява була зроблена на фоні загрози міжнародної ізоляції і можливого нападу з боку Ізраїлю з метою недопущення потрапляння цієї зброї до рук повстанців. Сирія; ХБЗ

- 23 липня Щонайменше 116 осіб загинули, близько 300 – поранені внаслідок серії скоординованих збройних нападів і вибухів по всьому Іраку. Відповідальність за напади, спрямовані переважно проти мусульман-шіїтів, узяло на себе пов'язане з Аль-Каїдою в Іраку угруповання Ісламська держава Ірак (*Islamic State of Iraq, ISI*). Ірак; Аль-Каїда; тероризм
- 2 серпня Спільний спеціальний посланник ООН і ЛАД у справах сирийської кризи К.Аннан, після провалу намірів досягти протягом шести місяців (з дати призначення на посаду) тимчасового припинення вогню, оголосив про свою відставку. Він заявив, що його миротворча місія перетворилася на “місію нездійсненну”. 17 серпня замість К.Аннана Спільним спеціальним посланником був призначений алжирський дипломат, колишній спеціальний представник ООН Л.Брахімі (*Lakhdar Brahimi*). ООН; ЛАД; Сирія
- 8 серпня Єгипетські військові розпочали повітряно-наземну операцію проти ісламістів у відповідь на їх напади 5 серпня на єгипетські блокпости на кордоні між Сінаєм та Ізраїлем, внаслідок яких загинули 16 єгипетських солдат. Єгипет також закрити на невизначений час контрольно-пропускний пункт на Переході Рафах, практично ізолювавши Сектор Гази від зовнішнього світу. Вперше після війни з Ізраїлем у 1973р. армія Єгипту застосувала на Сінаї ракети. 11 серпня Президент Єгипту М.Мурсі (*Muhammed Morsy*) віддав розпорядження про розгортання танків на постах вздовж кордону на Сінаї. Єгипет; Сінаї; тероризм
- 19 серпня Відповідно до рішення РБ ООН від 16 серпня про створення Офісу зв'язку ООН у Сирії, Наглядова місія ООН у Сирії (*UNSMIS*) припинила діяльність. Країну залишили 150 спостерігачів. ООН; Сирія
- 27 серпня - 7 вересня Друга Конференція ООН з огляду виконання Програми дій із запобігання, боротьби та викорінювання незаконної торгівлі стрілецькою зброєю і легкими озброєннями в усіх її аспектах (*UN Conference to Review Progress Made in the Implementation of the Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects*) відбулася в Нью-Йорку. Учасники Конференції одногослодно ухвалили документ, що підтверджує зобов'язання міжнародної спільноти стосовно запобігання, боротьби та викорінювання незаконної торгівлі СЗЛО. ООН; стрілецька зброя і легкі озброєння
- 11-14 вересня Посольство США в Каїрі зазнало нападу протестуючих проти фільму, який, на їх думку, принижує ісламського пророка Мухаммеда. 12 вересня здійснено озброєний напад на консульство США в Бенгазі (Лівія), внаслідок якого загинули американські дипломати. Акції протесту прокотилися по всьому арабському світу; 14 вересня зазнали нападів посольства західних держав у кількох арабських країнах. США; іслам
- 11-17 вересня Загострилися територіальні суперечки між Китаєм і Японією через заяву Уряду Японії про придбання ним у приватного власника трьох островів Сенкаку (китайська назва – Дяою) у Східнокитайському морі. До спірних територіальних вод навколо островів увійшли китайські патрульні кораблі. У Китаї пройшли масові антияпонські демонстрації, а 17 вересня японські компанії в Китаї закрили свої офіси та підприємства. Китай; Японія
- 13 вересня Конференція з роззброєння (*Conference on Disarmament, CD*) завершила роботу у 2012р. без будь-яких суттєвих домовленостей стосовно Договору про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів (*Fissile Material Cut-Off Treaty, FMCT*). Конференція з роззброєння; контроль над озброєннями

- 27 вересня Під час зустрічі в Аддіс-Абебі (Ефіопія) під егідою Імпле- Південний Судан;
таційної комісії АС високого рівня (*African Union High-level Sudan*
Implementation Panel) та РБ ООН президенти Південного Судану та Судану підписали Угоду про заходи безпеки (*Addis Ababa Agreement*). Відповідно до Угоди дві країни зобов'язані виконати ряд домовленостей з питань безпеки, управління нафтовими ресурсами, демаркації кордонів.
- 28 вересня Кенійські військові у складі Місії АС у Сомалі (*African Union Mission in Somalia, AMISOM*) здійснили повітряні та морські удари по останньому опорному пункту Ісламістського руху Аль-Шабаб у м.Кісмайо (Сомалі). Сили Аль-Шабаб з боями залишили місто. Кенія; Сомалі;
миротворчі операції
- 3-4 жовтня Турецькі військові завдали удару по цілях на території Сирії у відповідь на мінометний обстріл з її території, внаслідок якого загинули цивільні. Цього ж дня на екстремному засіданні, присвяченому обговоренню ескалації конфлікту в Сирії, послі НАТО засудили атаки зі сторони Сирії, а Туреччина подала офіційну скаргу в ООН. 4 жовтня РБ ООН одногосно засудила мінометний обстріл турецького міста з території Сирії. Парламент Туреччини ухвалив законні підстави для нанесення Збройними силами ударів по території Сирії у відповідь на подібні атаки. Сирія; Туреччина
- 7 жовтня Під час зустрічі в Куала-Лумпур Уряд Філіппін та Ісламський фронт визволення Моро (*Moro Islamic Liberation Front, MILF*) підписали Рамкову мирну угоду, згідно з якою новий регіон Бангсаморо, розташований на частині острова Мінданао та населений переважно мусульманами, отримує статус широкі автономії. Уряд Філіппін зберігає за собою контроль над сферою оборони, зовнішньої політики та загальної економічної політики. Угода, що поставила крапку в 40-річному конфлікті, підписана 15 жовтня в Манілі. Філіппіни
- 10 жовтня Уряд РФ заявив, що не має намірів продовжувати виконання Спільної програми Нанна-Лугара зі зменшення загроз (*Cooperative Threat Reduction (CTR) programme, Nunn-Lugar programme*) після її завершення на початку 2013р. Програма, за допомогою якої США спільно з Росією забезпечували збереження і знищення ядерної та хімічної зброї колишнього Радянського Союзу, діяла з 1992р. Росія; США;
роззброєння
- 10 жовтня Через підозру в перевезенні військового обладнання турецьким винищувачем був перехоплений і примушений до посадки в аеропорту Анкари сирійський пасажирський літак, що прямував з Москви до Дамаску. У 2011р. Туреччина заявила про наміри “зупиняти та конфіскувати” будь-які військові поставки до Сирії повітряним чи морським транспортом, що виконуються всупереч односторонньому ембарго з боку Туреччини на поставки озброєнь. Сирія; Туреччина
- 12 жовтня РБ ООН висловила вимогу про необхідність розробки АС, ЕКОВАС і Генеральним секретарем ООН плану стосовно застосування військової сили для боротьби з ісламістськими повстанцями на півночі Малі і презентації його протягом 45 днів, якщо конфлікт не буде врегульований дипломатичним шляхом (див. також *11 листопада*). ООН; АС;
ЕКОВАС; Малі;
миротворчі операції
- 18 жовтня На зустрічі в м.Хурдал (Норвегія) представники Уряду Колумбії і Революційних збройних сил Колумбії (*Revolutionary Armed Forces of Colombia, FARC*) розпочали переговори стосовно припинення конфлікту, що триває з 1964р. Три попередні спроби зазнали провалу. Колумбія

- 24 жовтня Оборонно-промисловий об'єкт *Yarmouk* у м.Хартум (Судан) Ізраїль; Судан атакований чотирма літаками, внаслідок чого стався потужний вибух. Судан звинуватив у нападі Ізраїль і повідомив, що залишає за собою право на удар у відповідь. Ізраїль не відреагував на звинувачення.
- 11 листопада На екстреній зустрічі в Абуджі (Нігерія) лідери ЕКОВАС ООН; АС; ЕКОВАС; Малі; миротворчі операції ухвалили рішення про розгортання військового контингенту чисельністю 3 300 осіб для боротьби з ісламістськими повстанцями на півночі Малі. 13 листопада цей план підтримав АС. Попри вимогу РБ ООН про презентацію плану до 25 листопада, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун (*Ban Ki-moon*) 28 листопада заявив про необхідність доопрацювання “фундаментальних питань” стосовно командування, підготовки та оснащення контингенту, але, попри все, рекомендував РБ ООН ухвалити рішення про розгортання (див. також 20 грудня).
- 12 листопада Рада співробітництва держав Перської затоки визнала Рада співробітництва держав Перської затоки; Франція; Туреччина; Сирія Національну коаліцію Сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition of Syrian Revolutionary and Opposition Forces*) легітимним представником народу Сирії. 13 листопада Франція першою із західних країн визнала коаліцію і заявила про розгляд можливості постачання зброї повстанцям. 15 листопада коаліцію офіційно визнала також Туреччина.
- 14-21 листопада Внаслідок повітряної атаки Ізраїлю на Сектор Гази вбито Ізраїль; Сектор Гази головнокомандувача Хамасу А.Джабарі (*Ahmed Jabari*). Атака стала відповіддю на продовження палестинських ракетних обстрілів з території Сектору Гази після скасування Хамасом у жовтні власного одностороннього рішення про припинення вогню. Атака посилила протистояння з Хамасом і Ізраїль започаткував підготовку до наземного вторгнення до Сектору Гази. Насильство засуджено міжнародною спільнотою і Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун закликав сторони до негайного припинення вогню. Після інтенсивних переговорів у Каїрі за посередництва Президента Єгипту М.Мурсі 21 листопада було анонсовано домовленість про припинення вогню між Ізраїлем і Хамасом. За вісім днів бойових дій загинули понад 160 осіб.
- 15-20 листопада На сході ДПК відновилися бої між Збройними силами ДПК ООН; ДПК (*Forces armées de la République démocratique du Congo, FARDC*) і повстанським угрупованням “Рух 23 березня” (*Mouvement du 23 mars, M23*), зруйнувавши тримісячне перемир'я. Урядам Руанди та Уганди висунути звинувачення в допомозі *M23*, які ними категорично заперечуються. Після невдалої спроби зупинити наступ *M23* силами Стабілізаційної місії ООН у ДПК (*UN Organization Stabilization Mission in the DRC, MONUSCO*), 20 листопада *M23* без будь-якого спротиву захопив найбільше на сході ДПК м.Гома. *M23* був сформований у квітні 2012р. військовими, що дезертирували з *FARDC*.
- 18 листопада На 21-му саміті АСЕАН у м.Пномпень (Камбоджа) лідери АСЕАН країн-членів заснували Інститут АСЕАН з підтримки миру і примирення (*ASEAN Institute for Peace and Reconciliation, AIPR*). Цілями Інституту є дослідження питань співробітництва АСЕАН у сфері врегулювання конфліктів і сприяння миру та примиренню в Південно-Східній Азії.

- 28 листопада Десятки осіб – переважно цивільних – загинули в Дамаску Сирія внаслідок чотирьох послідовних обстрілів. Урядові сили та опозиція висувають зустрічні обвинувачення в обстрілах.
- 29 листопада Генеральна асамблея ООН 138 голосами проти дев'яти ООН; Палестина (41 – утрималися) ухвалила рішення про надання Палестині, яка не є членом ООН, статусу держави-спостерігача. Ізраїль і США проголосували проти. Раніше Організація визволення Палестини (*Palestine Liberation Organization, PLO*) мала статус постійного спостерігача в ООН. Посилений статус Палестини як держави-спостерігача, що не є членом ООН, дає змогу брати участь без права голосу в засіданнях Генеральної асамблеї ООН, претендувати на членство в органах ООН і Міжнародному кримінальному суді.
- 3 грудня У Брюсселі, за підтримки архієпископа Д.Туту (*Emeritus Desmond Tutu*) та інших відомих міжнародних лідерів, у т.ч. лауреатів нобелівської премії миру та колишніх глав держав, започаткована Міжнародна мирна ініціатива із запровадження діалогу між Урядом Туреччини та курдами. Презентація Ініціативи збіглася в часі із завершенням голодування понад 700 ув'язнених курдів. Туреччина; курди
- 7 грудня На зустрічі Ради міністрів ОБСЄ в Дубліні (Ірландія) міністри закордонних справ країн-учасниць ініціювали процес Гельсінкі+40 – стратегічну дорожню карту більш ефективного реагування на безпекові виклики шляхом підготовки практичних заходів з виконання до 2015р. зобов'язань, погоджених у 2010р. в рамках Астанинської підсумкової декларації “Назустріч співтовариству безпеки”, – через 40 років після підписання Гельсінкського заключного акта (*Helsinki Final Act*). ОБСЄ; заходи зміцнення довіри та безпеки
- 10 грудня Коаліція повстанців Селека (*Séléka*) розпочала наступ з ЦАР метою зміщення з посади Президента ЦАР Ф.Бозізе (*François Bozizé*). Після кількох днів переговорів, 11 січня 2013р. в м.Лібревіль (Габон) підписано угоду про припинення вогню, згідно з якою буде створений Уряд національної єдності. ЦАР
- 12 грудня Північна Корея здійснила успішний пуск ракети *Unha-3*. За повідомленням Американсько-канадського командування ППО Північноамериканського континенту (*Canadian-US North American Aerospace Defense Command, NORAD*), ракета “несла об’єкт, який, схоже, виведено на орбіту”. Пуск ракети був негайно засуджений міжнародним співтовариством. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун заявив про факт порушення Резолюції РБ ООН №1874 (2009р.), що забороняє пуски балістичних ракет Північною Кореєю. Раніше Північна Корея здійснила чотири невдалих спроби пуску ракет великої дальності (див. також *13 квітня*). Північна Корея; ракети
- 17-19 грудня Дев'ять медичних працівників, залучених до програми вакцинації від поліомієліту, загинули внаслідок серії атак у Карачі та Пешаварі (Пакистан). Після того, як стало відомо про використання цих працівників для збору інформації напередодні ліквідації Усами бен Ладена силами США 1 травня 2011р. в м.Абботтабад, у Пакистані поширилися чутки про використання кампанії з вакцинації як прикриття для шпигунства. У провінціях Сінд і Хайбер-Пахтунхва програма вакцинації призупинена. Пакистан; охорона здоров'я; тероризм

- 20 грудня РБ ООН одногослоно затвердила Резолюцію №2085, яка, відповідно до Статті VII Статуту ООН, дозволяє розгортання Африканської міжнародної місії підтримки в Малі (African-led International Support Mission in Mali, AFISMA), завданням якої, згідно з рішенням ЕКОВАС від 11 листопада, є “надання скоординованої і комплексної підтримки процесам у політичній і безпековій сферах у країні”. РБ ООН наголосила на “потребі подальшого вдосконалення планування перед початком військової операції”. ООН; ЕКОВАС; Малі; миротворчі операції
- 31 грудня Комітет РБ ООН з питань санкцій проти ДРК додав до списку груп, що підлягають ембарго на поставки озброєнь та іншим санкціям на сході ДРК, повстанське угруповання M23 та їх руандійських союзників – Демократичні сили визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda, FDLR*). ООН; ДРК; ембарго на поставки зброї

Про авторів

Ваель Абдул-Шафі (*Wael Abdul-Shafi*, Німеччина/Палестина) – у 2012р. був інтерном у Програмі СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь. Готується до здобуття ступеня магістра при Гетеборгському університеті.

Марі Алланссон (*Marie Allansson*, Швеція) – науковий співробітник і службовець інформаційного підрозділу Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) кафедри дослідження миру та конфліктів Уппсальського університету (*Uppsala University Department of Peace and Conflict Research*). До роботи в *UCDP* проходила інтернатуру в розташованому в Йорданії Іракському національному бюро Програми розвитку ООН (ПІРООН, *United Nation Development Programme, UNDP*) за тематикою стрілецької зброї і легких озброєнь. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2012р.

Доктор Сібіл Бауер (*Dr Sibylle Bauer*, Німеччина) – директор Програми СІПРІ з питань контролю над торгівлею продукцією подвійного використання та озброєннями. До початку роботи в СІПРІ у 2003р. працювала на посаді дослідника в Інституті європейських досліджень (*Institute for European Studies*, Брюссель). З 2005р. брала участь у розробці та запровадженні заходів підвищення спроможностей з експортного контролю в Європі та Південно-Східній Азії з акцентом на правових і правоохоронних питаннях, пов'язаних з посиленням контролю над експортом, транзитом озброєнь і посередницькою діяльністю. Серед її останніх публікацій – *Arms trade control capacity building: lessons from dual-use trade controls; SIPRI Insights on Peace and Security no.2013/2* (березень 2013). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2004р.

Ненне Боделл (*Nenne Bodell*, Швеція) – керівник бібліотечно-документаційного відділу і Програми СІПРІ з документального огляду сфер контролю над озброєннями та роззброєння. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2003р.

Марк Бромлі (*Mark Bromley*, Велика Британія) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань поставок озброєнь; досліджує питання експорту озброєнь та експортного контролю в Європі, закупівель озброєнь у Південній Америці, а також регулювання міжнародного ринку озброєнь. Раніше працював політичним аналітиком у Британо-американській інформаційній раді з питань безпеки (*British American Security Information Council, BASIC*). Серед його останніх публікацій: *Transparency in Military Spending and Arms Acquisitions in Latin America and the Caribbean; SIPRI Policy Paper no.31* (січень 2012, співавтор); *The review of the EU Common Position on arms exports: prospects for strengthened controls; Non-proliferation Papers no.7* (січень 2012). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2004р.

Професор Тілман Брюк (*Tilman Brück*, Німеччина) – директор СІПРІ. Є фахівцем у галузі економіки розвитку. Сфера наукових інтересів: взаємозв'язок між миром, безпекою і розвитком (особливо на мікрорівні); економіка післявоєнної відбудови; економіка тероризму; політика безпеки. Збирає та аналізує дані опитувань домогосподарств з метою дослідження питань бідності та зайнятості,

їх зв'язку з конфліктами. Співзасновник і співдиректор Мережі збору даних про домогосподарства в умовах конфлікту (*Households in Conflict Network*); учасник створення Всесвітньої молодіжної академії (*Global Young Academy*). Раніше працював професором з питань економіки розвитку в Берлінському університеті ім.Гумбольдта (*Humboldt-University of Berlin*) та керівником департаменту в Інституті економічних досліджень Німеччини (*German Institute for Economic Research, DIW*).

Кристіна Бухгольд (*Christina Buchhold*, Німеччина) – науковий співробітник Програми СІПРІ з питань контролю над торгівлею продукцією подвійного використання та озброєннями. Раніше працювала науковим співробітником в Інституті міжнародних досліджень миру Дж.Б.Крока (*Kroc Institute for International Peace Studies*) та в неурядовій організації в Уганді.

Вінсент Буланін (*Vincent Boulanin*, Франція) – з 2008р. працював позаштатним співробітником у Проекті СІПРІ з питань виробництва озброєнь. Докторант Вищої школи соціальних наук (*l'École des hautes études en sciences sociales, EHESS*, Париж), досліджує пов'язані з безпекою процеси в європейській оборонній промисловості. Крім того, вивчає розвиток військових і безпекових технологій, їх вплив на діяльність фахівців у сфері безпеки та суспільне сприйняття загроз і ризиків. Досліджував питання оборонної промисловості та оборонної політики Швеції, має відповідні публікації.

Доктор Елін Б'ярнегорд (*Elin Bjarnegård*, Швеція) – доцент кафедри врядування Упсальського університету, бере участь у Програмі східно-азійського миру департаменту досліджень миру і конфліктів цього університету. Вона є автором або співавтором кількох публікацій з питань гендерних проблем і конфліктів, а також політики Таїланду. Серед її останніх публікацій: *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment* (*Palgrave Macmillan*, 2013); *Revisiting representation: communism, women in politics, and the decline of armed conflict in East Asia*; *International Interactions* (у співавторстві, готується до видання).

Професор Петер Валленштайн (*Peter Wallensteen*, Швеція) – з 2012р. доцент кафедри досліджень миру та конфліктів Упсальського університету, з 2006р. – старший науковий співробітник Студій миру ім.Річарда Г.Штарманна Нотрдамського університету (*Richard G.Starmann Peace Studies at the University of Notre Dame*). Упродовж 1985-2012рр. очолював кафедру досліджень миру та конфліктів ім.Дага Хаммарскільда Упсальського університету (*Dag Hammarskjöld Chair in Peace and Conflict Research at Uppsala University*). Керівник Упсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) і Спеціальної програми із застосування цільових санкцій (*Special Program on International Targeted Sanctions, SPITS*). Серед його публікацій: *Understanding Conflict Resolution* (*Sage*, третє видання, 2011); *Peace Research: Theory and Practice* (*Routledge*, 2011). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1988р.

Пітер Д.Веземан (*Pieter D.Wezeman*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань поставок озброєнь. До повернення в СІПРІ у 2006р. був старшим аналітиком Міністерства оборони Нідерландів у

сфері розповсюдження технологій звичайних і ядерних озброєнь. Серед його останніх публікацій – *Arms Flows to Sub-Saharan Africa; SIPRI Policy Paper no.30* (грудень 2011, співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1995р.

Сімон Т.Веземан (*Siemon T.Wezeman*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань поставок озброєнь. Сфера дослідницької діяльності: моніторинг поставок озброєнь з акцентом на азійсько-тихоокеанському регіоні та Північній Америці; використання зброї в конфліктах; прозорість поставок озброєнь. Серед його останніх публікацій – *Arms Flows to Sub-Saharan Africa; SIPRI Policy Paper no.30* (грудень 2011, співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1993р.

Хелен Віланд (*Helén Wilandh*, Швеція) – була науковим співробітником Програми СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь, працювала у Проекті СІПРІ з питань безпеки, демократизації і належного врядування в Африці. Сфера наукових інтересів – проблеми безпеки в Африці.

Доктор Андреа Віскі (*Andrea Viski*, Угорщина) – дослідник Програм СІПРІ з питань нерозповсюдження та контролю над озброєннями, а також контролю над торгівлею продукцією подвійного використання та озброєннями. Вона є автором кількох публікацій на теми експортного контролю, міжнародного права в ядерній сфері, режимів контролю над торгівлею в різних сферах. Серед її останніх публікацій: *International law and nuclear export controls; International Journal of Nuclear Law* (2011); *The Missile Technology Control Regime 25 years on; World Export Controls Review* (червень 2012).

Доктор Александр Гласер (*Alexander Glaser*, Німеччина) – доцент Школи громадських і міжнародних відносин ім.Вудро Вільсона (*Woodrow Wilson School of Public and International Affairs*) та кафедри механіки і повітряно-космічного проектування Принстонського університету (*Department of Mechanical and Aerospace Engineering at Princeton University*). Бере участь у Програмі Принстонського університету з питань науки і глобальної безпеки (*Program on Science and Global Security*); працює в Міжнародній експертній групі з питань розщеплюваних матеріалів (*International Panel on Fissile Materials, IPFM*), яка видає щорічну доповідь – *Global Fissile Material Report*. Працює в галузях ядерної енергетики та політики безпеки з акцентом на нерозповсюдженні ядерної зброї і контролі над озброєннями. Співредактор міжнародного журналу *Science & Global Security*. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2007р.

Ліна Гріп (*Lina Grip*, Швеція) – науковий співробітник Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження, координатор від СІПРІ в Консорціумі ЄС з нерозповсюдження ядерної зброї (*EU Non-proliferation Consortium*). Докторант з політології Гельсінського університету (*Helsinki University*). Сфера її досліджень: регіональні та багатосторонні політичні заходи; процеси нерозповсюдження та контролю над озброєннями – переважно в ЄС. Серед її останніх публікацій: *Assessing selected European Union external assistance and cooperation projects on WMD non-proliferation; Non-proliferation Papers no.6* (грудень 2011); *The role of the European Union in delivering Resolution 1540 implementation assistance; Non-proliferation Paper no.22* (жовтень 2012).

Джейн Дандон (*Jane Dundon*, Ірландія) – молодший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання. Раніше кілька років працювала у *Transparency International* і на добровільних засадах в *Amnesty International*. Сфера наукових інтересів: миротворчі операції; кризовий менеджмент; міжнародне законодавство у сфері прав людини.

Доктор Сьюзен Т.Джексон (*Susan T.Jackson*, США) – до травня 2013р. була керівником Проекту СІПРІ з питань виробництва озброєнь. Доцент кафедри міжнародних відносин в Університеті Мальмію. Сфера досліджень – зв'язки між милітаризацією і глобалізацією. Автор кількох публікацій з питань порушень норм національної безпеки і маркетингу милітаризму. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2010р.

Доктор Ян Антоні (*Ian Anthony*, Велика Британія) – директор Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Серед його публікацій: *Reforming Nuclear Export Controls: The Future of the Nuclear Suppliers Group*; *SIPRI Research Report no.22* (2007, співавтор); *The Future of Nuclear Weapons in NATO* (*Friedrich-Ebert-Stiftung*, 2010, співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1988р.

Шеннон Н.Кайл (*Shannon N.Kile*, США) – старший науковий співробітник і керівник Проекту з питань ядерної зброї у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Сфери досліджень: контроль над ядерною зброєю та нерозповсюдження з акцентом на процесах в Ірані і проблемах регіональної безпеки. Серед її публікацій: *Europe and Iran: Perspectives on Non-proliferation*; *SIPRI Research Report no.21* (2005, редактор); *Verifying a Fissile Materials Cut-off Treaty: Technical and Organizational Considerations*; *SIPRI Policy Paper no.33* (2012). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1993р.

Ханс М.Крістенсен (*Hans M.Kristensen*, Данія) – директор Проекту інформації з ядерних питань Федерації американських вчених (*Federation of American Scientists, FAS*). Часто консультує ЗМІ та організації з питань ядерної зброї, є співавтором постійної рубрики “Ядерний зошит” (*Nuclear Notebook*) у Бюлетені вчених-атомників (*Bulletin of the Atomic Scientists*). Серед його останніх публікацій: *Non-Strategic Nuclear Weapons* (*FAS*, 2012); *Trimming Nuclear Excess: Options for Further Reductions of U.S. and Russian Nuclear Forces* (*FAS*, 2012); *Reducing Alert Rates of Nuclear Weapons* (*UNIDIR*, 2012, соавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2001р.

Доктор Яїр ван дер Ліїн (*Jair van der Lijn*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання, де він очолює дослідження у сферах підтримки, зміцнення миру і врегулювання конфліктів. Раніше працював старшим науковим співробітником у нідерладському Університеті міжнародних зв'язків *Clingendael* (*Institute of International Relations 'Clingendael'*), був доцентом Неймегенського Університету ім. Святого Радбода Утрехтського (*Radboud University Nijmegen*). Сфера наукових інтересів: майбутнє миротворчих операцій; оцінка чинників успіху та провалу миротворчих операцій; застосування миротворчими місіями комплексних підходів. Серед його останніх публікацій: *Afghanistan post-2014: groping in the dark?* (*Clingendael*, травень 2013); *The future of peace operations* (*Clingendael*, січень 2013).

Професор Ерік Меландер (*Erik Melander*, Швеція) – професор кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету. Заступник керівника Програми миру у Східній Азії, заступник директора Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*). Сфера наукових інтересів: моделі збройних конфліктів; гендерні проблеми та війна; географічні аспекти етнічних конфліктів; запобігання геноциду.

Доктор Ніл Мелвін (*Neil Melvin*, Велика Британія) – директор Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання. До роботи в СІПРІ обіймав посади головного радника в Секретаріаті Енергетичної хартії (*Energy Charter Secretariat*) та в ОБСЄ. Працював у провідних європейських політичних організаціях, є автором багатьох публікацій з питань конфліктів. Серед його останніх публікацій – *Don't oversell "overspill": Afghanistan and emerging conflicts in Central Asia; Central Asia Policy Brief no.6 (Elliott School of International Affairs, грудень 2012)*. Брав участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* у 2006-2007рр. та всіх наступних видань, починаючи з 2011р.

Зі Мін (*Zia Mian*, Пакистан/Велика Британія) – фізик, керівник Проекту з питань миру та безпеки в Південній Азії у Програмі Принстонського університету з питань науки і глобальної безпеки (*Princeton University's Program on Science and Global Security*). Він є одним із заступників голови Міжнародної ради з розщеплюваних матеріалів (*International Panel on Fissile Materials*), співредактором журналу *Science & Global Security*. Сфера наукових інтересів: ядерна зброя, контроль над озброєнням і роззброєння, проблеми ядерної енергетики в Індії і Пакистані. Брав участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* у 2003р. та всіх наступних видань, починаючи з 2007р.

Тамара Паттон (*Tamara Patton*, США) – дослідник Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Сфера наукових інтересів: проблеми нерозповсюдження та роззброєння, пов'язані з ядерними та звичайними озброєннями з акцентом на технологіях забезпечення прозорості та контролю. Серед її останніх публікацій: *A New START Model for Transparency in Nuclear Disarmament (UNIDIR, 2013, співавтор)*, *Using 3D modeling for verification design; Trust & Verify* (квітень-червень 2012).

Доктор Сем Перло-Фрімен (*Sam Perlo-Freeman*, Велика Британія) – директор Програми СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь. Відповідає за моніторинг усіх даних про військові витрати. Раніше працював старшим викладачем економіки мирного та воєнного часу в Університеті Заходу Англії (*University of the West of England*). Серед його останніх публікацій: *Budgetary priorities in Latin America: military, health and education spending; SIPRI Insights on Peace and Security no.2011/2* (грудень 2011); *Military expenditure and the global culture of militarism; The Marketing of War in the Age of Neo-Militarism (Routledge, 2012)*. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2003р.

Доктор Маргарета Солленберг (*Margareta Sollenberg*, Швеція) – дослідник Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету. Впродовж 1994-2003рр. працювала керівником проекту в *UCDP*; співавтор кількох статей і глав у книгах про збройні конфлікти. Брала участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* в 1995-2003рр.

Карина Солмірано (*Carina Solmirano*, Аргентина) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь. Відповідає за моніторинг військових витрат у Латинській Америці, на Близькому Сході та в Південній Азії. Раніше працювала в Інституті міжнародних досліджень ім.Джозефа Корбела в Денверському університеті (*Josef Korbel School of International Studies at the University of Denver*, Колорадо). Серед її останніх публікацій: *Transparency in Military Spending and Arms Acquisitions in Latin America and the Caribbean*; *SIPRI Policy Paper no.31* (січень 2012, співавтор); *The politics of military spending and arms acquisitions in Latin America*; *Export Vooruzheny* (липень/серпень 2012). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ з 2010р.*

Ісак Свенссон (*Isak Svensson*, Швеція) – доцент кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету. Раніше був науковим керівником у Національному центрі досліджень миру і конфліктів Університету Отаго (*National Centre for Peace and Conflict Studies, University of Otago*). Сфера професійних інтересів: міжнародне посередництво в умовах громадянських війн; релігійні аспекти процесів врегулювання конфліктів. Автор або співавтор кількох книг, у т.ч.: *The Go-between: Ambassador Jan Eliasson and the Styles of International Mediation* (*USIP Press*, 2010, співавтор); *Ending Holy Wars: Religion and Conflict Resolution in Civil Wars* (*University of Queensland Press*, 2012).

Лотта Темнер (*Lotta Themnér*, Швеція) – науковий координатор Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*) кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету (*Uppsala University Department of Peace and Conflict Research*). Під її редакцією надруковано вісім видань *UCDP – States in Armed Conflict*, а за її співавторством видані велика кількість статей і глав у книгах про збройні конфлікти. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ з 2005р.*

Доктор Стін Тоннессон (*Stein Tønnesson*, Норвегія) – науковий співробітник Інституту досліджень миру (*Peace Research Institute Oslo, PRIO*), ад'юнкт-професор Уппсальського університету, де він очолює Програму миру у Східній Азії. Його публікації стосуються переважно націоналізму і створення нації, історії війн і революцій в Індокитаї, а також спорів навколо Південнокитайського моря.

Віталій Федченко (Росія) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Відповідає за сектор ядерної безпеки, а також за політичні, технологічні та освітні аспекти контролю над ядерною зброєю і нерозповсюдження. Раніше працював: позаштатним співробітником СІПРІ, Центру політичних досліджень Росії (*ЛІПР-Центр*, Москва, Росія) та Інституту прикладних міжнародних досліджень (Москва). Серед його публікацій – *Reforming Nuclear Export Controls: The Future of the Nuclear Suppliers Group*; *SIPRI Research Report no.22* (2007, співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ з 2005р.*

Доктор Пол Холтом (*Dr Paul Holtom*, Велика Британія) – директор Програми СІПРІ з питань поставок озброєнь. Раніше працював науковим співробітником Центру прикордонних досліджень при Університеті Гламоргана

(*University of Glamorgan Centre for Border Studies*, Уельс). Сфера наукових інтересів: моніторинг міжнародних поставок звичайних озброєнь; сприяння підвищенню прозорості міжнародних поставок озброєнь; посилення контролю над поставками звичайних озброєнь з метою запобігання їх обігу. Серед його останніх публікацій – *The UN Arms Trade Treaty: arms export controls, the human security agenda and the lessons of history; International Affairs* (2012, співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2007р.

Сусанна Шафтенаар (*Susanne Schaftenaar*, Нідерланди) – молодший науковий співробітник Уппсальської Програми миру у Східній Азії кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету. Сфера наукових інтересів: неозброєні повстання, процеси демократизації.

Філіп Шелл (*Phillip Schell*, Німеччина) – дослідник у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Зосереджує увагу на питаннях безпеки, пов'язаних з контролем над озброєннями, роззброєнням і нерозповсюдженням ЗМУ в регіонах Східної і Південної Азії. Серед його останніх публікацій – *A New START Model for Transparency in Nuclear Disarmament (UNIDIR, 2013, співавтор)*. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2012р.

Доктор Елізабет Шьон (*Elisabeth Sköns*, Швеція) – керівник Проекту СІПРІ з питань безпеки і врядування в Африці. Серед її останніх публікацій: *The private military services industry; SIPRI Insights on Peace and Security no.2008/1* (вересень 2008, співавтор); *The economics of arms production, Encyclopedia of Violence; Peace and Conflict (Elsevier, 2008, співавтор)*; *The military-industrial complex; The Global Arms Trade (Routledge, 2010, співавтор)*; *The US defence industry after the cold war; The Global Arms Trade (Routledge, 2010)*. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1983р.

Щорічник СІПРІ 2013

© Центр Разумкова, 2014
Адреса Центру Разумкова:
Київ, 01015, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: www.razumkov.org.ua

© Видавництво «Заповіт», 2014
e-mail: zapovit@gmail.com

Підписано до друку 30.01.2014р.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Зам. №14-20. Наклад 500 прим.